

УДК 338.46

Бо ҳуқуқи дастнавис

МИРЗОАЛИЕВ АБДУРАШИД АБДУНАБИЕВИЧ

**ИДОРАКУНИИ РУШДИ ИҚТИДОРИ КАДРИИ САВДОИ
ЧАКАНА ДАР ШАРОИТИ ТАШАККУЛИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ:
НАЗАРИЯ, МЕТОДОЛОГИЯ ВА АМАЛИЯ**

ДИ С С Е Р Т А Т С И Я

**Барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисод аз рӯи
ихтисоси 08.00.12 – Иқтисодиёти меҳнат**

**Мушовири илмӣ:
доктори илмҳои иқтисод,
профессор Шаропов Ф.Р.**

Душанбе-2023

МУНДАРИЧА		сах.
МУҚАДДИМА.....		5
БОБИ I. АСОСҲОИ ИЛМИЮ НАЗАРИЯВИИ ИДОРАКУНИИ ИҚТИДОРИ КАДРӢ ДАР ШАРОИТИ ТАШАККУЛИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ.....		23
1.1. Таҳқиқи ғояҳои илми иқтисодӣ оид ба назарияи сармоияи инсонӣ ва иқтисодии кадрӣ.....		23
1.2. Равишҳои концептуалии рушди иқтисодии кадрӣ ва таҳқиқи унсурҳои асосии он.....		43
1.3. Хусусиятҳои хоси рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити иқтисоди рақамӣ.....		74
БОБИ II. ҶАНБАҲОИ МЕТОДОЛОГИИ ИДОРАКУНИИ ИҚТИДОРИ КАДРИИ САВДОИ ЧАКАНА ДАР ШАРОИТИ ТАШАККУЛИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ.....		100
2.1. Равишҳои методологии идоракунии иқтисодии кадрӣ савдои чакана.....		100
2.2. Усулҳои арзёбии сифати иқтисодии кадрӣ савдои чакана.....		129
2.3. Принсипҳои методологии идоракунии иқтисодии кадрӣ дар шароити рушди иқтисодиёти рақамӣ.....		161
БОБИ III. ТАМОҶОЛИ РУШДИ ИҚТИДОРИ КАДРИИ КОРМАНДОНИ САВДОИ ЧАКАНА.....		177
3.1. Таҳлили тамоҷоли рушди иқтисодии кадрӣ дар шароити рақамикунонӣ		177
3.2. Таҳлили омилҳо ва унсурҳои рушди самараноки иқтисодии кадрӣ дар иқтисодиёти рақамӣ.....		195
3.3. Таҳқиқи таҷрибаи хориҷии идоракунии иқтисодии кадрӣ корхона.....		212
БОБИ IV. ТАКМИЛИ УСУЛҲОИ АРЗӢБИИ ИҚТИДОРИ КАДРИИ САВДОИ ЧАКАНА ДАР ШАРОИТИ МУОСИР.....		231
4.1. Рақамикунонии корхонаҳо ва вазъи рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана.....		231
4.2. Моделсозии арзёбии иқтисодии кадрӣ ва сатҳи рақамикунонии корхонаҳо тавассути усули моделсозии сохторҳои идоракунӣ.....		242

4.3.	Таҳияи амсилаи иқтисодӣ -риёзии арзёбии салоҳиятҳои кормандони савдои чакана дар шароити рақамикунонӣ.....	254
БОБИ V.	САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ ИҚТИДОРИ КАДРИИ САВДОИ ЧАКАНА ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИКУНОНИИ ИҚТИСОДИЁТ.....	263
5.1.	Самтҳои асосии рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити рақамикунонӣ.....	263
5.2.	Такмили механизми раванди идоракунии иқтисодии кадрӣ савдо.....	283
5.3.	Моделҳои стратегии идоракунии иқтисодии кадрӣ савдо дар шароити иқтисоди рақамӣ.....	315
	ХУЛОСА.....	327
	РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ.....	334
	ЗАМИМАҲО.....	382

**Калимаҳои кутоҳкадашудаи таркибӣ
(ихтисораҳо):**

СИ- сармояи инсонӣ
ИҚ- иқтисодии кадрӣ
SPOD – устувор, пешгӯишаванда, оддӣ, муайян
VUCA- ноустуворӣ, номуайянӣ, мураккабӣ, номушаххасӣ
БЗИ- баҳисобгирии захираҳои инсонӣ
БРСММ- Барномаи Рушди Созмони Милали Муттаҳид
ИРИИ- Индекси рушди иқтисодии инсонӣ
ИРИ- Индекси рушди инсонӣ
ИАҲИ - Иттиҳоди Аврупоии Ҳамкории Иқтисодӣ
ИА - Иттиҳоди Аврупо
IDI - Индекси рушди технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ
(Индекси рушди ТИК -);
DESI- Индекси иқтисод ва ҷомеаи рақамӣ;
WDCI- Индекси ҷаҳонии рақобатпазирии рақамӣ
DEI - Индекси таҳаввулотии рақамӣ;
NRI- Индекси омодагии шабака ;
EGDI - Индекси глобалии рушди ҳукумати электронии СММ;
EPART- Индекси иштироки электронӣ;
GCI - Индекси глобалии пайвастишавӣ;
GI - Индекси глобалии инноватсия;
ITU -Иттиҳоди Байналмилалии Телекоммуникатсия;
ТИК- технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ
ММД-Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ;
BCG - Boston Consulting Group
ТККМММ - Тадбирҳои навсозии таснифи умумии касбии коргарон,
мансабҳои хизматчиён ва категорияҳои музди меҳнат ;
АОНПҚТ- Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;
ММС - моделсозии муодилаҳои сохтори
ДБА- Дастабарномаҳои амалӣ
МТОК- Муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ;
НТҚ- Ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ
BPMN - Business Process Model and Notation, notation and business
МРИ- Моделсозии равандҳои иқтисодӣ

МУҚАДДИМА

Мубрам будани мавзуи диссертатсия. Рақамикунонии босуръати соҳаҳои мухталифи иқтисодиёт, хусусан рушди савдои чакана аз сатҳу сифати омодагии мутахассисони касбӣ вобастагии зиёд дорад. Маҳз ҷалбу истифодаи ҳадафмандонаи сармояи инсонӣ дар тақомули рақобатпазирии кадрҳои замонавӣ нақши муассирро ишғол менамояд. Дар тадқиқоти пажӯҳишгарони илми иқтисодиёти муосир ибораҳои «ҷаҳони рақамӣ», «ҷомеаи иттилоотӣ», «фазаи иттилоотӣ», «ҷомеаи донишбунёд», «ҷомеаи баъдисаноатӣ», «ҷомеаи технологиябунёд», «ҷомеаи маҷозӣ», «олами маҷозӣ», «иқтисодиёти сабз», «иқтисодиёти шабакавӣ», «иқтисодиёти интернетӣ», «иқтисодиёти иттилоотӣ», «инсони иқтисодӣ», «инсони рақамӣ», «иқтисодиёти инноватсионӣ» «иқтисодиёти нав»-ро вохурдан мумкин аст. Сарчашмаи мафҳумҳои зикргардидаро татбиқи зеҳни сунъӣ ва рақамикунонии соҳаҳои иқтисодиёти миллий ташкил дода, онро ҳамчун падидаи навбатӣ дар ташаккули иқтисодиёти зудрушдкунандаи муосир ҳисобидан мумкин аст, ки боиси пайдоиши мафҳуми «иқтисодиёти рақамӣ» гардидааст. Тақонбахшандаи ин раванд, ташаккул ва татбиқкунандаи он аз салоҳияти касбӣ, маҳорат ва иқтидори кадрҳои мутахассисони рақобатпазир вобастагии зиёд дорад.

Рақамикунонии савдои чакана омилҳои муҳими рушди иқтисодиёти миллий мебошад, ки дар он нақш ва мавқеи кадрҳои касбӣ ҳамчун василаи тақмилиҳандаи равандҳои фаъолияти тиҷорат ба ҳисоб мераванд.

Таҷрибаи ҷаҳони муосир исбот менамояд, ки дар тамоми соҳаҳои ҷомеа дигаргуниро тағйиротро бо падидаи рушди иқтисодиёти рақамӣ алоқаманд меҳисобанд.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллий, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон иброз доштанд: «Сармояи инсонӣ ҳамчун муҳарриқи пуриқтидор ба пешрафти инноватсия ва технологияи нав мусоидат мекунад ва бинобар ин, илми муосири ватанӣ бояд ҷавононро бештар ба илмомӯзӣ, татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва таҳқиқи масъалаҳои иқтисодии рақамӣ

сафарбар намояд»¹.

Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2019, № 642 Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон² қабул гардид. Ҳадафҳои асосии консепсияи мазкур аз фароҳам овардани шароити мусоидаткунанда барои дигаргуншавии соҳаҳои фаъолияти инсон таҳти таъсири технологияҳои рақамӣ, аз ҷумла рушди ҷомеаи иттилоотӣ, гузариш ба расонидани хизматрасониҳои давлатии рақамӣ ва ҳукумати рақамӣ, ҳамаҷониба ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар иқтисодиёт ва соҳаи иҷтимоӣ ва дар натиҷа тезонидани суръати рушди иқтисодиёти ҷумҳурӣ иборат мебошанд.

Иқтисодиёти рақамӣ падидаи нави илми иқтисодӣ буда, бо рушди технологияҳои рақамӣ, фазои рақамӣ, зехни сунъӣ, корхонаҳои маҷозӣ, суръатбахшии хизматрасониҳои алоқа, таҳияи моделҳои нави коммуникатсионӣ, ҳамкориҳои субъектҳои иқтисодӣ, ба хусус инкишофи иқтидори кадрӣ алоқаманд мебошад.

Барои дар амал татбиқ намудани ин падида истифода бурдани имкониятҳои мавҷуда мутахассисоне заруранд, ки барои кор кардан бо технологияи нав, идоракунии моделҳои нави ташкили меҳнат, дар шароити зудтағйирёбанда ва мураккаб ҳамеша омода бошанд. Ин мушкилот таҳияи методологияи идоракунии иқтидори кадриро дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ бо назардошти ниёзҳои рушди дохилии тамоми механизмҳои иҷтимоӣю иқтисодии идоракунии меҳнат мубрам мегардонанд. Муҳимияти мавзӯи баррасишаванда ба таҳқиқи васеи мушкилоти болозикр алоқаманд аст.

Сатҳи таҳқиқи илмии мавзӯ. Таҳқиқот дар бораи арзиши иқтидори кадрӣ дар асарҳои таҳқиқоти классикони афкори иқтисодӣ В.Петти, Л.Тьюроу, Т.Шултс, Г.Беккер, Ҷ.Минсер, Ҷ.Кендрик, Б.Чизвик, Э.Флэмголтс И.Фишер,

---

¹ Паёми Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ [26.12.2017, ш. Душанбе].

² Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2040: [Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2019, №642] [Матн]. – Душанбе, 2019. – 31 с.

М.Фридман ва дигарон ошкор шудаанд. Тадқиқот дар соҳаи баҳодихии сармояи инсонӣ дар асарҳои муаллифони хориҷии асри XX Т.Витстейн, Л.Дублин, А.Лотки, Э.Энгел, Я. Фитсенс, Р. Каплан, Д. Нортон, М. Армстронг, Э Мэйо ва дигарон баръало мушоҳида мегардад.

Масолили таҳқиқи идоракунии иқтидори кадрӣ дар корҳои Т.Шултс, Ч.Минтсер, Г.Псахаропулос, Р.Лэйрд, К.Майхью, Л.Лесли, П.Бринкман, инчунин олимони рус В.Е. Харченко, Е.Ф.Прокушев, Д.Нестеров, К.Собирянов, Е.В.Балаский, С.Г.Караткевич, Б.З.Милнер, Н.Р. Келчевская, И.М.Черненко ва ғайра, бо дарназардошти раванди ислоҳоти низоми таҳсилоти олии касбӣ, ки ҳамзамон бо инкишофи иқтисодиёти рақамӣ, як қатор категорияҳои иқтисодӣ ва усулҳои идоракунии иқтидори кадрӣ аз нав дида баромадан ва пур кардани маъно ва мундариҷаи дигарро талаб мекунад, ба назар гирифта мешаванд.

Идоракунии иқтидори кадрӣ корхонаҳои савдо аз мавқеи менеҷменти кадрҳо аз нуқтаи назари Ю.Одегов, Ю. Фитзентс, А.Я.Кибанов, Г.Н.Тугускина, Б.Н.Генкин, О.В.Лосева, А.В.Мигачева, Н.Н.Шаш, Е.Д.Шахбазова, И.Н.Краковская, Е.В.Сумарокова ва ғайраҳо мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст, аммо таваҷҷӯҳи онҳо ба хусусиятҳои аттестатсионии корманд нигаронида шуда, салоҳиятҳои нав дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ ба инобат гирифта нашудааст.

Муҳаққиқон А. Сафонов, Т.В. Новиков раванди ҳаракатнокии қувваи кориро таҳқиқ намуда, омилҳои ҳаракатнокиро ошкор мекунад, ки дар он диққати махсус ба омодагии психологии корманд барои гузаштан аз як минтақа ба минтақаи дигар дода мешавад. Дар мубоҳисаҳои илмӣ олимони Л.С.Бляхова, И.Малсева, А.В.Менчерес ҳаракатнокӣ ҳамчун механизми мутобиқшавӣ ба тағйироти сохторӣ дар бозори меҳнат баррасӣ мегардад.

Муҳаққиқон М.Р.Кошонова, З.С.Султонов, Х.Умаров ва дигарон муътақиданд, ки нерӯи ҳаракатдиҳандаи ҷобачошавии қувваи корӣ интиқоли маблағҳои муҳочирони меҳнатӣ ҳамчун яке аз омилҳои рушди сармояи инсонӣ мебошад. Р.У.Улмасов, О.А.Парфенсева, Л.Х.Саидмуродов чунин

мешуморанд, ки муҳочирати меҳнатӣ дар шароити иқтисодии давраи гузариш тағйироти сохторӣ дар ҳаракати қувваи кориро ошкор менамояд. Донишмандон В.Исломова, Ф.С.Исломов, Л.Ю.Николаева афзоиши таркиби демографиро ҳамчун замина барои барзиёдии захираҳои меҳнатӣ баррасӣ мекунад ва танзими онро аз ҷониби давлат зарур мешуморанд.

Танзими бозори меҳнат, ки пешниҳоди қувваи кориро ба вуҷуд меорад, аз ҷониби профессор Т.Д. Усмонова мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Ба ақидаи Ҳ.Н. Фақеров, М. Нурмаҳмадов, Д.Б. Қодиров масоили муносибатҳои меҳнатӣ дар корхонаҳо, ташкилотҳо, танзими он аз ҷониби роҳбарони корхонаҳо дар шароити муносибатҳои бозорӣ зарур дониста мешавад.

Масъалаҳои таъсиррасонии ҳаракатнокии захираҳои меҳнатӣ дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз лиҳози рушди равандҳои муҳочират дар асарҳои М. Саидмуродов, А.Г. Ҳочибоев, Н. Хоналиев, Ҳ.У. Умаров, Р.М. Бобочонов, Ю.Р. Юсуфбеков, У.С. Раимдодов баррасӣ мегардад.

Ба масъалаҳои ҳаракатнокии ҳудудии қувваи корӣ асарҳои Р.М. Бобочонов, Д.С. Амонова, А.Ҷ. Ҷабборов, Д.Б. Қодиров, С.Ҷ. Комилов, О. Коситов, М.Ш. Маҳмадбеков, С. Олимова, Р.У. Улмасов, Ҳ. Умаров, Т.Д. Усмонова, П.С. Хошмуҳамедова бахшида шудаанд.

Ҷанбаҳои мухталифи ташаккул ва рушди иқтисоди рақамӣ ва савдои чакана дар асарҳои олимони иқтисодшиноси Ҷумҳурии Тоҷикистон Ш. Дустбоев, И. Аминов, С.Ҷ. Комилов, З.Ҳ. Қодирова, А.Б. Мирсаидов, Р.К. Раҷабов, А. Рауфӣ, М.М. Шарифзода, И.С. Шамсов, Ф.Р. Шаропов, Ҳ.Н. Фақеров, С.Ҳ. Ҳабибов, М.Ҷамшедов ва дигарон мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

Бояд зикр намуд, ки олимони иқтисодшинос, аз ҷумла А.Рауфӣ нисбати арзишмандии сармояи инсонӣ, Т.Ғаниев доир ба захираҳои инсонӣ ҳамчун омили муҳими рушди ҷомеа, М. Шарифзода, Т. Ризоқулов, И.С. Шамсов оид ба технологияҳои рақамӣ – омили рушди иқтисодӣ, татбиқи технологияҳои рақамӣ – омили муҳими рушди иқтисодии кишвар андешаҳои ҷолибро баён намудаанд.

Дар асоси таҳлили таҳқиқоти олимони маъруф дар ин самт ба хулоса омадем, ки таҳқиқи сармояи инсонӣ ва идоракунии рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити иқтисодии рақамӣ ҳанӯз пурра омӯхта нашудааст, зеро паҳлӯҳои муҳими масъалаи мазкур аз нигоҳи назариявӣ амалӣ, методиву методологӣ ва рушди стратегияи он тавачҷуҳи хосаро талаб менамояд.

Зарурати ҳалли масоили дар боло зикршуда ҳадаф ва вазифаи таҳқиқоти мазкурро муайян намуд.

Саҳми назарраси ин олимони дар раванди омӯзиши масъалаҳои илмӣ методологӣ, методӣ ва амалӣ баланд арзёбӣ намуда, таъкид кардан зарур аст, ки баъзе масъалаҳои идоракунии рушди иқтисодии кадрӣ дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ ҳанӯз пурра омӯхта нашудаанд ва ҳалли худро наёфтаанд.

Ҳамин тавр, омӯзиши нокифояи моҳияти иҷтимоӣ иқтисодӣ ва нақши иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ, инчунин таҳия ва тақмили механизми ташкилии иқтисодии рушди ҳамаҷонибаи он интихоби мавзӯи диссертатсия, объекту предмет ва мақсаду вазифаҳои таҳқиқотро муайян кардааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Мавзӯи диссертатсия ба самтҳои афзалиятноки рушди илмҳои иқтисодӣ дар ҷумҳурӣ, аз он ҷумла ба масъалаҳои таъмини рушди сармояи инсонӣ, ки дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ҳамчун самтҳои муҳим муайян гардидаанд, робита дорад. Ҳамчунин мавзӯи таҳқиқот дар доираи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ таҳқиқотии Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 аз рӯи мавзӯҳои «Таҳияи самтҳои асосии стратегияи рушди савдои дохилӣ, фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шаҳри Душанбе барои солҳои 2021-2030 (РБ 0121ТJ1206)», ки дар Муассисаи давлатии «Маркази миллии патенту иттилоот»-и Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, интихоб гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади диссертатсия аз таҳияи муқаррароти илмию назариявӣ ва методологӣ оид ба рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана ва таҳияи тавсияҳои амалӣ чихати такмили низоми идоракунии он дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ иборат аст.

Барои ноил шудан ба ин ҳадаф **вазифаҳои зерин**, бо дарназардошти хусусиятҳои назариявӣ, методологӣ ва амалӣ муайян карда шуданд:

- таҳқиқи ғояҳои илми иқтисодӣ ва равишҳои концептуалӣ оид ба назарияи сармояи инсонӣ ва рушди иқтисодии кадрӣ;
- омӯзиши хусусиятҳои хоси рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити иқтисоди рақамӣ;
- муайян кардани равишҳои методологии идоракунии иқтисодии кадрӣ савдои чакана ва усулҳои арзёбии сифати он;
- баррасии принципҳои методологии идоракунии иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ;
- омӯзиши тамоюли рушди иқтисодии кадрӣ ва таҳлили омилҳои унсурҳои рушди самараноки он дар шароити ташаккули иқтисодиёти рақамӣ;
- таҳлил ва омӯзиши таҷрибаи хориҷии идоракунии иқтисодии кадрӣ корхона;
- таҳқиқи рақамикунонии корхонаҳо ва таҳлили модели арзёбии иқтисодии кадрӣ савдои чакана;
- пешниҳоди амсилаи иқтисодӣ-риёзии арзёбии салоҳияти кормандони савдои чакана дар шароити рақамикунонӣ;
- асоснок гардонидани самтҳои асосии рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана ва такмили механизми раванди идоракунии он дар шароити рақамикунонӣ;
- таҳияи модели стратегии идоракунии иқтисодии кадрӣ савдо дар шароити иқтисоди рақамӣ.

Объекти таҳқиқотро субъектҳои савдои чакана дар низоми идоракунии иқтисодии кадрӣ дар шароити ташаккули иқтисодии рақамӣ ташкил медиҳанд.

Ба сифати **предмети таҳқиқот** маҷмӯи муносибатҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ мебошанд, ки дар раванди идоракунии иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ ташаккул меёбанд.

Фарзияи таҳқиқот ба идоракунии рушди иқтисодии кадрӣ дар заминаи сифатан нави методологӣ тақия намудааст, ки сифати қувваи кориро ба талаботи иқтисоди рақамӣ мувофиқат кунонад. Маҳз амалӣ намудани маҷмӯи тадбирҳои зарурӣ оид ба рушди иқтисодии кадрӣ дар савдои чакана, дар қатори дигар омилҳо, метавонад ба рушди минбаъдаи иқтисоди миллӣ тавассути таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва таъмини неқӯҳволии аҳоли мусоидат намояд.

Асоси назариявӣ методологии таҳқиқотро нуқтаҳои назар, андешаву тавсияҳо, коркардҳои методикаҳои таҳиянамудаи олимони ватаниву хориҷӣ оид ба муносибатҳои иҷтимоӣ меҳнатӣ; механизмҳои иҷтимоӣ иқтисодии идоракунии меҳнат ва аз он ҷумла рушди иқтисодии кадрӣ дар савдои чакана, инчунин Паёмҳои солонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои қонунгузорӣ ва дигар сандҳои меъёрии ҳуқуқии кишвар ташкил медиҳанд.

Ҳангоми таҳияи рисола аз сарчашмаҳои гуногуни илмӣ, коркардҳои илмӣ, инчунин маълумоти оморӣ ва маводи Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумоти расмӣ вазорату идораҳо истифода шудааст.

Сарчашмаҳои маълумот. Ба сифати сарчашмаҳои асосии маълумот санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, адабиёти иқтисодии гуногун, маводи Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ, ки дар Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон оид ба масоили рушди иқтисодии кадрӣ гузаронида мешаванд ва манбаъҳои Интернет истифода шудаанд.

Усулҳои таҳқиқот. Барои ҳалли масъалаҳо дар диссертатсия усулҳои гуногуни илмӣ, аз қабилӣ усули системавӣ сохторӣ, сабабӣ, усули омӯзиши омилҳо, анкетагузаронӣ, экспертӣ-таҳлилӣ, иқтисодӣ-риёзӣ, иҷтимоӣ, таносубӣ хусусиятҳои миқдорӣ ва сифатӣ, арзёбии мунтазами миқдорӣ ва ҳамаҷониба, инчунин усули коррелясионӣ-регрессионӣ ва SWOT-таҳлил истифода шудаанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсия дар Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон дар солҳои 2005-2023 иҷро шудааст.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар асоснокгардонии ҷанбаҳои илмӣ назариявӣ ва методологии зерин оид ба механизми ташкили иқтисодии рушди иқтисодии кадрӣ савдои ҷаҳона ва ҳамчунин таҳияи тавсияҳои амалӣ оид ба тақмили он дар шароити ташаккули иқтисодии рақамӣ зоҳир мегардад:

1. Дар диссертатсия ба таври муфассал ғояҳои илмӣ иқтисодӣ ва равишҳои концептуалӣ оид ба назарияи сармояи инсонӣ ва рушди иқтисодии кадрӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Муаллиф асоснок намудааст, ки технологияҳои рақамӣ, фазои рақамӣ, зеҳни сунъӣ, корхонаҳои маҷозӣ, суръатбахшии хизматрасониҳои алоқа, таҳияи моделҳои нави телекоммуникатсионӣ, ҳамкориҳои субъектҳои иқтисодӣ дар ташаккули иқтисодии кадрӣ нақши назаррасро касб намуда метавонанд. Дар таҳқиқот ақидаи коршиносон, муҳаққиқони нуқтасанҷи соҳа ба инобат гирифта шуда фаҳмиши муаллифии сармояи инсонӣ, иқтисодии кадрӣ ва иқтисодии рақамӣ пешниҳод карда шудааст. Ба андешаи муаллифи диссертатсия: сармояи инсонӣ яке аз муҳимтарин омилест, ки дар он тафаккури эҷодӣ, арзишҳои зеҳнӣ, маҳорату истеъдод, салоҳияту касбият ва иқтисодии шахсият дар бозори меҳнат арзёбӣ мегардад. Доир ба фаҳмиши иқтисодии кадрӣ бошад нуқтаи назари зерин – ин яке аз муҳимтарин омилест, ки дар он тафаккури эҷодӣ, арзишҳои зеҳнӣ, маҳорату истеъдод, салоҳияту касбият ва иқтисодии шахсият дар бозори меҳнат арзёбӣ мегардад. Нисбат ба мафҳуми иқтисодии рақамӣ чунин фаҳмиш – шакли нави иқтисодӣ буда дар он дастрасӣ ба дилхоҳ намуди маҳсулоту мол ва хизматрасониҳо танҳо ва танҳо тариқи имкониятҳои

технологияҳои рақамӣ ва фановариҳои нав амалӣ карда мешавад, пешниҳод гардидааст.

2. Хусусиятҳои хоси рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити иқтисоди рақамӣ муайян карда шудааст. Ҳангоми таҳқиқ ошкор гардидааст, ки ба қатори хусусиятҳои хоси рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана инҳо: навсозии пойгоҳҳои техникий савдои чакана, афзоиши низоми фардӣ талабот тариқи каналҳои электронӣ, ташкили платформаҳои рақамӣ савдо, тағйирёбии низоми пешниҳоди хизматрасонии савдо ба аҳоли ва дигар иштирокчиёни раванд, ташкили базаҳои логистикӣ хизматрасониҳои савдо тариқи шабакаҳои яклухт ва чаканаи маҳсулот. Равандҳои рақамикунонии савдо бо истифодаи васеи зеҳни сунъӣ ва иқтисодии кадрӣ таҳасусманд, таъя намуда собит карда шудааст, ки ба хусусиятҳои ташкилӣ, идоракунии, назоратӣ, таҳлилию баҳодихӣ алоқаманд мебошанд.

3. Дар диссертатсия марҳилаҳои рушди иқтисоди рақамӣ таҳия гардида, модели институтсионалии рушди рақамӣ иқтисодии кадрӣ ва равишҳои методологии он арзёбӣ гардида, истифодабарии усулҳои муайян дар доираи равиши мушаххасӣ илмӣ татбиқ шудааст. Асоснок гардидааст, ки дониш, маҳорат ва малака, салоҳиятноки, иқтисодии инсонӣ, навоарӣ, сармоя ва таҳсилот на танҳо унсури ба вучуд оранда, балки омили қавии идоракунии иқтисодии кадрӣ савдои чакана мебошанд. Инчунин муаллифи диссертатсия равишҳои институтсионалӣ: системавӣ, ҷараёнӣ, функционалӣ ва ҳолатии рушди савдои чаканаро пешниҳод намудааст. Ҳангоми баррасию муҳокимаҳои васеъ зарурати гузариши стратегияи идоракунии SPOD ба стратегияи VUCA ба таври мушаххаси асоснок карда шудааст.

4. Дар раванди таҳқиқ принципҳои методологии идоракунии иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ ошкор карда шудааст. Ба сифати принципҳо рафтори ташкилӣ, идоракунии корманд, идоракунии зеҳнӣ, қабули қарорҳои идоракунии, тавсеаи ҷаҳонбинии он омӯхта шудаанд. Вобаста ба талаботи рақамикунонии савдои чакана модели стратегияи идоракунии рушди рақамӣ иқтисодии кадрӣ бо дар назардошти системаи

принсипҳои методологии идоракунии сармояи инсонӣ пешниҳод карда шудааст.

5. Тамоюли иқтисодии кадрӣ дар шароити рақамикунонӣ аз ҳисоби интизории муштарӣ, рафтори истеъмолкунандагон, қобилияти идоракунии чараёнҳои иттилоотӣ, такмили маҳсулот, навоариҳои муштарак, шаклҳои нави ҳамкориҳои байни иштирокчиёни равандҳои савдо, шаклҳои нави ташкилӣ (иқтисоди муштарак, иқтисодиёти талабот, платформаҳои глобалии хизматрасонӣ) зоҳир гардида омилҳои зерин: техникаӣ, технологияӣ, иқтисодӣ, ҷуғрофӣ, иҷтимоӣ, малакаи касбӣ ба унсурҳои таъминкунандаи рушди иқтисодии кадрӣ дар шароити ташаккули иқтисодиёти рақамӣ ба таври муъҷаз арзёбӣ гардидааст.

6. Дар диссертатсия хусусиятҳо ва омӯзиши таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ дар рушди касбияти иқтисодии кадрӣ ва ташаккули салоҳиятҳои касбӣ муҳим арзёбӣ гардидааст. Ҳангоми таҳқиқ таҳлили муқоисавии амсилаҳои мавҷудаи савдои чакана бо дарназардошти таҷрибаи пешоҳанги хориҷӣ, аз ҷумла амсилаи амрикоӣ, аврупоӣ, русӣ, ҷопонӣ, ки бо хусусиятҳои навоарӣ, истифодаи зеҳни сунӣ, худидоракунии, тақсимои ваколатҳо ва вазифаҳо, касбияти кормандон, суръати рушди касбият, тобеият, усулҳои маъмули назоратӣ фарқ мекунад, ба таври мушаххас дида баромада шудааст. Модел тартиб дода шуда бо коэффисиентҳои арзёбии таҷрибавии стандартӣ тавассути моделсозии муодилаҳои сохторӣ дар асоси арзёбии таъсири ҷузъҳои ҷудоғонаи иқтисодии кадрӣ нишон дода шудааст. Дар натиҷаи таҳлили муқоисавии моделҳои мавҷуда амсилаи тоҷикии рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда шудааст.

7. Дар диссертатсия амсилаи иқтисодӣ-риёзии арзёбии иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити рақамикунонии иқтисодӣ таҳия ва татбиқ гардидааст. Натиҷаи таҳлилҳои дисперсионалӣ нишон медиҳад, ки ҳамаи нишондиҳандаҳои қиммати регрессия барои тағйири ҷузъҳои таркибии иқтисодии кадрӣ мувофиқ мебошанд. Омилҳои мутаассир дуруст ва дар асоси таҳлили коршиносӣ анҷом дода шудааст. Инчунин, қайд намудан зарур аст, ки

барои рушди минбаъдаи иқтисодии кадрӣ истифодаи намудҳои гуногуни амсилаи иқтисодӣ – математикӣ муфид мебошад. Амсилаи тарҳрезӣшуда имконият медиҳад, ки дурнамои нишондиҳандаҳои асосии иқтисодии алоқаманд ба рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана барои давраи дарозмуддат пешгӯӣ карда шавад.

8. Дар таҳқиқот механизми ташкилию иқтисодии татбиқи системаи инноватсионии рушди иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдо, инчунин маҷмӯи тадбирҳои танзими давлатии унсурҳои идоракунии дохилии иқтисодӣ (идоракунии кадрҳо, захираҳои моддию техникаӣ ва молиявӣ, технология), идоракунии дониш) ва унсурҳои танзими бозор (талабот ва пешниҳод ба маҳсулоти инноватсионӣ, рақобат ва ғ.) асоснок карда шудааст. Ҳамчунин, механизми татбиқи раванди идоракунии маҷмӯии рушди рақамии иқтисодии кадрӣ дар савдо бо равиши интегратсионии идоракунӣ асос ёфтааст, ки идоракунии иқтисодии кадриро дар заминаи сифатӣ методологӣ такмил медиҳад, ки он ба рушди асосҳои назариявӣ ва методологии илмии иқтисодии меҳнат мусоидат менамояд.

9. Дар диссертатсия самтҳои асосии рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар асоси такмилдиҳии механизми идоракунии он дар шароити рақамикунонӣ асоснок шудааст. Ба андешаи муаллиф, барои рушди иқтисодии кадрӣ бояд: мониторинги вазъи кунунии иқтисодии кадрӣ, интихоби лоиҳаҳои ояндадор дар соҳаи ҳифз ва рушди он, ташаккули бонки иттилоотӣ оид ба лоиҳаҳои рушди иқтисодии кадрӣ дар савдо, таҳлили лоиҳаҳо ва додани маблағ ба корхонаҳои истеҳсоливу тичоратӣ барои иҷрои онҳо аз рӯи шартҳои маблағгузорию якҷоя; пешбурди ғояҳои сарпарастӣ ва хайрхоҳӣ дар соҳаи рушди иқтисодии кадрӣ дар иқтисодиёт, такмили ихтисос, бозомӯзӣ, аттестатсия ва ғайра ба роҳ монда шавад.

10. Дар натиҷаи таҳқиқи ҳамаҷониба модели стратегияи идоракунии иқтисодии кадрӣ савдои чакана бо дарназардошти матритсаи идоракунии рушди сармояи инсонӣ таҳия гардидааст. Дар натиҷа татбиқи ин равиш дар

таҳқиқоти мазкур матритсаи идоракунии рушди сармояи инсонӣ дар иқтисодиёти инноватсионӣ, ки натиҷаи раванди мураккаби ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли мушаххас, тадбирҳо ва амалҳои танзими давлатӣ дар асоси ақидаҳо ва мафҳумҳои дар марҳилаи таҳлили мушкилот ба даст омада аст, таҳия гардидааст.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Ба ҳимоя, аз ҷониби муаллиф, натиҷаҳои зерини илмию назариявӣ, методологӣ ва амалии таҳқиқот пешниҳод гардидаанд, ки дорои унсурҳои навгонии илмӣ мебошанд:

- ташаккули асосҳои илмию назариявии мафҳуми сармояи инсонӣ ва иқтидори кадрӣ, аниқ намудани нақш ва аҳамияти иҷтимоию иқтисодии рушди соҳаи савдои чакана дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ;

- ошкор намудани хусусиятҳо ва масоили хоси рушди иқтидори кадрӣ савдои чакана дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ;

- аниқ кардани модели институтсионалии рушди рақамии иқтидори кадрӣ ва равишҳои методологӣ он дар асоси таҳлили усулҳои муайян;

- таҳияи принципҳои методологӣ идоракунии сармояи инсонӣ дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ;

- ошкор кардани тамоюли иқтидори кадрӣ дар шароити рақамикунонӣ ва дар ин замина таҳлили омилҳои таъсиррасон ва унсурҳои таъминкунандаи рушди сармояи инсонӣ дар иқтисодиёти рақамӣ;

- ба роҳ мондани таҳлили таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ дар рушду касбияти иқтидори кадрӣ ва ташаккули салоҳиятҳои касбӣ;

- таҳияи амсилаи иқтисодӣ-риёзии арзёбии иқтидори кадрӣ савдои чакана дар шароити рақамикунонии иқтисодӣ дар асоси таҳлили коррелятсионӣ регрессионӣ бисёромила;

- таҳияи механизми таҷрибаи раванди идоракунии маҷмӯии рушди рақамии иқтидори кадрӣ дар савдо бо равиши интегратсионӣ идоракунонӣ;

- асоснок намудани самтҳои асосии рушди иқтидори кадрӣ савдои чакана дар асоси таҷрибаи механизми идоракунии он дар шароити рақамикунонӣ;

- таҳияи модели стратегии идоракунии иқтисодии кадрӣ савдо бо дарназардошти матритсаи идоракунии рушди иқтисодии кадрӣ ва таҳияи тавсияҳо оид ба низоми идоракунии кадрҳо дар шароити ташаккули иқтисодии рақамӣ.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар он аст, ки муқаррароти назариявӣ ва методологии дар диссертатсия асоснокшуда ба рушди минбаъдаи иқтисодии кадрӣ дар савдои чакана, омӯзиши равишҳои эҷоди шароити зарурии иҷтимоӣ иқтисодӣ, инчунин таҳлили таъсири он ба самаранокии хизматрасонӣ дар соҳаи савдо ва бахшҳои он мусоидат мекунанд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки муқаррароти назариявӣ ва методи пешниҳодшуда ба фароҳам овардани шароити зарурии иҷтимоӣ иқтисодӣ барои такрористеҳсол ва истифодаи иқтисодӣ, баланд бардоштани самаранокии истифодаи онҳо ва рушди иқтисодии кадрӣ дар савдои чакана равона карда шудаанд.

Натиҷаҳои асосии илмӣ метавонанд аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар таҳияи барномаи стратегии рушди сармояи инсонӣ ва дар ин замина рушди иқтисодии кадрӣ дар шароити рақамикунони иқтисодӣ дар соҳаи савдо ва инфрасохтори онҳо истифода шаванд. Илова бар ин, аҳамияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки тавсияҳои мушаххасе таҳия шудаанд, ки ҳангоми таҳияи барномаҳо, лоиҳаҳо ва нақшаҳои стратегии рушди иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдои чакана истифода мешаванд. Муносибатҳои назариявӣ ва методологии ташаккул ва рушди иқтисодии кадрӣ, ки дар диссертатсия таҳия шудаанд, метавонанд ҳамчун заминаи методологӣ ва заминаи таҳияи принципҳои идоракунии мақсадноки кормандон хизмат кунанд.

Натиҷаҳои бадастовардаи муаллиф дар муайян кардани самтҳои афзалиятнок, шаклу усулҳои ташаккул, истифода ва рушди иқтисодии кадрӣ, баланд бардоштани самаранокии истифодаи ҳама намуди захираҳои меҳнатӣ дар раванди савдо ба қишрҳои гуногуни аҳолии аҳамияти амалӣ доранд.

Мубоқиқаи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи

диссертатсия ба бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои кормандони илм аз рӯйи ихтисоси 08.00.12– Иқтисодиёти меҳнат мутобиқ мебошад: 1. Асосҳои назариявӣ ва методологии иқтисодиёти меҳнат; назария ва концепсияҳои рушди муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ (назарияи шуғл, бозори меҳнат, идоракунии кормандон ва ғайра); 2. Захираҳои меҳнатӣ ҳамчун омилҳои муҳими рушди иқтисодӣ ва самаранокии иқтисодию иҷтимоии он; 4. Таъсири микродорӣ ва сифатҳои захираҳои меҳнатӣ, сармояи инсонӣ; 7. Ҳавасмандгардонӣ ва музди меҳнати кормандон; ташкили музди меҳнат ва таъмини алоқамандии он бо тахассуси кормандон ва самаранокии истеҳсолот; функцияи тақрористеҳсолӣ ва ҳавасмандгардонии музди меҳнат; 8. Масоили сифати нерӯи корӣ, тайёркунӣ, ташаккули салоҳияти касбӣ, бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кадрҳо; ташаккули рақобатпазирии кормандон; роҳнамоии касбии аҳоли; ҳаракати кормандон; 20. Таҷрибаи хориҷии танзими муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ ва дурнамои истифодаи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллиф дар интихоби мавзӯ, асосноккунӣ ва мубрам будани он, муайянкунии мақсад, предмет ва объекти таҳқиқот, дар асосноккунии номгӯи вазифаҳои таҳқиқот зоҳир мегардад. Муаллиф дар таҳия ва санҷиши муқаррароти назариявӣ, методологӣ ва методӣ оид ба истифодаи иқтисодии кадрӣ ва таъсири онҳо ба самаранокии натиҷаҳои иқтисодии фаъолияти савдои чакана саҳм гузоштааст.

Иштироки шахсии муаллиф дар ба даст овардани натиҷаҳои дар таҳқиқот пешниҳодшуда аз ҷониби ҳаммуаллифон тасдиқ карда шуда, дар интишороти муштарак инъикос карда шудааст.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Муқаррароти асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар семинарҳои илмии кафедраи менеҷмент, конференсияҳои байналмилалӣ илмию амалии Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон (Душанбе, 2006-2023), Донишгоҳи милли Тоҷикистон (2010-2023) Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат (Душанбе, 2006-2023), конференсияҳои илмӣ-амалии Вазорати меҳнат,

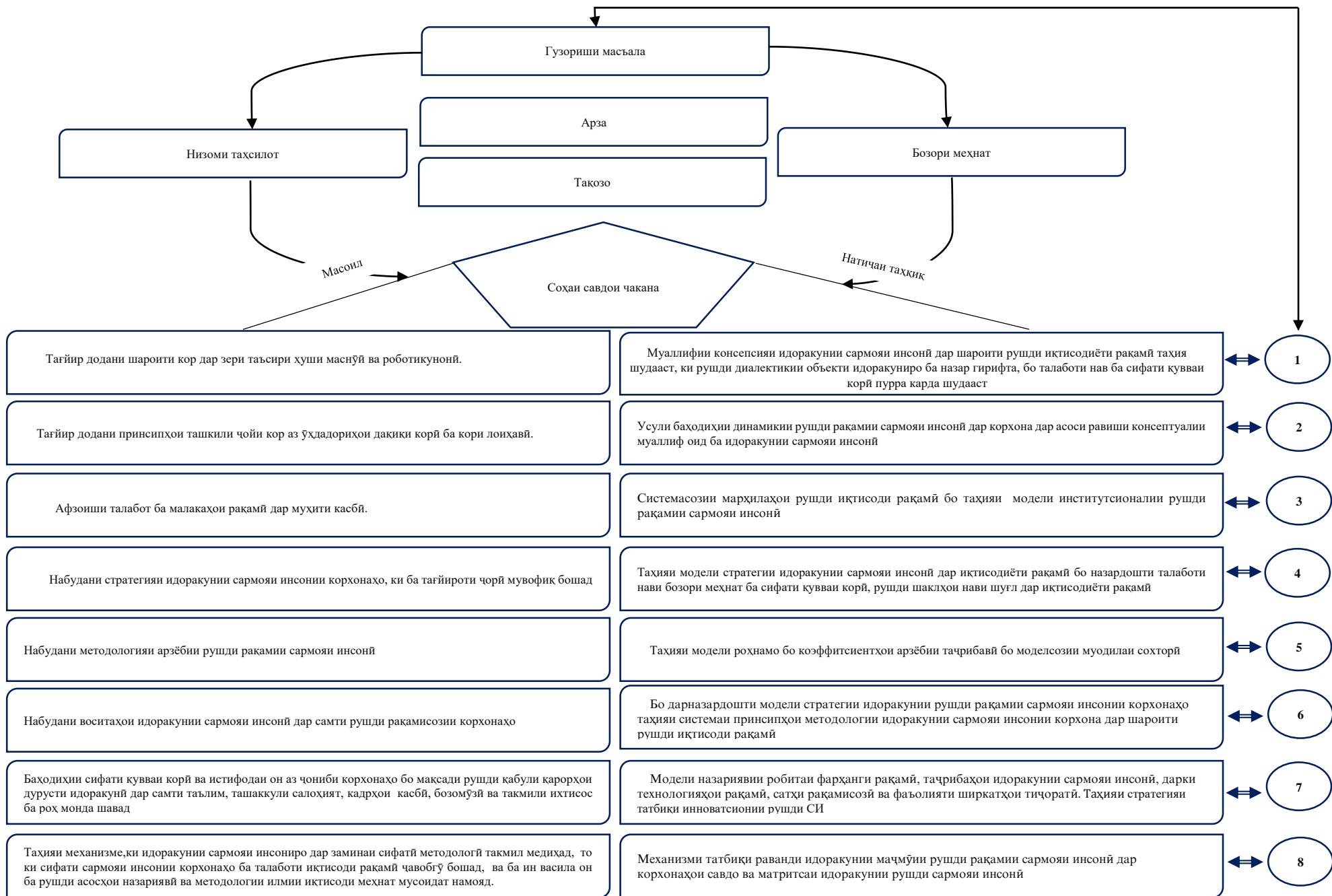
муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (2010-2022), конгрессҳои байналмилалӣ ва илмӣ амалии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотӣ меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии назди Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (2012-2022), инчунин дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва илмӣ амалии олимони ҷавони Тоҷикистон (2006-2023) баррасӣ ва тасдиқ шудаанд.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқ аз ҷониби Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ ва дар амал татбиқ карда шуданд. Муқаррароти назариявӣ ва методӣ тадқиқоти диссертатсионӣ дар раванди таълим ҳангоми таҳияи нақшаҳои таълимӣ, дастурҳо ва матнҳои лексияҳо аз ҷанми «Идоракунии сармоҷи инсонӣ», «Идоракунии захираҳои меҳнатӣ», «Иқтисоди меҳнат», «Идоракунии салоҳиятҳои рақамӣ», «Менеҷменти кадрӣ» «Идоракунии кормандон», «Менеҷмент» ва «Санҷати роҳбарӣ» барои донишҷӯён, магистрантҳо ва докторантҳо аз рӯи ихтисосҳои PhD иқтисодӣ истифода мешаванд.

Интишороти аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Аз рӯи мавзӯи диссертатсия 72 кори илмӣ, аз он ҷумла 4 монография ва 41 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои илмӣ аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда нашр шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, панҷ боби матнӣ асосӣ, хулоса, рӯйхати адабиёт иборат аст. Муҳтавои асосии таҳқиқот дар 400 саҳифа оварда шудааст, 38 ҷадвал ва 65 расмро дар бар мегирад. Рӯйхати адабиёт аз 303 номгӯй иборат аст.

Мантиқи таҳқиқот дар расми 1 тасвир шудааст.

Сохтори мантиқии таҳқиқоти диссертатсионӣ

Дар *муқаддима* аҳамияти мавзӯи рисола ва дараҷаи коркарди онро асоснок намуда, ҳадаф, вазифаҳо, объект, предмети тадқиқот, навоариҳои илмӣ, асоси назариявӣ ва аҳамияти амалии тадқиқот мавриди таҳқиқ қарор дода шуда; дар бораи татбиқи натиҷаҳои кор маълумот дода шудааст.

Дар *боби аввал* “Асосҳои илмию назариявии идоракунии иқтисодии кадрӣ дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ” таҳқиқи ғояҳои илми иқтисодӣ оид ба назарияи сармои инсонӣ ва иқтисодии кадрӣ, равишҳои концептуалии рушди сармои инсонӣ ва таҳқиқи унсурҳои асосии он, инчунин хусусиятҳои хоси рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити иқтисоди рақамӣ муфассал ба роҳ монда шудааст.

Дар *боби дуввум* “Ҷанбаҳои методологии идоракунии иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ” равишҳои методологии идоракунии иқтисодии кадрӣ савдои чакана, усулҳои арзёбии сифати иқтисодии кадрӣ савдои чакана, принципҳои методологии идоракунии иқтисодии кадрӣ дар шароити рушди иқтисодиёти рақамӣ мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор дода шудааст.

Дар *боби сеюм* “Тамоюли рушди иқтисодии кадрӣ қорамандони савдои чакана” ба таври зарурӣ таҳлили тамоюли рушди иқтисодии кадрӣ, таҳлили омилҳо ва унсурҳои рушди самараноки иқтисодии кадрӣ дар иқтисодиёти рақамӣ, ва ҳамчунин таҳқиқи таҷрибаи хориҷии идоракунии иқтисодии кадрӣ қорхона гузаронида шудааст.

Дар *боби чорум* ба “Тақмили усулҳои арзёбии иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити муосир” рақамикунонии қорхонаҳо ва вазъи рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана, моделсозии арзёбии иқтисодии кадрӣ ва сатҳи рақамикунонии қорхонаҳо тавассути усули моделсозии сохторҳои идоракунии ва таҳияи амсилаи иқтисодӣ-риёзии арзёбии салоҳиятҳои қорамандони савдои чакана дар шароити рақамикунонии бахшида шудааст.

Дар *боби панҷум* “Самтҳои афзалиятноки идоракунии рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт”, самтҳои асосии рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити рақамикунонии,

такмили механизми раванди идоракунии иқтидори кадрӣ савдо ва модели стратегии идоракунии иқтидори кадрӣ савдо дар шароити иқтисоди рақамӣ нишон дода шудааст.

Хулоса, натиҷаҳои асосии таҳқиқот мувофиқи мақсади гузошташуда, вазифаҳои ҳалшаванда пешниҳод гардида, хулосаҳои асосӣ аз ҷиҳати назариявӣ амалӣ мурағаб карда шудааст.

БОБИ I. АСОСҲОИ ИЛМИЮ НАЗАРИЯВИИ ИДОРАКУНИИ ИҚТИДОРИ КАДРӢ ДАР ШАРОИТИ ТАШАККУЛИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

1.1. Таҳқиқи ғояҳои илми иқтисодӣ оид ба назарияи сармояи инсонӣ ва иқтисодори кадрӣ

Таҷриба нишон медиҳад, ки таҳқиқоти муосир ҳамеша барои ноил шудан ба ҳри донишҳои илман асоснокшуда, дарк кардани қонунҳо ва тамоюлҳои нави инкишофи падидаҳо ва равандҳо, муқаррар намудани робитаи онҳо ва арзёбии таъсири омилҳои муҳити дохилӣ ва берунӣ ба объекти омӯзиш нигаронида шудааст. Аз ин ҷост, ки хусусияти объекти таҳқиқот, идоракунии сармояи инсонӣ истифодаи усулҳои дахлдори таҳқиқотро тақозо мекунад, ки ба равиши комплексӣ, аз ҷумла фароҳам овардани шароити мусоид барои ташаккули сармояи баландсифат, рушд ва истифодаи самараноки он ва дар ниҳоят такмил додани ташкили низоми идоракунии иқтисодори инсонӣ асос гирифтааст.

Дар шароити муосир вазифаи идоракунии сармояи инсонӣ муҳим арзёбӣ мегардад, зеро ки ин имкон медиҳад, то ҳосилнокии меҳнат тавассути самарабахшии (интенсификация) фаъолияти иқтисодӣ, бо ҷалб намудани нерӯи мавҷудаи кадрҳо зиёд карда шавад³. Идоракунии сармояи инсонӣ дар асоси натиҷаҳои арзёбии он ба корхона имкон медиҳад, ки нишондиҳандаҳои фаъолияти иқтисодии худро беҳтар созад.

Рушди бемайлони дилхоҳ объект бо нерӯи тавоно ва созанда иртиботи қавӣ дорад. Барои ин бошад идоракунии сармояи инсонӣ бояд, ҳам бевосита дониш ва қобилиятҳоеро, ки сармояро ташкил медиҳанд ва ҳам имкони сармоякунонии он, яъне ҷамъшавии онро бо мақсади баланд бардоштани хусусияти истеҳсолӣ ба назар гирад. Дар баробари ин даромади бевоситаро аз истифодаи сармояи инсонии корхона ба назар гирифтани зарур аст.

---

³ Хадасевич, Н. Р., Ширинкина, Е. В. Теоретические аспекты трудового потенциала как основы человеческого капитала / Н. Р. Хадасевич, Е. В. Ширинкина. // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. – 2017. – № 6 (100). – С. 1.

Аз ин лиҳоз, арзёбии сармояи инсонӣ хусусияти инфиродӣ дорад, чунки нақши ҳар як корманд беназир аст ва асосан натиҷаи баҳодихии фаъолияти коршиносон мебошад, ки он бо ба назар гирифтани хусусиятҳои хоси ҳар як корманд сарчашма мегирад.

Мусаллам аст, ки бо ёрии методологияи идоракунии сармояи инсонӣ ва арзёбии иқтидори кадрӣ, корхона метавонад қобилияти эҷоди арзишро берун аз дороиҳои молиявӣ ва моддии худ муайян намояд.

Идоракунии сармояи инсонӣ аз мавқеи объективӣ бармеояд, ки он то андозае моликияти корхона нест, бинобар ин барои истифодаи самараноки он соҳиби онро ба интенсификацияи фаъолият ҳавасманд кардан зарур аст, то афзоиши ҳосилнокии меҳнатро таъмин намояд. Азбаски хусусияти асосии ин дороиҳо ҷудонопазирии он аз ҳуди интиқолдиҳанда аст, идоракунии сармояи инсонӣ бояд ин далелро ба назар гирад. Аз ин рӯ, баҳодихии сармояи инсонӣ аз рӯи нишондиҳандаҳои миқдорӣ имкон медиҳад, ки даромади эҳтимоли аз истифодаи он ба манфиати ҳуди корхона муайян карда шавад, ки ин вазифаи асосии идоракунӣ мебошад.

Ба ҳамагон маълум аст, ки методика тавсифи раванди таҳқиқот бо истифода аз усулҳои гуногунро дар назар дорад. Методология бошад як низоми ғояҳоест, ки оид ба чӣ гуна истифода бурдани усулҳои муайян дар доираи равиши мушаххаси илмӣ нигаронида шудааст.

Вобаста ба ин, методологияи идоракунии сармояи инсонӣ бояд ба таъмини иҷрои маҷмӯи талаботҳо вобаста ба муайян кардани мафҳумҳои асосӣ, истифодаи усулҳои таҳлилӣ ва воситаҳои махсус, ки ба сохтани моделҳои амалӣ барои санҷиши гипотезаҳо нигаронида шудаанд, омӯзиши эмпирикии гипотезаҳои санҷишӣ ва рейтинги миқдории онҳо равона карда шавад.

Бояд зикр намуд, ки дар методологияи таҳқиқоти амалӣ ба дастгоҳи концептуалӣ дар асоси равиши интегралӣ таъя кардан зарур аст, ки он имкон медиҳад як гурӯҳи васеи падидаҳо ва равандҳои марбут ба идоракунӣ ва рушди концепсияҳои фундаменталии категорияи сармояи инсонӣ,

хусусиятҳои омилҳои берунӣ ва дохилӣ ва хусусиятҳои истифодаи иқтидори кадрӣ дар корхонаҳо диққат дода шавад.

Мақсади муносибати маҷмӯӣ идоракунии сармояи инсонӣ бо омӯзиши эмпирикии ҷузъҳои сохтори сармояи инсонӣ ҳангоми татбиқи принципҳо ва усулҳои таҳлили системавӣ алоқаманд аст. Муаллиф дар таҳқиқи илмии худ ба он ақидаест, ки сармояи инсонӣ захираи асосии истеҳсолии дар ихтиёри корхона буда, вобаста ба ин, масъалаҳои идоракунии иқтидори кадрӣ бояд дар ҷанбаи дарки моҳияти ягонаи он, корхона ҳамчун субъекти хоҷагии халқ дар шароити рақамикунонӣ ҳалу ҷасл карда шаванд.

Бояд тазакурр дод, ки муайян намудани самти инкишофи сармояи инсонӣ бе донишдони марҳилаҳои ташаккули назарияи арзиши сармояи инсонӣ, ки моҳияти иқтисодии он ва нақши иқтидори кадрӣ дар хоҷагии халқ ва иқтисодиёти корхона ошкор мекунад, имконнопазир аст.

Дар идомаи таҳқиқот диққати асосӣ ба омӯзиши концепсияҳои асосии арзиши сармояи инсонӣ дар иқтисодиёт равона гардидааст.

Ҳамчояшавии ғояҳо оид ба назарияи сармояи инсонӣ дар мактабҳои неокейнсианизм, назарияҳои институтсионалӣ, неоклассикӣ ва дигар таҳқиқоти иқтисодии хусусии нав пайдошуда тавсиф карда шудаанд. Ба вучуд омадани ҳуди мафҳуми сармояи инсонӣ ҷавоби ба мақсад мувофиқ будани робитаи байни нишондиҳандаҳои тараққиёти иқтисодиёт ва хусусиятҳои фардии қувваи меҳнатӣ мебошад. Таҳқиқ ва омӯзиш нишон дод, ки андешаҳои классикони афкори иқтисодӣ дар бораи нақши муҳими ҷузъи ғайримоддии такрористеҳсол тафсири васеъро дар назарияи идоракунии сармояи инсонӣ инъикос намудааст.

Ба андешаву ғояҳои илман асоснокшудаи донишмандону мутафакрон назар дӯхта, моҳияту мазмуни сармояи инсониро метавон дарк намуд ва дар ин замина нуқтаи назари худро низ тавсия кардан ба маврид аст.

Таҳқиқотҳо исбот менамоянд, ки В.Петти аввалин касе буд, ки ба арзиши шахси қобили меҳнат тавачҷӯх кард, зеро то он замон ҳуди истилоҳи

«капитали инсонӣ» ҳанӯз ба муомилоти илмӣ ворид нагардида буд⁴. Қолибияти қор дар он аст, ки В.Петти соли 1676 дар асари худ оид ба арифметикаи сиёсӣ арзиши одамонро таҳлил намуда, арзиши ҳар як одам ва тамоми одамонро ҳамчун қувваи асосии истеҳсолкунанда ба андозаи бист баробар даромади солони овардаи онҳо инъикос менамояд.

Ба ҳамин тариқ, арзиши аҳолии Англия 520 миллион фунт стерлинг ва арзиши ҳар яки он 80 миллион фунт стерлингро ташкил меод. Дар асарҳои В.Петти танҳо кушишҳои аввалини баҳо додан ба нақши қувваҳои истеҳсолкунандаи инсон дар иқтисодиёт дида мешуданд.

Пас аз ин олими дигар Л.Туроу ин таълимотро идома дода, эътироф мекунад, ки ҳангоми баҳо додан ба арзиши сармояи инсонӣ ченаки қобилияти ба даст овардани даромадро ба назар гирифтани зарур аст. Дар баробари ин, ӯ назарияи худро бо ворид намудани таркиби сармояи инсонӣ дар андозагирии он қобилияти фитрии инсон ва истеъдоди ӯ, малакаи тахассусии бадастомада, маълумот, қобилияти иқтисодӣ, маданияти ҳуқуқӣ ва шахрвандиро пурра менамояд⁵. Ҳамин тавр, Л.Туроу сармояи инсониро ба воситаи нархи иқтисодии истеҳсолии он, ки ба шумораи онҳо зарб карда шудааст, чен мекард.

Инчунин мафҳуми арзиши сармояи инсонӣ дар таълимоти Т.Шултс⁶, Г.Беккер⁷, Ч.Минтсер⁸ ва дигар пайравони ӯ дар нимаи дуими асри 20 ба чашм мерасад. Ҳамин тариқ, аз нуқтаи назари Т.Шултс ва Г.Беккер, сармояи инсонӣ бо чунин шакли сармоя чен карда мешавад, ки дар он ҳамчун манбаи қаноатмандии ояндаи қорандон дар шакли даромади оянда хизмат мекунад, дар ҳоле ки он дорои чунин аломатҳои зарурии қувваи истеҳсолкунанда

---

⁴ Петти, В. Экономические и статистические работы. / В. Петти. – М.: 1940. – С. 154–156

⁵ Thurow, L. Investment in Human Capital / L. Thurow, Belmont. – 1970. – 145 p. 289. Schultz, T. Investing in Human Capital // The American Economics Review. – 1961. – No. 1. – P. 38–56.

⁶ Schulze, M., Nehler, H., Ottosson, M., Thollander, P. Energy management in industry – a systematic review of previous findings and an integrative conceptual framework // Journal of Cleaner Production. – 2015. – No. 112. – P. 3692–3708.

⁷ Беккер, Г. С. Человеческое поведение: экономический подход / Г. С. Беккер. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.

⁸ Mincer, J. Intercountry Comparisons of Labor Force Trends and of Related Developments: An Overview // Journal of Labor Economics. – 1985. – Vol. 3. – No. 1. – P. 145.

хамчун чамъкунӣ ва такрористеҳсолкунӣ мебошанд. Т.Шултс асоснок карда буд, ки сармояи инсонӣ муҳаррик ва сарчашмаи асосии иқтисодиёти пасиндустиалии мебошад, дар ҳоле ки бори аввал ҳангоми чен кардани арзиши сармояи инсонӣ хароҷоти таҳсилро ҳамчун чузъҳои муҳими он ба назар гирифта, асоснок кардааст, ки дурнамои афзоиши музди меҳнат низ хароҷоти инфиродӣ ба таълимро ҳавасманд мекунад. Мувофиқи назарияи Т.Шултс хароҷоти таҳсил сохтори ду омили баргардонидани худ дорад, аз як тараф даромади имрӯзаи истеъмолкунанда раванди таҳсил, аз тарафи дигар музди меҳнати ояндаи кормандон, дар ҳоле ки асоси он арзиши ивазкунии фонди таълим ба ҳисоб мерафт. Ба ҳамин тариқ, арзиши фондҳои таълимӣ дар соли 1969 ба 1307 миллиард доллар, сармояи физикӣ бошад, 1617 миллиард долларро ташкил дод, ҳол он ки дар давраи солҳои 1929-1969 суръати афзоиш мутаносибан 4,1 фоиз ва 2 фоизро ташкил дод, ки ин пешрабии афзоиши сармояи таълимии кишварро тасдиқ кард.

Чадвали 1.1.

Нуктаи назари иқтисодшиносон доир ба сармояи инсонӣ ҳамчун
омили рушди иқтисодиёт

Номи муаллифон	Фаҳмиши раванд
Блауг М.	Музди баландтарин аз онҳое, ки ба онҳо дастрасанд, дигарон - ҳамон касе, ки имрӯз барои он камтар пардохт мекунад ⁹ .
Л.Туроу	Ҳангоми баҳо додан ба арзиши сармояи инсонӣ ченаки қобилияти ба даст овардани даромадро ба назар гирифта зарур аст. Дар баробари ин, ӯ назарияи худро бо ворид намудани таркиби сармояи инсонӣ дар андозагирии он қобилияти фитрии инсон ва истеъдоди у, малакаи таҳассусии бадастомада, маълумот, қобилияти иқтисодӣ, маданияти ҳуқуқӣ ва шахрвандиро пурра менамояд ¹⁰ .
Чейкоб Минсер	Сармояи инсонӣ маҷмӯи дониш, малака ва маҳоратест, ки барои қонъ гардонидани талаботи гуногуни инсон ва умуман ҷомеа истифода мешавад(1958) ¹¹ .
Г.Беккер	«Арзише ҳисоб мекард, ки бо роҳи зарб задани воҳиди меҳнати оддӣ зинда ба ҳаҷми сармояи инсонии дар он таҷассумёфта муайян карда мешавад» ¹²

⁹ Блауг М. 100 великих экономистов после Кейнса. - СПб.: Экономикс, 2009. - С. 200-202.

¹⁰ Thurow, L. Investment in Human Capital / L. Thurow, Belmont. – 1970. – 145 p. 289.

¹¹ Mincer, J. Investment in Human Capital and Personal Income Distribution / J. Mincer // Journal of Political Economy. – 1958. – Vol. 66. – N 4. – P. 281–302.

¹² Беккер, Г. Человеческий капитал: теоретический и эмпирический анализ со специальным обращением к образованию / Г. Беккер // США: экономика, политика, идеология. – 1993. –

Т.Шульц, Г.Беккер ва Б.Чисвик	«Ба арзиши сармояи инсонӣ аз нуқтаи назари хароҷоти рушди ҷомеа бархӯрд кардаанд, ки бо ин муносибат ба сармояи инсонӣ дар асоси худ истеҳсолкунандаи арзиши он баҳо дода мешавад» ¹³
М.Фридман	«Капитали инсонӣ фондест, ки раванди меҳнатро бо даромади доимӣ таъмин менамояд ва ҳамчун ҳисоби миёнаи вазншудаи воридоти пешбинишавандаи оянда муайян карда мешавад» ¹⁴
Wikipedia	Сармояи инсонӣ маҷмӯи дониш, малака ва қобилиятҳоест, ки барои қонеъ гардонидани ниёзҳои гуногуни инсон ва умуман ҷомеа истифода мешаванд ¹⁵ .
И.Фишер	Ҳангоми чен кардани арзиши сармояи инсонӣ чунин равишро пешниҳод кардааст, ки дар он даромади оянда дар шакли даромад ё фоида аз рӯи арзиши ҷорӣ тавассути омили дисконт ҳисоб карда мешавад ¹⁶ .
А. Маршалл	«Омилҳое, ки одамро ба ҷамъ кардани сармояи шахсии худ ташвиқ мекунанд дар шакли сармоязузорӣ ба маориф ба онҳое монанд аст, ки ҷамъшавии сармояи моддиро ҳавасманд мекунанд» ¹⁷ .
В.М. Генкин	Сармояи инсониро маҷмӯи сифатҳое мешуморад, ки ҳосилнокии меҳнатро муайян мекунанд ва метавонанд манбаи даромади шахс, оила, корхона ва ҷамъият гарданд. Чун қоида, чунин сифатҳо одатан саломатӣ, қобилиятҳои табиӣ, таҳсилот, касбият, ҳаракат ҳисобида мешаванд ¹⁸ .
Чон Стюарт Милл	«Худи одамро... ман ҳамчун сарват намеҳисобам. Аммо, ихтироҳои бадастовадаи ӯ, ки бо василаи меҳнат тавлид мешаванд, бояд ба ин категория дохил намоям. Ва минбаъд: «Маҳорат, қувва ва матонати меҳнатқашони мамлакат, олоту дастгоҳҳои онҳо сарвати он доништа мешавад» ¹⁹
Е.В. Филатова	«Сармояи инсонӣ аз дониш, малака, ҳавасмандӣ ва нерӯи бадастомада иборат аст, ки ба инсон дода шудааст ва барои истеҳсоли мол ва хизматрасонӣ дар муддати муайян истифода мешавад» ²⁰
Р.М. Нуриев	Сармояи инсонӣ ҳамчун «маҷмӯи тамоми қувваҳои истеҳсолкунандаи инсон, яъне, дониш, малака, ҳавасмандӣ ва нерӯ, ки барои ба даст овардани фоидаи иқтисодӣ истифода мешавад» ²¹

№ 11.

¹³ 2 Schultz, T. W. Investment in Human Beings / T. W. Schultz. – Chicago: University of Chicago Press, 1962; Schultz, T. W. Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research / T. W. Schultz. – New York: Free Press, 1971; Becker, G. S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis / G. S. Becker // Journal of Political Economy. – 1962. – Vol. 70. – N 5. – Part 2. – P. 9–49; Becker, G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education / G. S. Becker. – Third Edition. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1993

¹⁴ Friedman, M. Choice, Chance, and the Personal Distribution of Income // Journal of Political Economy. – 1953. – Vol. 61. – No. 4. – P. 277–290.; Фридман М. Капитализм и свобода / Пер. с англ. М.: Новое издательство, 2006. — 240 с

¹⁵ Захираи электронӣ: www.wikipedia.org Нуқтаи дастрасӣ: <https://ru.wikipedia.org/wiki> (Вақти даромад 17.01.2023).

¹⁶ Fisher, I. Mathematical Investigations in the Theory of Value and Price. – New Haven: Yale University Press, 1925. – 126 p.

¹⁷ Маршалл А. Основы экономической науки. - М.: Эксмо, 2007. - 832 с.; Маршалл А. Принципы экономической науки. – М.: Прогресс, 1993. – 594 с.

¹⁸ Генкин Б. М. Экономика и социология труда. М.: Норма, 2001. С. 66.

¹⁹ Милль Дж. С. Основы политической экономии. М.: Прогресс, 1980. Т. 1. С. 139.

²⁰ Филатова Е.В. Инвестиции в человеческий капитал на предприятиях малого бизнеса : автореф. дис. ... к.э.н. – М.: ГУ-ВШЭ, 2010, с. 13.

²¹ Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики. М.:НОРМА, 2008. С. 236

Л.С. Шаховский	«Сармояи инсонӣ худи шахс – коргар, субъекти хочагидорӣ, қобилияти меҳнати ӯ, яъне захираи меҳнати мебошад, ки дар шароити муайян ҳамчун сармояи корфармо амал мекунад» ²²
Комилов С.Ч.	Сармояи инсонӣ дар натиҷаи сармоягузорӣ ва захираҳои ҷамъкардаи шахс барои таъмини саломатӣ, дониш, малака, қобилият, ҳавасмандии ӯ, мусоидат ба рушди ӯ, ба даст овардани таҳассуси зарурӣ, афзоиши ҳосилнокии меҳнат, таъмин намудани афзоиши музди кор дар соҳаи муайяни фаъолият ташаккул меёбад ²³ .
Д.О. Кулаева	«Сармояи инсонӣ салоҳият ва қобилияти кормандони ширкат (қобилияти фитрии кормандон, сатҳи фарҳанг, саломатӣ, маълумот, маҳорати касбӣ, ҳавасмандӣ ба меҳнат ва тарбияи кадрҳо) ҳисобида мешавад ²⁴ .
С.А. Дятлов	Сармояи инсониро ҳамчун захираи муайяни саломатӣ, дониш, маҳорат, қобилият, ангеҷаҳои дар натиҷаи сармоягузорӣ ташаккулёфта ва аз ҷониби шахс ҷамъшуда, ки ба афзоиши даромади (даромади) шахси мазкур таъсир мерасонад, шарҳ додааст ²⁵ .
О.Н. Ермоченко	«Сармояи инсонӣ» маҷмӯи қобилиятҳои фитрии аз ҷиҳати генетикӣ муайяншуда, дониш, таҷриба ва ангеҷаҳои бадастомадаи шахс мебошад, ки бо ёрии онҳо даромад ба даст оварда метавонад ²⁶ .
Д. Ҳодиев	Сармояи инсонӣ маҷмӯи донишҳо ва қобилиятҳои эҷодӣ, инчунин малакаҳо, саломатӣ, сифатҳо ва ангеҷаҳои шахсӣ мебошад, ки тавассути сармоягузорӣ дар соҳаи маориф, касбомӯзӣ, ҳифзи саломатӣ, муҳоҷират, инчунин дар тарбияи кӯдакон ҷамъоварӣ карда шуда, барои ба даст овардани даромади оянда истифода мешавад ²⁷ .
М.М.Султонова	Сармояи инсонӣ муҳимтарин захираи ҷомеаи муосир маҳсуб мешавад, ки имкон медиҳад, ки дигаргуниҳои саривақтии иқтисодӣ, истифодаи оқилонаи иқтисодии иҷтимоӣ иқтисодии бозорҳои гуногун, таъмини рақобатпазирии ҳар як корманд дар ташкил ва идоракунии раванди истеҳсолот барои эҷоди сарвати миллий гардад ²⁸ .

²² Шаховская Л.С. Мотивация труда в переходной экономике: монография / Под ред. Ленской С.А. - Волгоград: Перемена, 1995. - с. 33

²³ Комилов, С.Дж. Формирование человеческого капитала и развитие интеллектуальной собственности в условиях перехода к инновационной экономике [Текст] / С. Дж. Комилов //Таджикистан и современный мир. 2015. - № 4. С. 19.

²⁴ Кулаева О.Д. Не хлебом единым... сколько стоит интеллектуальный капитал организации? // Креативная экономика. – 2007. – № 10. – С. 3-10.

²⁵ Дятлов, С. А. Основы теории человеческого капитала / С. А. Дятлов. – СПб.: СПбУЭФ, 1994. – 160 с.

²⁶ Ермоченко О.Н. Теории воспроизводства человеческого капитала и определение структуры кадрового потенциала// Транспортное дело России. – 2009. – № 12. – с. 67-69.

²⁷ Ходиев Д.А. Особенности развития человеческого капитала в условиях переходного периода: на примере Республики Таджикистан: дисс ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Ходиев Дадахон Абдуллоевич; [Место защиты: Тадж. гос. ун-т коммерции]. - Душанбе, 2010. - 159 с.

²⁸ Султонова М.М. Развитие человеческого капитала как фактор формирования конкурентоспособности работников (на материалах ГСБ Республики Таджикистан «Амонатбанк»: дисс ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Султонова Мижгона Мустафокуловна // [Место защиты: Тадж. гос. ун-т коммерции]. - Душанбе, 2020. - 173 с.; Султонова М.М. Моделирование оценки реализации человеческого капитала в ГСБ Республики Таджикистан «Амонатбанк» [Текст] /М.М.Султонова// Вестник Таджикского государственного университета коммерции (научный журнал).-Душанбе:Точир,2019.-№3(28).-С.175-181.

А.А. Мирзоалиев	Сармояи инсонӣ нерӯи созанда, потенциали меҳнатӣ, захираи арзишманд ва таъминкуандаи омили муваффақияти ташкилот дар фазои рақобат бо тақия ба рақамикунонии фаъолият ба ҳисоб меравад.
-----------------	---

*Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти илмӣ – иқтисодӣ

Ч. Кендрик аз рӯи қиёс арзиши сармояи инсониро бо арзиши аслии он бо назардошти индексатсияи нархҳо ва «амортизатсияи донишҳо» ҳисоб кардааст. Ҷ мувофиқи методологияи худ чузъи таълимии сармояи инсониро соли 1969 дар сатҳи 2241,2 миллиард доллар ва сармояи инсониро 4000 миллиард доллар арзёбӣ кардааст, суръати афзоиш мутаносибан 3,7 фоиз ва 2,4 фоизро ташкил медиҳад²⁹.

Бояд тазаққур дод, ки Г. Беккер аввалин шуда донишро оид ба назарияи сармояи инсонӣ ба сатҳи корхона муҳим ҳисобид ва исбот кард, ки он ҳамчун маҷмӯи маҳорат ва қобилиятҳои инсонӣ чен карда мешавад ва дар сохтори хароҷоти он хароҷоти таълим ва инсонро ҳамчун воситаҳои зиндагӣ³⁰ чудо кардааст. Хизмати Г.Беккер ин гипотеза дар бораи нақши афзалиятдоштаи шахс нисбат ба натиҷаҳои фаъолияти соҳибкорӣ мебошад, ки пештар танҳо аз нуқтаи назари чузъҳои иҷтимоӣ омӯхта мешуд, ҳангоми чен кардани арзиши сармояи инсонӣ, фарқияти даромади фардӣ ва иҷтимоӣ оид ба хароҷоти таълимӣ ба назар гирифта мешавад.

Г. Беккер аз рӯи назария чунин равишҳоро ба арзиши сармояи инсонӣ, чун элитарӣ, бо назардошти фарқияти қобилиятҳои табиӣ инсонӣ ва баробарӣ, аз байн бурдани фарқияти талабот дар зерӣ таъсири сифатҳои модарзодӣ ошкор кардааст³¹. Вай исбот кард, ки миқдори даромад ва сармоягузориҳо нобаробар тақсим шуда, аз чандирии талабот ва таносуби онҳо вобаста аст. Пешниҳоди сармоягузор, ки афзоиши хароҷоти ӯро инъикос мекунад ва нишебии мусбат дорад, аз бозори сармояи инсонӣ вобаста аст, ки

²⁹ Добрынин, А. И., Дятлов, С. А., Цыренова, Е. Д. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования / А. И. Добрынин, С. А. Дятлов, Е. Д. Царев. – СПб.: Наука, 1999. – 77 с.

³⁰ Капелюшников, Р. И. Экономический подход Гэри Беккера к человеческому поведению / Р. И. Капелюшников // США: экономика, политика, идеология, 1993. – № 11. – С. 21.

³¹ Беккер, Г. С. Человеческое поведение: экономический подход / Г. С. Беккер. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.

корфарморо маҷбур мекунад, ки барои сармоягузорӣ захираҳои гаронбаҳоро ҷустуҷӯ кунад. Барои чен кардани даромади сармояи инсонӣ Г.Беккер на меъёри дисконт, балки фоидаи дохилии инвеститсияро истифода бурд, ки баробарии даромади коҳишёфта ва хароҷоти ҷорӣ барои таҳсилро инъикос мекунад. Г.Беккер ҳар як кормандро «арзише ҳисоб мекард, ки бо роҳи зарб задани воҳиди меҳнати оддӣ зинда ба ҳаҷми сармояи инсонии дар он таҷассумёфта муайян карда мешавад:

$$SI_i = \sum_m^n Y_{ij} + X_i + K_i \quad (1)$$

дар инҷо:

SI – сармояи инсонӣ;

Y_i – омил;

X_{ij} – зеромилҳо;

K_i – музди меҳнат;

Б.Чизвик қайд кардааст, ки барои соҳиби сармояи инсонӣ маоши умумии корманд пас аз ба итмом расонидани сармоягузори соҳибаш ба сармояи инсонӣ ба маблағи даромади сармоягузорӣ ва даромад ва сармояи ибтидоии инсонӣ баробар аст³².

Ҳамин тариқ, Т.Шултс, Г.Беккер ва Б.Чисвик «ба арзиши сармояи инсонӣ аз нуқтаи назари хароҷоти рушди ҷомеа бархӯрд кардаанд, ки бо ин муносибат ба сармояи инсонӣ дар асоси худ истехсолкунандаи арзиши он баҳо дода мешавад»³³. Ин равиш усули андозагирии тӯлониро ташкил дод, дар ҳоле ки дар таҳқиқоти аслии нишондиҳандаҳои ҷудогона истифода мешуданд, ки аҳолии таҳлилшударо аз рӯи хусусиятҳои сохторӣ ҷудо мекунанд. Мисоли воқеии раванд, нишондиҳандаҳои даромад ва маълумот дар доираи гурӯҳҳои синну соли фосолавӣ тақсим карда шуданд, ки ин имкон дод, ки онҳо бо мурури замон мутақобила шаванд. Ин равиш дар таҳқиқоти

³² Chiswick, B. R. Human Capital and the Distribution of Personal Income. Ph. D. dissertation. – Columbia University, 1967. – 49 p.

³³ Schultz, Theodore W. Investing in People: The Economics of Population Quality. University of California Press, 1983. – 183 p.

иктисодчиёни ғарбӣ ба таври васеъ истифода мешавад, аммо, тавре ки дар поён зикр мешавад, дар омӯзиши олимони ватанӣ то кунун ба таври зарурӣ омӯхта нашудааст.

Ҷ.Минтсер, ки муодилаи регрессиони Ҷ.Беккерро тағйир додааст^{34;35}, модели бисёртарафаро пешниҳод мекунад, ки шумораи солҳои таҳсил, нишондиҳандаҳои таҷрибаи корӣ, нишондиҳандаҳои гендериро ба як логарифми даромади коргарон дар бар мегирад^{36;37;38}. Ин модел ҳамчун модели классикӣ барои омӯзиши сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ эътироф шудааст.

Э. Фламголтс назарияи арзиши сармояи инсониро низ ба сатҳи корхона гузаронида, онро дар концепсияи таҳлили захираҳои инсонӣ – БЗИ (баҳисобгирии захираҳои инсон)³⁹ баён кардааст, ки ба фарзияи арзиш асос ёфтааст. Тибқи равиши хароҷот дар назарияи ченкунии сармояи инсонӣ арзиши он тавассути коэффисиенти беҳатарии он муайян карда мешавад, зеро проблемаи интиҳоб, нигоҳдорӣ ва зиёд кардани сармояи инсонӣ дар корхонаҳо вучуд дошт.

Вай исбот кард, ки бо рафтани кадрҳо, аз як тараф, хароҷот барои дарёфт, ҷалб ва омӯзиши кадрҳои нав меафзояд ва аз тарафи дигар, сармоягузорию барвақт ба сармояи инсонӣ натиҷа намедиҳад. Маблағи умумии хароҷоте, ки ҷӣ нав ба амал омадааст ва ҷӣ баргардонида нашудааст, арзиши сармояи инсониро инъикос мекунад. Аммо, ба фикри мо, ин техника, дараҷаи касбӣ ва савияи маълумотро ба назар намегирад.

---

³⁴ Becker, G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. – N.-Y.: Columbia University Press for NBER. – 1964. – 393 p.

³⁵ Becker, B., Gerhart, B. The Impact of Human Resource Management on Organizational Performance: Progress and Prospects // The Academy of Management Journal. – 1996. – Vol. 39. – №. 4. – P. 779–801.

³⁶ Mincer, J. Intercountry Comparisons of Labor Force Trends and of Related Developments: An Overview // Journal of Labor Economics. – 1985. – Vol. 3. – No. 1. – P. 145.

³⁷ Mincer, J. On-the-Job Training: Costs, Returns, and Some Implications // Journal of Political Economics. – 1962. – Vol. 70. – No. 5. – P. 50–79.

³⁸ Mincer, J. Schooling, experience and earnings. – N.-Y.: Columbia University Press for NBER. – 1974. – 152 p.

³⁹ Flamholtz, E. G. A Model for Human Resource Valuation: A Stochastic Process with Service Rewards // Accounting Review, 1971.

Методологияи андозагирии олимони Донишгоҳи Мичиган дар асоси равиши даромад таваҷҷӯҳи хоса дорад⁴⁰. Арзиши корманд бо назардошти эҳтимолият аз рӯи арзиши корманд, фурӯши пешбинишаванда (S_r), шартии пешбинишаванда (S_y) ва эҳтимолияти ғаъолияти минбаъда дар корхона муайян карда мешавад. Дар муодилаҳои зерини математикӣ ифода карда мешаванд:

$$S_r = S_y * D_0 \quad (2)$$

$$K_y = 1 - D_0 \quad (3)$$

Моделҳои эҳтимолии стохастикӣ барои арзёбии арзишҳои шартӣ ва амалӣ дар воҳиди ченаки пули истифода шудааст, ки аз он иборат аст:

Қадами 1: Арзёбии мавқеъҳои мутақобилан истисноӣ, ки ба онҳо корманд таъин карда мешавад. Дар ин марҳила рушди касбияти корманд бо назардошти ишғоли пай дар пайи вазифаҳо ташаккул меёбад.

Қадами 2: Арзиши ҳар як мавқеъро бояд ҳисоб кард. Даромади ояндае, ки корманд дар ин вазифа ба даст меорад, бо истифода аз усули нарх-вазн ҳисоб карда мешавад, ки ба мо имкон медиҳад ҳиссаи даромади умумиро ба воҳиди кори иҷрошуда муайян карда, шумораи ин корхоро дар оянда ҳисоб намуда тавонем.

Қадами 3: Арзёбии давраи эҳтимолии кор дар корхона. Мӯҳлати умумии хизмати корманд дар корхона бо назардошти эҳтимолияти бисёрфакторӣ муайян карда мешавад.

Қадами 4: Арзёбии эҳтимолияти корманд дар давраҳои ҳозира ва ояндаи мавқеъро ишғол мекунад. Аз мавқеъи тахминҳои эҳтимолиӣ, зинаҳои интизории касб пеш аз озодшавӣ тавсиф карда мешавад, дар ҳоле ки соли аз кор озод шудан 100% аст.

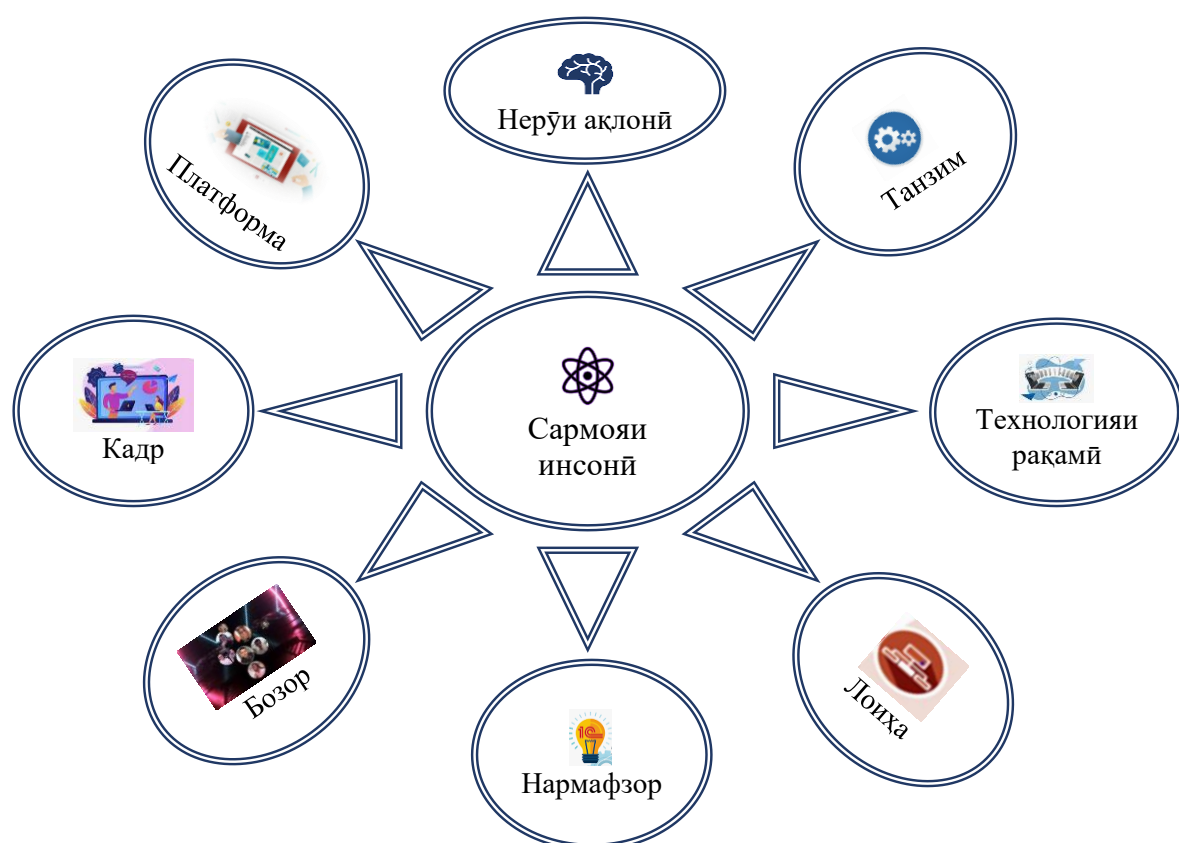
Қадами 5: Ҳисоб кардани арзиши ҳозира тавассути тахфиф кардани даромади ояндаи пешбинишуда. Ба фикри мо, ин усули муайян кардан арзиши сармояи инсонӣ дар шакли хусусияти эҳтимолии ҳамаи миқдорҳои истифодашуда тахминӣ мебошад.

---

⁴⁰ Flamholtz, E. G. Human Resource Accounting. – N.-Y.: Jossey-Bass Publ., 1985. – 389 p.

И. Фишер ҳангоми чен кардани арзиши сармоия инсонӣ чунин равишро пешниҳод кардааст, ки дар он даромади оянда дар шакли даромад ё фоида аз рӯи арзиши чорӣ тавассути омили дисконт ҳисоб карда мешавад. [232]:

Ба андешаи мо, ин техника, ки имрӯз васеъ истифода мешавад, маҳдудиятҳо дорад, зеро он танҳо як нишондиҳанда - даромади ояндаро инъикос мекунад. Бо назардошти шароити тағйирёбанда, ки номуайяни номида мешавад, пешгӯии дақиқ душвор аст.

Расми 1. Унсурҳои ба вучудоварандаи сармоия инсонӣ дар шароити рақамикунонӣ (таҳияи муаллифи диссертатсия)

Таҷриба нишон медиҳад, ки дар шароити рақамикунонӣ сармоия инсониро метавон тақвият бахшид, агар унсурҳои муҳими ин чараён тавваҷҷӯҳи хоса зоҳир намуда бошем (расми 1). Ин унсурҳо дар ташаккули сармоия инсонӣ нақши назаррасро касб намуда метавонанд. Бинобар ин, ба инобат гирифтани онҳо ба тақмилибиву ташаккули сармоия инсонӣ заминаи мусоид фароҳам хоҳад овард.

Ҳамин тариқ М. Фридман асоснок карда буд, ки «сармоия инсонӣ захираест, ки раванди меҳнатро бо даромади доимӣ таъмин менамояд ва

хамчун ҳисоби миёнаи вазни қиёсӣ воридоти пешбинишавандаро барои оянда муайян карда мешавад». Дар баробари ин М.Фридман «муносибати зичи байни даромад ва моликиятро ба назар гирифтааст. Агар арзиши амволи объект Y_i бошад ва даромадноқӣ r бошад, пас даромади номиналии кормандон баробар ба:

$$k = p * S_i \quad (4)$$

дар он ҷо:

k – даромади номиналии корманд;

p – меъёри афзоиш, бозтамвил бо ҳисоби фоиз (%);

S_i – арзиши амволи объект.

Ин модел ба шумо имкон медиҳад, ки масъалаи баръакси аниқ кардани арзиши амволро муайян намоед:

$$G_i = \frac{l}{p} * 100$$

Арзиши амволи объект инчунин ҳамчун арзиши капитализатсияшудаи даромади оянда, ки ба арзёбии ҷорӣ тахфиф карда мешавад, муайян карда мешавад:

$$G_i = \frac{l_1}{(1+p)^1} + \frac{l_2}{(1+p)^2} + \frac{l_3}{(1+p)^3} \dots \dots \frac{l_n}{(1+p)^n}, \quad (5)$$

ки дар ин ҷо G_i – интизории даромади шахс дар i -ум давра;

n – давраи ҳаёти инсон, сол.

М. Фридман муайян мекунад, ки «р даромади миёнаи моликият: пул, захираҳо, молҳои дарозмуддат, сармояи инсонӣ». Худи муаллиф «сармояи инсониро як шакли дороиҳо ҳисоб мекард, бинобар ин $\bar{y}$ сармояи инсониро ҳамчун омили вазифаи талабот ба сарват муайян кардааст». Аммо, ин усул танҳо даромади умумии шахсро бидуни ба назар гирифтани дигар нишондиҳандаҳои сифатии сармояи инсонӣ ба назар мегирад ва инчунин ҳаҷми сармоягузориҳои иловагиро барои рушди сармояи инсонӣ инъикос

намекунад.

Сармояи инсонӣ маҷмӯи дониш, малака ва маҳоратест, ки барои қонеъ гардонидани талаботи гуногуни инсон ва умуман ҷомеа истифода мешавад. Ин истилохро бори аввал иқтисодшиноси амрикоӣ Чейкоб Минсер дар соли 1958 истифода бурдааст, баъдан Теодор Шултс дар соли 1961 ва Гари Беккер ин гоҷро аз соли 1964 инҷониб таҳия намуда, самаранокии сармоягузорӣ ба сармояи инсониро асоснок намуда, муносибати иқтисодиро ба рафтори инсон таҳия кардаанд.

Мушкилоти асосии рушди сармояи инсонӣ дар тамаддуни рақамӣ суръати табдили инфрасохтори иҷтимоӣ-технологӣ мебошад⁴¹.

Таҳлили мазмун ва шартҳои капитализатсияи сармояи инсонӣ имкон медиҳад, ки А.Н. Добрынин ва С. Дятлов таърифи умумии сармояи инсониро ҳамчун категорияи иқтисодии ҷомеаи муосири иттилоотӣ ва инноватсиониро таҳия намояд. «Сармояи инсонӣ - ин захираи муайяни саломатӣ, дониш, малака, қобилият, ҳавасмандии шахсест, ки дар натиҷаи сармоягузорӣ ташаккул ёфта, аз ҷониби шахс ҳам карда мешавад, ки дар раванди меҳнат мувофиқи мақсад истифода бурда, ба афзоиши ҳосилнокӣ ва даромади он мусоидат мекунанд.

Ҳамин тавр, В.М. Генкин сармояи инсониро маҷмӯи сифатҳои мешуморад, ки ҳосилнокии меҳнатро муайян мекунанд ва метавонанд манбаи даромади шахс, оила, корхона ва ҷамъият гарданд. Чун қоида, чунин сифатҳо одатан саломатӣ, қобилиятҳои табиӣ, таҳсилот, касбият, ҳаракат ҳисобида мешаванд. Аз нуқтаи назари А.Н. Добринина ва С. Дятлова «Сармояи инсонӣ - ин шакли зухуроти қувваҳои истеҳсолкунандаи инсон дар иқтисоди бозаргонӣ шакли муносиби ташкили қувваҳои истеҳсолкунандаи инсон, ки ба системаи иқтисоди бозаргонии иҷтимоӣ нигаронидашуда ҳамчун омили пешбаранда, эҷодии такрористеҳсолкунии ҷамъиятӣ дохил карда шудааст».

Ҷон Стюарт Милл навиштааст: «Худи одамро... ман ҳамчун сарват

---

⁴¹ Захираи электронӣ: [wikipedia.org](https://ru.wikipedia.org/wiki/%#cite_note-1). Речаи дастрасӣ: https://ru.wikipedia.org/wiki/%#cite_note-1 Вақти даромад (13.02.2023).

намехисобам. Аммо ихтироъҳои бадастовадаи ӯ, ки бо василаи меҳнат тавлид мешаванд, бояд ба ин категория дохил намоям. Ва минбаъд: «Маҳорат, қувва ва матонати меҳнаткашони мамлакат, олоту дастгоҳҳои онҳо сарвати он доништа мешавад».

Асосгузори равияи неоклассикӣ дар назарияи иқтисод А.Маршалл (1842-1924) дар асари илмии худ «Принсипҳои илми иқтисодӣ» (1890) диққатро ба он ҷалб кардааст, ки «мотивҳое, ки одамро ба ҷамъ кардани сармояи шахсии худ ташвиқ мекунанд. дар шакли сармоягузорӣ ба маориф ба онҳое монанд аст, ки ҷамъшавии сармояи моддиро ҳавасманд мекунанд».

Дар баробари инкишофи соҳаи суғурта равишҳои нав ба назарияи арзиши сармояи инсонӣ пайдо шуданд, ки аз ҷониби олимони Т.Витштейн, Л.Дублин, А.Лотка таҳия карда шудаанд⁴². Ҳамин тариқ, Т.Витштейн моҳияти шахсро ҳамчун як қисми фондҳои асосӣ муайян намуда, даромади капитализатсияшуда ва нархи истеҳсолотро ба андозагирии миқдори сармояи инсонӣ татбиқ намуд. Т.Витштейн ба назарияи ҷенкунии арзиши сармояи инсонӣ бинобар афзоиши талабот ба хизматрасониҳои суғуртавӣ, аз ҷумла, суғуртаи ҳаёт, ки барои ҳисоб кардани пардохтҳои суғурта баъзе ҷадвалҳои истинодӣ истифода мешуданд, диққати ҷиддӣ дод. У фарзия кард, ки дараҷаи музди меҳнати коргар ба хароҷоти истеъмол ва нигоҳубини вай, аз ҷумла, маориф баробар аст. Аз сабаби баъзе номувофиқатӣ, ба назари мо, истифодаи он низ оптималӣ нест.

Бояд тазаққур дод, ки да қатори олимони хориҷӣ ва рус иқтисодшиносони мо низ дар шарҳу тавзеҳи нақш ва мақоми сармояи инсонӣ андешаҳои ҷолибро пешниҳод намудаанд, ки то андозае арзишмандии сармояи инсонӣ ё иқтидори кадрӣ корхонаҳо арзёбӣ менамоянд. Аз ҷумла, олими иқтисодшинос Комилов С.Ҷ. чунин андешаро ҷонибдораст «Сармояи инсонӣ дар натиҷаи сармоягузорӣ ва захираҳои ҷамъкардаи шахс барои таъмини саломатӣ, дониш, малака, қобилият, ҳавасмандии ӯ, мусоидат ба

---

⁴² Dublin, L. I., Lotka, A. J. The Money Value of Man. – New York: Ronald. – 1930. 226 p.

рушди ӯ, ба даст овардани таҳассуси зарурӣ, афзоиши ҳосилнокии меҳнат, таъмин намудани афзоиши музди кор дар соҳаи муайяни фаъолият ташаккул меёбад».

Олими иқтисодшинос Ҳодиев Д. зимни анҷом додани таҳқиқоти илмиаш тавзеҳоти зеринро пешниҳод намудааст: «Сармояи инсонӣ маҷмӯи донишҳо ва қобилиятҳои эҷодӣ, инчунин малакаҳо, саломатӣ, сифатҳо ва ангезаҳои шахсӣ мебошад, ки тавассути сармоягузорӣ дар соҳаи маориф, касбомӯзӣ, ҳифзи саломатӣ, муҳочират, инчунин дар тарбияи кӯдакон ҷамъоварӣ карда шуда, барои ба даст овардани даромади оянда истифода мешавад».

Ба андешаи Султонова М.М. бошад, «Сармояи инсонӣ муҳимтарин захираи ҷомеаи муосир маҳсуб мешавад, ки имкон медиҳад, ки дигаргуниҳои саривақтии иқтисодӣ, истифодаи оқилонаи иқтидори иҷтимоӣ иқтисодии бозорҳои гуногун, таъмини рақобатпазирии ҳар як корманд дар ташкил ва идоракунии раванди истеҳсолот барои эҷоди сарвати миллий гардад».

Андешаҳои олимону мутафакирони зикршударо комилан ҷонибдорӣ намуда, мо ҳам бо дарназардошти таҳқиқи мавзӯи нуктаҳои зеринро пешниҳод дорем: «Сармояи инсонӣ яке аз муҳимтарин омилҳои, ки дар он тафаккури эҷодӣ, арзишҳои зеҳнӣ, маҳорату истеъдод, салоҳияту касбият ва иқтидори шахсият дар бозори меҳнат арзёбӣ мегардад.

Сармояи инсонӣ нерӯи созанда, потенциали меҳнатӣ, захираи арзишманд ва таъминкунандаи омилҳои муваффақияти ташкилот дар фазои рақобат бо тақия ба рақамиқунонии фаъолият ба ҳисоб меравад. Сармояи инсонӣ аз саломатӣ, дониш, таҷриба ва малакаҳои сарчашма мегирад, ки одамон барои таъмин ояндаи ҳаёти худ онро пайваста ҳифз ва такмил хоҳанд дод. Сармояи инсонӣ нерӯи ҷувваест, ки баҳри рушди иқтисодии миллии ва татбиқи стратегияи нақши калидӣ дорад.

Сармояи инсонӣ захираи асосии истеҳсолии дар ихтиёри корхона буда, барои афзун намудани дороиҳо ва таъмини фаъолияти самарабахш хизмат менамояд. Сармояи инсонӣ маҷмӯи донишу салоҳиятҳо, сифатҳои арзишҳо,

истеъдоду қобилиятҳое, ки дороию сарватмандии инсонро метавонад дучанд намояд, агар онҳоро баҳри мафийатбахшии ҷомеа ва тафаккури шахсӣ сафарбар намуда тавонӣ».

Дар шароити иқтисодии бозорӣ яке аз ҷанбаҳои муҳими рушди иқтисодии корхона ва баланд бардоштани рақобатпазирии он иқтидори кадрӣ мебошад. Хусусиятҳои сифатии кадрҳо: таҳассус, қувва ва ирода, ба андешаи Пол Кругман, афзалиятҳои табиати дуҷуми инкишофи системаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ мебошанд. Аз ин рӯ, барои таъмини субот ва ноил шудан ба ҳадафҳои стратегии рушди савдои чакана зарур аст, ки иқтидори кадрӣ он ҳамчун яке аз захираҳои иқтисодии корхона ташаккул, таълим ва ҳадафмандона ҳавасманд карда шавад.

Ин зарурати муайян кардани мафҳуми «иқтидори кадрӣ» ва муайян намудани ҷиҳатҳои асосии моҳияти ин захираи иқтисодиро ба миён меорад.

Таҳлили адабиёти илмӣ таълимӣ нишон дод, ки муаллифон ба таърифи мафҳуми «иқтидори кадрӣ» аз нуқтаи назари гуногун муносибат мекунанд (ҷадвали 1.2.). Ин ба сабабҳои зерин вобаста аст. Ин мафҳум ба муомилоти илмӣ нисбатан ба наздикӣ ворид шудааст, бинобар ин, муносибати ягона ба моҳият ва мафҳуми захираҳои инсонӣ ташаккул наёфтааст. Ҳангоми тафсири ин истилоҳ, муаллифон аз проблемае, ки дар мавзӯи таҳқиқотиашон баррасӣ мекунанд, нуқтаҳои назари худро тавсия намуданд. Дар назария ва амалия характеристикаҳои миқдори ва сифатии захираҳои инсонӣ - шумора, сохтор, дониш, маълумот, ҳаياتи касбӣ, таҳассус, малака, таҷрибаи кор ва сифатҳои шахсӣ баҳо дода мешавад.

Ҷадвали 1.2.

Мафҳум ва моҳияти «иқтидори кадрӣ» дар таҳқиқоти илмӣ муҳаққиқони хориҷию - ватанӣ

Муаллифон	Иқтидори кадрӣ ин -
Дандкина Е. М.	ҷузъи муҳими иқтидори иқтисодии корхона, дар моҳияти худ дониш, малака ва маҳоратеро тавсиф мекунанд, ки дар раванди фаъолияти меҳнатӣ аз ҷониби кормандоне, ки ҳаياتи шахсии корхонаро ташкил медиҳанд, ба амал меоянд, яъне онҳое, ки коргарон ба таври объективӣ ҳамчун барандагони қувваи коргарӣ

	сохиб мешаванд ⁴³ .
Коноплева Г. И.	қисми асосии (зерсистема) нерӯи меҳнатӣ, ки ҷониби касбӣ ва таҳассусии нерӯи меҳнатиро дар бар мегирад. Ҳамин тариқ, он ҳаҷми маҳсусро тавсиф мекунад: дониш, истеъдод ва маҳорати коркунон ⁴⁴ .
Неверкевич Д. О.	дониш, маҳорат, малакаҳое, ки дар раванди фаъолияти меҳнати кормандоне, ки ҳайати шахсии корхонаро ташкил медиҳанд, ба амал баровардаанд, инчунин он чизе, ки кормандон ба таври объективӣ ҳамчун интиқолдиҳандаи қувваи корӣ доранд, вале ҳанӯз дар раванди истеҳсолот ё таълими касбӣ талабот надоранд ⁴⁵ .
Агарзаева Г. Ш.; Рабцевич А. А.	маҷмӯи имконияту қобилияти хамаи одамоне, ки вазифаҳои муайянро ҳал карда, дар як корхона кор кунанд ⁴⁶ .
Кравченко А. И.	имкониятҳо ва қобилиятҳои пинҳонӣ, ҳанӯз истифоданашуда, як намуди захираҳои пинҳонӣ ⁴⁷ .
Андреев С. В.	тавсифи умумии қобилият ва қобилиятҳои муштаракӣ кормандони доимии корхона, ки дорои таҳассуси муайяни касбӣ буда, аз тайёрии пешакии касбӣ гузаштаанд ва дорои дониши маҳсус, малакаҳои меҳнатӣ ва таҷрибаи корӣ дар соҳаи муайяни фаъолият барои иҷрои самараноки вазифаҳои функционалӣ ва таъмини натиҷаҳои муайяни иқтисодӣ мувофиқи мақсадҳои ҷорӣ ва дарозмуддати корхона ⁴⁸ .
Хунгуреева И. П., Ша быкова Н. Э., Унгаева И. Ю.	муҳимтарин хусусияти ҷудонашавандаи кадрҳо, ки қобилияти ҳадди аксар барои расидан ба ҳадафҳо мебошад корхонаҳо ва иҷрои супоришҳо ⁴⁹ .
Ибрагимов А. У., Ибрагимова Л. А., Каравае ва М. В.	меъёрҳои бисёрҷанбаи ҳоси имкониятҳои кормандони корхона аз нуктаи назари қобилияти ноил шудан ба ҳадафҳои гузашташуда ва қонё гардонидани ҳама ҷонибҳои манфиатдор ба фаъолият будани ин корхона ⁵⁰ .

⁴³ Дандыкина Е. М. Формирование кадрового потенциала инновационных компаний // Молодёжь и наука: Сборник материалов VII Всероссийской научно - технической конференции студентов, аспирантов и молодых учёных, посвященной 50 - летию первого полета человека в космос [Электронный ресурс]. – Красноярск: Сибирский федеральный ун - т, 2014. – Режим доступа: <http://conf.sfu.kras.ru/sites/mn2011/section04.html>.

⁴⁴ Коноплева Г. И. Понятие кадрового потенциала и стратегия его развития / Г.И. Коноплева, А.С. Борщенко // Альманах современной науки и образования. – 2014. – № 2. – С. 86 - 88.

⁴⁵ Неверкевич Д. О. Влияние современного состояния занятости на формирование кадрового потенциала организаций // ННОУ «Московский гуманитарный университет». – 2013. – С. 23.

⁴⁶ Агарзаева Г. Ш. Система развития кадрового потенциала в японских компаниях / Г.Ш. Агарзаева, А.А. Рабцевич // Молодой ученый. – 2015. – № 5. – С. 227 - 229.

⁴⁷ Кравченко А. И. Трудовые организации: структура организации, поведения. – М.: Юрист, 2001. – С. 127.

⁴⁸ Андреев С. В. Кадровый потенциал и проблемы занятости в условиях перехода России к рыночным отношениям – М.: Изд - во ин - та социологии, 1997 г.

⁴⁹ Хунгуреева И. П. Экономика предприятия / И.П. Хунгуреева, Н.Э. Шабыкова, И.Ю. Унгаева // Уч. пос. ВСГТУ. – 2014. – С. 240.

⁵⁰ Ибрагимов А. У. Сущность и структура кадрового потенциала / А.У. Ибрагимов, Л.А. Ибрагимова, М.В. Караваева // Вестник Воронежского государственного университета. – 2014. – № 2. – С.49 - 53.

Козлова Т. В., Заболотская Н. В.	қисми асосии нерӯи иқтисодӣ, ки бо таркиби миқдорӣ ва сифатии захираҳои меҳнатии корхона, мувофиқати онҳо ба сатҳи техника ва технологияи истифодашаванда, инчунин қобилияти рушди дарозмуддат мувофиқи меъёри мувофиқи мақсадҳои корхона ⁵¹ .
Балабанова Л.В.	арзиши лимити иштироки имконпазири коргарон бо назардошти он салоҳият, манфиатҳо, хусусиятҳои психофизикӣ, ангеҷаҳо ⁵² .
Миллер М.А.	арзиши иштироки эҳтимолии кадрҳои баландихтисос дар фаъолияти корхона, инчунин қобилияти корманд ба навоарӣ, сатҳи маълумотнокии онҳо, хусусиятҳои психо - физиологии, ки барои воқеият заруранд ҳадафҳои стратегии созмон доданро доранд ⁵³ .
А.А. Мирзоалиев	яке аз муҳимтарин омилест, ки дар он тафаккури эҷодӣ, арзишҳои зеҳнӣ, маҳорату истеъдод, салоҳияту касбият ва иқтидори шахсият дар бозори меҳнат арзёбӣ мегардад.

***Сарчашма:** таҳияи муаллифи диссертатсия дар асоси маълумоти илмӣ иқтисодӣ

Натиҷаи таҳлили мафҳумҳои офаридашуда, ки аз ҷониби муҳаққиқони ватанию хориҷӣ ироа гардидааст чунин хулосагирӣ намудан мумкин аст, ки фаҳмишҳои гуногуни «иқтидори кадрӣ» мавҷуданд. Аммо, бо вучуди ин дар баробари баъзе норавшании истилоҳоте ҷой дорад, ки доираи ин нишондодро дар ҳалли масъалаҳои идоракунии дар амал маҳдуд мекунад.

Чунин ба назар мерасад, ки ҳангоми таърифи истилоҳи “захираҳои инсонӣ” дар аввал ҷузъҳои он – иқтидор ва кадрҳоро ба назар гирифтани зарур аст.

Кадрҳо – шахсони соҳибихтисос буда барои фаъолияти муайяни меҳнатӣ омода карда шудаанд. Истифодаи оптималии онҳо имкон медиҳад, ки баргардонидани самарабахши он чизе, ки корманд аз рӯи сатҳи омодагӣ, сифатҳои шахсӣ ва таҷрибаи андӯхтааш дода метавонад, таъмин карда шавад. Мафҳуми бештари ин истилоҳ: «кадрҳо асосан (рӯзона, доимӣ ва озод, муваққатӣ), чун қоида, кормандони соҳибихтисос (коргарон, хизматчиён)-и корхона, муассиса, ташкилоти ҷамъиятӣ мебошанд». Ҳаёати кормандоне, ки ҳадафҳои умумӣ доранд, иқтидори иқтисодии корхона мебошад, ки ба татбиқи як намуди мушаххаси фаъолияти касбӣ дар соҳаҳои гуногун нигаронида

⁵¹ Козлова Т. В. Оценка экономического потенциала предприятия. / Т.В. Козлова, Н.В. Заболотская // Экономический анализ: теория и практика. 2012. – С. 42 - 47.

⁵² Балабанова Л.В. Управление персоналом / Л.В. Балабанова, А.В. Сардак. – М.: Центр учеб. лит..., 2013. – С.468.

⁵³ Миллер М. А., Шинкевич Д.В. Повышение качества персонала в сфере услуг // Вестник ОмГУ. Серия: Экономика. – 2013. – №1. – С. 112 - 114.

шудааст. Якчоя бо ҳадафҳои корфармо, ин ба ноил шудан ва татбиқи вазифаҳои мушаххас ҳам барои худӣ ташкилот ва ҳам барои одамоне, ки дар он кор мекунанд, мусоидат мекунад.

Истилоҳи «иктидор»-ро метавон ҳамчун воситаҳо, захираҳо ва манбаъҳои мавҷуда баррасӣ кард, ки онҳоро сафарбар кардан, ба кор андохтан, барои ноил шудан ба ҳадафҳои муайян, татбиқи нақша истифода бурдан мумкин аст; ҳалли масъала ва ғайра аз нуқтаи назари дигар категорияи илмӣ «потенциал»-и иқтисодиро имкониятҳои номаълум, ошкорнашуда, шаклнашуда ва амалинашуда муайян мекунанд, ки танҳо дар натиҷаи фаъолияти муайяни хоҷагӣ имкониятҳои воқеӣ шуда метавонанд.

Мундариҷаи қариб ҳар як таъриф бояд ҳадди аққал се қисмати асосиро дар бар гирад: калимаи калидӣ, аломатҳо ва ҳадафҳои падида ё объекти омӯхташаванда. Дар асоси ин ҳолат мо арзёбии муқоисавии сохтори мафҳумҳои дар ҷадвали 1.1. баррасишударо мегузаронем (ҷадвали 1.2.). Дар баробари ин, бо назардошти маълумоти дар ҷадвали 1 овардашуда ва таърифҳои ду ҷузъи баррасишудаи истилоҳ: кадрҳо ва иқтидор, мо се хусусияти асосии истилоҳи «захираҳои инсониро» ҷудо мекунем:

1. мавҷудияти кормандони аз ҷиҳати касбӣ омодашудаи корхона;
2. қобилияти иҷрои самараноки вазифаҳои истехсолӣ;
3. таҳассуси захираҳои инсонӣ, ки ба сатҳи таҷҳизот ва технологияи истифодашаванда мувофиқанд.

Мақсади асосии захираҳои инсонӣ, ба андешаи мо, таъмини натиҷаи мусбати иқтисодӣ барои фаъолият ва рушди корхона мебошад.

Таҳқиқот ва ба низом даровардани донишҳо оид ба назарияи арзиши сармояи инсонӣ нишон медиҳад, ки дар таркиби ҳамаи намудҳои хароҷот дар сармояи инсонӣ ҳангоми чен кардани он арзишҳои таълимӣ аз ҳама муҳим мебошанд. Аз ин лиҳоз, мо зарур мешуморем, ки баҳодихии самаранокии таълим ҳамчун омилҳои муҳими сармояи инсонӣ омӯхта ва ба низом дароварда шаванд.

1.2. Рашишҳои консептуалии рушди иқтисодии кадрӣ ва таҳқиқи унсурҳои асосии он

Ба ақидаи аксари муаллифон истилоҳи «сармояи инсонӣ» нисбатан нав буда, ба илми иқтисод бо наشري иқтисодшиноси кишоварзии амрикоӣ Теодор Шултс «Сармоягузори ба сармояи инсонӣ» ворид шудааст⁵⁴.

Дар навбати худ Т.Шултс ба як зумра муҳаққиқоне, ки паҳлуҳои гуногуни сармояи инсониро таҳқиқ кардаанд, ишора мекунад: Ирвинг Фишер ва асари ӯ «Табиати сармоя ва даромад» (1906), ки консепсияи мафҳуми ҳамаро фарогир таҳия мекунад, аз ҷумла сармояи инсонӣ; дар бораи Адам Смит, ки қобилиятҳои меросӣ ва андӯхтаи сокинони кишварро сармоя медонистанд ва муаллифони дигар⁵⁵.

Яке аз аввалин кушишҳои муайян кардани арзиши ҷамъиятии меҳнат тақсимои нақши одамро дар иқтисодиёти мамлакат таҳассуси умумии меҳнат ҳамчун қисми сарвати миллӣ таҷҷасум намудааст⁵⁶. В.Петти саҳми меҳнатро дар сарвати миллӣ баҳо додааст ва дар бораи захираҳои ҷамъиятии таълими махсуси субъектҳои меҳнат дар асари худ «Сухани хирадмандон», ки ба ҳисобу китоби сарват таъя карда, бо истинод ба далелҳои зерин «арзиши аҳоли»-ро ҷудо мекунад:

«Агар даромади солна аз молу мулк ё сарвати мамлакат ҳамагӣ 15 миллион, ва хароҷот 40 миллион аст, пас меҳнат бояд 25- миллиони боқимондаро расонад»⁵⁷.

Равшан аст, ки категорияи сармояи инсонӣ ташаккул ёфт ва ба шарофати саъю кушиши бисёр муҳаққиқон инкишоф меёбад.

---

⁵⁴ Goldman, Sachs. Virtual & Augmented Reality: The Next Big Computing Platform [Электронный ресурс] / Goldman Sachs. – Режим доступа: <https://www.goldmansachs.com/insights/pages/technology-driving-innovation-folder/virtualand-augmented-reality/report.pdf>.

⁵⁵ Schuler, R. S., Jackson, S. E. Linking Competitive Strategies with Human Resource Management Practices // The Academy of Management Executive. – 1987. – Vol. 1. – No. 3. – P. 207–219.

⁵⁶ Фитценц, Я. Рентабельность инвестиций в персонал: измерение экономической ценности персонала / Я. Фитценц //: пер. с англ.: [Меньшикова М. С., Леонова Ю. П.]; под общ. Ред. В. И. Ярных. – М.: Вершина, 2006. С. 54–57.

⁵⁷ Тамже.

Саҳми намояндагони соҳаҳои асосии илмӣ дар рушди категорияи «сармояи инсонӣ»*

Самти илмӣ	Муҳаққиқон	Саҳм дар рушди мафҳуми «сармояи инсонӣ»
Назарияи иқтисодии классикӣ	Вилиям Петти (1623–1687)	Маҷмӯи меҳнат як қисми сарвати миллии мебошад.
	Адам Смит (1723–1790)	Шахсе, ки ба кори худ машғул аст, метавонад гирандаи ичора, фоида ва музди меҳнат бошад. Музди меҳнат бевосита аз дараҷаи мураккабӣ ва арзиши баланди гирифташудаи таълими касбӣ-техникӣ вобаста аст.
	Давид Рикардо (1772–1823)	Меҳнат нархи табиӣ ва бозорӣ дорад. Нархи табиӣ меҳнат аз руи қобилияти меҳнатӣ таъмин намудани худ ва оилаи худ, додани пули хурока, чизҳои зарурӣ ва шароити мусоид муайян карда мешавад. Нархи бозорӣ меҳнат муздест, ки бо он бо назардошти муносибати байни талабот ва тақлифот инкишоф меёбад.
	Джеймс Милл (1806–1873)	Таъсири сифатҳои маънавӣ ва интеллектуалии меҳнаткешон ба самаранокии меҳнатро нишон додааст.
Марксизм	Карл Маркс (1818–1883)	Ҷанбаҳои иҷтимоии муносибатҳои меҳнатӣ; характери дугонаи меҳнат, ки ҳам «абстракт» ва ҳам «мушаххас». Қувваи қорӣ ҳамчун моли дорои арзиш ва арзиши истифодаи мушаххас пешниҳод карда мешавад.
Мактаби идоракунии илмӣ	Фредерик Тейлор (1856 - 1915)	Мақсади асосии менеҷмент таъмин намудани неқӯаҳволии ҳадди аксар ва дар якҷоягӣ бо беҳбудии шароити ҳар як коргар мебошад.
Назарияи сармояи инсонӣ	Теодор Шултс (1902–1998)	Сармояи инсонӣ ҳамчун омилҳои истеҳсолот, ки $\frac{3}{4}$ ҳиссаи маҳсулоти софӣ миллиро ташкил медиҳад.
	Гэри Беккер (1930–2014)	Сармояи инсонӣ тавассути сармоягузорӣ ба одамон, аз ҷумла хароҷот барои маориф, омӯзиш, тандурустӣ, муҳоҷират ва ҷустуҷӯи маълумот дар бораи нархҳо ва даромадҳо ташаккул меёбад. Сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ дар Иёлоти Муттаҳида нисбат ба сармоягузорӣ ба коғазҳои қиматнок фоизи баландтар медиҳад.

***Сарчашма:** таҳияи муаллифи диссертатсия дар асоси маълумоти илмӣ, иқтисодӣ ба ақидаи Ю.А. Корчагин, назарияи сармояи инсонӣ ба дастовардҳои назарияи институтсионалӣ, назарияи неоклассикӣ, неокейнсианизм ва дигар назарияҳои хусусии иқтисодӣ асос ёфтааст. Пайдоиши он посухи илмҳои иқтисодӣ ва вобаста ба талабот ба иқтисодиёт ва ҳаёт буд⁵⁸.

Назарияи сармояи инсонӣ дар баробари як қатор соҳаҳои ба ҳам алоқаманд, аз ҷумла рушди инсон, иқтисоди инсонӣ, таъминоти кадрҳо, идоракунии захираҳои инсонӣ ташаккул меёбад.

⁵⁸ Кулькова, И. А. Необходим новый импульс развития научной организации труда / И. А. Кулькова // Костинские чтения. Сборник материалов первой международной научно-практической конференции. – 2018. – С. 442–444.

Чунин падидаҳои иҷтимоию иқтисодӣ, монанди сармояи инсонӣ ва иқтидори кадрӣ дар баробари хусусиятҳои хоси худ, умумияти зиёд доранд, ки аз ҷумла, аз хусусиятҳои сармояи инсонӣ, ки В.П. Шетинин хусусияти дугонаи ин ҳодисаро нишон медиҳад. Вай менависад, ки аз як тараф, сармояи инсониро соҳибкорон барои ба даст овардани фоида самаранок истифода мебаранд, аз тарафи дигар, он «як шакли иҷтимоию иқтисодии сифати муносири иқтидори кадрӣ дар миқёси тамоми ҷомеа» мебошад⁵⁹.

Бархӯрди байни падидаҳо аз рӯи қобилиятҳои бадастомада сураат мегирад. Аммо, агар охирин дар робита бо нерӯи инсонӣ дар натиҷаи рушд амал карда бошад, пас нисбат ба сармояи инсонӣ онҳо на танҳо натиҷа, балки омили раванди истеҳсолот низ мебошанд.

Истилоҳи «иқтидори инсонӣ» муддати тӯлонӣ дар амалияи ҷаҳонӣ барои ифодаи вазъи рушди иҷтимоию иқтисодии кишварҳо ва минтақаҳо истифода мешавад. Барои муқоисаи байналмилалӣ Барномаи Рушди Созмони Милали Муттаҳид муддати тӯлонӣ шохиси рушди инсониро (HDI) - нишондиҳандаи ҷудонашавандае, ки се ченаки асосиро фаро мегирад, истифода мебарад: сатҳи таҳсилот, дарозумрӣ ва сатҳи зиндагӣ. Аз соли 2014 истилоҳи «иқтидори инсонӣ» дар методологияи БРСММ ба мафҳуми «рушди инсонӣ» иваз карда шудааст ва нишондиҳандаи асосӣ дигар ИРИИ нест, балки Индекси рушди инсонӣ (ИРИ) мебошад. Дар баробари ин, формулаи ҳисоббарорӣ бо сабаби иваз кардани истилоҳот ба тағйироти ҷиддӣ дучор нагардидааст, яъне рушди инсон аз рӯи маҷмӯи нишондиҳандаҳо баҳо дода мешавад, ки таҳсилот, дарозумрӣ ва сатҳи зиндагии мардумро тавсиф мекунанд. Ҳамин тариқ метавон гуфт, ки «иқтидори инсонӣ» ва «рушди инсонӣ» то андозае мафҳумҳои якхелаанд.

Вобаста ба нерӯи инсонӣ, равиши И.Н. Меренкова, Е. Кусмагамбетова ва Л. Шевченко, ки ин категорияро як намуди махсуси якпорчагии иҷтимоию

---

⁵⁹ Delery, J. E., Doty, D. H. Modes of Theorizing in Strategic Human Resource Management: Tests of Universalistic, Contingency, and Configurational Performance Predictions // The Academy of Management Journal. – 1996. – Vol. 39. – №. 4. P. 802– 835.

биологӣ медонад, ки дар сохтори худ ҷузъҳои зеринро дарбар мегирад: демографӣ, тарбиявӣ, меҳнатӣ, фарҳангӣ, граждонӣ, маънавию ахлоқӣ, саломатӣ. Иқтидори кадрӣ на фақат ва на танҳо имкониятҳои воқеии ӯ, балки қобилиятҳои воқеӣ низ мебошад, ки дар раванди инкишофи ӯ ташаккул ёфтаанд⁶⁰.

Ба андешаи мо, тафовути байни мафҳумҳои «иқтидори инсонӣ», аз як тараф «инкишофи инсонӣ» ва «сармояи инсонӣ» аз тарафи дигар чунинанд:

Нишондиҳандаҳое, ки иқтидори кадрӣ ё рушди инсониро тавсиф мекунад, чун қоида, дар асоси маҷмӯи одамоне, ки дар ҳудуди муайян зиндагӣ мекунад, ҳисоб карда мешаванд.

Нишондиҳандаҳое, ки сармояи инсониро тавсиф мекунад, асосан дар робита ба шахсони воқеӣ ҳисоб карда мешаванд. Кӯшишҳо барои арзёбии арзиши сармояи инсонӣ нисбат ба як гурӯҳи шахсони алоҳида ва ҳатто ба аҳолии кишвар сурат мегиранд, вале то ҳол танҳо баҳодиҳии инфиродии сармояи инсонӣ аҳамияти амалӣ дорад. Бале, Р.М. Нуриев муайян мекунад сармояи инсонӣ ҳамчун «маҷмӯи тамоми қувваҳои истеҳсолкунандаи инсон, яъне, дониш, малака, ҳавасмандӣ ва нерӯ, ки барои ба даст овардани фоидаи иқтисодӣ истифода мешавад»⁶¹. Л.С. Шаховская менависад «Сармояи инсонӣ ҳуди шахс – коргар, субъекти хоҷагидорӣ, қобилияти меҳнатии ӯ, яъне захираи меҳнатӣ мебошад, ки дар шароити муайян ҳамчун сармояи корфармо амал мекунад»⁶². Э.Д. Цыренова сармояи инсониро маҷмӯи қобилиятҳои пурмазмун, сифатҳои шахсӣ ва ҳавасмандии шахсоне мешуморад, ки моликияти онҳо мебошад, ки дар натиҷаи сармоягузорӣ дар иқтисодиёти миллӣ дар муддати муайян барои гирифтани даромади оянда ва саҳмгузорӣ ба

---

⁶⁰ Рынок труда, занятость и заработная плата [Электронный ресурс] / Федеральная служба официальной статистики. – Режим доступа: <http://www.gks.ru/> (дата обращения: 23.05.2019 г.).

⁶¹ Нуреев, Р. М. Человеческий капитал и проблемы его развития в современной России [Электронный ресурс] / Р. М. Нуреев. – Режим доступа: <http://rustemnureev.ru/wp-content/uploads/2011/01/333.pdf> (Дата обращения: 14.08.2021 г.).

⁶² Schultz, T. The Economic Value of Education / T. Schultz. – New York: Columbia University Press, 1963. – 92 p.

афзоиши сарвати миллӣ чамъ оварда шудааст⁶³.

Дар баробари ин, дар бисёр соҳаҳои илми идоракунии сармояи инсонӣ дар сатҳи микро рушд накардааст. Ба проблемаҳои иқтисодӣ, ки бояд дар ин чо ҳал карда шаванд, гуфт И. Кулкова дохил мешаванд:

– таҳияи методологияи баҳисобгирии хароҷоти корфармо ва ҷамъият барои ҳар як корманди мушаххас;

– таҳияи асосҳои назариявӣ методологӣ ва усулҳои таҳлили ҳавасмандгардонӣ ва муайян намудани самаранокии усулҳои истифодашавандаи ҳавасмандгардонии корманд;

– таҳияи методологияи банақшагирии рушди инфиродии кормандон⁶⁴.

Андозаи иқтисодии инсонӣ (рушди инсонӣ) бо мақсади дар фазо ё вақт муқоиса кардани нишондиҳандаҳои асосии иҷтимоӣ иқтисодӣ дар сатҳҳои макро ва мезо амалӣ карда мешавад.

Андозаи сармояи инсонӣ барои қабули қарорҳои идоракунии дар сатҳи микро ва дар сатҳҳои мезо- ва макро - танҳо нисбат ба бахшҳои алоҳидаи иқтисоди миллӣ амалӣ карда мешавад.

Ифшои моҳияти иқтисодии мафҳуми «сармояи инсонӣ» бо равшан кардани сарбории маъноӣ он алоқаи ноғусастанӣ дорад. Бо вучуди таърихи тӯлонии ташаккули мафҳуми сармояи инсонӣ, дар байни иқтисоддонҳо дар бораи мазмуни мафҳуми «сармояи инсонӣ» нуқтаи назари якдилона вучуд надорад.

Тафсириҳои гуногуни сармояи инсониро ҳатто дар як нашрия метавон пайдо кард. Ҳамин тариқ, қайд шудааст, ки «иқтисоддонҳо сатҳи тахассуси коргаронро сармояи инсонии қувваи корӣ меноманд»⁶⁵. Дар зер таърифе

---

⁶³Электронный ресурс: [cyberleninka.ru](https://cyberleninka.ru/article/n/chelovecheskiy-kapital-i-innovatsionnye-factory-ego-razvitiya/viewer). Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/chelovecheskiy-kapital-i-innovatsionnye-factory-ego-razvitiya/viewer> (Дата обращения 05.09.2021).

⁶⁴ Кулькова, И. А., Плутова, М. И., Позолотина, Е. И. Управление по компетенциям как инструмент формирования вовлеченности персонала / И. А. Кулькова, М. И. Плутова, Е. И. Позолотина // Вопросы экономики и права. – 2017. – № 109. – С. 33–36.

⁶⁵ Arntz, M., Gregory, T., Zierahn, U. The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries: A Comparative Analysis. OECD Social, Employment and Migration Working Papers, OECD Publishing. – Paris, 2016. – 189 p.

оварда шудааст, ки тибқи он сармояи инсонӣ ченаки қобилияти тавлиди даромадест, ки дар шахс таҷассум ёфтааст. Сармояи инсонӣ қобилияту истеъдоди модарзодӣ, инчунин маълумот ва таҳассуси бадастомадаро дар бар мегирад»⁶⁶. Ва баъдан муаллифон ба варианти соддашуда бармегарданд: «Сармояи инсонӣ таҳассус ва дониши одамон аст»⁶⁷.

К.А. Носкова дар оғози мақолаи худ қайд карда буд, ки сармояи инсонӣ маҷмӯаи дониш, малака, салоҳият ва маҳорати одамонест, ки ба эҷоди некӯаҳволии шахсӣ, иҷтимоӣ ва миллӣ имкон медиҳад, пас як қатор хулосаҳои баҳсбарангез, аз ҷумла, вақте ки шахс ба нафақа мебарояд, сармояи инсонии ӯ ба сифр тамоюл дорад⁶⁸.

Ба гуфтаи О.Н. Ермоченко, «Сармояи инсонӣ» маҷмӯи қобилиятҳои фитрии аз ҷиҳати генетикӣ муайяншуда, дониш, таҷриба ва ангезаҳои бадастомадаи шахс мебошад, ки бо ёрии онҳо даромад ба даст оварда метавонад⁶⁹. Ин таъриф аз таърифе, ки дар китоби дарсии «Экономикс» - и С.Фишер, Р.Дорнбуш ва Р.Шмалентси оварда шудаанд, чандон фарқ надорад. Дар баробари ин О.Н. Ермоченко ин таърифро нисбат ба С.А. Дятлов, сармояи инсониро ҳамчун захираи муайяни саломатӣ, дониш, маҳорат, қобилият, ангезаҳои дар натиҷаи сармоягузорӣ ташаккулёфта ва аз ҷониби шахс ҷамъшуда, ки ба афзоиши даромади (даромади) шахси мазкур таъсир мерасонад, шарҳ медиҳад⁷⁰. Таъҷҷубовар нест, ки дар охири мақолаи худ О.Н. Ермоченко чунин унсури сармояи инсониро нишон додааст, ки ҳамчун саломатӣ барои инкишофи маҳорати ҷисмонӣ ва маърифатии коргар зарур

---

⁶⁶ Arthur, J. B. Effects of Human Resource Systems on Manufacturing Performance and Turnover // The Academy of Management Journal, Vol. 37, No. 3 (Jun., 1994). – P. 670–687.

⁶⁷ См. там же стр. 658

⁶⁸ Носкова К.А. Многоуровневая модель формирования человеческого капитала // Экономика и менеджмент инновационных технологий. 2014. № 10. / К.А. Носкова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ekonomika.snauka.ru/2014/10/6067>; Носкова К.А. Формирование, накопление и развитие человеческого капитала. // Гуманитарные научные исследования. 2013. № 5. – К.А. Носкова. - [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://human.snauka.ru/2013/05/3033>

⁶⁹ Ермоченко О.Н. Теории воспроизводства человеческого капитала и определение структуры кадрового потенциала // Транспортное дело России. – 2009. – № 12. – с. 67-69.

⁷⁰ Дятлов С.А. Теория человеческого капитала: Учебное пособие. СПб.: СПбУЭФ, 1996. – С.72

аст. Ў эътироф мекунад, ки фаъолияти инсон дар ҳар як соҳаи иқтисодиёт, дар ҳар вазифа бештар ба саломатии ӯ вобаста аст⁷¹ ва ҳамин тавр бо ақидаи С.А. Дятлов сармояи инсонӣ ҳамчун захираи саломатӣ, донишу таҷриба ва малакаву маҳоратест, ки дар истехсолоти ҷамъияти истифода мешавад⁷².

Ба мақсад мувофиқ аст, ки ақидаи хеле радикалии В. Елмеев, ки гуё барои аз нав барқарор намудани сармоя, рӯш кардани моҳияти истисморгарии он ҳар чизеро сармоя меноманд. Дар зери ниқоби сармоя ва иқтидор ибораҳои «инсонӣ», «ичтимоӣ», «интеллектуалӣ», «рамзӣ» ва дигар мафҳумҳоро метавон ифода намуд. Қариб ҳамаи одамон соҳиби сармоя эълон карда мешаванд; ҳатто онҳое, ки аз ҳисоби нафақа зиндагӣ мекунанд, сармояи «нафақа»-и худро доранд. На дар байни ҳамаи ин сармояҳо, танҳо сармоя аз рӯи таъриф, яъне арзиши изофа, ки аз меҳнати кирои гирифта мешавад ва дар ҳаёти субъектҳои сармояи инсонӣ сармоядорони ҳақиқие нест, ки натиҷаҳои меҳнати каси дигарро азони худ кунанд. Охириҳо на қобилияти меҳнати худ, на ин «сармояи инсонӣ», балки сармояи тамоман дигар, ҳақиқиро сармоя мешуморанд. Зимнан, сармоя ин муносибатҳои ҷамъиятии истехсолӣ мебошад, ки ба воситаи он арзиши изофае, ки бо меҳнат ба вуҷуд омадааст, аз худ карда мешавад, ки онро инсон барои рушди худ истифода мебарад. Вай баръакси меҳнат аст, натиҷаи истисмори он мебошад⁷³.

Бояд қайд кард, ки муҳолифати меҳнат ва сармоя дар як ҳолати муайяни истехсолоти ҷамъиятӣ аҳамият дорад. Соҳиби сармояи ҷисмонӣ дар муқоиса бо соҳиби сармояи инсонӣ танҳо аз ҳисоби қудрати бештари муомилот даромади нисбатан баландтар мегирад. Қудрати бозории соҳиби сармояи ҷисмонӣ, ки ҳамчун корфармо амал мекунад, тадричан бо қудрати бозории

---

⁷¹ Ермоченко О.Н. Воспроизводство рабочей силы и повышение ее конкурентоспособности на рынке труда // Транспортное дело России. - № 10. – 2009. - С. 73-74.

⁷² Дятлов С.А. Сетевая занятость и сетевая безработица в цифровой экономике // Экономика и управление: проблемы, решения. 2018. Том 4. № 4 (76). С. 145-152.; Дятлов С.А. Сетевой интеллектуальный капитал в цифровой экономике / В кн.: Экономический рост и приоритеты правовой политики: монография. Пенза, 2017. С. 17-23.

⁷³ Цифровая экономика: глобальные тренды и практика российского бизнеса [Электронный ресурс] / Исследования ВШЭ. – Режим доступа: <https://docviewer.yandex.ru/>.

соҳиби сармояи инсонӣ (корманд) мувозинат карда мешавад, зеро ҷомеа аз ҳисоби чунин зухурот, ба монанди ҳаракати иттифоқҳои касаба, афзоиши ҳаракати меҳнат, таъсири танзимкунандаи мақомоти давлатӣ ва ғайра инкишоф меёбад. Набояд нодида гирифт, ки дар айни замон баъзе кормандони баландхатисос (операторони таҷҳизоти мураккаб, менечерони самаранок, намояндагони бомуваффақияти касбҳои дигар) аз сабаби хусусияти сармояи инсонии худ нисбат ба корфармоёнашон қудрати бозорӣ бештар доранд.

Мо ба ақидаи Р.И. Капелюшников, ки «сармояи инсонӣ» мафҳуми комилан ба таърифи стандартии сармояи аз ҷониби илми иқтисод таҳияшуда мувофиқат мекунад, то андозае розӣ шуда наметавонем. Р.И. Капелюшников ин изҳоротро бо он асоснок мекунад, ки сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ мисли ҳама гуна сармоягузориҳои дигар маънои онро дорад, ки сармоягузор ба хоҳири ба даст овардани чизе фардо, имрӯз чизеро қурбон мекунад⁷⁴. Дар воқеъият байни мафҳумҳои «сармояи инсонӣ» ва «сармоя» мутобиқати комил вучуд надорад, агар танҳо аз он сабаб, ки мафҳуми аввал ба шахси дигар гузаронида нашавад, ба қисмҳо тақсим карда нашавад ва ғайра.

Аз рӯи адолат бояд гуфт, ки Р. Капелюшников дар ҳамон асар эътироф мекунад, ки хусусияти фарқкунандаи сармояи инсонӣ ҷудонопазирӣ аз шахсияти барандаи он мебошад. Ин хусусият як қатор натиҷаҳои муҳими назариявӣ ва амалӣ дорад, аз ҷумла ченакхоро нишон додааст⁷⁵.

Умуман, истифодаи истилоҳи «капитали инсонӣ» - ро на ҳамчун кӯшиши ҳифзи «капитали ҳақиқӣ» (ҳама дар замони мо соҳибони ин гуна сармоя ба дастгирии идеологӣ эҳтиёҷ надоранд), балки ҳамчун майлу хоҳиши ташаккули иқтисодии кадрӣ муносибатҳои прогрессивии байни корфармоён ва коргарон доништан зарур аст. Албатта, вазъияте, ки коргар иқтисодии кадрӣ худро ба иҷора медиҳад, назар ба вазъияте, ки коргар қувваи қисми худро мефурӯшад, пешрафта аст. Ба корфармо хотиррасон кардан беҳуда нест, ки сармояи инсонӣ бо иқтисодии кадрӣ корманд ҳаракат мекунад.

---

⁷⁴ Капелюшников, Р. И. Экономический подход Гэри Беккера к человеческому поведению / Р. И. Капелюшников // США: экономика, политика, идеология, 1993. – № 11. – С. 21.

⁷⁵ Тамже.

Вақтҳои охир ҷомеаи ҷаҳонӣ дар бораи ҷанбаҳои алоҳидаи ҳаёти муносири иқтисодӣ аз рейтингҳои гуногун, ки рушди кишварҳои алоҳида ва мавқеи онҳоро дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ тавсиф мекунанд, инчунин ба имиҷи кишвар дар ҷаҳони ҷаҳонӣ объективона баҳо медиҳанд, маълумоти бештар гирифта истодааст.

Рейтингҳои байналмилалӣ ба манбаи муҳимтарини иттилоот дар бораи иқтидор ва динамикаи рушди кишварҳои алоҳида табдил меёбанд. Аҳамияти кунунии омӯзиши мавқеи кишвар дар системаи ҷаҳонии координатҳо аз он иборат аст, ки рейтингҳо нишондиҳандаи зарурати татбиқи чораҳои бартарарфозии камбудихо ва фароҳам овардани имкониятҳои васеъ барои баланд бардоштани афзалиятҳои рақобатӣ мебошанд.

Яке аз падидаҳои назарраси даҳсолаи охир гузариш ба марҳилаи навбатии ҷаҳонишавӣ - трансформатсияи рақамӣ мебошад, ки аз тағйири кулӣ дар сохтори иқтисоди ҷаҳонӣ, виртуализатсияи глобалии он аз ҳисоби пайдоиши шаклҳои нави байнидавлатӣ, яъне ҳаракати сарҳадии молҳои маҷозӣ, сармоя, меҳнат иборат аст. Аз ин лиҳоз, ҷен кардани сатҳи рушди иқтисоди рақамии як кишвари мушаххас ва дараҷаи ҷаҳонишавии рақамии он вазифаи муҳимтарини пажӯҳишгарон мегардад.

Сатҳи рушди иқтисодиёти рақамӣ ва рейтингҳои кишвар дар асоси нишондиҳандаҳои гуногуни таркибӣ, ки зериндексҳои алоҳидаро муттаҳид мекунанд, барои табдили рақамии бахшҳои алоҳидаи иқтисод ва ҷомеа масъуланд, ҷен карда мешаванд.

Натиҷаҳои ин радабандихо барои кишварҳои алоҳидаи ИАҲИ (Иттиҳоди Аврупои Ҳамкориҳои Иқтисодӣ) ва ИА (Иттиҳоди Аврупо) дар ҷадвали 1.4. ҷамъбаст шудаанд.

Индекси рушди иқтисодӣ (иқтисодӣ рақамӣ) дар кишварҳои ҷаҳон
ва Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2022*

Кишварҳо	IDI	DESI	WDCI	DEI	NRI	EGDI	ERT	GCI	GI	Маҷмаи миёна дар рейтинг
Англия	5	7	10	8	8	1	1	5	4	5,4
Шветсия	11	2	3	2	3	6	27	3	3	6,7
Финландия	22	3	5	3	2	5	10	6	7	7,0
Дания	4	1	4	4	11	9	22	7	8	7,8
Олмон	12	14	18	17	15	15	27	14	9	15,7
Эстония	17	9	25	21	22	13	55	22	24	23,1
Литва	41	13	29	-	29	23	17	24	40	27,0
Лаҳистон	49	24	36	35	42	36	14	38	39	34,8
Чехия	43	17	33	27	36	50	76	29	27	37,6
Латвия	35	19	35	28	32	45	84	-	34	39,0
Россия	45	-	40	39	41	35	32	36	46	39,3
Маҷористон	48	23	46	32	50	46	91	30	33	44,3
Булғория	50	26	43	41	69	52	43	43	37	44,9
Қазоқистон	52	-	38	-	39	33	67	45	74	49,7
Руминия	58	28	47	-	66	75	60	39	49	52,8
Белорус	32	-	-	-	-	49	76	42	86	57,0
Арманистон	75	-	-	-	55	87	84	-	68	74,0
Қирғизистон	109	-	-	-	95	97	67	-	94	92,0
Тоҷикистон	89	-	-	-	-	98	99	-	96	97,0

***Сарчашма:** таҳияи муаллифи диссертатсия дар асоси маълумоти институҳои байналмилалӣ иқтисодӣ

Масалан тибқи индекси Open Data Barometer Index доир ба рушди

технологияи рақамӣ дар радабандӣ Россия 39, Қазоқистон 49,7, Белорус 57 ва аз ҷумла Тоҷикистон 97 ҷой қарор дорад.

Ин натиҷаҳои радабандиҳо аз нишондиҳандаҳои зерин сарчашма мегиранд:

- ❖ Индекси рушди технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ (Индекси рушди ТИК - IDI);
- ❖ Индекси иқтисод ва ҷомеаи рақамӣ (DESI);
- ❖ Индекси ҷаҳонии рақобатпазирии рақамӣ (IMD World Competiveness Digital Index - WDCI);
- ❖ Индекси таҳаввулоти рақамӣ (DEI);
- ❖ Индекси рақамисозии иқтисодиёти Boston Consulting Group (e-Intensity);
- ❖ Индекси омодагии шабака (NRI);
- ❖ Индекси глобалии рушди ҳукумати электронии СММ (EGDI);
- ❖ Индекси иштироқи электронӣ (EPART);
- ❖ Индекси глобалии пайвастшавӣ (GCI, Huawei);
- ❖ Индекси глобалии инноватсия (GI).

Тафовут дар рейтингҳо дар интихоби нишондиҳандаҳои ибтидоӣ (хусусиятҳои сатҳи истифодаи дастовардҳои иқтисоди рақамӣ дар кишвар) ва гурӯҳбандии онҳо ба зериндексҳо вобаста аст. Таҳлили нишондиҳандаҳои индексу рейтингҳои мавҷудаи байналмилалӣ, методологияи ташаккули микроиндексҳо, зериндексҳо ва индекси таркибӣ аз онҳо, плюсҳо ва нуқсонҳо, умумӣ ва фарқиятҳо имкон медиҳад, ки онҳо дар оянда барои ташаккули радабандиҳои нави муаллифӣ нишондиҳандаҳои мебошанд, ки сатҳи омодагии кишварҳо ба иқтисоди рақамӣ ва дараҷаи ҷаҳонишавии рақамиро инъикос мекунанд истифода шаванд. Аз ҷама бештар дар ин ҷо индекси рушди технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ (IDI) ҳолати татбиқи рақамикунонӣ ва иқтидори кадриро таҷассум менамояд.

Радабандии охиринаи кишварҳо бар асоси шохиси рушди ТИК дар соли 2022 (IDI-2022) дар ҷаҳорҷӯби гузориши солонаи «Андозагирии ҷомеаи

иттилоотӣ», ки аз ҷониби Иттиҳоди Байналмилалии Телекоммуникатсия (ITU) таҳия шудааст, нашр шудааст. IDI аз соли 2009 аз ҷониби ITU ҳисоб карда мешавад ва аз ин рӯ имкон медиҳад, ки динамикаи рушди кишвар дар соҳаи ТИК пайгирӣ карда шавад. Масалан дар Белоруссия IDI аз ҷониби Вазорати алоқа ва иттилоот ҳамчун воситаи таҳлили рушди ҷомеаи иттилоотӣ истифода мешавад. Он ҳамчунин ба Барномаи давлатии рушди иқтисодиёти рақамӣ ва ҷомеаи иттилоотӣ барои солҳои 2016-2020 ворид шудааст.

Дар соли 2017 профилҳои кишварҳо барои 176 кишвари ҷаҳон тартиб дода шудаанд (барои муқоиса, соли 2013 рейтинг 157 кишварро фаро гирифтааст). Соли дуҷум аст, ки Беларус дар ҷои 32-юм қарор дорад ва арзиши шохисро 3,57% беҳтар кардааст. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки дар самти иҷрои ҳадафи дар Стратегияи миллии рушди устувори иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Беларус барои давраи то соли 2030 гузошташуда – ворид шудан ба 30 кишвари беҳтарин аз ҷиҳати ТИК Ҷумҳурии Беларус ҳадафмандона пеш меравад.

IDI ба се зериндекс асос ёфтааст, ки ҳар яки онҳо маҷмӯи нишондиҳандаҳои худро, ки гурӯҳи алоҳидаи равандҳоро муттаҳид мекунад: дастрасии ТИК, истифодаи ТИК, малакаҳои ТИК. Ҷамъовариҳои нишондиҳандаҳо ба зериндексҳо мувофиқи формулаи миёнаи арифметикӣ сурат мегирад, дар навбати худ зериндексҳо ба индекси таркибӣ бо вазни 0,4 ҷамъ оварда мешаванд; 0,4; мутаносибан 0,2. Комиссияи Аврупо ҳамасола вазъи рақамисозии кишварҳои Иттиҳодияи Аврупо тибқи Индекси рақамии иқтисод ва ҷомеа (DESI) арзёбӣ мекунад, ки дар бораи сатҳи рушди иқтисоди рақамӣ дар 28 кишвари Иттиҳоди Аврупо тасаввурот медиҳад. DESI-2018 ҳамчун шохиси маҷмӯӣ ҳисоб карда мешавад, ки нишондиҳандаҳои гуногуни рушди рақамиро ҷамъбаст мекунад ва таҳаввулоти кишварҳои Иттиҳоди Аврупо аз нигоҳи рақобатпазирии рақамии онҳо пайгирӣ мекунад. Пойгоҳи додаҳои шохиси DESI аз Евростат, ITU ва СММ мебошанд.

Истилоҳи «иқтисоди рақамӣ» (иқтисоди рақамӣ) бори аввал соли 1995 аз ҷониби донишманди амрикоӣ аз Донишгоҳи Массачусетс Николас

Негропонте истифода шудааст.

Аммо, як қатор пажӯҳишгарони дигар бар ин назаранд, ки муаллифи ин истилоҳ, донишманди канадагӣ Д.Тапскотт, ки соли 1994 дар китоби худ «Қомеаи электронӣ-рақамӣ: мусбат ва манфии асри интеллектуалии шабакавӣ» зикр кардааст. Д.Тапскотт хусусиятҳои кишварҳои пешрафтаро тавсиф намуда, шакли рақамии муаррифии объектҳо, таъсири технологияҳои иттилоотӣ ба тичорат, системаи идоракунии давлатиро қайд намудааст.

Дар соли 1998, президенти ИМА Билл Клинтон ба ёвари худ оид ба сиёсати иқтисодӣ супориш дод, ки иқтисодиёти рақамиро арзёбӣ кунад ва инчунин аз коршиносон хоҳиш кард, ки оқибатҳои эҳтимолиро барои оянда арзёбӣ кунанд.

Бори аввал концепсияи «иқтисоди рақамӣ» дар ҳамон сол аз ҷониби ёрдамчии президенти ИМА оид ба илм ва технология Н.Лэйн таҳия шудааст. Вай дар мақолаи худ «Рушди иқтисоди рақамӣ дар асри 21» навиштааст, ки «Иқтисоди рақамӣ конвергенсияи технологияҳои компютерӣ ва коммуникатсионӣ дар Интернет ва ҷараёни пайдоиши иттилоот ва технологияҳо мебошад, ки ба рушди тичорати электронӣ ва дигаргуниҳои миқёсан калон дар сохтори ташкилӣ» замина эҷод менамояд.

Имрӯз иқтисоди рақамӣ дар ҷаҳон даҳҳо тафсирро дар кишварҳои мухталифи ҷаҳон дорад. Олим-иқтисоддони тоҷик М.Холматов чунин тавзеҳ додааст: «Иқтисоди рақамӣ як фаъолияти иқтисодӣ мебошад, ки дар натиҷа ва дар асоси васеъ ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ/информатсионӣ дар истеҳсолот, идоракунии, ҳукумат ва дигар равандҳо ба вуҷуд меояд, то бо мақсади таъмини таъмини манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, баланд бардоштани сифати зиндагии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин фароҳам овардани шароити зарурӣ ва рақобатпазирии иқтисодиёти кишвар дар бозори хориҷӣ мебошад.

Иқтисоди рақамиро аксар вақт «Индустрия 4.0» ё инқилоби чоруми саноатӣ меноманд, ки дар охири асри 20 - ибтидои асри XXI оғоз ёфтааст.

Истилоҳи «Саноат 4.0» соли 2011 дар Олмон пайдо шудааст. Дар

Амрико онро Интернети ашё, дар Чин - Internet 2.0, дар Русия - иқтисоди рақамӣ меноманд.

Аммо тавре, ки Игор Богачев, директори генералии Tsifra қайд мекунад, бо кадом сабабҳо ҳама тасмим гирифтанд, ки Industry 4.0 ба саноати ҷаҳонӣ дахл дорад.

Ба шарофати инқилоби ҷоруми саноатӣ, бисёре аз ғояҳои технологӣ, ки дирӯз мисли афсона ба назар мерасид, ба воқеият табдил ёфтанд ва бисёр технологияҳои, ки дар гузашта барои мардуми оддӣ хеле гарон буданд, имрӯз қариб барои ҳама дастрас шуданд.

Ба гуфтаи Клаус Шваб, муассис ва роҳбари доимии Клуби Давос, муаллифи китоби «Инқилоби ҷоруми саноатӣ», хусусиятҳои асосии саноат 4.0, пеш аз ҳама интернет «дар ҳама ҷо» ва телефони мобилӣ, дастгоҳҳои истеҳсоли миниатюраҳо (ки доимо арзон мешаванд), интеллекти сунъӣ ва мошинҳои таълимӣ мебошанд.

«Дар миқёс, ҳаҷм ва мураккабӣ ин падида, ки ман онро инқилоби ҷоруми саноатӣ мешуморам, дар тамоми таҷрибаи қаблии башарият бемисл аст» - мегӯяд К. Шваб дар китобаш, ки соли 2014 аз ҷоп баромад.

Тавре ки шумо медонед, инсоният дар тӯли чандин ҳазорсолаи мавҷудияти худ якчанд марҳилаҳоро тай кардааст. Марҳилаи аввал ин аст, ки одамон дар давраи неолит ё инқилоби аграрӣ аз ҷамъоварӣ ва шикорӣ ба истеҳсоли дастӣ, кишоварзӣ ва ҷорводорӣ гузаштанд. Маҳз дар ҳамин давра одамон аз тарзи ҳаёти бодиянишин ба тарзи муқимӣ гузаштанд.

Дар натиҷа одамон бо ҳамдигар муошират карда, гуфтушунид карда, баъзе аҳдҳо бастанд. Пул пайдо шуд, ки барои бо пул таъмин кардани усулҳои оддитарини истеҳсолот истифода мешуданд. Мардум пул қарз мегирифтанд ва ҳамин тавр судхурҳо пайдо шуданд.

Инқилоби аграрӣ бо инқилоби саноатӣ иваз карда шуд, хусусиятҳои асосӣ тезонидани истеҳсоли маҳсулот, ҳаракати ғайлонаи онҳо дар байни мамлакатҳо ва қитъаҳо буд, худӣ халқ ҳам ғайлолар гардид. Пулхурон ва саррофон ба ташкилотҳои молиявӣю кредитӣ, бонкҳо қисми таркибии

иктисодиёт гардиданд.

Мавҷуд будани таълим асоси асосии инқилоби илмию техникӣ гардид Навовариҳои асосии инқилоби сеюм - радио ва ба вучуд овардани мошинаҳои ҳисоббарор. Дар натиҷа, интиқоли бесими маълумот ва компютер дар тамоми ҷаҳон паҳн шуд.

Ба гуфтаи доктори илмҳои иқтисодӣ аъзои кор. АМИТ Л. Саидмуродова, иқтисодиёти рақамӣ ба:

- бизнеси рақамӣ, яъне на танҳо технологияҳои нав, балки моделҳои нави тиҷорат, роҳҳои нави ҳамкориҳои иштирокчиёни бозор, шаклҳои нави рақобат ва салоҳиятҳои нав;

- истеҳсоли рақамӣ, ки аз истеҳсолоти автоматӣ бо он фарқ мекунад, ки форматҳои ягонаи маълумотро дар тамоми давраи ҳаёти маҳсулот риоя мекунад (мисолҳо чопи 3D, сканеркунии 3D, тарҳрезии рақамӣ ва робототехника мебошанд).

- банкинг рақамӣ (табдилдиҳии рақамии хизматрасониҳои бонкӣ ва хизматрасонӣ)

- идоракунии рақамии давлатӣ;

- манбаи таълимии рақамӣ ва ҳамкориҳои шабакавӣ дар муҳити таълимии рақамӣ.

Мутахассисон иқтисодиёти рақамиро ба соҳаҳои зерин ҷудо мекунанд:

- тиҷорати электронӣ ин тиҷорати молу хизматрасониест, ки на тавассути мағозаҳои анъанавӣ, балки тавассути мағозаҳои виртуалӣ(маҷозӣ), ки дар Интернет сабти ном шудаанд, фурӯхта мешаванд;

- маркетинги электронӣ маҷмӯи фаъолиятест, ки аз ҷониби шӯъбаҳои иттилоотӣ-таҳлилий ва экспертӣ-тадқиқотии ташкилотҳо ё ширкатҳо амалӣ карда мешавад;

- банкингҳои электронӣ – ин пешниҳоди хизматрасониҳои бонкӣ дар асоси фармоишҳо мебошад, ки аз ҷониби муштарӣ ба таври фосилавӣ (яъне бидуни боздид аз бонк) интиқол дода мешавад, яъне бо истифода аз шабакаҳои компютерӣ ва телефонӣ;

- хизматрасониҳои суғуртаи электронӣ ин хидматҳои суғуртавӣ мебошанд, ки тавассути Интернет фармоиш додан мумкин аст.

Инқилоби чоруми саноатӣ ба мизочон имкониятҳои зеринро фароҳам меорад:

- молҳо бевосита барои истеъмолкунанда истеҳсол карда мешаванд (мисоли равшани фармоишии либосҳост, вақте ки шумо ба ғайр аз пойафзолҳои сиёҳ ва хокистарӣ, шумо метавонед пойафзолҳоро бо акси худ бо нархи муқаррарино харед)

- молҳои «ақл» (смартфон мустақилона бо корхонаи истеҳсолӣ тамос мегирад, то ки истеҳсоли қисмҳои навро ҳамоҳанг созад, ба корбар зарур нест, ки ба хидмат равад)

Манфиатҳо барои истеҳсолкунандагон инҳоянд:

- кам кардани хароҷоти истеҳсолии нерӯи барқ (харчи инсонӣ) ва хароҷоти молиявӣ (дигар масъалаи бекористии истеҳсолот дар рӯзҳои истироҳат ё ид вучуд надорад)

- оптималикунонии равандҳои истеҳсолот (шумораи маҳсулоти ноқис, инчунин партовҳои истеҳсолӣ ҳадди ақалл кам карда мешавад)

- баланд бардоштани бехатарии кормандон («машинаҳои интеллектуалӣ» кормандонро аз зиёд будани моддаҳои зарарнок дар корхона огоҳ мекунанд ва ғайра)⁷⁶.

Экосистемаи иқтисоди рақамӣ 8 унсуро дар бар мегирад. Инҳо: молия ва тиҷорат; маркетинг ва реклама; инфрасохтор ва коммуникатсия; ВАО ва фароғат; давлат ва ҷамъият; киберамният; стартапҳо ва сармоягузорӣ; маориф ва кадрҳо мебошанд.

Қоршиносон пешгӯӣ мекунанд, ки дар 15-25 соли наздик ҳиссаи иқтисодии рақамӣ дар ММД-и ҷаҳонӣ на камтар аз 50% ва тақрибан 100-200 триллион долларро ташкил хоҳад дод.

Яке аз сабабҳои афзоиши пайвастаи иқтисоди рақамӣ афзоиши

---

⁷⁶ Захираи электронӣ: [avesta.tj](https://avesta.tj/2021/12/02/tadzhikistan-na-puti-k-tsifrovoy-ekonomike/). Речаи дастрасӣ: <https://avesta.tj/2021/12/02/tadzhikistan-na-puti-k-tsifrovoy-ekonomike/> (Вақти даромад 05.04.2023).

шумораи корбарони интернет дар саросари ҷаҳон мебошад. Масалан, то моҳи апрели соли 2021 4,8 миллиард корбар (зиёда аз 60% аҳоли) сабт шудааст.

Пешсафони иқтисоди рақамӣ ҳоло Иёлоти Муттаҳида ва Чин мебошанд. Гузориши иқтисоди рақамӣ 2019, ки аз ҷониби ЮНКТАД нашр шудааст, қайд мекунад, ки онҳо 75 фоизи патентҳо дар саросари ҷаҳон барои технологияи blockchain, 50 фоиз хароҷоти ҷаҳонӣ ба Интернет чизҳо, беш аз 75%. ҳаҷм дар бозори ҷаҳонии роёниши абрӣ, 90%. арзиши бозории 70 бузургтарин ширкатҳои платформаи рақамӣ дар ҷаҳонро соҳибанд.

Гузориш инчунин қайд мекунад, ки дар байни 20 корхонаи рақамии беҳтарини ҷаҳон аз рӯи арзиши бозор, 40% модели тиҷорати платформа доранд ва ҳафттоаш «суперплатформаҳо» мебошанд. Microsoft, Apple, Amazon, Google, Facebook, Tencent ва Alibaba аз се ду ҳиссаи арзиши бозории 70 бузургтарин платформаи ҷаҳонро ташкил медиҳанд.

Соли 2019 ҳиссаи иқтисодиёти рақамӣ дар ММД дар Чин 11%, дар ИМА 34% буд. Мо дар бораи Тоҷикистон маълумот надорем, аммо як идда коршиносон бар ин назаранд, ки ҳиссаи иқтисоди рақамӣ дар ММД метавонад то 4-5% бошад.

Қобили зикр аст, ки як қатор рейтингҳо ва гузоришҳои байналмилалӣ сатҳи рақамикунони иқтисоди Тоҷикистонро дар айни замон нишон медиҳанд. Дар ин ҷо мо баъзе аз онҳоро пешкаш кардем.

Расми 2. - Гузоришҳои байналмилалӣ доир ба инъикоси сатҳи рақамикунони иқтисоди кишварҳои ҷаҳон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон

2021 - Гузориши технология ва инноватсияи Конфронси Созмони Милали Муттаҳид оид ба тичорат ва рушд (UNCTAD) - 143-юм дар байни 158 кишвар;

2021 - Рейтинги глобалӣ оид ба омодагӣ ба рушди технологияҳои пешрафта барои рақобатпазирии иқтисодиёт 104-ум;

Институти Portulance 2020 Индекси омодагии шабакавӣ дар байни 134 кишвар 109-умро ишғол мекунад:

2020 Донишгоҳи Корнелл, INSEAD ва Созмони ҷаҳонии моликияти зеҳнӣ (WIPO) Гузориши глобалии инноватсияи рақамӣ дар байни 131 кишвар 109-ум;

2020 - Гузориши Бонки Ҷаҳонӣ дар бораи пешбурди тичорат 36-ум;

2020 - Рушди малакаҳои рақамии аҳоли - 57-ум дар байни 141 кишвар;

2020 - Индекси барометри додаҳои кушод - 97-ум дар байни 114 кишвар дар дастрасии маълумоти кушод;

2020 - Индекси рушди ҳукумати электронии СММ - 146-ум дар байни 193 кишвар барои пешрафт дар иштироки электронӣ.

Шохиси рушди инсон ченаки маҷмӯии сатҳи рушди инсонӣ дар кишвар аст, аз ин рӯ, баъзан ҳамчун синоними мафҳумҳои чун «сифати зиндагӣ» ё «сатҳи зиндагӣ» истифода мешавад. Барномаи Рушди Созмони Милали Муттаҳид (UNDP) барои тартиб додани рейтингҳои кишварҳо аз рӯи сатҳҳои рушди инсонӣ масъул аст. Он инчунин аксар вақт ҳамчун Индекси сатҳи зиндагӣ ё Индекси сифати зиндагии кишвар номида мешавад, зеро ин нишондиҳанда воқеан барои нишон додани сифати зиндагӣ ва имкониятҳои шаҳрвандон бисёр кор мекунад. Ҳисоботҳои БРСММ оид ба рушди инсонӣ дар сатҳи минтақавӣ, миллӣ ва байналмилалӣ таҳия карда мешаванд. Дар маърузаи ҷамъбасти тамоми нишондиҳандаҳои асосии «дараҷаи зиндагонии» аҳолии мамлакатҳо, ки дар маърузаи пешниҳод карда шудаанд, ҷамъбаст карда шудаанд. Ҳангоми муайян кардани рейтинг омилҳои зиёд ба назар гирифта мешаванд, аз қабилӣ вазъи соҳаи ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандӣ, қобилияти иштирок дар ҳаёти ҷамъиятӣ, таъмини иҷтимоӣ, дараҷаи ҳаракати ҳудудию

ичтимоии аҳоли, нишондиҳандаҳои дараҷаи инкишофи маданияи аҳоли, дастрасӣ ба ахборот, саломатӣ, бекорӣ, вазъияти ҷинойткорӣ, ҳифзи муҳити зист ва ғайра.

Ба андешаи мо, ҳангоми баҳодиҳии сармояи инсонӣ набояд он нуқтаро ноҳида гирифт, ки самаранокии истифодаи иқтисодии кадрӣ ва мутаносибан сармоягузорӣ ба он бештар аз маҷмӯи омилҳои субъективӣ ва объективӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ вобаста аст, ки сохтори сармояи инсониро муайян мекунад. Дар баробари ин шартҳои мушаххаси татбиқи сармояи инсонӣ, мувофиқати сохтори фонди қобилиятҳои истеҳсолии одам ва маданияти умумии уро ба дараҷаи тараққиёти техника, технология ва ташкили истеҳсолот ба назар гирифтани зарур аст.

Бояд тазаққур дод, ки зиддиятҳои сохторӣ метавонанд дар номутобиқати байни хусусиятҳои гуногуни сармояи инсонӣ ва талаботи истеҳсолот ҳам дар сатҳи макро ва ҳам дар сатҳи мезо зоҳир шаванд. Дар ин шароит, аз як тараф, барои татбиқи сармояи инсонӣ, аз тарафи дигар, барои қонеъ гардонидани талаботи объективи иқтисодиёт ба мутахассисони соҳаи дахлдори тайёрӣ ва сатҳи малака шароит вучуд надорад.

Зиёда аз ин, маблағгузориҳои минбаъда дар шароити номувофиқати сохтор ба амиқ шудани деформатсияи сохтор мусоидат карда, суръати рушди иқтисодии як соҳаи муайяни истеҳсолотро суст менамояд.

Ҳамин тариқ, сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ ҳамчун омилҳои рушди устувори истеҳсолот амал мекунад ва самаранокии онҳо аз ҳалли зиддиятҳои сохтори байни сармояи ҷамъшуда ва амалишаванда, аз як тараф ва мувофиқати сармояи мавҷуда ба талабот аз тарафи дигар истеҳсолоти ҷамъиятӣ вобаста аст.

Инчунин бояд ба назар гирифт, ки аз як тараф, байни сохтори истеъмол ва имкониятҳои таълимии шахс робитаи зич вучуд дошта бошад, аз тарафи дигар, шуғл ва кор, дар навбати худ, ба сохтори он таъсир мерасонад. Охир, мувофиқи назарияи сармояи инсонӣ сухан на танҳо дар бораи имкониятҳо меравад, балки инчунин дар бораи аз даст додани даромади эҳтимоли аз

сабаби дигар кардани қувваи иқтидори кадрӣ, аз ҷумла аз кор дар хонаи худ.

Муносибати хеле ҷолиб ба проблемаи ҷамъшавии ҷамъиятии мол Р.И. Тсвилев. Ба ақидаи ӯ, «...дар иқтисодиёти иттилоотӣ характер ва механизми андухтани ҷамъияти кулӣ тағйир меёбад... Шакли асосии ҷамъкунӣ ҳоло на ҷамъ кардани унсурҳои моддии истеҳсолот... балки ҷамъ кардани дониш, ахборот, шаклҳои ғайримоддии сарват (сармоягузорӣ ба фарҳанг, маориф, тандурустӣ)» мебошад⁷⁷.

Дар иқтисоди иттилоотӣ, бинобар афзоиши дониш ва иттилоот, хусусияти раванди ҷамъоварии сармояи инсонӣ тағйир меёбад. Гузариш аз сармоягузорӣ ба иқтидори кадрӣ ба сармоягузорӣ ба шахс ҳамчун интиқолдиҳанда ва эҷодкунандаи иттилоот вучуд дорад.

Дар шароити дигаргуниҳои иҷтимоию иқтисодие, ки ба таърихи навини мо хос аст, сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ бо хатарҳои иловагӣ алоқаманд аст.

Аз нуқтаи назари мо, чунин муносибат ба дарки категорияи иқтидори кадрӣ, ки муносибати байни қисмҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ба воқеияти тараққиёти ҷамъиятию таърихӣ, алалхусус, ба вучуд омадани шаклҳои нави истеҳсолот ва истеъмолотро, инъикос менамояд.

Аз ин лиҳоз, сармояи инсонӣ дар ташаккул ва рушди иқтидори кадрӣ нақш ва аҳамияти хосаро касб намудааст. Моҳияти иқтидори кадрӣ дар расми 3 нишон дода шудааст.

Ҷамъбасти таҳқиқи назариявӣ ба мо асос медиҳад, ки иқтидори инсониро ҳамчун сармояи динамикӣ инкишофёбандаи мерос ва дар натиҷаи таъсири мутақобила бо иқтидори табиӣ, иқлимӣ, биологӣ, агрохимиявӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, технологӣ, инноватсионии муҳити зист, маҷмӯи маҷмӯии дониш, малака, эҷодкорӣ, саломатӣ, фарҳанг, анъанаҳо, таҷриба, инчунин нерӯҳои коммуникатсионӣ ва психофизиологӣ, ки дар раванди фаъолияти иқтисодӣ истифода мешаванд ва ба вучуд омадани таъсири синергетикӣ ва

---

⁷⁷ Цвилев Р.И., Рывданов Н.Ф., Жирицкий А.К. Мировой рынок труда: новая реальность для России и СНГ / Р.И. Цвилев, Н.Ф. Рывданов, А.К. Жирицкий. М.: Наука, 1994. – С. 70

даромад барои соҳибони он, таъмин намудани корхонаҳо, саноат ва тамоми ҷамъият ифода намоем.

Моҳияти *иқтисодию иҷтимоии* падидае, ки барои он нишонаи «сармояи инсонӣ» истифода мешавад, аз он иборат аст, ки дониш, малака ва маҳорати инсон дорои шаш хусусияти зерин аст:

1) аз ҷониби у мувофиқи хоҳиш ва фаҳмиши худ истифода мешавад, ба монанди моликияти шахсиаш – ҳмчун сармояи ҷисмонӣ ва пулӣ. Дар ин хусус, мувофиқи Моддаи 32-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ҳар кас ҳақ дорад соҳиби моликият ва мерос бошад.

Ҳеч кас ҳақ надорад ҳуқуқи шахсро ба моликият бекор ва маҳдуд кунад. Молу мулки шахсро барои эҳтиёҷоти ҷамъият фақат дар асоси қонун ва розигии соҳиби он бо пардохти арзиши пуррааш давлат гирифта метавонад».

Расми 3. - Моҳияти иқтидори кадрӣ (таҳияи муаллиф)

Мувофиқи моддаи 35-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ҳар кас ба меҳнат, интиҳоби касбу кор, ҳифзи меҳнат ва ҳимояи иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ ҳақ дорад. Музди кор аз ҳадди ақали музди меҳнат набояд кам

бошад»⁷⁸.

Дар муносибатҳои меҳнати ҳама гуна маҳдудият манъ аст. Барои иҷрои кори якхела музди баробар дода мешавад.

Ҳеч кас ба меҳнати маҷбурӣ ҷалб карда намешавад, ба истиснои мавридҳои, ки қонун муайян кардааст.

Дар қорҳои вазнин, зеризаминӣ ва шароити меҳнаташон зарарнок истифодаи меҳнати занон ва ноболиғон манъ аст.

2) ҳамчун омил ва натиҷаи раванди истеҳсолот хизмат мекунад. Охири сармояи инсониро истеъмол мекунад ва дар баробари ин мустақим ё ғайримустақим ба рушди сармояи инсонӣ, пурра қардани захираи дониш, малака, ошқор қардани қобилияти қоргарон, ба вучуд овардани талабот ба сармояи баландсифат мусоидат мекунад, ки сармоягузорию ба ҳам қоргарон ва ҳам қорфармоён ҳавасманд мекунад.

3) ба вайроншавии қисмонӣ ва маънавий гирифта шуда бошад. Қўҳна шудани сармояи инсонӣ бештар аён аст, зеро дониш, маҳорат ва маҳорати ақсарияти соҳибони онҳо, чун қоида, бо мурури замон қўҳна мешаванд. Пастшавии қисмонӣ пеш аз ҳама бо қоҳиши захираҳои саломатӣ ва таназзули қобилиятҳо алоқаманд аст;

4) муомилот ва давраи зиндагии худро доранд. Муомилоти сармояи инсонӣ дар соҳаҳои гуногун сурат мегирад. Дар соҳаи муносибатҳои молию пулӣ соҳиби сармояи инсонӣ барои истифодаи он неъматҳои моддию ғайримоддӣ, воситаҳои пардохте, ки барои истеъмоли шахсӣ ва рушди (нигоҳдорию) иқтисодии кадрӣ сарф мешавад, мегирад. Дар натиҷа байни соҳибони сармояи инсонӣ мубодилаи арзишҳо ба вучуд меояд ва иқтисодии кадрӣ, ки шакли худро борҳо тағйир дода, ба барандаи биологияи худ бармегардад.

Муомилоти сармояи инсонӣ дар соҳаи зеҳнӣ ва иттилоотӣ бо мафҳуми сармояи зеҳнӣ тавсиф карда мешавад, ки тибқи он сармояи инсонӣ дар

---

⁷⁸ Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тағйирот ва иловаҳо аз 22 майи соли 2016 бо тариқи раёйпурсии умумихалқӣ.

баробари сармояи иҷтимоӣ ва сармояи ташкилӣ чӯзӣ таркибии сармояи зеҳнӣ мебошад. Корғари ихтисоснок дар баробари ба даст овардани як қисми ин сармоя ба ташаккули сармояи ҷамъиятии коллектив ҳисса мегузорад. Чунин равандҳо дар муносибати корманд бо сармояи ташкилӣ сурат мегиранд. Барои ҳамон давраи зиндагии иқтисодии кадрӣ метавонад аз ҳудуди давраи зиндагии корманд ҳудуди васеътар дошта бошад;

5) ҳамчун объекти сармоягузорӣ хизмат мекунад. Сармоягузорӣ ҳам аз ҷониби корфармоён ва ҳам аз коргарон сурат мегирад. Сармоягузориҳо аз ҷониби корфармоён асосан дар шакли пул, аз ҷониби кормандон сармоягузорӣ асосан дар шакли хароҷоти равонӣ ва иҷтимоӣ сурат мегирад;

б) метавонад ҳамчун саҳм дар фаъолияти муштарак бо соҳибони дигар баромад кунад. Мутобиқи моддаи 107 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон «ҳар он чизе, ки ӯ ба кори умуми саҳм мегузорад, аз ҷумла пул, дигар молу мулк, дониш, малака ва малакаҳои касбӣ ва дигар, инчунин обрӯи корӣ ва робитаҳои корӣ» эътироф карда мешавад⁷⁹.

Умуман, моҳияти иқтисодии иқтисодии кадрӣ дар он аст, ки он дар натиҷаи истифодаи захираҳои иқтисодии ташаккул ёфта, ҳамчун захираи иқтисодии баромад карда, барои расидан ба мақсадҳои иқтисодии соҳиби худ хизмат мекунад.

Равандҳои рақамсозӣ ва зеҳнии сунъӣ, ки дар иқтисодиёт ба амал меоянд, раванди ҷамъшавии иқтисодии кадрӣ, ки дар он донишҳои рақамӣ ва таҳсилоти рақамӣ нақши махсус доранд, ба таври назаррас тағйир доданд. Ин изҳоротро он далел тасдиқ мекунад, ки падидаи нав бо номи «иқтисоди рақамӣ» ба вуҷуд омадааст, ки дар он дониш, таҷриба, ноу-хау дороиҳои муҳим мебошанд⁸⁰. Ба ин муносибат системаи нишондиҳандаҳои зарур аст, ки

---

⁷⁹ Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон [Қонуни ҚТ аз 3.05.2002 № 5, аз 29.04.2006 № 181, аз 3.12.2009 № 569, аз 21.07.2010 № 607, аз 03.07.2012 № 849, аз 22.07.2013 № 977, аз 2.01.2019 № 1558]

⁸⁰ Ширинкина Е. В. Оценка востребованности цифровых компетенций в отраслях экономики / Е. В. Ширинкина // Экономика и менеджмент систем управления. – 2019. – Т. 3. – № 1. – С. 86–91.

дараҷаи тараққиёти соҳаи саноатро, ки ба дониш талаботи зиёд доранд, инъикос намояд.

Мувофиқи маълумоти ЮНЕСКО, тасмими инфиродӣ дар бораи сармоягузорӣ ба таҳсилоти олий асосан ба талабот ба мутахассисон таъсир мерасонад⁸¹. Таҷриба нишон медиҳад, ки тақрибан 60% даромад ба маориф сармоягузорӣ мешавад, дар ҳоле ки чузъҳои дигари сармояи инсонӣ, аз қабилӣ саломатӣ ва қобилиятҳои табиӣ 40% мебошанд.

Рушди иқтисоди рақамӣ аз рушди инфрасохтор вобаста аст, ки ба шарофати он таҷриба ва донишҳои ҷамъшуда дар соҳаи истеҳсол ва истеъмоли молу хизматрасонӣ фаъолон инкишоф меёбанд^{82,83}. Дар ин сурат системаи нишондиҳандаҳоеро ташкил кардан ба маврид аст, ки дараҷаи тараққиёти саноатро бо афзоиши талабот ба дониш инъикос карда тавонад. Иқтисоди ба дониш асосёфтаре метавон минбаъд бо истилоҳи «ворид-барориш» тавсиф кард. Ҳамин тариқ, воридшавӣ дар марҳилаи арзёбии сатҳи умумии хароҷот ё умумии сармоягузориҳо барои рушди бахши асосии он амалӣ карда мешавад, ки ба таҳия ва паҳн кардани донишҳои нав мусоидат мекунад. Ин соҳаро метавон ҳамчун бахши истеҳсол ва мубодилаи дониш танҳо дар байни кормандони баландихтисоси дорои маълумоти олий ва ё васеътар ҳамчун раванди таълиму тарбия омӯхтан мумкин аст. Маҳсулот дар марҳилаи баҳодихии самаранокӣ ҳамчун арзиши умумии иловагии соҳае ҳисобида мешавад, ки дар он ҷамъоварии донишҳои нав амалӣ карда мешавад⁸⁴. Ба ин

---

⁸¹ UNESCO. Working Group on Education: Digital skills for life and work [Электронный ресурс] / UNESCO. – 2022. – Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0025/002590/259013e.pdf>.

⁸² Абашева, О. Ю., Бабина, Е. Н., Бондаренко, Г. В., Глушак, Н. В. и др. Прикладные, поисковые и фундаментальные социально-экономические исследования: интеграция науки и практики / Под редакцией Н. В. Глушака, О. А. Подкопаева. – Самара: ООО «Поволжская научная корпорация», 2018. – 244 с.

⁸³ А. А. Акаев, С. Ю. Румянцева, А. И. Сарыгулов, В. Н. Соколов, Экономические циклы и экономический рост / А. А. Акаев, С. Ю. Румянцева, А. И. Сарыгулов, В. Н. Соколов. – СПб.: СПбГПУ, 2011. – 456 с.

⁸⁴ Кельчевская, Н. Р., Колясников, М. С., Черненко, И. М. Подходы к управлению знаниями на предприятиях, осуществляющие технологические инновации / Н. Р. Кельчевская, М. С. Колясников, И. М. Черненко // Актуальные вопросы экономических наук. – 2016. – № 48. – С. 126–137.

соҳаҳо саноати баланд-технологии олий ва миёна, инчунин соҳаи хизматрасонии технологӣ дохил мешаванд. Бахши баландтехнологии сатҳи олий аэрокосмос ва асбобсозӣ, таҷҳизоти телевизион ва радио ва ҷузъҳои электронӣ, компютерҳо ва таҷҳизоти идоравӣ ва саноати дифоъро дар бар мегирад. Технологияҳои миёнаҳаҷм саноати химия, электротехникӣ ва автомобилсозӣ, истехсоли машинаҳо ва таҷҳизот барои мақсадҳои умумии хоҷагӣ ва соҳавӣ дар истехсоли асбобҳои рӯзгорро дар бар мегиранд. Соҳаи хизматрасонии технологӣ телекоммуникатсия, хадамоти молиявӣ ва суғуртаро дар бар гирифтааст.

Ба ақидаи А.А.Трифилова, Е.М. Коростишевская⁸⁵, низоми нави иқтисодӣ бо тағйирёбии афзалиятҳои асосии рақобатӣ тавсиф мешавад, ки ба шарофати он субъектҳои хоҷагидор дар муҳити беруна, бо роҳи табдил додани заминаи стратегии рушди иқтисодӣ бо роҳи гузаштан аз иқтисоди рушди иқтисодӣ, таҷрибаи истехсолӣ ба таҷрибаи илмӣ дониш фаъолият намудан ва инкишоф меёбанд. Ин боиси он гардид, ки инкишофи меҳнати ақлӣ ба манбаи объекти ғайримоддӣ табдил ёфта, ҳамчун унсури мустақили қувваи истехсолкунанда баромад менамояд. Худи объект шакли моли пайдо карда, ба амали қонуни иқтисоди итоат менамояд. Он имконият пайдо кард, ки барои ба даст овардани фоидаи иқтисодӣ аз худ ва бегона карда шавад ва амалан ҳар як маҳсулот натиҷаи меҳнати зехнии инсон, аз қабилӣ қарорҳои илмӣ, техникӣ, тиҷоратӣ, ташкилию идоравии инсонро дар бар мегирад, ки хусусияти хоси он мебошад.

Хулоса, бояд гуфт, ки идоракунии иқтисод ҳамеша ба дониш асос ёфтааст, дар ҳоле ки таҳлили донишҳои андӯхтаи инсон воситаи муҳим барои фаъолияти равонии ӯ мебошад. Ин махсусан дар айни замон, ки дар назди маориф вазифаи ба вучуд овардани шахсе меистад, ки дониши дигаронро чӣ тавр истифода бурданро донанд ва танҳо баъд «шахси эҷодкор»-ро ба вучуд

---

⁸⁵ Трифилова, А. А., Коростышевская, Е. М. Innjvation fitnessstest как инструмент оценки «инновационного здоровья» предприятия / Трифилова А. А., Коростышевская Е. М. // Инновации. – 2015. – № 3 (197). – С. 89–97.

оварад.

Барои он ки ин дониш ба истехсолот таъсир расонад, он бояд дар омили репродуктивии инсон таҷассум ёбад. Дар зери мафҳуми муайянкунандаи тарбиявии иқтидори кадрӣ маҷмӯи донишҳои умумӣ ва махсусро дар назар дорем, ки ба шарофати истифодаи самараноки онҳо даромади ҳамаи субъектҳои хоҷагидорӣ зиёд карда мешавад: барои аҳоли ҳамчун коргар, ин бо маоши баланд ифода меёбад; барои корхонаҳо - дар афзоиши фоида; барои тамоми ҷамъият дар афзоиши даромади миллӣ⁸⁶. Дар баробари ин, иқтидор махсус донишест, ки дар доираи як соҳа ба таври маҳдуд истифода мешавад, дар ҳоле ки донишҳои умумӣ васеъ истифода мешаванд. Ба мо маълум аст, ки суръати ҳаёт ҳар қадар тезтар шавад, зарурати ҷамъ кардани донишҳои нав ҳамон қадар пурзур мегардад. Пеш аз ҳама, суҳан дар бораи донишҳои асри XXI меравад - он донишҳое, ки ҳоло барои одами муосир заруранд ва аҳамияти онҳо дар ояндаи наздик бештар хоҳад шуд. Фаҳмидани он, ки кадом омилҳо ба фаъолияти маърифатӣ таъсир мерасонанд ва чӣ гуна шумо метавонед онҳоро ба манфиати худ табдил диҳед ва бошуурона танзим кунед, ҷузъи муҳими раванди таълими муосир мебошад.

Яке аз аввалин кӯшишҳои эҷоди мафҳуми дониш мутафаккир Афлотун буд, ки дониш мафҳуми статикист, ки дар китобҳо ё зеҳнҳо маҳфуз аст, вале фаъолсозии қудратро тақозо мекунад⁸⁷. Т.Шульц дар иртибот ба арзёбии арзиши муайянкунандаи тарбиявии сармояи инсонӣ дар бораи мафҳуми арзиши имкониятҳои аз даст додашуда суҳан ронд, ки барои ташаккули категорияи даромади нопадид асос ёфтааст^{88,89}. Таҳлили Ҷ.Минтзер нишон

---

⁸⁶ Ширинкина, Е. В. Оценка эффективности использования образовательного капитала как доминирующего элемента человеческого капитала в экономике знаний / Е. В. Ширинкина // Экономика и предпринимательство. – 2017. – № 4–2 (81–2). – С. 854–861.

⁸⁷ ATD. Training Industry Report [Электронный ресурс] / 2016. – Режим доступа: https://trainingmag.com/sites/default/files/images/Training_Industry_Report_2016.pdf. 198. AT Kearney. Answering the digital and analytics talent gap [Электронный ресурс] / 2015. – Режим доступа: <https://www.atkearney.com/documents/20152/434804/LEAP%2BAnswering%2Bthe%2BDigital%2Band%2BAnalytics%2BTalent%2BGapThe%2BNew%2BTrilinguals.pdf/31da48f8-9ec1-f796-bee0-f6d58e07edbe>.

⁸⁸ Schultz, N. Investment in Human Capital // American Economic Review. – 1961. – P. 1–17.

⁸⁹ Schuler, R. S., Jackson, S. E. Linking Competitive Strategies with Human Resource

дод, ки кормандони корхонаҳои хусусие, ки касбияту таҷрибаи бой доранд нисбат ба онҳое, ки соҳиби таҷрибаи корӣ камтаранд, сатҳи даромаднокии баландтар доранд⁹⁰.

Аксарият ба он андешаанд, ки сармоягузорӣ ба маориф воқеан омили рушдкунандаи иқтисодии кадрӣ ва дар ин замина соҳаҳои мухталифи иқтисодӣ аст.

Аз ҷумла, Г.Псахаропулос бо васеъ намудани заминаи таҷрибавӣ 50 кишвари ҷаҳонро омӯхтааст^{91;92} натиҷаи тадқиқот тасдиқи фарзияи он буд, ки даромади иқтисодии сармоягузорӣ ба соҳаи маориф бо афзоиши ММД кам мешавад. Ҳамин тавр, дар таҳқиқи саҳми маориф самти нав пайдо шуд, ки онро дар адабиёти ватанӣ таъбули рақамӣ меноманд. Р.Лэйрд ва С. Мэйхью намунаи байни меъёри иқтисодии ғоида ва сармоягузорию нишон додаанд. Инро чунин далел тасдиқ мекунад, ки дар солҳои 1960-ум дар кишварҳои мутараққӣ сатҳи даромади сармоягузорӣ ба таҳсилоти олии 10-15% буд, аммо дар нимаи солҳои 1970-ум сатҳи даромад коҳиш ёфта, танҳо аз 5 то 8% фарқ мекард⁹³. Ин падидаи коҳиши даромади сармоягузорӣ ба таҳсилоти олии, ба гуфтаи муҳаққиқон, ба чунин омиле ба мисли сармоягузорию дубора ба сармояи инсонӣ вобаста буд. Ба ин муносибат ба давлат тавсия дода шуд, ки сармоягузорию молиявиро ба системаи маориф маҳдуд намояд⁹⁴.

Олимони иқтисодшинос, Л.Лесли ва П.Бринкман, ки солҳои 80-ум дар ИМА дар соҳаи маориф таҳқиқ гузаронидаанд, ба хулосае омаданд, ки баргардонидани сармоягузорию хусусӣ ва ё инфиродӣ ба таҳсилоти олии бозпас

Management Practices // The Academy of Management Executive. – 1987. – Vol. 1. – No. 3. – P. 207–219.

⁹⁰ Mincer, J. Intercountry Comparisons of Labor Force Trends and of Related Developments: An Overview // Journal of Labor Economics. – 1985. – Vol. 3. – No. 1. – P. 145.

⁹¹ Psacharopoulos, G. Returns to Investments in Education // Policy Research Working Paper 1067. – January 1993. – P. 170.

⁹² Psacharopoulos, G., Woodhall M. Education for Development / An analysis of investment choices. – N.-Y.: Macmillan Publishing Company, 1991. – 171 p.

⁹³ Сумарокова, Е. В. Методология исследования процесса инвестирования в человеческий капитал: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Е. В. Сумарокова. – М., 2002. – 21 с.

⁹⁴ Ширинкина, Е. В. Оценка эффективности использования образовательного капитала как доминирующего элемента человеческого капитала в экономике знаний / Е. В. Ширинкина // Экономика и предпринимательство. – 2017. – № 4–2 (81–2). – С. 854–861.

аз ҳама зудтар аст⁹⁵. Таҳқиқоти муҳаққиқони рус баҳодиҳии низоми таълим дар асарҳои В.Е. Харченко, ки дар он пешниҳод шудааст, ки усули воқеӣ (натуралӣ) истифода бурда, таълим дар рушди шахсият баҳо дода шавад^{96;97}. Таҳқиқоти дар ИМА гузаронидашуда тасдиқ карданд, ки кормандони дорои маълумоти миёнаи махсус нисбат ба кормандони дорои маълумоти миёнаи умумӣ 2 маротиба, дар навбати худ, кормандони дорои маълумоти олӣ нисбат ба кормандони дорои маълумоти миёнаи махсус 3,5 маротиба зиёдтар маош мегиранд^{98;99;100}. Ин тасдиқ менамояд, ки байни ММД ва солҳои таҳсилот таносуби мустақим вучуд дорад.

Е.Ф.Прокушев пешниҳод кардааст, ки самаранокии муайянкунандаи сармояи инсонии корхона бо истифода аз нишондиҳандаи нисбии хароҷоти миёнаи солона ба як корманд дар фонди умумии хароҷоти таълим баҳо дода шавад¹⁰¹. Б.З.Милнер пешниҳод кард, ки омили муайянкунандаи таълимии сармояи инсонӣ ҳамчун нишондиҳандае арзёбӣ карда шавад, ки шумораи одамоне, ки ин донишро истеъмол мекунанд, инъикос мекунад. Дар навбати худ, пешниҳод мешавад, ки ҳаҷми дониши истеъмолшуда тавассути шумораи мақолаҳо, китобҳо, ихтироотҳо, патентҳо, бозёфтҳо, ҳисоботҳо ва ғайра чен карда шаванд¹⁰².

Ба таври муфассал усули ҳисобкунии баҳодиҳии самаранокии таълимро,

---

⁹⁵ Leslie, L., Brinkman, P. The Economic Value of Higher Education. – N.-Y.: Macmillan Publishing Company. – 1988. – 276 p.

⁹⁶ Кочетков, И. В. Роль образования в процессе реализации человеческого капитала / И. В. Кочетков // Креативная экономика. – 2012. – № 4. – С.107–108.

⁹⁷ Харченко, В. Е. Человеческий капитал: проблемы накопления и использования / В. Е. Харченко. – Белгород: Изд-во БелГТАСМ, 2001. – 248 с.

⁹⁸ Добрынин, А. И., Тарасевич, Л. С. Экономическая теория. / А. И. Добрынин, Л. С. Тарасевич. Учебник для вузов. – СПб.: Наука, 1997. – 345 с.

⁹⁹ Самуэльсон, П., Нордхаус, В. Экономикс / П. Самуэльсон, В. Нордхаус. – М.: Экотехсервис, 1992. – 740 с.

¹⁰⁰ Bureau of Labor Statistics [Электронный ресурс] / USA. – Режим доступа: <https://www.usa.gov/federal-agencies/bureau-of-labor-statistics>.

¹⁰¹ Прокушев, Е. Ф. Оценка человеческого капитала организации: монография / Е. Ф. Прокушев, Ю. В. Лазарева, Я. Е. Прокушев. – Белгород: Кооперативное образование, 2008. – 126 с.

¹⁰² Мильнер, Б. З. Инновационное развитие: экономика, интеллектуальные ресурсы, управление знаниями / под ред. Б. З. Мильнера. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 264 с.

ки Е.В. Балатский пешниҳод кардааст, дида мебароем¹⁰³. Ба андешаи муаллиф, хароҷоти умумии таълиму тарбияи инсон аз сметаи хароҷоти пардохт иборат аст оид ба таълим Γ , даромади аз даст рафта W , арзиши имконияти вобаста ба T номида мешавад, ҳамчун вақти барои омӯзиш, ки дар давоми он шахс имкони ба даст овардани даромад дар шакли музди меҳнат дошт. Аз ин рӯ, даромади аз даст додашуда даромади дар давраи таҳсил аз даст рафта, ба арзиши таҳсил ҳамчун ҷузъи муҳим дохил карда мешавад ва арзиши вақти донишҷӯро ҳангоми таълим муайян мекунад.

Хароҷоти умумии таҳсилоти бадастомада дар давоми тамоми давраи таҳсил бо назардошти меъёри ҳадди ақали фоизӣ карда мешавад. Мантиқи ин усул бо муодилаи зерин ифода карда мешавад :

$$\pi = \sum_{t=1}^n (D_t - W_t) (1 + i)^{n-t}. \quad (6)$$

Баҳисобгирии омили вақти сарфшуда барои таълим ба таври воқеӣ пешниҳод шудааст. Бояд гуфт, ки ин усул тасҳеҳи маблағи даромаде, ки донишҷӯ ҳамчун идрорпулӣ мегирад, пешбинӣ намекунад.

Минбаъд, дар асоси ин усул, даромади умумӣ аз омили таълимии сармояи инсонӣ ҳисоб карда мешавад. Барои ин даромади W_t , ки пеш аз таҳсил гирифтани мумкин аст, бо даромади D_t , ки баъд аз таҳсил гирифтани мумкин аст, муқоиса карда мешавад. Бо арзиши умумии хароҷоти таҳсилот R ва даромади ҷорӣ аз таҳсилот π , арзёбии самаранокии сармоягузорӣ дар соҳаи маориф аз рӯи даромаднокии r бо формула ҳисоб карда мешавад:

$$r = \sqrt[n]{\frac{\pi}{R}} - 1 \text{ или } r = \left(\sqrt[n]{\frac{\pi}{R}} - 1 \right) 100 \% \quad (7)$$

Ин нишондиҳандаи даромади сармоягузорӣ ба маориф ҳаҷми даромади холиси иловагиро аз ҳар сомони ба маориф гузошташударо инъикос менамояд. Ин нишондиҳанда барои арзёбии самаранокии сармоягузорӣ ба соҳаи маориф на танҳо аз нуқтаи назари арзёбии самаранокии хароҷот барои

¹⁰³ Балацкий, Е. В. Дисконт-фактор в расчетах рентабельности вложений в человеческий капитал / Е. В. Балацкий // Общество и экономика. – 2000. – № 11–12. – С. 93–103.

ташаккули иқтидори кадрӣ кормандони он дар корхона, балки дар маҷмӯъ барои иқтисодиёт муҳим аст. Ҳамин тариқ, агар сармоягузорӣ ба ҷузъи таълимии сармояи инсонӣ дар байни ҳамаи бозорҳои дигари сармоягузорӣ рақобатпазир набошад, пас худӣ сармоягузорӣ ба соҳаи маориф арзише надорад. Бо даромаднокии самараи таълим $r > 1$ ифода намудан мумкин аст. Бо дарназардошти меъёри воқеии даромад шахс дар бораи интихоби сатҳи барномаи таълимӣ: миёнаи махсус, бакалавриати олий ё магистрӣ қарор қабул мекунад.

Камбудии ин усули арзёбии самаранокии таълим метавонад хусусияти заифи амалии ҳисобкуниро аз сабаби маълумоти нокифоя қайд кард ва дар натиҷа он дар татбиқи амалии воқеӣ душвор аст. Дар робита ба ин, методологияи мазкур аз ҷониби Е.В. Балатский тағйир дода шуд, ки дар натиҷа муносибат байни баргардонидани сармоягузорӣ ба таҳсилот ва паҳншавии даромади корманди дорои таҳсилот ва бидуни маълумот қабул карда шуд. Бо мақсади таҳлили расмӣ дар бораи арзиши якхелаи маоши корманд дар тамоми давраи кор постулат қабул карда мешавад, яъне тағйирёбии даромад ва тағйирёбии он дар зерӣ таъсири омилҳои зиёд сарфи назар карда мешавад, яъне бартараф карда мешавад. Чунин пешниҳод барои шахсе, ки маълумот дорад ва бе маълумот қабул карда мешавад: $W_t = W = \text{const}$ ва $D_t = D = \text{const}$. Таъсифи муодилаҳои дар боло овардашуда на дискретӣ, балки шакли давомдорро барои содда кардани табдили техникӣ гирифта, шакли зеринро мегирад.

Фарқи байни музди меҳнати коргарони дорои маълумот ва бемаълумот $\gamma = G$ ва ҳиссаи хароҷоти таҳсил дар ҳаҷми умумии даромади солони $\eta = G$, пас муносибати

$$\begin{aligned} R &= (1+i)^{n-t} \int_1^T (W_t T_t + G_t) (1+i)^{t-t} dt. \\ \pi &= \int_{t=1}^n (D_t - W_t) (1+i)^{n-t} dt. \end{aligned} \quad (9)$$

байни фоидаи маблағгузорӣ ба маориф ва фарқи музди кори байни коргарони дорои маълумоти олий ва бе маълумоти олий дар таносуби зерин инъикос карда мешавад.

$$r^* = \sqrt[n]{\frac{\left(\frac{C}{W} - 1\right) \left[(1+i)^{n-\tau-1} - 1 \right]}{\left(\frac{C}{W} + r\right) \left[(1+i)^{n-\tau} - (1+i)^{n-\tau-1} \right]}} \quad (10)$$

Ба мақсад мувофиқ аст, ки чунин ҳисобкуниро бо ёрии ин формула дар як қатор таҷрибаҳои ҳисоббарор барои муайян кардани алоқаи миқдори байни фоиданокӣ r , фоизи i , давраи ҳаётии фаъолияти меҳнати одам n ва давраи омузиш τ муайян намояд. Дар баробари ин, мушкилии асосӣ дар он аст, ки ин муносибати байни нишондиҳандаҳои нишондодашуда ғайрихаттӣ аст, аз ин рӯ, муайянкунии аналитикии нуктаҳои муҳим дар рушди раванд душвор буда, боиси раванди симулятсияи таҷриба мегардад.

Е.В.Балатский ҳангоми муайян кардани даромади маблағгузорӣ ба соҳаи маориф, ҳангоми ҳисоб кардани омили тахфиф, тоза кардани таъсири омили таваррум фоизи воқеии дефлясионии i -ро истифода бурда, аз рӯи шабехи нишондиҳандаҳои V_t ва D_t дар формулаҳо низ бо нархҳои муқоисашаванда гирифта шудаанд. Ин усул одилона аст, зеро тавсия дода мешавад, ки музди воқеӣ ва меъёрҳои фоизии воқеиро ба назар гиранд, то натиҷаҳо ва хароҷот бо мурури замон муқоиса карда шаванд. Ҳангоми ба назар гирифтани омили таваррум ва фоизи номиналӣ муодилаи зеринро истифода бурдан бамаврид аст: $i = g - p$, дар ин ҷо g – меъёри фоизии номиналӣ; p – суръати миёнаи солонаи таваррум. Дар натиҷа, формула чунин хоҳад буд

$$r^* = \left(\frac{\left[\frac{n}{\sqrt{(1+r) \left[(1+i)^{n-\tau} - (1+i)^{n-\tau-1} \right]} \right]}{(g-1) \left[(1+i)^{n-\tau-1} - 1 \right]} \right)^{\frac{1}{n}} \quad (11)$$

Формулаи натиҷавӣ метавонад ҳамчун модели фактории таъсири миқдории параметрҳои истифода шавад, ки ба самаранокии сармоягузорӣ ба ҷузъи таълимии сармояи инсонӣ таъсир мерасонанд. Афзалияти он шумораи зиёди хусусиятҳои омилҳои ба ин модел дохилшуда мебошад. Дар баробари ин як қатор камбудихо низ мавҷуданд, аз ҷумла:

Бо назардошти фоизи сифр ва муҳлати таҳсил камтар аз як сол ё баробар ба як сол, ин формула аз сабаби эътимоднокии он истифода намешавад. Аз байн меравад ва ин имкон намедиҳад, ки хулосаҳои боэътимод ба даст оянд.

Ин баҳодиҳии омӯзиши кӯтоҳмуддатро безътибор мегардонад, гарчанде дар партави рушди маориф тавассути курсҳои такмили ихтисос ва дигар барномаҳои кӯтоҳмуддати такмили ихтисос ва бозомӯзӣ ин шакли

муҳими таҷдиди омили таълимии сармояи инсонӣ мебошад¹⁰⁴. Аз ин лиҳоз, арзёбии самаранокии чунин таълим мушкilotест, ки бояд ҳал шавад.

Муайян кардани фоидаи маблағгузорӣ ба маориф на танҳо дар давраи то синни қобили меҳнат, балки дар давоми собиқаи корӣ аз синни нафақа болотар аз ин ҳисоб кардан ба мақсад мувофиқ аст. Ҳамин тариқ, тибқи маълумоти Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд, арзёбии самаранокии таҳсилоти олий бо давраи ҳисоббаробаркунӣ ба давраи ҳаёт баробар сурат мегирад. Аммо чунин давра, ба фикри мо, низ комилан дуруст нест.

Ба низом даровардани нишондодҳо дар идоракунии сармояи инсонӣ, инчунин усулҳои баҳодиҳии муайянкунандаи тарбиявии он, чамъбасти онҳо, тавсифи афзалиятҳо ва нуқсонҳо оварда шудааст.

Аён аст, ки баҳсҳо дар ҷомеаи илмӣ дар бораи арзиши сармояи инсонӣ ва ҷузъи тарбиявии он идома доранд ва ҳар як муаллиф дар ташаккули ин назария саҳм мегузорад. Арзёбии иқтисодии кадрӣ дар таҳқиқоти минбаъда дар заминаи диссертатсия анҷом дода мешавад. Рушди иқтисодии кадрӣ дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ хусусиятҳои ба худ хос дорад ва дар ин замина рушди иқтисоди кадрӣ савдои чакана бешубҳа паҳлӯҳои норавшани худро дорад. Бинобар ин, дар ҷаҳони муосир нақши иқтисоди рақамӣ ба маврид ва бо суръати кайҳонӣ афзуда, омили инсонӣ дар паи омӯхтану татбиқи он пайваста заҳмат мекашад. Дар соҳаи савдои чакана ин раванд хеле босуръат мушоҳида мегардад, зеро тамоми амалиётҳо бо низоми итилоотӣ ба хусус рақамикунонӣ иртиботи қавӣ доранд. Дар ин маврид нақши инсон ба кулӣ тағйир карда аз “одами иқтисодӣ” ба “инсонии рақамӣ” мубаддал мегардад.

1.3. Хусусиятҳои хоси рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити иқтисодиёти рақамӣ

Тавре маълум аст, рушди иқтисоди рақамӣ боиси тағйироти сифатӣ дар идоракунии корхона гардид. Дар мавриди талабот ба иқтисодии кадрӣ баландсифат ба тадриҷ меафзояд. Чунин ба назар мерасад, ки имкони иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ояндаи наздик бо дурнамои

---

¹⁰⁴ Соломашина, Ю. А. Экономические отношения воспроизводства человеческого капитала и механизм их регулирования: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 / Соломашина Юлия Александровна. – Воронеж, 2015. – 150 с.

рақамикунонӣ ва иқтисоди рақамӣ алоқаманд аст, на аз он сабаб, ки он талаби замон аст, балки ба таври анъана, мо дар таҳияҳои эҷодӣ, маҳсулоти нодир, хурд, ғайристандартӣ нақши назррас бояд дошта бошем. Зеро, иқтисоди рақамӣ иқтисодиёти маҳсулоти инфиродӣ ва махсусгардонидашудаест, ки аз ҷониби гурӯҳҳои хурд истеҳсол карда мешавад ва ин сармояи баланди инсон ва дар ин замина рушди иқтисодии кадрӣ талаб менамояд.

Ин тағйирёбии парадигма боиси боз ҳам аз нав дида баромадани нақши захираҳои инсонӣ ва иқтисодии кадрӣ дар корхона гардид. Идеи мавҷудияти дороиҳои ғайримоддӣ ҳамчун шакли махсуси зуҳури сармояи инсонии корхона ба миён меояд^{105,106,107,108}.

Соли 1995 олими амрикоӣ Николас Негропonte аз Донишгоҳи Массачусетс истилоҳи «иқтисоди рақамӣ»-ро ба вуҷуд овард. Яке аз гузоришҳои асосии Бонки Ҷаҳонӣ барои соли 2016 мундариҷаи гузориш дар бораи вазъи иқтисоди рақамӣ дар ҷаҳон дар гузориши «Дивидендҳои рақамӣ» оварда шудааст¹⁰⁹. Ӯ дар натиҷаи таҳқиқоти чуқури илмии худ ба чунин хулоса омад:

«Дар системаи муосири иқтисодии ҷаҳон, дар зери таъсири равандҳои рақамисозӣ, ҳиссаи назарраси маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишварҳои пешрафта барои ҷамъоварӣ, коркард, нигоҳдорӣ ва паҳн кардани иттилоот ва донишҳо ҳисоб мекунад. Дар зери таъсири нақши афзояндаи иттилоот ва дониш дар муҳити соҳибкорӣ, зарурати идоракунии иқтисодии кадрӣ ҳамчун

---

¹⁰⁵ Томашов, А. С. Разработка организационно-экономического механизма управления развитием человеческого капитала промышленного предприятия: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Томашов Александр Сергеевич. – Москва, 2013. – 217 с.

¹⁰⁶ Трифилова, А. А., Коростышевская, Е. М. Innjvation fitness test как инструмент оценки «инновационного здоровья» предприятия / Трифилова А. А., Коростышевская Е. М. // Инновации. – 2015. – № 3 (197). – С. 89–97.

¹⁰⁷ Тугускина, Г. Н. Основные подходы и методы оценки человеческого капитала в стоимости бизнеса / Г. Н. Тугускина // Сборник статей Международной научно-практической конференции. – Прага, 2009. – С. 67–72.

¹⁰⁸ Тугускина, Г. Н. Человеческий капитал предприятия: теория, методология, оценка: дис. ... докт. экон. наук: 08.00.05 / Г. Н. Тугускина. – М., 2011. – 44 с.

¹⁰⁹ OECD. Digital Economy Outlook [Электронный ресурс] / OECD. – 2017. – Режим доступа: <https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/9317011e.pdf>.

барандаи ин дониш рӯз то рӯз аҳамияти бештар пайдо мекунад»¹¹⁰.

Таҳлили васеи корҳои илми ба масоили мазкур бахшидашуда нишон медиҳанд, ки хизматрасониҳои электронӣ омили асосии рушди иқтисодиёти рақамӣ мебошад. Иқтисодиёти рақамӣ равиши ниҳоят нави илмӣ буда доир ба фаҳмиши он нуқтаҳои назари гуногуни илмӣ ҷой доранд. Ҳоло чанд таърифи иқтисоди рақамиро меорем, ки аз ҷониби муҳаққиқон ва коршиносони соҳа пешниҳод шудаанд (ҷадвали 1.5.).

Ҷадвали 1.5.

Нуқтаи назари муҳаққиқони ватанию хориҷӣ оид ба мафҳуми иқтисодиёти рақамӣ*

Муаллифон	Мафҳуми иқтисодиёти рақамӣ
Г.А. Гасанов, Т.А. Гасанов	«Иқтисодиёти рақамӣ – низоми институтсионалии гурӯҳҳо дар иқтисодиёт, ки ба дастовардҳои пешрафта ва пешқадами технологӣ, пеш аз ҳама технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ рақамӣ ва амалишавии самтҳои, ки самаранокии истеҳсолоти ҷамъиятиро <i>афзун</i> гардонида, рушди иқтисодиётро дар баланд бардоштани сатҳу сифати ҳаёти аҳоли нигоҳ медоранд» ¹¹¹ .
Ф. Мирзоаҳмедов, Н. Сафоев	«Иқтисодиёти рақамӣ – наовариҳои динамикии иқтисодиёро меноманд, ки ба татбиқи васеи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар ҳамаи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ ва ҳаёти ҷамъиятӣ, имконияти боло бурдани самарнокӣ ва рақобатпазирии ширкатҳои ҷудоғона ва сифати ҳаёти аҳолиро фаро мегирад» ¹¹² .
Т.А. Ашурова, М.Т. Бадалов	«Иқтисодиёти рақамӣ – фаъолияти иқтисодиест, ки дар он омили калидии истеҳсолот маълумоти рақамӣ, коркарди миқдори калони иттилоот ва истифодаи натиҷаҳои таҳлил аст ва дар муқоиса бо шаклҳои анъанавӣ идоракунии метавонад самаранокии навҳои гуногуни истеҳсолот, технологияҳо, таҷҳизот, нигоҳдорӣ, фурӯш, интиқоли мол ва хизматрасонию фароҳам орад» ¹¹³ .

¹¹⁰ Ширинкина, Е. В. Особенности функционирования промышленных предприятий в цифровой экономике / Е. В. Ширинкина // Экономика в промышленности. – 2018. – Т. 11. – № 2. – С. 143–150.

¹¹¹ Гасанов Г.А., Гасанов Т.А. Цифровая экономика как новое направление экономической теории. Электронный ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-ekonomika-kak-povoe-napravlenie-ekonomicheskoy-teorii> (Дата обращения: 12.02.2020).

¹¹² Мирзоаҳмедов Ф., Сафоев Н. Аналитический обзор цифровой экономики зарубежом и в Таджикистане // Цифровая экономика в социально-экономическом развитии России: взгляд молодых: сборник статей и тезисов докладов XV международной научно-практической конференции студентов, магистрантов и аспирантов (26 февраля 2019 г.) / Уральский филиал Финансового университета. – Москва: Издательство «Перо», 2019. – С. 182-188.

¹¹³ Ашурова Т.А., Бадалов М.Т. Идоракунии тағйирот дар ташаккул ва рушди мутахассисони касбӣ барои кадрҳои иқтисодиёти рақамӣ Захираи электронӣ: <https://www.hgu.tj/ru/news/media/item/192.html> (Вақти даромад 22.01.2020).

А.А. Крюкова, Ю.А. Мехаленко	«Иқтисодиёти рақамӣ – фарогири бахшҳои гуногуни иқтисодӣ, татбиқи дастовардҳои техникӣ ва шабакаю системаҳои иттилоотӣ мебошад» ¹¹⁴ .
W. Usman	«Иқтисодиёти рақамӣ – иқтисодиёте мебошад, ки фаъолияти он ба татбиқи технологияҳои компютерӣ-рақамӣ ва тичорат тавассути шабакаи Интернет, торанкабути умумичаҳонӣ асос ёфтааст» ¹¹⁵ .
В.К. Крутиков	«Иқтисодиёти рақамӣ – соҳаи алоҳида набуда, моҳиятан имконият медиҳад, ки амсилаҳои сифатии тичорат, савдо, ҳамлу нақл, истеҳсолот, маориф, тандурустӣ, идоракунии давлатӣ, иртиботи аҳоли рӯйи қор омада, шоҳаи нави рушди давлат, иқтисодиёт ва чома ба вучуд оварда шавад» ¹¹⁶ .
Г.Н. Андреева, С.В. Бадалянц	«Рақамикунонӣ – таҳияи маҳсулоти нав дар шакли рақамӣ мебошад» ¹¹⁷ .
Д.В. Евтянова, М.В.Тиранова	«Иқтисодиёти рақамӣ – автоматикунонии идоракунии хоҷагиҳо дар асоси технологияҳои иттилоотии пешқадам, механизме, ки ба самаранокии иттилоотӣ, идоракунии низомҳои истеҳсолот замина мегузорад, мебошад» ¹¹⁸ .
О.В. Чистякова, А.В. Бабкин	«Иқтисодиёти рақамӣ – шабакаи умумичаҳонии иқтисодӣ ва иҷтимоии тариқи технологияи иттилоотӣ-компютерӣ амалишавандаест, ки имконияти барқарор намудани робитаи байни ширкатҳо, бонкҳо, ҳукумат ва аҳолиро густариш дода, робитаҳои анъанавии миёнаравон, аз ҷумла, дар муомилоти хариду фурӯш, қарздиҳӣ, иҷорадиҳӣ, пардохти андоз, ситонидани ҷарима, дигар ҳисобҳо ва пардохтҳоро аз байн мебарад» ¹¹⁹ .
А. Энговатов	«Иқтисодиёти рақамӣ – истифодаи усулҳои нав: коркард, нигоҳдорӣ, интиқоли маълумот тавассути технологияи компютери рақамӣ мебошад» ¹²⁰ .
Е.В.Наливайченко	«Иқтисодиёти рақамӣ (электронӣ), (англисӣ – digital economy) иқтисодиёти насли нави технологӣ буда дар он омили асосии фаъолияти иқтисодӣ технологияи рақамӣ (электронӣ) ва хизматрасониҳо мебошад» ¹²¹ .

¹¹⁴ Крюкова А.А., Мехаленко Ю.А. Инструменты цифровой экономики. // Карельский научный журнал. 2017. Т. 6. № 3(20). С. 108-111.

¹¹⁵ Usman W. Chohan. Some Precepts of the Digital Economy. Productivity, Innovation & Technology eJournal. Social Science Research Network (SSRN). (Accessed 27 January 2020).

¹¹⁶ Крутиков В.К. Цифровая экономика: проблемы и возможности. Калуга: Изд-во АКФ «Политоп», – 2018. С. 21.

¹¹⁷ Андреева Г.Н., Бадалянц С.В. и др. Развитие цифровой экономики в России как ключевой фактор экономического роста и повышения качества жизни населения: Г.Н., Андреева, В.С., Бадалянц коллектив авторов / Нижний Новгород: издательство «Профессиональная наука», 2018. С. 8.

¹¹⁸ Евтянова, Д.В. Тиранова М.В. Цифровая экономика как механизм эффективной экологической и экономической политики // Науковедение. – 2017. – Т. 9. – №6.

¹¹⁹ Чистякова, О.В. Бабкин, А.В. Особенности функционирования предпринимательских структур в условиях цифровой экономике [Текст] / О.В. Чистякова, А.В. Бабкин //Тенденции развития экономики и промышленности в условиях цифровизации / под ред. д-ра экон. наук, проф. А. В. Бабкина. – СПб: Издательство Политехнического университета, 2017. С.132-152

¹²⁰ Цифровая экономика: как специалисты понимают этот термин. Электронный ресурс: http://prof-gas.ru/index.php?option=com_k2&view=item&id=888:tsifrovaya-ekonomika-kak-spetsialisty-ponimayut-etot-termin (Дата обращения: 19.02.2020).

¹²¹ Наливайченко Е.В. Развитие цифровой экономики в условиях глобализации: монография [Текст] / Наливайченко Е.В. – Симферополь: Крымский федеральный университет им. В.И. Вернадского, ИТ «АРИАЛ» 2019. – С. 35

Г.Г. Головенчик	«Иқтисодиёти рақамӣ – низоми муносибатҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва технологӣ байни давлат, доираҳои тичоратӣ ва шахрвандон, дар муҳити шабакаи умумичаҳонии иттилоотӣ амалкунанда буда, тавлиди намудҳо ва шаклҳои рақамии истеҳсолот тавассути истифодаи васеи технологияҳои рақамии шабакавӣ ва таблиғи маҳсулоту хизматрасониҳо ба истеъмолкунанда, ки боиси тағйири шаклҳои мураббаи инноватсионии усулҳои идоракунӣ гардида мақсади ниҳонии он баланд бардоштани самаранокии равандҳои иҷтимоӣю иқтисодӣ мебошад» ¹²² .
М.С. Тулиев	«Иқтисодиёти рақамӣ – татбиқи технологияҳои рақамӣ дар фаъолияти хоҷагиҳои гуногуни дар низоми иқтисодиёти милли амалкунанда ва сохторҳои ҷамъиятӣ дар речаи вақтии воқеӣ буда бо истифодаи васеи Интернет ва технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ пурра гардида, барои алоқамандии субъектҳои иқтисодӣ новобаста аз минтақаҳои ҷойгиршавӣ мусоидат менамояд» ¹²³ .
А. А. Мирзоалиев	«Иқтисодиёти рақамӣ – шакли нави иқтисодиёт буда дар он дастрасӣ ба дилхоҳ намуди маҳсулоту мол ва хизматрасониҳо танҳо ва танҳо тариқи имкониятҳои технологияҳои рақамӣ ва фановариҳои нав амалӣ карда мешавад».

***Сарчашма:** таҳияи муаллиф

Дар иқтисодиёти рақамӣ воқеан ҳам коркарди натиҷаи таҳлили маълумоти иқтисодӣ дар муқоиса бо шакли анъанавии фаъолияти хоҷагидорӣ ба кулӣ фарқ дошта, барои баланд бардоштани сифати истеҳсолот, технология, нигоҳдорӣ, фурӯш, дастрасӣ ба молу хизматрасониҳо аз технологияҳои рақамӣ васеъ истифода мегардад.

Аз рӯйи нишондоди Чистякова О.В., Бабкин А.В. ҷузъи муҳими иқтисоди рақамӣ: тичорати электронӣ, банкдорӣю электронӣ, пардохтҳои электронӣ, Интернет-таблиғ, Интернет-контент мебошад. Ҷорӣ намудани технологияи рақамӣ имкон медиҳад, ки хароҷоти истеҳсолӣ кам ва самаранокии меҳнат афзоиш ёбад, ҳамзамон дараҷаи талаботи беинтиҳои ҷамъиятӣ қонеъ гардонидани шавад. Иқтисоди рақамӣ муҳарриқи муҳими навоариҳо дар самти таъмини рақобатнокии комил дар корхонаҳо ва дигар ташкилотҳо мебошад. Навовариҳои технологӣ дар шароити имрӯза имконият медиҳад, ки соҳаҳои рақамӣ ба вучуд оянд ва барои васеъ гардонидани доираи

¹²² Головенчик, Г. Г. Цифровизация белорусской экономики в современных условиях глобализации [Текст] / Головенчик Галина Геннадьевна. – Минск: Издательство центр БГУ, 2019. – С. 28-29;

¹²³ Тулиев М.С. Становление и развитие рынка электронных услуг в Республике Таджикистан: дисс. к.э.н 08.00.05: М.С. Тулиев Душанбе – 2021. - С. 45.

фаъолияти дилхоҳ иштирокчии муносибати иқтисодӣ самарабахш бошанд¹²⁴.

Аз таҳлили гуфтаҳои боло бармеояд, ки аксарияти муҳаққиқони илми иқтисодиёт иқтисоди рақамиро иқтисоди баъдисаноатӣ, донишбунёд, инноватсионӣ, электронӣ, шабакавӣ, иттилоотӣ ва маҷозӣ номгузорӣ намудаанд. Коршиносони соҳа омили муҳими рақамикунониро ба рушди маданияти рақамӣ тавъам мешуморанд.

А.В. Бабкин дар чунин ақида аст, ки «оғози асри XXI боиси ба вучудой ва рушди технологияи рақамӣ, инқилоби иттилоотӣ ва ҷаҳонишавии равандҳои иқтисодӣ гардид. Аз ҳама муҳимаш иттилоот дар ин давра ба сифати унсури хоҷагидорӣ ва захираи иқтисодӣ пазируфта шуд. Ҳаёти инсоният дигаргун шуда, муносибатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ марҳила ба марҳила ба олами маҷозӣ ворид гардидаанд»¹²⁵.

Ба ақидаи Р. Мешеряков оид ба фаҳмиши иқтисоди рақамӣ ду нуқтаи назар ҷой дорад. Якум, «классикӣ», ки мувофиқи он иқтисоди рақамӣ ин иқтисоде мебошад, ки ба ҷоринамоии технологияи рақамӣ, хизматрасонӣ ва маҳсулоти электронӣ таъя менамояд. Мисоли васеи шакли классикии иқтисоди рақамӣ - телетиб, таҳсилоти фосилавӣ, фурӯши контентҳо (кино, ТВ, фурӯши китобҳои электронӣ ва ғайра). Дуюм, «васеъгардонишуда» мебошад, ки мувофиқи он иқтисоди рақамӣ – ин истеҳсолоти неъматҳои моддӣ бо истифодаи технологияи рақамӣ мебошад. Аз нигоҳи муҳаққиқ дар шароити имрӯза ба шакли «васеъгардонишуда пешниҳоди маҳсулот ва хизматрасониҳо бо истифодаи васеи Интернет, Саноат 4.0. корхонаҳои хушманд, шабакаи насли панҷум, таҳияи хизматрасонӣ (engineering) вобаста аз соҳаи истифодабарӣ ва ғайра мебошад».

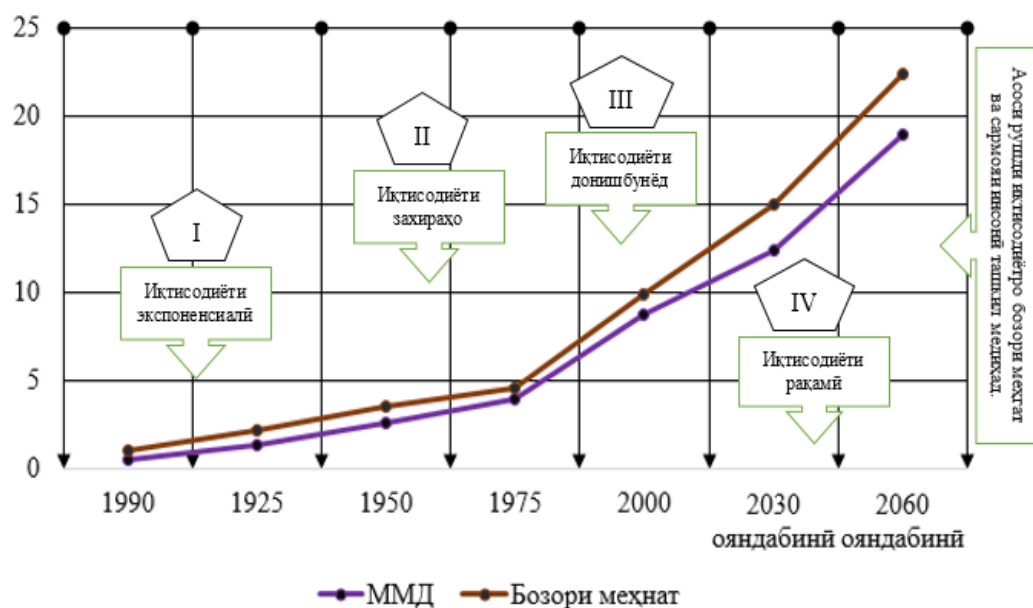
¹²⁴ Чистякова О.В., Бабкин А.В. Особенности функционирования предпринимательских структур в условиях цифровой экономики [Текст] / О.В. Чистякова, А.В. Бабкин //Тенденции развития экономики и промышленности в условиях цифровизации / под ред. д-ра экон. наук, проф. А. В. Бабкина. – СПб: Издательство Политехнического университета, 2017. - С.132-152.

¹²⁵ Бабкин А.В., Буркальцева Д.Д. и др. Формирование цифровой экономики в России: сущность, особенности, техническая нормализация, проблемы развития/ А.В. Бабкин, Д.Д. Буркальцева, Д.Г. Костень, Ю.Н. Воробьев // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Экономические науки. 2017. - №3 (10), С. 9-25.

Ҳамин тариқ, иқтисодиёти рақамӣ - иқтисодиёти ҷомеаи баъдисаноатӣ буда, бо истифодаи воситаҳои муосири технологӣ, каналҳои нави рақамӣ ва нерӯи зеҳнии *қавӣ* дар ҳамаи бахшҳои фаъолияти иқтисодӣ алоқаманд мебошад. Рушди иқтисодиёти рақамӣ ба истифодаи васеи донишҳои иқтисоди алоқамандии зич дорад. Дар заминаи рушди донишҳои иқтисоди хизматрасониҳои электронӣ ба вучуд меоянд, ки нақши он дар ташаккули иқтисодиёти рақамӣ назаррас мебошад.

Дар ин асос, барои таърифи истилоҳи «иқтисоди рақамӣ» ду равишро метавон ҷудо кард: равиши аввал онро ҳамчун кластери бахшҳои иқтисодӣ барои истеҳсоли молу хизматҳои электронӣ дар асоси технологияҳои рақамӣ муайян мекунад. Аз нуқтаи назари ин равиш, ки онро равиши классикӣ меноманд, як гурӯҳи молу хизматрасонӣ то андозае дар натиҷаи имкониятҳои технологияҳои рақамӣ ба ҳисоб меравад ва амалан ба муқаррароти мавҷудаи назарияи иқтисодӣ мувофиқат мекунад. Дар соҳаи равиши дуюм, иқтисодиёти рақамӣ ҳамчун формати нави муҳити иқтисодӣ баррасӣ мешавад, ки дар зери таъсири дастовардҳои пешрафти илмию техникӣ дар раванди рушди технологияҳои рақамӣ, инчунин татбиқи имкониятҳои нав дар ҳамаи соҳаҳои фаъолияти иҷтимоию иқтисодие, ки ин технологияҳо таъмин карда шудаанд ташаккул меёбад. Ин равиш истилоҳи «иқтисоди рақамӣ»-ро васеътар маънидод мекунад, аммо маҳз ҳамин таъриф дар бораи мутобиқати муқаррароти назарияи иқтисодие, ки дар парадигмаи нави иқтисодӣ ба вучуд меоянд, шубҳаҳоро ба вучуд меорад.

Расми 4. - Марҳилаҳои рушди ҷаҳонӣ ва афзоиши ММД дар асрҳои XX ва XXI (таҳияи муаллифи диссертатсияи дар асоси маълумоти институтҳои байналмилалӣ иқтисодӣ)

А.В. Бабкин дар тадқиқоти худ таърифи иқтисоди рақамиро аз мавқеҳои гуногун шарҳ медиҳад¹²⁶:

а) ҳамчун як намуди иқтисодиёт, ки бо истифодаи фаъолонаи технологияҳои рақамӣ дар раванди ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ, коркард, табдил додан ва интиқоли маълумот;

б) ҳамчун системаи муносибатҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ бо ёрии технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ;

в) ҳамчун экосистемаи мураккаби дорои инфрасохтори техникӣ, ташкилӣ, нармафзор барои ҳамкориҳои байни субъектҳои иқтисодӣ.

Е.Ю.Хохлов нисбат ба категорияи «иқтисоди рақамӣ» истилоҳи «соҳаи рақами»-ро ба маънои тангтари худ ворид мекунад¹²⁷.

¹²⁶ Бабкин, А. В. Формирование цифровой экономики в России: сущность, особенности, техническая нормализация, проблемы развития / А. В. Бабкин, Д. Д. Буркальцева, Д. Г. Костень, Ю. Н. Воробьев // Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Экономические науки. – 2017. – № 3. – С. 9 – 25.

¹²⁷ Хохлов, Ю. Е. Оценка уровня развития цифровой экономики в России [Электронный ресурс] / Доклад на Ломоносовских чтениях / Ю. Е. Хохлов. – М. – 2018. – Режим доступа: <https://www.csr.ru>.

Тамоюлҳои рушди иқтисоди ҷаҳонӣ, ки дар расми 4 оварда шудаанд, далели он мебошанд, ки дар асри 20 суръати баландтарини рушди иқтисодии ММД-и ҷаҳонӣ - 2,97% дар як сол ба даст оварда шуд, дар ҳоле ки танҳо 25 кишвар саҳми аз ҳама калонро гузоштаанд вектори рушд¹²⁸.

Тараққиёти мамлакатҳои гуногун ё бо афзоиши даврагӣ, ба монанди Америкаи Лотинӣ ё Африка, ё афзоиши ночизи устувор, монанди Россия ва Аврупои Шарқӣ хос аст. Ҳамин тариқ, ин кишварҳо ба ин долон, ба истилоҳ «эффёкти рут» «эффёкт колеи»¹²⁹ ворид шуданд. Эффёкти колеи назарияи А.Узана аст, ки дар асоси таҳқиқоти омории Ангус Мэдисон ва падидае, ки вобастагии роҳ ном дорад¹³⁰.

Ба ғайр аз афзоиши устувори иқтисодӣ, мамлакатҳо роҳҳои «болоӣ»-и рушд дорои хусусиятҳои умумӣ мебошанд, ба монанди:

1. Даромади баланд, масалан, дар аксари кишварҳо мизони ММД ба сари аҳоли беш аз 50 ҳазор доллар, дар Русия дар соли 2021 дар 30876 долларро, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 4329 долларро ташкил медиҳад.

2. Пинсоли аҳолии таҳсилот, ки бо он далел собит мешавад, ки бо синни миёнаи 45 сол таносуби маълумоти олии 60 фоиз, дар Русия 69 фоизро ташкил медиҳад.

3. Индекси баланди рушди инсон, ҳузур дар 30 рейтинги беҳтарин таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар се ҷои аввал Норвегия - 0,957; Ирландия - 0,955; Швейтсария - 0,955 инчунин Россия – дар мақоми 52 бо индекси 0,824, Тоҷикистон дар рейтинги индекси рушди инсон дар 125 ҷой бо коэффисенти 0.668 қарор гирифтааст.

4. Рушди иқтисодиёти рақамӣ, ҳамин тавр, дар рейтинги рақамисозии

---

¹²⁸ Guisan, M. C., Exposito, P. Economic Growth and Cycles in the 20th Century // Applied Econometrics and International Development. – 2001. – Vol. 1. – No. 1–1. – P. 9.

¹²⁹ Аузан, А. Эффёкт колеи. Проблема зависимости от траектории предшествующего развития – эволюция гипотез / А. Аузан // Вестник Московского университета. – 2015. – № 6. – С. 3–17.

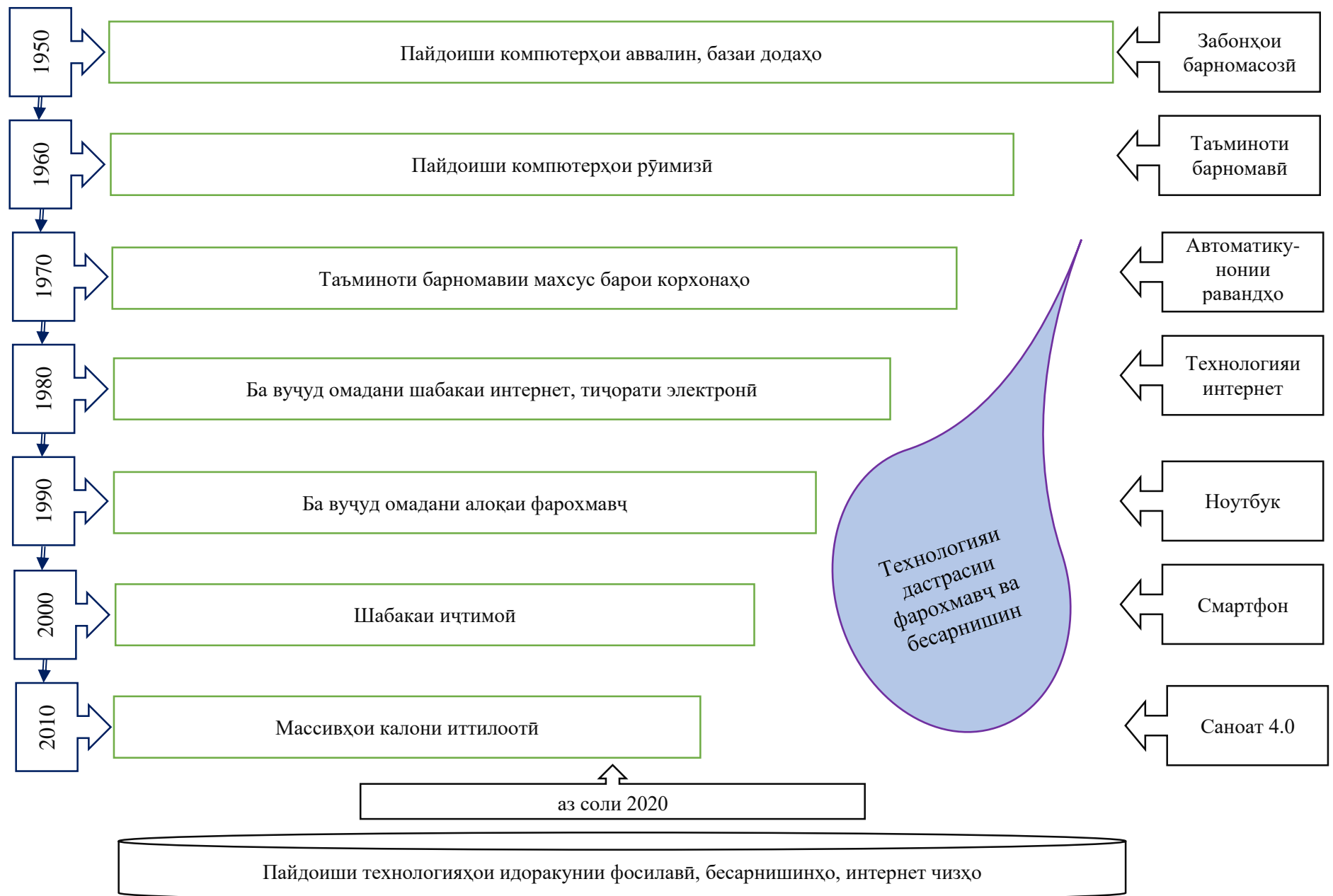
¹³⁰ Мэддисон, А. Контуры мировой экономики в 1–2030 гг. Очерки по макроэкономической истории / А. Мэддисон. – Москва: Институт Гайдара, 2012. 100. Навыки будущего. Что нужно знать и уметь в новом сложном мире [Электронный ресурс] / 2018. – Режим доступа: https://futuref.org/futureskills_ru.

иктисодиёт аз рӯи индекси E-intensity ва сатҳи воридшавӣ ба интернет дар ҷои 30 қарор дорад. E-Intensity шохисест, ки аз ҷониби The Boston Consulting Group таҳия шудааст, ки рушди ҷузъи рақамии иқтисоди ҷаҳониро дар 85 кишвари ҷаҳон пайгирӣ мекунад. Ҳамин тариқ, Русия аз рӯи дараҷаи E-Intensity дар ҷои 39-ум ва аз ҷиҳати воридшавии Интернет 70,4% мебошад ¹³¹.

Суръати дигаргуниҳои технологӣ ва иҷтимоӣ ташкилотҳоро водор мекунад, ки доимо такмил диҳанд, технологияи навро ба фаъолияти худ ворид кунанд ва шаклҳои самарабахши кори коллективро ҷустуҷӯ кунанд. Инро бе майлу иқтидори ҳар як корманд барои омӯхтани ҳамаҷуз чизҳои нав, ҷузъи ҷудонашавандаи раванди кор табдил додани омӯзиш, нишон додани малакаҳои зарурии маърифатӣ ва рафторӣ барои ин амалӣ кардан мумкин нест.

---

¹³¹ Исследование The Boston Consulting Group. Влияние интернета на Российскую экономику [Электронный ресурс] / 2011. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/state/2011/05/20/2921> (дата обращения: 02.12.2017 г.).

Расми 5. – Марҳилаҳои рушди рақамикунонии иқтисодиёт [таҳияи муаллиф]

Равандҳои идоракунии корхона аз солҳои 1980 ба марҳилаи фаъоли табдили рақамӣ ворид шуданд, вақте ки модели нави идоракунии афзалиятҳоро ба таври дигар муқаррар мекунад: аҳамияти доройҳои моддӣ ҳамчун манбаи асосии даромад коҳиш меёбад. Дар ҷомеаи пешрафтаи рақамӣ, муносибатҳои байни субъектҳои иқтисодӣ аз захираҳои иттилоотӣ ва доройҳои ғайримоддӣ, аз қабилӣ дониш ва сармояи инсонӣ ҳамчун интиқолдиҳандаи онҳо вобастаанд.

Марҳилаҳои рушди иқтисоди рақамӣ дар расми 5 нишон дода шудаанд. *Инқилоби рақамӣ* аз ҷиҳати миқёс ва суръат таъсирбахш аст.

Системасозии марҳилаҳои рушди иқтисоди рақамӣ ба мо имкон медиҳад, ки модели институтсионалии рушди рақамии иқтисодии кадрӣ, ки дар он афзалиятҳо дар самти кам кардани аҳамияти доройҳои моддӣ ва тавсеаи дониш дар бораи доройҳои рақамӣ ба таври гуногун муқаррар карда шудаанд, ҳамчун манбаи асосии даромад фароҳам орем. Дар иқтисодиёти рақамии рушдбанда, ки омилҳои асосии истеҳсолии онҳо иттилоот, дониш ва технологияҳои рақамӣ мебошанд, занҷири «олим - муҳандис - коргар - истеъмолкунанда» метавонад ба ду ҳалқаи «олим - истеъмолкунанда» ва дар оянда - «истеъмолкунанда» ба як пайванд дода шавад. Яъне алоқамандии мазкур инсонӣ оддиро ба инсонӣ «рақамӣ» метавонад табдил диҳад.

Инро, албатта, ҳангоми идоракунии иқтисодии кадрӣ корхонаҳо ба назар гирифтаан зарур аст.

Кормандон бояд барои омӯзиши пайваستاи иҷтимоӣ дар дохили коллектив омода бошанд, вақте ки мубодилаи таҷриба ва дониш ҳангоми муоширати ҳамарӯза бо ҳамкорон сурат мегирад. Дар шароите, ки таҳсилоти давомдор ба калиди рақобатпазирии тижорат табдил меёбад, ташаббуси ҳар як аъзои даста муҳим аст, аз ин рӯ ширкатҳо бештар ба рушди технологияҳои таълимӣ мекунанд, ки мубодила ва паҳнкунии донишҳои аз ҷониби кормандон дар тамоми савдо эҷодшударо дастгирӣ мекунанд. Онҳо самаранокии барномаҳои таълимӣ корпоративиро зиёд мекунанд, зеро онҳо барои ҷалби кормандон

имконияти калон доранд¹³².

Дар баробари ин, дигаргуниҳои иҷтимоие, ки дар натиҷаи тараққиёти техника ба амал меоянд, ба зиёд шудани давомнокии умр ва давраи фаъолияти иқтисодии одамон оварда мерасонад. Гурӯҳҳои синну соли гуногун бештар мешаванд, ки дар он синну сол на ҳамеша бо таҷриба алоқаманд аст. Ҳамаи ин салоҳиятхоро барои кор дар дастаҳои омехтаи байнисоҳавӣ дар сурати мавҷуд набудани иерархияи муқаррарӣ талаб мекунад. Дар чунин шароит роҳбарони ширкатҳо зарур мешуморанд, ки пеш аз ҳама малакаҳои роҳбарӣ, муошират ва ҳамкорӣ дар кормандон ташаккул дода шаванд.

Ҳар як корхона новобаста аз хусусияти фаъолият дар шароити рақамикунонӣ ба иқтисодии кадрӣ босалоҳияти техникӣ ниёз дорад. Мавқеъҳои нав бевосита бо тағйироти пайваستاи технологӣ алоқаманданд. Онҳо аз коргарон қобилиятҳои нав талаб мекунанд, ки қувваи корие, ки бо машинаҳо озод карда шудааст, надорад. Масалан, барои ҳал кардан вазифаҳои ғайристандартӣ ё таҳлили маълумот. Дар натиҷа, тафовут байни эҳтиёҷоти тижорат ва малакаи қувваи кории мавҷуда як мушкилоти калидӣ барои ширкатҳо мегардад. Дар айни замон барои васеъ намудани меҳнати одам ба воситаи мошинаҳо имконият мавҷуд аст, ки техника одамро иваз накарда, балки пурра мекунад. Агар мошин равандҳои муқаррариро ба ўҳда гирад, он гоҳ корманд дорои захираҳоест, ки хислатҳои сирф инсониро нишон диҳад, ки маҳсулноки ва рақобатпазирии ширкатро зиёд мекунад: эҷодкорӣ, тафаккури таҳлилий ва малакаҳои муошират. Суръати дигаргуниҳои технологӣ ва иҷтимоӣ ташкилотҳоро водор мекунад, ки доимо дигаргун сохта, технологияи навро ба фаъолияти худ ворид намуда, шаклҳои самарабахши ташкили меҳнатро ҷустуҷӯ намоянд.

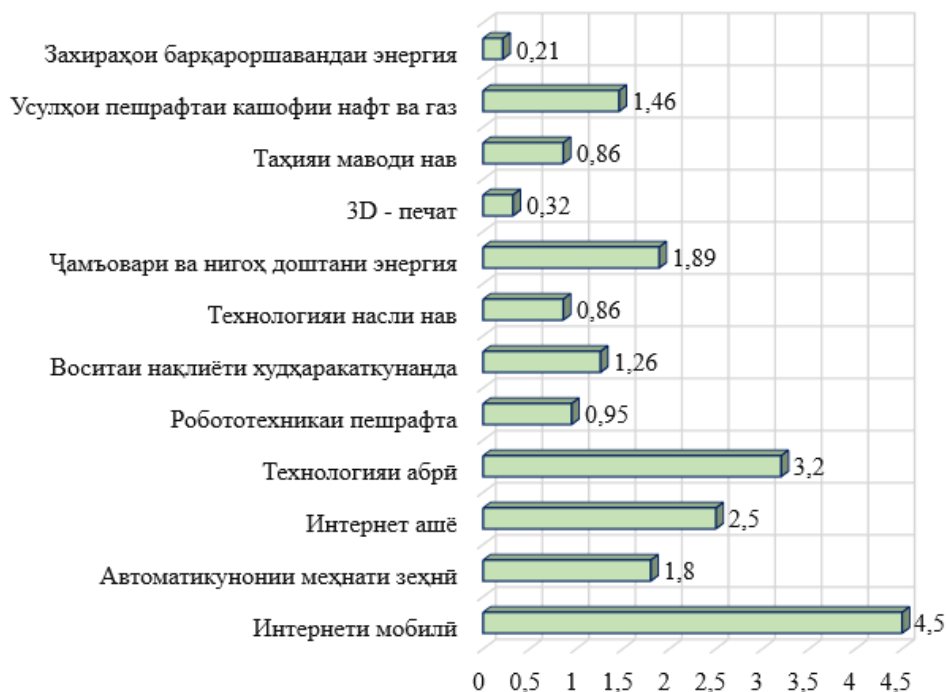
Мо розӣ ҳастем, ки дар пеш душвориҳои зиёде ҳастанд, вале мо чунин мешуморем, ки барои хушбин будан ба имкониятҳои технологияҳои нав ва пайдошаванда, ки метавонанд ҳосилнокии меҳнатро баланд бардоранд ва

---

¹³² Кулькова, И. А. Кадровое сопротивление как фактор инновационного развития России / И. А. Кулькова // Human Progress. – 2016. – Т. 2. – № 6. – С. 1–8.

фоидаҳои назарраси иқтисодӣ ба даст оранд, сабабҳои хуб мавҷуданд.

Дар расми 6. арзёбии таъсири иқтисодие, ки то соли 2025 тавассути истифодаи ҳар як технология дар соҳаҳои интихобшуда ба даст оварда мешавад, оварда шудааст.

Расми 6. – Истифодаи ҷузъиёти технологияҳои рақамӣ [муаллифи диссертатсия дар асоси маълумоти институтҳои байналмилалӣ иқтисодӣ].

1. Интернет ашё технологияи босуръат рушдбанда аст, ки дар он сенсорҳо ва фаъолкунандаҳои гуногун дар таҷҳизот ва дигар ашёҳои физикӣ ҷойгир карда шудаанд, ки ин объектҳо бо ҳамдигар ва ҷаҳони беруна пайваст мекунанд. Ба шарофати Интернет ашё, масалан, ҷараёни маҳсулотро дар корхонаҳо назорат кардан, сатҳи намӣ дар майдонҳо, ки зироатҳо пухта мешаванд ва ҳаракати обро дар шабакаҳои коммуналӣ пайгирӣ кардан мумкин аст. Ин технология ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки дороиҳо идора кунанд, ҷараёни корро оптимизатсия кунанд ва моделҳои нави бизнес эҷод кунанд.

2. Технологияҳои абрӣ, ки ба шумо имкон медиҳанд, ки дар таҷҳизоти худ нармафзори махсус ё қудрати ҳисоббарорӣ надошта бошед. Дар ин ҳолат, захираҳои ТИ (масалан, барои амалиётҳои ҳисоббарорӣ ё нигоҳдории маълумот) ҳангоми зарурат ба муштарӣ дастрас мешаванд: ҳангоми зарурати ҷалби иқтисодии иловагӣ онҳо ба қорбар қариб ба таври ҷашмрас пайваст

мешаванд. Ҳамин тариқ, зарурати сармоягузори пешакӣ ба сахтафзор ё нармафзори нав бартараф карда мешавад. Технологияҳои абри ба рушди босуръати хидматҳои интернетӣ аз ҷустуҷӯи иттилоот ва интиқоли маълумоти мултимедиявӣ то нигоҳ доштани файлҳои шахсӣ (аксҳо, китобҳо, мусиқӣ) дар дастгоҳҳои нигоҳдории беруна мусоидат мекунанд.

3. Роботехникаи мукамал. Дар тӯли чанд даҳсолаи охир, роботҳои бештар ва муассиртари хасосият, қобилиятҳои мукаммали манипулятсия ва зеҳни баландтар пайдо шуданд, ки аз рушди босуръати соҳаҳо, ба монанди биниши мошин, зеҳни сунъӣ, алоқаи мошинӣ, сенсорҳо ва фаъолкунандаҳо ба вучуд омадаанд. Роботикунонӣ ва зеҳни сунъӣ имкон медиҳад, ки аз меҳнати инсон даст кашанд, ки дар он ҷо риояи муқаррарӣ ба алгоритмҳо ё миёнаравӣ байни системаҳо зарур аст. Бинобар ин, ихтисори ҷойҳои корӣ эҳтимолият дорад, ки он на танҳо натиҷаи рушди технологӣ, ки корхонаҳо дар сиёсати кадрҳо бо он рӯ ба рӯ мешаванд.

4. Геномикаи насли оянда ба пешрафтҳо дар пайдарпайсозӣ ва тағйир додани маводи генетикӣ асос ёфтааст, ки дар якҷоягӣ бо асбобҳои навтарин барои таҳлили массивҳои супермаълумот мушоҳида мегардад. Бо истифода аз технологияҳои пайдарпайии зуд ва компютерҳои баландмаъно, олимони метавонанд ба таври мунтазам таъсири тағйироти генетикиро ба пайдоиши хислатҳо ва бемориҳои муайян бидуни истифода ба усулҳои озмоиш омӯзанд.

5. Мошинҳои худгард ва нимхудрон. Дар даҳсолаи оянда, дронҳои нисбатан арзон ва мошинҳои зеробӣ ба таври тижоратӣ истеҳсол ва барои мақсадҳои гуногун истифода хоҳанд шуд. Мошинҳои худгард идораи фосилавии нақлиёт ва дигар таҷҳизот метавонад нақлиёти рӯизаминиро инқилоб кунад - агар заминаи мувофиқи қонунӣ ва меъерӣ таҳия ва идеяи истифодаи чунин мошинҳо тасдиқ карда шавад.

6. Технологияҳои нигоҳдорӣ ва нигоҳдории энергия таҳияи батареяҳо ва дигар системаҳоеро дар бар мегирад, ки энергияро барои истифодаи минбаъда захира мекунанд. Пешравии махсусан назаррас дар сегменти батареяҳои литий-ион, ки иҷрои онҳо мунтазам бо нархҳои паस्तтар такмил меёбад.

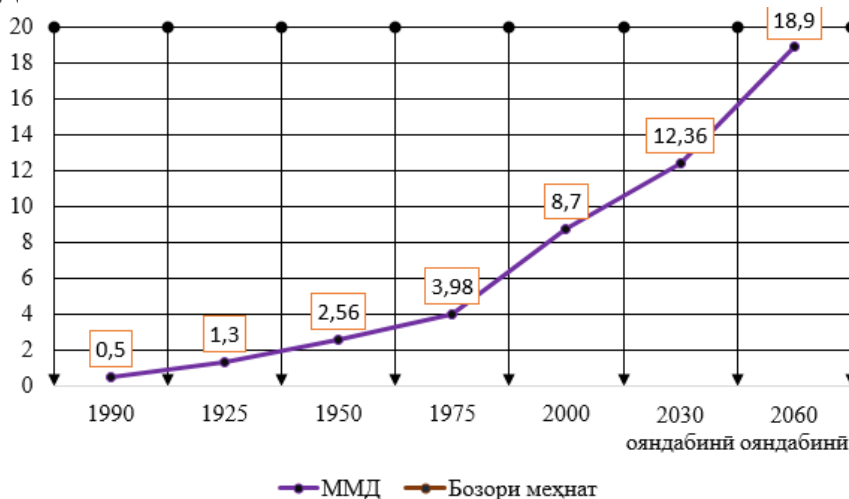

Умуман, арзиши як воҳиди иқтидори ин батареяҳо дар давоми даҳ соли охир хеле кам шудааст.

7. Чопи 3D як қузъи ҳаёти ҳаррӯза буда, дар саноат ба таври васеъ истифода мешавад, ба шарофати ин технология, идеяи тарроҳиро метавон ба осонӣ дар як файли тарроҳии 3D ва маҳсулоти тайёр, ки аз бисёр қадамҳои анъанавии истеҳсолот гузашт, амалӣ кард. Инчунин муҳим аст, ки чопи 3D имкон медиҳад, ки маҳсулот дар ҳолати зарурӣ истеҳсол карда шавад ва ба ин васила дар робита ба беҳсозии чараёни мавод дар занҷири истеҳсолот ва идоракунии инвентаризатсия, ки як қузъи асосии хароҷот барои истеҳсолкунандагон мебошанд, дурнамои хеле ҷолибро мекушояд. Илова бар ин, бо истифода аз чопи 3D метавонад партовҳои истеҳсолиро кам кард.

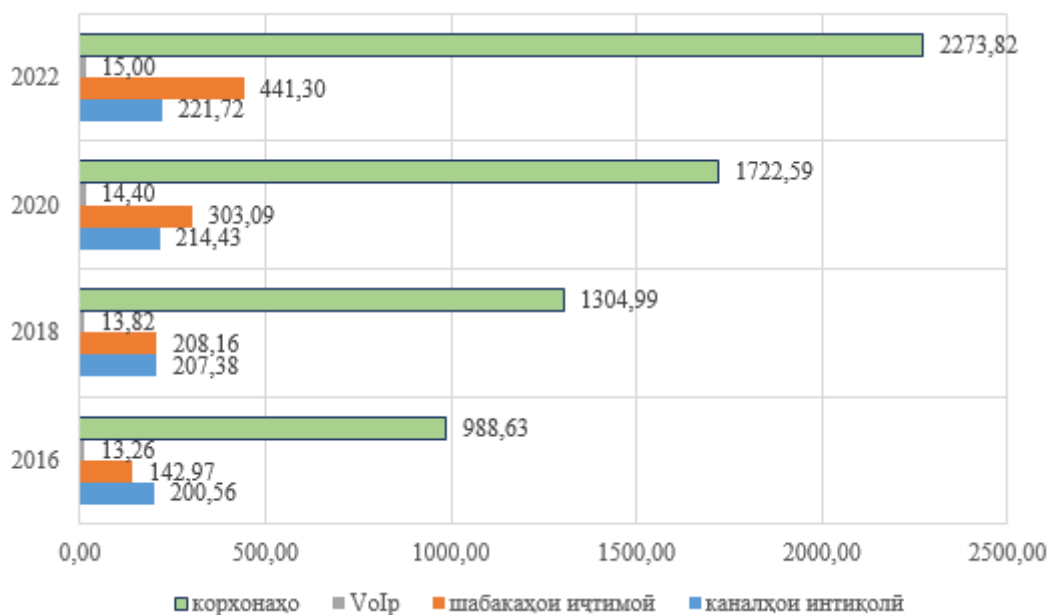
8. Маводҳои нави қодир ба худшифой, аз қабилҳои металлҳои хотираи шакл, ки метавонанд шакли аслии худро барқарор кунанд; сафолҳои пезоэлектрикӣ ва кристаллҳои пезоэлектрикӣ, ки энергияи фишурдани механикиро ба энергияи электр наомаводҳо табдил медиҳанд.

9. Шаклҳои барқароршавандаи энергия, ба монанди чараёни об ва мавҷҳои укёнус, бидуни нигаронӣ аз рақобат барои сӯзишвории истихроҷшуда.

Расми 7. – Саҳми иқтисодӣ рақамӣ дар ММД ҷаҳонӣ [таҳияи муаллифи диссертатсия]

Таъсири умумии иқтисодӣ дар афзоиши ММД аз истифодаи технологияҳои рақамии боло дар расми 7 нишон дода шудааст.

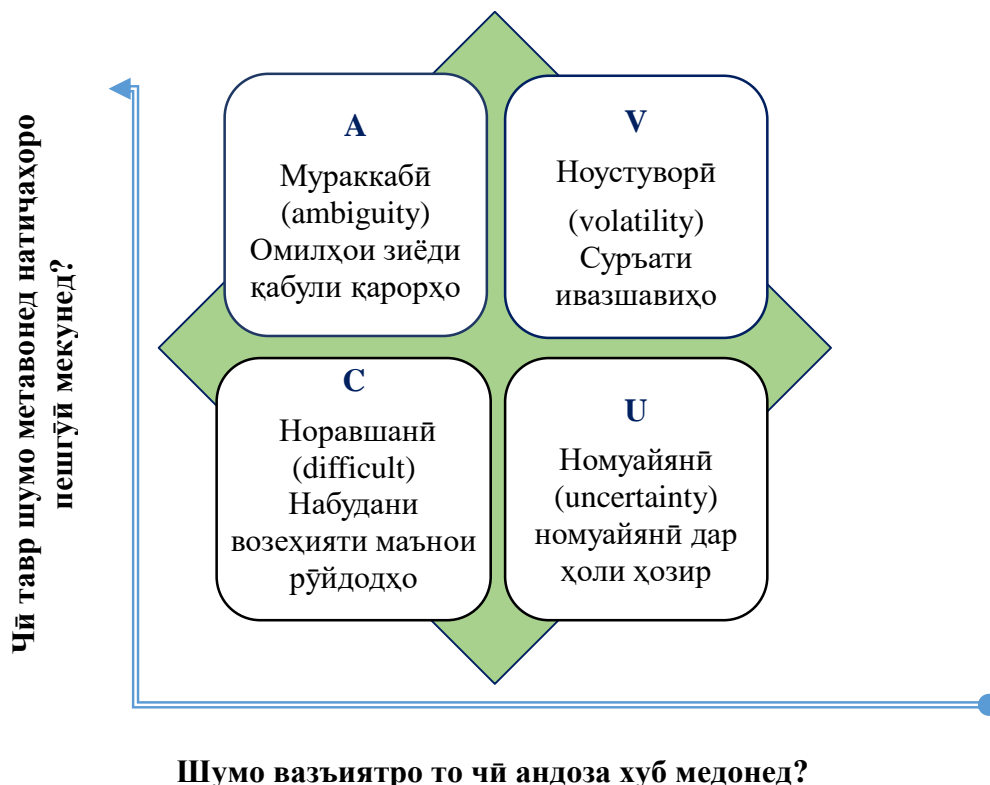
Расми 8. - Динамикаи афзоиши маълумоти рақамӣ дар ҷаҳон [аз ҷониби муаллиф дар асоси тадқиқоти WorldSkills Russia «Global Education Future, 2022 тартиб дода шудааст].

Тибқи пажӯҳиш (расми 8.), саҳми аз ҳама бештар ба ММД аз истифодаи технологияҳои рақамӣ дар ИМА - 10,9%, дар Чин - 10%, Русия - 3,9% пешбинӣ шудааст. Чунин арзиши паст дар Русия, аммо дар айни замон муҳим, инчунин ба хусусиятҳои ҷуғрофӣ, ки ҳама гуна таҷҳизот дар ҳарорати поёнтар аз 40% бозмеистад, инчунин ҳиссаи баланди ҷузъи содирот вобаста аст. Монеаи муҳим нарасидани мутахассисон дар соҳаи DG-analytics мебошад. Сарфи назар аз бартариҳои ошкори истифодаи технологияҳои рақамӣ, на ҳама корхонаҳо стратегияи татбиқи онҳоро таҳия кардаанд. Яке аз душвориҳои асосии татбиқи он ҷалб ва тақмили мутахассисоне мебошад, ки бо он кор карда метавонанд.

Паҳншавии технологияҳои рақамӣ боиси афзоиши экспоненсиалии ҳаҷми додаҳои тавлидшуда гардид (расми 8).

Чунин афзоиши маълумот, аз як тараф, ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки тиҷорати худро рушд ва тавсеа диҳанд, ва аз тарафи дигар, рушди малакаҳои Big Data-ро тақозо мекунад. Барои тавсифи ҷаҳони тағйироти пешгӯинашаванда ва босуръат дар муҳити тиҷорат, истилоҳи VUCA, ки аз лексикони артиши ИМА гирифта шудааст, аллақай маъмулан истифода

мешавад. Чаҳони VUCA чаҳонест, ки дар он қарорҳо бояд дар шароити ноустуворӣ (ноустуворӣ), номуайяний (ноустуворӣ), мураккабӣ ва номуайяний қабул карда шаванд (ниг. расми 9), ки ба ташаккул ва рушди иқтисодии кадрӣ таъсир мерасонад.

Расми 9. - Модели VUCA, ки муҳити иҷтимоии ташаккул ва рушди иқтисодии кадрӣро тавсиф мекунанд

Табиист, ки истилоҳи низомии «омодагии маърифатӣ» боз метавонад барои ифодаи маҳорати зарурӣ барои фаъолияти мунтазам дар чунин муҳит муфид бошад. Коршиносони Executive Development Associates бар ин назаранд, ки он талаботро барои пешвоёни сиёсат, тиҷорат ва маорифи қомилан тавсиф мекунанд. Тайёрии маърифатӣ ҳолати рӯҳист, ки ба шумо имкон медиҳад бомуваффақият «дар майдони рақобат» - дар шароити пешгӯии пешгӯинашаванда амал кунед. Дар байни малакаҳое, ки омодагии маърифатиро таъмин мекунанд, малакаҳои қабули қарорҳо, тафаккури интиқодӣ, тавачҷӯҳи инкишофёфта ва фаҳмиши байнишахсӣ чой доранд.

Дар муҳити тезонидани тағйироти технологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, корхонаҳо ба роҳбарони худ мақсадҳои нав мегузоранд. Ҳамаи ин маҷмуи

маҳоратро талаб мекунад, ки баъзеи онҳо ба тафаккур, баъзеи онҳо - муошират бо одамони дигар алоқаманданд. Тадқиқотҳои охир нишон медиҳанд, ки дар назди роҳбарон дар сатҳҳои гуногун вазифаҳои зерин гузошта шудаанд:

- ❖ дар шароити номуайяни ва мураккаби пеш рафтан;
- ❖ масъулиятро барои қабули қарорҳо ба дӯш гиред, ҳатто вақте ки шумо бояд байни «бад» ва «хуб»-ро интихоб кунед;
- ❖ дар ҳамкорӣ бо дигар роҳбарони ташкилот, ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ амал кардан;
- ❖ кор бо сети дастаҳо, ки аксари онҳо гуногунандешанд;
- ❖ идора ва илҳом аз фосилаи дур;
- ❖ аз рушди технологияҳо, ки ба тичорат таъсир мерасонанд, огоҳ бошед (имкониятҳои мусбӣ истифода баред, оқибатҳои манфиро истисно кунед);
- ❖ ба инкишофи дигар кормандон, аз он ҷумла, тайёр кардани роҳбарони нав мусоидат мекунад.

Тағйироти босуръати технологӣ, мураккаби ва номуайянии муҳити зист боиси пайдоиши шаклҳои нави ташкили меҳнат мегардад, ки имрӯз фрилансинг ва коворкинг номида мешаванд. С.Бабич ва В.Пархименко қайд мекунанд: «Мафҳуми «коворкинг» соли 2005 ба шарофати барномасоз Брэд Ньюберг пайдо шуда, бо пайдо шудани кормандоне, ки дар бозори меҳнат аз масофаи дур ва бидуни бастанӣ шартномаи дарозмуддат бо корфармо кор мекунанд, алоқаманд аст¹³³. Фрилансер ва шакли ташкили ҷои кори чунин кормандон – коворкинг» мебошанд. Бояд гуфт, ки коворкингро метавон дар ҷанбаҳои гуногун баррасӣ кард:

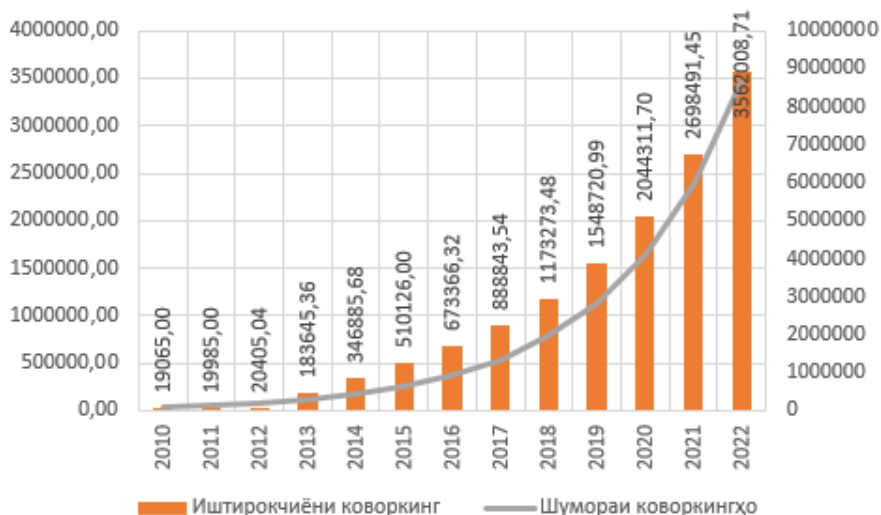
- аввалан, «ҳамчун принципи ташкили меҳнат барои роҳати кормандони мустақил дар соҳаҳои гуногуни фаъолият», ба гуфтаи Ю.В.Николенко;
- дуюм, ба ақидаи О.Н.Соколова, О.Ю.Рудакова, С.К.Марьяина «ҳамчун

---

¹³³ Бабич С., Пархименко В. Коворкинг: концепция и перспективы // Наука и инновации. - №6. - 2014. - С. 42-47.

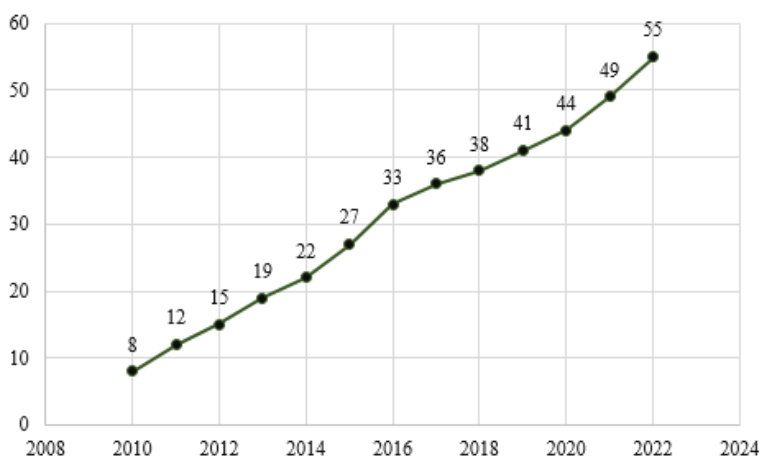
намунаи ташкили фазои корӣ, ки барои пешбурди фаъолияти соҳибкории иштирокчиёни озод ва мустақил мувофиқтарин аст».

Динамикаи паҳншавии фазои коворкинг дар ҷаҳон дар расми 10 нишон дода шудааст.

Расми 10. - Динамикаи паҳншавии фазои коворкингҳо дар ҷаҳон, воҳид. [муаллиф дар асоси тадқиқоти WorldSkills Russia / Global Education Future, 2022]

Ҳисоботи таҳлилии институтҳои иқтисодӣ шаҳодат медиҳад, ки шакли зикргардидаи фаъолият самаранок буда, дар баробари аз байн бурдани мушкилоти интиқоли аҳоли боиси эҷоди ҷойҳои кории нав мегардад ва онро як навъ маҳсули зеҳнии инсон номиадан мумкин аст.

Расми 11. - Динамикаи тақсимоти (каршингҳо) мошинҳо дар ҷаҳон [аз ҷониби муаллиф дар асоси WorldSkills Russia / Global Education Future, 2022]

Ҳамин тариқ, коворкинг ҳамчун шакли махсуси ташкили меҳнат дар иқтисодиёти рақамӣ воқеан дар бозор вуҷуд дорад, аммо хусусиятҳои асосии он ба қадри кофӣ тавсиф карда нашудаанд, аммо ин бояд ҳангоми идоракунии иқтисодии кадрӣ ҳамчун муҳити нави фаъолияти он ба назар гирифта шавад. Иқтисоди рақамӣ чунин падидаеро ба вуҷуд овард, ба монанди мубодилаи мошинҳо («Мубодилаи мошин», аслан тарҷумаи «мошин мубодила») ва краудфандинг, ҳамчун ташкили ҷалби ройғони маблағҳои шумораи зиёди одамон бо мақсади эҷоди маҳсулот ё таъмин намудани хизматрасонӣ мебошад. Ҳардуи ин падидаҳо як атрибуди ҷудонашавандаи иқтисоди рақамӣ мебошанд. Динамикаи тақсимои мошинҳо дар ҷаҳон дар расми 11 нишон дода шудааст.

Дар зери таъсири тағйироти босуръати технологӣ, печидагӣ ва номуайянии муҳити зист ҷомеа ба суи равшан кардани марзҳои байни наслҳои инсонӣ ва ташаккули ҷомеаи шабакавӣ пеш рафта истодааст, ки дар тағйир ёфтани муносибати одамон ба қор, истеъмол, фароғат ва ғайра зухур меёбад. Боиси тазаккур аст, ки ҷанбаҳои ҳаёт ба фаъолият ва шакли институтҳои иҷтимоӣ ҳамчунин, ба талаботи коргароне, ки дар ин муассисаҳо қор мекунанд, таъсир мерасонад.

Рушд ва табдил додани иқтисодии кадрӣ кишвар дар шароити рақамикунонии иқтисод яке аз масъалаҳои муҳим мебошад. Ташаккули иқтисоди рақамӣ дар шароити табиӣ рушди иқтисодӣ муҳим мебошад, аз ин рӯ, масъалаи табдил додани захираҳои инсонӣ ба инсонии рақамӣ ва рушди иқтисоди кадрӣ он аҳамияти калон пайдо мекунад. Ин дигаргунӣҳо ибтидо ва сабаби ислоҳот дар бозори меҳнат мебошанд. Аз ин бармеояд, ки рақамикунонии иқтисодиро метавон ҳамчун имконияти истифодаи технологияҳои рақамӣ аз ҷониби ҳамаи иштирокчиёни системаи иқтисодӣ бо мақсади табдил додани захираҳои инсонӣ баррасӣ кард.

Гузариш ба шаклҳои нави бозор ва усулҳои идоракунии вазъро дар соҳаи идоракунии ҷузъи кадрӣ тамоми имкониятҳои мавҷудаи ташкилот ба кулӣ тағйир медиҳад, зеро бозор ташкилотро ба муносибатҳои нав бо шамкорон, шарикони истеҳсолӣ ва рақибон мегузорад. Муносибат ба иқтисодии кадрӣ

ташкilotхо низ тағйир меёбад, зеро ҷаҳонишавӣ низ самти иҷтимоию иқтисодӣ дорад. Аз ин ҷост, ки дар шароити иқтисоди бозор ин шакли фаъолияти хоҷагидорӣ душвортар аст.

Мутобиқшавӣ ба тағйирот дар ҷаҳони зудтағйирёбандаи имрӯза дар шароити бозор метавонад кормандоне бошанд, ки омодаанд доимо худро такмил диҳанд. Ин факт ба мунтазам такмил додани сиёсати оид ба кадрҳо дар корхонаҳо мусоидат мекунад. Дарачаи баланди иқтидори кадрҳо дар соҳаи дониши касбӣ, қобилият, кордонӣ ва ҳавасмандгардонӣ ба қор қори корхонаро боз ҳам муҳимтар мегардонад. Вазифаҳои стратегии рушди захираҳои инсонӣ бояд бо стратегияи корхона мувофиқ бошанд, ки дар он нақши асосӣ ба рушди шахсии кормандон дода мешавад.

Статуси ташкilot ҳамчун звенои асосии иқтисодиёт бо роҳи ислоҳоти иқтисодӣ тағйир дода шуд. Иқтидори кадрҳо дар соҳаҳои ташаккул ва истифодабарӣ низ тағйир ёфт. Ташкilot дар натиљаи муносибатҳои бозорӣ худро дар ҷамғорони нави илтимоеӣ бо мақомоти давлатӣ, ҷамғорони истеҳсолӣ ва кормандон пайдо кард¹³⁴. Танзимгарони навтаъсиси иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ маҷмӯи методологии танзими захираҳои инсониро ба чунин зергурӯҳҳо муттаҳид кардаанд:

- такмили кадрҳо;
- таъмини самаранокии фаъолияти кормандон;
- оптималикунонии фаъолияти кадрҳо.

Таҷқиқоти тартиботи ба қор қабул кардан тағйирот дар сохтори ҷойҳоро нишон дод. Ҷаҳонишавӣ ва ташаккулёбии муҳити рақамӣ дар назди корхонаҳо масъалаҳои конкретӣ гузошт, ки онҳо ба рушди иқтидори сифатан нави кадрҳо эҳтиёҷманд гардиданд. Корхонаҳо ба азхудкунии вазифаҳои навшуда шурӯъ карданд: банақшагирии мустақилонаи истеҳсолот, маркетинг ва фурӯш. Дигар равандҳои иқтисодӣ аз нав таҷдиди назар ё барҳам дода

---

¹³⁴ Шмелькова Л. В. Кадры для цифровой экономики: взгляд в будущее // Дополнительное профессиональное образование в стране и мире. – 2016. – № 8 (30) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dpo-edu.ru/?p=15787> (дата обращения: 03.06.2022)

шуданд¹³⁵.

Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисод ва рақамикунонӣ, ташкилотҳо бо масъалаи зарурати самараноктар кор кардан бо назардошти тамоюлҳои муносири бозори меҳнат ва азхудкунии шакли нави ташаккули иқтисодӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Дар натиҷа, нақши ҳар як корманд аз ҷиҳати маҳсулоти ниҳонии арзишманд дар дохили созмон меафзояд. Дар натиҷа яке аз проблемаҳои асосии дилхоҳ объект омӯзиши тартиби самараноки идоракунии захираҳои инсонӣ мебошад, ки ба фаъл шудани омили инсонӣ кафолат медиҳад.

Аз ҷиҳати назариявӣ ва амалӣ муқаррар карда шудааст, ки маҷмӯи ҷорабиниҳои, ки аз тарафи чунин воҳидҳои функционалӣ, монанди шӯбаи кадрҳо анъанавӣ иҷро карда мешаванд, кифоя нестанд. Имрӯз, дар ширкатҳои хориҷӣ дар кишварҳои пешрафта ва марказҳои бузург, ҳадамоти умумии идоракунии захираҳои инсонӣ мавҷуданд, ки тамоми маҷмӯи вазифаҳои ташаккул ва рушди захираҳои инсониро иҷро мекунанд. Онҳо ба яке аз роҳбарони ташкилоти болоистода ҳисобот медиҳанд.

Трансформатсияи рақамӣ ҳолати кунунии захираҳои инсониро бо роҳи сармоягузорӣ ба пайдоиши равишҳои комилан дигар барои баланд бардоштани самаранокии он дар соҳаи кунунии дониш тағйир медиҳад, аммо он инчунин маҳсулот ва хидматҳо, сохторҳо ва стратегияҳои ташкилӣ, муносибатҳои муштариён ва фарҳанги корпоративиро тағйир медиҳад. Ин инқилоб аз ҷиҳати ташаккул ва рушди моделҳои захираҳои инсонӣ мебошад.

Моделҳои нави рушди истеъдодҳо, ки ба талаботи қоидаҳои пешбурди тичорат дар шароити инқилоби рақамӣ ҷавобгӯ мебошанд, бояд маҳсулноқӣ, навоарӣ, чандирӣ ва мутобиқшавиро таъмин кунанд. Ва асоси ин гуна гузариш дигаргунсозии захираҳои инсонист.

Бо истифода аз зеҳни сунъӣ роботизатсия, автоматизатсия ва истифодаи нармафзор васеъ паҳн шудааст. Ба гуфтаи мутахассисон, бо мурури

---

¹³⁵ Курятков В.А, Конюшевская К.О. Прогнозирование рынка труда региона методами системной динамики // Вестник РЭА им. Г. В. Плеханова. – 2012. – № 9 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://cyberleninka.ru/article-n/prognozirovanie-rynka-truda-regiona-metodami-sistemnoy-dinamiki](https://cyberleninka.ru/article/n/prognozirovanie-rynka-truda-regiona-metodami-sistemnoy-dinamiki) (дата обращения: 05.06.2022).

замон баъзе касбҳо фаромӯш мешаванд: масалан, операторҳо, бухгалтерҳо дар амалиёти оддӣ. Ин касбҳо аллақай бо зеҳни сунъӣ фаъолона иваз карда мешаванд. Интеллекти сунъӣ қодир аст, ки кори таҳлилгаронро иваз кунад, дар интихоби кадрҳо иштирок кунад, дар истехсолот амалиётҳои мураккаби оддӣ ва миёнаро иҷро кунад.

Аммо, технологияҳо вақте самараноктаранд, ки онҳо одамонро, ки равандҳоро ташаққул медиҳанд, фаъолиятҳоро ташкил ва назорат мекунанд, пурра мекунанд. Аз ин рӯ, ҳатто бо тадричан иваз кардани инсон бо роботҳо, ин роботҳо аз ҷониби як шахс идора карда мешаванд ва вазифаи созмон идора кардани ин шахс аст. Яъне ҳар қадар дар созмон шумораи ками одамон бошад, таъсир ба онҳо ва интихоби маҳз онҳое, ки тавони ташкили равандҳои дохилро доранд, ҳамон қадар мушкилтар мешавад. Маҳз ҷорӣ намудани зеҳни сунъӣ нишон медиҳад, ки иқтисодии кадрӣ то чӣ андоза муҳим ва беназир аст. Аз ин рӯ, трансформатсияи рақамӣ шахсро аз занҷири “технологӣ” хориҷ намекунад, балки зарурати инкишоф ва омӯзиши доимии ӯро боз ҳам шадидтар ва заруртар мекунад.

Кунҷи ҳамкориҳои системаҳои таълимӣ ва илмӣ дар соҳаи омодагии кадрҳо дар арафаи ҷаҳонии рақамӣ - тағйирот дар иқтисоди ҶТ баррасӣ мешавад. Таъсири табдили захираҳои инсонӣ ба тағйир додани номгуӣ касбҳо ва салоҳиятҳои ҳам шахсӣ ва ҳам ташкилӣ мавриди омӯзиш қарор гирифт. Ин рӯйхатро барои тағйир додани самтҳои тайёр кардани мутахассисон дар мактабҳои олий ва миёна ҳамчун асос истифода бурдан мумкин аст. Дар асоси кори анҷомдодашуда ба хулосае омад, ки тағйир додани барномаҳо ва самтҳои таълим як қисми рақамикунонӣ мебошад¹³⁶.

Имконияти татбиқи стратегияи тавсифшуда танҳо дар сурате дастрас аст, ки дар шароити зудтағйирёбандаи берунии корхонаҳо ва ташкилотҳо муносибати мунтазам ба тарбияи кадрҳо амалӣ карда шавад. Агар шумо

---

¹³⁶ Потапов М.В. Тенденции развития глобальной структуры информационно-знаниевой экономики // Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. – 2016. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberlenin-ka.ru/article/n/tendantsii-razvitiya-globalnoy-struktury-informatsionnoznani-evoy-ekonomiki> (дата обращения: 04.06.2022).

нафаҳмед, ки кадоме аз ихтисосҳо ва касбҳо дар иқтисодиёти рақамӣ бештар мувофиқ хоҳанд буд, дар тайёр кардани мутахассисон чиро бояд тағир дод, бо назардошти тағйироти босуръат, бартараф кардани тағйирот ва истифодаи мусбати онҳо ғайриимкон хоҳад буд. потенсиал. Набудани имконият ё майл надоштан ба тағйирот метавонад боиси бекорӣ дар сатҳҳои гуногун гардад.

Иқтисоди рақамӣ як падидаи беназирест, ки барои баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат аз ҳисоби чандирии технологияҳо тамоми заминаҳоро фароҳам меорад. Он зарурати тағйироти сохтории системаи тарбияи кадрҳоро нишон медиҳад. Дар ин ҷо ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, ки мунтазири фармони касе нашуда, худашон бояд ба ҷустуҷӯи барномаҳои оптималии таълим, ташаккул ва санчиши онҳо шурӯъ кунанд, нақши ҷиддӣ мебозад. Дар шароити иқтисоди рақамӣ маҳз донишгоҳҳо ба маркази тағйирот дар рушди сифат, салоҳият ва малакаҳои зарурии мутахассисони оянда табдил меёбанд. Дар ин бобат худи бизнес метавонад ёрии калон расонад, ки метавонад ва бояд дар шаклу шаклҳои таълими донишҷуён фармоишгар шавад¹³⁷ [1].

Сиёсати дуруст ташаккулёфтаи таълимӣ, ки ба тамоюлҳои рақамисозӣ асос ёфтааст, на танҳо ҳамчун воситаи пур кардани мутаваззин бо мутахассисони соҳибихтисос хизмат мекунад, балки инчунин пешгирӣ аз харобшавии иқтимоӣ мегардад. Аммо дар сатҳи давлатӣ тағйироти ба амалномада метавонад маъз аз сабаби набудани захираҳои зарурии инсонӣ катъ шавад, яъне мо ба як ҳалқаи сарбаста ворид шуда истодаем, ки бидуни он ки давлат ба норасоии шадиди кадрҳо дучор шавад.

Дар бораи дараҷаи ҷиддии таъсири рақамикунонии иқтисодиёт ба захираҳои инсонӣ баҳс кардан мумкин нест, аммо дар сатҳи давлатӣ ҳамоҳангсозии ин раванд танҳо суръат мегирад. Имрӯз вазифаҳои давлат танҳо ба тағйир додани системаи маориф ва баланд бардоштани малакаи кормандони ташкилотҳо барои қонеъ гардонидани ниёзҳои иқтисоди рақамӣ гузошта шудаанд. Фаҳмидан зарур аст, ки вазифаи тайёр кардани кадрҳоро на

---

¹³⁷ Боуэн У. Высшее образование в цифровую эпоху. – Москва: Высшая школа экономики, 2018. 224 с.

танҳо давлат ҳал кунад. Ин вазифаи ҳам ташкилотҳо ва ҳам ҳуди коркунон аст.

Дар асоси гуфтаҳои боло бо мақсади тадқиқоти илмӣ мафҳуми «иқтисоди рақамӣ» ҳамчун категорияи нави иқтисодӣ равшан карда шудааст, ки аз таърифҳои қаблан ба муомилоти илмӣ воридшуда фарқ мекунад ва аз ҷониби муаллиф ҳамчун як намуди иқтисодиёт шарҳ дода шудааст: фаъолияте, ки иқтисодиёти додаҳо номида мешавад, ки бо нақши афзалиятдоштаи иттилоот ва дониш ҳамчун манбаи муҳими истехсолӣ, инчунин истифодаи фаъолонаи технологияҳои рақамӣ барои нигоҳдорӣ, коркард ва интиқоли иттилоот ва дониш тавсиф мешавад; иқтисодиётест, ки муносибатҳои нави иҷтимоию иқтисодиро барпо мекунад, ки ба ташаккули равишҳои дарки нақши нави сармояи инсонӣ ва таҳияи воситаҳои таҳлилие, ки ҳангоми омӯзиши қисмҳои нави сохтори он истифода мешаванд, мусоидат мекунад. Ин таъминоти илмию методи идоракунии иқтидори кадриро дар зери таъсири трансформатсияи рақамӣ беҳтар хоҳад кард.

Вобаста ба ин, дар боби дуюм мо равишҳои методологии мавҷудаи идоракунии иқтидори кадрӣ савдои чаканаро дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ баррасӣ хоҳем кард.

БОБИ 2. ҶАНБАҲОИ МЕТОДОЛОГИИ ИДОРАКУНИИ ИҚТИДОРИ КАДРИИ САВДОИ ҶАКАНА ДАР ШАРОИТИ ТАШАККУЛИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

2.1. Рақишҳои методологии идоракунии иқтидори кадрӣ савдои ҷакана

Барои таҳияи рақишҳои методологии идоракунии иқтидори кадрӣ савдои ҷакана бояд воситаҳо ва принсипҳои методологии мавҷуда ҳамчун асос ба инобат гирифта шуда, роҳҳои самараноки дар назария ва амалияи идоракунии истифодабарии онҳо ба роҳ монда шавад.

Дар айни замон, ба шарофати назарияҳои муосири менеҷмент категорияи сармояи инсонӣ аз соҳаи иқтисодӣ меҳнати неоклассикӣ ба сатҳи идоракунии корпоративӣ гузаронида шудааст. Дар бисёр тадқиқотҳои баррасишуда категорияи сармояи инсонии корхона бо захираҳои инсонӣ муайян карда мешавад, ки дар навбати худ ба зиддиятҳои методологӣ оварда мерасонад. Дар натиҷаи иваз намудани як мафҳум ба мафҳуми дигар такрори вазифаҳо дар идоракунии кадрҳо ва ворид намудани баъзе унсурҳои ба назарияи сармояи инсонӣ бегона ба амал меояд.

Ба ғайр аз ин, дар асарҳои олимони муосири ватанӣ оид ба идоракунии баъзе хусусиятҳои истилоҳӣ ба назар гирифта шудаанд. Ба ҷои категорияи идоракунии сармояи инсонӣ, «идоракунии захираҳои инсонӣ» аксар вақт дар заминаи идоракунии кадрҳо ё стратегияи сиёсати кадрӣ истифода мешавад. Бояд гуфт, ки минбаъд мафҳумҳои «кадр», «кадрҳо» ва «захираҳои инсонӣ» синоними ҳамдигар хоҳанд шуд, зеро ба андешаи мо, иқтидори кадрӣ хусусияти сифатан ҷудонашавандаи онҳост.

Таҷрибаҳои идоракунии иқтидори кадрӣ корхона дар таҳқиқоти ИМА ва Аврупо аз ҷониби муаллифони Э. Брукинг, Т. Стюарт, Л. Эдвинсон, М.С. Мэлон фаро гирифта шудаанд ва ба раванди ташаккул ва рушди шахсияти зеҳнӣ бахшида шудаанд. Ҷамин тарик, дар корхонаҳои инноватсионӣ, ки иқтидори кадрӣ ҳамчун манбаи асосӣ истифода мешавад, самаранокии баланди онҳо тавассути афзоиши назарраси арзиши бозорӣ ва сармоягузори

фаъол мушоҳида карда шуд^{138,139,140,141,142}.

Р.Каплан ва Д.Нортон барои баҳодихии самаранокии идоракунии иқтидори кадрӣ аз ҷадвали нишондиҳандаҳои мутавозин истифода бурда, ба мавқеи «шумо он чизеро, ки чен мекунад, мегиред» ва таъкид карданд, ки танҳо як нишондиҳанда-параметрро барои андозагирӣ истифода бурдан мумкин нест. Барои менечерҳо тасаввуроти мутаносиби робитаи байни нишондиҳандаҳои молиявӣ ва нишондиҳандаҳои истеҳсолӣ муҳим аст¹⁴³. Вобаста ба ин, «барои пур кардани варакаи арзёбӣ, менечерон бояд самаранокии корхонаро аз ҷаҳор ҷиҳат баррасӣ кунанд: аз нуқтаи назари харидор, аз нуқтаи назари молиявӣ, аз нуқтаи назари навоарӣ ва омӯзиши талабот. Модели нишондиҳандаҳои мутавозини идоракунии иқтидори кадрӣ дар расми 12 нишон дода шудааст.

---

¹³⁸ Shirinkina, E. V., Zavedeev, E. V., Strih, N. I. (2019). Assessing the digital development of human capital // Proceedings of the International Scientific and Practical Conference on Digital Economy (ISCDE 2019) – Advances in Economics, Business and Management Research. Vol. 105. – P. 27–33.

¹³⁹ Ширинкина, Е. В., Кауфман, Н. Ю. Особенности трансформации знаниевого подхода обучения к компетентностному в образовании / Е. В. Ширинкина, Н. Ю. Кауфман // Фундаментальные исследования. – 2016. – № 11–1. – С. 225–228. 187. Ширинкина, Е. В., Кауфман, Н. Ю. Роль человеческого капитала в инновационном развитии предприятий // Вестник Сургутского государственного университета. – 2016. – № 4 (14). – С. 69–72.

¹⁴⁰ Шитиков, В. К., Мاستицкий, С. Э. Классификация, регрессия и другие алгоритмы Data Mining с использованием R / В. К. Шитиков, С. Э. Мاستицкий. – 2017. – 351 с. 189. Широкопояс, А. Цифровые навыки сотрудников: 6 главных вызовов для HR в области обучения [Электронный ресурс] / А. Широкопояс. – Режим доступа: http://obzory.hr-media.ru/cifrovye_navyki_sotrudnika_6_vyzovov_dlya_hr.

¹⁴¹ Яковец, Ю. В. Стратегические приоритеты инновационного технологического развития России / Ю. В. Яковец. – М.: МФК. 2002. – 179 с.

¹⁴² Черненко, И. М. Стратегическое управление человеческим капиталом промышленного предприятия: дис. ...канд. экон. наук: 08.00.05 / Черненко Илья Михайлович. – Екатеринбург, 2014. – 241 с.

¹⁴³ Каплан, Роберт С., Нортон, Дэйвид П. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. / Р. Каплан, Д. Нортон. Пер. с англ. – М.: ЗАО «ОлимпикБизнес», 2003. – 320 с.

Расми 12. – Ҷадвали нишондиҳандаҳои мутавозин дар идоракунии иқтисодии кадрӣ [аз ҷониби муаллиф дар асоси таҳқиқоти илмии тартиб Р. Каплан ва Д. Нортон дода шудааст]

Корти нишондиҳандаҳои мутавозин на ба назорат, балки ба стратегия ва ояндабинӣ нигаронида шудааст, бинобар ин, ин модел метавонад кори инфиродии кормандонро бо стратегияи умумии рушди корхона ҳамроҳ созад. Аз нуқтаи назари мундариҷаи дохилӣ, системаи идоракунии иқтисодии кадрӣ дар асоси ин модел маҷмӯи нишондиҳандаҳои муваққим ва ғайримуваққими молиявӣ ва ғайримолиявӣ мебошад, ки мувофиқи концепсияи мазкур бояд тасвири воқеии фаъолияти ташкилотро бо назардошти иқтисодии кадрӣ дар ихтиёраш буда таъмин намояд. Афзалияти ин равиш дар он аст, ки ҳар як ширкат ҳангоми таҳияи системаи баҳодихӣ он нишондиҳандаҳо ва меъёрҳоеро, ки арзиши иқтисодии кадриро нишон медиҳанд, муваққилона муайян карда метавонад.

Афзалияти ин назария дар муайян кардани мақсадҳо ва дар натиҷа дар таҳияи стратегияи муайян, инчунин дар робитаи он бо кори инфиродии кормандон зоҳир мегардад. Татбиқи он ба ширкат имкон медиҳад, ки ба шумораи ками нишондиҳандаҳои муҳиме, ки ба ташаккули иқтисодии кадрӣ таъсир мерасонанд, тавачҷӯх намояд. Аммо камбудӣ дар он аст, ки назарияи

пешниҳодшуда одамро на манбаи даромади он, балки ҳамчун хароҷоти корхона мешуморад. Ба шарофати мониторинги мақсадноки фаъолияти корхона, он имкон медиҳад, ки на чен кардани иқтидори кадрӣ, балки пешгӯӣ анҷом дода шавад. Аммо, дар татбиқи ин система маҳдудият мавҷуд аст, зеро истифодаи таҳлили миқдории нишондиҳандаҳо пешниҳод нашудааст.

Дар асоси ҷадвали нишондиҳандаҳои мутавозин аз ҷониби Р.Каплан ва Д. Нортон, ки онро соли 1996 сохтаанд, Ч. Фитсенз ҷадвали нишондиҳандаҳои мутавозинро барои идоракунии иқтидори кадрӣ корпоративӣ инъикос намуд¹⁴⁴, ки дар бар мегирад:

- *Human Capital Cost Index* индекси даромади сармояи инсонӣ – нишондиҳандаи шохиси даромаднокии иқтидори кадрӣ, ки ҳамчун ғоида ба эквиваленти кори пурраи корманд тақсим карда мешавад;

- *Human Capital Profit Index* – ченаки индекси даромади иқтидори кадрӣ, ки ҳамчун даромад аз ҳисоби «хизматрасонии харидашуда» ба эквиваленти пурраи корманд тақсим карда мешавад. Ин нишондод, ба гуфтаи Пажӯҳишгоҳи Саратога, баргардонидани сармоя ба сармояи инсониро инъикос мекунад.

Ба андешаи мо, маълум нест, ки нишондиҳандаҳои яқум ва сеюм аз нишондиҳандаҳои дар боло овардашуда чӣ гуна фарқ мекунанд, зеро корхонаҳои мо дар ҳисоботи молиявӣ онҳо категорияи «хизматрасонии харидашуда» надоранд, дар ҳоле ки ғоида пас аз тарҳ кардани тамоми хароҷот, аз ҷумла хароҷот барои хизматрасониҳои харидашуда муайян мегардад. Нишондиҳандаи «эквиваленти пурравақт» низ норавшан аст, зеро муаллиф онро ҳамчун «ҳамаи шахсони дар ҷадвали музди меҳнат, аз ҷумла пудратчиён ва дигар кормандони муваққатӣ» мефаҳмад. Ба ин муносибат дар бораи муайян кардани ин нишондод савол ба миён меояд, зеро вай на вақти кор, балки фонди музди кори ҳамаи коргаронро инъикос мекунад. Пас байни

---

¹⁴⁴ Фитценц, Я. Рентабельность инвестиций в персонал: измерение экономической ценности персонала / Я. Фитценц; пер. с англ.: [Меньшикова М. С., Леонова Ю. П.]; под общ. Ред. В. И. Ярных. – М.: Вершина, 2006. – С. 54–57.

нишондиҳандаи хароҷоти умумии кормандон ва нишондиҳандаи эквиваленти пурра ҳангоми ҳисоб кардани индекси нархҳои сармои инсонӣ чи гуна аст. Албатта, мо натиҷаҳои ин таҳқиқотро паст намезанем, вале ҳисоб кардани онҳо омӯзиши муфассал ва мутобиқ шудан ба амалияи муосирро талаб мекунад.

Маълум аст, ки сарфи назар аз гуногунии равишҳо ба идоракунии иқтисодии кадрӣ, то ҳол методологияи ягонаи универсалӣ пешниҳод нашудааст. Бо вучуди ин, маълум аст, ки нишондиҳандаҳои ҷадвали мувозинати Каплан ва Нортон, инчунин индексҳои сармои инсонии Ч.М.Армстронг дар назарияи идоракунии иқтисодии кадрӣ саҳми назаррас гузошта, шохиси сармои инсонии Уотсон-Уайтро асоснок карда, инчунин мониторинги иқтисодии кадриро аз ҷониби Эндрю Мэйо таъкид намудааст¹⁴⁵. Ҳамин тавр, дар робита ба шохиси сармои инсонии Уотсон-Уайт, М.Армстронг қайд мекунад, ки дар натиҷаи ҷамъоварӣ ва коркарди маълумотҳои тадқиқоти ширкат дар соли 2001, Уотсон ва Уайт модели ҷаҳор омили идоракунии иқтисодии кадрӣ ва таъсири ҳар як омилро оид ба арзиши бозории ширкат ба низом дароварданд:

$$I_{abk} = I_m + I_k + I_n + I_r \quad (12)$$

ки дар ин ҷо I_{abk} – индекси арзиши бозории корхона;

I_m – индекси «мукофоти умумӣ ва масъулият»;

I_k – индекси «коллегиалӣ ва ҷандирии захираҳои инсонӣ»;

I_n – индекси «нигоҳдории кормандон»;

I_r – индекси «ростқавлии коммуникатсия».

Дар натиҷаи таҳқиқ муаллифон ҳисоб кардаанд, ки арзиши бозории ширкат бо назардошти омилҳои боло 30 фоиз меафзояд. Аммо, дар таркиби шохисҳои дар боло зикршуда, ба назари мо, нишондиҳандаҳои атрибутивии сифатӣ ҳастанд, ки онҳоро миқдоран муайян кардан мумкин нест. Агар подошпулии умумиро тавассути нишондиҳандаҳои хароҷоти музди меҳнат

---

¹⁴⁵ Армстронг, М. Практика управления человеческими ресурсами / М. Армстронг / пер. с англ. под ред. С. К. Модовина. – 10-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – С. 66–70.

чен кардан мумкин бошад, индекси нигоҳдории кормандонро тавассути нишондиҳандаи нигоҳдории кормандон арзёбӣ кардан мумкин аст, пас нишондиҳандаҳои чандирӣ ва ростқавлӣ шубҳаноканд, коркард ва мутобиқсозии минбаъдaro талаб мекунад ва инчунин дар ин кор ҷамъоварии маълумот душворӣ ба вуҷуд меояд.

Модели Sears Roebuck барои идоракунии иқтидори кадрӣ на ҳамчун вобастагии қатъии функционалӣ, балки ҳамчун схемаи схемаи маҷмӯи муайяни алгоритмҳои амал пешниҳод карда шудааст¹⁴⁶. Моҳияти он аз он иборат аст, ки он ба шумо имкон медиҳад фаҳмонед, ки коргарон то чӣ андоза аз кори худ қаноатманданд. Модели тавсифшуда дар расми 13 нишон дода шудааст

Расми 13. – Модели идоракунии иқтидори кадрӣ (такмили муаллиф дар асоси модели Sears Roebuck)

Модели Sears Roebuck занҷири корманд-муштарӣ-фоидаро тавсиф мекунад, ки мувофиқи он рафтори кормандон ба муносибати харидорон ва ҳаҷми фурӯш таъсир мерасонад ва дар натиҷа фоидаи корхона меафзояд. Ин модели идоракунии иқтидори кадрӣ пешбинӣ мекунад, ки агар ширкат шароити хуби корӣ дошта бошад, кормандон аз шароити корӣ қаноатманд хоҳанд буд, ки ба нигоҳ доштани онҳо мусоидат мекунад. Дар натиҷаи эҷоди

¹⁴⁶ Армстронг, М. Практика управления человеческими ресурсами / М. Армстронг / пер. с англ. под ред. С. К. Модовина. – 10-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – С. 66–70.

арзиши муфид ва фурӯш, нигоҳ доштани муштариёни қаноатманд, ки дар асоси таҷрибаи худ, ширкатро ҳамчун ҷои беҳтарин барои харид тавсия медиҳанд, осонтар аст. Дар навбати худ ин вазъият ногузир афзоиши даромаднокии корхона, афзоиши ғоидаро ба миён меорад.

Усули самаранокии идоракунии иқтисодии кадрӣ Э.Мэйо имкон медиҳад, ки арзиши як корманди корхона ҳамчун арзиши дороиҳои инсонӣ муайян карда шавад:

$$\text{Value of Human Assets} = \text{Employment Cost} \times \text{Individual Asset Multiplier},$$

(16)

Дар ин ҷо, *Value of Human Assets* – арзиши ғоилонокии инсон;

Employment Cost – хароҷот ба кормандон;

Individual Asset Multiplier – таносуби дороиҳои инфиродӣ¹⁴⁷.

Ҳангоми ҳисоб кардани таносуби дороиҳои инфиродӣ миқдори миёнаи вазн истифода мешавад, ки имкониятҳо, афзоиши эҳтимолӣ, сифатҳои шахсии корманд ва саҳми кормандро ба арзишҳои корхона арзёбӣ мекунад. Ин нишондиҳанда ба шумо имкон медиҳад, ки таъсири идоракунии захираҳои инсониро ба самаранокии корхона муайян кунед. Ҳамзамон, муаллиф таъкид мекунад, ки нишондиҳандаи муҳими ченкунии иқтисодии кадрӣ дараҷаи рушди донишҳои махсуси кормандони корхона мебошад. Аммо, истифодаи шумораи ками нишондиҳандаҳои тавсифшуда татбиқи онро маҳдуд мекунад.

Андешаи Э.Мэйо хеле ҷолиб аст, нисбати ҳавасмандӣ ё натиҷаҳои интизорӣ аз ғоилоияти инсон низ таҳқиқотҳои назаррасро нишон додааст. Аз ҷумла ба ташкили назария ва таҷрибаи муносибатҳои инсонӣ саҳми равшанносии намоён ва яке аз асосгузори назарияи навклассикии менеҷмент Элтон Мэйо (1880-1949) хеле бузург аст. Вай як қатор озмоишҳои мақсаднок гузаронидааст, ки бо номи «*Озмоишҳои хоторнӣ*» маълум аст. Таҷрибаҳои дар Хоторн – (шаҳре дар наздикии Чикагои ИМА), дар ширкати «Вестерн электрик» аз соли 1927 то соли 1939 гузаронидаи ӯ ҳамто надоранд.

---

¹⁴⁷ Армстронг, М. Практика управления человеческими ресурсами / М. Армстронг / пер. с англ. под ред. С. К. Модовина. – 10-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – С. 66–70.

Миқдори зиёди коргарони илмӣ ба таҳлилу баррасии маълумотҳои дар ин таҷрибаҳои амалӣ чамъшуда ҷалб карда шуданд ва натиҷаҳои тадқиқот дертар аз ҷониби ӯ чоп шуда, дастраси хонандагони зиёд гардиданд.

Мэйо таъсири омилҳои гуногун - шароит ва ташкили кор, музди меҳнат, муносибатҳои байнишахсӣ ва услуби роҳбарро дар корхонаҳои саноатӣ ҳамаҷониба ва хеле саҳеҳ омӯхта, оид ба нақши махсуси омили инсонӣ дар баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ҳулосаҳои судманд баровардаст. Маводи гирдовардаи амалию илмӣ ба ӯ имкон доданд, ки фалсафаи иҷтимоии менечментро дар низоми «Муносибатҳои инсонӣ» бо назари нави илмӣ асоснок намояд.

Ба ақидаи Мэйо, бояд ба интихоби роҳбарон, сайқал додани маҳорати касбии онҳо диққати бештар дода шавад.

«Озмоишҳои Хоторнӣ» ба оғози таҳқиқоти муносибати одамон дар ташкilot ва ба назар гирифтани зухуроти рӯҳӣ дар гурӯҳҳо заминаи устувор гузошт.

Назарияи идоракунии иқтидори кадрӣ тафаккури иқтисодии дохилиро тадқиқоти С.А. Дятлов ва И.В. Илинский дар робита ба идоракунии сармоягузориҳо ба сармояи инсонӣ; М.М. Крицкий ва Л.Г. Симкина – аз ҷиҳати муайян кардани арзиши амортизатсияи сармояи инсонӣ; В.Т. Смирнова ва Е.М. Самеродова - дар идоракунии иқтидори кадрӣ бо усули даромад ифода мекунанд.

Равшан аст, ки дар асоси таҳлили равишҳои назарияи идоракунии сармояи инсонӣ метавон гуфт, ки он асосан ҳамчун объекти дороиҳои ғайримоддӣ ба ҳисоб меравад. Таҳаввули инкишофи қувваҳои истеҳсолкунанда ба он оварда расонд, ки мафҳуми сармояи инсонӣ аз ҳудуди объектификатсияи ҷисмонии он берун меравад.

Дар айни замон, аллакай ба таври умум эътироф шудааст, ки сармоя инчунин дар шаклҳои ғайримоддӣ худ таҷассум ёфтааст, ки дар он иқтидори кадрӣ ҷои махсусро ишғол мекунад.

Сармояи инсонӣ аз он сабаб ба вучуд омадааст, ки дар аввал ин истилоҳ бо қиёс бо сармояи асосӣ ҳамчун сармоягузорӣ ба сармояи асосӣ истифода мешуд, яъне шахс бо ягон намуди таҷҳизот алоқаманд буд. Аммо, одами озодро аз нуқтаи назари мафҳумҳои ахлоқӣ ва фалсафӣ ҳамчун чузъи дороии корхона ё моликияти он ҳисоб кардан мумкин нест. Бо гузашти вақт тасдиқ карда шуд, ки шахсияти равишҳои методологии баҳодихии сармоягузориҳо ба иқтидори кадрӣ ҳамчун як қисми сармояи умумии корхона боиси рад шудани бисёре аз олимон ба сифати муносибати ғайриинсонӣ дар шарҳи ин категория гардид.

Дар назарияи идоракунии сармояи инсонӣ саҳми назаррасро С.А. Курганский гузоштааст, ки се гурӯҳи «таснифи нишондиҳандаҳои баҳодихии сармояи инсониро»¹⁴⁸ пешниҳод кардааст:

1. Иттилоот фонди ҳавасмандгардони фаъолияти иқтисодӣ.
2. Нишондиҳандаҳои дараҷаи муттаҳидшавӣ мутобиқи вазифаҳои макро ва микроистехсоли сармояи инсонӣ.
3. Нишондиҳандаҳои баҳисобгирии муҳосиб дар шакли моддӣ: арзиш аз нуқтаи назари хароҷоти табиӣ, ки бо воҳиди сармояи инсонии чамъшуда ифода ёфтааст, инчунин нишондиҳандаҳои самаранокии истифодаи сармояи инсонӣ. Аммо, ба асосноккунии муфассали истифодабарии ин нишондиҳандаҳо, инчунин аз нишондиҳандаҳои сифатӣ ба арзиши асли гузаштани онҳо эътибор дода нашудааст.

Ба ҳамгирӣ ва ба низом даровардани равишҳои мавҷудаи идоракунии иқтидори кадрӣ Ю.А.Маленков роҳбарӣ мекард¹⁴⁹. Системасозии равишҳо ва методологияи рушди иқтидори кадрӣ дар расми 13 нишон дода шудааст.

Камбудии ин равишҳо, ба андешаи мо, мушкилии дастрасӣ ба маълумоти ибтидоӣ барои татбиқи амалӣ мебошад.

---

¹⁴⁸ Курганский, С. А. Структура человеческого капитала и его оценка на макроуровне / С. А. Курганский // Известия ИГЭА. – 2011. – № 6 (80). – С. 15–22.

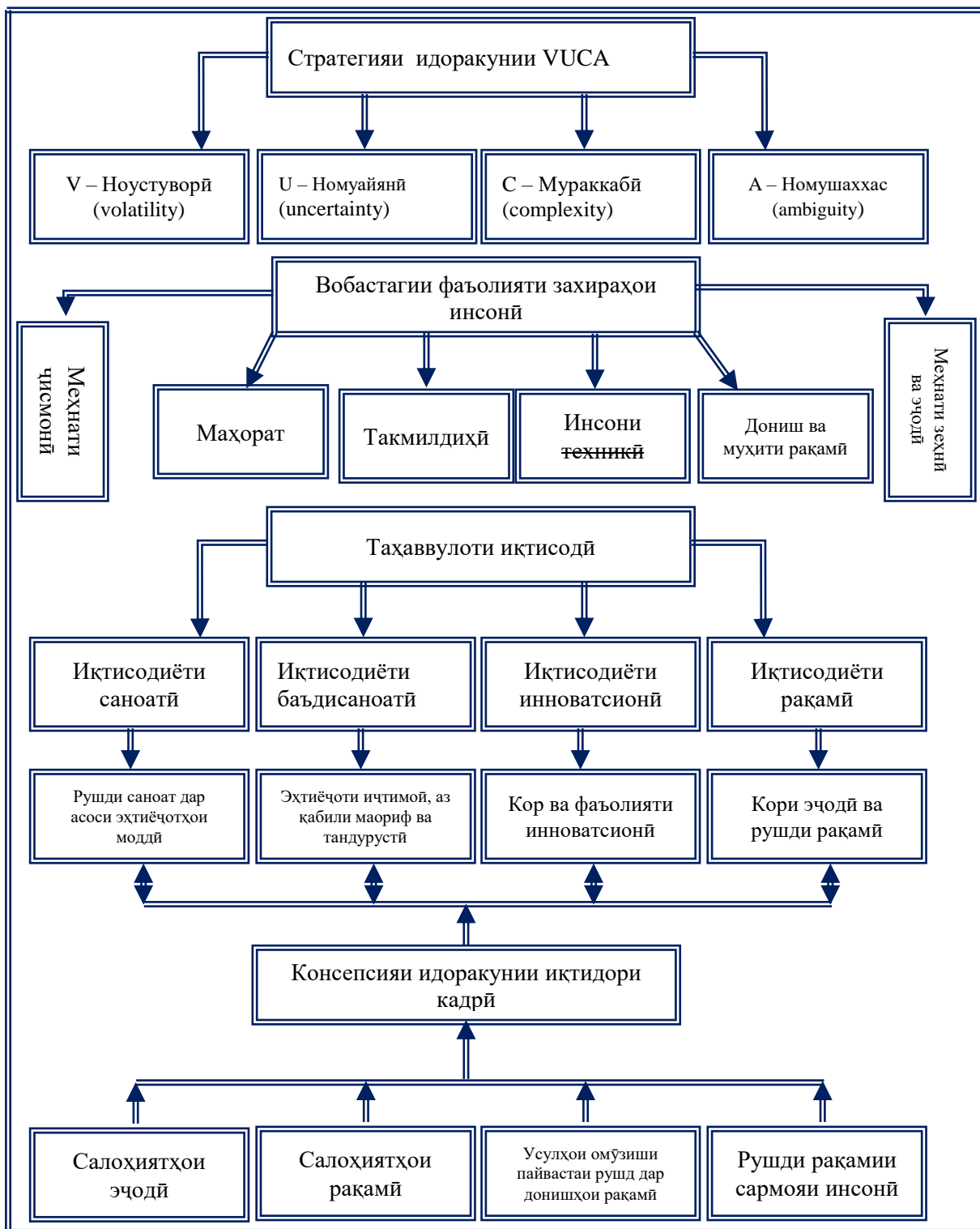
¹⁴⁹ Тугускина, Г. Н. Основные подходы и методы оценки человеческого капитала в стоимости бизнеса / Г. Н. Тугускина // Сборник статей Международной научно-практической конференции. – Прага, 2009. – С. 67–72.

В. Аллавердян барои муайян кардани иқтидори кадрӣ корхонаи савдо усули хеле ғайриоддиро пешниҳод кард, вале баъзе постулатҳо метавонад ба идоракунии сармояи инсонӣ пешбинӣ карда шавад¹⁵⁰.

Хусусияти методологияи пешниҳодкардаи муаллиф дар он аст, ки фаъолияти захираҳои инсонӣ бевосита аз маҳорат, такмилдиҳӣ, инсонӣ техникӣ, донишу муҳити рақамӣ, меҳнати ҷисмонӣ, меҳнати зеҳну ақлонӣ сарчашма гирифта, бо тақия ба таҳаввулоту иқтисоди муосир ва дар ин замина ташаккули концепсияи идоракунии иқтидори кадрӣ бо назардошти салоҳиятҳои рушди рақамии сармояи инсонӣ ба роҳ монда мешавад (расми 14). Ин методология равишҳои рушди иқтидори кадрӣ метавонад таҷассум намояд.

---

¹⁵⁰ Андреева, Г. Н., Бадальянц, С. В., Богатырева, Т. Г. и др. Развитие цифровой экономики России как ключевой фактор экономического роста и повышения качества жизни населения [Электронный ресурс] / Г. Н. Андреева, С. В. Бадальянц, Т. Г. Богатырева. – 2018. – Режим доступа: http://scipro.ru/conf/monograph_digital_economy.pdf.

Расми 14. - Методологияи рушди иқтидори кадрӣ (таҳияи муаллифи диссертатсия дар асоси¹⁵¹)

Муаллифи методология чунин тахминҳоро пешниҳод мекунад, ки: 1) тахассуси кадрҳоро ҳуди тадқиқотчӣ барои ҳисоб кардани некӯаҳволии

¹⁵¹ Тугускина, Г. Н. Основные подходы и методы оценки человеческого капитала в стоимости бизнеса / Г. Н. Тугускина // Сборник статей Международной научно-практической конференции. – Прага, 2009. – С. 67–72.

иктидори кадрӣ арзёбӣ мекунад; 2) муҳлати иваз кардани кадрҳои корхона на бештар аз 3 сол; 3) маблағи даромад ҳамчун ҳисоби миёна дар савдо муқаррар карда мешавад. Ҳисобкунии неқӯаҳволии захираҳои инсонӣ дар асоси ҷадвали 2.1. муайян карда мешавад.

Ҷадвали 2.1.

Ҳисоби иродаи захираҳои инсонӣ*

Имкониятҳо	Аҳамияти гудвили иқтидори кадрӣ		
Иқлими иҷтимоӣ-психологӣ	Олӣ 0,2	Қобили қабул 0,1	Вазъияти вазнин 0
Сатҳи касбияти корманд	Баланд 0,5	Миёна 0,2	Паст 0
Давраи мутобиқшавии кормандон, моҳ.	2	1,5	1
Гудвили кормандони идоракунанда	1 ÷ 4		

**Сарчашма:* [аз ҷониби муаллиф дар асоси [Андреева, Г. Н., Бадальянц, С. В., Богатырева, Т. Г. и др. Развитие цифровой экономики России как ключевой фактор экономического роста и повышения качества жизни населения [Электронный ресурс] / Г. Н. Андреева, С. В. Бадальянц, Т. Г. Богатырева. – 2018. – Режим доступа: http://scipro.ru/conf/monograph_digital_economy.pdf.] тартиб дода шудааст.

Қиматҳои пешниҳодшудаи коэффитсиентҳо хусусияти машваратӣ доранд ва бо назардошти мураккабии вазифаҳое, ки бояд кормандон ҳал кунанд, дастӣ муайян карда мешаванд. Афзалияти ин техника - ҳисобкунии нишондиҳандаи мебошад, ки аз як тараф ба мо имкон медиҳад, ки арзиши кормандро дурусттар арзёбӣ кунем, ва аз тарафи дигар, коэффитсиентҳои стандартии гудвили пешниҳодшуда фарқияти камро нишон медиҳад. Ба андешаи мо, мантиқи равиши пешниҳодшударо метавон дар идоракунии иқтидори кадрӣ истифода кард ва онро бо омӯзиши муфассалтари арзишҳои меъёрии некирода истифода бурд.

Тафсилоти амиқтар дар методологияи В.В. Сарев ва А.Ю. Евстратов инъикос ёфтааст, ки тибқи он арзиши нерӯи кадрӣ, аз як тараф, ҷорӣ ва аз тарафи дигар, тавре пешгӯӣ шудааст, шарҳ дода мешавад¹⁵². Дар робита ба ин, дар ин равиш душвортарин таърифи арзёбии пешбинишуда мебошад. Ин ба

¹⁵² Царев, В. В., Евстратов, А. Ю. Оценка индивидуальной стоимости работника коммерческого предприятия / В. В. Царев, А. Ю. Евстратов // Управление персоналом, 2008. – № 4. – С. 34–39.

сабабҳои умумии мураккабии пешгӯии ҳама гуна равандҳо, пеш аз ҳама хатар ва номуайяни вобаста аст.

Моделҳои идоракунии иқтисодии кадрӣ, ки аз ҷониби Г.Н. Тугускина пешниҳод шудааст, омӯзиши ҳамаҷонибаи нишондодҳо ва ҳисобкунии онҳоро инъикос мекунад, аммо ҷамъоварии маълумоти боэътимоди ибтидоӣ аз сабаби дар корхона мавҷуд набудани онҳо метавонад ин равандро душвор гардонад ё онро барои корбарон хеле меҳнатталаб гардонад.¹⁵³

Моделҳои идоракунии сармояи инсонии Бунёди Аврупо оид ба идоракунии сифат (EFQM) ченакҳои қаноатмандии муштариён, қаноатмандии кормандон ва таъсири иҷтимоии аз ҷониби роҳбарият ба даст овардашударо дар бар мегирад.

Тавре таҷриба нишон медиҳад, аз миёнаҳои солҳои 60-ум назарияи идоракунии стратегияи корхона ташаккул ёфт, ки ин назария ва амалияи идоракунии стратегиро муттаҳид намудааст, он дар асарҳои Г.Минтсберг, Б.Алстранд ва Ч.Лампеле инъикос ёфтааст¹⁵⁴. Асоси онро концепсияи равиши сармоягузорӣ ба идоракунии захираҳои инсонӣ ташкил медиҳад.

Бо ёрии таҳлили мундариҷа, даҳ мактаби идоракунии стратегӣ бо мафҳумҳои асосии равандҳо ва равишҳои моделсозии тағйироти ташкилӣ муайян карда шуданд. Дар айни замон, асосии ҳамгирӣ як равиши корпоративӣ тавассути призмаи стратегияи дарозмуддат мебошад. Таъсири омилҳои дохилӣ ва берунӣ дар қабули қарорҳои стратегӣ, нақши субъектҳои идоракунии ба таври ғуногун муайян карда мешавад.

Каме дертар аз муқаррароти асосии мактабҳои аввалини идоракунии таҳқиқот оид ба идоракунии сармояи инсонӣ пайдо шудааст. Ба саволи «кадоме аз омилҳои муҳити дохилӣ дар баланд бардоштани рақобатпазирии корхона саҳми бештар дорад, андешаи захиравӣ дар бораи моҳияти корхона

---

¹⁵³ Тугускина, Г. Н. Человеческий капитал предприятия: теория, методология, оценка: дис. ... докт. экон. наук: 08.00.05 / Г. Н. Тугускина//. – М., 2011. – 44 с.

¹⁵⁴ Абашева, О. Ю., Бабина, Е. Н., Бондаренко, Г. В., Глушак, Н. В. и др. Прикладные, поисковые и фундаментальные социально-экономические исследования: интеграция науки и практики / Под редакцией Н. В. Глушака, О. А. Подкопаева. – Самара: ООО «Поволжская научная корпорация», 2018. – 244 с.

ба миён омадааст»^{155;156;157}. Дар ин концепсияи ба захираҳо нигаронидашуда рақобатпазирии корхонаро захираи пуарарзиш, нодир ва душвори тақлидшаванда – иқтидори кадрӣ ҳамчун маҷмӯи салоҳият ва қобилияти кормандон муайян мекунад. Ғайр аз он, муносибати ба захираҳо асосёфта ба идоракунии корхона асосан майдони конвергенсияро барои тафаккури стратегӣ дар раванди идоракунии иқтидори кадрӣ муайян кардааст.

Проблемаҳои идоракунии иқтидори кадрӣ дар тадқиқотҳо, ки ба муайян кардани арзёбии таъсири идоракунии захираҳои инсонӣ ба нишондиҳандаҳои фаъолияти корхона нигаронида шудаанд, фаро гирифта шудаанд. Ҳамин тариқ, дар соли 1994 дар ИМА Ч.Б.Артур бо омӯзиши таҷрибавии 54 ширкати пӯлод фарзияи таъсиррасониро ба самаранокии стратегияе, ки барои танзими рафтори кормандон ва муносибати онҳо ба кор амалӣ карда мешавад, мароқ зоҳир намудааст. Ҳамин тавр, у яке аз аввалинҳо шуда, муносибати байни стратегияи корхона ва амалияи идоракунии кадрҳоро баҳо додааст¹⁵⁸. Дар баробари ин ба олимони ду модели дорои принципҳои гуногуни идоракунии захираҳои инсонӣ пешниҳод карда шуданд. Яке модели миқдорӣ буд, ки ба функцияи назоратӣ барои кам кардани хароҷоти бевоситаи меҳнат тавачҷӯх зоҳир мекард. Модели дуҷуми сифатӣ бо омилҳои рушди садоқати кормандон бо ҳамоҳангии ҳадафҳои кормандон ва ҳадафҳои корхона ифода карда шудааст. Ҳамин тариқ, стратегияи идоракунии кадрҳо вобаста ба модели интихобшудаи садоқат ё назорат имкон дод, ки самаранокии стратегияи

---

¹⁵⁵ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030

¹⁵⁶ Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2040: [Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2019, №642] [Матн]. – Душанбе, 2019. – 31 с.

¹⁵⁷ Абакумова, И. В., Антонова, Е. К., Байгулов, Р. М., Беляева, С. В. и др. Научные исследования в сфере социально-экономических и гуманитарных наук: междисциплинарный подход и конвергенция знаний / Под редакцией Р. М. Байгулова, О. А. Подкопаева. – Самара, 2016. – 369 с.

¹⁵⁸ Андреева, Г. Н., Бадальянц, С. В., Богатырева, Т. Г. и др. Развитие цифровой экономики России как ключевой фактор экономического роста и повышения качества жизни населения [Электронный ресурс] / Г. Н. Андреева, С. В. Бадальянц, Т. Г. Богатырева. – 2018. – Режим доступа: http://scipro.ru/conf/monograph_digital_economy.pdf.

интихобшудаи корхона ва сармоягузорӣ ба иқтидори кадрӣ муайян карда шавад¹⁵⁹.

Аз миёнаҳои солҳои 60-ум назарияи идоракунии стратегияи корхона ташаккул ёфт, ки назария ва амалияи идоракунии стратегиро муттаҳид намуда, дар асарҳои Г.Минтсберг, Б.Алстранд ва Ч.Лампеле инъикос ёфтааст¹⁶⁰. Асоси онро концепсияи равиши сармоягузорӣ ба идоракунии захираҳои инсонӣ ташкил медиҳад.

Б.Беккер ва Б.Герхардт робитаи устувори мусбати байни таъсири стратегияи идоракунии сармояи инсониро ба самаранокии корхона қайд намуда, фарзияи тасдиқшударо оид ба нақши стратегияи идоракунии иқтидори кадрӣ корхонаҳо таъкид намуданд¹⁶¹. Имрӯз корхонаҳо ҳанӯз ин нақшо пурра дарк накардаанд ва дар бораи равишҳои идоракунии иқтидори кадрӣ ҳамчун омилҳои самаранокии корхона таасуроти назаррас надоранд. Идоракунии моҳиронаи иқтидори кадрӣ ҳамчун ангезаи рушди стратегияи корхона бояд на танҳо дар идоракунии стратегӣ, балки оперативӣ ва тактикӣ низ таъсири пурқувват дошта бошад.

Дар натиҷа, воситаҳои идоракунии иқтидори кадрӣ бояд ҳамчун синтези психология, иқтисодиёти меҳнат ва идоракунии ба сатҳи байнисоҳавӣ гузаронида шаванд. Дар робита ба ин, аввалин кӯшишҳои марбут ба конвергенсияи донишҳо дар бораи идоракунии иқтидори кадрӣ ба сатҳи байнисоҳавӣ аз ҷониби Б.Беккер ва Б.Герхардт сурат гирифта, дар бораи усулҳои универсалии идоракунии баҳсу мунозира таҳия карда шуданд.

Дар омӯзиши худ оид ба идоракунии иқтидори кадрӣ, онҳо синтези воситаҳои гуногунро барои татбиқи минбаъдаи универсалии онҳо пешниҳод мекунанд.

Эҳтимолияти такрори воситаи алоҳидаи идоракунии иқтидори кадрӣ аз

---

¹⁵⁹ Там же

¹⁶⁰ Минтсберг, Г. Стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегического менеджмента / Г. Минтсберг, Б. Альстранд, Ж. Лампель. – М.: Альпина Паблицер, 2013. – 367 с.

¹⁶¹ Becker, B., Gerhart, B. The Impact of Human Resource Management on Organizational Performance: Progress and Prospects // The Academy of Management Journal. – 1996. – Vol. 39. – №. 4. – P. 779–801.

рӯи сатҳи идоракунӣ муайян карда мешавад ва мувофиқан вобаста ба дараҷаи самаранокии равандҳои бизнес дар корхонаи мушаххас метавонад коҳиш ёбад.

Дар баробари ин, таҳияи системаи идоракунии сармояи инсонии корхона метавонад универсалӣ бошад, аз ҷумла принципҳо ва усулҳои идоракунӣ бо мақсади таҳияи методологияи универсалии идоракунии иқтисодии кадрӣ бояд таҳрезӣ карда шаванд.

Дар ибтидои солҳои 90-ум дар доираи таҳқиқоти миллии созмонҳои олимони амрикоӣ Ч.Дилани ва М.Хюзлид дар бораи корхонаҳо аз намунаи миллии ташкилотҳо оид ба таъсири усулҳои прогрессивии идоракунии иқтисодии кадрӣ корхона ба он самаранокӣ, инчунин дар бораи маҳорат ва ҳавасмандии коргарон таҳқиқот гузарониданд. Натиҷаҳои бадастомада ин фарзияро дар бораи таъсири усулҳои прогрессивии идоракунии иқтисодии кадрӣ корхона ба малака ва ҳавасмандии кормандон тасдиқ карданд. Бо вучуди ин, фарзия дар бораи таъсири маҷмӯи муайяни равишҳои идоракунии захираҳои инсонӣ ба самаранокии корхона тасдиқ карда нашуд ва робитаи он ночиз гардид¹⁶².

Дар таҳқиқоти ампирикии Ч.Дели ва Д.Г.Доти, ки дар созмонҳо гузаронида шудаанд, робитаи стратегия ва амалияи идоракунии сармояи инсонии корхона низ тасдиқ карда шудааст. Корхонаҳое, ки стратегияи идоракунии сармояи инсонӣ доранд, нисбат ба дигар корхонаҳое, ки дороиҳо ва сармоя надоранд, ба ҳисоби миёна 50% зиёдтар даромадро соҳибӣ доштанд.

Дар охири солҳои 90-ум, таҳқиқоти хориҷӣ ниҳоят ғояи равиши стратегияи идоракунии захираҳои инсониро ташаккул дод, ки ба гуфтаи М.Хуслид, синтези равандҳои тарҳрезӣ ва татбиқи маҷмӯи воситаҳои идоракунӣ мебошад. Маҳз ҳамин чиз ташаккул ва рушди сармояи инсониро

---

¹⁶² Апенько, С. Н. Особенности управления человеческими ресурсами портфеля проектов предприятия / С.Н. Апенько // Вестник Омского университета. – 2015. – № 4. – С. 101.

барои расидан ба ҳадафи корхона таъмин менамояд¹⁶³.

Асоси бунёдии рушди стратегияи идоракунии захираҳои инсонӣ натиҷаҳои таҳқиқот оид ба таъсири таҷрибаи идоракунии захираҳои инсонӣ ба баланд бардоштани самаранокии корхонаҳо мебошад. Муносибати стратегӣ ба идоракунии сармояи инсонии корхона ба мо имкон медиҳад, ки ин равандро дар самти тамоман дигар баррасӣ кунем.

Ба ақидаи М. Хюгзлид: «Равиши техникӣ ба идоракунии иқтидори кадрӣ, ки дар он корхона ҳамчун ташкилоте дида мешавад, ки фаъолиятро дар муҳити институтсионалии иҷтимоӣ инкишоф медиҳад, ки дар он сахмдорон ҷонибҳои манфиатдори асосӣ мебошанд, бо равиши стратегӣ иваз карда мешавад»¹⁶⁴.

Мувофиқи ин, мо метавонем изҳор кунем: «Ин аз фаъолсозии равандҳои инноватсионии дохили созмон иборат аст, ки аз нуқтаи назари равиши анъанавӣ то андозае хатарноктаранд, ки аз як тараф рақобатпазирии созмонро афзоиш медиҳад, аммо, аз тарафи дигар, номуайяни ва таваккалро зиёд мекунад»¹⁶⁵.

Равишҳои назариявӣ амалии идоракунии иқтидори кадрӣ¹⁶⁶, низомбандии муаллифии онҳо дар расми 15 нишон дода шудааст.*

Таҳлили танқидии равишҳои мавҷудаи идоракунии иқтидори кадрӣ имкон дод, ки номгӯи маҳдудиятҳои таҳқиқоти институтсионалии дорони хусусияти методологӣ муайян карда шавад ва бинобар бисёрҷонибӣ ва мураккабии сохтори мавзӯи таҳқиқот хулосаи ҷиддӣ тартиб дода шавад, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳои таҳқиқотӣ, такмил додани идоракунии иқтидори кадрӣ дар заминаи сифатан нави методологӣ зарур аст.

---

¹⁶³ Апенько, С. Н. Формирование профессиональных компетенций человеческих ресурсов с помощью командообразования проектов предприятия / С. Н. Апенько // Вестник Омского университета. Серия: Экономика. 2016. № 2. – С. 60–68.

¹⁶⁴ Там же

¹⁶⁵ Аллавердян, В. Оценка стоимости кадрового потенциала предприятия. [Электронный ресурс] / В. Аллавердян. Режим доступа: http://www.cfin.ru/management/people/value_people.shtml.

¹⁶⁶ Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2040: [Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2019, №642] [Матн]. – Душанбе, 2019. – 31 с.

Дар доираи мавзӯи таҳқиқот таҳияи концепсияи идоракунии иқтисодии кадрӣ вобаста ба марҳилаҳои рушди савдо ҷолиб аст, зеро рушди технология, технология ва инсон бо қобилиятҳои ду тарафи рушди савдо ва умуман иқтисодиёт зарур мебошад. Аз ин лиҳоз метавон ба таври оқилона тахмин кард, ки рушди савдои чакана ҳамчун нишондиҳандаи рушди иқтисодӣ ва тағйирёбии сифатӣ дар сатҳ ва мазмуни донишу малакаи коргарон, ҳамчун интиқолдиҳандагони иқтисодии кадрӣ бо ҳам зич алоқаманд аст. Таҳаввули объекти идоракунии дар заминаи сифати қувваи корӣ дар расми 16 нишон дода шудааст.

Дар таҷриба бори аввал иқтисоддонҳои шӯравӣ Д.С.Львов ва С.Ю.Глазьев истилоҳро ворид карданд, ки «тартиби технологӣ»¹⁶⁷ дар парадигмаи рушди техникӣ ва иқтисодӣ бо мафҳумҳои «мавҷи навоарӣ» ва «тартиби техникӣ истеҳсолот» муродиф аст. Муаллифон А.А. Акаев, С.Ю. Румянцева, А.И. Сарыгулов, В.Н. Соколов айни замон дар зери сохтори технологӣ як гурӯҳи муайяни маҷмӯи технологияи соҳаҳои саноатро меҳисобанд, ки бо як намуди занҷири технологӣ пайваست мебошанд¹⁶⁸. Ю. Яковец пешниҳод кард, ки тартиби технологӣ ҳамчун наслҳои пайдарпайи технология, ки иқтисодии технологиро татбиқ мекунанд, фаҳмида шавад.

Тавре маълум аст, инқилоби саноатӣ, ки муҳаррики рушди технологӣ мебошад, маҷмӯи навҳои гуногуни навоарӣ мебошад, ки ҳар яке онҳо маҷмӯи технологияҳои ба ҳам алоқаманд ва принсипҳои ташкили истеҳсолотро дар самти баланд бардоштани ҳосилнокӣ дар бар мегирад. Ҳар як инқилоби саноатӣ ба паҳншавии маҳсулот, инфрасохтор ва соҳаҳои нав мусоидат мекунад, ки тадриҷан парадигмаи рушди минбаъдаро ташкил медиҳанд.

Тартиби баркамоли саноатӣ сарчашмаи тамоми сохтор ва захираҳои зарурии сохтори нав мебошад, ки меъморӣ он аз болои занҷири мавҷудаи

---

¹⁶⁷ Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2040: [Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2019, №642] [Матн]. – Душанбе, 2019. – 31 с.

¹⁶⁸ Апенько, С. Н. Особенности управления человеческими ресурсами портфеля проектов предприятия / С.Н. Апенько // Вестник Омского университета. – 2015. – № 4. – С. 101.

пайвастанавӣ иборат аст ва дар шароити рушди минбаъда унсурҳои нави зарурӣ ба вуҷуд меоянд, ки ба сохтори нав мувофиқанд.

Сохтори кормандони соҳаи савдои чакана дар иқтисодиёти рақамӣ, ки бо 1-3 намунаҳои савдо хос буд, бо ҳиссаи бештари меҳнати ҷисмонӣ, ки дар он коргарони дорой таҳассуси миёна афзалият доштанд, хос буд. Мутобики муносибати Ч. Расмуссен ба таснифи вазифаҳое, ки дар назди кормандон гузошта шудаанд¹⁶⁹, кормандони категорияи «Маҳорат» афзалият доранд, ки фаъолияти онҳо асосан ба меҳнати ҷисмонӣ алоқаманд буда, зиёда аз 50% - ро ташкил медиҳад. Дар ин ҳолат, омӯзиши махсус талаб карда намешавад ва омӯзиш дар доираи курсҳои кӯтоҳмуддати таълим гузаронида мешавад.

Тартиби чоруми саноатӣ дар иқтисодиёти иттилоотӣ афзалияти кормандони категорияро ба вуҷуд меорад.

Корманди категорияи «Қоида» дар сохтори қувваи корӣ, ки дар он зиёда аз 50% корҳои техникӣ ва муқаррарӣ иҷро карда мешавад, ки раванди қабули қарорҳо ба меъёр ва қоидаҳои муқарраршуда асос ёфтааст. Барои тайёр кардани онҳо тайёрии махсус ва амалӣ зарур аст, зеро ки мутахассиси баландиҳтисос салоҳияту касбияти бештар дорад.

---

¹⁶⁹ Там же

Расми 15. - Равишҳо оид ба идоракунии иқтисодии кадрӣ (таҳияи муаллифи диссертатсия)

Тарзи панҷум ва шашуми саноатӣ дар иқтисодиёт дониш ва сипас дар муҳити рақамӣ, бо пайдоиши кадрҳои баландихтисос ҳамчун интиқолдиҳандагони сармояи инсонии баландсифат, ки аз ҷониби коргарони категорияи «Дониш», ки «кор бо саҳми зиёда аз 50% кори таҳлилий, шароити номуайяниро тақозо мекунад, вале дар раванди қабули қарор дараҷаи баланди мустақилият мавҷуд аст»¹⁷⁰. Омӯзиши онҳо дараҷаи баланди маълумотро дар давраи тӯлонӣ талаб мекунад. Ба инҳо кормандоне дохил мешаванд, ки тафаккури эҷодии инкишофёфта, чандир барои иваз кардани касб, муҳити фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва худшиносӣ доранд. Дар ин замина кор торафт бештар зехнӣ, навоарона ва эҷодиро касб менамояд.

Дар шароити иқтисодиёти бозорӣ иқтидори кадрӣ ҳамчун категорияи иқтисодиёти истеҳсолоти молӣ қобилияти ба вучуд овардани арзиш ва арзиши иловашуда ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, баланд бардоштани арзишмандии иқтидори кадрӣ имкон медиҳад, ки истеҳсоли молҳои рақобатпазир афзоиш ёбад, ки онҳо дорои арзиш ва арзиши иловашудаи баланд мебошанд. Баландбардории арзишмандии иқтидори кадрӣ ҳолатеро фароҳам меорад, ки барои ҳавасманд гардонидани истеҳсолот, истеъмолот ва ҳарчи баланд бардоштани сатҳу сифати некӯаҳволии одамон шароити даркорӣ сохта шаванд¹⁷¹.

Дар баробари тағйир ёфтани навъҳои иқтисодиёт ва рушди саноат низ тағйироти эҳтиёҷот аз моддӣ (дар иқтисодиёти саноатӣ) ба эҳтиёҷоти иҷтимоӣ, аз қабилӣ маориф ва тандурустӣ (дар иқтисодиёти баъдииндустрӣ), ба эҳтиёҷот ба амал меояд. барои кори инноватсионӣ (иқтисоди инноватсионӣ) ва кори эҷодӣ ва рушди рақамӣ (дар иқтисодиёти рақамӣ) баръало мушоҳида карда мешавад. (расми 15.)

Аз ин рӯ, концепсияи идоракунии иқтидори кадрӣ бояд салоҳиятҳои

---

¹⁷⁰ Стратегияи давлатии технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон [Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5.11.2003]

¹⁷¹ Андреева, Г. Н., Бадальянц, С. В., Богатырева, Т. Г. и др. Развитие цифровой экономики России как ключевой фактор экономического роста и повышения качества жизни населения [Электронный ресурс] / Г. Н. Андреева, С. В. Бадальянц, Т. Г. Богатырева. – 2018. – Режим доступа: http://scipro.ru/conf/monograph_digital_economy.pdf.

эҷодӣ ва рақамии кормандон, усулҳои омӯзиши пайвастаи рушд дар донишҳои рақамӣ, ки барои татбиқи иқтисодии онҳо заруранд, таҳия ва ташаккул дода тавонад. Арзёбии салоҳияти кормандон дар идоракунии сармояи инсонӣ бо афзоиши ҳамзамон ҳиссаи кормандони категорияи «Дониш» ва нақши он дар системаи ташкилӣ консепсияи калидӣ дар иқтисодиёти рақамӣ мебошад.

Мувофиқи расми 16 таҳаввулотии объекти идоракунии дар заминаи сифати қувваи корӣ ва инкишофи диалектикӣ дида мебароем. Ҳамин тариқ, дар иқтисодиёти саноатӣ консепсияи истифодаи захираҳои меҳнатӣ тавассути баҳодихии функсияи меҳнат тавассути ҳисоби ҳосилнокии меҳнат афзалият дорад. Дар ҷомеаи баъди саноатӣ мафҳуми менеҷменти кадрҳо афзалият дорад, ки дар он ҷо баҳодихии маҳорат ва маҳоратҳои касбӣ таҳти таъсири технологияҳои нави технологӣ муҳим мегардад.

Дар давраи гузариш ба иқтисодиёти иттилоотӣ мафҳуми идоракунии захираҳои инсонӣ бо тавачҷӯҳ ба арзёбии хусусиятҳои шахсӣ ва муносибатҳои иҷтимоию меҳнатӣ дар баробари малакаҳои касбӣ, ки ба самаранокии фаъолияти меҳнатӣ таъсир мерасонанд, бартарӣ дорад. Инқилоби панҷуми саноатӣ, ки боиси рушди иқтисоди инноватсионӣ мегардад, коргари зеҳнӣ ба миён мегузорад ва дар натиҷа баҳодихии зеҳнии меҳнат ва идоракунии он дар идоракунии иқтисодии кадрӣ аҳамияти калон пайдо мекунад .

Инқилоби чоруми саноатӣ ё тартиби шашуми саноатӣ, ки боиси рушди иқтисоди рақамӣ гардид, ба рушди рақамии иқтисодии кадрӣ таъсир мекунад. Иваз кардани қувваи корӣ бо истифода аз мошинҳо ва механизмҳои «мануфактура» (дар иқтисодиёти саноатӣ) ва зеҳнии меҳнат (дар иқтисодиёти инноватсионӣ) дар ҷомеаи рақамӣ, истехсоли зеҳни сунъӣ («inrainfacturing») аллакай дар мадди аввал қарор дорад.

Ин истилоҳи «мағзи сар» се сол пеш аз ҷониби Антуан ван Агтамаэл пешниҳод шуда буд, ки аслан аз забони англисӣ ҳамчун «истехсоли мағзи сар»

тарҷума шудааст¹⁷². Дар иқтисодиёти рақамӣ диққат ба коркуни категорияи «Дониш» дода мешавад, ба мошинаҳо аз рӯи принципи мантиқи майнаи одам кор карданро ёд додан муҳим аст; барои эҷод кардани барномаҳое, ки ба кори майнаи инсон тақлид мекунанд, аз ин рӯ, дар идоракунии сармояи инсонӣ инкишоф додани дониш ва малакаҳои рақамии он, таъкид кардани ҷузъҳои муҳими онҳо муҳим аст.

Сифати нави иқтисодиёт ва иваз намудани институтҳои классикии иқтисоди саноатӣ бо сохтори идоракунии инноватсионӣ-шабакаӣ боиси он мегардад, ки дар ин марҳилаи рушд майна (истеҳсоли дониш) омили асосӣ ва муҳимтарини моддии истеҳсолот¹⁷³ ба ҳисоб меравад. Аммо, ба раванди таҳия ва паҳн намудани тартиби нави технологӣ инерсияи муҳити иҷтимоӣ иқтисодӣ ва институти бесамари идоракунии дар шароити нави тичорат монё мешавад.

Автоматикунонӣ ва зеҳни сунӣ имкон медиҳад, ки аз меҳнати инсон даст кашанд, ки дар он ҷо риояи муқаррарӣ ба алгоритмҳо ё миёнаравӣ байни системаҳо зарур аст. Бо вучуди ин, ихтисори ҷойҳои корӣ танҳо натиҷаи рушди технология нест, ки ширкатҳо дар сиёсати кадрӣ худ дучор меоянд. Дар доираи касбҳои анъанавӣ маҷмӯи вазифаҳои марбут ба воқеияти ҷаҳони рақамӣ босуръат васеъ мешавад: кор бо додаҳои калон, муоширати онлайн, барномасозӣ, вебсайт ва таҳияи барномаҳо. Дар навбати худ, вазифаҳои нав боиси ташаккули вазифаҳои тамоман нав мегарданд. Интизор меравад, ки то охири соли 2023 рушди технология боиси аз байн рафтани 75 миллион ҷойҳои корӣ дар саросари ҷаҳон ва таъсиси 133 миллион ҷойҳои нави корӣ мегардад¹⁷⁴.

---

¹⁷² Апенько, С. Н. Особенности управления человеческими ресурсами портфеля проектов предприятия / С.Н. Апенько // Вестник Омского университета. – 2015. – № 4. – С. 101.

¹⁷³ Там же

¹⁷⁴ Стратегияи давлатии технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон [Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5.11.2003]

Расми 16. - Таҳаввулоти объекти идорақуний ба назардошти сифати қувваи корӣ (дар асоси таҳқиқоти Лосевой О.В. ва таҳлили BCG – и Расмуссен Й.)

Мавқеъҳои нав бевосита бо тағйироти пайвастаи технологӣ алоқаманданд. Онҳо аз кормандон қобилиятҳои нав талаб мекунанд, ки қувваи қорие, ки бо мошинаҳо озод карда шудааст, надорад. Масалан, барои ҳалли вазифаҳои ғайристандартӣ ё таҳлили маълумот қобилияти махсус ва салоҳияти касбӣ, яъне “инсонии рақамӣ” дар ин маврид нақши муҳим дорад. Дар натиҷа, тафовут байни эҳтиёҷоти савдо ва малакаи қувваи қорие мавҷуда як мушкилоти калидӣ барои ширкатҳо мегардад.

Дар баробари ин бисёр таҳқиқотчиён имкониятҳои васеъ намудани меҳнати одамро бо мошинаҳо қайд мекунанд, ки техника одамро иваз накарда, балки пурра мекунад. Агар мошин равандҳои муқаррариро ба ўҳда гирад, он гоҳ корманд дорои захираҳост, ки хислатҳои сирф инсониро нишон диҳад, ки маҳсулноки ва рақобатпазирии ширкатро зиёд мекунад, ки дар доираи он эҷодкорӣ, тафаккури таҳлилӣ ва малақаҳои муошират мавқеи хоса пайдо мекунад. Дар баробари ин, сарфи назар аз афзалиятҳои ошқори истифодаи зеҳни сунъӣ дар тиҷорат, на ҳама ширкатҳо стратегияи қор бо онро таҳия кардаанд.

Интегратсияи таҷрибаи ҷамъшуда имрӯз имкон медиҳад, ки дар бораи ташаккули як самти нав дар назария ва амалияи идоракунии меҳнат - идоракунии рушди рақамии иқтисодии кадрӣ сухан гӯем. Стратегияи VUCA оид ба идоракунии рушди рақамии иқтисодии кадрӣ дар расми 16 ва 17 нишон дода шудааст.

Раванди табдилдиҳии муосир, аз як тараф, ба таъмини мутобиқшавии рушди муҳити рақамӣ мусоидат мекунад, аз тарафи дигар, мутобиқшавӣ, ки дар таъмини тағйироти пешрафтаи дохилӣ тавассути идоракунии фаъол зоҳир мешавад.

Ҳамин тариқ, концепсияи пешниҳодшудаи идоракунии иқтисодии кадрӣ дар иқтисодиёти рақамӣ ба таҳқиқи муаллиф оид ба омӯзиши назария ва амалияи идоракунии меҳнат асос ёфтааст, ки хусусияти фарқкунандаи он гузариш аз стратегияи идоракунии SPOD ба стратегияи VUCA-и инсон мебошад. Идоракунии сармоя, дорои хусусиятҳои нави сохторӣ ва мундариҷаи идоракунии иқтисодии кадрӣ, тағйирот дар ташкили ҷои қор ва

истеҳсолот, шароити қабули бисёр омилҳои қарор дар асоси моликияти зеҳнӣ мебошад, ки идоракунии иқтисодии кадрӣ дар заминаи сифатан нави методологӣ такмил медиҳад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки тафаккури мо дар партави ҷаҳоне, ки дар он мо дар бораи «фардо»-и худ хавотир нашавем ва «имрӯз» ба мо комилан мувофиқ аст, бояд ташаккул ёбад.

Мутаассифона, дар амал ин тавр нест. Бар хилофи иродаи инсон, пешравӣ шаклҳои мавҷудаи фаҳмиширо фаро мегирад, сабукиро ба фишори доимӣ табдил медиҳад.

Мафҳуми ҷаҳоние, ки мо дар бораи он «ин осонтар буд» мегуфтем, бо ихтисораи SPOD ифода намудан мумкин буд:

Steady - устувор

Predictable - пешгӯишаванда

Ordinary - оддӣ

Definite - муайян

Стратегияҳои дар ин шароит қабулшуда муддати тӯлонӣ самаранок мебошанд ва аз ҷониби зиёда аз як насли субъектҳои хоҷагидорӣ истифода мешаванд. Истифодаи стратегияҳои SPOD пешгӯишаванда аст ва кафолат дода мешавад, ки ба натиҷаҳои ба нақша гирифташуда оварда мерасонад. Аммо ногаҳон вазъият тағйир ёфт. Ҳама чиз нодуруст рафт, стратегияҳо қор намекунанд, чӣ тавр зиндагӣ қарданро давом додан мумкин аст?

Маҳз Стефан Гаррос, доктори илмҳои раваншиносӣ консепсияи VUCA-ро пешниҳод кард, ки воқеаро ба таври комил тавсиф кард.

VUCA як ихтисоротест, ки аз калимаҳои зерин сохта шудааст;

Volatility - ноустуворӣ

Uncertainty - номуайяни

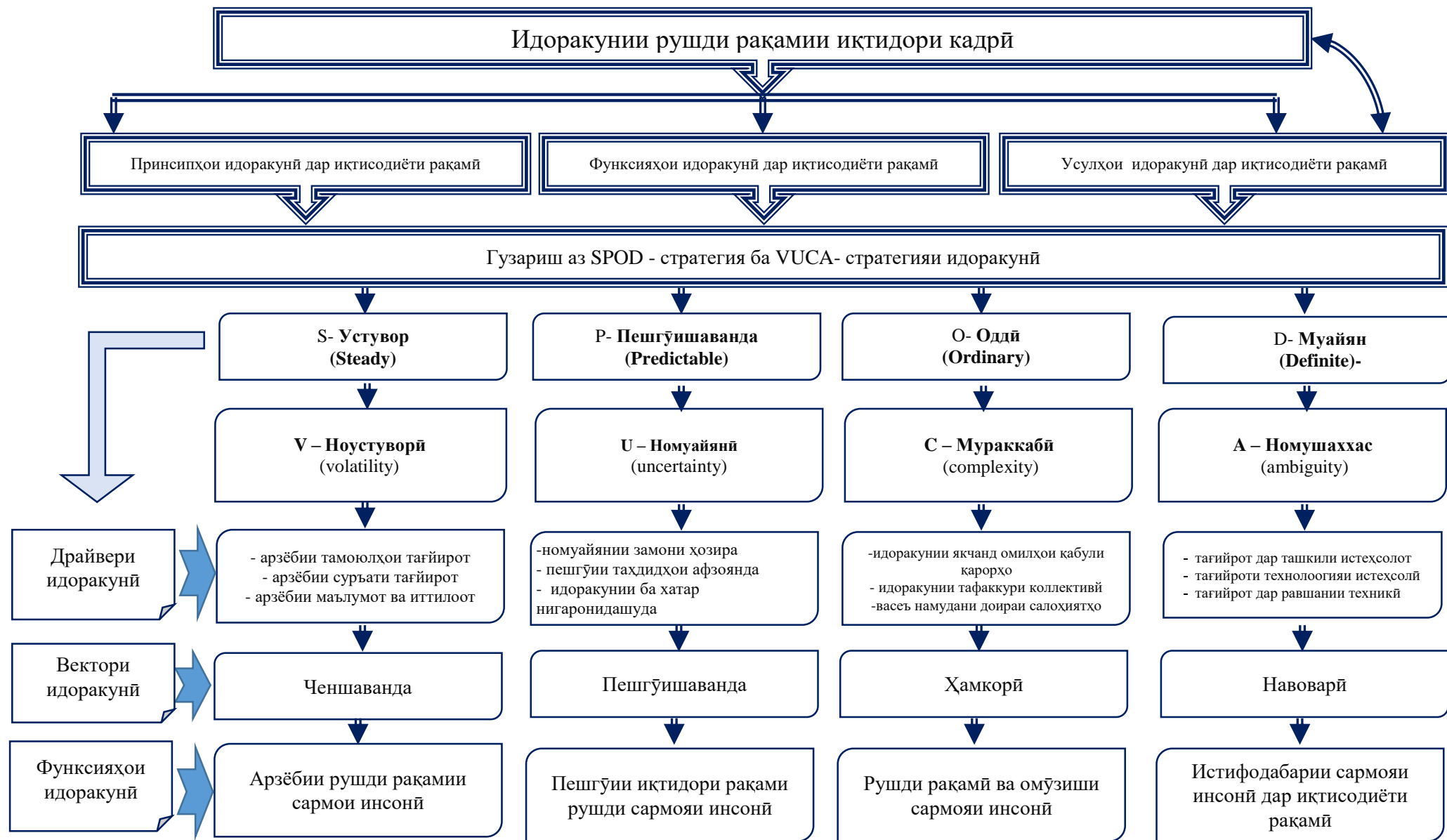
Complexity - мураккабӣ

Ambiguity – номушаххас

Дар натиҷа, мо консепсияи ҷаҳони VUCA - фазое имрӯз ба даст дорем, ки дар он иҷрои вазифаҳои пешгӯӣ мушкилӣ эҷод гардидааст. Асосан, он дар бораи ҷаҳоне ё муҳите суҳан меравад, ки побанди иттилоот ё рақамикунонӣ ё

интернетизатсия шудааст.

Ҳоло дар тамоми тафаккури наслҳои инсоният танҳо фаъолияти маҷозӣ, истифодаи шабакаҳои иттилоотӣ, таасуроту ҳаёлотӣ сунъӣ ва ҷаҳони побанди интернет ташаккул ёфта истодааст. Ва гумон меравад, ки суръати онро наметавон кам кард. Асосан насли нав, бе телефони мобилӣ ва шабакаи интернету муҳити маҷозӣ зистан намехоҳанд.

Расми 17. - Консепсияи идоракунии рушди рақамии иқтисоди рақамӣ (таҳияи муаллифи диссертатсия)

Бешубҳа борҳо зикр шудааст, ки ҳар гоҳе мушкилие пеш омад, маҳз бо мушкилоти инсонӣ вобастагӣ дорад, яъне эҷодкунандаву бартарафкунандаи ҳама гуна мушкилоту масоил маҳз инсон аст. Ва ин мушкилкушоёни замони нав - одамони нав ё мағзҳои навро талаб мекунад. Аз ин рӯ, яке аз талаботҳои ҳамкориҳои осоишта бо олами VUCA рушди ҳатмии малакаҳои инсонӣ ё иқтидори кадрӣ хоҳад буд.

Дар доираи методологияи идоракунии сармояи инсонии кормандони корхонаҳо дар иқтисодиёти рақамӣ шакли асосии сармоягузорӣ ба он таҳсилоти рақамӣ мебошад, ки барои ҳамаи гурӯҳҳо ва категорияҳои кормандон зарур аст, зеро он дониши рақамӣ дар соҳаи иқтисодиёт мебошад. идоракунии иттилооти рақамӣ, нигоҳдорӣ, интиқол ва коркард дар иқтисодиёти рақамӣ, ки манбаи асосии истеҳсоли мебошад. Дар робита ба ин, мо як намуди махсуси таълимро чудо мекунем, ки рақамӣ ном дорад. Равандҳои рақамисозӣ ва зеҳнии сунъӣ, ки дар иқтисодиёт ба амал меоянд, раванди ҷамъоварӣ ва рушди сармояи инсониро ба таври назаррас тағйир доданд.

Таҳлили ҳамоҳангии таҳқиқоти назариявӣ зарурати таҳияи асосҳои назариявӣ ва методологӣ, инчунин воситаҳои ташкилӣ ва идоракунии идоракунии иқтидори кадриро дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ нишон медиҳад.

2.2. Усулҳои арзёбии сифати иқтисодии кадрӣ савдои чакана

Барои баҳои иқтисодии кадрӣ савдои чакана аз роҳу воситаҳои гуногун ва услӯҳои маъмул истифода намудан зарур аст.

Идоракунии сармояи инсонӣ бидуни муайян кардани тамоюлҳои имрӯзаи он ғайриимкон аст, ки ин як вазифаи мураккаби таҳлилӣ буда, муайян намудани воситаҳои таҳлили ҳолат ва рушди иқтисодии кадриро талаб менамояд^{175,176}.

Тамоюлҳои муосири ташаккули иқтисодии кадрӣ кормандон дар корхонаҳои соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт дар чунин нишондиҳандаҳо, ба монанди сохтори касбӣ, тахассусӣ, сатҳи маълумот ва ғайра, ки дар ҳисоботи омори давлатӣ, ҳисоботи корхонаҳо, маҷмӯаҳои оморӣ дарҷ мегарданд, инъикос меёбанд. Қисми асосии иқтисодии кадрӣ кормандони корхонаҳои соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт, ки дар иқтисодиёт истифода мешаванд, дар ҳаёти аҳолии шуғл чамъоварӣ карда мешавад.

Сохтори аҳолии шуғл аз тағйирёбии он дар самти афзоиши шуғли аҳоли дар савдои яклухт ва фаъолияти молиявӣ шаҳодат медиҳад. Ҳамзамон, касбҳои ҳастанд, ки дар рӯйхати расмӣ касбҳои инъикос наёфтаанд, масалан, пайдоиши касбҳои дар бахши молиявӣ, аз қабилӣ брокерҳо, ки дар бозори меҳнат талабот доранд, вале ба онҳо дохил карда намешаванд¹⁷⁷. Тадбирҳои навсозии таснифи умумӣ касбии коргарон, мансабҳои хизматчиён ва категорияҳои музди меҳнат (ТККМКММ), ки солҳои охир андешида шудаанд, натиҷаҳои мусбат набахшиданд, зеро методологияи он, сохтори ташаккули он ба талаботи талаботи муосири иқтисоди бозорӣ ва низомсозӣ

---

¹⁷⁵ Александров И.Н. Фёдорова М.Ю. Оценка человеческого капитала как составляющей интеллектуального капитала организации / И.Н. Александров, М.Ю. Фёдорова // В сборнике: неделя науки спбпу. Материалы научной конференции с международным участием. 2016. С. 205-207

¹⁷⁶ Бусыгин Д.Ю. Роль человеческого капитала в оценке интеллектуального капитала университетов / Д.Ю.Бусыгин // В сборнике: государство, право и общество: вопросы теории и практики. Материалы международной научно-практической конференции. Ростов-на-дону, 2021. С. 484-487.

¹⁷⁷ Степченко Н.А. Методологические принципы исследования категории «человеческий капитал» / Н.А. Степченко // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3: экономика. Экология. 2003. № 8. С. 49-51

ва таснифоти навро тақозо мекунад¹⁷⁸ мувофиқ нест.

Динамикаи шумораи бо кор таъминшуда аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ дар ҷадвали 2.2. нишон дода шудааст. Дар сохтори шуғл тамоюли умумии воридшавии қувваи корӣ ба соҳаи хизматрасонӣ аён аст ва дар натиҷа ин дар паст шудани дарачаи умумии иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдо зуҳур меёбад.

Ҷадвали 2.2.

Динамикаи шумораи кормандон аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ, ҳазор нафар [аз ҷониби муаллиф дар асоси маълумоти АОНПҚТ тартиб дода шудааст].

Нишондиҳандаҳо	Солҳо								Тағйирот 2021/2014 мар.
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Ҳамагӣ дар иқтисодиёт машғул	2325,4	2379,7	2385,3	2407	2425,5	2498,27	2573,21	2650,41	1,14
<i>аз он ҷумла:</i>									
Дар баҳши воқеӣ	1682,6	1704	1694,8	1685,3	1698,9	1749,87	1802,36	1856,43	1,10
Кишоварзӣ, шикор ва ҷангалпарварӣ	1524,2	1545,2	1538,5	1466,1	1481,9	1526,36	1572,15	1619,31	1,06
Моҳипарварӣ	0,2	0,4	0,4	0,3	0,3	0,31	0,32	0,33	1,65
Саноати истихроҷи маъданҳои куҳӣ ва коркарди конҳо	10,6	12,5	11,4	12,6	14,1	14,52	14,96	15,41	1,45
Саноати коркард	65,6	60,1	59,5	86,7	82,6	85,08	87,63	90,26	1,38
Нерӯи барқ, газ ва таъминоти об	20,1	19,3	17,8	18	18,8	19,36	19,94	20,54	1,02
Сохтмон	61,9	66,5	67,1	101,6	101,4	104,44	107,58	110,80	1,79
Савдо	1312	1326	1337	1342	1355	1401	1443	1508	1,15

*Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти оморӣ.

Нишондиҳандаҳои ҷадвали 2.2. – ро таҳлил намуда чунин қайд намудан мумкин аст, ки динамикаи шумораи кормандон аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ, ҳазор нафар ҳамагӣ дар иқтисодиёт машғул 1,14 мар., аз он ҷумла дар баҳши воқеӣ 1,10 мар., кишоварзӣ, шикор ва ҷангалпарварӣ 1,06 мар., моҳипарварӣ 1,65 мар., саноати истихроҷи маъданҳои куҳӣ ва коркарди конҳо 1,45 мар., саноати коркард 1,38 мар., нерӯи барқ, газ ва таъминоти об 1,02 мар., сохтмон 1,79 мар. ва соҳаи савдо 1,19 маротиба тағйир ёфтааст. дар таносуб ба дигар соҳаҳои иқтисодиёт шумораи кормандон аз рӯи намудҳои

¹⁷⁸ Степанов Р.В. Взаимосвязь факторов человеческого капитала и заработной платы работников в регионе / Р.В. Степанов // Вестник Московского финансово-юридического университета МФЮА. 2021. № 3. С. 118-126.

фаъолияти иқтисодӣ, ҳазор нафар (ҳамагӣ дар иқтисодиёт машғул) 56 фоизро ташкил медиҳад.

Талабот ба сармояи инсонии кормандони корхонаҳои бахшҳои гуногуни иқтисодиёт аз рӯи шумораи ҷойҳои мавҷуда аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ, динамикаи онҳо барои солҳои 2014-2021 баҳо дода мешавад, дар ҷадвали 2.3. муаррифӣ шудааст.

Сохтори аҳолии шуғл аз тағйирёбии он дар самти афзоиши шуғли аҳоли дар савдои яклухт ва фаъолияти молиявӣ шаҳодат медиҳад. Ҳамзамон, касбҳои ҳастанд, ки дар рӯйхати расмии феҳрести ихтисосҳо (касбҳо) инъикос наёфтаанд, масалан, пайдоиши касбҳо дар бахши молиявӣ, аз қабилӣ брокерҳо, ки дар бозори меҳнат талабот доранд, вале ба онҳо дохил карда намешаванд.

Ҷадвали 2.3.

Динамикаи шумораи ҷойҳои корӣ барои истеҳсоли мол ва хизматрасонӣ аз рӯи намуди фаъолияти иқтисодӣ, ҳазор ҷойҳои корӣ [аз ҷониби муаллиф дар асоси маълумоти АОНПҚТ тартиб дода шудааст].

Нишондиҳандаҳо	Солҳо								Тағйирот 2021/2014 мар.
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Бахши хизматрасонӣ	642,8	675,7	690,5	721,7	726,6	748,40	770,85	793,98	1,24
Савдои яклухт ва чакана, таъмири автомобилҳо, мототсиклҳо, молҳои маишӣ ва маводҳои истифодаи шахсӣ	138,4	149,3	147,9	170,6	157,9	162,64	167,52	172,54	1,25
Меҳмонхонаҳо ва тарабхонаҳо	7,9	9,8	9,6	15,6	15,4	15,86	16,34	16,83	2,13
Нақлиёт, хочагии анбор ва алоқа	55	56,8	56	43,6	62,1	63,96	65,88	67,86	1,23
Фаъолияти молиявӣ	24,3	25	23	21,3	20	20,60	21,22	21,85	90%
Амалиётҳо бо амволи ғайриманқул, ичора ва фаъолияти тичоратӣ	20,9	22,3	21,4	31,5	31,2	32,14	33,10	34,09	1,63
Мақомоти давлатӣ ва мудофиа; суғуртаи ҳатмии иҷтимоӣ	35,4	36,3	36,5	44,8	47,3	48,72	50,18	51,69	1,46
Маориф	203,9	209,3	220,5	231,5	235	242,05	249,31	256,79	1,26
Тандурустӣ ва хизматҳои иҷтимоӣ	94	98,3	104,7	114,3	114,9	118,35	121,90	125,55	1,34
Дигар хизматҳои коммуналӣ, иҷтимоӣ ва шахсӣ	62	66,6	67,9	45,7	40,6	41,82	43,07	44,36	72%
Дар дигар ташкилотҳои бахши хизматрасонӣ	1,00	1,00	1,00	0,5	0,1	0,10	0,11	0,11	11%

*Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти оморӣ.

Аз нишондиҳандаҳои ҷадвали 2.3. бармеояд, ки динамикаи шумораи

чойҳои корӣ барои истеҳсоли мол ва хизматрасонӣ аз рӯи намуди фаъолияти иқтисодӣ, ҳазор чойҳои корӣ дар баҳши хизматрасонӣ 1,24 мар., савдои яклухт ва чакана, таъмири автомобилҳо, мототсиклҳо, молҳои маишӣ ва маводҳои истифодаи шахсӣ 1,24 мар., меҳмонхонаҳо ва тарабхонаҳо 2,13 мар., нақлиёт, хоҷагии анбор ва алоқа 1,23 мар., фаъолияти молиявӣ 90%, амалиётҳо бо амволи ғайриманқул, иҷора ва фаъолияти тиҷоратӣ 1,63 мар., мақомоти давлатӣ ва мудофия; суғуртаи ҳатмии иҷтимоӣ 1,46 мар., маориф 1,26 мар., тандурустӣ ва хизматҳои иҷтимоӣ 1,34 мар., дигар хизматҳои коммуналӣ, иҷтимоӣ ва шахсӣ 72%, дар дигар ташкилотҳои баҳши хизматрасонӣ 11% мебошад.

Ҳангоми таҳлили муқоисавӣ бо дигар соҳаҳои иқтисодиёт бошад, чунин қайд намудан мумкин аст, ки саҳми савдо дар инъикоси шумораи чойҳои корӣ дар тамоми давраҳои таҳлилӣ 12% буда дар таносуб ба соҳаи маориф, ки бевосита ба омода намудани мутахассисони соҳа машғул аст 4% фоиз кам мебошад.

Тадбирҳои навсозии ТККМКММ, таснифи умумии касбҳои кормандон, мансабҳои хизматчиён ва категорияҳои музди меҳнат, ки солҳои охир андешида шудаанд, аз рун методология, сохтори он натиҷаҳои мусбат набахшиданд, зеро форматсияҳо ба талаботи имрӯзаи иқтисоди бозаргонӣ ҷавоб намедиханд ва ба низом даровардан ва таснифоти нав талаб мекунанд¹⁷⁹.

Мумкин аст, ки дар тамоми давраи таҳлилшуда шумораи чойҳои корӣ барои истеҳсоли мол ва хизматрасонӣ аз рӯи шакли кор ва намудҳои шуғл 16678 ҳазор нафар кам шудааст, дар ҳоле ки соли 2008 авҷи баландтарин талабот ба сармояи инсонӣ дар соҳаҳо, 96,262 ҳазор нафар коргарон дар хоҷагии халқ барои навъҳои гуногуни кор мебошад. Қоҳиши чойҳои корӣ ба тағйироти ҷорӣ системаи иқтисодӣ вобаста ба рушди технологияҳои рақамӣ

---

¹⁷⁹ Степченко Н.А. Методологические принципы исследования категории «человеческий капитал» / Н.А. Степченко // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3: экономика. Экология. 2003. № 8. С. 49-51.

ва зехнии сунъии меҳнат вобаста аст. Сатҳи таъсиси ҷойҳои нави корӣ дар тамоми бахшҳои иқтисоди дар тӯли тақрибан 20 соли таҳлилӣ дар як сол ҳамагӣ 7% -ро ташкил медиҳад. Чунин афзоиши таъсиси ҷойҳои корӣ ҳатто сатҳи аз байн рафтани онҳоро (10%) ҷуброн намекунад. Барои муқоиса, суръати миёнаи ҷаҳонии таъсиси ҷойҳои нави корӣ дар як сол аз 10 то 15 фоизро ташкил медиҳад¹⁸⁰.

Чунин суръати таъсиси ҷойҳои корӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз ниёзҳои пешрафтаи иқтисоди рақамӣ ақиб мондааст, инчунин коҳиши пайваستاи шумораи умумии онҳо метавонад нишондиҳандаи афзоиши шуғли ғайрирасмӣ бошад. Воқеан, тибқи маълумоти Пажӯҳишгоҳи меҳнат, шуғли ғайрирасмӣ аз 17% дар соли 2014 то соли 2021 бошад 22,3% афзоиш ёфтааст ва тибқи маълумоти RANEPА, ҳиссаи шуғли ғайрирасмӣ дар бозори меҳнат имрӯз ҳадди аққал 45% -ро ташкил медиҳад.

Тағйироти технологӣ, ки имрӯз мо шоҳиди он ҳастем, бо суръат, миқёс ва таъсири бесобиқа ба тамоми соҳаҳои ҷомеа хос аст. Дар заминаи тичорат, самтҳои зерини таъсири онҳо ба чунин соҳаҳои равандҳои тичоратӣ, ба монанди:

- интизории муштариён, ки дар он рафтори истеъмолкунандагон аз сабаби имкон ва қобилияти идоракунии ҷараёнҳои иттилоотӣ оқилона мегардад, тавачҷуҳро танҳо ба чизи аз ҳама мувофиқ гузаронад;

- такмили маҳсулот, зеро молҳо ва хидматҳо метавонанд бо ёрии технологияҳои рақамӣ ба таври назаррас беҳтар карда шаванд;

- навовариҳои муштарак, зеро эҷод ва пешбурди хидматҳо дар асоси маълумот шаклҳои нави ҳамкории байни одамонро талаб мекунад;

- шаклҳои нави ташкилӣ, зеро он дар ташкили моделҳои нави тичорат (иқтисоди муштарак, иқтисодиёти талабот, платформаҳои глобалии хидматрасонӣ) зоҳир мешавад, моро водор мекунад, ки шаклҳо ва равандҳои

---

¹⁸⁰ Кельчевская, Н. Р., Ширинкина, Е. В. Проблемы учреждений высшего образования в рамках перехода на систему профессиональных стандартов / Н. Р. Кельчевская, Е. В. Ширинкина // Экономика образования. – 2017. – № 2 (99). – С. 39–47.

ташкилиро аз нав дида бароем¹⁸¹.

Дар робита ба ин, корхонаҳо маҷбуранд, ки пайваста аз тағйирот огоҳ бошанд ва равандҳои тичоратии худро мунтазам тағйир диҳанд. Дар баробари ин проблема сари вақт ва муносиб будани таълим ва тақмили ихтисос қадами асосӣ мегардад. Пешрафти корхонаҳо торафт душвортар мешавад, зеро онҳо бояд пайваста тағйир ё тақмил диҳанд. Ин тағйирот бояд бо суръати тез ба амал ояд, ки барои одамон бо малакаҳои, ки барои муваффақ нигоҳ доштани ширкат заруранд, аз ҳарвақта душвортар аст.

Дар ин шароит тамоюлҳои, ки бевосита ба равандҳои корӣ дар ташкилотҳо таъсир мерасонанд, ҳалқунанда мебошанд:

- раванди таълим ба суръати тағйирот мувофиқ нест;
- моделҳои нави алоқа ва ҳамкорӣ эҷод мешаванд;
- автоматикунонӣ ва тағйир додани вазифаҳои технологӣ дар ҷои кор.

Автоматикунонӣ ва зеҳни сунӣ имкон медиҳад, ки аз меҳнати инсон даст кашанд, ки дар он ҷо риояи муқаррарӣ ба алгоритмҳо ё миёнаравӣ байни системаҳо зарур аст. Бо вуҷуди ин, ихтисори ҷойҳои корӣ танҳо натиҷаи рушди технология нест, ки ширкатҳо дар сиёсати кадрӣ худ дучор меоянд.

Рушди босуръати технологияҳои рақамӣ, зеҳни сунӣ, робототехника, автоматикунонӣ, маҷозии саволи мантиқиро ба миён меорад, ки оё роботҳо ва алгоритмҳо одамонро иваз карда метавонанд ва ин кай рӯй медиҳад¹⁸². Дар айни замон, дар ин мавзӯ андешаҳои яқдилона вуҷуд надорад, масалан, олимони Карл Фрей ва Майкл Осборн дар соли 2013 муайян карданд, ки 47% касбҳо дар Иёлоти Муттаҳида дар тӯли 10-20 соли оянда хатари баланди зеҳни сунӣ, робототехника ва автоматизатсияро доранд¹⁸³.

---

¹⁸¹ Бауэр, В. П. Проблемы на пути создания унифицированной цифровой платформы цифровой экономики. – М.: РАЕН, 2017. – 39 с.

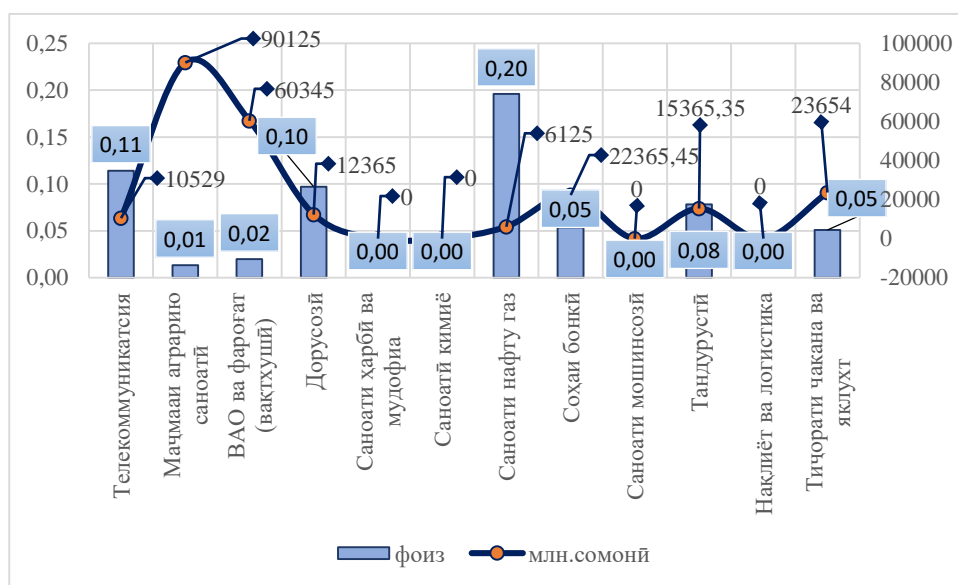
¹⁸² Кантышев, П. Роботы не приживаются на российских заводах [Электронный ресурс] / П. Кантышев // Ведомости. – 2016. – Режим доступа: <https://www.vedomosti.ru/technology/articles/2016/11/14/664697-roboti-neprizhivayutsya> (дата обращения: 02.04.2018 г.).

¹⁸³ Frei, V., Osborn, M. The future of employment: how susceptible are jobs to computerization [Электронный ресурс] / Oxfordmartin. – 2013. Режим доступа: https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf.

Муаллифон, ки бо Citibank дар зиёда аз 50 кишвари OECD тадқиқот мегузаронанд, ба хулосае омаданд, ки дар 57% касбҳо, алгоритмҳои мошинӣ ва нейротехнология одамонро иваз мекунанд¹⁸⁴.

Дар доираи касбҳои анъанавӣ маҷмӯи вазифаҳои марбут ба воқеияти ҷаҳони рақамӣ босуръат васеъ мешавад: кор бо додаҳои калон, муоширати онлайн, барномасозӣ, вебсайт ва таҳияи барномаҳо. Дар навбати худ, вазифаҳои нав боиси ташаккули вазифаҳои тамоман нав мегарданд. Интизор меравад, ки то соли 2023 рушди фанноварӣ боиси аз байн рафтани 75 миллион ҷойҳои корӣ дар саросари ҷаҳон мешавад, аммо дар баробари ин 133 миллион ҷойҳои нави корӣ таъсис дода мешаванд.

Вазни қиёсии меҳнати автоматӣ дар структураи соҳаҳои иқтисодиёт дар расми 18 нишон дода шудааст.

Расми 18. – Ҳиссаи меҳнати автоматикунонидашуда дар сохтори бахшҳои иқтисодӣ (таҳияи муаллиф дар асоси баҳои коршиносон).

Дар сохтори мансубияти соҳавӣ аз ҳама осебпазир ба автоматизатсия тичорати меҳмонхонаҳо ва тарабхонаҳо мебошад, ки дар он тақрибан 75% равандҳо бояд автоматикунонӣ карда шаванд; дар истихроҷи маъдан (63%);

¹⁸⁴ Citibank. Technology at Work v 2.0 [Электронный ресурс] / Citibank. – 2016. – Режим доступа: <https://www.citivelocity.com/citigps/ReportSeries.action>.

дар сектори молия - 37 фоиз. Умуман дар истеҳсолот дараҷаи пасти автоматикунонӣ (30 фоиз) пешбинӣ карда мешавад, ки аз як тараф, дараҷаи баланди автоматиконӣ, ки аллақай мавҷуданд ва аз тарафи дигар, арзиши баланди ҷорӣ намудани технология сабабгор мешавад.

Дар ин ҷо қайд кардан зарур аст, ки дар тамоми давраи таҳаввули меҳнати истеҳсолӣ ҳар як техникаи нав ҳамеша ҳам ба ивази меҳнати одамон ва ҳам ба тағйир ёфтани сохтори он оварда расонд ва бо ҳамин шаклҳои нави шуғлро ба вучуд меовард. Ҳамин тариқ, тибқи ҳисобҳои WEF, таъсиси ҷойҳои нави корӣ дар 15 кишвари ҷаҳон то соли 2030 тақрибан 2 миллион ҷойҳои кориро ташкил медиҳад¹⁸⁵. Хатмкардаи MIT Media Lab (MIT) ва муассиси стартапи технологӣ Аяя Бдаир бовар дорад, ки то соли 2035 65 дарсади ҷойҳои кории имрӯза вучуд надоранд. Масалан, касби мутахассис оид ба танзими ҳуқуқии масъалаҳои истифодаи интеллекти сунъӣ, менечери дронҳо, ветеринар оид ба робототехника, биолог оид ба парвариши узвҳои сунъӣ ва ғайра талабгор хоҳад буд¹⁸⁶.

Аз таҷрибаи Руссия бар меояд, ки агентии ташаббусҳои стратегӣ ва Мактаби менечменти Маскав Сколково таъсири технологияҳои нави рақамиро ба бозори меҳнат ва шуғли аҳолии Русия дар миқёси зерин арзёбӣ ва пешгӯӣ мекунад: то соли 2030 57 касби «анъанавӣ» аз байн рафта, 186 касбҳои нав пайдо мешаванд¹⁸⁷. Раванди рақамикунонӣ, автоматикунонӣ, роботизатсия, зеҳни сунъии ҳамаи равандҳои бизнес, ки аз рӯи ҳисобҳои гуногун оғоз ёфтаанд, дар даҳсолаи оянда ба хатари аз 9 то 50% тамоми касбҳои ҳозира аз байн рафтани онҳо оварда мерасонад¹⁸⁸.

Мундариҷаи касбҳои анъанавии мавҷуда ба тағйироти кулӣ дучор

---

¹⁸⁵ Weller, C. 5 strange jobs that could exist by 2030 [Электронный ресурс] / Businessinsider. – 2016. – Режим доступа: <http://www.businessinsider.com/strange-jobs2030-2016-8>.

¹⁸⁶ Bdeir, A. Littlebits Ted Talk [Электронный ресурс] / 2017. – Режим доступа: <https://littlebits.com/education>.

¹⁸⁷ Атлас новых профессий. Профессии-пенсионеры [Электронный ресурс] / 2015. – Режим доступа: <http://atlas100.ru/future/articles/professii-pensionery/>.

¹⁸⁸ Citibank. Technology at Work v 2.0 [Электронный ресурс] / Citibank. – 2016. – Режим доступа: <https://www.citivelocity.com/citigps/ReportSeries.action>.

шуда, синтези технологияҳои нави рақамиро ифода мекунад. Ин раванд бо кутбшавии касбҳо хос буда, дар 5-10 соли оянда идома хоҳад ёфт. Дар шароити таҳияи технологияҳои нави рақамӣ бо истифода аз зеҳни сунъӣ, интернетӣ ашӯ, дастгоҳҳои автоматикунонидашуда ва роботизатсия дар кори худ, корхонаҳо дар экосистемаҳои мураккаби рақамӣ ҳамчун синтези як қатор корхонаҳо ва технологияҳо бештар ҳамкорӣ мекунанд.

Роботикунонӣ ҳамчун як тамоюли алоҳида аз автоматикунонии равандҳои тиҷоратӣ барои он чудо карда шудааст, ки раванди роботикунонии миқёси васеъ дар ҳама ҷо аз корхонаҳо сармоягузориҳои назаррас, дарозмуддат ва сармояталабро талаб мекунад, бинобар ин, таъсири пурраи ин тамоюлро назар ба самараи автоматикунонӣ дертар дидан мумкин аст. Аммо, ин ду падида бо ҳам зич алоқаманданд. Бисёре аз бахшҳои иқтисод аз нуқтаи мегузаранд, ки фоидаи иқтисодии татбиқи роботҳо аз хароҷоти хариди роботҳо зиёдтар хоҳад буд, ба истиснои кишварҳои, ки хароҷоти меҳнати паст доранд. Дар робита ба ин, равандҳои роботизатсия бештар дар соҳаҳои меҳнатталаб бо арзиши иловагии баланд истифода мешаванд, масалан, дар соҳаи электроника, саноати мошинсозӣ ва ғайра. Дар ҷаҳон дар соли 2017 шумораи роботҳои амалкунанда беш аз 1,6 миллион ададро ташкил медиҳад ва тибқи маълумоти то 2 сол пешгӯӣ карда шавад, шумораи онҳо метавонад ба 2,5 миллион нафар расад^{189;190}.

Дар давраи дарозмуддат, яъне то соли 2030, истифодаи густурдаи роботҳо ба таҳдиди аз даст додани ҷои кор, пеш аз ҳама дар байни коргарони категорияи таҳассуси пасттарин, ки корҳои муқаррарии ғайрифавоқаро иҷро мекунанд, оварда мерасонад. Тибқи ҳисобҳои пешгӯии ширкатҳои

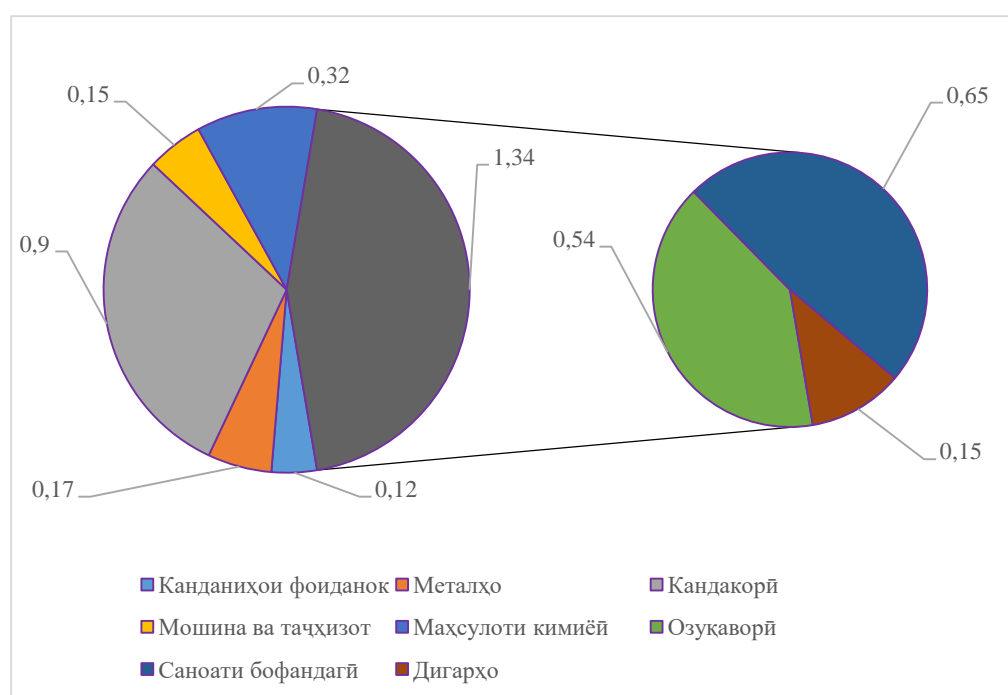
---

¹⁸⁹ ATD. Training Industry Report [Электронный ресурс] / 2016. – Режим доступа: https://trainingmag.com/sites/default/files/images/Training_Industry_Report_2016.pdf. 198. AT Kearney. Answering the digital and analytics talent gap [Электронный ресурс] / 2015. – Режим доступа: <https://www.atkearney.com/documents/20152/434804/LEAP%2BAnswering%2Bthe%2BDigital%2Band%2BAnalytics%2BTalent%2BGapThe%2BNew%2BTrilinguals.pdf/31da48f8-9ec1-f796-bee0-f6d58e07edbe>.

¹⁹⁰ Sirkin, H., Zinser, M., Rose, J. The Robotics Revolution. The Next Great Leap in Manufacturing. – Boston: BCG, 2015. – 28 p.

консалтинг, 19% ҳамаи касбҳои корӣ 80% бо роботҳо иваз карда мешаванд¹⁹¹. Мо боварӣ дорем, ки баъд аз поляризацияи таҳассусҳо раванди аз кор хориҷ кардани корҳои пастхаттисос ба амал меояд.

Дар айни ҳол иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан ба истифодаи ресурсҳо нигаронида шуда, аз ҷиҳати интенсивӣ то андозае интенсивӣ нест, ки маълумотҳо дар бораи мавқеи пешқадами Ҷумҳурии Тоҷикистон дар масъалаи содироти ашёи хом ва махсусан дар тақсироти байналхалқии меҳнат шаҳодат медиҳанд. Сохтори воридоту содироти захираҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 дар расми 19 нишон дода шудааст.

Расми 19. – Сохтори воридоту содироти ресурсҳо корхонаҳои саноатӣ дар соли 2018 [муаллиф дар асоси маълумотҳои оморӣ таҳия намудааст]

Равшан аст, ки дар содироти мол ҳисаи бештарро содироти захираҳои энергетикӣ – 76 фоиз, содироти металлҳои саноати кӯҳӣ ва металлургия – 29 фоиз; 7 фоизи содироти молро содироти шартан технологияи мошину

¹⁹¹ Гордеев, А. Лишние люди XXI века [Электронный ресурс] / А. Гордеев // РБК. – № 9. – 2017. Режим доступа: <https://www.rbc.ru/newspaper/2017/01/20/58806fe19a794712678e210e> (дата обращения: 12.03.2018 г.).

таҷҳизот, ки маҳсулоти саноатӣ ва мошинсозӣ дар бар мегирад, ишғол мекунад. Дар баробари ин, дар шароити афзалиятдоштаи маҳсулоти воридотии мошинсозӣ, ки дар сохтори воридот 45%-ро ишғол мекунад, метавон гуфт, ки дар бозори дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон норасоии маҳсулоти рақобатпазир вучуд дорад.

Сохтори аҳолии қобилии машғул вобаста ба шуғлнокии онҳо дар чадвали 2.4. нишон дода шудааст.

Чадвали 2.4.

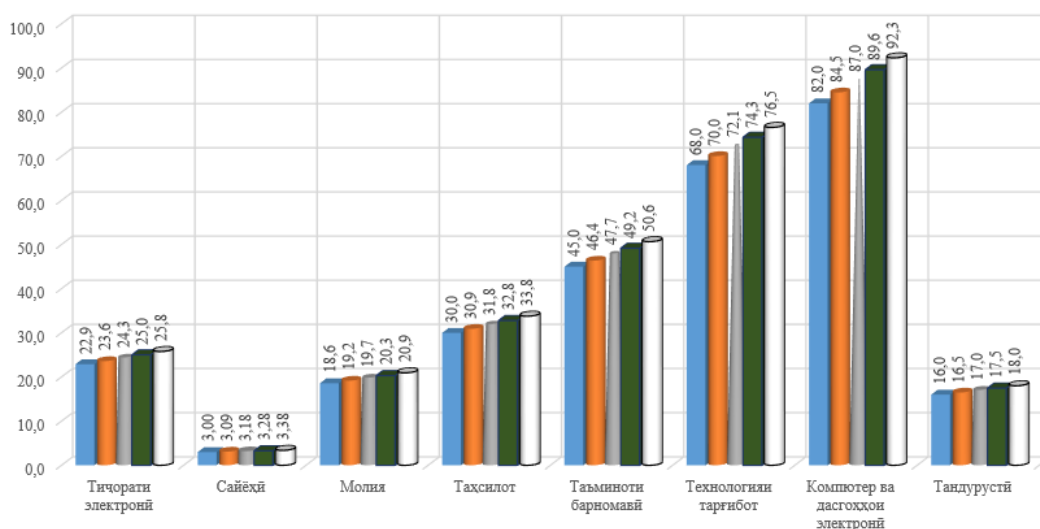
Сохтори аҳолии қобилии шуғл, солҳои 2019-2021 (ҳаз.нафар)

Нишондиҳанда	Солҳо		
	2019	2020	2021
Ҳамаи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ	1335,52	1393,78	1540,84
бо доллари ИМА	140,1	135	136,3
Кишоварзӣ, шикор ва ҷангалпарварӣ	544,37	572,79	633,91
бо доллари ИМА	57,1	55,5	56,1
Саноати истихроҷи маъданҳои куҳӣ ва коркардиконҳо	2597,48	2546,63	2840,75
бо доллари ИМА	272,6	246,7	251,2
Саноати коркард	1580,28	1698,28	1995,53
бо доллари ИМА	165,8	165,5	176,5
Дастрасӣ (таъмин)-и қувваи барқ, газ, буғ ва ҳаво	2034,1	2299,88	2770,52
бо доллари ИМА	213,4	222,8	245
Таъминоти обтозакуни, тақсимот ва гирифтани ашёи дуҷумдараҷа	903,65	941,82	1030,09
бо доллари ИМА	94,8	91,2	91,1
Сохтмон	2435,08	2403,84	2452,67
бо доллари ИМА	255,5	232,9	216,9
Савдои яклухт ва ҷакана, таъмири автомобилҳо, мотосиклҳо, молҳои маишӣ ва маводҳои истифодаи шахсӣ	1235,43	1246,57	1339,88
бо доллари ИМА	129,6	120,8	118,5
Меҳмонхонаҳо ва тарабхонаҳо	1170,39	1073,96	1079,09
бо доллари ИМА	122,8	104	95,4
Нақлиёт ва хоҷагии анбор	1960,95	1557,65	1922,47
бо доллари ИМА	205,8	150,9	170
Маълумот ва коммуникатсияҳо	2584,12	2706,94	3175,51
бо доллари ИМА	271,2	262,3	280,8
Миёнаравихои молиявӣ ва фаъолияти сууртавӣ	3333,05	3580,17	4296,47
бо доллари ИМА /в долларах США	349,7	346,9	379,9
Амалиётҳо бо амволи ғайриманкул	1332,09	1309,89	1410,97
бо доллари ИМА /в долларах США	139,8	126,9	124,8
Фаъолияти касбӣ, илмӣ ва техникӣ	1253,2	1319,92	1915,65

бо доллари ИМА	131,5	127,9	169,4
Идоракунӣ ва фаъолияти ёрирасон	1624,65	1431,2	1271,2
бо доллари ИМА	170,5	138,7	112,4
Идоракунии давлатӣ ва мудофия, бехатарии ҳатмии иҷтимоӣ	1092,8	1215,33	1298,87
бо доллари ИМА	114,7	117,7	114,9
Маориф	1058,55	1117,6	1247,46
бо доллари ИМА	111,1	108,3	110,3
Тандурустӣ ва хизматҳои иҷтимоӣ	900	977,22	1023,12
бо доллари ИМА	94,4	94,7	90,5
Санъат, вақтхушӣ ва истироҳат	1086,42	1158,55	1259,21
бо доллари ИМА	114	112,2	111,3
Дигар фаъолияти хизматрасонӣ	3006,66	3314,66	3952,8
бо доллари ИМА	315,5	321,1	349,5

*Сарчашма: таҳияи муаллиф

Равшан аст, ки 35 фоизи шуғлҳо ба категорияи «Маҳорат» тааллуқ доранд, ки ин аз паҳншавии шуғли ибтидоӣ шаҳодат медиҳад ва ба сохтори ашёи хоми иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста аст. Ҳиссаи меҳнати зеҳние, ки ба кормандони категорияи «Дониш» ниёз дорад, танҳо 17 фоизро ташкил медиҳад, ки ин аз хеле паст будани интеллектуалии меҳнат шаҳодат медиҳад. Як омили муҳими афзоиши талабот ба мутахассисон дар категорияи Дониш фарҳанги стартапҳо ва сармоягузорӣ ба онҳо мебошад. Динамикаи сохтори сармоягузорӣ аз рӯи зербахшҳои асосии бахши технологияҳои иттилоотӣ дар расми 20 нишон дода шудааст.

Расми 20. – Динамикаи сохтори сармоягузорӣ аз рӯи зербахшҳои асосии бахши технологияҳои иттилоотӣ дар солҳои 2015 – 2020 [таҳияи муаллиф]

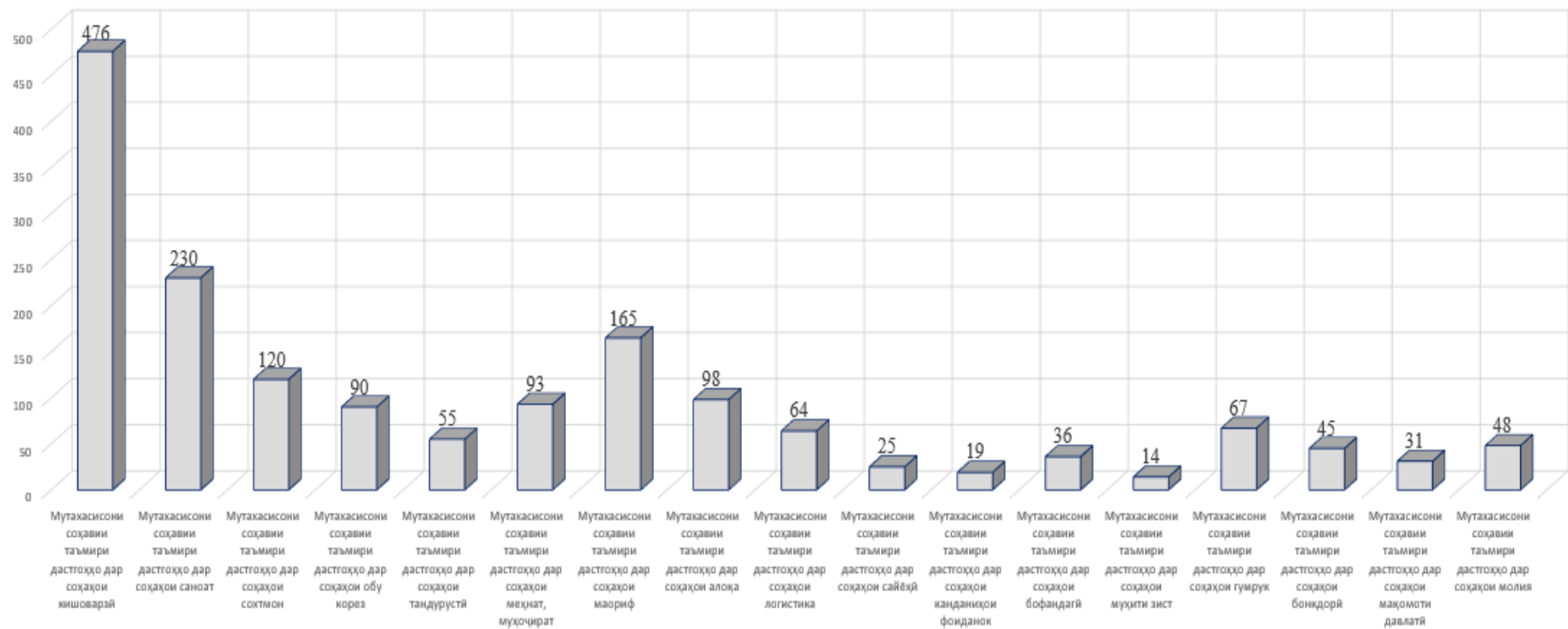
Дараҷаи тахассусӣ ва салоҳияти касбӣ, ки муҳимтарин хусусиятҳои

бозори меҳнат мебошанд¹⁹², гуногунрангии сармояи инсониро муайян мекунад. Тамоюли тақсимои аҳолии шуғл аз рӯи сатҳи малака ва тахассус дараҷаи талаботро ба сифати муайяни сармояи инсонӣ нишон медиҳад¹⁹³. Эҳтиёт ба кормандон барои ишғол намудани ҷойҳои холӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар расми 21 нишон дода шудааст.

---

¹⁹² Кулькова, И. А. Методические подходы и проблемы оценки конъюнктуры рынка труда / И. А. Кулькова // Вестник евразийской науки. – 2018. – Т. 10. – № 1. – С. 18.

¹⁹³ Кузьминов, Я. Вероятное воздействие экономического кризиса на систему образования и качество человеческих ресурсов России [Электронный ресурс] / Я. Кузьминов. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/veroyatnoevozdeystvie-ekonomicheskogo-krizisa-na-sistemu-obrazovaniya-i-kachestvochelovecheskih-resursov-rossii-doklad-rossiyskogo>.

Расми 21. – Эҳтиёҷот ба кормандон барои ишғол намудани ҷойҳои кори ҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [таҳияи муаллиф]

Равшан аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон эҳтиёҷоти бештар ба коргарон ба мутахассисони соҳаи муҳандисӣ ва сохтмон дараҷаи баланди тахассус рост меояд. Дар айни замон, касбҳо дар соҳаи тарроҳии таҷрибаи муштариён (дизайнерҳои UX), омӯзиши мошинсозӣ, таҳияи мобилӣ ва фронт-энд, тарроҳии scrum ва технологияҳои agile, инчунин мутахассисон ба монанди соҳиби маҳсулот - соҳиби маҳсулот, таҳиягарони fullstack муҳандисони DevOps талабот зиёданд. Талабот ба кадрҳои рақамӣ афзоиш меёбад, рақобат байни корфармоён барои ҷалби кадрҳо на танҳо аз корхонаҳои дигари онҳо афзоиш меёбад¹⁹⁴. Маҳз ширкатҳои инноватсионӣ метавонанд ҳамчун агентҳои тағйирот дар маҷмӯъ дар иқтисодиёт ва дар бозори меҳнат хидмат кунанд¹⁹⁵, аз ҷумла: онҳо бояд ҳам барои фурӯш ва ҳам барои кормандони касбии иқтисодиёти рақамӣ дар бозори ҷаҳонӣ рақобат кунанд. Аммо, мутаассифона, ҳиссаи ҷунин ширкатҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бениҳоят кам аст - ҳамагӣ 1% коргарон ва мо ҷунин мешуморем, ки ин барои таъсири назаррас ба рушди бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2025 кофӣ нест¹⁹⁶.

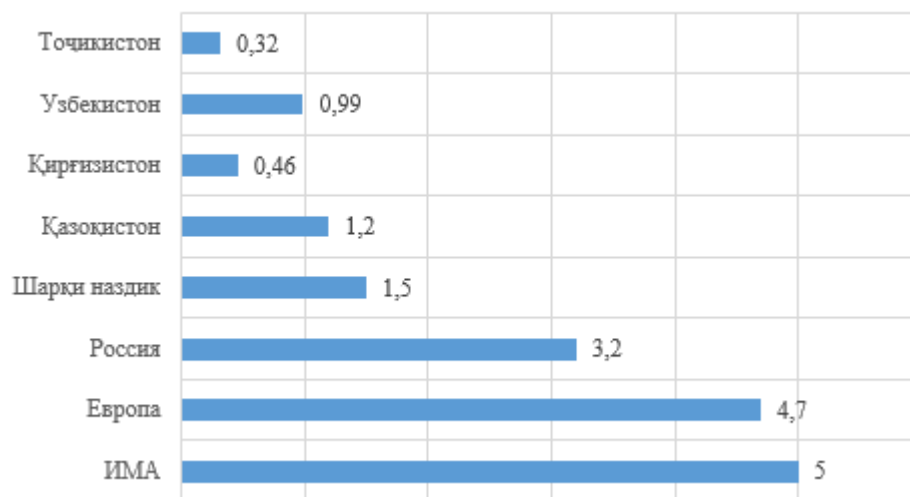
Ҳиссаи қувваи корӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар расми 22 оварда шудааст.

---

¹⁹⁴ Басова А.Е., Шамигова А.С. Человеческий капитал и инвестиции в человеческий капитал организации / А.Е. Басова, А.С. Шамигова // В сборнике: Актуальные вопросы и перспективы развития науки и образования. Материалы международной (заочной) научно-практической конференции. Научно-издательский центр «Мир науки». 2016. С. 61-64.

¹⁹⁵ Бахшиян Д.В Зевеке О.Ю. Человеческий капитал как основной ресурс эффективного предприятия, как резонанс на вызовы современного мира / Д.В. Бахшиян, О.Ю. Зевеке // В сборнике: актуальные проблемы науки и техники: достижения, инновации. Сборник статей по материалам всероссийской научно-практической конференции. Под редакцией О.Ю. Зевеке. 2017. С. 20-31.

¹⁹⁶ Гурезов С.И Управление качество образование и оценки человеческого капитала в общеобразовательных учрежденный / С.И.Гурезов // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. 2018. С. 151-156.

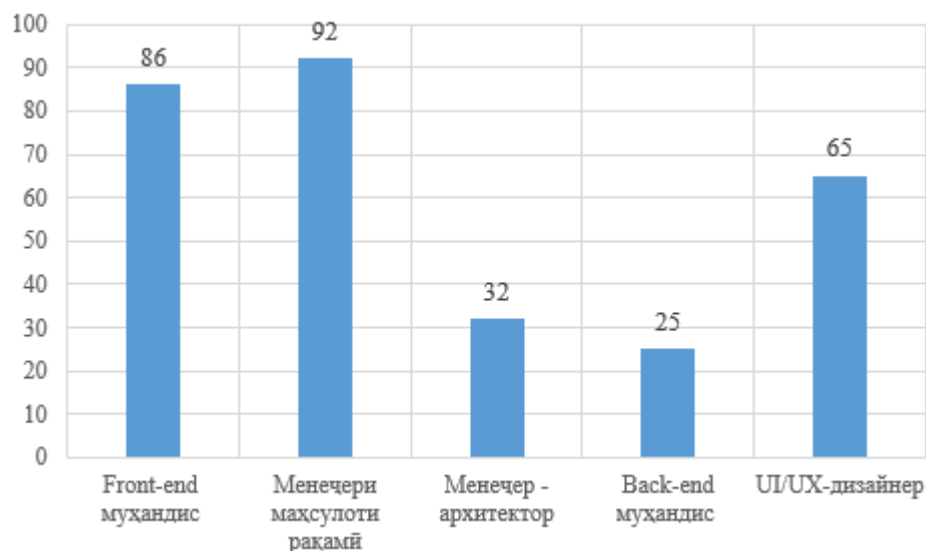

Расми 22. – Ҳиссаи қувваи корӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ (таҳияи муаллиф дар асоси тадқиқоти McKinsey Global Institute ва институти таҳқиқоти ҷаҳонии PwC – Digital IQ)

Дар айни замон вазни киёсии мутахассисони соҳа дар байни аҳолии бо кор таъминшуда дар давлатҳои пешбари Аврупо 3,7 фоиз, дар ИМА 3,8 фоизро ташкил медиҳад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин рақам ба таври назаррас камтар аст - танҳо 0,32% аҳолии фарогири шуғл дар ин самт мебошад.

Маълумот нишон медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо 0,32% аҳолии шуғл мутахассисони ТИК мебошанд. Тибқи пажӯҳишҳои PwC, нарасидани мутахассисони соҳибхитисос дар соҳаи технологияҳои рақамӣ дар ҳоли ҳозир мушкили чиддӣ дар татбиқи лоиҳаҳои табдили рақамии ширкатҳо мебошад. Паҳншавии технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар ширкатҳо талаботро ба мутахассисони рақамӣ ба вучуд меорад. То соли 2022, нарасидани одамоне, ки метавонанд ин технологияҳоро дуруст истифода баранд, бахусус менечерони лоиҳаҳои рақамӣ. Норасоии кадрҳои рақамӣ то соли 2022 дар расми 23 нишон дода шудааст.

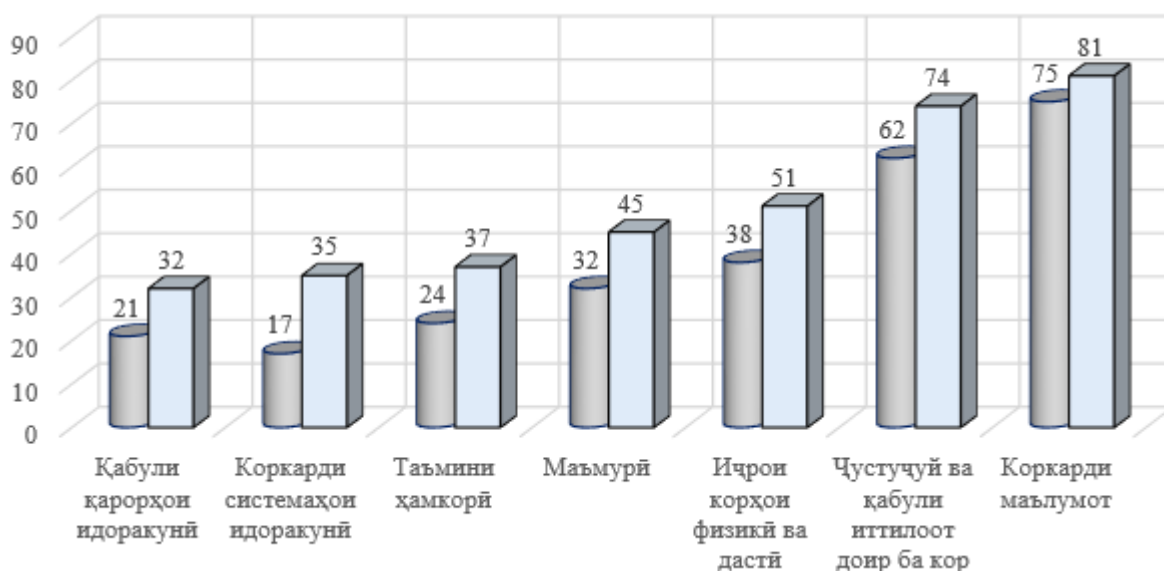

Расми 23. – Касри кадрҳои рақамӣ дар соли 2022 [таҳияи муаллиф дар асоси тадқиқотҳои BCG]

Касбҳои нав бевосита бо дигаргуниҳои доимии технологӣ алоқаманданд. Онҳо аз коргарон салоҳиятҳои нав талаб мекунад, ки қувваи кории тавассути мошинҳо баровардашуда, масалан, барои ҳалли вазифаҳои ғайристандартӣ ё таҳлили маълумотхоро надорад. Дар натиҷа, тафовут байни эҳтиёҷоти тиҷорат ва малакаи қувваи кории мавҷуда як мушкилоти калидӣ барои ширкатҳо мегардад. Дар айни замон ин иқтидорро ба вуҷуд меоварад вусъат додани меҳнати одам бо машина, вақте ки техника одамро иваз намекунад, балки пурра мекунад.

Сатҳи автоматикунӣ вобаста ба соҳа метавонад фарқ кунад, масалан, дар соҳаи коркарди маълумот, тақрибан 47% тамоми равандҳо дар айни замон автоматикунонида шудаанд (62% то соли 2022) ва танҳо 19% дар соҳаи қабули қарорҳои идоракунӣ (то то 28% то соли 2022). Таносуби автоматикунӣ ва вақти корӣ дар соҳаҳо то соли 2022 **дар расми 24 нишон** дода шудааст.

Расми 24. – Таносуби автоматикунонӣ ва вақти корӣ дар соҳаҳо то соли 2022 бо % [таҳияи муаллиф дар асоси тадқиқоти: Docebo. E-learning trends, 2019; Deloitte. Global Human Capital Trends, 2019]

Равшан аст, ки соли 2022 ба бузургтарин раванди автоматикунонӣ дар соҳаи чамъоварӣ ва коркарди маълумот эҳтиёҷ пайдо мешавад, ки 62% -ро ташкил медиҳад. Агар мошин равандҳои муқаррариро ба ўҳда гирад, он гоҳ қорманд дорои захираҳоест, ки ҳислатҳои сирф инсониро нишон диҳад, ки маҳсулноқӣ ва рақобатпазирии ширкатро зиёд мекунад: эҷодкорӣ, тафаккури таҳлилий ва малақаҳои муошират.

Сарфи назар аз афзалиятҳои ошқори истифодаи зеҳни сунъӣ дар тиҷорат, на ҳама ширкатҳо стратегияи кор бо он таҳия кардаанд. Танҳо як ширкат аз панҷ нафар аллақай зеҳни сунъиро ба пешниҳодҳо ё равандҳои худ ворид кардааст. Яке аз мушкилоти асосӣ дар татбиқи зеҳни сунъӣ ҷалб ва рушди мутахассисоне мебошад, ки метавонанд бо он кор кунанд. Тадқиқоти роҳбарон оид ба татбиқи зеҳни сунъӣ дар корхонаҳо дар расми 25 нишон дода шудааст.

Расми 25 – Тадқиқоти(назарсанҷии) роҳбарон оид ба татбиқи зеҳни сунъӣ дар корхонаҳо [аз ҷониби муаллиф дар асоси тадқиқот тартиб дода шудааст:Docebo. E-learningtrends, 2019; Deloitte. Global Human Capital Trends, 2019]

Маълумотҳо нишон медиҳанд, ки 75% директорони СЕО боварӣ доранд, ки зеҳни сунъӣ ба корхонаҳои онҳо имкон медиҳад, ки ба тиҷорати нав гузаранд; тақрибан 85% боварӣ доранд, ки зеҳни сунъӣ ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки афзалияти рақобатӣ ба даст оранд ё нигоҳ доранд; беш аз 60% ҳамаи пурсидашудагон стратегияи ҷорӣ кардани зеҳни сунъӣ дар фаъолияти худ надоранд. Ҳамзамон, ширкатҳо бояд дақиқ бифаҳманд, ки зеҳни сунъӣ тавассути баланд бардоштани самаранокӣ ва кам кардани партовҳои захираҳо ба чӣ таъсир расонида метавонад ва ба чӣ не.

Дар баробари ин, дар замони технологияҳои рақамӣ шаклҳои ташкили меҳнат тағйир меёбанд, корхонаҳо аз мавқеъҳои дақиқ муайяншуда ба кори лоиҳавӣ ҳаракат мекунанд. Таҳқиқот нишон медиҳанд, ки аз се ду ҳиссаи ширкатҳое, ки сатҳи баланди қабули абзорҳои рақамиро доранд, интизоранд, ки равандҳои корӣ нисбат ба функцияҳо бештар ба лоиҳа асосёфта

бошанд^{197;198;199}. Корхонаҳо нияти худро барои ҷалби мутахассисони тарафи сеюм ба лоиҳаҳо, бештар кор кардан бо кормандони дурдаст берун аз офисҳои ҷисмонӣ ва гузаштан ба ғайримарказизатсияи амалиёт нишон медиҳанд.

Дар баробари ин, дигаргуниҳои иҷтимоие, ки дар натиҷаи тараққиёти техника ба амал меоянд, ба зиёд шудани давомнокии умр ва давраи фаъолияти иқтисодии одамон оварда мерасонад. Дастаҳои синну соли гуногун паҳн мешаванд, ки дар он синну сол на ҳамеша бо таҷриба алоқаманд аст. Ҳамаи ин салоҳиятҳоро барои кор дар дастаҳои омехтаи байнисоҳавӣ дар сурати мавҷуд набудани иерархияи муқаррарӣ талаб мекунад. Дар чунин шароит роҳбарони корхонаҳо пеш аз ҳама маҳорати роҳбарӣ, алоқа ва ҳамкории байни коргаронро зарур мешуморанд. Дар баробари ин, кормандон бояд ба омӯзиши пайвастаи иҷтимоӣ дар дохили коллектив омода бошанд, вақте ки мубодилаи таҷриба ва дониш ҳангоми муоширати ҳамарӯза бо ҳамкорон сурат мегирад. Дар шароите, ки таълими муттасил калиди рақобатпазирии тиҷорат мегардад, ташаббуси ҳар як аъзои даста муҳим аст. Дар робита ба ин, корхонаҳо бештар ба рушди технологияҳое такя мекунанд, ки ба онҳо имкон медиҳанд, ки мубодила ва паҳн кардани донишҳои аз ҷониби кормандон дар тамоми бизнес эҷодшударо дастгирӣ намуда, самаранокии омӯзиши корпоративиро афзоиш диҳанд.

Суръати дигаргуниҳои технологӣ ва иҷтимоӣ корхонаҳоро водор мекунад, ки пайваста дигаргун шаванд, технологияи навро ба фаъолияти худ ворид кунанд ва шаклҳои самарабахши кори коллективро ҷустуҷӯ намоянд.

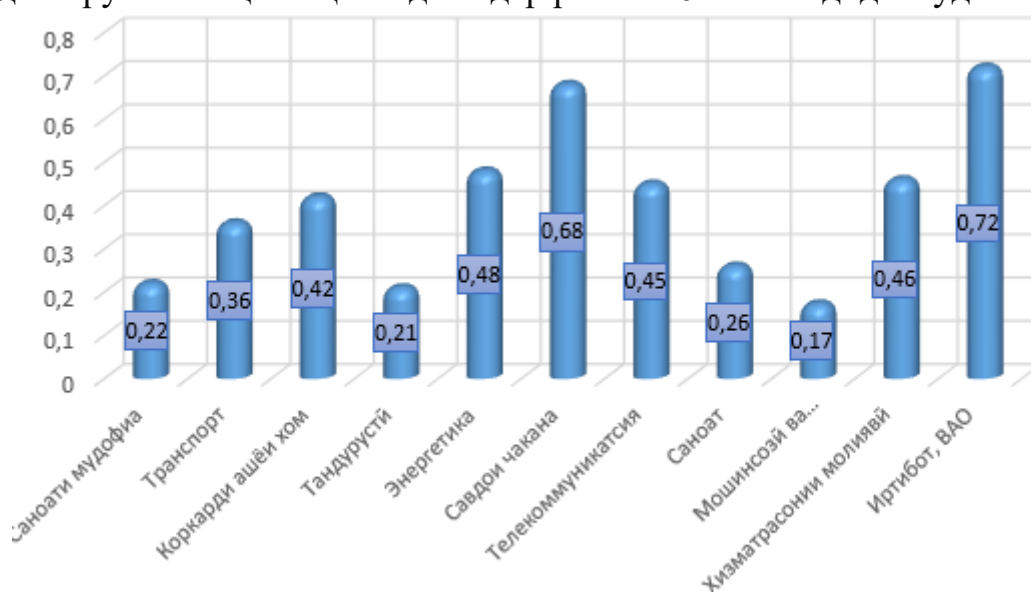
¹⁹⁷ Демиденко Е.А. Институты улучшающие человеческий капитал / Е.А Демиденко // В сборнике: человеческий капитал как важнейший фактор постиндустриальной экономики. Сборник статей по итогам международной научно-практической конференции. 2017. С. 85-89.

¹⁹⁸ Демин В.В. Оценка параметров человеческого капитала при осуществлении инновационной деятельности / В.В. Демин // дисс... канд.... экон. наук: 08.00.05 / Институт международного права и экономики им. А.с. Грибоедова. Москва, 2013

¹⁹⁹ Джумаева А.Д. Влияние человеческого капитала на инновационное развитие организации / А.Д. Джумаева // В сборнике: современные аспекты информационно-правового и инфраструктурного обеспечения устойчивого социально-экономического развития северо-кавказского региона. Преподавательская секция: «Современные аспекты управления в агропромышленном комплексе». Сборник научных статей по материалам международной научно-практической конференции. Ставрополь, 2020. С. 239-243

Инро бе майлу хошиш ва қобилияти ҳар як коркун ҳар рӯз чизҳои нав омӯхтан, омӯзиширо қисми таркибии раванди меҳнат табдил додан, барои ин малакаҳои зарурии маърифатӣ ва рафториро нишон додан мумкин нест. Автоматикунони истеҳсолот, инкишофи интеллектуалии сунъӣ, тағйир додани сохторҳои ташкилӣ ва пеш аз ҳама суръати афзудаи тағйирот талаботи нави корхонаҳоро нисбат ба коргарон муайян мекунад. Роҳбарони тиҷорат мехоҳанд, ки на танҳо мавҷудияти таҷрибаи касбии кормандонро бубинанд, ки дар бораи хидматҳои гузашта сухан мегӯянд, дорой малака ва сифатҳое, ки метавонанд дар оянда муваффақиятро кафолат диҳанд муҳим аст.

Мувофиқи маълумоти ширкати консалтингии AT Kearney, талабот ба истеъдодҳо дар соҳаи технологияҳои рақамӣ ва таҳлил дар панҷ соли оянда 33% афзоиш хоҳад ёфт²⁰⁰. Арзёбии талабот ба кадрҳои рақамӣ дар 5 соли оянда аз рӯи бахшҳои иқтисодиёт дар расми 26 нишон дода шудааст.

Расми 26. – Арзёбии талабот ба кадрҳои рақамӣ дар 5 соли оянда аз рӯи бахшҳои иқтисодиёт [таҳияи муаллиф дар асоси тадқиқоти Digital McKinsey, 2017]

Динамикаи бештари талабот ба кадрҳои рақамӣ дар соҳаи ВАО ва

²⁰⁰ Capgemini. The Digital Talent Gap [Электронный ресурс] / Capgemini. – 2017. – Режим доступа: https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2017/10/DigitalTalent-GapReport_Digital.pdf.

технология (43%), каме камтар дар соҳаи хизматрасонии молиявӣ (36%) ва саноати машинасозӣ (35%) ба назар мерасад.

Имрӯз, дар ҷаҳони тағйирёбанда хатмкунандагони донишгоҳхоро ҳамчун интиқолдихандаи сармояи инсонӣ ба тағйирот дар бозори меҳнат омода кардан зарур аст, дар ҳоле ки як омили муҳими хатмкунандагон омодагии онҳо ба тағйирот мебошад, ки онро омилҳои рушд ва тамоюлҳои бозори меҳнат муаррифӣ мекунанд ^{201,202,203,204,205}. Дар паи мантиқи омӯзиши падидаи сохтори тахассуси шуғли касбӣ, дар ин тадқиқот зарур аст, ки таъсири низоми таҳсилоти олий ба бозори меҳнат муайян карда шавад. Динамика ва сохтори аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол аз рӯи сатҳи таълим дар ҷадвали 2.5. нишон дода шудааст.

---

²⁰¹ Ефимова Е.Г. Татаркина А.И. Человеческий капитал как основной ресурс развития социо-экономической системы региона / Е.Г. Ефимова. А.И. Татаркина // в книге: конкурентоспособность и развитие социально-экономических систем. Сборник аннотаций докладов всероссийской научной конференции памяти академика А.И. Татаркина. Министерство образования и науки рф; челябинский государственный университет; вольное экономическое общество россии. 2017. С. 21-22.

²⁰² Захарченкова Е.И. Человеческий капитал в современных социально-экономических процессах / Е.И. Захарченкова // В сборнике: экономика, управление и право в современных условиях. Сер. «Экономика, управление и право в современных условиях» Самара, 2013. С. 48-51.

²⁰³ Иванова Е.А. к вопросу о формировании человеческого капитала с помощью системы непрерывного образования и его стратегическом управлении / Е.А Иванова//. В сборнике: операционный и проектный менеджмент: стратегии и тенденции. Материалы международной научно-практической конференции финуниверситета: сборник статей. Москва, 2021. С. 217-222.

²⁰⁴ Згонник Л.В. Оценка человеческого капитала /Л.В Згонник // Менеджмент в России и зарубежом. 2008. С. 100-103.

²⁰⁵ Забудская А.Г. Степнов П.А. Человеческий капитал как базовый элемент национального богатства / А.Г Забудская П.А. Степнов // В сборнике: актуальные вопросы экономики региона: анализ, диагностика и прогнозирование. Материалы VI международной студенческой научно-практической конференции. 2016. С. 325-328.

Динамика ва сохтори аҳолии аз чиҳати иқтисодӣ фаъол аз рӯи сатҳи таълим*

Нишондиҳандаҳо	Солҳо								Тағйирот 2021/2010
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
ҳазор нафар									
Ҳамагӣ дар иқтисодиёт машғул		2379,7	2384,2	2407	2425,5	2463,4	2506,2	2533,5	1,13
аз он ҷумла аз рӯи шаклҳои моликият:									
давлатӣ	1,262	441,5	456,1	470,3	484,5	490,7	497,5	509,9	1,18
хусусӣ	0,610	1588,6	1577,8	1594,1	1728,9	1733,1	1770,5	1775,5	1,26
коллективӣ	0,302	323,8	325,8	317,4	207,8	216	216,2	226,2	0,61
омехта бо иштироки хориҷиён	2,600	18,5	18,4	19	4,3	4,3	4,8	4,9	0,30
омехта бе иштироки хориҷиён		7,3	6,1	6,2	0,02	19,3	17,2	16,9	2,60
Ҳамагӣ дар иқтисодиёт машғул	100	100	100	100	100	100	100	100	1,00
аз он ҷумла аз рӯи шаклҳои моликият:									
давлатӣ	1,113	18,6	19,1	19,5	20	19,9	19,9	20,1	1,04
хусусӣ	0,536	66,8	66,2	66,2	71,3	70,4	70,6	70,1	1,11
коллективӣ	0,286	13,6	13,7	13,2	8,6	8,7	8,6	8,9	0,54
омехта бо иштироки хориҷиён	2,333	0,8	0,8	0,8	0,1	0,2	0,2	0,2	0,29
омехта бе иштироки хориҷиён	1,134	0,2	0,3	0,3	0	0,8	0,7	0,7	2,33

*Сарчашма: таҳияи муаллиф

Албатта, таҳсилоти олий ба чунин як параметри бунёдии бозори меҳнат, сатҳи фаъолияти иқтисодӣ ва шуғли аҳоли таъсири мусбат мерасонад, аз ин рӯ, дар тамоми давраи таҳлилшуда шумораи аҳолии аз чиҳати иқтисодӣ фаъол аз 2379,7 ҳазор нафар ба 2533,5 ҳазор нафарро афзудааст. Агар дар соли 2010 дар шумораи аҳолии аз чиҳати иқтисодӣ фаъол аз рӯи шакли моликият давлатӣ-1,262 хусусӣ- 0,610 коллективӣ -302 омехта бо иштироки хориҷиён – 2,600 ҳазор нафар бошад, пас ин нишондиҳандаҳо дар соли 2021 мутаносибан чунин аст: давлатӣ-509,9 хусусӣ- 1775,5 коллективӣ -226,2 омехта бо иштироки хориҷиён – 4,9 ҳазор нафар рост меояд.

Таҳлил нишон медиҳад, ки аҳолии аз чиҳати иқтисодӣ фаъол дар соли 2021 дар се бахши асосӣ чунин аст: давлатӣ-20,1%; хусусӣ-70,1% ва коллективӣ – 8,9%-ро ташкил медиҳад ва дар дигар бахшҳо ҳамагӣ 0,9% мебошад. Муаммои асосӣ дар он аст, ки иқтисодии кадрӣ бештар ба бахши хусусӣ тавваҷҷӯҳ дорад, зеро дар он ҷо имконияти рушди касбият ва салоҳиятҳо имконпазир аст.

Таъсири сохтори сатҳи таҳсилот ба чунин як параметри бунёдии бозори меҳнат ба мисли бекорӣ дар чадвали 2.6. нишон дода шудааст.

Чадвали 2.6.

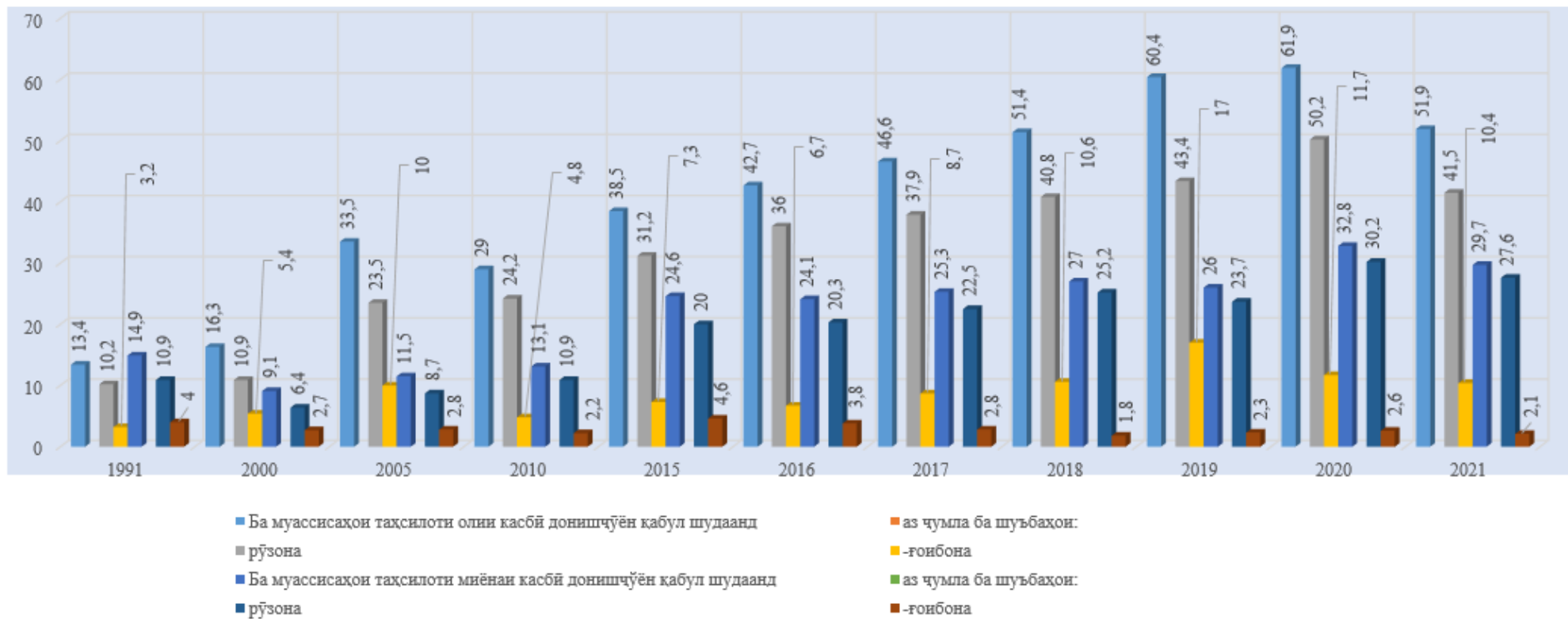
Динамика ва сохтори шумораи бекорон аз рӯи зинаҳои таҳсил [аз ҷониби муаллиф дар асоси маълумоти АОНПҚТ тартиб дода шудааст]*

Нишондиҳандаҳо	Солҳо									
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Захираҳои меҳнатӣ - ҳамагӣ	3186	3893	4530	5111	5224	5326	5427	5521	5585	5653
аз он ҷумла:										
Қувваи корӣ	1794	2154	2280	2437	2438	2460	2478	2514	2557	2587
аз онҳо:										
- аҳолии машғул	1745	2112	2233	2380	2384	2407	2426	2463	2506	2534
- бекорони расман эътирофшуда	49	42	48	57	54	53	52	51	51	53
Қувваи корӣ истифода нашуда дар иқтисодиёт	1392	1739	2250	2674	2786	2866	2949	3007	3068	3066
аз он ҷумла хонандагон	343	476	557	602	615	632	638	647	670	663
Дараҷаи бекорӣ (шумораи расман эътирофшудаи бекорон бо фоиз нисбат ба аҳолии дар иқтисодиёт ҷаъол)	2,7	2	2,1	2,3	2,3	2,2	2,1	2	2,1	2,1

*Сарчашма: таҳияи муаллиф

Тавре аз чадвали 2.6. бармеояд динамика ва сохтори шумораи бекорон дар давраи солҳои 2000 то 2021 мавриди таҳлил қарор гирифта шудааст. Аён аст, ки захираҳои меҳнати дар ин давра 177,5% яъне, аз 3186 ба 5653 афзудааст. Дар ин замина қувваҳои корӣ 144,2 % зиёд шудааст.

Расми 27. – Динамикаи қабули донишҷӯён аз рӯи шаклҳои таҳсил, ҳазор нафар [аз ҷониби муаллиф дар асоси маълумоти Маорифи Тоҷикистон тартиб дода шудааст]

Аз расми 27 маълум аст, тамоюли интихоб ва таҳсил дар МТОК кишвар афзудааст. Мувофиқи баҳодиҳиҳо ва пешгӯиҳо афзоиши тадриҷии иқтидори кадрӣ дар солҳои оянда чашмрас аст. Ин метавонад дар рушди иқтидори кадрӣ соҳаҳои иқтисодӣ, аз ҷумла савдои чакана дар шароити ташаккули иқтисодиёти рақамӣ саҳми арзишманд дошта бошад.

Дар концепсияи назарияи иқтисодӣ бозори таҳсилоти олий аз нуқтаи назари фазои зеҳни сохташуда мавриди омӯзиш қарор мегирад, ки дар он талабот ва пешниҳод аз сифати таҳсилоти аз ҷониби муассисаҳои таҳсилоти олий пешниҳодшаванда ва талаботи кордиҳандагон вобаста аст^{206;207;208;209}. Талабот ба хизматрасониҳои таълимӣ аз маълумотҳо оид ба динамикаи шумораи хонандагон аз рӯи шаклҳои таълим, ки дар расми 28 оварда шудааст, шаҳодат медиҳад.

Дараҷаи иштироки шахсони дорои таҳсилоти олий дар бозори меҳнат аз рӯи самтҳои тайёри (ҷадвали 2.7).

---

²⁰⁶ Быкова М.В., Савина И.В. Роль высшего образования в процессе формирования человеческого капитала / М.В. Быкова, И.В. Савина // В сборнике: кризис XXI века вчера. Сегодня. Завтра. Материалы III международной научно-практической конференции. 2015. С. 15-18.

²⁰⁷ Васильева Е.Е. Инвестиции в человеческий капитал / Е.Е. Васильева // В книге: молодежь XXI века: образование, наука, инновации. Материалы VII всероссийской студенческой научно-практической конференции с международным участием. Под редакцией Т.С. Федосовой, Т.В. Красильниковой. 2018. С. 75-77.

²⁰⁸ Золотарева О.А., Минченко А.А. Проблемы формирования человеческого капитала в системе высшего образования / О.А. Золотарева, А.А. Минченко // Экономика и банки. 2009. № 2. С. 36-41.

²⁰⁹ Иванова О.Е. Эффективность человеческого капитала в условиях экстропии системы высшего образования / О.Е. Иванова // Конкурентоспособность в глобальном мире: экономика, наука, технологии. 2017. № 5-5 (47). С. 59-61.

Ҷадвали 2.7.

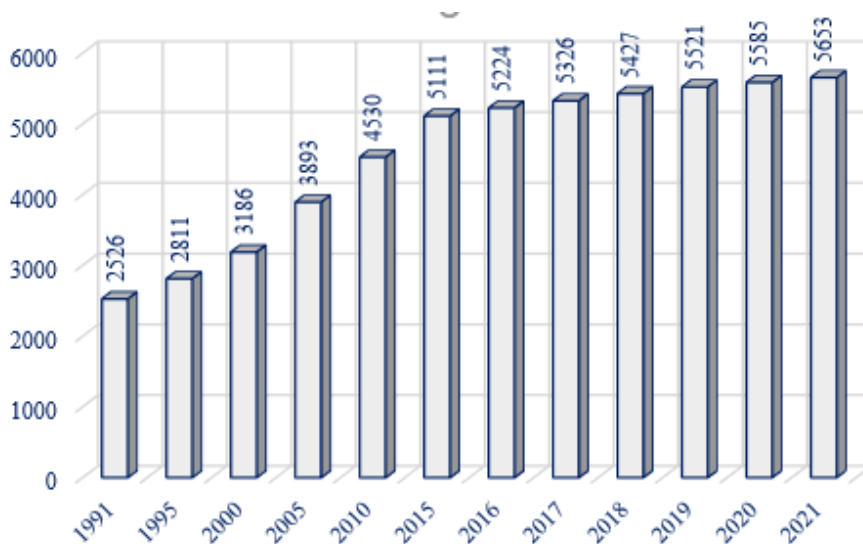
Сатҳи иштироки шахсони дорои маълумоти олий дар бозори меҳнати Тоҷикистон дар давраи солҳои 1991-2021, бо ҳисоби (%)*

	1991	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ донишҷӯён қабул шудаанд	13,4	19,1	16,3	33,5	29	38,5	42,7	46,6	51,4	60,4	61,9	62,9
<i>аз ҷумла ба муассисаҳои олии касбии соҳаҳои зерин:</i>												
- саноат ва сохтмон	1,7	2,9	1,4	5,7	4	6,8	6,9	7,8	7,9	8	9,8	9,8
- савдои чакана	1,2	1,7	0,9	1,7	1,8	2,3	2,8	3,9	4,6	2,9	3	3
- иқтисодиёт	0,3	6,6	3,2	8,3	8,5	11	12,4	13,5	14,4	16,3	18,6	18,6
тандурустӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш	1,4	1,2	1	1,5	2,2	2,7	4,2	4	3,6	4,2	4,8	4,8
- маориф	8,5	5,3	7,1	15,1	11,6	13,8	14,5	15,3	18,4	26,4	23,3	23,3
- фарҳанг ва санъат	0,4	0,3	0,3	0,5	0,5	1	0,9	1,1	1,3	1,4	1,6	1,6
дигарон	-	-	1,9	0,6	0,5	0,9	0,9	1	1,1	1,2	1	1
Ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ донишҷӯён қабул шудаанд	14,9	9,5	9,1	11,5	13,1	24,6	24,1	25,3	27	26	32,8	32,8
<i>аз ҷумла ба муассисаҳои миёнаи касбии соҳаҳои зерин:</i>												
саноат ва сохтмон	3,7	2,8	1,9	2,5	2,4	4,2	3,9	3,6	4,1	3,4	4	4
- савдои чакана	1,4	0,8	0,7	0,2	0,3	0,8	0,7	0,6	0,4	0,4	0,6	0,6
- иқтисодиёт	2,2	0,8	0,7	0,5	0,3	1,4	1	1,3	1,3	1,3	1,5	1,5
тандурустӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш	5,0	2,4	2,9	4,3	6,3	11,4	12,3	13,5	15,6	14,4	18,7	18,7
- маориф	2,3	2,2	2,4	3,5	3,1	6	5,2	5,3	4,7	5,6	7	7
- фарҳанг ва санъат	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,8	1	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9
дигарон	-	-	-	-	-	-	-	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2

*Сарчашма: муаллиф дар асоси маълумоти омили солонаи АОНПҶТ, 2022 тартиб додааст

Бо гузариш ба муносибатҳои нав ё иқтисоди бозорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон донишгоҳҳои нав таъсис дода шуда ба зудӣ ба афзоиши талабот ба хидматҳои худ посух доданд ва дар тӯли 30 сол (1993-2023) қабул ба муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дучанд зиёда шуд. Гузашта аз ин, ба далели «сӯрохи демографӣ» аз солҳои 90-ум инҷониб шумораи докталабон дар ҳамин давра 36% коҳиш ёфтааст. Дар натиҷа рақобат аз ҳисоби афзоиши шумораи ҷойҳо коҳиш ёфт: дар соли 2015 дар муқоиса бо 7 фоизи соли 1996 18% докталабони эҳтимоли ба донишгоҳҳо қабул карда шуданд.

Дарачаи иштироки шахсони дорои таҳсилоти олии дар бозори меҳнат аз рӯи самтҳои тайёри (расми 28).

Расми 28. - Динамикаи қувваи кори дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи сатҳи таҳсилот [таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти АОНПҚТ]

Рақам нишон медиҳад, ки сатҳи баландтарини шуғли коргарони дорои маълумоти олии дар соҳаи информатика ва технологияи компютерӣ мебошад, 92,6 фоиз, дар ҷои дуюм энергетика ва электротехника 84,7 фоиз, дарачаи паस्तтарини шуғли коргарони дорои маълумоти олии дар самти хоҷагии кишлоқ 76,2 фоиз. Аз рӯи дарачаи бекорӣ дар байни коргарони дорои маълумоти олии дарачаи баландтарин дар соҳаи илмҳои гуманитарӣ 4,1 фоиз ва паस्तтарин дарачаи бекорӣ 1 фоиз дар соҳаи нигоҳдории тандурустӣ мебошад.

Ин бори дигар тасдиқ менамояд, ки дар тайёр кардани мутахассисон номутаносибӣ вучуд дорад ва дар натиҷа дар давраи аз соли 2014 то соли 2021 ба иҷрои вазифаҳои ислоҳоти системаи таҳсилоти олий ноил нагардидааст²¹⁰. Хусусияти хоси сифати сармояи инсонӣ мутобиқати намуди машғулият, касб, сатҳи таҳсилот мебошад, ки дараҷаи истифодаи сармояи инсониро дар бозори меҳнат, хусусан системаи маориф инъикос мекунад. (расми 2.17).

Аён аст, ки дараҷаи истифодаи сармояи инсонӣ вобаста ба сатҳи таҳсилот тамоюли боло рафтани дорад, ки онро низ метавон ба таъсири мусбӣ нисбат дод.

Сохтори қувваи корӣ аз рӯи зинаҳои таҳсилот дар расми 29 нишон дода шудааст.

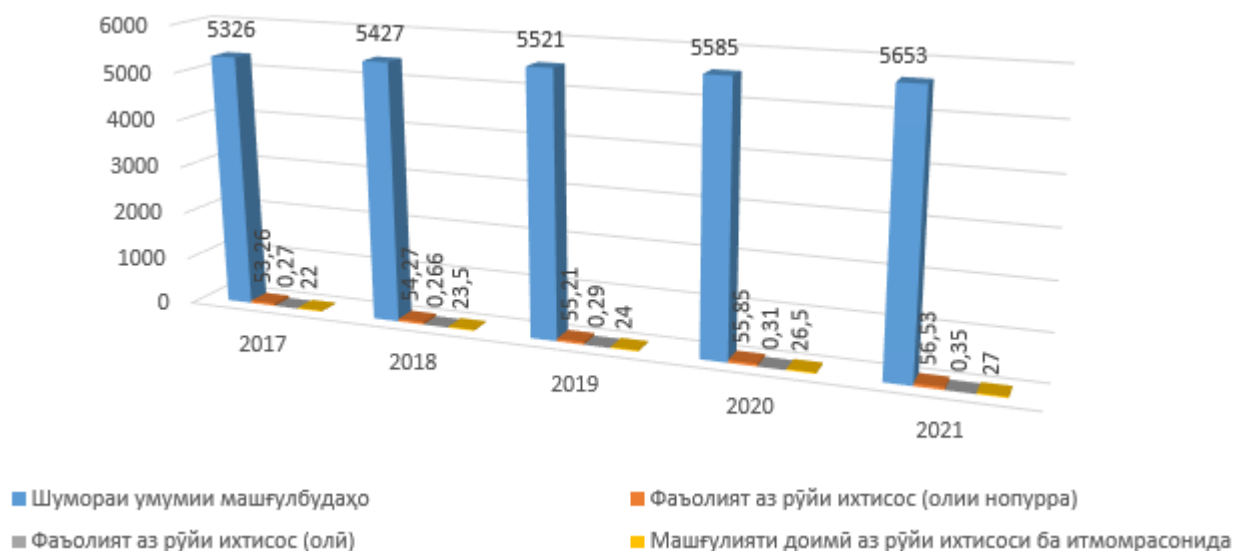

Расми 29. – Сохтори қувваи корӣ аз рӯи зинаҳои таҳсилот [таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти АОНПҚТ тартиб додааст]

Маълумот дар бораи талабот ба мутахассисони баландхатисос тасдиқ менамояд, зеро дар таркиби аҳолии шуғл сеяк - 33,6 фоизро дар соли 2018 шахсони дорои таҳсилоти олий, 25,3 фоизро дорои таҳсилоти миёнаи касбӣ ва

²¹⁰ Некрасова Л.В. Роль непрерывного образования в формировании человеческого капитала и основные направления его развития / Л.В. Некрасова // В сборнике: методика преподавания в заочном ВУЗЕ. Сборник научных трудов курского филиала финансового университета при правительстве РФ по материалам X международной научно-методической конференции. Финансовый университет при правительстве Российской Федерации, Курский филиал; Общественная палата Курской области; Курская региональная общественная организация ВЭО России. 2013. С. 105-110.

танҳо 3,7 фоизро шахсони дорои маълумоти олий ташкил медиҳанд. Муносибати ихтисоси дар натиҷаи таълим бо ҷои кори асосӣ ба даст овардашуда дар байни онҳое, ки дар иқтисодиёт шуғл доранд, аз рӯи сатҳи таҳсилот аз рӯи маълумотҳои тадқиқоти солҳои 2017-2021 дар расми 30 нишон дода шудааст.

Расми 30. – Арзёбии таносуби кори асосӣ ва касби (ихтисоси) азхудкардаи шахсоне, ки дар иқтисодиёт машғуланд, аз руи сатҳи маълумоти касбӣ [аз тарафи муаллиф дар асоси маълумоти иқтисодӣ тартиб дода шудааст].

Маълумоти рақамӣ нишон медиҳад, ки дар соли 2017 аз 71,391 ҳазор нафар. танҳо 54,5 фоизи шуғлдошта (38.693 ҳазор нафар) бо кори вобаста ба касбу кор доранд, ҳиссаи бештар ба шахсони дорои маълумоти олий – 23,0 фоиз (16.491 ҳазор нафар) рост меояд. Дар давраи таҳлилшуда то соли 2021 ҳиссаи кормандоне, ки ба касб (ихтисос)-и гирифташон алоқаманд 55,3 фоиз (39561 ҳазор нафар) ва ҳиссаи кормандони аз рӯи ихтисоси гирифташуда 23,5 фоиз (16811 ҳазор нафар) -ро ташкил дод. Мувофиқи маълумоти Мактаби тадқиқот стратегӣ, нисфи шахрвандони таҳсилкарда аз рӯи ихтисоси худ кор намекунанд ва зиёда аз 25% хатмкунандагон маълумоти «аз ҳад зиёд» мегиранд, яъне онҳо баъдан коре пайдо мекунанд, ки хароҷот ва вақтро талаб намекунад ки давлат, падару модарон ва талабагон барои гирифтани диплом маблағ гузоштаанд.

Чунин таносуби пасти кор ва касб ё ихтисоси гирифташуда, ҳатто дар соҳаи таҳсилоти олий аз он гувоҳӣ медиҳад, ки аз ҷониби корфармо талабот ба салоҳиятҳои барои хатмкунанда зарур нест^{211,212,213,214,215,216}, ки ба аҳамияти тадқиқот таъкид мекунад.

Тибқи пурсишҳои корфармоёни пешқадами ҷаҳон, «маҳоратҳои оянда»-и дилхоҳашон гуногунанд. Рӯйхати интизориҳо дорои хусусиятҳои гуногун, ба монанди қобилияти барномасозӣ ва зеҳни эмотсионалӣ мебошад. Дар баробари меҳнати дастӣ қобилияти идора кардани молия ва ресурсҳои моддӣ аҳамияти худро гум мекунад.

Дар муҳити тезонидани тағйироти технологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ созмонҳо ба раҳбарони худ умедҳои нав мегузоранд. Ба менечерони сатҳҳои гуногун вазифаҳои зерин гузошта мешаванд:

- дар шароити номуайяни ва мураккабӣ пеш рафтанд;
- барои қабули қарорҳо, ҳатто вақте ки шумо бояд байни «бад» ва «хеле бад» интихоб кунед;
- дар ҳамкорӣ бо дигар роҳбарони ташкилот, ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ амал кунанд;

---

²¹¹ Радько С.Г., Дембицкий С.Г., Пришляк Е.А. Компетентный подход к управлению человеческим капиталом / С.Г. Радько, С.Г. Дембицкий, Е.А. Пришляк // Дизайн и технологии. 2017. № 57 (99). С. 99-105.

²¹² Тесленко М.А. Комплементарность организационного, компьютерного и человеческого капитала как решение парадокса производительности / М.А. Тесленко // Вестник магистратуры. 2016. № 8-2 (59). С. 10-12.

²¹³ Хуснутдинова С.Р. учет человеческого капитала как одного из компонентов интеллектуального капитала: в финансовой отчетности чего-то не хватает? / С.Р. Хуснутдинова // Вектор экономики. 2022.

²¹⁴ Шкарупета Е.В., Мещерякова М.А. Лубянская Э.Б. Формирование и развитие человеческого капитала на основе цифровых компетенций высокотехнологичных компаний / Е.В. Шкарупета, М.А. Мещерякова, Э.Б. Лубянская // Организатор производства. 2020. Т. 28. № 2. С. 41-53.

²¹⁵ Знаменская А.Н., Костина Т.А., Ноакк В.В., Ларин С.Н. Выявление ключевых компетенций формирования человеческого капитала в условиях профессиональной неопределённости (на примере организации банковского сектора) / А.Н. Знаменская, Т.А. Костина, В.В. Ноакк, С.Н. Ларин // Экономика и предпринимательство. 2021. С. 966-973.

²¹⁶ Иванова И.К. Метод формирования ключевых компетенций как основа создания «человеческого капитала» / И.К. Иванова // Символ науки: международный научный журнал. 2016.. С. 118-119.

- кор бо шабакаи дастаҳо, ки аксари онҳо гуногунандешанд;
- дар речаи кори дурдаст идора ва илҳом бахшед;
- аз рушди технологияҳое, ки ба тичорат таъсир мерасонанд, огоҳ бошанд (истифода аз имкониятҳои мусбӣ, бартараф кардани оқибатҳои манфи);
- мусоидат ба рушди дигар кормандон, аз ҷумла омода намудани роҳбарони нав.

Ҳамаи ин маҳорати тодро талаб мекунад, ки баъзеи онҳо ба тафаккур, баъзеи онҳо ба муомила бо одамони дигар алоқаманданд. Дар ҳар як марҳилаи ҳаёт ташаккули малака ва малакаҳое, ки ба инсон имкон медиҳанд, ки самаранок фикр кунанд, ҳамкорӣ кунанд, омӯхта шаванд, стратегияи шахсии худро талаб мекунад. Аммо, ҳамаи ин стратегияҳо бо риояи шартҳои зерин амалӣ карда мешаванд:

- дарки зарурати ташаккули маҳорати муайян аз ҷониби ҳуди шахс;
- фароҳам овардани шароит ва ташкили фаъолиятҳое, ки ба рушди маҳорат мусоидат мекунанд;
- имконияти баҳодихии натиҷаи кор оид ба маҳорат.

Агар мо дар бораи таснифоти сифатҳои зарурӣ сухан ронем, тақсимооти анъанавӣ ба малакаҳои саҳт 1 ва малакаҳои нарм 2, аз ҷумла малакаҳои маърифатӣ, ки ба шумо имкон медиҳанд, ки дар раванди кор самаранок иштирок кунед ва аз як соҳаи мушаххас вобаста нест, кифоя нест. Акнун ба онҳо гурӯҳи алоҳидаи сифатҳо илова карда мешавад - маҳорати рақамӣ 3. Дар айни замон қобилияти омӯхтан дар давоми тамоми умр ба мета-сифат табдил меёбад, ки бе он ҳама чизе дигар барои оянда кор намекунад.

2.3. Принсипҳои методологии идоракунии иқтисодии кадрӣ дар шароити рушди иқтисодиёти рақамӣ

Муносибати методологии идоракунии сармояи инсонӣ дар иқтисодиёти рақамӣ бояд ба талаботи воқеии субъектҳои иҷтимоию иқтисодӣ ҷавобгӯ бошад, инчунин тамоюлҳои иқтисодӣ, геополитикӣ, технологӣ ва бозори меҳнатро ба назар гирад. Танҳо дар ин сурат метавон принсипҳои муайянеро таҳрезӣ ё истифода намуд, ки он дар ташаккул ва рушди иқтисодии кадрӣ метавонад нақши назаррасе дошта бошад.

Бояд қайд намуд, ки таҳлил ба мо имкон медиҳад, то се тамоюли тичоратро муайян кунем, ки принсипҳои идоракунии иқтисодии кадрӣ дар заминаи рушди иқтисоди рақамӣ аз ҷиҳати методологӣ дарк кунем:

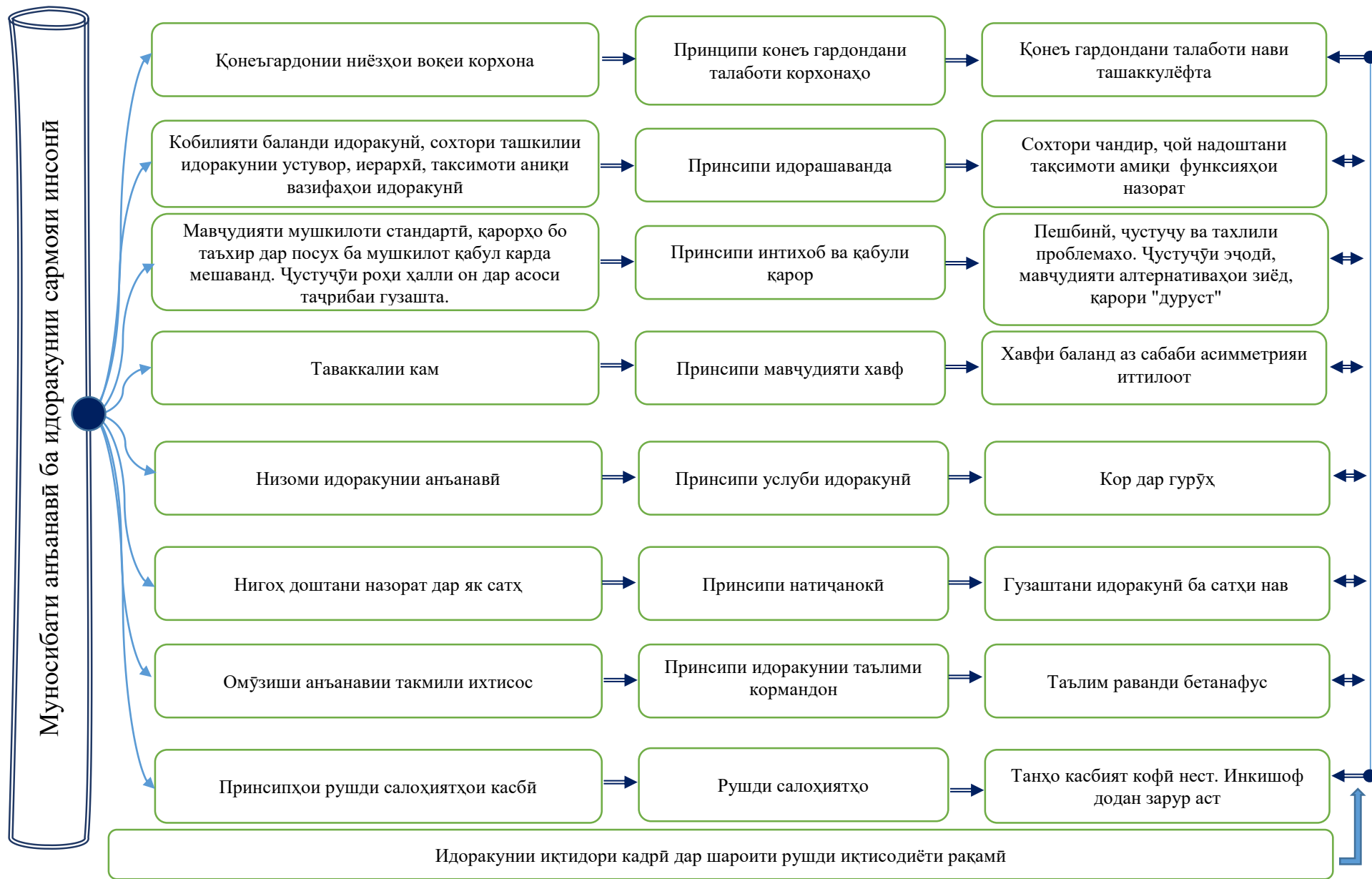
1. Ҳама созмонҳои бузурги ҷаҳон дар ҳолати табдилёбӣ қарор доранд, ки вазифаи онҳо фароҳам овардани заминаи рушди бомуваффақият дар шароити рақамӣ аст. Дар айни замон, хеле кам одамон аз суръати тағйирот қаноатманданд ва то чӣ андоза онҳо метавонанд ба тарзи нав бо маҳсулот ва муштариён кор кунанд. Масъулият барои рушди маҳорат ба зиммаи кормандон мегузарад.

2. Сохтори ташкилии идоракунӣ батадриҷ тағйир меёбад. Корхонаҳо аз суръати тағйирот қафо наемонанд ва барои чандирии бештар ба платформае табдил меёбанд, ки дар он дастаҳои хурд ҳамкорӣ мекунанд ва салоҳиятҳои эҷоди арзиш ва кори дастаҷамъона ба майдон меоянд.

3. Тарзи идоракунии трансформатсия тағйир меёбад. Агар пештар идоракунӣ аз боло ба поин бошад, ҳоло корхонаҳо равишҳои гуногунро дар асоси таҳлили амиқи муштариён ва ҳамкориҳои уфуқии шӯъбаҳо ва вазифаҳои гуногун муттаҳид мекунанд.

Имрӯз, як тағйирёбии зеринро дар ҷараёни кор эътироф кардан мумкин аст:

- аз иҷрои вазифаҳои корӣ то ҳалли мушкилот;
- аз муносибати байни сардор ва тобеон то ташкили коллективҳо ва муносибатҳои байнишахсӣ;
- аз кори муқаррарӣ то автоматизатикунӣ;
- аз такмили мунтазами касбӣ то омӯзиши пайваста.

Расми 31. - Таҳлили муқоисавии принсипҳои равиши анъанавӣ ба идоракунии иқтисодии кадрӣ ва идоракунии он дар заминаи рушди иқтисоди рақамӣ [таҳияи муаллиф]

Ҳамзамон ҳамчун мафҳуми илмӣ методологияи идоракунии сармоия инсонӣ бояд ба назарияҳои илмие асос ёбад, ки объекти иқтисодии кадрӣ ва субъекти идоракунии онро меомӯзанд. Барои муайян кардани принципҳои методологияи идоракунии сармоия инсонӣ мо таҳлили муқоисавии принципҳои муносибати анъанавӣ ба идоракунӣ ва идоракунии иқтисодии кадрӣ дар рушди иқтисоди рақамӣ мегузаронем^{217,218,219,220,221,222}, ки дар расми 31 оварда шудааст.

1. Принципи қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти корхонаҳо дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ, ин принцип дигар на ба қонеъ гардонидани анъанавии эҳтиёҷоти воқеии ташкилот, балки ба қонеъ гардонидани ниёзҳои нав пайдошаванда дар доираи таъсири автоматикунории истеҳсолот ва дигаргунсозии сохторҳои ташкилӣ нигаронида шудааст^{223,224,225}. Корхонаҳо мехоҳанд на танҳо мавҷудияти таҷрибаи касбиро бубинанд, ки дар бораи шоистагии гузашта сухан меронанд, муҳим аст, ки малака ва сифатҳои дошта бошанд, ки муваффақиятро дар оянда кафолат диҳанд. Принципи

---

²¹⁷ Косолапова М.В., Свободин В.А. Методологические вопросы системно-цифровой экономики - взаимосвязь системной и цифровой экономики /М.В. Косолапова, В.А. Свободин// Мягкие измерения и вычисления. 2019. № 6 (19). С. 13-16

²¹⁸ Кутовой В.М., Дулгуун А. Цифровая экономика Монголии в контексте развития мировой цифровой экономики / В.М. Кутовой, А. Дулгуун, //Вестник РГГУ. Серия: экономика. Управление. Право. 2019. № 4-2. С. 209-219

²¹⁹ Лапаев С.П. Цифровая экономика: концепция, цифровые технологии, цифровизация экономики / С.П. Лапаев // В сборнике: университетский комплекс как региональный центр образования, науки и культуры. Материалы всероссийской научно-методической конференции. Министерство образования и науки РФ, ФГБОУ ВО «Оренбургский государственный университет». 2018. С. 2389-2391

²²⁰ Лю Ч. Исследование развития глобальной цифровой экономики и анализ стратегии цифровой экономики Китая / Ч.Лю //В Книге: Цифровое Общество - Новый формат социальной реальности: структуры, процессы и тенденции развития. Материалы всероссийской научной конференции. Отв. Редакторы: Н.Г. Скворцов, Ю.В. Асочаков. 2020. С. 184-185.

²²¹ Маводҳои қонфронси илмӣ-амалӣ тахти таҳрири д.и.и., профессор Ҳабибов С. Дар мавзӯи муаммоҳои ташаккулёбӣ ва рушди иқтисоди рақамӣ дар шароити муносири Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2022.

²²² Моисеенков А.И. Цифровизация экономики и ее роль в формировании человеческого капитала / А.И. Моисеенков // В сборнике: цифровизация бизнеса и образования: тенденции и перспективы. Сборник статей II международной научно-практической конференции. Брянск, 2022. С. 159-162.

²²³ Попова А.Р. Российский опыт реализации программ управления человеческим капиталом в организации и современные тенденции управления человеческим капиталом /А.Р. Попова // В сборнике: новая Российская экономика: инвестиции, кластеры, инновации и дорожные карты. Сборник статей международной научно-практической конференции. 2018. С. 59-69.

²²⁴ Прокофьев М.Н., Гончаров В.А. Развитие цифровой экономики и информационных технологий в Российской Федерации в рамках национального проекта «цифровая экономика» / М.Н. Прокофьев, В.А. Гончаров. Самоуправление. 2021. № 3 (125). С. 542-546.

²²⁵ Рожков И.В. Информационные технологии в финансовом маркетинге: реалии цифровой экономики / И.В. Рожков // В сборнике: Взгляд молодых ученых на проблемы устойчивого развития. Сборник научных статей по результатам III международного конгресса молодых ученых по проблемам устойчивого развития: в 10 Томах. 2017. С. 52-57.

каноатмандӣ дар рушди малакаҳои асосӣ ва стандартҳои рақамӣ зоҳир мешавад, ки онҳо калиди ҳаёт дар муҳити рақамӣ мешаванд ва ба шумо имкон медиҳанд, ки самаранокӣ ва кам кардани вақти ҳалли мушкилот, фароҳам овардани имкониятҳо барои рушди шахсӣ ва касбиро дошта бошед.

Барои беҳтар фаҳмидани он, ки идоракунии сармояи инсонӣ дар парадигмаи ин принцип чӣ гуна бояд рафтори кормандро тағйир диҳад, фаҳмидан зарур аст, ки кадом равандҳо паси ташаккул ва рушди малакаҳои нав, азхудкунии дониш, ангежа, эҷоди намунаҳои рафтор ва омӯзиш истодаанд. Омӯзиши чизҳои нав бо тағйир додани рафтор дар зерӣ таъсири омилҳои беруна зич алоқаманд аст. Олимон ва оммафаҳмони илм дар бораи рафтор баҳсу мунозира карда, онро бо ҳаракат алоқаманд мекунанд. Барои он ки дар бораи рафтори ин ё он организм сухан ронад, яъне дар бораи он, ки вай бо ягон хел «рафтор мекунад», вай бояд дар фазо ҳаракат кунад ё дар ҷавоби ҷолишҳои беруна дар вақташ тағйир ёбад. Мутаносибан рафтори шоиста омили асосии рушд аст. Он дар сатҳҳои гуногун зоҳир мешавад, новобаста аз он ки сухан дар бораи таҳаввул ва давраҳои ҳаётии намудҳои биологӣ меравад ё чӣ гуна одами муосир ба шароити ҷаҳони тағйирёбанда мутобиқ мешавад. Бо тағйир додани рафтор, мо ба мушкилоти муҳити беруна мутобиқ мешавем.

2. Принципи идорашавандагӣ дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ дар паст будани идорашавандагӣ зоҳир мешавад, ки ба ташаккули ҳуди муҳити иқтисоди рақамӣ, ки муҳити VUCA номида мешавад, бо ноустуворӣ, номуайяний, мураккабӣ ва номушаххасӣ тавсиф мешавад. Дар шароити рушди босуръати дигаргуниҳои технологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар назди роҳбарони зинаҳои гуногуни корхонаҳо вазифаҳои зерин гузошта шудаанд:

- дар шароити номуайяний ва мураккабӣ пеш рафтан;
- барои қабули қарорҳо, ҳатто вақте ки шумо бояд байни «бад» ва «хеле бад»-ро интихоб кардан;
- дар ҳамкорӣ бо дигар роҳбарони ташкилот, ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ амал кардан;

- кор бо шабакаи дастаҳо, ки аксари онҳо гуногунандешанд;
- дар речаи кори дурдаст идора ва илҳом бахшидан;
- аз рушди технологияҳо, ки ба тиҷорат таъсир мерасонанд, огоҳ бошанд (истифода аз имкониятҳои мусбӣ, баргараф кардани оқибатҳои манфӣ);

-пешбарӣ кардан, такмил додани дигар коркунон, аз ҷумла тайёр кардани роҳбарони нав. Ҳамаи ин маҳорати томо талаб мекунад, ки баъзеи онҳо ба тафаккур, баъзеи онҳо ба муомила бо одамони дигар алоқаманданд.

3. Принципи қабули қарор ва ҷустуҷӯ ба тафаккури коллективӣ дар шароити ташкили кор асос ёфта, ба ташаккули қисматҳои муҳими иловагии иқтисодии кордӣ, ки барои кор бо иттилоот, омӯзиши пайваста ва масъулиятшиносӣ заруранд, барои натиҷа нигаронида шудааст. Имрӯз қобилияти муоширати муассир барои ҳалли якҷояи мушкилот ба таври назаррас коҳиш ёфтааст ва ин яке аз малакаҳои асосии пешрафт аст. Гуногунии иштироккунандагонро на монеа, балки ҳамчун захираи баланд бардоштани самаранокии ҷустуҷӯ ва қабули қарорҳо дидан зарур аст. Таҳқиқотҳои сершумор нишон медиҳанд, ки дастаҳои диверсификатсияшуда одатан нисбат ба дастаҳои якхела муваффақтаранд, масалан, дар эҷоди навоарӣ ва қабули қарорҳои тиҷоратӣ. Онҳо ба шумо имкон медиҳанд, ки ба шароити тағйирёбанда мутобиқ шавед, байни вазифаҳои гуногун гузаред ва роҳҳои ҳалли муассирро пайдо кунед. Муносибати таҳлилӣ ба ҳалли мунтазами масъалаҳои мураккаб ба се омил асос меёбад:

- донишдони фан;
- ҳавасмандкунӣ;
- воситаҳои ҳалли масъалаҳо (усулҳои ҳалли масъала ва стратегияҳои қабули қарор; асбобҳо барои таҳлили қарор - диаграммаҳои майдони қувва, матритсаи қарор, таҳлили қавравӣ ва ғайра) азхуд карда шудаанд.

4. Принципи хавф дар иқтисодиёти рақамӣ дар сатҳи хеле баланди он аз сабаби асимметрияи иттилоотӣ ва номуайяни, ки аз муҳити VUCA ба

вучуд омадааст, зоҳир мешавад. Барои ифодаи ҷаҳони хатар ва номуайяни, тағйироти пешгӯинашаванда ва зуд дар муҳити савдо, истилоҳи VUCA, ки аз лексикони артиши ИМА гирифта шудааст, аллакай маъмулан истифода мешавад. Табиист, ки истилоҳи низомии «омодагии маърифатӣ» боз метавонад барои ифодаи маҳорати зарурӣ барои мунтазам фаъолият намудан дар чунин ҷаҳон муфид бошад. Вай талаботро нисбат ба роҳбарон дар сиёсат, савдо ва маориф хеле дуруст тавсиф мекунад.

Омодагии маърифатӣ ҳолати рӯҳие мебошад, ки имконият медиҳад «дар майдони муҳорибаҳои иттилоотӣ» - нишондиҳандаҳои омилҳои он бомуваффақият пешгӯӣ карда шавад. Дар байни малакаҳои, ки омодагии маърифатиро таъмин мекунанд, малакаҳои қабули қарорҳо, тафаккури интиқодӣ, тафакури инкишофёфта ва фаҳмиши байнишахсӣ ҳастанд, ки сифати фаъолияти кормандро муайян менамоянд. Аммо, дар усули VUCA танҳо ба қобилияти роҳбар таъя кардан ноудуруст аст. Фаъолияти бомуваффақият аз омодагии маърифатии тамоми коллектив вобаста аст, зеро танҳо дар сурати қабули қарорҳои мувофиқ ҳар як аъзои он, даста барои мутобиқ шудан ба тағйирот вақт пайдо мекунад. Вазифаи роҳбар аз он иборат аст, ки ҳама дар ширкат чунин ваколатҳоро дошта бошанд ва барои амалӣ намудани мақсади ягона омода бошанд.

5. Принсипи услуби идоракунии дар кори дастаҷамъона зоҳир мешавад. Асоси чунин менеҷмент сохтори динамикии ташкилии шабакавӣ мебошад, ки ба ташаккул ва идоракунии гурӯҳҳои кории худидоракунанда таъия менамояд, ки равандҳои корӣ на ба вазифаҳо бештар ба лоиҳаҳои мушаххас асос меёбанд.

Ҷаҳонишавии иқтисод, рушди технология ва гузариши бисёр равандҳо ба формати рақамӣ (хоҳ он пешакӣ ба нақша гирифта шудааст ё маҷбурӣ) боиси он мегардад, ки одамони наслҳои гуногун, маориф, фарҳанг дар лоиҳаҳои кор мекунанд, ки онҳо, дар айни замон дар нуктаҳои аз ҷиҳати географӣ дур ҷойгир шуда, асосан аз масофаи дур мукотиба кардан мумкин аст. Дар баробари ин, дар шароити тағйироти доимӣ арзиши саҳми ҳар кас

ба натиҷаи умумӣ бо сатҳи маълумот ё таҷриба вобаста нест, ки ақидаҳои суннатӣ дар бораи зинанизомӣ ва ҳокимиятро аз байн мебарад. Гуногунии иштироккунандагонро на монеа, балки ҳамчун захираи баланд бардоштани самаранокӣ дидан зарур аст. Гурӯҳҳои диверсификатсияшуда аксар вақт нисбат ба дастаҳои якхела муваффақтаранд, масалан, дар эҷоди навоарӣ ва қабули қарорҳои тичоратӣ.

Дар дастаҳои омехта, ба ақидаи мо, барои иштирокчиён якҷоя кардани малакаҳои зерин муҳим аст:

- зеҳни эмотсионалӣ, ки ба шумо имкон медиҳад эҳсосоти худ ва дигаронро таҳлил кунед, нофаҳмиро бартараф созед, ниёзҳои худро ба ҳамдигар фаҳмонед ва ҳамкориҳои созандаро барқарор кунед;

- қобилияти сохтани системаҳои мураккаби алоқа, аз ҷумла дар муҳити рақамӣ;

- малакаҳои идоракунии лоиҳа, то ҳама дар гурӯҳ мантиқи ҷараёни корро дарк кунанд;

- тафаккури афзоиш - қобилият ва омодагӣ барои омӯختани тамоми ҳаёт, аз ҷумла он чизе, ки даста дар вазъияти мушаххас ниёз дорад.

Пеш аз ҳама, шумо бояд гуногунрангии дастаҳоро ҳамчун муваффақият қабул кунед, на ҳамчун объекти ғолиб. Шартгузори дар бораи гуногунрангӣ ҳамчун арзиш барои фаъолият дарозмуддат аст. Шакли коллективии ташкили меҳнат дар идоракунии иқтисодии кадрӣ имкон медиҳад, ки фардиат ва потенциали шахсии ҳар як аъзои коллективро аз даст надода, якдигарро мукамал созанд, дар асоси музокирот, талаботҳои шартномаҳоро иҷро намоянд. Ин ҳаракат аз фарҳанги фардиат ба фарҳанги фардисозӣ гувоҳӣ медиҳад.

Як роҳи инкишоф додани малакаҳои кор дар дастаҳои гуногунҷабҳа ин омӯختани тарзи ҳамкорӣ бо низомҳои мураккаби иҷтимоӣ мебошад. Низомҳои мураккаб аз бисёр ҷузъҳо иборатанд, ки таъсири мутақобилаи онҳо чунин хусусиятҳои низомро ба вуҷуд меорад, ки унсурҳо дар алоҳидагӣ надоранд. Хусусияти низомҳои мураккаб ин имконнопазирии пешгӯии

рушди онҳо аз рӯи рафтори унсурҳои алоҳида мебошад. Чунин пешгӯӣ таҳлили робитаҳои на ҳамеша равшан ва қобилияти дидани тасвири калонро талаб мекунад. Маҳорати таҳлили низомҳои мураккаб ва тарҳрезии ҳамкорӣ бо онҳо ба шумо имкон медиҳад, ки:

- худро на чандон дар механизми мураккаби ширкат ҳамчун шахси нодаркор, балки агенте ҳис кунед, ки ташаббуси он метавонед низомро тағйир диҳед ва ин ба натиҷаи умумӣ таъсир расонад;

- барои дигар аъзоёни даста ҳавасмандии дуруст пайдо кунед;

- дидани нақши муносибатҳои инфиродӣ ва коллективӣ.

Агар аъзоёни даста тафаккури омӯзиши мутақобила дошта бошанд ва тавонанд муоширати муассирро ба вучуд оранд, пас даста ба як ҷомеаи омӯзишӣ табдил меёбад, ки дар он дониш ҳамчун мубодилаи афкор сурат мегирад ва доираи васеи маҳоратҳои касбӣ ва ғайрикасбӣ инкишоф меёбанд. Ҳамаи ин натиҷаи тадқиқоти муштарак, тарҳрезӣ, ҳалли мушкилоти мураккаб ва идоракунии самараноки иқтисодии кадрӣ дар ҷаҳони VUCA мебошад.

6. Принсипи самаранокӣ идоракунии тағйирот бо мақсади ноил шудан ба самаранокии таъмини натиҷаҳо мебошад. Самаранокӣ бояд бо натиҷабахшии фаъолият ҳамрадиқ бошад. Менеҷменти тағйирот ин идоракунии иқтисодии кадрӣ мебошад, ки ба тағйир додани рафтори кормандон ҳамчун як роҳи муқарраршуда ва устувори муошират бо муҳити зист нигаронида шудааст, ки ба шумо имкон медиҳад, ки ба рӯйдодҳои атроф чандир воқуниш нишон диҳед ва стратегияҳои муваффақро интихоб кунед. Идоракунии тағйирот як раванди хеле мураккабест, ки аз худ кардани дониш, ташаккули малака ва салоҳиятҳо, инчунин ташаккули рафтор ва амалияи муайяну мақсадноки кормандон иборат аст. Талабот барои ташаккули доимии малакаҳои нав ҳангоми ворид шудан ба сатҳи корхона боз ҳам мушкилтар аст. Дар ин ҳолат, огоҳӣ дар бораи зарурати тағйироти устувори рафтор на танҳо аз ҷониби шахс, балки аз корхона бармеояд ва бо стратегияи он алоқаманд аст.

Ба ҳамагон маълум аст, ки навоарӣ - мувофиқи стандартҳои байналхалқӣ, ҳамчун натиҷаи ниҳии фаъолияти эҷодкорӣ, ки дар маҳсулототи нав ё такмилдодашуда ва ба бозор пешниҳодшуда, чараёни технологияи нав ё ташкилкунонидашудаи дар амал истифодашаванда, ё ки равияи нави истифодаи хизматҳои иҷтимоӣ муайян карда мешавад. Хусусиятҳои асосии навоарӣ навигарии илмӣ, техникӣ, истеҳсолӣ, рақобаттавонӣ ва маркетингии он мебошад.

Менеҷменти навоарӣ маҷмӯи принципҳо, усулҳо ва шаклҳои идораи чараёни навоарӣ, фаъолияти навоарӣ, сохторҳои ташкилии ба ин амалиёт вобаста ва кормандони он мебошад. Дар ҳар як давраи сикли менеҷменти навоарӣ банақшаگیرӣ, муайян кардани шарту ташкил, иҷроиш ва роҳбарӣ ба амал бароварда мешавад.

Идоракунии тағйирот бо тағйир додани рафтор дар зери таъсири омилҳои беруна зич алоқаманд аст. Ҳангоми муҳокимаи рафтор онро бо ҳаракат алоқаманд кардан зарур аст, то ки мо дар бораи рафтори ҳар як организм сухан ронем, яъне дар бораи он ки вай ягон хел «рафтор мекунад», вай бояд дар фазо ҳаракат кунад ё дар ҷавоби ҷолишҳои беруна дар вақташ тағйир ёбад. Аз ин нуқтаи назар, рафтор ин инкишофи тарзи амале, ки қаблан вучуд надошт, бо равандҳои биохимиявӣ дар майна ҳамроҳ мешавад. Дониш ва малака, мутаносибан, натиҷаи рафтор аст. Аксари омӯзгорон дар ин соҳа таълими махсус надоранд ва ба онҳо неврологияи маърифатӣ намерасад. Ҳамзамон, онҳо таҷрибаи чандинсола доранд, ки ба онҳо имкон медиҳад, ки ба таври интуитивӣ эҳсос кунанд, ки чӣ ба тағйирот таъсир мерасонад ва чӣ не. Санҷиш ва хатоӣ аксар вақт ба як навъ мӯди таълимӣ оварда мерасонад. Усулҳое, ки имрӯз истифода мешуданд, пас аз як муддати муайян бесамар мешаванд ва ба ҷои онҳо усулҳои тамоман дигар пайдо мешаванд. Бо ин равиш, хатари истифодаи воситаҳо ва усулҳое вучуд дорад, ки заминаи кофӣ ва далел надоранд.

Агар тағйир додани ҳатто рафтори худ вақт, кӯшиш ва сабри зиёдро талаб кунад, пас ба даст овардани натиҷаҳои яхела барои садҳо ва ҳазорон

корманд кори бузург ва харочоти азим аст. Дар ин чо саволи асосӣ он аст, ки бо роҳи дуруст тартиб додани раванди таълим ба тағйир додани рафтори кадрҳо чӣ гуна ноил шудан мумкин аст.

7. Принципи идоракунии омӯзиши кадрҳо дар қорӣ намудани технологияҳои нави рақамии таълим, таҳия ва бознигариҳои стратегияи таълим, эҷоди робитаи қавитар байни омӯзиш ва иҷроиш дар заминаи омӯзиши «дар вақт» ва «танҳо барои ман» роҳандозӣ карда мешавад. Суръати ҳаёт ҳар қадар тезтар шавад, зарурати ташаккули малакаҳои нав ҳамон қадар пурзур мегардад. Пеш аз ҳама, суҳан дар бораи малакаҳои асри XXI меравад - онҳое, ки ҳоло барои одами муосир заруранд ва аҳамияти онҳо дар ояндаи наздик бештар хоҳад шуд. Фаҳмидани он, ки кадом омилҳо ба фаъолияти маърифатӣ таъсир мерасонанд ва чӣ гуна шумо метавонед онҳоро ба манфиати худ табдил диҳед ва бошуурона танзим кунед, чӯзи муҳими раванди таълими муосир мебошад. Сарфи назар аз он, ки низоми анъанавии таҳсилот то ҳол салоҳияти ҷавонон маҳсуб мешавад, дар ҳоле ки раванди ташаккули малакаву малакаҳои нав метавонад як умр давом кунад. Дар маркази омӯзиши доимӣ - мафҳуми омӯзиши муттасил - дар тӯли тамоми умри худ идома додани омӯзиш ва инкишофро талаб мекунад. Ҳавасмандӣ барои чунин омӯзиш ва қобилияти худтанзимкунӣ, инчунин ҳолатҳои беруна, ба муваффақ шудани донишҷӯён омӯзиш ва қобилияти татбиқи дониш дар ҳолатҳои нав таъсир мерасонанд.

Аз ин рӯ, мафҳуми «таҳияи барномаи таълимӣ» тадриҷан ба мафҳуми «ташаккули фарҳанги таълим» наздик мешавад, ки хусусиятҳои он:

- муносибати чандир ба стратегия;
- истифодаи маълумот барои қабули қарорҳои дуруст, на ҳамчун асос барои муқофот ё ҷазо;
- баҳисобгирӣ ва назорат, мусоидат ба рушди корхона;
- фазои мусоид барои омӯзиш ва фароҳам овардани имконият барои рушди худ;
- мубодилаи доимии таҷриба бо шарикон ва мизочон.

Ҳамин тариқ, тарҳ ҳамчун тавсифи амалҳои зарурӣ барои ноил шудан ба ҳадафҳои ташкилот дар марҳилаи аввал ва татбиқи минбаъдаи интиқоли таълим ба амалия хизмат менамояд. Дар ин ҷо талаботи корхона ва корманд ба ҳам мувофиқ меояд: ҳар ду тараф мехоҳанд, ки донишҳои нав дар кор ва дар ҳаёт татбиқ карда шаванд. Агар корхона дар айни замон ба «ширкати таълимӣ» табдил ёбад ва хусусиятҳои тағйир додани рафтори кормандони худро ба назар гирад, раванди таълим як қисми табиии меҳнат мегардад, на ҳамчун даҳолати омили беруна.

8. Принципи рушди салоҳият. Дар шароити рақамсозии иқтисод аз ҳар як иштирокчии фаъол талаб карда мешавад, ки захираи малакаҳои худ, шавқу ҳавас, тафаккур ва ташаккули одатҳои навро пайваста такмил диҳад. Ин як мушкилоти ҷиддии шахсӣ аст. Талабот барои ташаккули доимии малакаҳои нав ҳангоми ворид шудан ба сатҳи корхона боз ҳам мушкилтар аст. Дар ин ҳолат, огоҳӣ дар бораи зарурати тағйироти устувори рафтор на танҳо аз ҷониби шахс, балки аз корхона бармеояд ва бо стратегияи он алоқаманд аст. Агар тағйир додани ҳатто рафтори худ вақт, кӯшиш ва сабри зиёдро талаб кунад, ба даст овардани натиҷаҳои яқхела барои садҳо ва ҳазорон корманд аз қори бузург ва хароҷоти азим камтар нест.

Маъмуроне, ки бидуни дониши назария идора кардан мехоҳанд, тақия ба муваффақият, эҳсосот ва ё таҷрибаи гузаштаи худ мекунанд, азхудкунии донишҳои ташкиливу назариявӣ бошад ба онҳо дар таҳияи ҳалли амалии мувофиқ ва асосноки мушкилоти идоракунӣ имкони бештар ба даст меоранд. Мӯҳтавои суҳан сари он меравад, ки бидуни илм ва асоснокунии воқеии он самара ё натиҷае натавон гирифт.

Ҷаҳони пешрафта имрӯз, маҳз тавассути дастовардҳои илм ва инноватсия рушд ва такомил дорад. Пешравии ҷомеа аз маҳорату истеъдод, таҷрибаву малака, қобилияту зеҳният, салоҳияту касбияти менечер- роҳбар вобастагиву пайвастагии зиёд дорад. Борҳо эҳсос намудаем, ки дар ҷомеа, ташкилот ё корхона ҳар мушкилие пеш омад, бе шубҳа дар робита бо масоили инсонист. Эҷодкунандаву бартарафкунандаи мушкилот низ тақия бар омили инсонист.

Амалҳое бо қудрату часорати инсонӣ рабт доштаро ҳеч як мавҷудот надорад.

Муаммову мушкилоти омили инсон дар чист? Дарк накардани масъулияти уҳдадорӣ ва зифавӣ хеш, тан надодан ба расмиёт, одат накардан ба эрод, эҳсос кардани ғурури ҷоҳилият, наандешидани оқибати амал, риоя накардани муқаррарот, эҷози рафтори хештанпарастона, тан надодан ба мағлубияти воқеӣ ва амсоли онҳо. Пас биед биандешем, чӣ бояд кард?

Инсон дар танҳой магар қодир аст ба ҳалли ин муаммоҳо. На, ҳаргиз на. Таҷрибаи менечмент исбот намуда: «Бузурғтарин далели шикаст ё ноком мондани менечерон надоштани маҳорати зарурвбӣ ва рафтори шоиста дар заминаи муносибатҳои инсонист». Бурду боҳти ҳар гуна ғайрият дар иқтидору касбият ва дар дастаҷамъона ғайрият кардан аст. Ғолибият насиби касест, ки даста ё тими ҳамақидаву ҳамфикр дорад ва ҳадафи алоқаманд бо миссияву стратегияи ояндасозро пайгир аст²²⁶.

Модели Ҳадафи Салоҳият 2025 малакаҳои байникасбӣ ба се намуд тақсим мекунад: маърифатӣ, иҷтимоӣ-рафторӣ ва рақамӣ. Ҳамаи онҳо барои ҳалли мушкилот дар муҳити беназорат, ки VUCA ном дорад, зарур аст. Бояд гуфт, ки қисми модели мақсаднок, ки малакаҳои маърифатиро тавсиф мекунад, аз модели классикии ин малакаҳо фарқ мекунад, ки одатан: эҳсос, дарк, тафаккур, хотира, таваҷҷӯҳ, тасаввуротро дар бар мегирад. Малакаҳои маърифатӣ салоҳиятҳоеро ташкил медиҳанд, ки барои кор бо иттилоот, омӯзиши пайваста, ташкили кори дастаҷамъӣ ва масъулияти натиҷавӣ заруранд.

Онҳо ба шумо имкон медиҳанд, ки ба шароити тағйирёбанда мутобиқ шавед, байни вазифаҳои гуногун гузаред ва роҳҳои ҳалли муассирро пайдо кунед. Бидуни малакаҳои иҷтимоӣ ва рафторӣ инкишофёфта, дар гурӯҳҳои гуногунфарҳанг, синну соли омехта ва байнисоҳавӣ кор кардан ғайриимкон аст. Малакаҳои рақамӣ барои истифодаи пурраи имкониятҳои технологияҳои муосир, барои самаранок кор кардан дар он вазифаҳои муҳиманд, ки зеҳни сунъӣ ва роботҳо одамонро пурра мекунанд. Таҳқиқоти

---

²²⁶ Мирзоалиев А.А. Санъати роҳбарӣ – Душанбе. Нашриёти ФАЙЗИ БОРОН, 2021, с. 4-5.

гуногун рӯйхати салоҳиятҳои худро барои муваффақият дар иқтисоди рақамӣ пешниҳод мекунанд. Рӯйхати мукаммали сифатҳои нави кормандон вучуд надорад, ки рақобатпазирии ширкатро таъмин мекунанд. Тадқиқотчиён дар бораи чизи асосӣ розӣ ҳастанд: сифатҳои, ки созмонҳо мехоҳанд дар кормандони худ бубинанд, бояд қобилияти доимо омӯختан ва тағйир додани рафтори онҳоро дар ҳаҷми зудтағйирёбанда таъмин кунанд.

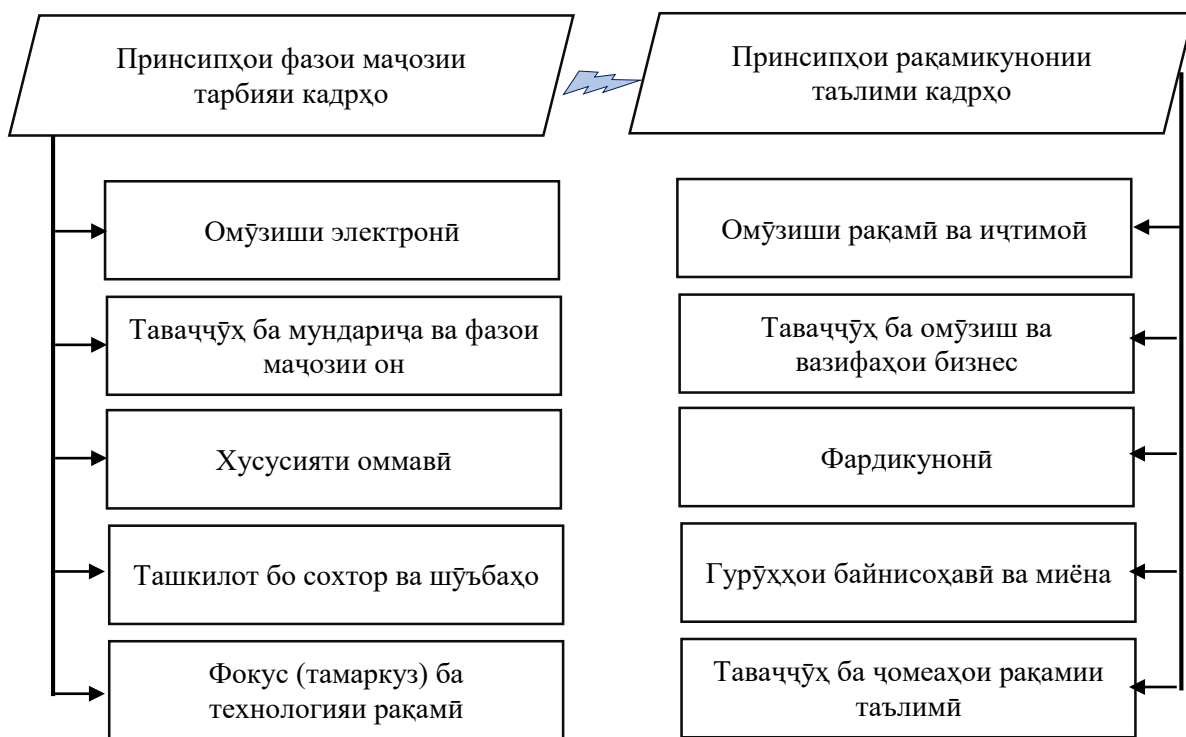
Салоҳиятнокии роҳбарро дар санъату маҳорат ва истеъдоди ӯ ҳангоми фаъолият мушоҳида намудан мумкин аст. Бинобар ин, моро зарур аст, ки пайваста дар паи омӯзиш, такмили сайқал додани қобилияти маҳорати ҳеш дар роҳи дарки масъулиятшиносӣ салоҳиятпешагӣ бо маром қадам занем. Роҳбарони муваффақ аз кори оддитарин фаъолияти ҳешро оғоз намуда то ба дараҷаву мартабаи сарвари хирадманду маҳбуби дилҳо ва шоистаи эҳтирому обрӯ гаштаанд²²⁷.

Имрӯз ҷамъият ва давлат аз масъулини соҳаи маориф интизориҳои зиёд доранд. Барои он ки онҳо соҳиби натиҷа ё касбият бошанд, бояд фаҳманд, ки дар ҷараёнҳои таълим чӣ гуна маълумотҳои илмӣ мавҷуданд, он чӣ гуна натиҷаҳо ба даст оварда метавонад, ба самаранокии он чӣ омилҳо таъсир мерасонад ва ин донишро дар амал чӣ тавр истифода бурдан мумкин аст. Табдил додани принсипҳо аз ҷазои маҷозии таълими кадрҳо ба рақамикунонӣ дар расми 32, ки раванди таълимро дар корхона нишон медиҳад, равшан нишон дода шудааст.

Ин тағйирот на танҳо дар он аст, ки равандҳои таълим ба муҳити рақамӣ интиқол дода мешаванд. Ҳангоми таҳқиқ ба ҳулосае омадан мумкин аст, омӯзиш дар асри рақамӣ дигаргунии амиқи тамоми раванди таълим, истифодаи воситаҳои нави рақамӣ барои аз нав дида баромадани он, ки чӣ гуна таълим додан барои муосир будан зарур аст, дар назар дорад.

---

²²⁷ Мирзоалиев А.А. Санъати роҳбарӣ. Душанбе. Нашриёти ФАЙЗИ БОРОН, 2021, С. 123

Расми 32. - Табдил додани принсипҳои таълими кадрҳо [аз ҷониби муаллиф таҳия карда шудааст].

Муваффақияти таълим асосан ба ҳаҷми дониш ва маҳорат вобаста аст, бинобар ин бо мурури замон системаи таълимӣ барои азхудкунии миқдори зарурии дониш (низомии синфӣ, таҳияи барномаи таълимӣ) бисёр хусусиятҳои расмиро ба даст овардааст ва хусусияти шахсии донишҷӯ дар он аст. Дар иқтисодиёти рақамӣ он аҳамияти бештар пайдо мекунад, зеро на дониши фактҳо, балки қобилияти мустақилона омухтан, ба вучуд овардани идеяҳо ва системаҳои лоиҳакашӣ барномарезӣ манфиятбахш аст. Ин салоҳиятҳо сифатҳои инфиродии шахсанд - онҳоро дар ҷое ҷамъ ё захира кардан имконинопазир аст, зеро онҳо мустақилона инкишоф ёфта, бо маҳорату малака ва тафаккури инсон алоқамандӣ доранд. Дар аксар вақт, омилҳои беруна ба ташаккули салоҳиятҳои нав таъсир мерасонанд ва онҳо ба рушди шахсият аҳамияти калон доранд.

Навовариҳои технологӣ дар муҳити иттилоотӣ (рушди шабакаҳои мобилӣ, зеҳни сунъӣ, автоматикунонӣ, таҳлили пешрафтаи додаҳо ва ғ.) имкон медиҳанд, ки имкониятҳои таълим тавассути омӯзиши усулҳои анъанавии таълим ва технологияҳои муосир васеъ карда шаванд. Масалан,

истифодаи алгоритмҳо барои фардӣ кардани омӯзиш, яъне мустақилона аз худ намудани технологияҳои муосир дар раванди рақамикунонии иқтисодиёт зарурияти воқеӣ дорад.

Аксарияти одамон то ҳол раванди таълимро ҳамчун таҳсилоти расмӣ мефаҳманд. Дар ҷаҳони VUCA, принсипи омӯзиши тамоми умр муҳим аст. Раванди асосӣ ин омӯзиши доимӣ, ҷустуҷӯи доимӣ, ихтиёрӣ ва асоснокунӣ дониш бо сабабҳои шахсӣ ё касбӣ мебошад. Тибқи концепсияи «омӯхтани оянда», ки Ч. Делорс пешниҳод кардааст, шахс бояд 5 малакаро аз худ кунад, то ба талаботи тағйироти муҳити беруна ҷавобгӯ бошад. Барои ифодаи Ч. Делорс, принсипҳои идоракунии омӯзиш дар муҳити рақамии омӯзиши якумрӣ иборат аст аз:

- омӯзиш, дониш (азхуднамоӣ) – огоҳӣ аз хусусияти иттилоот, аз худ намудани воситаҳои таълим, на танҳо аз худ намудани донишҳои қолабӣ;

- омӯзиши кор (касбият) – ташаккул додани маҷмӯи малакаҳо оид ба намудҳои корхое, ки ҳоло муҳиманд ва дар оянда заруранд, аз ҷумла навоарӣ ва мутобиқгардонии таълим ба шароити ояндаи меҳнат;

- омӯхтани якҷоя зиндагӣ кардан ва бо дигарон (омӯхтани зиндагӣ дар ихотаи одамони дигар ва ҳамкорӣ) - муоширати созанда, бо роҳи осоишта ҳал кардани низоъҳо, таҳкими ҳамгирии иҷтимоӣ;

– дарки ҳастии инсон (инсон буданро эҳсос намудан) – тарбияе, ки ба инкишофи ҳамаҷониба ва мукаммали инсон мусоидат мекунад: ақлу тан, ақлу хирад, ҳассосият, баҳои эстетикӣ, маънавиёт ва ғайра;

- омӯзиши бефосила (омӯзиши пайваста) - идома додани омӯзиш дар тамоми умр.

Барои ҳалли мушкилоти таъхирнопазир дар соҳаи маориф, низоми тайёр кардани кадрҳои дорой салоҳияти баланди рақамӣ бояд тағйироти куллӣ ворид карда шавад, аз ҷумла:

1. Ташаккул додани низоми ягонаи таълимии рақамӣ тавассути омӯзиши технологияҳои гуногуни таълимӣ, форматҳои таълим ва

навовариҳои техникӣ ва мувозинати моделҳои анъанавии омӯзиши рӯ ба рӯ бо технологияҳои мобилӣ, воситаҳои воқеияти афзоянда ва дигар воситаҳои таълимии рақамӣ.

2. Баланд бардоштани сифати таҳсилоти рақамӣ тавассути таҳлил ва пешгӯии беҳтари додаҳо, таҳия ва ба қор андохтани маҳсулоти пешрафтаи таълимӣ бо истифода аз зехни сунъӣ, такмил додани воситаҳои пешгӯӣ барои фаҳмидани табдили рақамии шӯъбаҳои гуногун ва таъмини ҳамкориҳои онҳо.

Ҳамин тариқ мо ба хулосае омадем, ки принципҳои методологии пешниҳодшудаи идоракунии иқтисодии кадрӣ дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ ба таҳияи асосҳои назариявӣ ва методологии идоракунии сармояи инсонии корхонаҳо мусоидат менамоянд.

Бояд таъкид дод, ки барои муайян намудани рушди иқтисодии кадрӣ ва таъминоти он дар савдои чакана зарурияти арзёбии омилҳо ва унсурҳои муҳим, инчунин таҳқиқ ва баинобат гирифтани таҷрибаи хориҷии иқтисодии кадрӣ ба маврид аст. Ин ва дигар масъалаҳои мартаҳшавандаро дар фасли навбатӣ мавриди таҳқиқ ва муҳокима қарор хоҳем дод.

БОБИ 3. ТАМОЮЛИ РУШДИ ИҚТИДОРИ КАДРИИ КОРМАНДОНИ САВДОИ ЧАКАНА

3.1. Таҳлили тамоюли рушди иқтидори кадрӣ дар шароити рақамикунонӣ

Бо дарназардошти навоариҳои пайваста дар соҳаҳои иқтисодиёт ва фазои рақамишавии фаъолиятҳо нақш ва мавқеи инсонӣ рақамӣ беш аз пеш меафзояд. Аз ин лиҳоз, инсон дар гирдоби тағйиротҳои пайваста ва фазои маҷозӣ судмандии фаъолияти хешро танҳо дар сурати дақиқии амалиётҳо метавонад эҳсос намояд. Бинобар ин, таҳлил ё арзёбии тамоюли рушди иқтидори кадрӣ мо объекти омӯзиш қарор хоҳем дод.

Дар ин таҳқиқот таҳлили эмпирикӣ бо истифода аз усули муодилаҳои сохторӣ гузаронида мешавад, ки ҳадафи он пешниҳоди фарзияи асосии тадқиқот мебошад - то чӣ андоза қорӣ намудани стратегияи идоракунии иқтидори кадрӣ ба сатҳи рақамикунонӣ ва самаранокии он дар як корхона таъсир мерасонад. Ҳангоми банақшагирии стратегияи самарабахши идоракунии рушди рақамии иқтидори кадрӣ зарурати ҳамгирии ҷузъҳои сохторӣ ва иҷтимоии сармояи инсонӣ ба миён меояд²²⁸, аз ин рӯ, дар шароити рақобати байналмилалӣ корхонаҳо бояд технологияҳои рақамиро фаъолона татбиқ кунанд ва ҳамчунон дар натиҷа, равишҳои нави идоракунии иқтидор кадрӣ аз нуқтаи назари рушди фарҳанги рақамӣ ва донишҳои рақамӣ такмил диҳанд. Бо вучуди ин, мушкилоти арзёбии таҷрибавии таъсири чунин ҷузъҳои иқтидори кадрӣ ба монанди фарҳанги рақамӣ, донишҳои рақамӣ, амалияи стратегияи идоракунии сармояи инсонӣ ба фаъолияти корхона дар маҷмӯъ вучуд дорад.

Гипотезаҳои тадқиқотӣ. Дар бобҳои қаблӣ мо муайян карда будем, ки татбиқи фаъолонаи технологияҳои рақамӣ омили рақобаттавонӣ ва

---

²²⁸ Мигалин В.С. Эффективность инвестирования в человеческий капитал / В.С. Мигалин // В сборнике: современные исследования экономических проблем: Российский и зарубежный опыт Сборник научных трудов. Москва, 2016. С. 75-77

самаранокии корхонаҳо мебошад, ки метавонад хароҷотро 25% кам ва ҳосилнокии меҳнатро 4% афзоиш диҳад. Дар робита ба ин, фарзияи аввалин барои таҳлили минбаъдаи эмпирикӣ ин изҳорот аст:

H1: фарҳанги рақамӣ ба сатҳи рақамикунонӣ ва самаранокии корхона таъсир мерасонад, ки дар афзоиши фуруш, коҳиш додани шиддатнокии захираҳо ва шиддатнокии меҳнат, пайдоиши истеъмолкунандагони нав, пайдоиши маҳсулот, хидматҳо ва имкониятҳои нав ҳамчун фарҳанги рақамӣ ифода меёбад.

Барои муайян кардани унсури махсуси фарҳанги умумии ташкилӣ дар идоракунии иқтисодии кадрӣ дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ мо истилоҳи «фарҳанги рақамиро» истифода мебарем, дар ҳоле ки омӯзиши унсури фарҳанги ташкилӣ дар идоракунии сармояи инсонӣ дар асарҳои М. Шултс, Х. Нелер, М. Оттоссон, М. П.Толландер дар шакли равандҳои таълим, ҳавасмандӣ ва муоширати дохилӣ²²⁹ бамаврид зикр шудааст. Дар ҷаҳонбинии консепсияи рушди рақамии иқтисодии кадрӣ, мо фарҳанги рақамиро ҳамчун маҷмӯи механизмҳо, арзишҳо ва амалияҳои дарк мекунем, ки дар созмон таҳия шудаанд ва бо рушди рақамии кормандон алоқаманданд; фарҳанги рақамӣ, ки дар он ин равандҳо ҳамчун муҳим арзёбӣ мешаванд ва нақши калидӣ мебозанд. Хусусияти равандҳои бизнес ва фарҳанги ташкилӣ дар корхонаҳои дорои сатҳи пасти рақамӣ дар равандҳо ва қоидаҳои кӯҳнашуда, талаботҳои аз ҳад зиёди инфрасохтор, истифодаи усулҳои кӯҳнаи идоракунии ва низомҳои интиқоли иттилоот зоҳир мешавад²³⁰. Вазифаи роҳбарият ин табдил додани фарҳанги созмон ба самти баланд бардоштани чандирӣ, шаффофияти ҳадафҳо ва рақамисозӣ мебошад. Фарҳанги рақамӣ дар бар мегирад:

1. Рушди фарҳанги қабули қарорҳо дар асоси таҳлили маълумот;

---

²²⁹ Schulze, M., Nehler, H., Ottosson, M., Thollander, P. Energy management in industry – a systematic review of previous findings and an integrative conceptual framework // Journal of Cleaner Production. – 2015. – No. 112. – P. 3692–3708.

²³⁰ Lesourd, J.-B., Ruiz, J.-M. Human Resources for Energy Management: The case of French Industry // Engineering Management International. – 1984. – No. 2. – P.195–198. 263.

2. Омӯзиши мунтазами принципҳои асосии технологияҳои муосири рақамӣ;

3. Азхуд кардани принципҳои татбиқи лоиҳаҳои ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар доираи корҳои амалӣ дар давоми тамоми давраи таҳсил.

Аз ин рӯ, гипотезаи навбатӣ барои санҷиш чунин ифода карда мешавад:

H2 - Байни фарҳанги рақамӣ ва сатҳи рақамисозии корхона робитаи назаррас вучуд дорад.

H3 - Байни фарҳанги рақамӣ ва фаъолияти корхона робитаи назаррас вучуд дорад.

Таҷрибаҳои идоракунии иқтисодии кадрӣ маҷмӯи пурраи технологияҳои татбиқшавандаро барои нақшагирӣ, ташкил, назорат ва ҳавасмандгардонии кормандон ба кори пурсамари корхона дар назар дорад, ки мунтазам ба кор бурда мешаванд.

Тавре, ки таҳлили мисолҳо нишон дод, дар байни масоилҳои азхудкунии рақамикунонии корхонаҳо инҳо қайд карда мешаванд:

- набудани робитаи технология ва равандҳои идоракунии;
- иштирок накардани роҳбарият дар равандҳои табдилдиҳӣ;
- механизми бесамар оид ба ҳамоҳангсозӣ ва мониторинги тағйирот ва лоиҳаҳои нав.

Барои зиёд кардани иштирок дар равандҳои табдилдиҳӣ ва ташаккули тафаккури рақамӣ зарур аст, ки идоракунии иқтисодии кадрӣ корхона дар асоси сифатан нави методологӣ такмил дода шавад.

Таҳқиқоти олимони хориҷӣ Мао Ли Л., Су Ф., Чжан В. дараҷаи гуногуни таъсири таҷрибаи идоракунии иқтисодии кадрӣ ба сатҳи рақамикунонии корхонаҳо тасдиқ карданд. Дар таҳқиқоти эмпирикии онҳо дар бораи намунаи корхонаҳои хурду миёна, фарзияи робитаи назаррас байни стратегияи идоракунии захираҳои инсонӣ ва стратегияи рақамӣ, инчунин сатҳи рақамисозӣ тасдиқ шудааст. Дар баробари ин, Мао Ли Л., Су Ф., Чжан

В. таъсиси як дастаи тичоратии тафаккури нав ва фарҳанги ташкилиро муҳим мешуморанд²³¹. Ҳамин тариқ, гипотезаҳои зерин таҳия карда мешаванд:

H4 - байни таҷрибаи идоракунии иқтисодии кадрӣ ва сатҳи рақамисозӣ робитаи назаррас вучуд дорад.

H5 - байни таҷрибаҳои идоракунии сармояи инсонӣ ва фаъолияти корхона робитаи назаррас вучуд дорад.

Воситаҳои идоракунии рушди рақамии иқтисодии кадрӣ ҷузъҳои иҷтимоиро дар бар мегиранд, аз қабилӣ «консепсияи фарҳанги рақамӣ» ва таҷрибаҳои идоракунии иқтисодии кадрӣ, инчунин ҷузъҳои сохторӣ, ки дар шакли равишҳои ташкилӣ ва идоракунии барои идоракунии донишҳои нави рақамӣ пешниҳод мешаванд саҳми муайян ба нишондиҳандаҳои фаъолияти корхона вобастагӣ дорад.

Ф.Геклау, М.Галейске, С.Флачс, Х.Коля чунин изҳор мекунанд: «... Барои мубориза бурдан бо мушкилоти дониш ва салоҳият, ки бо технологияҳои нави рақамӣ ва равандҳои истеҳсоли алоқаманданд, ширкатҳо ба равишҳои нави стратегӣ барои идоракунии ҳамгирошудаи захираҳои инсонӣ ниёз доранд», аммо тадқиқот танҳо дар асоси равиши стратегӣ ба рушди кормандон гузаронида мешавад. Бенешова А., Тупа Ч. бар ин назаранд, ки роҳбарӣ, омӯзиш ва қобилиятҳои истисноӣ омилҳои асосии ҳавасмандгардонии фаъолияти рақамии кормандон мебошанд²³². Ба гуфтаи муаллифон, ширкатҳое, ки ба омӯзиши кормандон ва донишҷӯён ҳамчун мутахассисони оянда фаъолона дастгирӣ мекунанд, дар соҳаи таҳқиқоти рақамӣ сиёсати устуворро амалӣ мекунанд.

А.Колберт, Н.Йе, Г.Жорж²³³, тафовути байни ниёзҳои корхонаҳо дар соҳаи рақамикунонӣ ва технологияҳои мавҷударо таҳлил намуда, самтҳои

---

²³¹ Li, L., Su, F., Zhang, W., Mao, J.-Y. Digital transformation by SME entrepreneurs: A capability perspective. *Information Systems Journal*. – 2018. – Vol. 28. – No. 6. – P. 1129–1157.

²³² Benešová, A., Tupa, J. 2017. Requirements for Education and Qualification of People in Industry 4.0. *Procedia Manufacturing*. – 2017. – №. 11. – P. 2195 – 2202.

²³³ Colbert, A., Yee, N., George, G. The digital workforce and the workplace of the future. *Academy of Management Journal*. – 2016. – Vol. 59. – №. 3. – P. 731–739.

асосии рушди саводи рақамиро муайян мекунад.

Дар корхонаҳои муосир иқтисодии кадрӣ ҳамчун афзалияти асосии рақобат ва қисми муҳими стратегияи тичорат дида мешавад. Сармояи инсонӣ, дар навбати худ, бо талабот ба салоҳиятҳои гуногун тавсиф мешавад. Шумораи торафт бештари ширкатҳо дарк мекунад, ки акнун танҳо ба дониши касбӣ ва таҷрибаи кормандон таъяқ қардан кифоя нест. Барои он ки рақобатпазир боқӣ монад, корманди муосир бояд пайваста тағйир ёбад, то ба мушкilotи нав ҷавобгӯ бошад. Ин ташкили омӯзиширо талаб мекунад, ки барои тағйир додани рафтори одамон дар созмон мувофиқи талаботи доимо тағйирёбандаи бозор мусоидат мекунад. Дар ин шароит тамоюлҳои, ки ба равандҳои қори ташкилотҳо бевосита таъсир мерасонанд, ҳалқунанда мебошанд.

Аз мавқеъҳои дақиқ муайяншуда маълум гардид, ки ширкатҳо ба қори лоиҳавӣ ҳаракат мекунад. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки аз се ду ҳиссаи ширкатҳои, ки сатҳи баланди фазои рақамиро қабули доранд, интизоранд, ки ҷараёнҳои қорӣ назар ба хусусиятҳо бештар ба лоиҳа асосёфта бошанд. Ширкатҳо нияти ҷалби мутахассисони тарафи сеюмро доранд ва хоҳиш доранд, ки дар лоиҳаҳо, бештар қор қардан бо кормандони дурдаст берун аз офисҳои ҷисмонӣ, гузаштан ба ғайримарказонидашудаи амалиётро зарур мешуморанд.

Дар баробари ин, дигаргуниҳои иҷтимоие, ки дар натиҷаи тараққиёти техника ба амал меоянд, ба зиёд шудани давомнокии умр ва давраи фаъолияти иқтисодии одамон оварда мерасонад. Дастаҳои синну соли гуногун паҳн мешаванд, ки дар он синну сол на ҳамеша бо таҷриба алоқаманд аст. Ҳамаи ин салоҳиятҳоро барои қор дар дастаҳои омехтаи байнисоҳавӣ дар сурати мавҷуд набудани иерархияи муқаррарӣ талаб мекунад. Дар ҷунин шароит роҳбарони ширкатҳо зарур мешуморанд, ки пеш аз ҳама малақаҳои роҳбарӣ, муошират ва ҳамқорӣ дар қор қардан ташаккул дода шаванд.

Инҷунин, қор қардан бояд барои омӯзиши доимии иҷтимоӣ дар дохили коллектив омода бошанд, вақте ки мубодилаи таҷриба ва дониш

хангоми муоширати ҳамарӯза бо ҳамкорон сураат мегирад. Дар шароите, ки таҳсилоти давомдор калиди рақобатпазирии тиҷорат мегардад, ташаббуси ҳар як узви даста муҳим аст, аз ин рӯ корхонаҳо бештар ба рушди технологияҳои таъия мекунад, ки мубодила ва паҳнкунии донишҳои аз ҷониби кормандон дар тамоми тиҷорат эҷодшударо дастгирӣ мекунад. Онҳо самаранокии барномаҳои таълимии корпоративиро зиёд мекунад, зеро онҳо барои ҷалби кормандон иқтидори калон доранд²³⁴.

Суръати дигаргуниҳои технологӣ ва иҷтимоӣ корхонаҳоро водор мекунад, ки пайвасти дигаргун шаванд, технологияи навро ба фаъолияти худ ворид кунанд ва шаклҳои самарабахши кори коллективро ҷустуҷӯ намоянд. Инро бо майл ва қобилияти ҳар як корманд барои омӯхтани чизҳои нав, ҷузъи органикии ҷараёни кор табдил додан зарур аст, зеро барои ин нишон додани малакаҳои зарурии маърифатӣ ва рафторӣ муҳим аст^{235,236,237}.

Дар ҳар як марҳилаи ҳаёт ташаккули салоҳият ва малакаҳои, ки ба инсон имкон медиҳанд, ки самаранок фикр кунанд, ҳамкорӣ кунанд, омӯхта шаванд, стратегияи шахсии худро талаб мекунад. Аммо, ҳамаи ин стратегияҳо бо назардошти шартҳои зерин амалӣ карда мешаванд: дарки зарурати ташаккули маҳорати муайян аз ҷониби худи шахс; фароҳам овардани муҳити зист ва ташкили фаъолиятҳои, ки ба рушди маҳорат мусоидат мекунад; имконияти баҳодиҳии натиҷаи кор оид ба маҳорат.

Автоматикунони истеҳсолот, инкишоф додани равандҳои зехнии

---

²³⁴ Миллер Е.Е., Сироткина И.Б. Человеческий капитал как основа экономического потенциала Ульяновской области / Е.Е. Миллер, И.Б. Сироткина // В сборнике: общество, современная наука и образование: проблемы и перспективы. Сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции: в 10 частях. 2012. С. 88-89.

²³⁵ Мирзоалиев. А.А., Холиқова П.И. Масоили рушди иқтисодиёти рақамӣ дар шароити имрӯза / А.А. Мирзоалиев, П.И. Холиқова // Паёми Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2022. С. 155-161.

²³⁶ Митякова С.А. Роль корпоративной культуры в формировании и развитии человеческого капитала предприятия / С.А. Митякова // В сборнике: «кадры решают все!»: к 95-летию региональной системы подготовки управленческих кадров. Сборник научных трудов. 2018. С. 97-99.

²³⁷ Михейкина Л.А. Характеристика системы управления человеческим капиталом в интересах инновационного развития / Л.А. Михейкина // В сборнике: проблемы экономики, управления и статистики. Сборник трудов международной научно-практической конференции. Ответственный редактор: Е.В. Симонова. 2016. С. 246-249.

меҳнат, тағйир додани сохторҳои ташкилӣ ва пеш аз ҳама тағйирот талаботи нави корхонаҳоро нисбат ба кормандон муайян мекунад. Ширкатҳо мехоҳанд на танҳо мавҷудияти таҷрибаи касбиро бубинанд, ки дар бораи шоистагии гузашта сухан меронанд. Муҳим аст, ки малака ва сифатҳои дошта бошед, ки муваффақиятро дар оянда кафолат диҳанд. Рӯйхати сифатҳои зарурӣ мунтазам нав карда мешавад. Мувофиқи пурсишҳои корфармоёни пешбари ҷаҳон, дилхоҳ маҳорати оянда» гуногунанд. Рӯйхати интизориҳо дорои хусусиятҳои гуногун, ба монанди қобилияти барномасозӣ ва зеҳни эҳсосӣ мебошад. Дар баробари меҳнати дастӣ қобилияти идора кардани молия ва ресурсҳои моддӣ аҳамияти худро гум мекунад. Агар дар бораи таснифоти сифатҳои зарурӣ сухан ронем, тақсимои анъанавӣ ба малакаҳои саҳт ва нарм, аз ҷумла малакаҳои маърифатӣ, ки ба шумо имкон медиҳанд, ки дар раванди кор самаранок иштирок кунед ва аз як соҳаи мушаххаси фаъолият вобастагӣ надошта бошед, дигар кофӣ нест. Ҳоло ба онҳо як гурӯҳи алоҳидаи сифатҳо илова карда мешавад - донишҳои рақамӣ. Бешубҳа замони муосир побанди иттилооти рақамӣ ва дар ин замина ниёзманд ба донишҳои рақамӣ гардидааст.

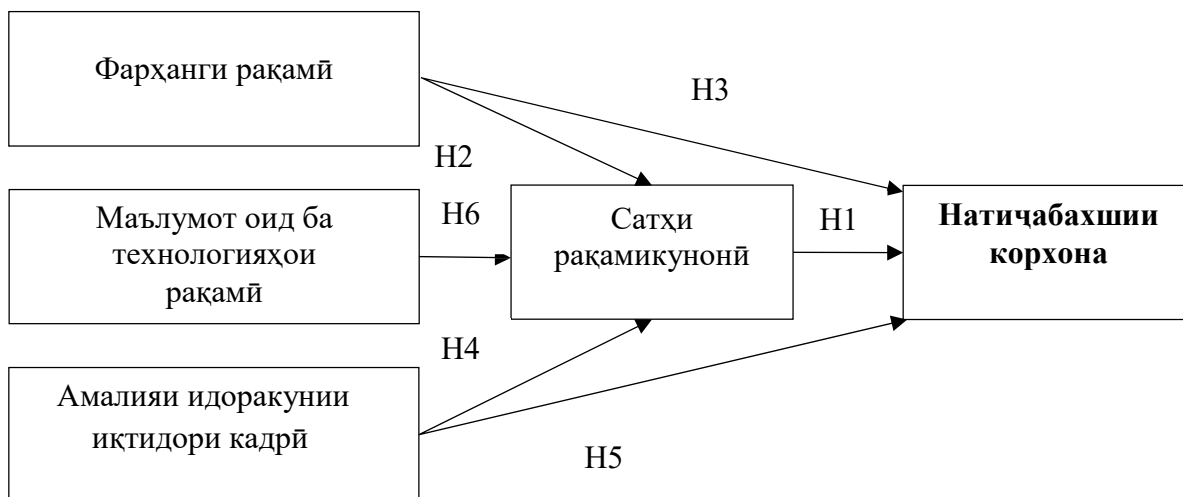
Зарурати донишҳои рақамиро тадқиқотҳои Ҳ.Сиркин, М.Зинсер, Ҷ.Роз²³⁸ тасдиқ мекунанд, ки мегӯянд: «Ташаккули малакаҳо дар истифодаи донишҳои рақамӣ ба кормандон имкон медиҳад, ки ба равандҳои тағйирёбандаи корӣ ва равандҳои корӣ бо талаботи корфармоён мутобиқ шаванд». Дар асоси таҳқиқоти баррасишуда, мо фарзияи зеринро барои санҷиш таҳия мекунем:

Нб - байни донишҳои рақамӣ ва сатҳи рақамисозии равандҳои бизнес робитаи назаррас вучуд дорад.

Моделҳои умумии таҳлили гипотезаи эмпирикӣ дар расми 33 нишон дода шудааст.

---

²³⁸ Sirkin, H., Zinser, M., Rose, J. The Robotics Revolution. The Next Great Leap in Manufacturing. – Boston: BCG, 2015. – 28 p.

Расми 33. - Модели назариявии робитаи фарҳанги рақамӣ, таҷрибаҳои идоракунии иқтисодии кадрӣ, дониш дар бораи технологияҳои рақамӣ, сатҳи рақамисозӣ ва фаъолияти ширкатҳо [таҳияи муаллиф]

Ҷамъоварии маълумот ва методологияи таҳқиқот. Барои гузаронидани таҳлили эмпирикӣ бо мақсади санҷидани фарзияҳои мураббаҷуда усули моделсозии муодилаҳои сохтори (минбаъд - ММС) истифода мешавад, ки усули самараноки омӯзиши миқдори конструкцияҳои назариявӣ мебошад. Ин синтези усулҳо ба монанди таҳлили омилҳои тасдиқкунанда ва регрессия мебошад, ки имкон медиҳад дар самтҳои гуногун тадқиқот гузаронад²³⁹. Аксар вақт, дар тадқиқоти муосир, усулҳои ММС барои санҷиши гипотезаҳо, инчунин барои арзёбии эътимоднокии сохтори назариявӣ пешниҳодшуда истифода мешаванд.

Маъруфияти концепсияи усули ММС дар таҳқиқоти хориҷӣ дар иқтисоди меҳнат бо қобилияти ба назар гирифтани тағирёбандаҳои мушоҳиданашуда ё ниҳонӣ шарҳ дода мешавад. ММС ба системаи муодилаҳое асос ёфтааст, ки аз якҷанд қисм иборат аст, дар ҳоле ки тағирёбандаҳои мушоҳидашуда ё возеҳ бо ифодаи муайяни ададӣ, ки мустақиман чен карда мешаванд, ифода карда мешаванд.

²³⁹ Babin B. J., Svensson G. Structural equation modeling in social science research // European Business Review. – 2012. – Vol. 24. – No 4. – P. 320–330.

Тағйири сохтори савдои чакана ба маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ, млн.
сомонӣ, солҳои 2010-2021

В.ш.	Солҳо								Фарқият 2021-1991 (+; -)	Тағйирот 2021/1991 (мар.)
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
<i>sh</i>	7621,2	8551,2	8742,8	8931,2	9126,6	9313,8	9716,8	9886,8	2265,60	1,30
<i>k</i>	10675,6	14304,8	14236,3	14563,7	14272,5	14515,1	14094,1	15165,3	4489,70	1,42
<i>g</i>	3851,6	4326,2	3929,9	3972,9	4224,3	4523,7	4557,8	6359,1	2507,50	1,65
<i>h</i>	7587,0	22181,6	23512,5	24993,8	26843,4	300645,9	29433,2	33259,5	25672,50	4,38
<i>j</i>	4669,4	9749,9	11179,7	11371,6	13361	12517,8	11775,5	15124,9	10455,50	3,24
<i>an</i>	89,35	131,72	156,17	158,01	184,18	184,86	183,61	207,00	117,65	2,32
<i>mm</i>	24707,1	50977,8	54790,3	64434,3	71059,2	79109,8	83958,3	98910,7	74203,60	4,00
<i>mm₁</i>	3285,8	6031,7	6336,3	7291,4	7870,2	8580,1	8922,2	10086,7	6800,90	3,07

sh - Шумораи аҳолии доимӣ дар охири сол, ҳазор нафар;
k - Хизматрасонии пулакӣ ба аҳоли (бо нархҳои с.2021), млн. сомонӣ;
g - Гардиши савдои хориҷӣ, млн. доллар;
h - Ҳаҷми гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо (бо нархҳои с. 2021), млн. сомонӣ;
j - Сармоягузорӣ, млн. сомонӣ;
an - Андозаи миёнаи ҳадди ақали музди меҳнат ба ҳисоби миёна дар як моҳ, сомонӣ;
mm - ММД (бо нархҳои амалии солҳои мутобиқ), млн. сомонӣ;
mm₁ - ММД ба ҳар сари аҳоли, сомонӣ.

*Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти оморӣ.

Ҳисобҳои анҷомдодашуда нишон медиҳад, ки афзоиши нишондиҳандаҳо дар ҳама давраҳои таҳлили мушоҳида мешавад. Дар миқёси омилҳое, ки ба рушди ҳаматарафаи бахши савдои чакана таъсир мерасонад ҳаҷми гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо (бо нархҳои с. 2021), млн. сомонӣ мебошад, ки фарқият нисбати соли 2010 ба 25672,50 ва тағйирот 4,38 аст. Ин дигаргунии назаррас аз он шаҳодат медиҳад, ки ҳаҷми гардиши моли чакана тадриҷан рушд намуда майдони озоди муомилотиеро рӯи қор овардааст, ки дар ояндаи наздик метавонад василаи афзоиши маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ гардад. Таҳлили васеи асоснокнамоии таъсири ҳаҷми гардиши моли чакана ба *mm*, ММД (бо нархҳои амалии солҳои мутобиқ), млн. сомонӣ гувоҳӣ медиҳад, ки саҳми гардиши моли чакана аз соли 2010 то соли 2021 ба андозаи аз 31% то 34% тағйир ёфтааст. Доир ба саҳми раванд, *h*, ҳаҷми гардиши моли чакана ба *mm₁*, ММД ба ҳар сари аҳоли, сомонӣ ҳаминаро қайд намудан мумкин аст, ки агар дар соли 2010 тамоюли мусбати он ҳамагӣ 2,31 маротибаро ташкил меода бошад, пас дар соли 2021 тағйироти назаррас ба чашм мерасад ва 1,00 маротиба афзоиш ёфта 3,31 маротибаро ташкил медиҳад.

Афзоиши даромади аҳоли ва музди меҳнат, солҳои 2010/2021

В.ш.	Солҳо								Фарқият 2021-1991 (+; -)	Тағйирот 2021/1991 (мар.)
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
<i>j</i>	113,3	120,7	120,9	122,1	123	125	127,1	128,6	34,60	1,37
<i>k</i>	7,10	7,50	7,80	7,30	7,0	7,20	7,30	7,30	1,80	1,33
<i>l</i>	13,20	25,50	31,20	37,10	40,80	47,8	65,0	80,10	70,20	8,09
<i>d</i>	12,90	28,40	40,30	42,20	46,50	53,7	79,70	101,0	91,80	10,98
<i>f</i>	95,80	237,5	260,0	309,2	233,5	361	376,7	416,4	322,4	4,43
<i>n</i>	40,90	72,20	74,50	83,50	86,70	87,0	83,60	84,30	78,60	14,79

j - Шумораи миёнаи солонани машғулин дар иқтисодиёт;
k - Бекороне, ки дар мақомоти шугли аҳоли расмӣ ба қайд гирифта шудаанд, дар охири сол;
l - Даромади пулии аҳоли;
d - Харочоти аҳоли барои хариди молҳо ва пардохти хизматрасонӣ;
f - Музди миёнаи ҳармоҳаи меҳнат (аз рӯйи индексҳо ба ҳисоб гирифта шудааст);
n - Музди ҳақиқии меҳнат.

*Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумоти оморӣ.

Соҳтори даромади аҳолиро тасниф намуда қайд намудан мумкин аст, ки тағйироти нишондиҳандаи мазкур нисбати солҳои мушоҳидашаванда 8,09 ва фарқият 70,20 маротиба зиёд аст. Дар қиёс ба харочоти аҳоли барои хариди молҳо ва пардохти хизматрасонӣ, ки чӯзӣ такондиҳандаи савдои чакана мебошад, муқоисанашаванда аст. Агар дар соли 2010 харочоти аҳоли барои дастрасии қисми зиёди маҳсулоти ҳаётгузаронӣ мерасид, пас ин нишондиҳанда дар соли 2021 бо суръати баланд поин омад ва айни замон - 23% коҳиш ёфтааст. Дар ҳақиқат ин нишондиҳандаи таҳдидкунанда аст, зеро дар рушди фаъолнокии савдои чакана монеа эҷод мекунад ва ин масъала нигаронкунанджа мебошад.

Нишондиҳандаҳои савдои чакана дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо нархҳои амалӣ, млн. сомонӣ, солҳои 2010 – 2021*

Нишондиҳандаҳо	Солҳо								Фарқият 2021-2010 (+; -)	Тағйирот 2021/2010 (мар.)
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
Гардиши моли чакана	5997,7	14377,7	16166,7	18435,2	20479,7	24948,3	27024,8	33259,5	27261,80	5,55
Савдои чаканаи мағозаҳои молҳои озукаворӣ ва гайриозукаворӣ	1123,7	4227,8	4691,6	5470,2	5666,0	6609,4	7231,5	8421,2	7297,50	7,49
Савдои чакана ба воситаи бозорҳои хӯрокворӣ, ашё ва омехта	3496,6	7132,6	8080,6	8835,6	8923,7	10410,4	11276,4	12795,8	9299,20	3,66
Савдои маҳсулоти савдои чаканаи чорвои хонагӣ	624,3	1495,1	1588,5	1728,0	1866,0	2423,4	2520,1	3160,2	2535,90	5,06
Хизматрасонии техникӣ ва таъмири автомобилҳо	95,1	257,5	327,5	426,1	449,3	508,6	534,9	538,4	443,30	5,66
Ҳаҷми гардиши дар соҳтори савдои чакана аз рӯйи нишондиҳандаҳои интиҳобшуда	11337,4	27490,7	30854,9	34895,1	37384,7	44900,1	48587,7	58175,1	46837,70	5,13

*Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти АОНПҶТ. Душанбе. – 2022. С. 342

Тавре аз таҳлил бармеояд нишондиҳандаҳои савдои чакана вобаста ба гардиши моли чакана фарқият нисбати соли 2010, ба миқдори 27261,80 млн. сомонӣ ва дар ҳамин давра, тағйирот 5,55 маротиба мебошад. Тамоюли тағйирёбии нишондиҳандаҳо мусбӣ мебошад, аз ҷумла аз ҳама бештар савдои чаканаи мағозаҳои молҳои озуқаворӣ ва ғайриозуқаворӣ тағйирот, 7,49 маротиб ва нисбати соли 2010, фарқият 7297,50 сомониро ташкил менамояд.

Ҷадвали 3.4.

Нишондиҳандаҳои савдои чакана дар Ҷумҳурии Тоҷикистон,
солҳои 2010 – 2021 (гардиши моли чакана, вобаста ба сохторҳои савдо)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо								Фарқият 2021-2010 (+; -)	Тағйирот 2021/2010 (мар.)
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
Ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо	21005,3	22181,6	23512,5	24993,8	26843,3	30064,5	29433,2	33259,5	12254,20	1,58
Сектори давлатӣ	166,6	89,4	122,8	89,0	172,7	315,7	143,6	235,4	68,80	1,41
Сектори ғайридавлатӣ	20838,7	22092,2	23389,7	24904,8	26670,6	29748,8	29289,6	33024,1	12185,40	1,58
<i>аз он ҷумла:</i>										
Савдои тичоратӣ	650,5	4975,9	5329,2	6592,2	8675,3	10072,0	10303,7	13363,9	12713,40	20,5
Савдои кооперативии “Тоҷикматлубот”	179,6	100,8	16,6	3,1	1,7	0,6	0,3	0,3	-179,30	0,00
Бозори номуташаккил	20008,6	17015,5	18043,9	18309,5	17993,6	19676,2	18985,6	19659,9	-348,70	0,98

**Сарчаиша:* таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти АОНПҶТ. Душанбе. – 2022. С. 342

Аз таҳлил мушоҳида мегардад, ки гардиши моли чакана, вобаста ба сохторҳои савдо дар солҳои 2010-2021 ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо фарқият нисбати соли 2010, ба миқдори 12254,20 млн. сомонӣ ва тағйирот 1,58 маротиба афзудааст. Нишондиҳандаи манфири дар ин давра савдои кооперативии “Тоҷикматлубот” ва бозори номуташаккил мутаносибан 179,30 ва 348,70 -ро ташкил медиҳанд. Зикр намудан ба маврид аст, ки дар сектори давлатӣ тағйирот 1,41 маротиба ва нисбати соли 2010, фарқият 68,80 млн. сомонӣ мебошад. Тамоюли рушди бемайлонро савдои тичоратӣ нисбати соли 2010, ба миқдори 12713,40 млн. сомонӣ ва дар ҳамин давра, тағйирот 20,5 маротиба нишон медиҳад.

Чадвали 3.5.

Нишондиҳандаҳои савдои чакана дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, солҳои 2010 – 2021 (гардиши моли чакана дар вилоятҳо, ш. Душанбе ва НТЧ)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо								Фарқият 2021-2010 (+; -)	Тағйирот 2021/2010 (мар.)
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
Ҷумҳурии Тоҷикистон	21005,3	22181,6	23512,5	24993,8	26843,3	30064,5	29433,2	33259,5	12254,20	1,58
ВМКБ	67,3	113,0	119,8	127,4	136,8	153,2	150,0	169,5	102,20	2,52
Вилояти Суғд	1585,1	8174,1	8664,5	9210,4	9891,9	11079,0	10846,3	12256,3	10671,20	7,73
Вилояти Хатлон	2981,0	5400,9	5724,9	6085,6	6536,0	7320,3	7166,6	8098,2	5117,20	2,72
Шаҳри Душанбе	2830,5	5149,4	5458,3	5802,2	6231,6	6979,3	6832,8	7721,0	4890,50	2,73
НТЧ	1945,9	3344,3	3544,9	3768,3	4047,1	4532,8	4437,6	5014,4	3068,50	2,58

**Сарчашма:* таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти АОНПЧТ. Душанбе. – 2022. С. 342

Таҳлил нишон медиҳад, ки нишондиҳандаҳои савдои чакана нисбат ба соли 2010 дар миқёси Ҷумҳурии Тоҷикистон мусбӣ мебошад. Қайд кардан ба маврид аст, ки гардиши моли чакана дар вилояти Суғд аз ҳама бештар тағйирот 7,73 маротиб ва нисбати соли 2010, фарқият 10671,20 млн. сомони ро ташкил медиҳад.

Чадвали 3.6.

Захираҳои меҳнатӣ, солҳои 2010 – 2021, ҳаз.нафар

Нишондиҳандаҳо	Солҳо									Фарқият 2021-2005 (+; -)	Тағйирот 2021/2005 (мар.)
	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
Шумораи аҳолии доимӣ дар охири сол	6842,2	7621,2	8551,2	8742,8	8931,2	9126,6	9313,8	9716,8	9886,8	3044,6	1,44
Захираҳои меҳнатӣ	3893	4530	5111	5224	5326	5427	5521	5585	5653	1760,0	1,45
Қувваи корӣ	2154	2280	2437	2438	2460	2478	2514	2557	2587	433,0	1,20
Аҳолии машғул	2112	2233	2380	2384	2407	2426	2463	2506	2534	422,0	1,20
Бекорони расман эътирофшуда	42	48	57	54	53	52	51	51	53	11,0	1,26
Қувваи корӣ истифоданашуда дар иқтисодиёт	1739	2250	2674	2786	2866	2949	3007	3068	3066	1327,0	1,76

**Сарчашма:* таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти АОНПЧТ. Душанбе. – 2022. С. 342

Тавре маълум аст, раванди идоракунии иқтисодии кадрӣ дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ аз нишондиҳандаҳои захираҳои меҳнатӣ вобастагии зиёд дорад. Бинобар ин, ҳангоми таҳқиқ маълум шуд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишондиҳандаҳои захираҳои меҳнатӣ, аз ҷумла афзоиши аҳоли бо суръат зиёд гардида, нисбати соли 2005 фарқият 3044,6 ҳаз.нафар ва тағйирот 1,44 маротибаро ташкил медиҳад. Дар навбати худ захираҳои меҳнатӣ 1760,0 ҳазор нафар ва қувваи корӣ истифоданашуда дар

иктисодиёт 1327,0 ҳазор нафар зиёд ба қайд гирифта шудааст. Ин тамоюлҳо аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки бо истифодаи мақсадноки онҳо таъмини рушди иқтисодии кадрӣ имконпазир мегардад. Аммо то ҳанӯз, истифодаи мақсадноки онро мушоҳида намудан шубҳаовар аст.

Ҷадвали 3.7.

Тақсироти аҳолии машғул дар иқтисодиёти ҷумҳурий аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ, солҳои 2011 – 2021, ҳаз.нафар

Нишондиҳандаҳо	Солҳо									Фарқият 2021-2011 (+; -)	Тағйирот 2021/2011 (мар.)
	2011	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
Ҳамагӣ дар иқтисодиёт машғул	2249,3	2325,4	2379,7	2385,3	2407,0	2425,5	2463,4	2506,2	2533,5	284,2	1,13
Дар баҳши воқеӣ	1671,8	1682,6	1704,0	1694,8	1685,3	1698,9	1731,0	1754,4	1764,1	92,30	1,06
Баҳши хизматрасонӣ	577,6	642,8	675,7	690,5	721,7	726,6	732,4	751,8	769,4	191,8	1,33
Савдои яклухт ва чакана, таъмири автомобилҳо, мотосиклҳо, молҳои маишӣ ва маводҳои истифодаи шахсӣ	125,0	138,4	149,3	147,9	170,6	157,9	153,5	157,2	158,7	33,70	1,27
Меҳмонхонаҳо ва тарабхонаҳо	6,0	7,9	9,8	9,6	15,6	15,4	16,4	16,4	17,1	11,10	2,85

**Сарчашма:* таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти АОНПҚТ. Душанбе. – 2022. С. 342

Дар ҷадвали 3.7. аҳолии машғул дар иқтисодиёти ҷумҳурий бо нишондиҳандаҳои таркибии он мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Бояд қайд кард, ки аз соли 2011 то соли 2021 динамикаи тағйирёбии аҳолии дар иқтисодиёт машғул, яъне фақияти нисбии он 284,2 ҳазор нафар ва дар ин замина 1,13 маротиба тағйирот ба назар мерасад. Таҳлил нишон медиҳад, ки аксари аҳолии машғул дар баҳши хизматрасонӣ фаъолияти менамоянд, яъне ин нишондиҳанда таносубан дар ин давра 191,8 ҳазор нафар афзудааст. Бар замми ин дар савдои яклухт ва чакана, таъмири автомобилҳо, мотосиклҳо, молҳои маишӣ ва маводҳои истифодаи шахсӣ ин тамоюл нисбатан миёна, ҳамагӣ 33,70 ҳазор нафар зиёд мебошад.

Нишондиҳандаҳои савдои чакана дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, солҳои 2010 – 2021 (гардиши моли чакана дар минтақаҳои ҷумҳурӣ, ВМКБ)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо								Фарқият 2021-2010 (+; -)	Тағйирот 2021/2010 (мар.)
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
Ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо дар ҷумҳурӣ	21005,3	22181,6	23512,5	24993,8	26843,3	30064,5	29433,2	33259,5	12254,2	1,58
Ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо ВМКБ	32,2	99,1	107,7	121,9	139,8	154,7	151,2	169,5	137,3	5,26
Сектори давлатӣ	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0	1,00
Сектори ғайридавлатӣ	32,1	99,1	107,6	121,8	138,7	154,6	151,1	169,4	137,3	5,28
<i>аз он ҷумла:</i>										
Савдои тичоратӣ	7,0	11,5	16,3	29,3	29,5	39,4	38,0	51,5	44,5	7,36
Савдои кооперативии “Тоҷикматлубот”	2,0	1,8	1,2	0,7	0,5	0,3	0,2	0,3	-1,7	0,15
Бозори номуташаққил	23,1	85,7	90,1	91,8	109,7	114,9	112,9	117,6	94,5	5,09

**Сарчашма:* таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти АОНПҶТ. Душанбе. – 2022. С. 342

Нишондиҳандаҳои савдои чакана дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро мавриди таҳлил қарор дода, таносуб ва саҳми воқеии гардиши моли чаканаро арзёбӣ намудан ба маврид аст. Дар чадвали 6. нишондиҳандаҳои савдои чакана дар ВМКБ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо дар нисбати соли 2010 ба миқдори 137,3 млн сомонӣ ва дар ҳамин давра 5,26 маротиба тағйир кардааст. Аз нишондиҳандаҳои чадвал бармеояд, ки сектори давлатӣ ва савдои кооперативии “Тоҷикматлубот” ҳиссаи худро қимат ба даст додааст. Танҳо сектори ғайридавлатӣ ва бозори номуташаққил тамоюли рушдро қасб кардааст. Мавриди зикр аст, ки ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдои ВМКБ, нисбати ҳаҷми умумии гардиши моли чаканаи ҳамаи соҳаҳои савдои ҷумҳурӣ дар соли 2021 ба 1,12% баробар аст. Муаммову мушкилот асосан дар мақсаднок истифода нагадидани иқтидори кадрӣ ва захираҳои меҳнатӣ зоҳир мешавад.

Нишондиҳандаҳои савдои чакана дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, солҳои 2010 – 2021 (гардиши моли чакана дар минтақаҳои ҷумҳурӣ, вилояти Суғд)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо								Фарқият 2021-2010 (+; -)	Тағйирот 2021/2010 (мар.)
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
Ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо дар ҷумҳурӣ	21005,3	22181,6	23512,5	24993,8	26843,3	30064,5	29433,2	33259,5	12254,20	1,58
Ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо, вилояти Суғд	2277,3	5630,9	6275,8	7357,2	7943,1	9044,8	9450,9	12256,3	9979,00	5,38
Сектори давлатӣ	15,3	2,6	2,1	2,5	1,7	2,0	2,1	1,3	-14,00	0,08
Сектори ғайридавлатӣ	2262,0	5628,3	6273,7	7354,7	7941,4	9042,8	9448,8	12255,0	9993,00	5,42
<i>аз он ҷумла:</i>										
Савдои тичоратӣ	176,8	1570,8	1684,2	2354,0	2734,6	3352,7	3181,9	4258,0	4081,20	24,08
Савдои кооперативии “Тоҷикматлубот”	33,8	32,3	7,4	0,8	0,9	0,0	0,0	0,0	-33,80	0,00
Бозори номуташаккил	2051,4	4025,2	4582,1	4999,9	5205,9	5690,1	6332,2	7997,0	5945,60	3,90

**Сарчашма:* таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти АОНПҚТ. Душанбе. – 2022. С. 342

Таҳлили чадвали 3.9. нишондиҳандаҳои савдои чакана дар вилояти Суғд аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо нисбати соли 2010 ба миқдори 9979,00 млн. сомонӣ ва дар ҳамаин давра 5,38 маротиба афзудааст. Аз нишондиҳандаҳои чадвал бармеояд, ки сектори давлатӣ ва савдои кооперативии “Тоҷикматлубот” ҳиссаи худро қисман аз даст додааст. Танҳо сектори ғайридавлатӣ ва бозори номуташаккил тамоюли рушдро қасб кардааст. Мавриди зикр аст, ки ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдои вилояти Суғд нисбати ҳаҷми умумии гардиши моли чаканаи ҳамаи соҳаҳои савдои ҷумҳурӣ дар соли 2021 ба 36,8 % баробар аст.

Нишондиҳандаҳои савдои чакана дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, солҳои 2010 – 2021 (гардиши моли чакана дар минтақаҳои ҷумҳурӣ, вилояти Хатлон)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо								Фарқият 2021-2010 (+; -)	Тағйирот 2021/2010 (мар.)
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
Ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо дар ҷумҳурӣ	21005,3	22181,6	23512,5	24993,8	26843,3	30064,5	29433,2	33259,5	12254,20	1,58
Ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо, вилояти Хатлон	1375,1	3266,6	3810,7	492,0	4791,7	6331,4	6695,1	8098,2	6723,10	5,89
Сектори давлатӣ	3,1	2,4	2,5	1,9	2,3	3,0	4,7	8,2	5,10	2,65
Сектори ғайридавлатӣ	1372,6	3264,2	3808,2	4490,1	4789,4	6328,4	6690,4	8090,0	6717,40	5,89
<i>аз он ҷумла:</i>										
Савдои тижоратӣ	10,7	175,5	232,8	368,4	582,3	650,9	1410,5	1995,5	1984,80	186,50
Савдои кооперативии “Тоҷикматлубот”	25,6	15,1	0,4	0,5	-	-	-	-		
Бозори номуташаққил	1336,3	3073,6	3574,9	4121,2	4207,1	567,5	5279,9	6094,5	4758,20	4,56

Ҳангоми таҳлили чадвали 3.10. оид ба нишондиҳандаҳои савдои чакана дар вилояти Хатлон маълум гардид, ки ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо, нисбати соли 2010 ба миқдори 8098,2 млн. сомонӣ ва дар ҳамин давра 5,89 маротиба афзудааст. Аз нишондиҳандаҳои чадвал бармеояд, ки савдои кооперативии “Тоҷикматлубот” ҳиссаи худро комилан аз даст додааст. Танҳо сектори ғайридавлатӣ ва бозори номуташаққил тамоюли рушдро касб кардааст. Мавриди зикр аст, ки ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдои вилояти Хатлон нисбати ҳаҷми умумии гардиши моли чаканаи ҳамаи соҳаҳои савдои ҷумҳурӣ дар соли 2021 ба 24,3 % баробар аст.

Нишондиҳандаҳои савдои чакана дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, солҳои 2010 – 2021 (гардиши моли чакана дар минтақаҳои ҷумҳурӣ, НТҶ)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо								Фарқият 2021-2010 (+; -)	Тағйирот 2021/2010 (мар.)
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
Ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо дар ҷумҳурӣ	21005,3	22181,6	23512,5	24993,8	26843,3	30064,5	29433,2	33259,5	12254,20	1,58
Ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо, НТҶ	1207,4	2430,6	2650,7	2721,9	3256,7	3820,4	4370,4	5014,5	3807,10	4,15
Сектори давлатӣ	50,5	39,5	46,1	50,4	-	-	-	-		
Сектори ғайридавлатӣ	1156,9	2391,1	2603,9	2671,5	3256,7	3820,4	4370,4	5014,5	3857,60	4,33
<i>аз он ҷумла:</i>										
Савдои тиҷоратӣ	16,7	266,6	317,2	500,3	1241,3	1549,2	2804,4	1893,6	1876,90	113,39
Савдои кооперативии “Тоҷикматлубот”	25,7	19,5	2,8	0,3	-	-	-	-		
Бозори номуташаққил	1114,5	2105,0	2284,5	2170,9	2015,4	2271,2	1566,0	3120,9	2006,40	2,80

**Сарчашма:* таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти АОНПҶТ. Душанбе. – 2022. С. 342

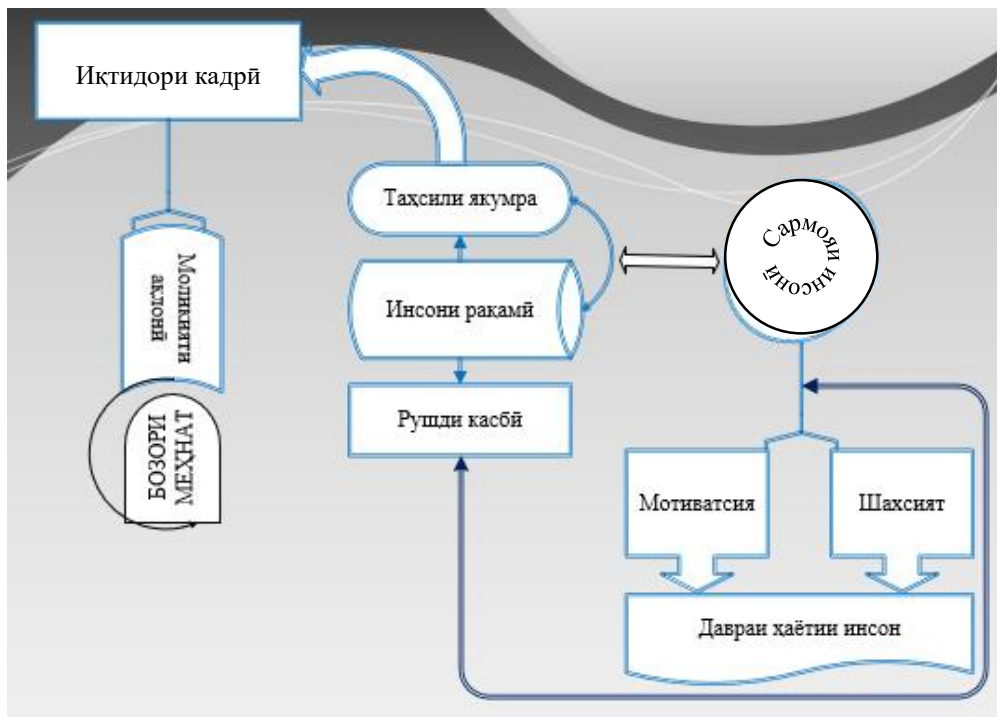
Таҳлили ҷадвали 9. нишондиҳандаҳои савдои чакана дар НТҶ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо нисбати соли 2010, ба миқдори 5014,5 млн. сомонӣ ва дар ҳамин давра 4,15 маротиба афзудааст. Аз нишондиҳандаҳои ҷадвал бармеояд, ки сектори давлатӣ ва савдои кооперативии “Тоҷикматлубот” ҳиссаи худро пурра аз даст додааст. Танҳо сектори ғайридавлатӣ ва бозори номуташаққил тамоюли рушдро касб кардааст. Мавриди зикр аст, ки ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдои НТҶ нисбати ҳаҷми умумии гардиши моли чаканаи ҳамаи соҳаҳои савдои ҷумҳурӣ дар соли 2021 ба 15,0 % баробар аст.

Маълум мешавад, ки ҳаҷми умумии гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдои ҷумҳурӣ таносубан чунин аст: Душанбе- 22,8%; НТҶ-15,0%, вилояти Хатлон 24,3%, вилояти Суғд- 36,8% ва ВМКБ- 1,12%.

Аз нуқтаи назари сатҳи рақамисозии ширкат, омилҳои сарборӣ барои фаҳмидани натиҷаи мусбӣ аз татбиқи лоиҳа оид ба татбиқи қарорҳои рақамӣ, инчунин самтҳои технологӣ, ки имрӯз ба тиҷорати ширкат таъсир мерасонанд, хос аст.

Барои муайян кардани таъсири омилҳо ба фаъолияти ширкат,

диаграммаи роҳ бо истифода аз замимаи SPSS, Amos бо ҳисоб кардани коэффицентҳои стандартӣ, коэффицентҳои чуфти регрессионии байни тағйирёбандаҳо ва омилҳо, нишондиҳандаҳои сифати модел, ки дар расми 34 нишон дода шудаанд.

Расми 34. - Модели роҳнамо бо коэффитсиентҳои баҳодихии таҷрибавӣ бо моделсозии муодилаи сохторӣ [аз ҷониби муаллифи диссертатсия таҳия шудааст]

Дар модели пешниҳодшуда байзаҳо омилҳо - тағйирёбандаҳои номуайяно ифода мекунанд; росткунҷаҳо тағйирёбандаҳои возеҳ мебошанд; хатҳои дорои тирҳои дукарата ковариатсияи омилҳо ро нишон медиҳанд; хатҳои дорои тирҳои ягона самти муносибат мебошанд. Аён аст, ки ҳама коэффицентҳо стандартизатсия шудаанд, яъне онҳо барои муқоиса бо ҳамдигар мувофиқанд. Арзиши ҳолиҳои сифат ё мувофиқати ин модел нишон медиҳад, ки аҳамияти натиҷаҳо қобили қабул аст.

Ҳамин тариқ, мо метавонем дар бораи натиҷаҳои зерини санҷиши гипотезаҳои дар ин тадқиқот пешниҳодшуда сӯҳбат кунем:

Ҷанбаҳои асосии идоракунии иқтисоди кадрӣ савдои чакана дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ инҳоянд:

- ташкил ва таҷдиди шабқаҳои савдои рақамӣ;
- такмил ва бозомӯзии кормандони савдои чакана;
- мотиватсияи фаъолияти корӣ;
- технологияҳои рақамӣ;
- васеъ истифода намудани кормандон дар равандҳои рақамикунонӣ;
- механизми самараноки ҳамоҳангсозӣ ва мониторинги фаъолияти кормандон^{240,241}.

Рақамикунонии савдои чакана бо ҷалби кормандони соҳавӣ муҳим аст, зеро салоҳият ва рушди «тафаккури рақамӣ» аз истифодабарии иқтисодии кадрӣ сарчашма мегирад ва дар ин замина самаранокии фаъолияти савдои чакана таъмин мегардад. Таҳлили тамоюли рушди иқтисодии кадрӣ нишон дод, ки дар шароити ташаккули иқтисодиёти рақамӣ омилҳо ва унсурҳои муҳимро бояд ба инобат гирифт.

3.2. Таҳлили омилҳо ва унсурҳои рушди самаранокии иқтисодии кадрӣ дар иқтисодиёти рақамӣ

Бояд зикр намуд, ки ба рушди самаранокии иқтисодии кадрӣ омилҳо ва унсурҳои зиёде таъсир мерасонанд ва онҳоро бояд ҳангоми таҳлил ва баҳодихӣ ба назар гирифт.

Дар таҳқиқоти муосир таърифи самаранокии истифодаи иқтисодии кадрӣ бо таърифи на танҳо нишондиҳандаҳои миқдорӣ, балки сифатӣ низ алоқаманд аст²⁴². Барои омӯзиши равандҳои ташаккул ва рушди иқтисодии

²⁴⁰ Сывороткина О.С. Методы и механизмы управления человеческим капиталом региона (на примере северо-западного федерального округа) / О.С. Сывороткина // авт. дисс. ... канд... экон... наук / МГУС. Москва, 2006

²⁴¹ Иванова Н.С. Человеческий капитал как основной фактор роста экономики: проблемы и механизмы их решения / Н.С. Иванова // В сборнике: экономика, экология и общество России в 21-м столетии. Сборник научных трудов 17-й международной научно-практической конференции. Ответственный за выпуск В.Р. Окорочков. 2015. С. 251-254.

²⁴² Ширинкина, Е. В. Кибернетический подход к использованию человеческого капитала / Е. В. Ширинкина // Фундаментальная наука и технологии – перспективные разработки. Материалы XII международной научно-практической конференции. – North Charleston, USA, 4–5 июля 2017 г. – С. 198–200.

кадрӣ методологияи моделсозии эконометрикӣ дар асоси муодилаҳои регрессионӣ истифода мешавад^{243,244}.

Тавре ки дар боби аввал тавсиф шудааст, бештар дар муайян кардани баҳодихии самаранокии истифодаи иқтидори кадрӣ, яъне муайянкунандаи таълимии он муодилаи Қ. Минтсер буд²⁴⁵:

$$\ln W = \beta_0 + \beta_1 s + \beta_2 x + \beta_3 x^2 + u, \quad (13)$$

Дар он ҷо W - маблағи музди кор, рӯз воҳидҳо;

β_0 ; β_1 ; β_2 ; β_3 коэффисиентҳои муодилаи регрессия мебошанд;

s - маблағи таҳсили ҷамъшуда, солҳо;

x - таҷрибаи истеҳсолӣ, гардиши воқеии иқтидори кадрӣ дар бозори меҳнат, солҳо;

u - таъсири омилҳои мебошад, ки ба модел дохил карда нашудаанд.

Истифодаи васеи ин модел дар омӯзиши иқтидори кадрӣ²⁴⁶ аз он иборат аст, ки вобаста ба ҳадафҳои таҳлил он метавонад дигаргуниҳои гуногун дошта бошад.

Арзиши иқтидори кадрӣ дар бозорҳои самаранокии меҳнат тавассути сатҳи музди меҳнат баҳодихӣ карда мешавад. Таносуби сатҳи музди миёнаи якмоҳаи номиналии ҳисобшудаи музди меҳнати кормандон аз рӯи намуди фаъолияти иқтисодӣ ба сатҳи миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷадвали 3.12, нишон дода шудааст.

---

²⁴³ Ширинкина, Е. В. Индикаторы эффективности управления человеческим капиталом / Е. В. Ширинкина // Экономика и менеджмент систем управления. – 2017. – Т. 24. – № 2. – С. 51–56.

²⁴⁴ Shirinkina, E., Kodintsev, A. Management of human capital in the national economy: Estimation and simulation // Revista Espacios. – 2018. – Vol. 39. – No. 44. – P. 28.

²⁴⁵ Mincer, J. Intercountry Comparisons of Labor Force Trends and of Related Developments: An Overview // Journal of Labor Economics. – 1985. – Vol. 3. – No. 1. – P. 145.

²⁴⁶ Черненко, И. М. Стратегическое управление человеческим капиталом промышленного предприятия: дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / Черненко Илья Михайлович. – Екатеринбург, 2014. – 241 с.

Таносуби сатҳи музди миёнаи якмоҳаи номиналии ҳисобшудаи музди меҳнати кормандон аз рӯи намуди фаъолияти иқтисодӣ ба сатҳи миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон [таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти АОНПҶТ]*

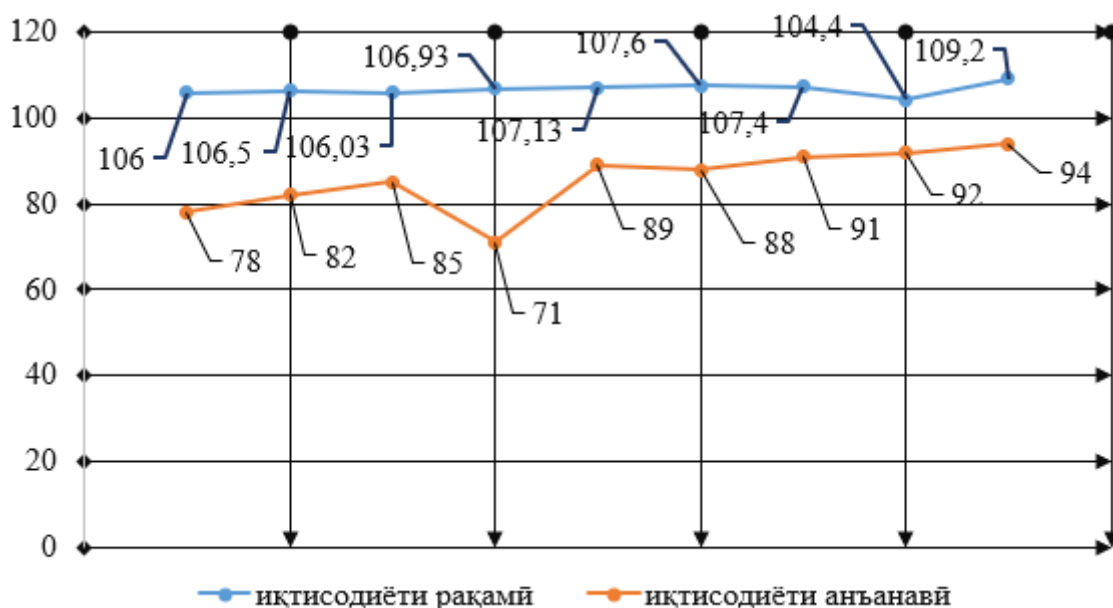
Нишондиҳандаҳо	Солҳо										Фарқият 2021-2000 (+; -)	Тағйирот 2021/2000 (мар.)
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
ММД бо нархҳои амалии мутобиқи солҳо, млн. сомонӣ	1786,8	7206,6	24707,1	50977,8	54790,3	64434,3	71059,2	79109,8	83958,3	98910,7	97123,90	55,36
Истеҳсоли молҳо	1085,1	3520,3	11024,1	26411,9	29077,4	33589,7	38493	42663,3	47425,5	49857,9	48772,80	45,95
Хизматрасонӣ	556,7	2907,3	11127,1	19972,1	20359,3	25049,7	26111,4	29333,8	29597,1	39373,4	38816,70	70,73
Хизматҳои чен-шавандаи миёнаравии молиявии бавосита (-)	4,7	52,2	225,7	776,4	306,5	542,2	564,3	580	607	-	-	-
Андози холис (бе ҳисоби ёрии пулӣ) аз истеҳсолот	149,7	831,2	2781,7	5370,2	5660,1	6337,1	7019,1	7692,7	7542,7	9679,4	9529,70	64,66
ММД бо нархҳои муқоисавӣ ба ҳисоби фоиз нисбат ба соли гузашта	108,3	106,7	106,5	106,03	106,93	107,13	107,6	107,4	104,4	109,2	0,90	1,01
Индекс-дефлятори ММД ба ҳисоби фоиз нисбат ба соли гузашта	124,3	109,5	112,4	100,2	105,2	104,9	102,5	103,6	101,7	109,7	-14,60	88%

**Сарчашма:* таҳияи муаллиф

Таҳлил нишон медиҳад, ки маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар ин давра аз 55,36 маротиба ва нисбатан 97123,90 млн.сомонӣ афзоиш ёфтааст. Истеҳсоли молҳо ва хизматрасонӣ(савдои чакана дар назар аст) таносубан 45,95 ва 70,73 маротиба, 48772,80 ва 38816,70 млн.сомонӣ зиёд шудааст. Таҳқиқ исбот менамояд, ки танҳо индекс-дефлятори ММД ба ҳисоби фоиз нисбат ба соли гузашта дар нисбати солҳои 2010-20021 ба миқдори 88% таносуб дорад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки сатҳи касбияту маҳорат ва тавонмандии кадрҳо новобаста аз шакли фаъолият дар бозори меҳнат арзиш ё кадршиносӣ мегардад. Дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ ниёз ба мутахассисони бозоргир, аз ҷумла донандагони технологияи рақамӣ, кадрҳои касбӣ, шахсони муваффақ хеле зиёд ба чашм мерасад (расми 35).

Сатҳи музди меҳнат вобаста ба иқтидори кадрӣ дар расми 35 нишон дода шудааст.

Расми 35. – Сатҳи музди меҳнат вобаста ба иқтидори кадрӣ (таҳияи муаллифи диссертатсия дар асоси маълумоти коршиносӣ)*

*Музди меҳнат аз руи тавонмандии корманд (пардохт аз рӯи малака ва истеъдод).

Маълумотҳо аз нигоҳи коршиносон ва мушоҳидаҳо натиҷагирӣ шудааст. Ташаккули рушди иқтидори кадрӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки кормандон дар иқтисодиёти анъанавӣ маҳорату касбияти худро сайқал надода, бо як маром фаъолият менамоянд ва зариви фаъолнокии иқтисодии онҳо ҳатто ба

нишондиҳандаи 100 наздикӣ надорад. Таҳқиқот ва таҳлил нишон дод, ки командони категорияи “инсони рақамӣ” пайваста дар такмилу ташаккул ва рушди маснади касбӣ буда, Ҷоиданокии меҳнати онҳо доимо аз нишондиҳандаи 100 боло аст. Аз ин ҷо, бармеояд, ки иқтисодии кадрӣ дар шароити ташаккули иқтисодии рақамӣ ҳамчун омили таъминкунандаи муваффақият мегардад.

Барои ҳисоб аз усулҳои нархгузорӣ, ҳисоби музди меҳнат бо дарназардошти меъёри тавварум, андозҳои ҷорӣ ва баҳодиҳии коршиносӣ ва таҳлили омилҳои истифода шудааст. Меъёри моҳонаи музди меҳнат дар асоси шкала (хати амудӣ ва уфуқи) – и рӯзгузаронӣ ба як нафар корманд ва узви оила дар асоси маълумоти омӯрӣ ниҳоят мушкул мебошад. Муаллифи диссертатсия бо таърибаи корӣ ва малакаи шахсӣ усули бисёршохаи маҷмӯиро истифода намуда тартиби баҳодиҳиро дар мисоли мушаххас асоснок намудааст. Таҳлили васеи адабиёти илмӣ иқтисодӣ нишон медиҳад, ки ин шакли амалкард барои баҳодиҳӣ ва банақшагирии музди меҳнат ва усули тақсими музди меҳнат қомилан мувофиқ мебошад.

Намунаи васеъ ва исботи қомили гуфтаҳои боло Ҷаъолияти ширкатҳои бонуфузи миқёси ҷаҳонӣ Google, Yandex, Sony, Apple, Microsoft, 1С, kasperskey ва ғайраҳо новобаста аз мақола ё макони Ҷаъолият кадрҳои касбӣ метавонанд дар Ҷазои маҷозӣ ба таври Ҷосилавӣ Ҷаъолият намоянд ва ҳиссаи худро дар рушди ширкат гузоранд.

Дар идомаи таҳқиқот баҳодиҳии таъсири омилҳои тавассути истифодаи усулҳои амсиласозии иқтисодии математикӣ ба роҳ монда мешавад.

Барои ошкорсозии таъсири омилҳои мо усули амсилаи зеринро истифода менамоем:

$$L_n \alpha = l_0 + l_1 U + l_2 W + l_3 E + l_4 G + l_5 B + l_6 \sum \omega \quad (14)$$

где α, ω – доимиҳои давраҳо;

l_1, l_2, l_3 – сатҳи касбияти мутахассисон (қиммат);

U – мӯҳлат, сол;

W – Ҷурӯши маҳсулот;

E – коэффитсиенти ҳосилнокии меҳнат (аз ҳисоби ҷалби мутахассисони касбӣ);

B – шакли хизматрасониҳои рақамӣ бо истифодаи имкониятҳои нерӯи зеҳнӣ;

Σ – захираҳо;

Арзёбии коэффитсиентҳо дар ин моделҳо дар зер оварда мешавад ва барои омӯзиши тамоюлҳои рушди иқтисодии кадрӣ дар минтақаҳои гуногуни Ҷумҳурии Тоҷикистон асос хоҳад шуд.

Натиҷаҳои таҳлили регрессионии намунаи аслий дар **Замимаи D** оварда шудаанд.

Дар иқтисоди рақамӣ танҳо маҳорати касбӣ кофӣ нест. Албатта, ин боиси номуносибии салоҳиятҳо дар бозори меҳнат мегардад; кормандоне, ки 10 сол боз аз тақмили ихтисос нагузаштаанд, аз рӯи ихтисоси худ дигар ба онҳо дар бозори меҳнат эҳтиёҷ эҳсос карда намешавад. Имрӯз, дар иқтисодиёти рақамӣ, омӯхтани чунин салоҳиятҳо, ба монанди донишҷӯи забони хориҷӣ «маҳоратҳои забони хориҷӣ», дониши малақаҳои кор бо маълумоти бузурги рақамӣ барои кор «Big Data Skills», истифодаи технологияҳои рақамӣ ва бахусус «малақаҳои рақамӣ» муҳим аст.

Қобили зикр аст, ки тағйироти ҷорӣи таваҷҷӯҳ ба рушди малақаҳои мураккаби ҳамгирошуда барои ҳамкорӣ ва муошират дар муҳити рақамӣ, бархилофи саводнокии маҳдуди компютерӣ мебошад. Муҳим аст, ки малақаҳои рақамӣ, фарогирии донишҳои техникӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, дар робитаи зич бо малақаҳои нармафзор ва донишҳои умумӣ ба назар гирифта шаванд. Масалан, ин равишро «Модели ҳадафи салоҳиятҳои 2025», ки аз ҷониби BCG дар асоси ақидаи коршиносон ва таҳлили салоҳиятҳои Китобхонаи салоҳияти Ломингер, Сбербанк, Rosexpert / Korn Ferry, NRU HSE, WorldSkills Russia ва Global Education Futures таҳия шудааст, ба таври равшан нишон медиҳад.

Модели салоҳияти ҳадаф 2025 таснифи зерини малақаҳо ва сифатҳои кормандони асри 21-ро пешниҳод мекунад. Вай малақаҳои байниқасбро ба

се намуд тақсим мекунад: маърифатӣ, иҷтимоӣ-рафторӣ ва рақамӣ. Ҳамаи онҳо барои ҳалли мушкилот дар муҳити беназорат, ки VUCA ном доранд, заруранд. Бояд гуфт, ки қисми модели мақсаднок, ки малакаҳои маърифатиро тавсиф мекунад, аз модели классикии ин малакаҳо фарқ мекунад, ки одатан: эҳсос, дарк, тафаккур, хотира, таваҷҷӯҳ, тасаввуротро дар бар мегирад. Малакаҳои маърифатӣ салоҳиятҳоеро ташкил медиҳанд, ки барои кор бо иттилоот, омӯзиши пайваста, ташкили кори дастаҷамъӣ ва масъулияти натиҷа заруранд. Онҳо имкон медиҳанд, ки ба шароити тағйирёбанда мутобиқ шаванд, байни вазифаҳои гуногун гузаред ва роҳҳои ҳалли самарабахш пайдо шаванд^{247;248}. Бидуни малакаҳои иҷтимоӣ ва рафтории инкишофёфта, кор дар дастаҳои гуногунфарҳангӣ, синну солӣ, байнисоҳавӣ имконнопазир аст. Малакаҳои рақамӣ барои пурра истифода бурдани имкониятҳои, ки технологияҳои муосир фароҳам меоранд ва самаранок кор кардан дар он ҷойҳои, ки зеҳни сунъӣ ва роботҳо одамонро пурра мекунанд, заруранд.

Дар асоси ин салоҳиятҳо самтҳои асосии рушдро метавон муайян кард:

- автоматикунонии истеҳсолот, рушди зеҳни сунъӣ, тағйир додани сохторҳои ташкилӣ ва пеш аз ҳама, суръати афзоиши тағйирот талаботи нави ширкатҳоро нисбат ба кормандон муайян мекунад;

- корхонаҳо на танҳо мавҷуд будани таҷрибаи касбиро дидан меҳоянд, ки дар бораи хизматҳои гузашта сухан меронад. Муҳим аст, ки малака ва сифатҳои дошта бошед, ки муваффақиятро дар оянда кафолат диҳанд;

- номгӯи сифатҳои зарурӣ мунтазам нав карда мешавад ва «маҳоратҳои оянда»-и дилхоҳ гуногунанд;

- дар рӯйхати интизориҳо чунин хусусиятҳои гуногун, ба монанди

---

²⁴⁷ Тихомирова В.В. Бюджетная эффективность финансовых инвестиций в человеческий капитал / В.В. Тихомирова // В сборнике: глобальные вызовы и региональное развитие в зеркале социологических измерений. Материалы научно-практической интернет-конференции. Институт социально-экономического развития территорий российской академии наук. 2016. С. 125-136.

²⁴⁸ Бондарь А.В., Крупская А.О. Органическое земледелие как фактор экономического роста и эффективного использования природного и человеческого капитала / А.В. Бондарь, А.О. Крупская // В сборнике: Россия: тенденции и перспективы развития. Ежегодник. Москва, 2021. С. 155-160.

қобилияти барномасозӣ ва зеҳни эмотсионалӣ мавҷуданд;

- якҷоя бо меҳнати дастӣ қобилияти идора кардани молия ва ресурсҳои моддӣ аҳамияти худро гум мекунад;

- агар дар бораи таснифоти сифатҳои зарурӣ сухан ронем, тақсимооти анъанавӣ ба малакаҳои чандир (1) ва малакаҳои муътадил (2), аз ҷумла малакаҳои маърифатие, ки имкон медиҳанд дар раванди кор самаранок иштирок кунед ва аз соҳаи муайяни фаъолият вобастагӣ надоранд, кифоя нест;

- ба салоҳиятҳои анъанавӣ як гурӯҳи алоҳидаи сифатҳо илова карда мешавад - малакаҳои рақамӣ (3);

- малакаҳои рақамӣ барои истифодаи пурраи имкониятҳои технологияҳои муосир, барои кори пурмахсул дар он вазифаҳои заруранд, ки зеҳни сунъӣ ва роботаҳои инсонро пурра мекунад;

- қобилияти омӯхтан дар тӯли ҳаёт ба мета-сифат табдил меёбад, ки бе он ҳама чизи дигар барои оянда кор намекунад;

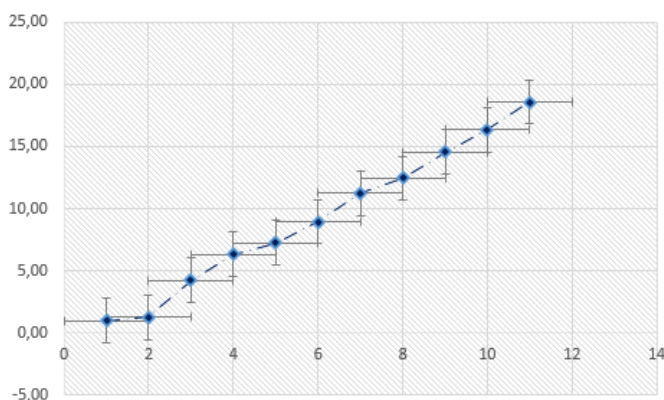
Барои он ки онҳо беҳуда набошанд, бояд фаҳманд, ки дар бораи равандҳои таълим чӣ гуна маълумотҳои илмӣ мавҷуданд, он чӣ гуна натиҷаҳо ба даст оварда метавонанд, ба самарани он чӣ гуна омилҳо таъсир мерасонанд ва ин донишро дар амал чӣ тавр истифода бурдан мумкин аст;

- малака ва донишҳое, ки маҳорати баланди муоширатро барои ҳамкориҳои муассири байнишахсӣ муайян мекунад. Масалан, кори дастаҷамъӣ, ҳамкорӣ, малакаҳои муаррифии худ, малакаҳои гуфтушунидҳои тичоратӣ;

- маҳорат ва донишҳое, ки мошинҳо азхуд карда наметавонанд. Масалан, ҳамфикрӣ ва зеҳни эмотсионалӣ, эҷодкорӣ ва тафаккури инноватсионӣ, назорат аз болои равандҳои роботаӣ.

Таҳқиқоти гуногун рӯйхати салоҳиятҳои худро барои муваффақият дар иқтисоди рақамӣ пешниҳод мекунад. Рӯйхати мукаммали сифатҳои нави кормандон вучуд надорад, ки рақобатпазирии ширкатро таъмин мекунад. Муҳаққиқон дар бораи чизи асосӣ розӣ ҳастанд: сифатҳое, ки корхонаҳо мехоҳанд дар коргарони худ бубинанд, бояд қобилияти доимо омӯхтан ва тағйир додани рафтори онҳоро дар ҷаҳони зудтағйирёбанда таъмин кунанд.

Муайянкунандаи синну сол, графикаи тақсимои музди миёнаи меҳнат вобаста ба гурӯҳҳои синнусолӣ, ки дар расми 36 оварда шудааст, нишон медиҳад, ки синну сол ба музди меҳнат асосан дар доираи 20 сол таъсир мерасонад ва нуқтаи тағйирёбӣ аз синни 31 то 32-солагӣ буда, пас аз он кам мешавад.

Расми 36. – Графикаи тақсимои музди миёнаи меҳнат вобаста ба гурӯҳҳои синнусолӣ [аз ҷониби муаллиф бо истифодаи ДБА таҳия шудааст]

Дар тӯли 22-25 сол коҳиши назарраси музди меҳнат дар байни коргарони соҳаҳои технологияҳои баланд мушоҳида мешавад, ки ин тасдиқ мекунад, ки дар иқтисодиёти рақамӣ насли Z (соли таваллудаш 1997 ва аз он хурдтар) то соли 2025 тақрибан 25% тамоми коргаронро ишғол хоҳад кард.

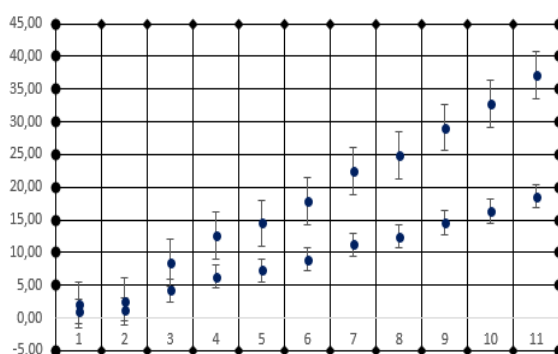
Гузариш ба технологияҳои рақамӣ чандирӣ ва фардикунонии равандҳо, тағйирот дар сохтор ва фарҳанги корпоративӣ, оптимизатсияи модели идоракунии дар воқеияти рақамӣ, табдил додани барномаҳои таълимӣ ва ғайраро дар назар дорад^{249,250}. Бояд дар назар дошт, ки равандҳои технологияҳои паҳншудаи рақамӣ ҳатман ба зарурати ба назар гирифтани чунин падида, ба мисли «насли нав» оварда мерасонад; Муваффақтарин таърифро барои ин насли донишҷӯён М. Пренский додааст - «Digital Natives», ки маънои таваллуди рақамиро дорад.

²⁴⁹ Брюхов А.М. Научный анализ понятий человеческий капитал и управление человеческим капиталом / А.М Брюхов // Челябинский гуманитарий. 2012. № 1 (18). С. 23-26.

²⁵⁰ Бутырина Ю.С., Герасимов К.Б. Влияние человеческого капитала на обучение предпринимательству в образовательных организациях / Ю.С. Бутырина, К.Б. Герасимов // Основы экономики, управления и права. 2021. № 2 (27). С. 7-12.

Дар муддати тӯлонӣ дар кишварҳои Ғарб чунин мешумориданд, ки муваффақияти таълим асосан ба ҳаҷми дониш ва маҳорат вобаста аст, бинобар ин бо мурури замон системаи таълимӣ барои азхудкунии миқдори зарурии дониш (дар синфхона) бисёр хусусиятҳои расмӣ пайдо кардааст (система, тартиб додани барномаи таълим) ва хусусиятҳои шахсии талаба ба нақшаи дуҷум гузаштанд. Дар ҷомеаи рақамӣ на дониши далелҳо, балки қобилияти мустақилона омӯختан, тавлиди ғояҳо ва системаҳои тарҳрезӣ муҳимтар мешавад. Ин салоҳиятҳо сифатҳои шахсии шахсонанд - онҳоро дар ҷое ҷамъ кардан мумкин нест, балки танҳо мустақилона инкишоф ёфта, ба сохторҳои майна бо таҷриба таъсир мерасонанд. Аз ин рӯ, омилҳои беруна, ки ба ташаккули салоҳиятҳои нав таъсир мерасонанд, аҳамияти калон доранд. Ин, албатта, боиси афзудани ҷолибияти донишгоҳ ҳам дар фазои таълимии сатҳи минтақавӣ ва ҳам дар миқёси васеъ мегардад²⁵¹.

Муайянкунандаи таълим. Таъсири омилҳои таҳсилот ва таҷрибаи корӣ ба даромади сармояи инсонӣ дар расми 34 нишон дода шудааст. Таъсири ҳар як омил даромади инфиродӣ барои ҳар як соли таҳсили ҷамъшударо инъикос менамояд ва нишон медиҳад, ки даромади сармояи инфиродии коргарон чун ғоидаи иҷтимоии шуғл дар иқтисодиёти рақамӣ нисбат ба сармояи инсонӣ камтар аст.

Расми 37. - Таъсири маҳорати касбӣ ва таҳассуси кормандон ҳангоми боздеҳии иқтисодии кадрӣ ҳамчун муодилаи хати - трендии музди меҳнат [аз ҷониби муаллиф бо истифодаи ДБА таҳия шудааст].

²⁵¹ Габдуллин Н.М. Человеческий капитал как фактор роста постиндустриальной экономики / Н.М. Габдуллин // дисс... на соискание ученой степени канд... экон... наук / Казанский финансово-экономических институт. Казань, 2009 24 с.

***аксуламали маҳорати касбӣ ва таҳассуси кормандон дар чараёни фаъолияти корхонаҳои муосир**

Саҳми ин нишондиҳанда дар муқоиса бо дигар нишондиҳандаҳои сифатӣ ночиз боқӣ мемонад, ки калиди дарки тамоюлҳои асосии самаранокии истифодаи сармояи инсонӣ дар иқтисодиёти рақамӣ мебошад. Истифодаи маълумот дар бораи сатҳи *таҳсилот*, тадқиқоти муаллиф бо баҳодихии эмпирикии миқдори солҳои чамъшудаи таҳсил пурра гардид.

Дар сохтори бо кор таъминшуда бештар аз таҳсилоти расмӣ ҷавонони 30-соларо ташкил медиҳанд, аз ин рӯ, дар байни коргарони аз 31-сола боло самаранокии истифодаи сармояи инсонӣ коҳиш меёбад. Ин талаботи иқтисоди рақамиро ба равишҳои нав дар таълим барои як гурӯҳи афзояндаи донишҷӯёни абадӣ тасдиқ мекунад, зеро натиҷаҳои тағйироти демографии доимӣ дар муҳити рақамӣ ба муҳити мавҷудаи корӣ таъсир мерасонанд: одамони калонсол бояд барои умри дароз бозомӯзӣ шаванд ва ба онҳо азхуд кардани малакаҳои нав, инчунин дар бобати расондани хизмати иловагӣ зарур аст.

Талаботи имрӯза ба сармояи инсонии сифатнок аз сабаби низоми анъанавии маориф қонеъ карда намешавад. Системаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз кишварҳои, ки дар соҳаи технологияҳои рақамӣ пешсафанд, хеле ақиб мондааст, ки ин хатари нарасидани кадрҳои рақамиро дар оянда ба вучуд меорад. Сарфи назар аз он, ки шумораи муассисаҳои таълимии Русия дар рӯйхати 980 донишгоҳҳои беҳтарини ҷаҳон, тибқи гузориши Times Higher Education, дар як соли охир ду баробар афзуда, ба 24 адад расидааст, Русия аз пешвоёни рақамӣ, ба мисли ИМА, хеле ақиб мондааст, шумораи умумии муассисаҳо дар ин рӯйхат (148), ва Британияи Кабир (91), инчунин кишварҳои пешқадам ба монанди Чин (52) ва Бразилия (27). Гузашта аз ин, ягон донишгоҳи Русия ба 100 донишгоҳ дохил нашудааст ва Чинро панҷ донишгоҳ намояндагӣ мекунад.

Аён аст, ки модели анъанавии таълим, ки танҳо ба гирифтани дониш нигаронида шудааст, ба таври ноумедӣ кӯҳна шудааст. Зарур аст, ки худ

парадигмаи таълимӣ тағйир дода шавад ва равишҳо ва моделҳои таълимии мавҷуда аз нав дида баромада шаванд, ки ба рушди малакаҳои умумии саводнокии рақамӣ, малакаҳои иҷтимоӣ ва эмотсионалӣ барои муваффақшудан дар ҷаҳони нави рақамӣ нигаронида шудаанд.

Муайянкунандаи таҷрибаи корӣ қобилияти корхонаҳоро барои таҷдиди сармояи инсонӣ тавассути сармоягузорӣ ба таҳсилоти расмӣ, аз қабili бозомӯзӣ дар ҷои кор ё курсҳои иловагии кӯтоҳмуддат инъикос мекунад. Вобастагии мавҷуда аз нуқтаи назари самаранокии истифодаи сармояи инсонӣ ҳамчун функсияи логарифми музди меҳнат аз ҳар як соли таҷрибаи истеҳсолӣ ноустувор аст ва шакли дақиқ муайян карда нашудааст. Даромаднокии таҷрибаи корӣ дар байни одамони синнашон аз 15 то 30 сола 2-4 фоизро ташкил медиҳад ва бо мурури синну сол коэффисиенти регрессия аҳамияти худро гум мекунад.

Ҳамин тариқ, фарзияе, ки қаблан Ҷ. Минтзер ва пайравони ӯ дар бораи таъсири таҷрибаи истеҳсолӣ ба сатҳи музди меҳнат ҳамчун нишондиҳандаи бозгашти сармояи инсонӣ дар иқтисоди рақамӣ пешниҳод ва тасдиқ карда буданд, тасдиқ нашудааст. Барои технологияҳои рақамӣ, ки усулҳои кӯҳнаи корро иваз мекунанд, малакаҳои кӯҳна ва равишҳои ташкилӣ аҳамият надоранд. Рақамизатсияи иқтисод, рушди технологияҳо ва гузариши бисёрравандҳо ба формати рақамӣ (хоҳ он пешакӣ ба нақша гирифта шудааст ё маҷбурӣ) боиси он мегардад, ки одамони наслҳои гуногун, таҳсилот ва фарҳангҳо дар лоиҳаҳои кор мекунанд, ки дар айни замон дар нуқтаҳои аз ҷиҳати географӣ дур ҷойгир шуда, асосан аз масофаи дур муқобила кардан мумкин аст. Дар баробари ин, дар шароити тағйироти доимӣ арзиши саҳми ҳар кас ба натиҷаи умумӣ бо сатҳи маълумот ё таҷриба вобаста нест, ки ақидаҳои суннатӣ дар бораи зинанизомиро ва ҳокимиятро аз байн мебарад. Гуногунии иштирокчиёнро на ҳамчун монеа, балки ҳамчун манбаи баландбардоштани самаранокии истифодаи сармояи инсонӣ дидан зарур аст. Гурӯҳҳои диверсификатсияшуда аксар вақт нисбат ба дастаҳои якхела муваффақтаранд, масалан, дар эҷоди навоарӣ ва қабули қарорҳои тижоратӣ.

То чӣ андоза майлу хошиши аъзоёни ин гуна коллектив ба кор кардан ба маҳорати ҳар яки онҳо вобаста аст. Дар коллективҳо, ба фикри мо, дар байни иштироккунандагон ба ҳам пайвастании маҳоратҳои зерин аҳамияти калон дорад: интеллектӣ эмотсионалӣ, ки ба шумо имкон медиҳад эҳсосоти худ ва дигаронро таҳлил кунед, нофаҳмиҳоро баргараф намоед, эҳтиёҷоти худро ба ҳамдигар фаҳмонед, ҳамкориҳои конструктивиро муқаррар намоед; қобилияти сохтани системаҳои мураккаби коммуникатсионӣ, аз ҷумла дар муҳити рақамӣ; малақаҳои идоракунии лоиҳа то ҳама дар гурӯҳ мантиқи ҷараёни корро дарк кунанд; тафаккури афзоиш - қобилият ва омодагӣ барои омӯختани тамоми ҳаёт, аз ҷумла он чизе, ки даста дар вазъияти мушаххас ниёз дорад.

Муайянкунандаи чинс яке аз омилҳои таъсирбахш аз нигоҳи аҳамияти омӯри мебошад, ки аз ин рӯ замон барои ҳар як соли таҳсил даромади бештар мегиранд. Таъсири маҳорати касбӣ ва тахассуси кормандон ҳангоми боздеҳии иқтисодии сармояи инсонӣ ҳамчун муодилаи хати - трендии музди меҳнат дар расми 34 нишон дода шудааст.

Муайянкунандаи минтақавӣ. Таҳлили регрессионӣ нишон дод, ки дар сохтори минтақавӣ тақсимоли нобаробари музди меҳнат вучуд дорад, аз ин рӯ, самаранокии баланди сармоягузорӣ ба сармояи мобилии инфиродӣ ба назар мерасад, ки сатҳи ҳадди аксар даромад аз ҷорӣ намудани дониши худ дар бозори меҳнат ва малақа дар ҷустуҷӯи кор дар минтақаҳои дорони инфрасохтори мувофиқ зухур мегардад.

Тамоюлҳои мушоҳидашуда дар нишондиҳандаҳое, ки тафовути худудиро инъикос мекунанд, аз як тараф, бо тамаркузи зиёди сармоя дар рушди бозори минтақавии меҳнат, ки рақобатпазирии онро ташкил медиҳад ва ба баланд шудани самаранокии истифодаи сармояи инсонӣ мусоидат мекунанд, шарҳ дода мешавад. Аз тарафи дигар, дараҷаи тараккиёт инфрасохтори рақамӣ дар минтақаҳои гуногун ба таври назаррас фарқ мекунанд: масалан, суръати миёнаи пайвастанавӣ дар Душанбе ва Хучанд хеле баландтар аст ва тарифҳо барои аҳоли нисбат ба шаҳрҳои миёна ва хурд дастрастананд. Аён аст, ки инфрасохтори пешрафта асоси иқтисодии рақамӣ мебошад. Корхонаҳое, ки

технологияҳои рақамиро фаъолна татбиқ мекунанд, натиҷаҳои баланди молиявии даромаднокӣ ва даромад ва дар натиҷа, даромади бештари кормандонро нишон медиҳанд²⁵². Тибқи як пажӯҳиши Институти глобалии McKinsey, дар Чин, ки потенциали рушди босуръат аз ҳисоби сармоягузориҳои калон ва афзоиши шуғл дер ё зуд тамош мешавад, соли 2025 аз 7 то 22% афзоиши умумии ММД аз ҳисоби истифодаи технологияҳои рақамӣ ба даст меояд. Дар Иёлоти Муттаҳида афзоиши хароҷот аз ҳисоби чорӣ намудани технологияҳои рақамӣ то соли 2025 метавонад 1,6-2,2 триллион долларро ташкил диҳад.

Муайянкунандаи соҳавӣ бо шаш бахш муаррифӣ шудааст, ки ҳасосияти чортои онҳо бо қуттиҳои дар расми 32 овардашуда нишон дода шудаанд. Аз сабаби маҳдуд будани шумораи мушоҳидаҳо дар баъзе бахшҳо, ин боиси мураккабии таҳлили амиқи регрессионии сармояи инсонӣ мегардад. Вобаста ба ин, зарур аст, ки аҳамияти таъсири аз рӯи коэффисиенти мувофиқи муодилаи регрессионӣ - t-омор, коэффисиенти мусбати регрессия, ки ҳам нефту газ, ҳам саноати ҳарбӣ, ҳам энергетика, ҳам саноати вазнин, соҳаҳои меҳнат, инчунин давлат ва молия ва ғайра доранд, арзёбӣ кард. Инро он далел тасдиқ мекунад, ки иқтисодиёти рақамӣ талаботро ба сармояи инсонии баландсифат дар категорияи Дониш ба вучуд меорад.

Муайянкунандаи сатҳи маҳорати коргарон ба музди меҳнат таъсири мусбат мерасонад, ки ин қомилан равшан аст ва танҳо ин фарзияро таъкид мекунад. Омили муҳим дар сатҳи 0,01 чунин омилест, ба монанди мақоми роҳбар, ки дар байни онҳое, ки ба назар гирифта мешаванд, таъсири бештар дорад. Дар сохтори қувваи кории соҳибхтисос меҳнати ақлӣ дар сатҳи 0,05 нисбат ба меҳнати механиконидашуда аҳамияти калон дорад ва бо арзиши мусбати коэффисиенти регрессионӣ инъикос меёбад. Ин тасдиқ мекунад, ки фарқияти калидӣ дар иқтисодиёти рақамӣ сохтори бозори меҳнат мебошад, ки

---

²⁵² Габдуллин Н.М. Человеческий капитал как фактор роста постиндустриальной экономики / Н.М. Габдуллин // дисс... на соискание ученой степени канд... экон... наук / Казанский финансово-экономических институт. Казань, 2009. 24 с.

дар он зиёда аз 25% кормандон аз рӯи ихтисосҳои ба истилоҳ «Дониш» кор мекунанд ва омодагии онҳо сатҳи баланди маълумотро дар соҳаи маориф дар давраи омӯзиши дарозмуддат талаб менамояд.

Дар доираи касбҳои анъанавӣ маҷмӯи вазифаҳои марбут ба воқеияти ҷаҳони рақамӣ босуръат васеъ мешавад: кор бо додаҳои калон, муоширати онлайн, барномасозӣ, вебсайт ва таҳияи барномаҳо. Дар навбати худ, вазифаҳои нав боиси ташаккул ва такмилдиҳии вазифаҳои тамоман нав мегарданд. Мавқеъҳои нав бевосита бо тағйироти пайвастаи технологӣ алоқаманданд. Онҳо аз коргарон қобилиятҳои нав талаб мекунанд, ки қувваи корию, ки бо машинаҳо озод карда шудааст, надорад. Масалан, барои ҳалли вазифаҳои ғайристандартӣ ё таҳлили маълумот. Дар натиҷа, тафовут байни эҳтиёҷоти тичорат ва малакаи қувваи корию мавҷуда як мушкили калидӣ барои корхонаҳо мегардад.

Автоматикунонию истеҳсолот, инкишофи интеллекти сунъӣ, тағйир додани сохторҳои ташкилӣ ва пеш аз ҳама суръати афзудаи тағйирот талаботи нави ширкатҳоро нисбат ба коргарон муайян мекунад. Ширкатҳо мехоҳанд на танҳо мавҷудияти таҷрибаи касбиро бубинанд, ки дар бораи шоистагии гузашта сухан меронанд. Муҳим аст, ки малака ва сифатҳои дошта бошанд, ки муваффақиятро дар оянда кафолат диҳанд. Дар баробари афзоиши автоматикунӣ талабот ба коргарони баландихтисос дар категорияи «Дониш» хеле меафзояд.

Муайянкунандаи ба салоҳият асосёфта малакаҳои забони хориҷӣ (маҳорати забони хориҷӣ), малакаҳои кор бо рақамҳои бузурги рақамӣ (Big Date Skills), инчунин истифодаи технологияҳои рақамӣ (маҳоратҳои рақамӣ) иборат аст. Модели Салоҳияти Ҳадаф 2025 таснифи зерини малакаҳо ва сифатҳои коргари асри 21-ро пешниҳод мекунад. Вай малакаҳои байникасбӣ ба се намуд тақсим мекунад: маърифатӣ, иҷтимоӣ-рафторӣ ва рақамӣ. Ҳамаи онҳо барои ҳалли мушкилот дар муҳити беназорат, ки VUCA ном доранд, заруранд. Бояд гуфт, ки қисми модели мақсаднок, ки малакаҳои маърифатиро тавсиф мекунад, аз модели классикии ин малакаҳо фарқ мекунад, ки одатан:

эхсос, дарк, тафаккур, хотира, таваччӯх, тасаввуротро дар бар мегирад. Малакаҳои маърифатӣ салоҳиятҳоеро ташкил медиҳанд, ки барои кор бо иттилоот, омӯзиши пайваста, ташкили кори дастачамӣ ва масъулияти натиҷа заруранд. Онҳо ба шумо имкон медиҳанд, ки ба шароити тағйирёбанда мутобиқ шавед, байни вазифаҳои гуногун гузаред ва роҳҳои ҳалли муассирро пайдо кунед. Бидуни малакаҳои иҷтимоӣ ва рафтори инкишофёфта, кор дар дастаҳои гуногунфарҳангӣ, синну солӣ, байнисоҳавӣ имконнопазир аст. Малакаҳои рақамӣ барои истифодаи пурраи имкониятҳои технологияҳои муосир, барои самаранок кор кардан дар он вазифаҳои муҳиманд, ки зехни сунӣ ва роботҳо одамро пурра мекунанд. Таҳқиқоти гуногун рӯйхати салоҳиятҳои худро барои муваффақият дар иқтисоди рақамӣ пешниҳод мекунанд^{253,254}. Рӯйхати мукаммали сифатҳои нави кормандон вучуд надорад, ки рақобатпазирии ширкатро таъмин мекунанд. Таҳқиқотчиён дар бораи чизи асосӣ розӣ ҳастанд: сифатҳои, ки ташкилотҳо мехоҳанд дар кормандони худ бубинанд, бояд қобилияти доимо омӯхтан ва тағйир додани рафтори онҳоро дар ҷаҳони зудтағйирёбанда таъмин кунанд.

Доштани ин салоҳиятҳо боиси аз 14 то 22 фоиз афзудани музди меҳнат дар тамоми соҳаҳои фаъолият мегардад. Барои соҳаҳои алоҳидаи фаъолият ин нишондиҳанда ноустувор аст, масалан, дар комплекси ҳарбию саноатӣ аломати манфӣ ва дар соҳаҳои нафтӣ газ ва энергетика баҳои максималии мусбатро мегирад.

Аҳамияти амалии натиҷаҳои моделсозии регрессионӣ-коррелятсионӣ дар он аст, ки тафсири дурусти омилҳои, ки ба самаранокии истифодаи сармояи инсонӣ таъсир мерасонанд, имкон медиҳад, ки воситаҳои дурусти

---

²⁵³ Герасимова Е.Б., Герасимов Б.И., Евсейчев А.И. Гармонизация феноменологических процессов экономического анализа в условиях цифровой экономики: цифровая экономика как парадигма качества / Е.Б. Герасимова. Б.И., Герасимов., А.И. Евсейчев // Информационно-экономические аспекты стандартизации и технического регулирования. 2020. № 5 (57). С. 65-74

²⁵⁴ Конарева И.В. Проблемы развития человеческого капитала в современных условиях / И.В. Конарева // В книге: теория и практика инновационного развития кооперативного образования и науки. Тезисы докладов международной научно-практической конференции профессорско-преподавательского состава и аспирантов. 2010. С. 134-136.

таъсиррасонӣ ба идоракунии он ҳамчун омили рушди иқтисодӣ интиҳоб карда шаванд. Таҳқиқоти мазкур нуқтаи ибтидоии кори васеъмиқёс оид ба муайян кардани векторҳои нав дар идоракунии стратегии равандҳои марбут ба ҷамъоварӣ ва истифодаи иқтисодии кадрӣ дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ мебошад.

Пас аз баррасӣ ва таҳлили омилҳои унсурҳои рушди самараноки иқтисодии кадрӣ мо бояд ба хориҷи дуру наздик, яъне таҷрибаи хориҷии идоракунии иқтисодии кадрӣ тақия намуда, хусусиятҳои хоси онҳоро дар ҳаёти иқтисодиву иҷтимоӣ бо дарназардошти анаъанаҳои миллӣ роҳандозӣ намоем. Танҳо бо истифодаи таҷрибаву малака ва сарчашмаҳои рушди иқтисодии кадрӣ мо метавонем дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ ба натиҷаҳои назаррас мушарраф гардем.

Барои рушди минбаъдаи зарур аст, ки ба таҷрибаи пешрафтаи хориҷӣ рӯй орем. Аз ин хотир, дар идомаи таҳқиқ таҷрибаи пешрафтаи давлатҳои хориҷӣ дар ин самт омӯхта мешавад.

3.3. Таҳқиқи таҷрибаи хориҷии идоракунии иқтисодии кадрӣ корхона

Тавре таҷриба нишон медиҳад, иқтисодиёти муосири ҷаҳонро, махсусан дар кишварҳои пешрафта, имрӯз бояд иқтисодиёти сармояи инсонӣ хеле самаранок номид. Аҳамияти сармояи инсонӣ ҳам дар рушди ҷомеа ва ҳам дар рушди иқтисодиёти давлат ба таври бениҳоят баланд буда, масъалаи рушди иқтисодии кадрӣ ҳамчун омили истеҳсоли ва ҷузъҳои он, аз ҷумла беҳатарӣ, самаранокии захираҳо ва муҳити корӣ, инчунин сифати баланди ҳаётро арзёбӣ мекунад. Таҳлили ин далел ба хулосае оварда мерасонад, ки барои таъмини кишвари рақобатпазир ва амнияти он сармоягузори калон ва устувор зарур аст. Гузашта аз ин, иқтисодиёти муосир собит кардааст, ки фоидаи сармоягузори ба сармояи инсонӣ нисбат ба сармоягузори ба фондҳои асосӣ хеле баланд аст.

Имрӯз сармояи инсонӣ яке аз афзалиятҳои асосии кишварҳои пешрафта ба шумор меравад. Барои фаъолияти он шароити мусоид фароҳам оварда шудааст. Сармояи инсонӣ нишондиҳандаи рушди иқтисодӣ мебошад. Он бояд бо сифати баланд бошад, то мушкилоти иқтисодӣ сари вақт ҳал карда шавад ва иқтисодиёти устувору самаранок дар сатҳи микро ва макро таъмин карда шавад.

Дар ИМА қариб дар ҳамаи соҳаҳои илм, техника ва технологияи баланд, инчунин дар иқтисодиёт беҳтарин мутахассисони ҷаҳон мавҷуданд. Ин афзалиятҳо ва тафаккури эҷодӣ ба онҳо имкон доданд, ки аввалин тичорати самараноки венчурӣ (Водии Силикон) таъсис диҳанд. Ва бо кумаки он технологияҳои баланд, аз ҷумла нанотехнологияҳо бунёд ва инкишоф дода шаванд.

Ҷопон таърихи тӯлонии сатҳи баланди иқтисодии кадрӣ дар бисёр бахшҳо, аз ҷумла таҳсилот ва давомнокии умр дорад. Дар ин кишвар рушди иқтисодии кадрӣ як авлавияти инқилоби фанновариҳои иттилоотӣ доништа мешавад ва аз пуштибонии ҳукумат бархурдор аст.

Олмонро ба таври ҳаққонӣ яке аз «локомотивҳои» иқтисодиёти ҷаҳонӣ

меноманд. Аз ҷиҳати дараҷаи тараққиёти иқтисодӣ, ҳаҷми иқтисодии иқтисодӣ, ҳиссаи истеҳсолоти ҷаҳонӣ, дараҷаи иштирок дар тақсимои байналхалқии меҳнат ва дигар меъёрҳои муҳим ба номи «Ҳафтгона калон», яъне яке аз давлатҳои хеле тараққикардаи ҷаҳон мебошад. Вай захираи калони канданиҳои фойданок ва барои тараққиёти истеҳсолоти хоҷагии қишлоқ шароити мусоид надорад. Бо вучуди ин, тавонист ба рушди баланди иқтисодӣ дар соҳаҳои зерин ноил шавад:

- ноил шудан ба прогресси илмию техникаӣ;
- сифати баланди «иқтисодии кадрӣ» (сатҳи таҳсилот; сохтори касбӣ, таркиби иҷтимоӣ, вазъи саломатӣ);
- иштироки фаъолона дар муносибатҳои иқтисодии ҷаҳон;
- сиёсати дурусти иқтисодии дохилӣ.

Дар Олмон хароҷот барои маориф назар ба хароҷот барои эҳтиёҷоти ҳарбӣ 2 баробар ва тамоми маблағгузори ба тараққиёти инсоният назар ба хароҷоти ҳарбӣ 15 - 20 баробар зиёд аст.

То имрӯз иқтисодҳои истеҳсолии васеъшудаи корпоратсияи Sony дар 14 кишвари ҷаҳон ҷойгиранд. Дар хусуси филиалҳои савдо бошад, онҳо ҷариб дар ҳамаи минтақаҳои сайёраи мо кушода шудаанд. Ҳамин тариқ, берун аз Чопон 68 корхонаи фаръӣ ташкил карда шудааст.

Яке аз ҳадафҳои асосии Sony таъсиси системаи идоракунии мебошад, ки идоракунии шаффофро ташкил медиҳад, то қабули қарорҳои зуд ва динамикӣ дар ҷаҳони тағйирёбандаро фароҳам оварад. Sony як «ширкати кумита» аст. Ин маънои онро дорад, ки системаи идоракунии корпоративӣ мутобиқи Кодекси тиҷоратии Чопон қабул карда мешавад. Ин система барои андешидани тадбирҳои ҷиҳати пурзӯр намудани вазифаҳои Шӯрои директорон, баланд бардоштани масъулият нисбат ба фаъолияти ҷорӣ пешбинӣ шудааст. Sony инчунин барои таҳкими ӯҳдадорӣҳои худ ба қонунҳои этикаи тиҷорат чораҳо андешид.

Корпоратсияи Sony барои ноил шудан ба ин миссия ҳадафҳои бузург ва таҳияи мушкилоти ҷиддии илмӣ ва техникаро интихоб намудааст. Кор дар

корпоратсия дар асоси системаи оилавӣ сохта мешавад: кормандони корпоратсия арзишҳо ва ҳадафҳои корпоратсияро мубодила мекунанд, онҳо бо ҳамбастагӣ, шарикӣ ва ҳисси корпоратсия ҳамчун «мо» фарқ мекунанд. Дар корпоратсия кормандон чизҳои умумӣ доранд ва ба ҳамдигар боварӣ доранд. Роҳбарон мисли омӯзгорон фикр мекунанд. Ташкилот дар асоси принципҳои садоқат ва анъана, ӯҳдадориҳои баланд ба манфиатҳои дарозмуддат аз рушди шахсӣ, ҳамбастагии даста ва беҳбуди фазои ахлоқӣ амал мекунад.

Ба ҷои қоидаҳо ва расмиёти иерархӣ ё марказҳои рақобатпазир, хусусиятҳои SONY ин кори дастаҷамъӣ, барномаҳои ҷалби кормандон ва ӯҳдадориҳои корпоративӣ ба онҳо мебошанд.

Кормандони SONY дар хотир доранд, ки муҳити беруна беҳтарин тавассути ташкили кори гурӯҳӣ ва ғамхорӣ дар бораи рушди кормандон ҳал карда мешавад; истеъмолкунандагон беҳтарин шарикон дида мешаванд; ташкилот дар тичорате амал мекунад, ки барои коргар муҳити беруна ба вучуд меорад; вазифаи асосии идоракунӣ додани ваколат ба коркунон, намоиш додани садоқат ба кор ва садоқат ба ташкилот мебошад.

Маданияти ташкилии Корпоратсия бо хусусиятҳои зерини идоракунӣ тавсиф карда мешавад:

- идоракунии даста;
- идоракунии муносибатҳои байнишахсӣ;
- идоракунии рушди захираҳои инсонӣ.

Меъёрҳои самаранокии идоракунии захираҳои инсонии SONY ягонагӣ ва муттаҳидии аъзоёни он, ҷавобгӯ будани онҳо ба ниёзҳои муштариён мебошад. Ба ин муносибат меъёри баҳодихии ба ҳам пайвастании касбу кор, қобилияти кор кардан дар коллективи ягона ва дарк намудани аҳамияти шахсии шахсии мехнати худ ба кори умум ҳамчун меъёри баҳодихии кадрҳо истифода мешавад.

Асоси сиёсати кадриро низоми бо кор таъмин намудани умрбод, ротатсияи солими кадрҳо, обрӯи шахсӣ, сари вақт дар ҷои кор омода кардан ташкил медиҳад. Ҳамаи ин на танҳо муҳити пуриктидори ҳавасмандкуниро

ташкил медиҳад, ки барои тайёр кардани кадрҳои баландихтисос, балки ба таври самарабахш амалӣ гардондани неруи эҷодӣ ва интеллектуалии онҳо имкон медиҳад.

Ҳамин тариқ, пас аз таҳлили муносибат ба сармояи инсонӣ дар кишварҳои пешрафта, мо ба хулосае омадем, ки яке аз шартҳои муайянкунандаи баланд бардоштани ҳолибияти соҳаҳои илмталаб барои кадрҳои баландихтисос сатҳи рақобатпазири музди меҳнат мебошад, хусусан агар ба мутахассисони Аврупои Ғарбӣ ва ИМА вазифа ҷалби иқтисодии кадрӣ бошад.

Дар асоси таҳлили таҷрибаи хориҷӣ мо якчанд усул ва равишҳои идоракунии иқтисодии кадрӣ дар асоси андозаҳои дар кишварҳои пешрафта истифодашаванда ҷудо ва гурӯҳбандӣ мекунем:

- шакли моддии ҳавасмандгардонӣ;
- шакли ғайримоддии ҳавасмандгардонӣ;
- шакли иҷтимоии ҳавасмандкунӣ;
- ҳавасмандгардонии ҳавасмандии дохилӣ.

Таҳлили таҷрибаи хориҷӣ дар самти идоракунии сармояи инсонӣ дар соҳаҳои баландтехнология рушди бузурги воситаҳоеро нишон дод, ки рушди ҳавасмандии дохилии кормандро таъмин мекунанд, ки ҳалкунанда аст. Аз ин рӯ, ширкатҳои тижоратии мо бояд омилҳо ва шароитҳоеро, ки ба ҳавасмандии дохилӣ мусоидат мекунанд, ба назар гиранд:

- мазмуни ҳолиб ва навоваронаи кор (барои олимони);
- аҳамияти иқтисодӣ ва иҷтимоии фаъолият;
- муҳайё намудани муҳити мусоиди маънавию психологӣ дар коллектив.

Таъсири пурқувват ба ҳавасмандии дохилӣ аз ҷониби:

- музди меҳнат;
- имконияти таҳсил аз ҳисоби корфармо;
- имкониятҳои рушди касбият;
- пардохтҳои иловагӣ (бонусҳо, пардохтҳои иҷтимоӣ, бастаҳои иҷтимоӣ ва ғ.);

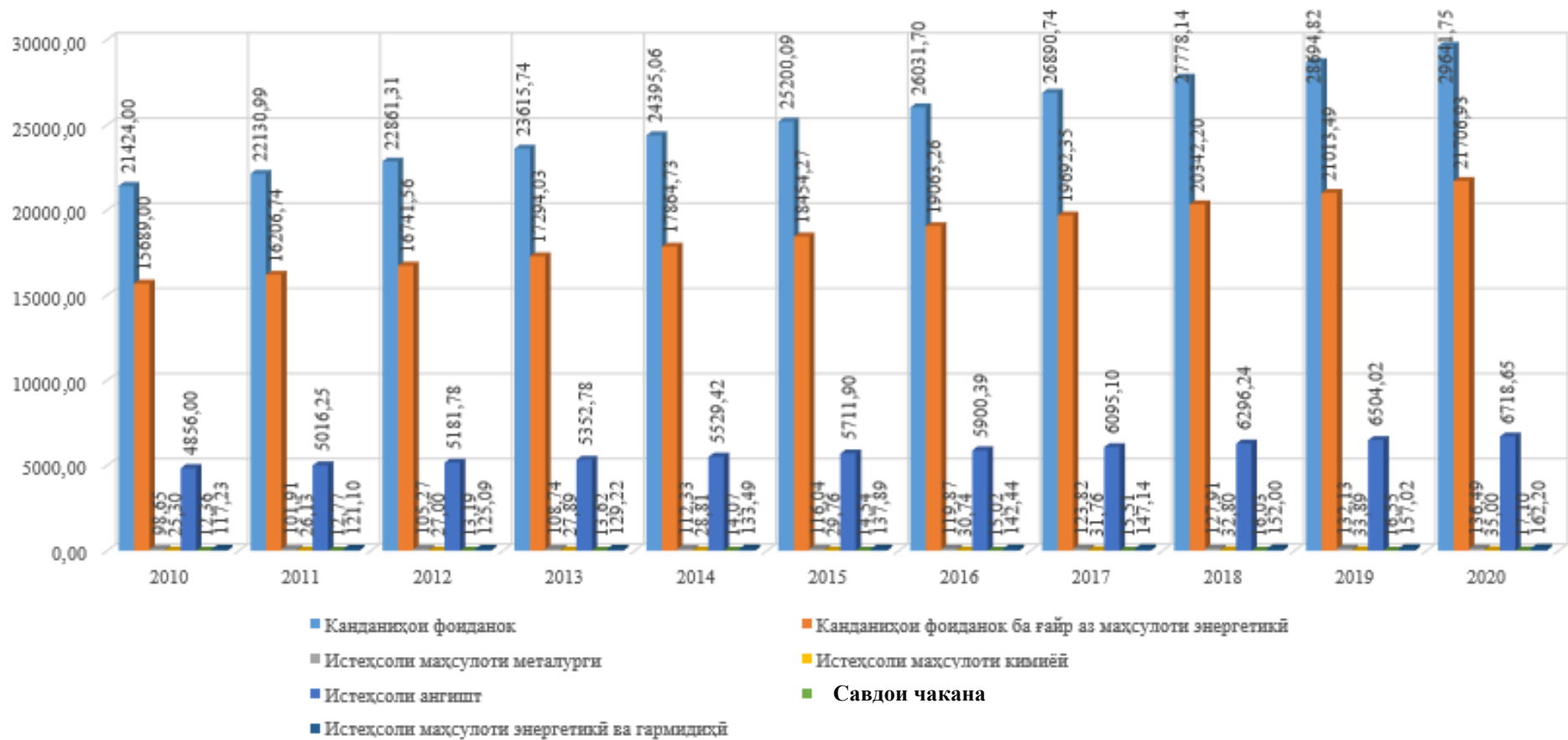
- эътирофи шоистагӣ ва эҳтиром;

- шавқу ҳавас ва дастгирӣ намудани таклифҳои инфиродӣ оид ба такмили системаҳои техникую иҷтимоӣ, инчунин равандҳои корхона.

Барои муайян кардани принципҳои методологии идоракунии сармояи инсонӣ дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ, омӯзиши таҷрибаи пешқадам гузаронида шуда, омилҳои таъсиргузор ба сиёсати идоракунии сармояи инсонии корхонаҳо муайян карда шуданд. Асоси таҷрибавии тадқиқот маълумот аз 20 корхона мебошад.

Барои муайян кардани омилҳои маҳдудкунандае, ки рушди корхонаҳоро маҳдуд мекунад, мо динамикаи даромади умумиро дар натиҷаи фаъолияти асосии корхонаҳо, ки дар расми 38 нишон дода шудааст, таҳлил менамоем.

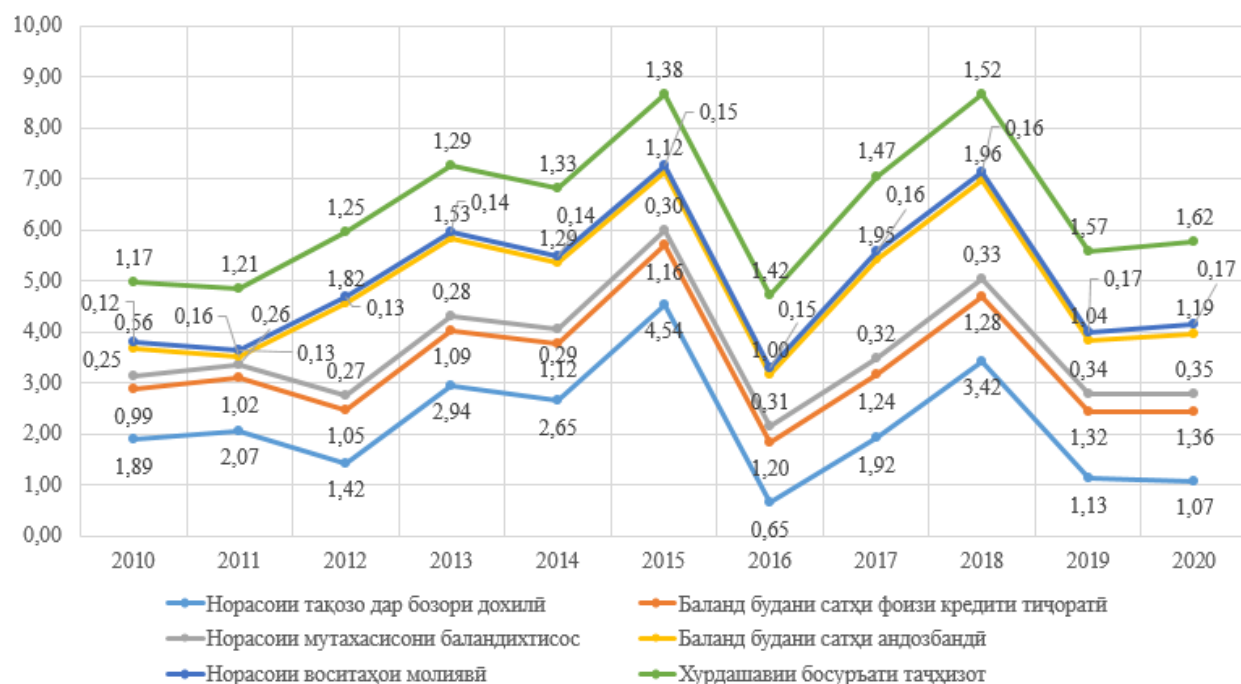

Расми 38. - Динамикаи сатҳи афзоиши иқтидори кадрӣ вобаста ба соҳаҳо дар кишварҳои иттиҳоди аврупо ва Россия, Қазоқистон, Белоруссия, Ўзбекистон

[аз ҷониби муаллиф дар асоси маълумоти институтҳои байналмиллалии иқтисодӣ тартиб дода шудааст]

Аён аст, ки афзоиши баланди таъсири иқтисодии кадрӣ (расми 38.) дар кишварҳои Олмон, Британияи Кабир, Фаронса, Австрия, Дания, Шветсария, Чехия, Болгария, Маҷористон, Россия, Қазоқистон, Белоруссия, Ўзбекистон дар корхонаҳои саноатӣ ва металлургия, инчунин навҳои муносири хизматрасонӣ ба назар мерасад, зеро бахшҳои асосии иқтисоди ин кишварҳо соҳаи саноат ва хизматрасониҳо ташкил медиҳанд. Аз ин рӯ, таҷрибаҳои идоракунии иқтисодии кадрӣ дар ин соҳаҳо аҳамияти стратегӣ доранд.

Дар идома омилҳои асосии таъсиррасон ба рушди тақомули иқтисодии кадрӣ дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамсояи кишварҳои он ва муқоисаи он бо таҷрибаи пешоҳанги мамлакатҳои хориҷи дуру наздик мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода мешавад (расми 39., 40.).

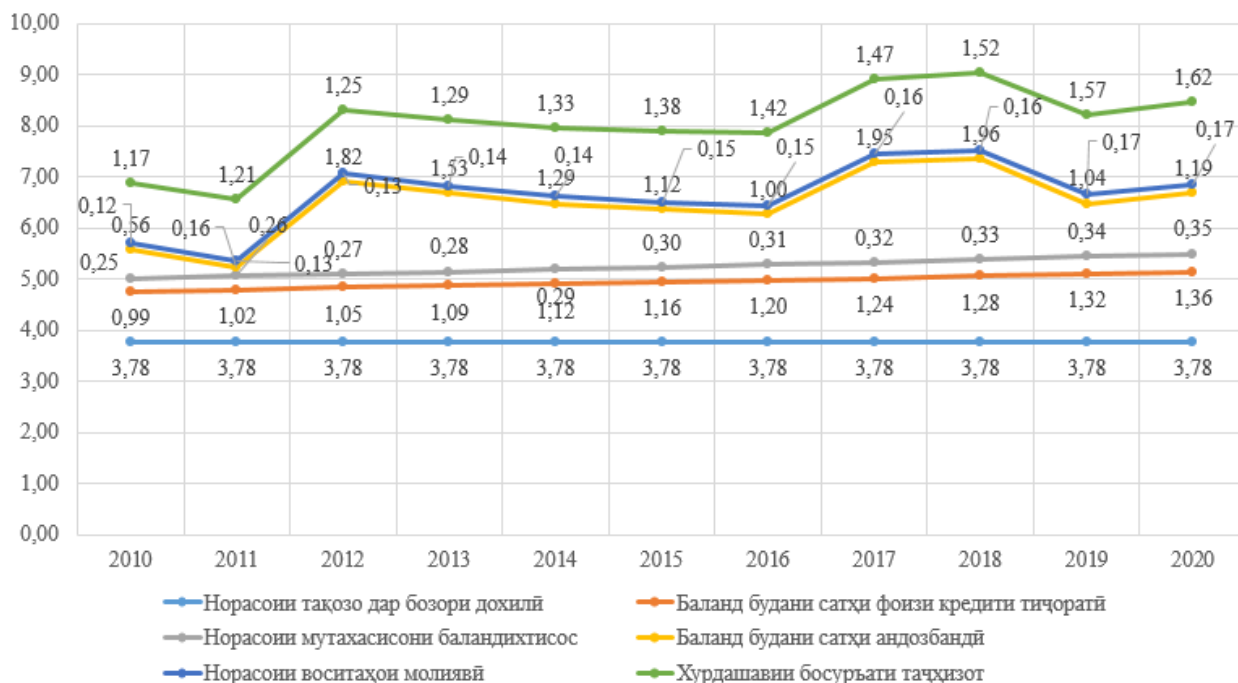

Расми 39. - Омилҳои рушди соҳаи савдо ва иқтисодии кадрӣ тақвият мебахшанд (аз ҷониби муаллиф дар асоси маълумоти озодаи интернетӣ тартиб дода шудааст).

Тибқи ин рақамҳо (расми 39), маълум аст, ки дар корхонаҳои савдои чаканаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои зикрардида омилҳои асосии маҳдудкунанда, сатҳи баланди андозбандӣ буда, дар баробари ин, норасоии коргарони соҳибхисос низ ҳамчун омилҳои таъсиррасони манфӣ қайд карда

мешавад.

Омилҳое, ки рушди бо низоми истифодаи иқтидори кадриро дар соҳаи савдои чакана маҳдуд менамояд (расми 40.).

Расми 40. - Омилҳое, ки рушди бо низоми истифодаи иқтидори кадриро, ифода менамояд бо ҳисоби (%).

Барои савдои чакана омилҳои асосии рушди нақардани иқтидори кадрӣ ҷой доштани талаботи зиёд, хусусан мувофиқ ба шароити бошиддиат афзоиш ёфтани равандҳои рақамикунонӣ дар бозори дохилӣ мебошад. Дар доираи тадқиқоти мо ошкор карда шудааст, ки тақрибан наздики 65 % - и инфрасохтори савдо зарурат ба навсозӣ ва мувофиқ намудани ҳолат ба талаботи рақамикунониро доро мебошанд. Дар ҳақиқат, тақвияти раванди зикргардида маблағгузориҳои дақиқ, сармояи зеҳнӣ, технологияи васеъмӯсаи донишбунёд, омодамоии мутахассисони соҳавӣ, бозомӯзии кадрҳо ва тақмили ихтисоси ҳайатҳои роҳбарикунандаро талаб менамояд. Аммо, кормандон то ҳанӯз ба шаклҳои муосири идоракунӣ, коркард ва ҷобачогузориҳои иттилоот ва рақамикунонии амалиёт шинос нестанд.

Дар зер амалияҳои инъикоси нишондиҳандаҳои самаранокии идоракунӣ иқтидори кадрӣ, ки дар ҳисоботи ширкатҳои тичоратии шаҳри Душанбе оварда шудааст, пешниҳод карда мешавад. Марказҳои корхонаҳои

калонтарине, ки дар бораи ин намуди фаъолият гузориш медиҳанд, ки минбаъд таҳлил карда мешаванд, инҳоянд: Пайкар, Ашан сити, Пойтахт, Шоҳон, Ёвар, Супермаркети Ёвар, Би-1, Сияриён, 8-март, Диёр, София, Relax, Сафар, Супермаркет Шоҳмансур, Фарангис, Супермаркет «ORIMA», Супермаркет «Гулистон». Ин нишондиҳандаҳоро корхонаҳои тичоратӣ дар ҳисоботи ғайримолиявӣ барои таҳияи стратегияи идоракунии иқтисодии кадрӣ инъикос мекунанд.

Афзалиятҳо ва принципҳои асосии идоракунии сармояи инсонӣ, ки дар ҳисоботи ғайримолиявӣ ширкатҳои тичоратии шаҳри Душанбе инъикос ёфтаанд (Замимаи 4.).

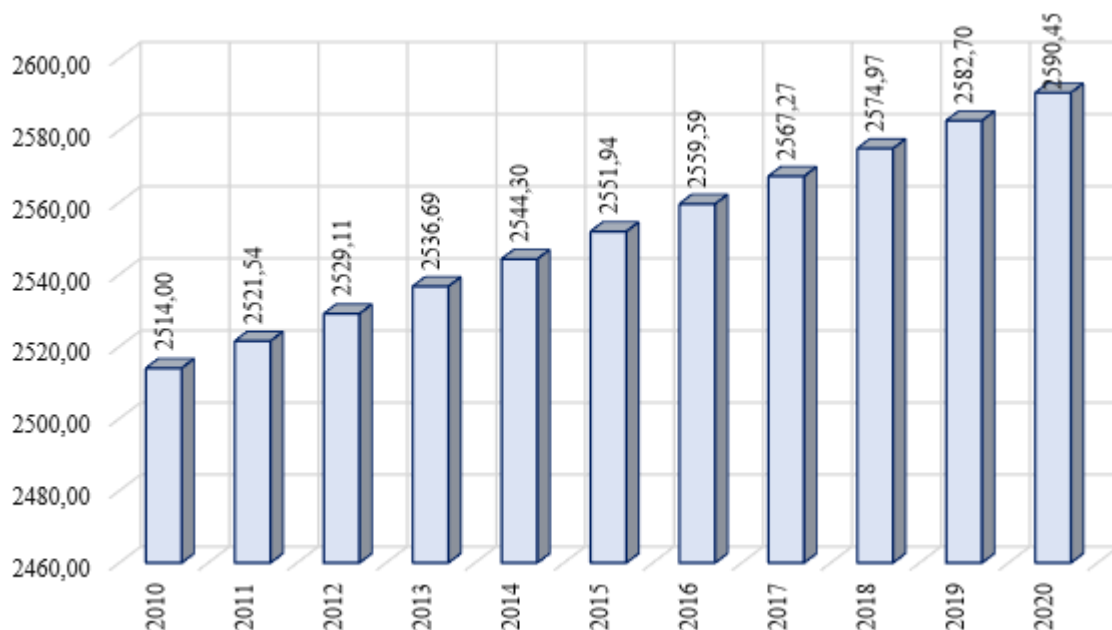
Ҳангоми муқоиса бо ширкатҳои ҷаҳони Best Buy, ZARA СНГ, Staples, Группа М.Видео-Эльдорадо, ПАО, Nestle, Anheuser-Busch, InBev, PepsiCo, Unilever, Coca-Cola, Bayer, Mondelez International Tesco Ритейл (Великобритания) чунин мушоҳида мешавад, ки аз лиҳози ҷалби захираҳои кадрӣ, коршиносони соҳавӣ, молшиносон, бозоршиносон, технологияи пешбурди тичорат, истифодаи технологияҳо ва имкониятҳои он, ширкатҳои миллӣ ноустувор мебошанд.

Таҷрибаи ширкатҳои бузурги олам нишон медиҳад, ки бояд дар оянда диққати асосӣ ба навсозии базаи моддию техникаӣ, омӯзиши таҷрибаи ширкатҳои пешоҳанги олам, омода намудани мутахассисони соҳавӣ, ки дар оянда ҳамчун мушовирони тичоратӣ, бозоршиносон, коршиносони касбии соҳавӣ амал менамоянд, зарур мебошад.

Дар ташаккули таҷрибаи сармоягузорию ҷаҳонӣ ба иқтисодии кадрӣ ба сармояи инсонӣ саҳми калонтарин ба марказҳои тичоратӣ (маҷмааҳои тичоратӣ) ва супермаркетҳо гузошта мешавад. Аксари марказҳои тичоратӣ ин маълумотро дар бораи сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ дар ҳисобот оид ба устувории худ, корхонаҳои тичоратӣ дар ҳисоботи иҷтимоӣ инъикос мекунанд. Таносуби маълумот дар бораи амалияи идоракунии сармояи инсонӣ, ки аз ҷониби корхонаҳо гузориш дода шудаанд, дар расми 66 нишон дода шудааст.

Расми 41. - Ҳиссаи маълумот дар бораи таҷрибаи идоракунии сармои инсонӣ, ки аз ҷониби корхонаҳо дар ҳисоботи ғайримолиявӣ инъикос ёфтааст

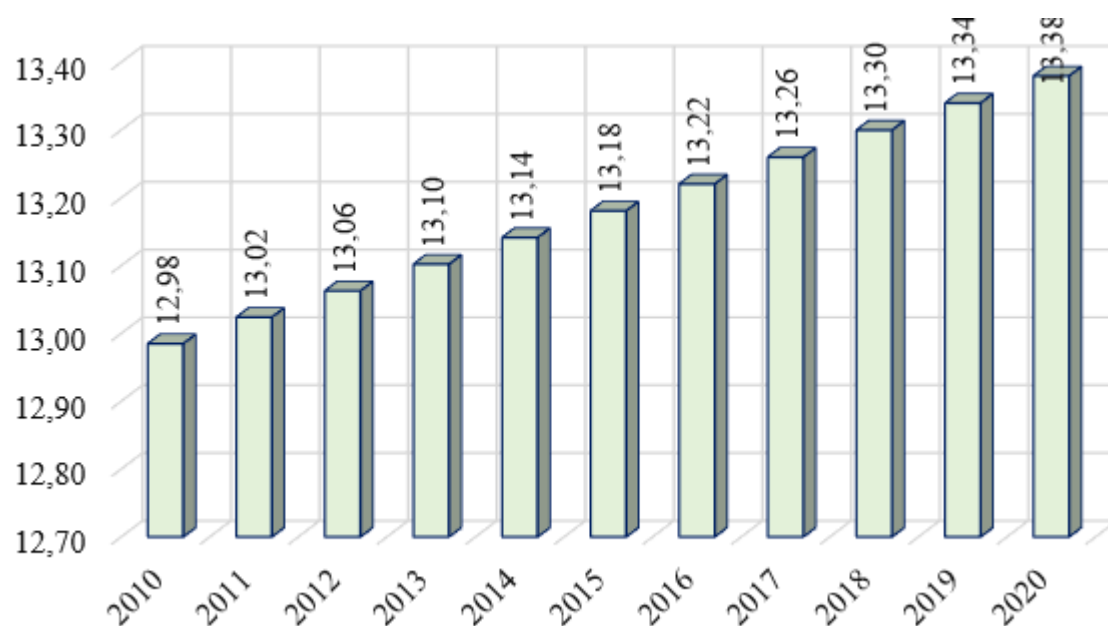

Расми 42. - Динамикаи сармогузориҳо барои рақамикунони савдои чакана дар Тоҷикистон барои солҳои 2010-2020 (таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти интернетӣ tajstat.tj)

Тавре ки аз расм дида мешавад, корхонаҳо таҷрибаи идоракунии сармои инсониро дар ҳисоботи ғайримолиявӣ, асосан дар ҳисоботи иҷтимоӣ инъикос мекунанд. Ҳамин тариқ, 86% маълумот мушкилоти мавҷудаи идоракунии

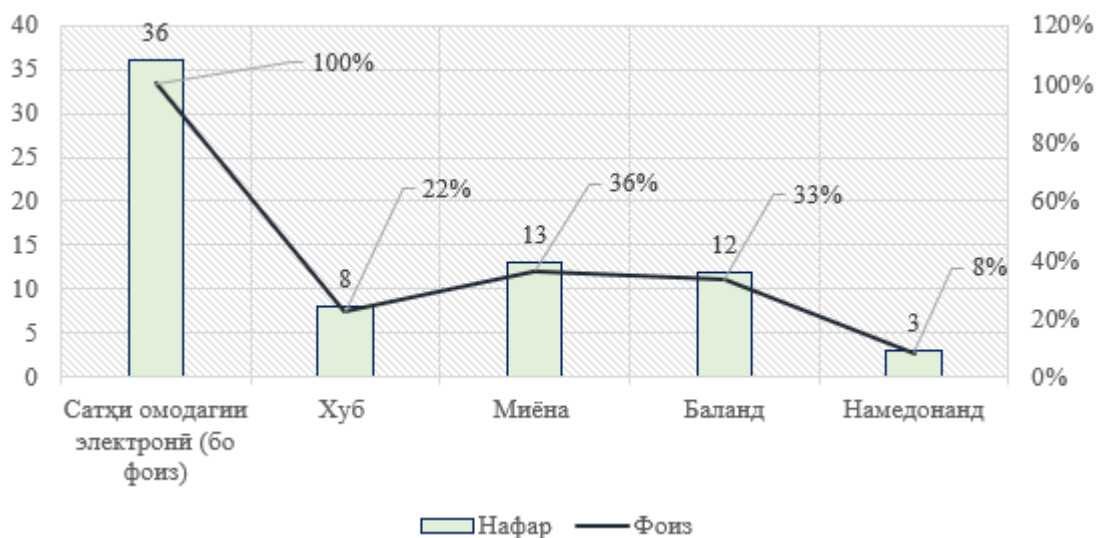
захираҳои инсониро пешниҳод мекунад, дар ҳоле ки маълумот дар бораи нишондиҳандаҳои иқтисодӣ 68% -ро ишғол мекунад. Ин бори дигар ақидаро тасдиқ мекунад, ки корхонаҳо нақши пешбаранда дар рушди стратегии идоракунии иқтисодии кадрро медонанд. Аммо, бояд қайд кард, ки маълумот дар бораи амалия дар идоракунии сармояи инсонӣ асосан сармоягузори ба барномаҳои иҷтимоӣ ва омӯзиши кадрҳо инъикос мекунад (расми 43).

Аз ин рақам маълум аст, ки корхонаҳо аз соли 2010 инҷониб ба барномаҳои иҷтимоӣ ва омӯзиши кормандон фаъолона сармоягузори карда, бештар ба рушди технологияҳо таъҷиб мекунанд, ки мубодила ва паҳн кардани донишҳои аз ҷониби кормандон дар тамоми тичорат эҷодшударо дастгирӣ мекунанд. Онҳо самаранокии барномаҳои таълимии корпоративиро баланд мебардоранд, зеро онҳо барои ҷалби кормандон ба бозомӯзи кормандон ва тақмили ихтисос иқтисодии калон доранд, ки бунёди системаи дохилии таълимии корпоративиро ҳамчун сармоягузори ба рушди иқтисодии кадрӣ инъикос мекунад, ки дар расми 43 нишон дода шудааст.

Расми 43. - Динамикаи сармоягузори барои оmodасозии соҳаҳои рақамӣ дар давраи солҳои 2010-2020 бо фоиз (%)

Сарфи назар аз он, ки корхонаҳо сармоягузорӣ ба омӯзиши кормандонро фаъолонро эълон мекунад, ба ҳисоби миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳо нисбат ба Аврупо барои корфармоён барои омӯзиши кормандон 10 маротиба камтаранд. Ҳамин тариқ, 15% аҳолии қобили кор ва 1% нафақахӯрон дар барномаҳои таълимии корпоративии корхонаҳои тиҷоратӣ иштирок мекунад, дар ҳоле ки дар кишварҳои пешрафта мутаносибан 40% ва 5% мебошад.

Расми 44. - Нишондиҳандаҳои арзёбии сатҳи иштирок дар ҳисоботи ғайримолияии корхонаҳо (таҳияи муаллиф)

Дар амалияи идоракунии корхона эътироф шудааст, ки захираи инсонӣ сарвати пурарзиштарин мебошад. Ба таълими корпоративӣ диққати махсус дода мешавад. Шӯъбаи тақмили ихтисоси кормандон аз ташкилкунандаи тренингҳо ва курсҳо ба шароити бозғайимии тиҷорат табдил ёфта, вазифаҳои зеринро иҷро мекунад: мутахассиси технологияҳои таълимӣ ва захираҳои мавҷудаи таълим мебошад; ба кормандон дар муайян кардани камбудии дар салоҳияташон ва таҳияи стратегияи бартароф кардани онҳо кӯмак мекунад; таҷрибаи омӯзиши ҷолиб, фардӣ ва мутобиқшавӣ, ки рафторро ба самти дуруст тағйир медиҳад инкишоф меёбад; маданияти таълими пайвастаро дар ташкилот барпо мекунад. Бо вуҷуди ин, бо сармоягузори назаррас, шӯъбаҳои таълимии корхонаҳо наметавонанд танҳо масъулияти рушди малакаҳои нави кормандонро ба дӯш гиранд - қисми зиёди ин масъулият ба

дӯши худи корманд мегузарад, зеро зарурати пайвастан ба тағйирот ва мутобиқ будан ба талаботи бозори меҳнат масъулияти кормандро дучан менамояд. Аммо, сарфи назар аз дархости «пайваст кардани тағйирот», барои ҳамаи иштирокчиёни раванд ташкил карда шудааст, на ҳама вақт ба натиҷа ноил шудан мумкин аст. Аммо, баъзе корхонаҳо аз воситаҳои идоракунии иқтисодии кадрӣ истифода мебаранд, ки истифодаи системаи ҳавасмандкунӣ ва таҳкими ҷалб ва садоқатро дар бар мегиранд, ки нишондиҳандаҳои онҳо дар расми 44 нишон дода шудаанд.

Дар таҷрибаи мавҷудаи идоракунии иқтисодии кадрӣ, бисёр корхонаҳо ба ташаккули фарҳанги корпоративӣ, дар таҳкими ҳисси ҷалби кормандон ба ташкилот зоҳир мегардад; дар арзёбии қаноатмандии қори кормандон. Ин принципҳоро корхонаҳо дар ҳисоботи ғайримолиявӣ бо мақсади стратегияи таълим, рушди кадрҳо ва баланд бардоштани сифати иқтисодии кадрӣ корхона инъикос мекунанд.

Мо метавонем розӣ шавем, ки имрӯз корхонаҳои таҳлилшуда бузургтарин фармоишгари кадрӣ мебошанд, дар ҳоле ки ҳиссаи сармоягузори корпоративии таълимӣ дар ҳаҷми умумии маблағгузори системаи таҳсилоти касбӣ ҳамагӣ 2,3 фоизро ташкил медиҳад. Равшан аст, ки чунин вазъият боиси бетаъсири мизочон ба раванди таълим мегардад. Гузашта аз ин, омӯзиш амалан бидуни воситаҳои муносири рақамӣ сурат мегирад, ки дар натиҷа 60% корфармоён дар байни хатмкунандагон набудани малақаҳои мақсаднокро қайд мекунанд.

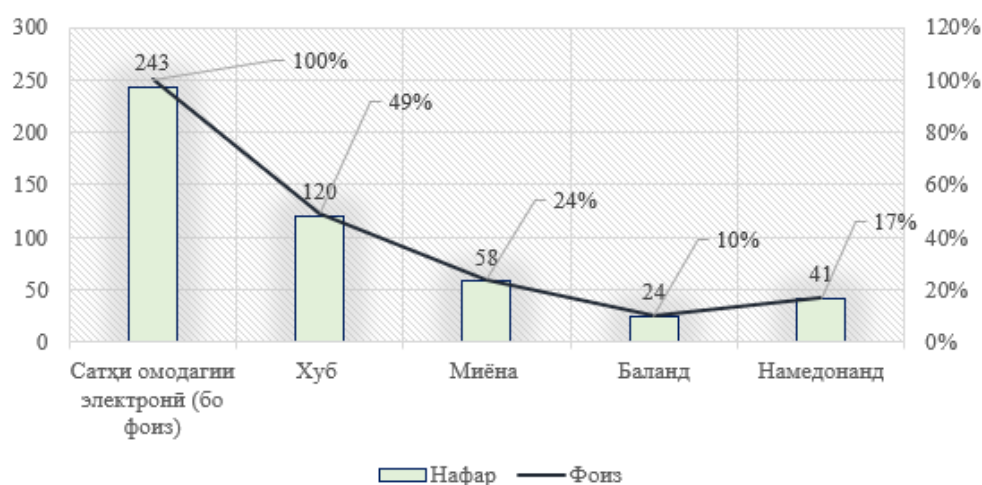
Дар шароити рақамсозии иқтисод аз ҳар як иштирокчии фаъол талаб карда мешавад, ки ҳавзаи малақаҳои худ, ҳавасмандии дохилӣ ва ташаккули рафтори навро пайваста нав кунад, ки ин як мушкилоти ҷиддӣ дар сатҳи фардӣ мебошад. Рафтор ба маънои умумӣ ҳамчун тарзи муқарраршуда ва устувори муносибат бо муҳити зист, дар айни замон дар ҷавоб ба мушкилот (масалан, тағйирёбии шароит ё пайдоиши омилҳои нав), тарзи амал тағйир меёбад. Ин ба мо имкон медиҳад, ки ба он чизе, ки дар атрофи мо рӯй медиҳад, ҷандир воқуниш нишон диҳем ва стратегияҳои муваффақро

интихоб кунем. Рафтор вазифаи мутобиқшавиро иҷро мекунад, ки ба организм имкон медиҳад, ки дар зери таъсири омилҳои ғайриҷашмдошт вайрон нашавад ва дар инкишоф қатъ нагардад.

Барои беҳтар фаҳмидани он ки омӯзиш чӣ гуна бояд рафторро тағйир диҳад, фаҳмидан зарур аст, ки дар паси ташаккул ва рушди малакаҳои нав, азхудкунии дониш, эҷоди намунаҳои рафтор ва ҳавасмандии таълимӣ кадом равандҳо истодаанд. Талабот барои ташаккули доимии малакаҳои нав ҳангоми ворид шудан ба сатҳи ташкилӣ боз ҳам мушкилтар аст. Дар ин ҳолат, огоҳӣ дар бораи зарурати тағйироти устувори рафтор на танҳо аз ҷониби шахс, балки аз корхона бармеояд ва бо стратегияи он алоқаманд аст. Агар тағйир додани ҳатто рафтори худ вақт, кӯшиш ва заҳмати зиёдро талаб кунад, пас сабру таҳаммул аз ба даст овардани натиҷаҳои шабеҳ барои садҳо ва ҳазорон кормандон кори бузург ва хароҷоти азим камтар нест. Дар ин ҷо саволи асосӣ ин аст, ки чӣ гуна ба тағйирёбии рафтор тавассути тарҳрезии дурусти раванди таълим ноил шудан мумкин аст.

Натиҷаҳои тадқиқоте, ки дар расми 45 оварда шудаанд, нишон медиҳанд, ки танҳо 12% корхонаҳо стратегияи идоракунии иқтисодии кадрро ҳангоми гузаштан ба нави рақамӣ технологияҳо дар давоми 5 соли оянда интихоб кардаанд.

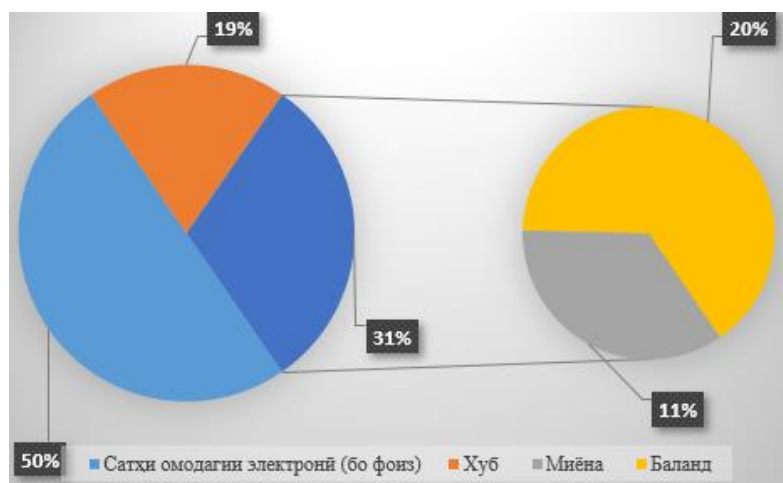

Расми 45. – Натиҷаи пурсишнома

Дар байни корхонаҳое, ки дар марҳилаи камолоти рақамӣ қарор доранд,

танҳо 26% шумораи онҳо мегӯянд, ки онҳо стратегияи рақамиро таҳия дар шакли фасли стратегияи умумии рушди корхона ё ҳуҷҷати алоҳида доранд.

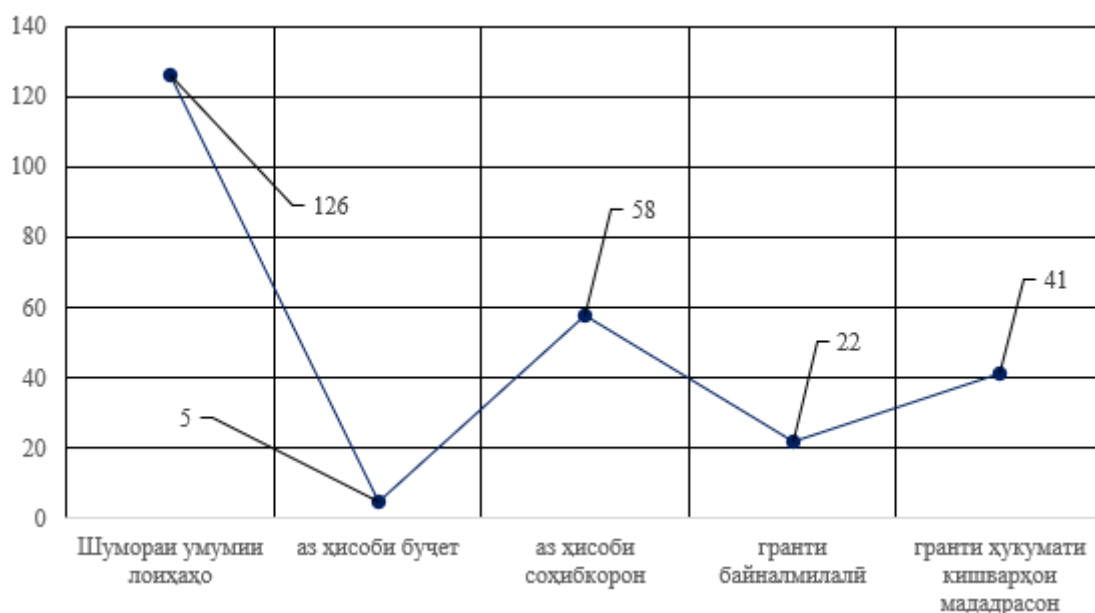
Аз корхонаҳои пурсидашуда хоҳиш карда шуд, ки лоиҳаҳоеро, ки соли оянда, дар 3 соли оянда ва дар 5 соли оянда амалӣ кардани мешаванд, номбар кунанд. Ҷавобҳои мусоҳиб-корхонаҳо ба саволи: «Оё шумо лоиҳаҳои ҷорӣ намудани технологияҳои рақамиро дар корхонаҳо дар муддати наздик, миёна ва дарозмуддат ба нақша гирифтаед?» - дар расми 46 нишон дода шудаанд.

Расми 46. – Ояндабинӣ то соли 2026

Маълумоти пурсиш нишон медиҳад, ки 33% корхонаҳо дар ояндаи наздик лоиҳаҳои назарраси рақамиро ба нақша гирифтаанд; 27 фоизи пурсидашудагон нақшаҳои 3 соли оянда ва 18 фоизи корхонаҳо нақшаи 5 соли ояндаро нишон доданд. Дар маҷмӯъ, дар тӯли 5 соли оянда тақрибан 40% ширкатҳои пурсишшуда дар бораи нақшаҳои ҷорӣ кардани технологияҳои рақамӣ дар корхонашон ҷавоби мусбӣ доданд, аммо 44% пурсидашудагон ҳангоми баҳодихии нақшаҳо дар дарозмуддат душвор буданд, ки оё лоиҳаҳои муҳими истифодаи технологияҳои рақамӣ барои 5 сол ба нақша гирифта шудаанд ё не.

Дар бораи аҳамияти лоиҳаҳои ба нақшагирифтаи корхонаҳо оид ба истифодаи технологияҳои рақамӣ 40% корхонаҳои посухдиҳанда зикр карданд, ки ин лоиҳаҳо дар рушди умумии фаъолият нақши бозида метавонанд. Тақсимои ҷавобҳои корхонаҳо-респондентҳо дар бораи аҳамияти лоиҳаҳои нақшакашӣ дар расми 47 нишон дода шудааст.

Расми 47. - Тақсимои ҷавобҳо ба савол, дараҷаи аҳамияти лоиҳаҳои ба нақша гирифташударо барои корхонаи шумо баҳо диҳед, бо фоизи шумораи умумии корхонаҳои, ки бо чунин нақшаҳо ҷавоб медиҳанд [аз ҷониби муаллиф таҳияи шудааст].

Бо дарназардошти он, ки корхонаҳо метавонанд якҷанд лоиҳаҳои гуногунро ба инобат гиранд, аксарият ин лоиҳаҳоро ҳамчун имкони нигоҳ доштани рақобатпазирии худ, бо дараҷаҳои гуногуни шўҳратпарастӣ мебинанд. Ба ҳамин тариқ, 63 фоизи корхонаҳо - мусоҳибон чунин мешуморанд, ки лоиҳаҳои пешбинишуда ба онҳо имкон медиҳанд, ки ақаллан бо рақибони худ қадам гузоранд ва ба дараҷаи умумисаноатӣ мувофиқ бошанд; 55 фоизи корхонаҳои пурсидашуда чунин мешуморанд, ки лоиҳаҳо ба мо имкон медиҳад, ки нисбат ба рақибони худ бартарӣ дошта бошем.

Дар тичорат се тамоюл вучуд дорад, ки ба мо имкон медиҳанд, ки мавқеи функцияи омӯзиши рақамӣ ва рушдро дар равандҳо дарк намоем:

Тамоюли 1. Ҳама корхонаҳои бузурги ҷаҳон дар ҳолати трансформатсия

қарор доранд, ки вазифаи онҳо фароҳам овардани замина барои рушди бомуваффақият дар шароити рақамисозӣ мебошад.

Тамоюл 2. Тарҳрезии ташкилӣ тағйир меёбад. Корхонаҳои азим ба суръати тағйирот қафо намонанд ва барои чандирии бештар ба платформае табдил меёбанд, ки дар он дастаҳои хурд ҳамкорӣ мекунанд ва салоҳиятҳои эҷоди арзиш ва кори дастаҷамъона ба майдон меоянд.

Тамоюли 3: Тарзи идоракунии трансформатсия тағйир меёбад. Агар пештар идоракунӣ аз боло ба поин бошад, ҳоло корхонаҳо равишҳои гуногунро дар асоси таҳлили амиқи муштариён ва ҳамкориҳои уфуқии шӯъбаҳо ва вазифаҳои гуногун муттаҳид мекунанд. Дар айни замон, хеле кам одамон аз суръати тағйирот қаноатманданд ва то чӣ андоза онҳо метавонанд ба тарзи нав бо маҳсулот ва муштариён кор кунанд.

Имрӯз, бисёре аз корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи технологияҳои рақамиро ҳамчун як вазифаи соф технологӣ қабул мекунанд, дар ҳоле ки парадигмаи рақамисозии қорӣ дар он аст, ки на он қадар технология тағйир меёбад, балки ҳуди системаи идоракунии сармояи инсонии корхона бояд рушд намояд.

Дар раванди таҳқиқи таҷрибаи хориҷии масоили иқтисодии кадрӣ мо таҳлили моделҳои идоракунии кадриро баррасӣ ва муҳокима намуда, усулҳои идоракуниро муайян мекунем, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат намоянд (ҷадвали 3.13).

Ҷадвали 3.13

Таҳлили татбиқи моделҳои асосии идоракунии кадрҳо дар ИМА, Ҷопон, Русия, Қазоқистон ва Тоҷикистон*

Объекти муқоисавӣ	ИМА / Аврупо (I)	Ҷопон (II)	Россия / Қазоқистон (III)	Тоҷикистон	
I	II	III	IV	V	VI
Тавсифи қабули қарор	Инфродӣ	Коллективона	Инфродӣ	I	III
Тақсимооти ваколатҳо ва вазифаҳо	Аниқ	Норавшан (ноаниқ)	Аниқ	II	
Қасбияти қормандон	Маҳдуд	Васеъ	Маҳдуд	II	

Корманд ба чӣ ўҳдадор аст?	Ба касбият	Ба ширкат	Ба касбият	I	III
Суръати рушди касбият	Зуд	Оҳиста	Оҳиста	I	III II
Рохбарӣ ба кӣ равона шудааст?	Ба инсон	Ба инсон		II	III
Менечери идеалӣ	Шахсияти қавӣ	Маркази зеҳнӣ	Шахсияти қавӣ	I	III
Усули назорат	Аз рӯи нишонаҳои фардӣ	Аз рӯи нишонаҳои коллективӣ		I	
Хусусияти тобеъият	Расмӣ	Ғайрирасмӣ	Расмӣ	I	II
Касбият аз чӣ вобаста аст?	Дастовардҳои шахсӣ	Собиқаи корӣ, комёбиҳои коллективона		I	III
Тавсифи сохтори идоракунии	Сахт	Чандир	Сахт	I	II
Музди меҳнат аз чӣ восбата аст?	Аз натиҷаҳои инфиродӣ	Аз натиҷаҳои коллективона, аз рӯи син ва собиқаи корӣ		I	II
Харочот барои таълим	Паст	Баланд		I	II III
Муҳлати кироя ба қор	Қӯтоҳмуддат	Кирояи якумра	Қӯтоҳмуддат	III	I

***Сарчашма:** таҳияи муаллифи диссертатсия дар асоси маълумоти институтҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ иқтисодӣ, баҳоии коршиносӣ.

Тавре ки аз ҷадвали 3.13 мушоҳида мешавад, кишварҳои ҷаҳон моделҳои гуногуни идоракунии иқтисодии кадрӣ истифода мекунанд. Масалан, дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ба захираҳои инсонӣ ба таври умумӣ назар мекунанд: одамонро хеле бодикқат ҷалб мекунанд - ҳамчун захирае, ки пули ба он сарфшударо бояд пурра баргардонанд. Дар баробари ин, дар Ҷопон, кадрҳо на танҳо ҳамчун захира, балки ҳамчун арзиши ширкат меҳисобанд, дар ин ҷо нақши фарҳанги корпоративӣ ва ташкилӣ хеле баланд аст. Маълумоти ҷадвали 3.13 нишон медиҳад, ки усулҳои моделҳои ҷопону амрикоиро дар идоракунии иқтисодии кадрӣ Тоҷикистон истифода бурдан мумкин аст. Сарфи назар аз он, ки баъзе хусусиятҳои модели кишвари мо низоми боқимондаҳои соҳти қуҳнаи ИҶСШ мебошанд, дар қорҳонаҳои нави қумҳурий мо принципҳои гуногуни хоҷагидорӣ, ки аз Аврупои Ғарбӣ ва ИМА гирифта шудаанд, истифода намудан ба мақсад мувофиқ мебошад. Идоракунии кадрҳо дар Аврупои Ғарбӣ бо идоракунии кадрҳо дар Иёлоти Муттаҳида тақрибан якхела аст, аммо ба усулҳои идоракунии кадрҳо дар Ҷопон қомилан муқолиф аст. Биёед мафҳумҳои мушаххас ва муфидтарини

идоракунии кадрҳоро дар ИМА ва Чопон муайян кунем, аз ҷумла, усулҳо ва услубҳои махсуси ин кишварҳоро ва мутобиқати онҳоро ба хусусиятҳои миллии мо ба инобат гирем ва ба ин васила арзишҳои миллиро ҳифз ва таҳким бахшем ва дар ташаккули услуби хос тафаккур ва усулҳое, ки хоси миллати мо собитқадам бошем.

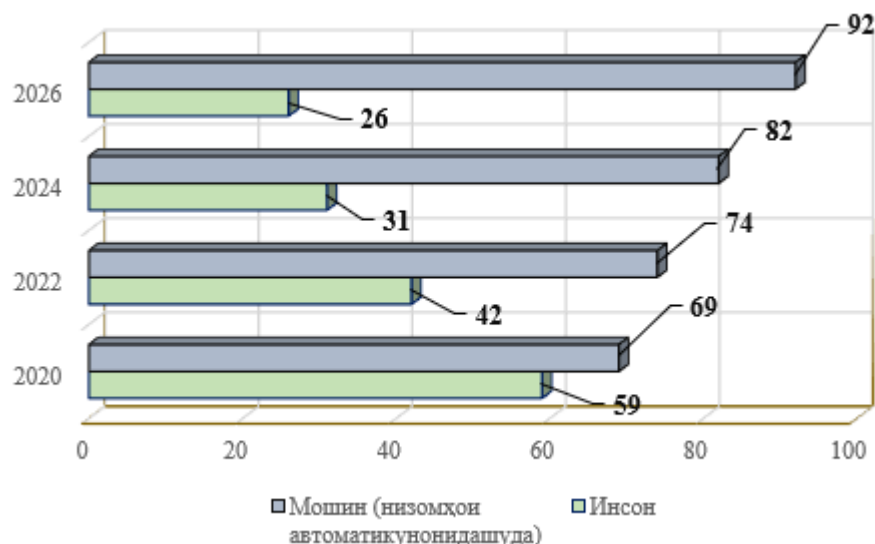
Таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ гувоҳи медиҳад, ки рушди касбияти кормандон бо назардошти расму оин, анъанаҳои миллий ва хусусиятҳои хос пайвастагӣ дорад ва иқтидори кадрӣ онҳо бо маром рушду нумӯъ дорад.

Тавре аз шарҳу тавзеҳи боби сеюм бармеояд, тамоюли рушди иқтидори кадрӣ, омилҳову унсурҳои ба он таъсиррасон ва истифодаи таҷрибаи хориҷӣ имконияти боз ҳам тақвият додану рушди иқтидори кадрӣ дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ замина мегузорад. Моро зарур аст, ки дар идомаи таҳқиқ ба тақмили усулҳои арзёбии иқтидори кадрӣ ва рақамикунонии фаъолияти савдои чакана тавачҷуҳ намоем. Танҳо дар ин сурат ба арзёбии мусбии иқтидори кадрӣ метавон мушарраф гардид.

БОБИ IV. ТАКМИЛИ УСУЛҲОИ АРЗЁБИИ ИҚТИДОРИ КАДРИИ САВДОИ ЧАКАНА ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

4.1. Рақамикунонии корхонаҳо ва вазъи рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана

Бояд тазаққур дод, ки раванди рақамикунонии босуръат дар тамоми соҳаҳои иқтисоди ҷумҳурии талаботҳои бо тадриҷ навро ба миён мегузорад. Раванди дигаргуниҳою тағйирёбиҳо танҳо бо ҳузури нерӯи тавонноӣ созида ва иқтисодии кадрӣ касбӣ натиҷа медиҳад. Дар шароити рақамикунонии босуръат технологияҳои рақамӣ амсилаи анъанавии равандҳои идоракунии корхонаҳо ро дигаргун намуда, сатҳи даромаднокиро афзуна ва фаъолияти бозорро ба таври мутлақ тағйир медиҳад. Амалияи идоракунии рақамикунонӣ, хусусан татбиқи зеҳни сунъӣ тадриҷан ба як унсури камхарҷ ба ҷойи меҳнати пурмашаққати инсон дар доираи васеъшавии соҳаҳо табдил ёфта истодааст. Дараҷаи автоматикунонии соҳаҳои савдо ба ҳисоби фоиз нисбат ба вақти кор дар расми 48. нишон дода шудааст.

Расми 48. – Сатҳи автоматикунонии соҳаи савдо ба ҳисоби фоиз (%) соатҳои корӣ ва меҳнати дастии кормандон (таҳияи муаллифи мақола дар асоси таҳлили маводҳои интернетӣ)

Ҳамин тариқ, агар дар соли 2018 таносуби соатҳои одам-соат ва машин-соат мутаносибан: 71% ва 29% бошад, пас ба гуфтаи коршиносони WEF, ин таносуб то соли 2025 дар муқоиса бо 52% соатҳои машин-соат 48% хоҳад буд.

Автоматизатсия ва зеҳни сунъӣ имкон медиҳад, ки аз меҳнати инсон даст кашанд, ки дар он ҷо риояи муқаррарӣ ба алгоритмҳо ё миёнаравӣ байни системаҳо зарур аст. Бо вуҷуди ин, ихтисори ҷойҳои корӣ танҳо натиҷаи рушди технология нест, ки ширкатҳо дар сиёсати кадрӣ худ дучор меоянд. Дар доираи касбҳои анъанавӣ маҷмӯи вазифаҳои марбут ба воқеияти ҷаҳони рақамӣ босуръат васеъ мешавад: кор бо додаҳои калон, муоширати онлайн, барномасозӣ, вебсайт ва таҳияи барномаҳо. Дар навбати худ, вазифаҳои нав боиси ташаккули вазифаҳои тамоман нав мегарданд. Интизор меравад, ки то соли 2025 рушди технологияҳо боиси аз байн рафтани 75 миллион ҷойҳои корӣ дар саросари ҷаҳон ва таъсиси 133 миллион ҷойҳои нави корӣ мегардад. Мавқеъҳои нав бевосита бо тағйироти пайвастаи технологӣ алоқаманданд. Онҳо аз кормандон салоҳиятҳои нав талаб мекунанд, ки қувваи корие, ки бо мошинҳо озод карда шудааст, надорад²⁵⁵. Масалан, барои ҳалли масъалаҳои ғайристандартӣ ё таҳлили маълумотҳо танҳо тақвия ба салоҳияту касбияти кормандони замонавӣ ё инсонҳои рақамишуда гузошта мешавад.

Дараҷаи автоматикунонии соҳаи савдо аз руи намудҳои кор дар расми 49 нишон дода шудааст.

Расми 49. – Сатҳи автоматикунонии соҳаҳои истеҳсоли аз рӯи намуди корҳо дар % бо соатҳои корӣ [таҳияи муаллифи диссертатсия].

²⁵⁵ Абакумова И. В., Антонова Е. К., Байгулов Р. М., Беляева С. В. и др. Научные исследования в сфере социально-экономических и гуманитарных наук: междисциплинарный подход и конвергенция знаний / Под редакцией Р. М. Байгулова, О. А. Подкопаева. – Самара, 2016. – 369 с.

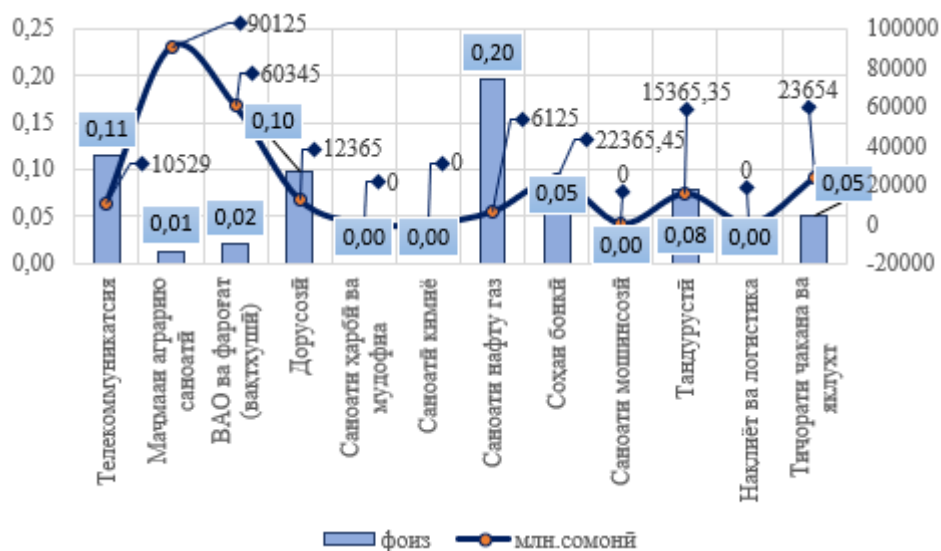
Афзоиши маҳсулноқӣ, ки ба автоматикунонӣ асос ёфтааст, метавонад аз рӯи соҳа тақрибан 47% фарқ кунад; дар коркарди маълумот 62% тамоми равандҳо то соли 2022 автоматӣ карда мешаванд ва танҳо 19% дар қабули қарорҳои идоракунӣ зоҳир мегардад.

Ҳиссаи меҳнати автоматӣ аз рӯи соҳаҳои иқтисодӣ дар расми 50 нишон дода шудааст.

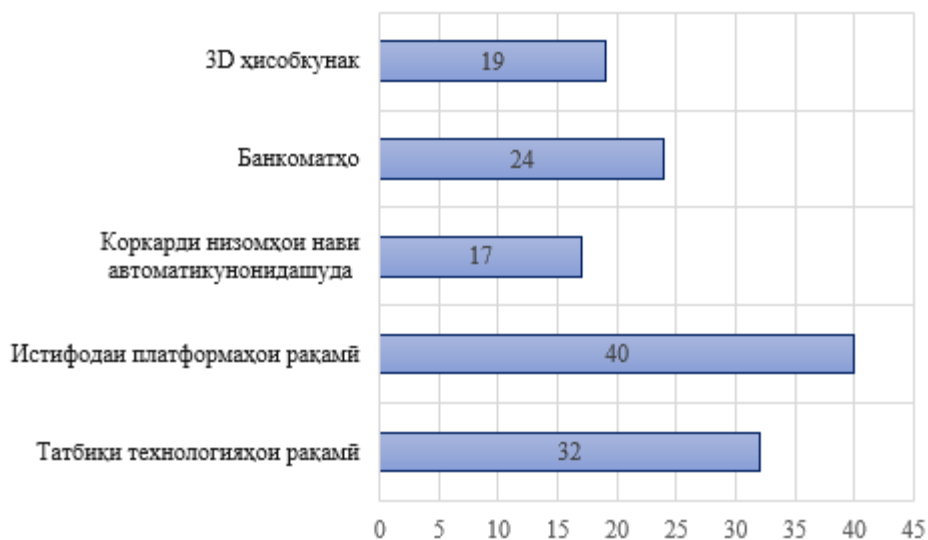

Расми 50. - Вазнии қиёсии автоматикунонии фаъолияти меҳнатӣ дар соҳаҳои иқтисодии миллӣ [таҳияи муаллиф]

Агар бахшҳои алоҳидаи бозорро ба назар гирем, пас, ба гуфтаи коршиносон, бахши меҳмонхонаҳо ва тарабхонаҳо аз ҳама осебпазир ба роботикунонӣ маҳсуб мешаванд - тақрибан 75% равандҳоро дар онҳо автоматӣ кардан мумкин аст. Дар маъдани кӯҳӣ 63 фоизи равандҳо автоматӣ кунанда мешаванд. Илова бар ин, бисёре аз равандҳои савдои чакана метавонанд бо истифода аз зеҳни сунӣ оптималӣ гардонида шаванд (расми 51).

Расми 51. – Татбиқи зеҳни сунъӣ дар хоҷагиҳои гуногун [таҳияи муаллиф дар асоси таҳқиқотҳои McKinsey Global Institute «AI, automation, and the future of work: Ten things to solve for, 2022»]

Расми 52. - Нишондиҳандаҳои фаъолияти ширкатҳо ҳангоми сатҳҳои гуногуни рақамикунории DQ [таҳияи муаллиф дар асоси таҳқиқотҳои OECD «Digital Economy Outlook, 2017; IMD «World digital competitiveness rating, 2022»]

Рушди технологӣ бо истифода аз зеҳни сунъӣ дастрас мегардад, онҳо ба мо имкон медиҳанд, ки оптималикунони хароҷотро ба даст оварда, муносибати бештар мақсаднок ва инфиродӣ ба мизочонро истифода намуда, сатҳи хатарҳоро кам кунем.

Дар натиҷа, тафовут байни эҳтиёҷоти савдои чакана ва малакаи қувваи

кории мавчуда як мушкилоти калидӣ барои ширкатҳо мегардад. Дар баробари ин, имкониятҳои васеъ намудани меҳнати одамро бо машинаҳо қайд кардан зарур аст, ки техника одамро иваз накарда, балки пурра мекунад. Агар мошин равандҳои муқаррариро ба ӯҳда гирад, он гоҳ корманд дорои захираҳост, ки хислатҳои сирф инсониро нишон дода, маҳсулноки ва рақобатпазирии ширкатро зиёд мекуна. Ин хислатҳои таҷассусгари фаъолияти кормандон дар эҷодкорӣ, тафаккури таҳлилӣ ва малакаҳои муошират мушоҳида мегардад. Дар баробари ин, сарфи назар аз афзалиятҳои ошкори истифодаи зеҳни сунъӣ дар савдои чакана, на ҳама ширкатҳо стратегияи мубориза бо онро кор карда баромадаанд. Танҳо як ширкат аз панҷ нафар аллакай зеҳни сунъиро ба пешниҳодҳо ё равандҳои худ ворид кардааст. Яке аз мушкилоти асосӣ дар татбиқи зеҳни сунъӣ ҷалб ва рушди мутахассисоне мебошад, ки метавонанд бо он кор кунанд. Ҳамзамон, ширкатҳо бояд ба таври возеҳ дарк намоянд, ки зеҳни сунъӣ ба баланд бардоштани самаранокӣ ва кам кардани партовҳои захираҳо ё не чӣ гуна таъсир расонида метавонад.

Сатҳи баланди рақамисозӣ дар ҷаҳони муосир бо рақобатпазирӣ ва дурнамо ҳам барои ширкатҳо ва соҳаҳо ва ҳам барои иқтисодиёти миллӣ дар маҷмӯъ ба ҳисоб меравад. Дар айни замон нишондиҳанда барои чен кардани рақамикунонӣ истифода мешавад - коэффисиенти рақамӣ (DQ) - «Digital Quotient» «Қиёси рақамӣ», ки ҷаҳор зер-индексро дар бар мегирад: стратегия, фарҳанги рақамӣ, салоҳиятҳо ва модели ташкилӣ. Нишондиҳандаҳои фаъолияти ширкатҳо дар сатҳҳои гуногуни рақамисозӣ дар расми 52 оварда шудаанд.

Сатҳи рақамикунонии корхонаҳои савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон то ҳол аз кишварҳои пешрафта, масалан, дар бахши хусусии муҳити истеъмолӣ ақиб мемонад. Дар робита ба сармоягузорӣ ба рақамисозии ширкатҳои хусусӣ ин рақам ба 2,2% ММД мерасад, дар ҳоле ки дар Иёлоти Муттаҳида - 5%, дар кишварҳои Аврупо - 3,9%, дар Бразилия - 3,6%.

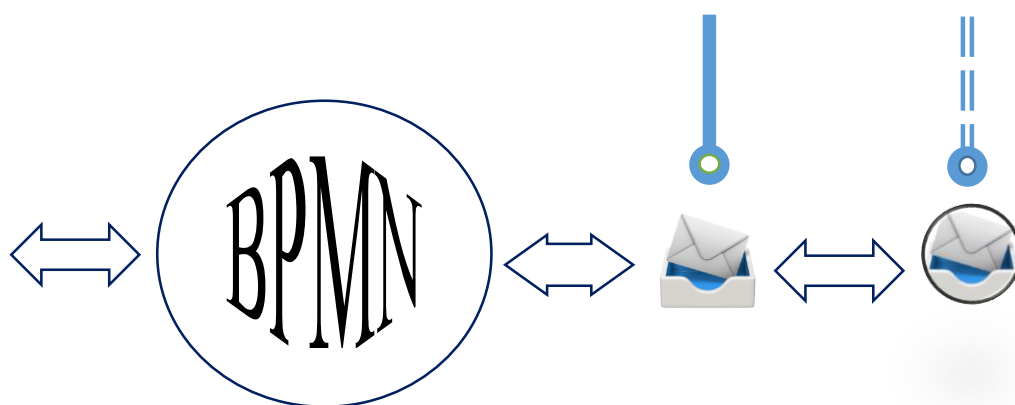
Рақобатпазирии ширкатҳои мо дар сатҳи байналмилалӣ хеле паст аст, зеро ҳаҷми содироти технологияҳои олий ночиз аст ва дар бозори дохилӣ ба

далели чобачогузори ширкатҳои маҳаллӣ аз ҷониби ширкатҳои хориҷӣ дар тичорати электронӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ ва муҳаррикҳои ҷустуҷӯӣ камтар ба чашм мерасад.

Таҳлили гузаронидашуда нишон медиҳад, ки иқтисоди кадрӣ омилҳои асосии рақобатпазири иқтисоди рақамии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар корхонаҳои муосир иқтисоди кадрӣ афзалияти асосии рақобатӣ ва ҷузъи муҳими стратегияи савдо ҳисобида мешавад, аммо дар ширкатҳои савдо то ба ҳол стратегияи рушди рақамии иқтисоди кадрӣ ба таври зарурӣ вучуд надорад.

Таҳвилгарони савдо бояд бештар моделсозии рақамии бизнесро ба ширкат дар асоси лоиҳаҳои табдилдиҳии рақамӣ таъмин намоянд. Бисёр ташкилотҳо кӯшиш мекунанд, ки рақамии худро бо истифода аз нармафзори гуногун, аз ҷумла нармафзори BPMS механиконида шаванд. Бо ин кор, онҳо хароҷоти амалиётӣ, амният, миқдоспазирӣ ва дастрасии тичоратро ба худ меоранд. Бисёре аз ширкатҳо тавассути интиқол додани замимаҳои мавҷудаи худ ба инфрасохтори абрии хусусӣ ё ҷамъиятӣ хароҷоти амалиётиро оптималӣ карда, иқтисод, амният, миқдоспазирӣ ва дастрасиро беҳтар мекунанд.

Бо истифода аз BPMS, ки ба эҳтиёҷоти онҳо мувофиқ аст, аз технологияҳои мобилии BPMS, таҳлили додаҳо, автоматикунонӣ ва ғайра, онҳо мекӯшанд, ки самаранокии фаъолияти кормандон, рақамӣ ва ба ин васила фаъолияти ширкатро беҳтар созанд. Ин масъала воқеан таҳаввулоти рақамӣ аст, ки дар бисёр ҳолатҳо зикр шудааст.

Расми 53. - Моделсозии фароянда барои таҳаввули рақамӣ

Лоиҳаҳои табдилдиҳии рақамӣ маъмулан мекушанд, ки на беҳбудии афзояндаро ба даст оранд. Онҳо бо истифода аз технология ва хизматрасониҳои ин соҳа самаранокӣ ва беҳтарин ҳадафҳои стандартиро меҷӯянд. Ин равиш метавонад ба тағйироти кулӣ дар соҳаи равандҳо ва захираҳои инсонии ширкат оварда расонад. Ин тағйироти бунёдӣ метавонанд дар шароити кунунии ширкат монеа эҷод намоянд. Новобаста аз он, ки ин равиши таҳаввулотӣ барои созмонҳо ва ширкатҳо мувофиқ аст, аз он огоҳ будан хеле зарур аст. Дар ҳар сурат, новобаста аз он ки мо чӣ қадар кӯшиш мекунем, ки ин монеаҳоро дар ширкат мувозинат кунем, захираҳои инсонӣ, равандҳо ва тиҷорати мо дар лоиҳаҳои табдили рақамӣ, дар ниҳоят ба натиҷаҳои мусбӣ ноил хоҳанд шуд.

Бисёре аз лоиҳаҳои трансформатсияи рақамӣ мӯҳлатҳои татбиқи технологияҳои худ, ҳамқадам бо рақибони тиҷорат ё ба даст овардани ҳиссаи бозор доранд. Истифодаи нармафзори BPMS метавонад шуморо ба зудӣ ба табиноти худ расонад. Дар натиҷа, вақт ва саъю кӯшише, ки барои ҷойгиркунии замимаҳои тиҷоратӣ сарф мешавад, кӯтоҳ карда мешавад.

Пас аз табдили рақамӣ, одамоне, ки ба амалиёти ҳаррӯзаи онҳо таъсир мерасонанд, метавонанд дар аввал барои истифодаи низомҳо ва равандҳои рақамӣ ивазшуда омода набоянд. Ин метавонад бо омилҳои илмӣ ё фарҳангӣ замина гузорад. Ниҳоят, ин омилҳо метавонанд ба нокомии лоиҳаҳои трансформатсияи рақамӣ ва механиконики равандҳо оварда расонанд ё дар шароити тасҳеҳи ширкатро ба чизе камтар аз ҳадафҳои ба нақша гирифташуда расонанд.

Омӯзиш ва сарфи вақт барои кормандон, эҷоди фарҳанг ва ғамхорӣ дар бораи тағйирот яке аз омилҳои муҳими муваффақияти лоиҳаҳои табдилдиҳии рақамӣ мебошад. Равандҳои фаъолияти мо зуд механиконида мешаванд, вале агар мо дар бораи онҳо ғамхорӣ накунем, онҳо ҳам мисли пештара зуд ба тарзи пештарашон бармегарданд. Агар иқтидори кадрӣ касбӣ пайгири ин табодулотҳои техникӣ ё навоариҳо бошанд, фаъолият метавонад натиҷабахш бошад.

Барои он ки лоихаҳои табдилдиҳии рақамӣ дуруст роҳнамоӣ карда шаванд ва ба натиҷаҳо ноил шаванд, аз аввал ва дар ҳар марҳилаи кор нуқтаҳои гурӯҳи лоихаро ба назар гирифтани зарур аст. Оғози ҳама гуна лоихаи механикони равандро аз моделсозӣ оғоз меёбад. Аз ин рӯ, менеҷерони ширкатҳо дар ҳама гуна лоихаи табдилдиҳии рақамӣ метавонанд аз таҳлилгари савдо хоҳиш кунанд, ки моделҳои равандрои бизнесро омода кунанд.

Таҳлилгари тиҷорат бояд қодир бошад, ки ба таври эътимодбахш ва самаранок ба даст оварад ва бифаҳмад, ки чӣ гуна равандро бо эътимод ва самаранок иҷро кардан ё татбиқ кардан зарур аст. Онҳо инчунин бояд ҳама гуна равандро ё фаъолияти ширкатро моделсозӣ кунанд, зеро он бояд дар BPMN амалӣ карда шавад. Аммо, мо бояд бидонем, ки барои таъмини муваффақияти лоихаҳо бештар модели таҳлилгари тиҷорат муваффақ аст.

Аз ин сабаб, якчанд маслиҳат оид ба моделсозии равандрои бизнесро барои табдили рақамӣ муҳим мешуморем.

Ба ақидаи мо 5 роҳи такмил додани салоҳияти моделсозии равандрои тиҷоратӣ ва омодагии бештар барои истеҳсоли моделҳои баландсифати равандрои бизнес, ки лоихаҳои табдилдиҳии рақамиро дастгирӣ мекунанд:

- Омодасозии ҳуҷҷатҳо тибқи талабот;
- Дарчи чорабиниҳо ва натиҷаҳо дар рӯзнома;
- Дарки вазифаҳо ва салоҳиятҳои касбӣ;
- Таҳияи нақша – чорабиниҳо барои рақамикунонӣ;
- Истифодаи BPMN дар амал;
- Омодасозии ҳуҷҷатҳои равандро тибқи стандарт.

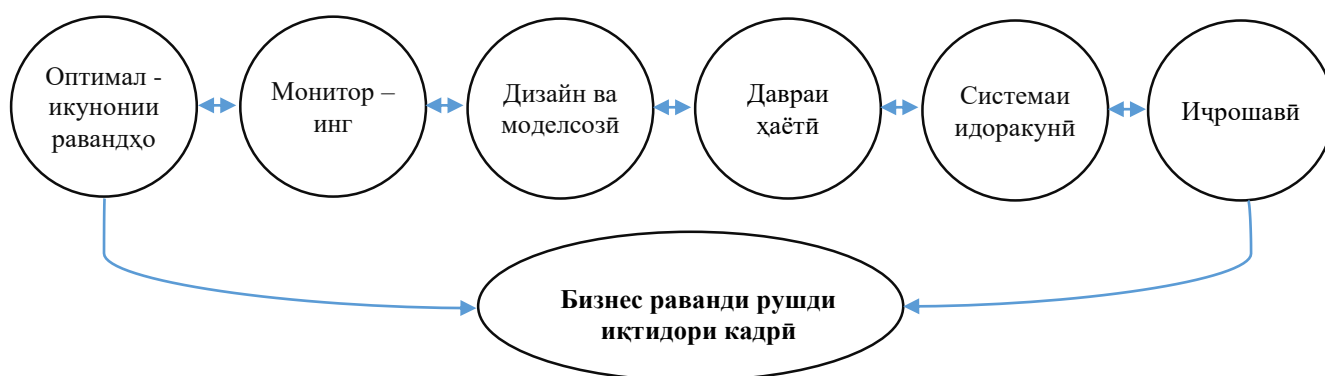
Ҳуҷҷати моделсозии равандрои муайян ва исботшударо ба инобат гирифта, онро барои ҳар як лоихаи интиқоли рақамӣ танзим намудан зарур аст. Ба ҷои гирифтани равиши махсус ё тақия ба такмили равандрои гузашта, аз сатҳи муайяни салоҳияти моделсозии равандрои тиҷорат оғоз кардан муҳим аст. Бояд ба таври возеҳ тавсиф кард, ки кадом қадамҳо ва фаъолиятҳо барои ба даст овардан ва ҳуҷҷатгузори модели равандрои тиҷоратӣ таъсир хоҳад

кард.

Фаҳмидан, муқаррар кардан ва муайян кардани ҳама равандҳои тиҷоратӣ ё фаъолиятҳо ҳамчун хидматҳои ба рӯйдод ва ба натиҷа нигаронидашуда дар нармафзори BPMS хеле муҳим аст

Пеш аз сарф кардани вақт ва кӯшиши арзишманд барои дигар иттилооти раванде, ки метавонанд ба миён оянд, ба ин саволҳо ҷавоб диҳед. Масалан, он кист? Он чӣ гуна амалӣ карда мешавад? Сатҳи пешбинишудаи хидматрасонии он чӣ гуна аст? Он то чӣ андоза самаранок аст? Ба чаҳорҷӯбаи асосии раванд диққат диҳед. Агар чаҳорҷӯбаи асосии раванд ё хидмати тиҷорати рақамӣ хуб муқаррар карда нашуда бошад, ҷузъиёти дигари ин раванд аҳамият надорад. Барои ҳама равандҳо, бояд як ҳодисаи ибтидоӣ ва як ё якчанд фаъолиятҳои алоқаманде мавҷуд бошад, ки ба натиҷаи интизории он барои муштарӣ оварда мерасонад. Агар ин ҳодиса ва натиҷаи ҷашмдошт равшан набошад, раванди намунавӣ баъди механиконӣ натиҷаи дилхоҳ ба даст оварда наметавонад.

Бизнес раванди менеҷменти давраи ҳаётӣ барои табдилдиҳии рақамӣ хеле муҳим мебошад (расми 54).

Расми 54. - Бизнес раванди менеҷменти давраи ҳаётӣ.

Муайян кардани ҳадафи модели равандҳои бизнес дар ҳама гуна лоиҳаи табдилдиҳии рақамӣ муҳим аст. Ҳаҷм, ҳадафҳо ва усулҳои расонидани лоиҳаҳои табдилдиҳии рақамӣ ба таври васеъ фарқ мекунанд. Шумо бояд бидонед, ки модели раванди бизнесро барои чӣ истифода бурдан зарур аст ва кӣ онро истифода мебарад. Модели шумо бояд ба ҳадафи шумо мувофиқ

бошад. Табиист, ки модели, ки барои механиконӣ тайёр карда мешавад, аз модели, ки барои таълими усулҳои кор ва интиқоли ахборот кашада шудааст, ба кулӣ фарқ мекунад.

Шумо бояд барномаи равшан ва мухтасар барои ба даст овардани иттилооти равандҳои тичоратӣ дошта бошед. Пеш аз моделсозӣ, бо саволҳои асосӣ пурсед ва бифаҳмед, ки чаро шумо бояд онҳоро пурсед ва онҳо чӣ бояд ҷавоб гӯянд.

ВPMN-ро барои муаррифии сохторҳо ва намунаҳои моделсозии равандҳои тичоратӣ, ки ба натиҷа нигаронида шудааст, истифода кардан муҳим аст. Салоҳияти моделсозии равандҳои худро барои гузариши рақамӣ таҳия ва тақмил додан зарурӣ дорад.

Методологияи моделсозии равандҳо дастури қадам ба қадам барои истеҳсоли модели равандҳои тичоратӣ мебошад, ки ба ҳадафи лоиҳа мувофиқат мекунад. Ин моделсозӣ ба таҳлилгари тичорат ё таҳлилгари равандҳо роҳнамоӣ мекунад, то барои ҳар як модели раванд изҳороти дақиқи рисолатро эҷод кунад ва барои менечерон дастурҳои возеҳ медиҳад, то ҳангоми таҳияи модели худ саволҳои дуруст диҳанд.

Дарвоқеъ, моделсозӣ ба ҳар як тичорат мегӯяд, ки чиро бояд ҷустуҷӯ кард ва чӣ гуна бояд ҳар як раванд ва фаъолиятро дақиқ ва яқхела муайян кунад. Ин раванд як марҳилаи тасдиқро бо меъёрҳои ҳамаҷониба ва мувофиқи сифат дар бар мегирад. Ин ба мо дар бораи ҷонибҳои асосии модели раванд ва чӣ гуна онҳо дар таҳияи модел ҷалб карда мешаванд, маълумот медиҳад. Он инчунин намунаҳои моделсозии ВPMN-ро дар бар мегирад, ки метавонанд барои намудҳои маъмултари тағир додани модели раванд дубора истифода шаванд.

ВPMN (англ. Business Process Model and Notation, notation and business model model) як системаи конвенсияҳо (notation) ва тавсифи онҳо дар XML барои моделсозии равандҳои тичоратӣ мебошад.

ВPMS (Suite Management Process Business) як системаи идоракунии равандҳои тичоратӣ, баътаи нармафзори ҳамгирошуда барои автоматизатсияи

ВРМ мебошад. Дахҳо системаҳои идоракунии равандҳои тичорат мавҷуданд. Онҳо ба шумо имкон медиҳанд, ки равандҳоро дар ширкат тавсиф, моделсозӣ, назорат ва такмил диҳед.

Маълум мешавад, ки асоси рақамикунонии фаъолияти корхонаҳо аз дарҷаи касбият ва иқтисоди кадрӣ вобастагӣ дорад. Бинобар ин, вобастагии тарафайнро мо ҳангоми арзёбии иқтисоди кадрӣ тавассути моделсозӣ муайян хоҳем намуд.

4.2. Моделсози арзёбии иқтидори кадрӣ ва сатҳи рақамикунонии корхонаҳо тавассути усули моделсозии сохторҳои идоракунӣ

Қайд намудан ба маврид аст, ки ҳоло нақши савдои чакана дар рушди иқтисодиёти рақамӣ меафзояд, ки ин аз як тараф, бо афзоиши даромади аҳоли, аз тарафи дигар, дигаргуниҳои ҷиддии технологияи хизматрасонии чакана алоқаманд аст. Мақсади ин тадқиқот таҳияи методологияи ченкунии омилҳои ба рушди иқтидори кадрӣ савдои чакана таъсиркунанда мебошад. Натиҷаҳои дар рафти тадқиқот бадастомада метавонанд аз ҷониби кормандон ҳамчун манбаи иттилоотӣ барои қабули қарорҳои идоракунӣ истифода шаванд. Маҳдудияти ин тадқиқот ҳудуди тадқиқоти экспертӣ мебошад, бинобар ин, натиҷаҳои бадастомадаро танҳо ба субъектҳои савдои чакана татбиқ кардан мумкин аст.

Савдои чакана ба рушди иқтисодиёти минтақа ва умуман ҷумҳурӣ таъсири калон мерасонад. Айни замон дар бахши савдо дигаргуниҳои назаррас ба амал меоянд, аз ҷумла бо равишҳои нави бунёди шарикӣ дар тамоми тули канали тақсимкунии алоқаманданд, илова бар ин, истеъмолкунандаи ниҳой, ки аз ҳисоби хоҷагиҳо намоёндагӣ мекунад, иштирокчиҳои фаъоли тақрористехсоли иҷтимоӣ мегардад. Ин пешравиҳои мусбат дар бахши савдои чакана барои сармоягузори хориҷӣ дурнамои назаррасро мекушоянд, ки дар ниҳоят ба сатҳу сифати зиндагии мардум таъсири мусбат мерасонад. Ҳоло дар шаҳри Душанбе зиёда аз 20 маркази савдои калон амал мекунад, ки шумораи онҳо вектори афзудан дорад. Аз ин рӯ, барои фаъолияти самаранок ва қабули қарорҳои саривақтии идоракунӣ, ширкатҳои тичоратӣ бояд омилҳоеро, ки ба фаъолияти иқтисодии ин соҳа таъсир мерасонанд, мунтазам арзёбӣ кунанд. Марҳилаи муҳими омӯзиши рушди савдои чакана баҳодихӣ ва андозагирии омилҳои мебошад, ки ба рушди он таъсир мерасонанд. Андозагирӣ яке аз роҳҳои муҳимтарини ба даст овардани маълумоти боэътимод дар аксари соҳаҳои фаъолият мебошад. Истилоҳи «ченкунӣ» одатан ҳамчун маҷмӯи амалиётҳо фаҳмида мешавад, ки барои муайян кардани арзиши миқдор ва

муқоисаи арзишҳои онҳо анҷом дода мешаванд. Дар соҳаи иқтисодӣ чунин арзишҳо омилҳо, нишондиҳандаҳо ва хусусиятҳо мебошанд. Бояд гуфт, ки сарфи назар аз аҳамияти омӯхтани омилҳое, ки ба инкишофи савдои чакана таъсир мерасонанд, масъалаҳои таъминоти методии баҳодихии омилҳо то ханӯз суҷумта шудаанд.

Дар айни замон дар илми ҷаҳон дар бораи нақш ва мавқеи усулҳои гуногуни таҳлили муҳити зист, баҳодихии омилҳое, ки ба рушди соҳаҳои гуногуни фаъолияти иқтисодӣ таъсир мерасонанд, баҳсу мунозира идома дорад. Дар ин баҳс якҷанд масъалаҳои асосиро метавон муайян кард. Пеш аз ҳама, нақши асосиро дар шароити муосир муҳити номуайяни раванди банақшагирӣ ва идоракунии мебозад. Он гоҳ дар бораи таносуби усулҳои инфиродӣ дар раванди нақшагирӣ ва идоракунии корхонаҳо савол ба миён меояд. Масъалаи охири интихоби дурусти методологияе мебошад, ки ба мақсаду вазифаҳои идоракунии бештар мувофиқ аст, инчунин истифодаи дурусти он мебошад. Гуногунии усулҳои мавҷудаи арзёбии омилҳое, ки ба рушди соҳаҳои гуногуни фаъолияти иқтисодӣ таъсир мерасонанд, барои таҳияи вариантҳои стратегияҳо дар бозор имкониятҳои васеъ фароҳам меорад.

Таҳлили адабиёти илмӣ оид ба проблемаи таҳқиқотӣ имкон медиҳад, ки чунин хулоса барорем, ки омилҳои ба инкишофи савдои чакана таъсиркунанда аз ҷиҳати гуногун баҳо дода мешаванд. Аммо, дар айни замон, хеле кам таҳқиқотҳои илмӣ мавҷуданд, ки ҷиҳати гуна омилҳо ба рушди савдои чакана дар шарҳи Душанбе таъсир мерасонанд, мушаххас тасниф шуда бошанд.

Ҳамаи усулҳои мавҷудаи маълуми баҳодихии омилҳои ба инкишофи фаъолияти иқтисодиро шартан ба гуруҳҳо тақсим кардан мумкин аст: иқтисодӣ-риёзӣ, индексӣ, усулҳои тартиб додани занҷирҳо, усулҳои интегралӣ ва экспертӣ ва ғ. Дар ҷадвали 4.1. таснифи услубҳо оварда шудааст.

Ҷадвали 4.1.

Усулҳои баҳодихии омилҳое, ки ба рушди савдои чакана таъсир мерасонанд*

Усул	Тасниф	Шароити истифодашавӣ
Усули индекс	Ҳисобкунии нишондиҳандаҳои	Усул дар шароити рушди мӯътадилӣ

	нисбиरो дар назар дорад. Ба шумо имкон медиҳад, ки таъсири омилро ба арзиши натиҷавӣ чен кунед.	иктисодӣ кор мекунад, маълумоти омили расмиро барои муайян кардани шакли инкишофи падидаи таҳқиқшаванда талаб мекунад
Усули гузориши занҷирӣ	Барои муайян кардани қонуниятҳои таъсири омил ба арзиши муайян истифода мешавад, ба шарте ки дар байни онҳо муносибати функционалӣ, мустақим ё баръакс таносуб мавҷуд бошад.	Ин усул дар шароити рушди устувори иқтисодӣ кор мекунад, иттилооти расмӣ оморӣ ва инчунин маҷмӯи кофӣ маълумоти муқоисашавандаро барои кам кардани хатогии коррелятсия талаб мекунад.
Усулҳои коршиносӣ	Арзёбии коршиносонро дар назар дорад - баҳодиҳии миқдорӣ ё тартибии равандҳоеро, ки мустақиман чен кардан ғайриимкон аст. Онҳо ба ақидаҳои мутахассисон асос ёфтаанд.	Усул дар муҳити ноором кор мекунад, ҳузури коршиносони эътирофшударо дар соҳаи арзёбии раванд (падидаи) мавриди омӯзиш талаб мекунад.
Усули интегралӣ	Он барои чен кардани таъсири омилҳо дар моделҳои мултипликативӣ, сершумор ва омехта истифода мешавад.	Ин усул дар шароити рушди устувори иқтисодӣ кор мекунад, маълумоти расмӣ оморӣ, инчунин маҷмӯи кофӣ маълумоти муқоисашавандаро талаб мекунад. Истифодаи ин усул имкон медиҳад, ки дар муқоиса бо усулҳои ивазкунии занҷир натиҷаҳои дақиқтари ҳисобкунии таъсири омилҳо ба даст оварда шаванд ва аз баҳодиҳии номуайяни таъсири омилҳо пешгирӣ карда шаванд.
Усулҳои иқтисодӣ-риёзӣ	Имкон медиҳад, ки робитаи байни омилҳои омӯхташуда муайян карда шаванд, арзишҳои онҳо муқоиса карда шаванд. Бо ин мақсад усулҳои коррелятсия, регрессия, дисперсия, компонент ва дигар намудҳои таҳлил истифода мешаванд.	Усул дар шароити рушди муътадили иқтисодӣ пурмахсул кор мекунад, маълумоти омили расмӣ, инчунин массиви кофӣ маълумотҳои муқоисашавандаро талаб мекунад тағирёбии муҳити берунаро ба назар гиред.

*Сарчашма: таҳияи муаллиф

Ҳамин тавр, барои фаҳмидан ва баҳо додан ба омилҳои, ки ба инкишофи фаъолияти иқтисоди таъсир мерасонанд, усулу равишҳои зиёде мавҷуданд. Аз натиҷаҳои таҳлили мазмуни адабиёти илмӣ оид ба проблемаи тадқиқотӣ ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки дар илм як қатор масъалаҳои ҳалнашуда мавҷуданд: номгӯи омилҳои, ки ба инкишофи савдои чакана таъсир мерасонанд, равшан нест; нишондиҳандаҳои, ки барои баҳо додан ба омилҳои, ки ба инкишофи савдои чакана таъсир мерасонанд, ба мақсад мувофиқ аст, мавҷуд нестанд; миқёсҳои андозагирӣ, ки барои баҳодиҳии омилҳои истифода

мешаванд, ба таври таҷрибавӣ санҷида намешаванд; воситаҳои арзёбии омилҳое вучуд надоранд, ки ба арзёбии оморӣ (миқдорӣ) қобили қабул нестанд. Дар доираи ин лоиҳаи тадқиқотӣ кӯшиши арзёбии омилҳое, ки ба рушди савдои чакана таъсир мерасонанд анҷом дода мешавад.

Ҷадвали 4.2.

Асосноккунии фарзияҳо оид ба омилҳои ба рушди савдои чакана таъсиркунанда, ки дар рафти таҳқиқот пешниҳод шудаанд*

Гипотеза	Шарҳ ё асосноккунии он
H ₁ : Ба инкишофи савдои чакана омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоию фарҳангӣ, сиёсӣ ва зерсохторӣ таъсир мерасонанд, аммо қувваи ин омилҳо дигар аст	Дар асоси таҳлили мазмун маълум гардид, ки хусусиятҳои омилҳое, ки ба рушди савдои чакана дар сатҳи макро таъсир мерасонанд, гуногунанд ва бинобар ин таъсири онҳо метавонад гуногун бошад.
H ₂ : Ба рушди савдои чакана омилҳои иқтисодӣ бештар таъсир мерасонанд	Дар айни замон қоршиносон омилҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, илмию техникӣ ва табию иқлимиро ҷудо мекунанд. Аммо омилҳои иқтисодӣ, аз қобили сатҳи таваррум ё сатҳи даромади аҳоли метавонанд ба савдои чакана назар ба дигар гурӯҳҳои омилҳо таъсири назаррас дошта бошанд.
H ₃ : Дарачаи тараққиёти савдои чаканафуруширо даромади аҳоли ва мавҷуд будани қарзҳо муайян мекунад.	Ҳоло мутахассисон омилҳоеро муайян мекунанд, ки ба инкишофи савдои чакана таъсир расонда метавонанд. Дар байни онҳое, ки ҷудо карда шудаанд, ба чунин нишондиҳандаҳо, монанди шумораи муассисаҳои савдо, даромади аҳоли ва мавҷуд будани кредитҳои истеъмолӣ аҳамияти қалон дода мешавад.
H ₄ : Дарачаи рушди савдои чаканаи субъекти алоҳида аз сатҳи фаъолияти соҳибкории он вобаста аст	Тадқиқотчиён маълум карданд, ки дарачаи тараққиёти савдои чакана дар субъектҳои алоҳида гуногун аст. Дар он минтақаҳое, ки фаъолият дар ин самт фаъол аст, муомилоти моли чакана нисбат ба субъектҳое, ки фаъолияти соҳибкорӣ дар ин соҳа паст аст, зиёдтар аст.

***Сарчашма:** таҳияи муаллиф

Мақсади ин тадқиқот чен кардани омилҳое мебошад, ки ба рушди савдои чакана дар шаҳри Душанбе таъсир мерасонанд. Проблемае, ки тадқиқотро тақозо мекунад, қор қарда баромадани муносибат ба баҳодихии омилҳое мебошад, ки ба инкишофи савдои чакана таъсир мерасонанд. Баъди таҳлили маълумоти дуҷумдараҷа маълум гардид, ки ҷӣ тоҷик, ҷӣ олимони рус ва ҳам олимони хориҷӣ ба проблемаи омӯзиши омилҳо бештар диққат медиҳанд. Дар рафти қор қор фарзияе ба миён гузошта шуд, ки бояд бо натиҷаҳои тадқиқот тасдиқ ё рад қарда шаванд. Асосҳои гипотезаҳои пешниҳодшуда дар ҷадвали

2 оварда шудаанд.

Аксари муҳаққиқон омилҳои ба рушди савдои чакана таъсиркунандаро ба шаш гурӯҳ ҷудо мекунанд: инфрасохторӣ, иқтисодӣ, демографӣ, илмию техникӣ, сиёсӣ ва экологӣ. Аммо, на ҳама гурӯҳҳои омилҳоро миқдор муайян кардан мумкин аст, зеро омори расмӣ оид ба арзишҳои зиёд вуҷуд надорад. Мо бо назардошти маҳдудиятҳои мавҷудаи омори рӯйхати ниҳии омилҳоеро тартиб додем, ки ба рушди савдои чакана таъсир расонида метавонанд: шумораи аҳоли; тағйирёбии сохтори синну сол ва ҷинс; муҳоҷирати аҳоли; таносуби аҳолии қобили меҳнат; сатҳи даромади аҳоли; сатҳи таваррум; сатҳи андозҳо; мавҷудияти қарзҳои истеъмоли; сатҳи маърифати аҳоли; сифати маҳсулот; тақмили ихтисоси кормандони савдои чакана; сатҳи рақобат.

Омилҳое, ки ба рушди савдои чакана таъсир мерасонанд, мо тасмим гирифтаем, ки дар асоси тадқиқоти экспертӣ арзёбӣ кунем. Аз ин рӯ, дар заминаи ин тадқиқот усули баҳодихии коршиносон истифода мешавад. Усули асосии ҷамъоварии маълумот пурсиш мебошад. Саволномае, ки махсус барои ин тадқиқот тарҳрезӣ шудааст, ҳамаҷун сарчашма хидмат мекунад. Ба коршиносон омилҳое, ки ба рушди савдои чакана таъсир мерасонанд ва имкони арзёбии дараҷаи таъсири ҳар як омил дар миқёси аз -2 то +2 пешниҳод карда мешаванд. Қиматҳои миқёс чунинанд зайл аст: - «-2» - омили ба рушди савдои чакана таъсири саҳт мерасонад; «-1» - омил ба рушди савдои чакана таъсири нисбатан манфӣ мерасонад; «0» - омил ба рушди савдои чакана таъсир намерасонад; «1» - омил ба рушди савдои чакана таъсири нисбатан мусбат мерасонад; «+2» - омил ба рушди савдои чакана таъсири саҳти мусбат мерасонад.

Барои гузаронидани пурсиш коршиносони соҳаи савдои чакана ба миқдори 10 нафар интихоб карда шуданд. Таносуби идоракунии ширкатҳои чакана ва мутахассисоне, ки дар ин соҳа фаъолият мекунанд, 1:1 аст. Ҳангоми интихоби коршиносон меъёрҳои муҳими зерин ба инобат гирифта шуданд: ҳаҷми интихоб барои гузаронидани пурсиш 10 нафар (50% менечерони ширкатҳо, 50% мутахассисони савдои чакана). Ҳангоми интихоби

мутахассисон шартҳои зерин риоя карда шуданд: салоҳият дар соҳаи савдои чакана; на камтар аз 3 сол таҷрибаи кори амалӣ дар соҳаи савдо; мансаби ишғолкарда аз роҳбар ё масъули фурӯш паст набошад.

Дар доираи ин тадқиқот мо назарсанҷии коршиносиро оғоз кардем, зеро ҳадаф на танҳо чен кардан, балки арзёбии омилҳо (ҳисоб кардани коэффитсиентҳои вазн), ки ба рушди савдои чакана таъсир мерасонанд, буд. Тақсимоти ҷавобҳои коршиносон чунин сурат гирифт (ҷадвали 4.3).

Ҷадвали 4.3.

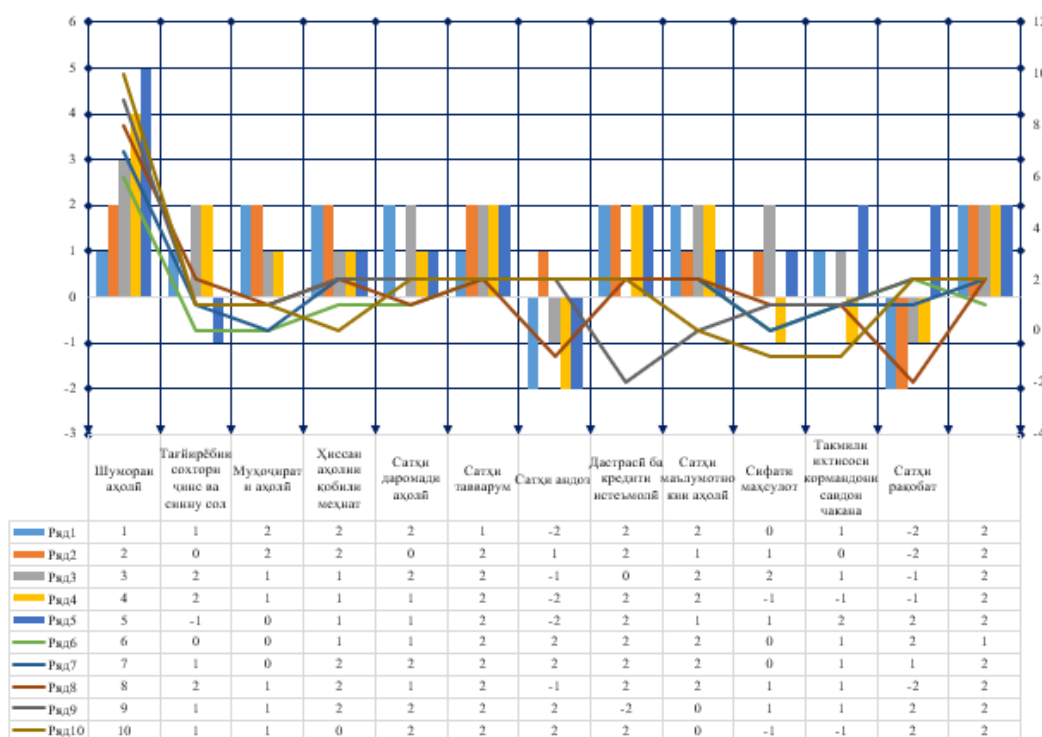
Тақсимоти ҷавоби коршиносон нисбати омилҳои, ки ба рушди савдои чакана таъсир мерасонанд, ҳол*

Омилҳо	Коршиносон										Ҳисоби миёна
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Шумораи аҳоли	1	0	2	2	-1	0	1	2	1	1	0,9
Тағйирёбии сохтори ҷинс ва синну сол	2	2	1	1	0	0	0	1	1	1	0,9
Муҳочирати аҳоли	2	2	1	1	1	1	2	2	2	0	1,4
Ҳиссаи аҳолии қобили меҳнат	2	0	2	1	1	1	2	1	2	2	1,4
Сатҳи даромади аҳоли	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1,1
Сатҳи тавварум	-2	1	-1	-2	-2	2	2	-1	2	2	0,1
Сатҳи андоз	2	2	0	2	2	2	2	2	-2	2	1,4
Дастрасӣ ба кредити истеъмолӣ	2	1	2	2	1	2	2	2	0	0	1,4
Сатҳи маълумотнокии аҳоли	0	1	2	-1	1	0	0	1	1	-1	0,6
Сифати маҳсулот	1	0	1	-1	2	1	1	1	1	-1	0,6
Тақмили ихтисоси кормандони савдои чакана	-2	-2	-1	-1	2	2	1	-2	2	2	0,1
Сатҳи рақобат	2	2	2	2	2	1	2	2	2	2	1,9

*Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси баҳодихии коршиносон

Дар асоси арзиши миёнаи ҳисобшуда, ки ҳангоми таҳлили ҷавобҳои мутахассисон ба ҳисоб меравад, сатҳи рақобат ва сатҳи даромади аҳоли ба рушди савдои чакана бештар таъсир мерасонад. Нишондиҳандаҳои арзиши миёнаи муҳочирати аҳоли, сатҳи андоз, инчунин ҳиссаи аҳолии қобили меҳнат ва мавҷудияти қарзҳои истеъмоли як хел буда, ба рушди савдои чакана дар кишвар таъсири калон мерасонанд.

Дар рафти пурсиш ба мутахассисон таклиф карда шуд, ки вазни ҳар як омилро (аз рӯи ҷадвали панҷ-ҳолӣ) ба инкишофи савдои чакана таъсир мерасонад, муайян намоянд. Ҷавобҳои коршиносон ба таври зерин тақсим карда шуданд (расми 55).

*Сарчашма: таҳияи муаллиф

Расми 55. – Тақсимои ҷавобҳои мутахассисон оид ба вазни омилҳои, ки ба рушди савдои чакана таъсир мерасонанд

Диagramma нишон медиҳад, ки коршиносон сатҳи даромади аҳолиро омилҳои муҳимтарине медонанд, ки ба рушди савдои чакана таъсир мерасонад. Ин арзиш аз ҳадди аксар панҷ ҳола ба миқдори 4,6 ҳол баҳо дода шуд. Мавҷудияти қарзҳои истеъмоли, мизони андоз ва сатҳи таварум тақрибан ҳамин миқдор ҳолро ташкил дод. Баҳои пасттарини 1,6-ро коршиносон ба чунин омиле, ба

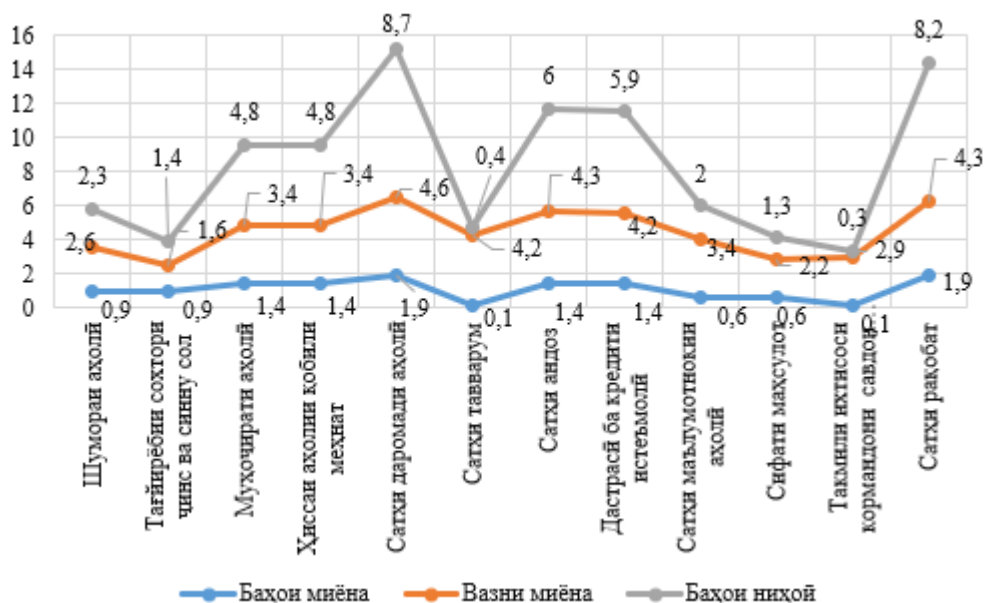
монанди тағирёбии сохтори чинс ва синну сол додаанд. Дар натиҷаи тадқиқоти коршиносон баҳодиҳии зерин ба даст омад (ҷадвали 4.4.).

Ҷадвали 4.4.

Баҳодиҳии ҷамъбастии омилҳое, ки ба инкишофи савдои чакана таъсир мерасонанд*

Омилҳо	Баҳои миёна	Вазни миёна	Баҳои ниҳой
Шумораи аҳоли	0,9	2,6	2,3
Тағйирёбии сохтори чинс ва синну сол	0,9	1,6	1,4
Муҳочирати аҳоли	1,4	3,4	4,8
Ҳиссаи аҳолии қобили меҳнат	1,4	3,4	4,8
Сатҳи даромади аҳоли	1,9	4,6	8,7
Сатҳи тавварум	0,1	4,2	0,4
Сатҳи андоз	1,4	4,3	6,0
Дастрасӣ ба кредити истеъмоли	1,4	4,2	5,9
Сатҳи маълумотнокии аҳоли	0,6	3,4	2,0
Сифати маҳсулот	0,6	2,2	1,3
Такмили ихтисоси кормандони савдои чакана	0,1	2,9	0,3
Сатҳи рақобат	1,9	4,3	8,2

*Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси баҳодиҳии коршиносон

Расми 56. – Арзёбии ниҳоии (миёнаи вазноки) омилҳое, ки ба рушди савдои чакана дар асоси натиҷаҳои тадқиқоти эксперти таъсир мерасонанд

Аз руи андешаи мутахассисон метавон хулоса кард, ки сатҳи рақобат ба рушди савдои чакана бештар таъсир мерасонад. Таъсири хурдтарин, аз рӯи натиҷаҳои пурсиши коршиносон, такмилдиҳии ихтисоси кормандони савдои чакана аст.

Мутобиқати хулосаҳои коршиносон бо истифода аз коэффисиенти мувофиқат баҳо дода шуд:

$$R = \frac{M}{a^2 + (b^2 - s)} \quad (15)$$

ки дар он R коэффисиенти мутобикшавӣ;

a - шумораи коршиносон дар гурӯҳ;

b - шумораи омилҳо;

s - маблағи фарқиятҳои дараҷаи квадратӣ (гурӯҳҳо аз миёна).

Қимати ин коэффитсиент дар ҳудуди муқаррарӣ баромад, ки ба мо имкон медиҳад, ки натиҷаҳои тадқиқотро боэътимод шарҳ диҳем.

Коршиносон дараҷаи аҳамияти параметрҳоро тавассути додани рақами рутбаҳо арзёбӣ мекунанд. Ба омиле, ки коршинос ба он баҳои баланд медиҳад, дараҷаи 1 дода мешавад. Агар коршинос якчанд омилҳоро эквивалент интиҳоб намояд, ба онҳо як рақами рутбавӣ дода мешавад (ҷадвали 4.5.).

Ҷадвали 4.5.

Ҳисоби маҷмӯи сатҳи ҷавобҳои коршиносон бо назардошти азнавташкили
ШОХИС

Омилҳо	Коршиносон										Ҷамъ	d	d ²
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
L ₁	4	5,5	9,5	10	2	2	4,5	10	4	6	57,5	-7,5	56,2
L ₂	9	10	4,5	6	3	2	1,5	5	4	6	51	-14	196
L ₃	9	10	9,5	1,5	5,5	6	9,5	1,5	9,5	2,5	64,5	-0,5	0,25
L ₄	9	2	9,5	6	5,5	6	9,5	5	9,5	10,5	72,5	7,5	56,25
L ₅	9	10	4,5	10	10	10,5	4,5	10	9,5	10,5	88,5	23,5	552,5
L ₆	1	5,5	2	1,5	1	10,5	9,5	1,5	9,5	6	48	-17	289
L ₇	9	10	1	10	10	10,5	9,5	10	9,5	10,5	90	25	625
L ₈	9	5,5	9,5	10	5,5	10,5	9,5	10	1	2,5	73	8	64
L ₉	2	5,5	9,5	6	5,5	2	1,5	5	4	6	47	-18	324
L ₁₀	4	2	4,5	3,5	10	6	4,5	5	4	1	44,5	-20,5	420,2
L ₁₁	4	2	4,5	3,5	10	6	4,5	5	4	6	49,5	-15,5	240,2
L ₁₂	9	10	9,5	10	10	6	9,5	10	9,5	10,5	94	29	841
Σ	78	78	78	78	78	78	78	78	78	78	780	-	3664,5

дар ин ҷо:

L₁ – шумораи аҳоли;

L₂ – ҷинс, синну сол;

L₃ – муҳочирати аҳоли;

L₄ – аҳолии қобили шуғл;

L₅ – даромади аҳоли;

L₆ – муфлисшавӣ;

L₇ – сатҳи андоз;

L₈ – қарзҳои истеъмоли;

L₉ – сатҳи маълумотнокӣ;

L₁₀ – сифати маҳсулот;

L₁₁ – такмилдиҳии ихтисоси кормандони савдои чакана;

L₁₂ – сатҳи рақобат.

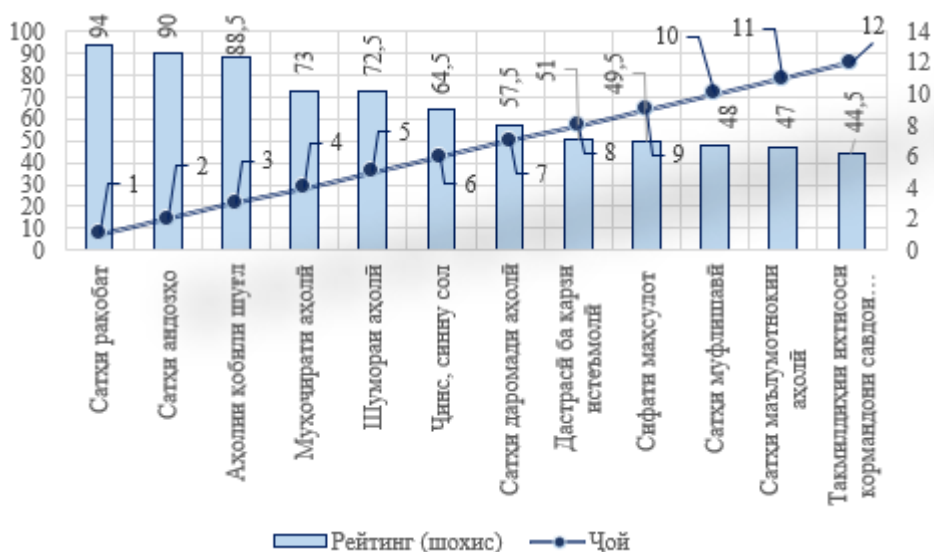
Чадвали 4.6.

Рейтинги омилҳое, ки ба рушди савдои чакана дар соли 2021 таъсир мерасонанд

Омилҳо	Рейтинг (шоҳис)	Ҷой
Сатҳи рақобат	94,0	1
Сатҳи андозҳо	90,0	2
Аҳолии қобили шуғл	88,5	3
Муҳоҷирати аҳоли	73,0	4
Шумораи аҳоли	72,5	5
Ҷинс, синну сол	64,5	6
Сатҳи даромади аҳоли	57,5	7
Дастрасӣ ба қарзи истеъмолӣ	51,0	8
Сифати маҳсулот	49,5	9
Сатҳи муфлишавӣ	48,0	10
Сатҳи маълумотнокии аҳоли	47,0	11
Такмилдиҳии ихтисоси кормандони савдои чакана	44,5	12

***Сарчашма:** таҳияи муаллиф

Ҳангоми истифодаи коэффисиенти таносуби дараҷаҳо наздикии муносибати байни аломатҳо шартан ҳисоб карда мешавад. Коэффисиенти коррелятсияи рутбаи Спирман дар ҳолати мо -0,9 аст, ки аз наздикии баланди муносибатҳо шаҳодат медиҳад. Рейтинги ниҳии омилҳое, ки ба рушди савдои чакана таъсир мерасонанд, аз рӯи натиҷаҳои арзёбӣ дар соли 2021 чунин аст чадвали 4.6.

Расми 57. - Омилҳои ба рушди савдои чакана таъсиррасон, дар соли 2021

Ба эътиқоди коршиносон, ба ташаккул ва рушди захираҳои савдои чакана сатҳи рақобат дар савдои чакана, сатҳи андозу боч, даромади хонаводаҳо бештар таъсир мерасонад. Дар ҳоле, ки сифати маҳсулот ва такмилдиҳии ихтисоси кормандони савдо ҳамчун омилҳои камтарин таъкид шудааст²⁵⁶. Бояд иқрор шуд, ки воқеан ин ду омилҳои ниҳой дар таъмини рушди устувори тиҷорат ва самарабахшии фаъолият нақши бағоят муҳим доранд²⁵⁷.

Дар доираи таҳқиқот гипотезаҳои пешниҳодшуда қисман тасдиқ карда шуданд. Ҳамин тариқ, фарзия дар бораи он, ки ба рушди савдои чакана омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, сиёсӣ ва инфрасохторӣ таъсир мерасонад, аммо қувваи таъсири ин омилҳо гуногун буда, қисман тасдиқ карда шуд ва таҳлили иловагии амиқи маълумотро тақозо мекунад. Фарзия дар бораи он ки омилҳои иқтисодӣ ба инкишофи савдои чакана бештар таъсир мерасонанд, пурра тасдиқ гардид. Гипотеза дар бораи он, ки сатҳи инкишофи савдои чаканаи ин ё он субъекти худ аз сатҳи фаъолияти тиҷоратии он вобаста аст, зеро чунин омил ба монанди сатҳи рақобат, ба фикри коршиносон, аз ҷиҳати фуруши маҳсулот ҷои яқумро ишғол мекунад.

Методологияи пешниҳодшударо барои арзёбии омилҳои савдои чакана таъсир мерасонанд, метавон такмил дод ва дар оянда истифода кард. Маълумоте, ки ҳангоми таҳлили коршиносон ба даст оварда шудааст, метавонад барои асоснок кардани қарорҳои сармоягузорӣ дар бахши чакана истифода шавад. Натиҷаҳои таҳлил инчунин метавонанд барои фурушандагони касбӣ шавқовар бошанд. Дар маҷмӯъ, бояд қайд кард, ки дар таҳқиқоти минбаъдаи ин масъала ба мақсад мувофиқ аст, зеро усулҳои моделсозии иқтисодӣ ва риёзӣ, ки дар ниҳояти қор як қатор маҳдудиятҳоеро,

---

²⁵⁶ Круглов Д.В., Круглова О.Д. Роль и место человеческого капитала в развитии предпринимательства / Д.В.Круглов., О.Д. Круглова // В книге: технологические тренды и наукоемкая экономика: бизнес, отрасли, регионы. Коллективная монография. Под редакцией о.н. Кораблевой [и др.]. Санкт-петербург, 2021. С. 291-296. (торг.).

²⁵⁷ Славянов А.С., Фешина С.С. Технологии искусственного интеллекта в образовании как фактор повышения качества человеческого капитала / А.С. Славянов, С.С. Фешина // Экономика и бизнес: теория и практика. 2019. № 7. С. 156-159.; Зубков С.А., Панов А.И. Технологии защиты репутации бизнеса в цифровой экономике / С.А. Зубков, А.И. Панов // Социально-гуманитарные знания. 2020. С. 295-309.

ки дар натиҷаҳои бадастомада мавҷуданд баргараф мекунад ва имкон медиҳанд, ки муқоисаи натиҷаҳои баҳодиҳии эксперти ва моделсозии иқтисодию математикӣ муайян карда шаванд.

Бояд таъakkур дод, ки аз ҷониби мо то андозае омилҳои ба рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана таъсирирасон арзёбӣ гардиданд, ки муҳимтарин аз онҳо нерӯи инсонӣ ё таҳассуси касбии кормандони савдои чакана ба ҳисоб меравад. Ин масъала то ҳанӯз баҳсбарангез аст ва дар таҳқиқотҳои оянда онро бештар мавриди пажӯҳиш қарор хоҳем дод.

Омилҳои болозикрро мо метавонем ҳангоми таҳияи амсилаи иқтисодӣ-риёзии арзёбии салоҳиятҳои кормандон ба инобат гирифта, натиҷабахшии фаъолияти савдои чаканаро муайян намоем.

4.3. Таҳияи амсилаи иқтисодӣ -риёзии арзёбии салоҳиятҳои кормандони савдои чакана дар шароити рақамикунонӣ

Салоҳиятнокии фаъолияти кормандани савдои чакана дар ташаккули фарҳанги рақамӣ ва сатҳи хизматрасонии суръатбахш зоҳир мегардад. Кадрҳои соҳибкасб қодиранд, то судмандии фаъолияти савдои чаканаро дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ таъмин намоянд.

Ба андешаи мо дар шароити имрӯза маҳаки асосии истифодаи низоми захираҳои инсонӣ сарчашмаи рушди корхонаҳо мебошад. Арзишмандии фаъолияти инсон дар мақоми корхона ва рақобатпазирии он эҳсос мегардад. Рушди сармояи инсонӣ падидаи динамикӣ мебошад, зеро сол аз сол имконияти иқтидори инсонӣ дигаргун мешавад. Аз ин рӯ, таҳияи усули ягона ва низоми нишондиҳандаҳо барои идораи дуруст ва самаранок муҳим мебошад. Интернет ва имкониятҳои он ҳамеша зери дигаргунӣ қарор доранд ва давра ба давра шакли истифодаи онҳо нав мешавад ё технологияи дастрасӣ ба онҳо тағйир ёфта меистад. Бо вучуди ин, низоми нишондиҳандаҳои тарҳрезӣшуда ба шароити имрӯзаи рушди иқтидори кадрӣ мувофиқат мекунад ва дар раванди ташаккули соҳаҳои иқтисодӣ нақши калон дорад.

Амсилаи иқтисодӣ-математикии тарҳрезӣшуда имкон медиҳад, ки чузъҳои муҳими рушди иқтидори кадрӣ пурра таҳқиқ карда шуда омилҳои ба рушди минбаъдаи он таъсиррасон ошкор карда шаванд. Аз ҳамин хотир дар идомаи таҳқиқот таъсири омилҳо бо истифодаи усулҳои иқтисодӣ-математикӣ мавриди таҳлил қарор медиҳем.

Ба назари мо, таҳлили омилҳои ба рушди сармояи инсонӣ таъсиррасон бо истифода аз усулҳои амсиласозии иқтисодӣ-математикӣ ҷанбаи амалӣ дошта, имконият медиҳад, ки арзёбии дуруст гузаронида шавад. Амсилаи иқтисодӣ-математикӣ бо истифодаи формулаҳо, муодилаҳои математикӣ ва инчунин бо назардошти омилҳои таъсиркунондаи дохилию берунӣ оид ба фаъолияти объект тарҳрезӣ карда мешавад. Аз нигоҳи математикӣ амсилаи иқтисодӣ-математикӣ имконият медиҳад, ки омилҳои алоқаманд ва таъсиррасон ба фаъолияти объектҳо муайян гардида, барои рушди минбаъдаи

он тавсияи дақиқ ва илман асоснок пешбинӣ карда шавад. Дар зинаи аввали тарҳрезии амсилаи иқтисодӣ-математикӣ таҳқиқи назариявӣ оид ба раванди объекти омӯхташаванда дар шаклҳои гуногун ба роҳ монда мешавад.

Барои ҳамин дар таҳқиқот усули регрессионии коркарди маълумоте, ки ҳолати рушди иқтисодии кадриро дар шароити рақамикунонии босуръат таъмин менамояд, мавриди назар карда шудааст. Дар таҳқиқоти мазкур вобастагии Y - шумораи корхонаҳо аз омилҳои зерин: корхонаҳои канданиҳои фойданок, адад, корхонаҳои химиявӣ, адад, корхонаҳои металлургӣ, адад, шумораи неругоҳҳои обии барқӣ, адад, истеҳсоли энергия, млн. кВт, истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. сомонӣ, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. тонна, соҳаи хизматрасонӣ, млн. сомонӣ, ҳаҷми гардиши савдои чакана, млн. сомонӣ, шумораи кормандони корхонаҳои савдои чакана, нафар анҷом дода шудааст (ҷадвали 2.9).

Дар боби аввали диссертатсия қайд шудааст, ки иқтисодии кадрӣ унсури асосии тақондиҳандаи рушди иқтисодӣ миқдори миллӣ буда, ба он намудҳои гуногуни нерӯи ақлонӣ дохил мешаванд ва он муттаҳидкунандаи шӯҳаи васеи субъектҳои иқтисодӣ дар зинаҳои макро- ва микроиқтисодӣ мебошад. Инчунин, дар раванди таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва амалӣ мавқеи он ҷиҳати тақмили минбаъдаи рақамикунонии иқтисодӣ миқдори миллӣ ва омодамоии мутахассисони рақамӣ ошкор карда шудааст.

Ба ақидаи мо, вазифаи асосии механизми иқтисодӣ дар шароити муосир омӯзиши талаботи аҳоли ва иқтисодӣ ба мутахассисони соҳаҳои рақамӣ мебошад. Дар шароити имрӯза даҳлати давлатӣ ба рушди сармояи инсонӣ танҳо дар асоси низомҳои мушаххас ба роҳ монда нашудааст. Аз ин рӯ, мо тақмили низомии тақмили низомии идоракунии иқтисодии кадриро дар асоси истифодаи усулҳои муосири коршиносӣ, амсиласозии иқтисодӣ-математикӣ ва технологияҳои рақамӣ дар сатҳи иқтисодӣ минтақавӣ ва ҷумҳуриявӣ ояндадор меҳисобем.

Барои ҳалли монетаи ҷойдошта мо дар раванди таҳқиқот миёни аҳолии ҷумҳурӣ пурсишномаи сотсиологӣ ташкил намудем, ки қаноатмандии онҳо аз

соҳаи хизматрасониҳои электронӣ бо дарназардошти арзёбии қобилияти пардохтпазирии аҳоли ва даромади оилаҳо вобаста ба ҷои истиқомат муқаррар карда шудааст.

Ояндабинии нишондиҳандаҳои иқтисодӣ яке аз унсурҳои муҳимтарини пешгӯинамӯй рушди соҳаҳои иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад. Ояндабинии нишондиҳандаҳои иқтисодӣ фарогири равандҳои ташаккули пешгӯинамӯйҳои иқтисодӣ буда тариқи усулҳои илмӣ, падидаҳои иқтисодӣ бо дар назардошти маҷмӯи усулҳо ва афзорҳои илмӣ пешгӯишаванда мебошад²⁵⁸

---

²⁵⁸ Раджабов, Р. К. и др. Моделирование макроэкономики Монография/ Р.К. Раджабов, В.А. Корнев, А.А. Макенов, О.В. Морозова, С. Зубайдов. – Душанбе: «Ирфон», 2017. – 293 с.; Мирзобеков Х.Д. Развитие малых и средних форм предпринимательской деятельности в сфере транспортных услуг Республики Таджикистан: дисс. канд. экон. наук: 08.00.05 / Мирзобеков Хуршед Дурманович. – Душанбе: ТТУ имени академика М.С. Осими, 2017. С. 97 – 105

Нишондиҳандаҳои муассир ва омилҳои интихобшудаи таҳияи амсилаи иқтисодӣ-математикӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои гузаронидани таҳлили регрессионӣ, солҳои 2000-2021*

№ р/т	Солҳо	Нишондиҳандаҳо						
		Ҷ	HGS	IMS	HIMS	ShKK	ZM	ZMI
1.	2000	72	4081,6	1374,4	5704,0	720	3186	1745
2.	2001	74	4111,3	1884,4	6560,0	680	3301	1829
3.	2002	75	4112,9	2418,1	7111,0	650	3463	1857
4.	2003	78	4009,7	3204,8	7815,0	786	3644	1885
5.	2004	99	3745,3	3952,3	8995,0	914	3777	2090
6.	2005	91	3750,1	4277,9	9930,0	1007	3893	2112
7.	2006	100	3845,5	4666,9	10476,0	1012	4047	2137
8.	2007	105	3877,9	5570,8	11513,0	1053	4147	2150
9.	2008	113	4512,9	6105,9	11110,0	1134	4310	2168
10.	2009	125	5782,9	6500,0	10388,0	1252	4435	2219
11.	2010	126	7587,0	8247,8	11344,0	1261	4530	2233
12.	2011	129	8734,9	7861,8	11991,0	1252	4664	2249
13.	2012	137	10123,7	9503,8	13286,0	1375	4796	2291
14.	2013	135	13434,1	9952,0	13790,0	1357	4859	2307
15.	2014	138	17894,3	10535,0	14480,0	1384	4983	2325
16.	2015	147	22181,6	12196,0	16166,0	1493	5111	2380
17.	2016	147	23512,5	15090,0	18695,0	1479	5224	2384
18.	2017	150	24993,8	20029,0	22677,0	1706	5326	2407
19.	2018	153	26843,4	23894,0	25080,0	1579	5427	2426
20.	2019	157	30645,9	27613,0	28391,0	1533	5521	2463
21.	2020	157	29433,2	30890,0	30890,0	1572	5585	2506
22.	2021	158	33259,5	31123,0	31123,0	1599	5653	2534

**Сарчашма:* таҳияи муаллиф дар асоси Тоҷикистон 30 – соли истиқлолияти давлатӣ (мачмаи оморӣ). - Душанбе: АОНПҚТ, 2021. - С. 132 - 145; 397, Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон - Душанбе: АОНПҚТ, 2022. - С. 251; 80.

Натиҷаҳои бадастомада имконият доданд, ки аҳамияти илмӣ ва амалии таҳқиқот баҳогузори карда шавад, инчунин вобаста ба ҳолатҳои ҷойдошта хулосаҳои дуруст бароварда шаванд ва тавсияҳо оид ба тақмили иқтисодии кадрӣ таҳия карда шаванд. Таҳқиқоти мазкур минбаъд бо назардошти аҳолии қобили шуғл, захираҳои меҳнатӣ анҷом дода мешавад, ки унсурҳои калидии рушди иқтисодии кадрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Таҳлили гузаронидашуда нишон медиҳад, ки омилҳои зерин:

Y - Шумораи кормандони соҳаи савдо ва хизматрасонӣ, ҳаз. нафар;

HGS - Ҳаҷми гардиши савдои чакана, млн. сомонӣ;

IMS - Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. сомонӣ;

HIMS - Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. тона;

ShKK - Шумораи кормандони корхонаҳои савдои чакана, нафар;

ZM - Захираҳои меҳнатӣ, ҳаз. нафар;

ZMI - Захираҳои меҳнатии дар иқтисодиёт машғул, ҳаз. нафар.

Ҳамин тариқ, дар идомаи таҳқиқот масоили амсиласозии иқтисодӣ - математикӣ тақмили иқтисодии кадрӣ мавриди таҳқиқ қарор дода мешавад. Барои асоснок гардидани натиҷаи кори амсилаи таҳлили коррелятсионӣ анҷом дода мешавад (ҷадвали 4.8.)

Ҷадвали 4.8.

Матритсаи ҷуфти коррелятсионии нишондиҳандаҳои муассир ва омилҳои интихобшудаи таҳияи амсилаи иқтисодӣ-математикӣ

	Y	HGS	IMS	HIMS	ShKK	ZM	ZMI
Y	1,0000						
HGS	0,8634	1,0000					
IMS	0,8441	0,9540	1,0000				
HIMS	0,8518	0,9531	0,9969	1,0000			
ShKK	0,9847	0,8535	0,8310	0,8429	1,0000		
ZM	0,9890	0,9030	0,8898	0,8997	0,9801	1,0000	
ZMI	0,9775	0,8328	0,8421	0,8604	0,9692	0,9789	1,0000

*Сарчашма: таҳияи муаллифи диссертатсия бо ёрии дастаи барномаҳои амалӣ (ДБА).

Додашудаҳои дар боло овардашуда (ҷадвал 4.8.) имконият медиҳад, ки дар идома таҳлили регрессионӣ анҷом дода шавад.

Дар таҳқиқот масъалаи ҳолати рушди сармояи инсонӣ бо истифодаи усулҳои амсилаи иқтисодӣ-математикӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст:

$$Y = a_0 + a_1P_1 + a_2P_2 + \dots + a_nP_n, \quad (16)$$

ки дар ин ҷо Y – шумораи корхонаҳо (адад), P_i – омилҳои номуайян, i – нишондиҳандаҳои омил ва n – миқдори омилҳоро ифода мекунанд.

Барои гузаронидани таҳлил ба амсилаи бисёрмила рӯй меорем. Вобаста ба иттилооти омории дар ҷадвали 4.7. дарҷгардида ҷадвали 4.9. -ро матраҳ месозем.

Ҷадвали 4.9.

Коэффитсиентҳои регрессия ва баҳодиҳии омории амсилаи бисёрмила*

	Коэффит-сиентҳо	Хатогии стандартӣ	t - оморӣ	P-Қиммат
Y - алоқамандӣ	-77,907	19,961	-3,9029	0,0014
Ҳаҷми гардиши савдои чакана, млн. сомонӣ, HGS	0,0003	0,0003	0,9095	0,3774
Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. сомонӣ, IMS	0,0032	0,0011	3,0006	0,0090
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. тона, HIMS	-0,0047	0,0014	-3,4119	0,0039
Шумораи кормандони корхонаҳои савдои чакана, нафар, ShKK	0,0197	0,0117	1,6841	0,1129
Захираҳои меҳнатӣ, ҳаз. нафар, ZM	0,0197	0,0088	2,2405	0,0406
Захираҳои меҳнати дар иқтисодиёт машғул, ҳаз. нафар, ZMI	0,0522	0,0222	2,3493	0,0329

*Сарчашма: таҳияи муаллиф

$$Y = -77,907 + 0,003HGS + 0,0032IMS - 0,0047HIMS + 0,0197ShKK + 0,0197ZM + 0,0522ZMI \quad (17)$$

Дар асоси таҳлили амсилаи мазкур ва нишондиҳандаҳои ҷадвали 4.9. вобастагии Y - шумораи кормандони соҳаи савдо ва хизматрасонӣ, ҳаз. нафар, **HGS** - Ҳаҷми гардиши савдои чакана, млн. сомонӣ, **IMS** - Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. сомонӣ, **HIMS** - Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. тона, **ShKK** - Шумораи кормандони корхонаҳои савдои чакана, нафар, **ZM** - Захираҳои меҳнатӣ, ҳаз. нафар, **ZMI** - Захираҳои меҳнати дар иқтисодиёт

машғул, ҳаз. нафар, чунин хулоса ҳосил шуд. Дар сурати ба қадри кофи истифода намудани имкониятҳои иқтисодии кадрӣ ҷавобгӯӣ ба талаботи бозори меҳнат дар савдои чакана на танҳо ҳолати он тағйир меёбад, балки саҳми он дар афзоиши некуаҳволӣ, маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ тадриҷан меафзояд. Ҳангоми тарҳрезии амсилаи иқтисодӣ – риёзӣ чунин натиҷа ҳосил шуд, ки барои афзоиши шумораи кормандони соҳаи савдо ва хизматрасонӣ, ҳаз. нафар, **HGS** - Ҳаҷми гардиши савдои чакана, млн. сомонӣ, ба 261,53 **IMS** - Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. сомонӣ ба андозаи 3204,3, **HIMS** - Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. тона норасоии ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот ба 4672,9, **ShKK** - Шумораи кормандони корхонаҳои савдои чакана, нафар, ба 19,67, **ZM** - Захираҳои меҳнатӣ, ҳаз. нафар, ба 19,74, **ZMI** - Захираҳои меҳнатии дар иқтисодиёт машғул, ҳаз. нафар, ба 52,24 зарур мебошад.

Эътимоднокии хулосаи бадастомада аз рӯйи амсилаи бисёромила ва мувофиқи коэффитсиенти детерминатсия 0,99 ё 99 фоизро ташкил медиҳад (*Замимаи 1*).

Натиҷаи таҳлилҳои дисперсионӣ нишон медиҳад, ки ҳамаи нишондиҳандаҳои қиммати регрессия барои тағйири ҷузъҳои таркибии иқтисодии кадрӣ мувофиқ мебошанд. Омилҳои мутаассир дуруст ва дар асоси таҳлили коршиносӣ анҷом дода шудааст. Инчунин, қайд намудан зарур аст, ки барои рушди минбаъдаи иқтисодии кадрӣ истифодаи намудҳои гуногуни амсилаи иқтисодӣ – математикӣ муфид мебошад. Амсилаи тарҳрезӣшуда имконият медиҳад, ки дурнамои нишондиҳандаҳои асосии иқтисодии алоқаманд ба рушди иқтисодии кадрӣ барои давраи дарозмуддат пешгӯӣ карда шавад.

Тавре ҳангоми таҳқиқот мушоҳида намудем, натиҷаҳои бадастомада имконият медиҳанд, зарурату аҳамияти илмӣ ва амалии таҳқиқот баҳогузорӣ карда шуда, дар ин асос хулосаҳои мантиқӣ бароварда шуда, тавсияҳои ҷолиб баҳри рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити ташаккули иқтисодиёти рақамӣ манзур гардад. Бояд зикр кард, ки дар оянда таҳқиқоти илмӣ бо назардошти аҳолии қобили шуғл, захираҳои меҳнатӣ бояд роҳандозӣ

карда шавад, зеро онҳо омили арзишманди рушди иқтисодии кадрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб хоҳанд рафт. То ҳанӯз аз захираҳои меҳнати мо ҳадафмандона истифода нанамудаем, чунки иқтисодии кадрӣ танҳо ҳангоми фаъолият ва масъулияти салоҳиятнокии инсон зоҳир мегардад. Далели дигар дар он аст, ки нерӯҳои созанда зехнии инсон ба қадшиносӣ ниёз дорад ва натиҷабахшии фаъолият бояд ҳавасмандиро ба бор оварад.

Таҳқиқи омилҳои интиҳобшударо идома дода, мо тасмим гирефтем, ки ояндабинии нишондиҳандаҳои мутаассир ба рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана барои солҳои 2023-2030-ро бо истифода аз имкониятҳои ДБА ба роҳ монем.

Ҷадвали 4.10.

Ояндабинии нишондиҳандаҳои мутаассир ба рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана, 2023 - 2030

№ р/қатор	Солҳо	Нишондиҳандҳо						
		Y	HGS	IMS	HIMS	ShKK	ZM	ZMI
23	2022	173	30754,3	26630,1	27782,1	1776	5911	2599
24	2023	178	32280,5	27969,9	28903,4	1825	6030	2632
25	2024	182	33806,7	29309,7	30024,7	1873	6149	2666
26	2025	187	35332,9	30649,5	31146	1922	6269	2699
27	2026	191	36859,1	31989,3	32267,3	1970	6388	2732
28	2027	196	38385,3	33329,1	33388,6	2019	6507	2766
29	2028	200	39911,5	34668,9	34509,9	2067	6626	2799
30	2029	205	41437,7	36008,7	35631,2	2116	6745	2833
31	2030	209	42963,9	37348,5	36752,5	2164	6865	2866
Тағйирот	2030/2021	1,32	1,29	1,20	1,18	1,35	1,21	1,13
Фарқият	2030-2021	51	9704	6225	5629	565	1212	332
Муодилаи тренд		$y = 4,5082x + 9,338$ $R^2 = 0,9602$	$y = 1526,2x - 4348,3$ $R^2 = 0,866$	$y = 1339,8x - 4185,3$ $R^2 = 0,845$	$y = 1121,3x + 1992,2$ $R^2 = 0,8588$	$y = 48,516x + 660,16$ $R^2 = 0,9397$	$y = 119,2x + 3169,3$ $R^2 = 0,9935$	$y = 33,484x + 1828,4$ $R^2 = 0,9379$

**Сарчашма:* таҳияи муаллифи диссертатсия бо истифодаи имкониятҳои ДБА

Мувофиқи ояндабинии мо шумораи кормандони соҳаи савдо ва хизматрасонӣ, ҳаз. нафар, нисбати соли 2021, тағйирот 1,32 маротиба ва фарқият дар ҳамина давра +51, ҳаҷми гардиши савдои чакана, млн. сомонӣ, нисбати соли 2021, тағйирот 1,29 маротиба ва фарқият дар ҳамина давра +9704,

истехсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. сомонӣ, нисбати соли 2021, тағйирот 1,20 маротиба ва фарқият +6225, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. тона, нисбати соли 2021, тағйирот 1,18 маротиба ва фарқият +5629, шумораи кормандони корхонаҳои савдои чакана, нафар, нисбати соли 2021, тағйирот 1,35 маротиба ва фарқият дар ҳамин давра +565, захираҳои меҳнатӣ, ҳаз. нафар, нисбати соли 2021, тағйирот 1,21 маротиба ва фарқият дар ҳамин давра +1212, захираҳои меҳнатии дар иқтисодиёт машғул, ҳаз. нафар, нисбати соли 2021, тағйирот 1,13 маротиба ва фарқият дар ҳамин давра +332 мебошад.

Барои ҳисоб намудани ояндабинӣ аз муодилаи трендии дар ҷадвали 4.10 буда истифода бурда шудааст. Натиҷаҳо бо истифодаи афзорҳои амсиласозии иқтисодӣ – математикӣ санҷида шудаанд.

Пас аз баррасии усулҳои арзёбии иқтисодии кадрӣ ва тақмил додани он дар шароити кунунӣ ба ҳуҷҷае муяссар гардидем, ки зарурияти рақамикунонӣ ва ҳолати рушди иқтисодии кадрӣ то ҳол қаноатмандкунанда набуда, танҳо тавассути роҳи усулҳои моделсозӣ арзёбии иқтисодии кадриро метавон натиҷагирӣ намуд. Албатта, дилхоҳ фаъолият ба сӯи натиҷабахшӣ равона гардидааст ва онро бо амсилаи иқтисодӣ-риёзӣ баҳри баҳодиҳии салоҳиятҳои кормандон, ба хусус дар савдои чакана дар шароити иқтисоди маҷозӣ ба даст овардан имконпазир аст.

Андешаҳои болозикр моро водор месозад, ки баҳри боз ҳам амиқтар арзёбӣ намудани рушди иқтисодии кадрӣ ба оянда хушбин бошем ва дар идомаи таҳқиқ ба муайянсозии самтҳои афзалиятноки идоракунии иқтисодии кадрӣ дар савдои чакана диққати худро равон созем.

БОБИ 5. САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ ИҚТИДОРИ КАДРИИ САВДОИ ЧАКАНА ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИКУНОНИИ ИҚТИСОДИЁТ

5.1. Самтҳои асосии рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити рақамикунонӣ

Ҳифз ва рушди иқтисодии кадрӣ соҳаи савдои чакана яке аз самтҳои муҳими таъмини амнияти кишвар дар давраи дарозмуддат, чузъи муҳими сиёсати демографӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ, омили нигоҳдории соҳибхитиёрии давлат, заминаи зарурии татбиқи афзалияти миллӣ - баланд бардоштани сифати зиндагии аҳоли тавассути таъмини стандартҳои баланди кафолатноки таъминоти зиндагӣ ба ҳисоб меравад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барномаи стратегии рушди дарозмуддати кишварро то соли 2030 таҳия кардааст: стратегӣ, инноватсионӣ ва саноатӣ-аграрӣ, ки ҳар кадоми онҳо нақши афзоиандаи сармоияи инсониро дар бар мегирад. Ҳамин тавр, барои таъмини татбиқи системаи босуръати рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар то соли 2030 хароҷот ба сармоияи инсонӣ бояд то 13,5 фоизи ММД зиёд шавад (Ҷадвали 57).

Дар асоси дурнамои дарозмуддати барномаи стратегии рушди дарозмуддати кишвар то соли 2030, системаи инноватсионӣ афзоиши рақобатпазирии комплекси агросаноатиро ҳам дар бозорҳои дохилии озуқаворӣ ва ҳам дар бозори байналхалқии озуқаворӣ оид ба истифодаи афзалиятҳои рақобатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, беҳбуди фазои сармоягузорӣ ва тадриҷан афзоиши фаъолияти инноватсионӣ дар назар дорад.

Ин сценария афзоиши мӯътадили истеҳсоли маҳсулоти савдои чакана ва афзоиши назарраси (72,8%) дар саноати хӯрокворӣ то соли 2030-ро дар назар дорад. Системаи маҷбурӣ интенсификацияи тамоми омилҳои мавҷудаи рушди комплекси аграриро дар назар дорад, ки пеш аз ҳама ба истифодаи пуршиддати технологияҳои инноватсионӣ дар соҳаи савдои чакана нигаронида шудааст.

Ҷадвали 5.1.

Хароҷоти пешгӯии СИ (сармояи инсонӣ) аз рӯи вариантҳои рушди иқтисодӣ то соли 2030 (бо % ММД)

Нишондиҳандаҳо	Вариантҳо	2011- 2016	2017- 2020	2021 - 2025	2026- 2030	2013 - 2030
		факт	прогн оз			
Саҳми сохтори инноватсионӣ бо % нисбат ба ММД	консервативӣ навоарона маҷбурий	12	13 13 15	13 15 17	14 17 20	13 15 16
Хароҷот ба маориф бо % нисбат ба ММД Аз ҷумла, хароҷотҳои системаи бучавӣ бо % нисбат ба ММД	консервативӣ навоарона маҷбурий	4,8	5,4 5,6 5,9	5,8 6,2 7,3	6,0 6,5 8,0	5,6 5,9 6,7
	консервативӣ навоарона маҷбурий	4 , 1	4,6 4,7 4,8	5,0 5,1 5,9	5,1 5,2 6,2	4,7 4,9 5,4
Хароҷот ба тандурустӣ, бо % нисбат ба ММД Аз ҷумла, хароҷотҳои системаи бучавӣ бо % нисбат ба ММД	консервативӣ навоарона маҷбурий	4 , 7	5,4 5,7 6,3	5,9 6,5 8,2	6,1 7,0 9,2	5,6 6,1 7,4
	консервативӣ навоарона маҷбурий	3 , 8	4,3 4,5 4,8	4,7 4,9 6,2	4,9 5,0 6,7	4,5 4,7 5,6
Хароҷот дохилӣ ба таҳқиқот ва таҳияҳо, бо % нисбат ба ММД Аз ҷумла, хароҷотҳои системаи бучавӣ бо % нисбат ба ММД	консервативӣ навоарона маҷбурий	1 , 1	1,1 1,4 1,9	1,1 1,8 2,2	1,2 2,3 2,8	1,1 1,7 2,2
	консервативӣ навоарона маҷбурий	0 , 9	0,8 1,1 1,2	0,8 1,2 1,3	0,8 1,5 1,5	0,8 1,2 1,3

***Сарчашма:** таҳияи муаллифи диссертатсия

Дар ҳамин ҳол, бояд ба назар гирифт, ки дар рушди сармояи инсонии як қатор тамоюлоҳое, ки ба татбиқи системаи инноватсионии тараққиёти иҷтимоию иқтисодии соҳа халал мерасонанд.

Ба ҳамин тариқ, пеш аз ҳама инҳоро қайд кардан зарур аст:

- вазъи номусоиди демографӣ ва сохтори сармояи инсонӣ (пиршавии аҳоли, паст будани давомнокии умри аҳоли деҳот нисбат ба аҳолии шаҳр, паст будани сатҳи маълумотнокӣ, сукунати нобаробар);

- мавҷуд набудани инфрасохтори иҷтимоӣ дар деҳот, ки боиси маҳдуд шудани дастрасии сокинони деҳот ба имтиёзҳои иҷтимоӣ мегардад;

- паст будани ҳолиби зиндагонии деҳот ва паст будани нуфузи меҳнати кишоварзӣ;

- номутаносибии бозори меҳнат дар баҳши савдои чакана;

- умуман ҳолати ғайриқаноатбахши фондҳои асосии истеҳсолии комплекси агросаноатӣ;

- маҳдуд кардани равандҳои сармоягузорӣ дар соҳаи савдои чакана;

- дараҷаи нисбатан пасти таҳассуси кадрҳо;

- нобаробарии бузурги фазои аҳолии деҳот;

- сатҳи баланди бекорӣ, аз ҷумла ба қайд гирифтаниашуда;

- мавҷудияти номутаносибии байнисоҳавӣ дар иқтисоди кишвар;

- дараҷаи пасти ҳавасмандии меҳнатии кадрҳо;

- паст будани самарои системаи таълимӣ, аз талаботи муосир то андозае дур будани он;

- ҳавасмандии нокифояи истеҳсолкунандагони савдои чакана ба рушди иқтисодии кадрӣ дар баҳши савдои чакана, инчунин иштироки онҳо дар рушди инфрасохтори иҷтимоии деҳот;

- ҷойивазкунии кадрҳо.

Пиршавии аҳолии деҳот номутаносибии бозори меҳнатро зиёд мекунад. Дар баробари ин дар давраи миёнамуддат вазъияте пешбинӣ карда мешавад, ки нарасидани кормандони ҷавону миёнасол бо зиёдати кормандони калонсол якҷоя карда мешавад. Ин талаб мекунад, ки барои самаранок истифода бурдани қитдори меҳнати кормандони синну соли калонсол андешидани тадбирҳои иловагӣ ва маблағгузорӣ зарурият ба миён мегузорад.

Аз сабаби рушди сусти бозори алтернативии шуғли аҳоли дар деҳот, маҳдуд будани дастрасӣ ба бозори меҳнат ва имтиёзҳои иҷтимоӣ ин мушкилот ба имкониятҳои тақрористеҳсоли иқтисодии кадрӣ дар давраи дарозмуддат таъсири бениҳоят манфӣ хоҳанд расонд. Афзоиши тафрикаи

даромади гурӯҳҳои гуногуни аҳоли дар баробари кам кардани намояндагони «синфи миёна» хавфи ноором шудани вазъи иҷтимоию сиёсии кишварро ба вучуд меорад.

Чунон ки дар фаслҳои гузашта нишон дода шуд, имкониятҳои афзоиши экстенсивии истеҳсолоти хоҷагии қишлоқ аз ҳисоби кам кардани иқтисодии меҳнатӣ ва тағйир додани сохтори синну соли он амалан ба охир расидаанд. Имкониятҳоеро, ки дар натиҷаи эмбаргои озуқаворӣ ва технология ба вучуд оварда шудаанд, танҳо дар сурате пурра истифода бурдан мумкин аст, ки агар раванди дар хоҷагии қишлоқ ба вучуд овардани истеҳсолоти баланди технологияи худӣ, инчунин дар соҳаҳои савдое, ки ба он хизмат мерасонад, фаъолона ҳавасманд карда шавад. Дар ин шароит ба сифати иқтисодии кадрӣ ва истифодаи оқилонаи он талаботи баланд гузошта мешавад. Қоҳиши арза дар таъмин намудани қувваи корӣ дар давраи миёнамуддат боиси нарасидани кадрҳо дар соҳаҳои иқтисодӣ ва вусъат ёфтани муборизаи байнисоҳаҳо барои кадрҳо мегардад. Ин вазъият дар натиҷаи афзоиши номутаносибӣ дар қишрҳои мухталифи бозори меҳнат ва хизматрасонии маориф боз ҳам шадидтар хоҳад шуд.

Тавре маълум аст, паст будани сифати ҷойҳои корӣ дар соҳаи савдои чакана ба фаъолияти бозори меҳнат таъсири манфӣ мерасонад, ки ин дар сатҳи сифати хатмкунандагони мактабҳои олии, ивазшавии зиёди кадрҳо зоҳир мешавад. Дар натиҷа ба дигар соҳаҳои иқтисодӣ рафтани иқтисодии меҳнати баландихтисос ва бо ҳамроҳи он сармояи зехнӣ ба амал меояд. Шароити душвори кор, нуфузи пасти касбҳои савдои чакана ба талабот ба таҳсилоти касбии савдои чакана дар байни довталабон таъсири манфӣ мерасонад, ки дар давоми 2-3 даҳсолаи наздик боиси ҷуброни норасоии кадрҳо дар соҳаи савдои чакана ва воқеии онҳо мегардад. Майлу шавқ ва рағбати муҳасилини соҳаи савдо ё тичорат то андозае коста гардидааст. Солҳои охир довталабон ё донишҷӯён ба ин соҳаи воқеан муҳим, хизматрасонии омавӣ назари мусбӣ надоранд, зеро ҳангоми фаъолият дар корхонаҳои савдо тахассуснокӣ ё касбияти мутахассисон ба инобат гирифта намешаванд.

Афзоиши рақобат дар бозори меҳнат бо муҳочирати пуршиддати аҳоли аз деҳот ба шаҳр ҳамроҳ мешавад, ки на танҳо ба афзоиши номутаносибии зичии аҳоли, балки боиси аз байн рафтани инфрасохтори иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар минтақаҳо мегардад.

Дараҷаи пасти ҳосилнокии меҳнат ба дараҷаи даромадноки ва даромаднокии истеҳсолот таъсири манфӣ расонда, имкониятҳои корхонаҳои савдори дар бобати аз ҷиҳати техникӣ аз нав мусаллаҳ гардондани истеҳсолот маҳдуд мекунад.

Тадқиқоти коршиносие, ки мо дар байни роҳбарони корхонаҳои савдои чакана гузаронидаем, имкон дод, ки оқибатҳои зерини иҷтимоӣ иқтисодии миёнамуҳлат муайян карда шаванд:

- дар савдо, инчунин корхонаҳои ба он вобаста бо суръати тез ба роҳ мондани низоми такмили ихтисос;

- тафовути сатҳи даромади сокинони деҳот ва шаҳр, сарчашмаи болоравии нархҳо гардидааст;

- таназзули инфрасохтори иҷтимоии деҳот;

- пешниҳоди имтиёзҳо ба истеҳсолкунандагони ватании савдои чакана;

- дар робита ба мутобиқшавии нархҳои дохилию ҷаҳонӣ ба нерӯи барқ ва маҳсулоти нафтӣ якбора болоравии тарифҳои субъектҳои монополияҳои табиӣ, ки дар натиҷаи ин паст шудани рақобатпазирии истеҳсолкунандагони ватанӣ ва болоравии нархҳои бозори дохилӣ пешбинӣ шудааст;

- паст шудани сатҳи зиндагии мардум, махсусан дар деҳот;

- аз деҳот ба шаҳр муҳочирати босуръати аҳолии қобили меҳнат;

Қоҳиши маҷбурии монеаҳои тиҷоратӣ рақобати маҳсулоти дохилӣ ва воридотӣ дар бозорҳои дохилии кишвар бо ҳам шадидтар гардидааст. Ин масоил махсусан дар бобати истеҳсоли маҳсулоти ширӣ, гушти гов ва мурғ, ба шарте ки давлат ба раванди кам кардани маҳсулот даҳолат накунад.

Бояд ба назар гирифт, ки барои таъмини амнияти озуқавории кишвар аз рӯи навъҳои асосии маҳсулот ҳиссаи маҳсулоти ватанӣ дар истеъмоли аҳоли набояд аз 85 фоиз кам бошад. Барои ноил шудан ба ин сатҳ на камтар аз 80%

навъҳои мувофиқи маҳсулоти истеҳсоли Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд рақобатпазир бошанд. Бо дарназардошти он, ки вазъи иқтисодии ҳамагӣ 15-20%-и корхонаҳои ватанӣ дар бозори дохилӣ рақобатпазир аст, вазъияте ба миён меояд, ки қисми зиёди корхонаҳо дар остонаи муфлисшавӣ қарор доранд. Зимнан, аксарияти корхонаҳои бомуваффақият амалкунанда имрӯз стратегияи дақиқи рушдро бо назардошти мушкилоти дар пешистода надоранд ва метавонанд дар оянда мавқеъҳои худро аз даст диҳанд.

Талаботи асосии муҳтавои омодагии мутахассисон мутобиқати он ба сатҳи инноватсионии муосир мебошад

Дар баробари ин, парадигмаи муосири тайёр кардани кадрҳо ба он нигаронида шудааст, ки он мутахассисонро, ки тайёр карда метавонанд, на мутахассисони ба истеҳсолот лозиманд, хатм мекунанд, ба вазифаҳои дар назди иқтисодиёт ва ҷамъият истода ҷавоб дода наметавонанд ва мутобиқшавии пасивии захираҳои инсониро ба тағйироти инфиродӣ дар бозори меҳнат таъмин менамояд. Натиҷаи ҳамин аст, ки маблағҳое, ки барои тақмили ихтисос ва бозомузии мутахассисон барои истеҳсолот ҷудо карда мешаванд, самараро ҷашмдоштро намедиданд.

Ин равиш бо сабабҳои зерин қобили қабул нест:

- дар давраи кӯтоҳмуддат ва миёнамӯҳлат (2018-2025) иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон бӯҳрони демографиро аз сар мегузаронад;

- дар шароити тараққиёти «иқтисодиёти дониш» тезондани тағйироти мошину технологияи истифодашаванда ба амал меояд, соҳаҳои принсипан нави саноат ба вучуд меоянд, вале дар системаи ҳозиразамони маориф бо назардошти пешомадҳои тараққиёти фардо принсипи фаёлона тайёр кардани кадрҳо ҷорӣ карда намешавад.;

- шакл ва мазмуни нақшаҳои таълимӣ аз рӯи фанҳо ба вазифаҳои истеҳсоли мувофиқат намекунанд, дар ҳоле ки «муносибати салоҳиятнок»-и дар стандарти таҳсилот эълоншуда танҳо декларатсия мемонад;

- системаи касбомузӣ ва тақмили ихтисоси кадрҳо амалан аз байн рафтааст, аз ки эҳёи он зарурияти воқеӣ дорад;

- механизми кунунии тайёр кардани кадрҳо ба талаботи бозори меҳнати муосир нигаронида нашудааст ва дурнамои рушди инноватсионии соҳаро ба назар намегирад, аз ин рӯ, системаи маориф барои рушди босуръати соҳаи савдои чакана шароит фароҳам намеорад;

- низоми таҳсилоти ибтидоии касбӣ барҳам дода шуда, системаи таҳсилоти миёнаи касбӣ дар ҳолати мушкил қарор дорад;

- дар даҳсоладои охир алоқаи маълумоти олий бо истеҳсолот бо илми пешқадам амалан аз байн рафта истодааст (яъне талаботи замони муосир дигар аст, сатҳи касбияти назариявӣ ва алоқамандии он он бо амалияи хеле тафовут дорад);

- сатҳи касбии ҳайати омӯзгорон дар баъзе мавридҳо ба талабот ҷавобгӯ нест;

- ҳангоми татбиқи лоиҳаҳои бузурги инноватсионӣ монеаи асосӣ нарасидани кадрҳои мебошад, ки қобилияти аз худ кардани техника ва технологияҳои муосирро доранд;

- сохтори мавҷуда, инчунин сифати захираҳои меҳнатӣ ба талаботи истеҳсолоти ҳозиразамон ҷавоб дода наметавонад ва ҷорӣ намудани мунтазами равандҳои инноватсиониро дар ҳамаи соҳаҳо таъмин намекунад;

- бадшавии демографии хусусиятҳои сифатӣ ва миқдории нерӯи инсонӣ бо хавфи афзояндаи номутаносибӣ дар сегментҳои касбии бозорҳои меҳнат ва хизматрасониҳои таълимӣ шадидтар мегардад;

- механизмҳои шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ, иштироқи сохторҳои соҳибкорӣ дар раванди омодагии мутахассисон ба вучуд наомадаанд, яъне механизми корфармоёну кордеҳон бо МТОК норавшан мондааст.

Монеаи назарраси институтсионалӣ барои такрористеҳсоли самараноки сармояи инсонӣ дар соҳаи савдои чакана мебошад, тичоратикунонии таҳсилоти олий, ки барои хатмкунандагони деҳот барои дохил шудан ба донишгоҳҳо мушкилоти ҷиддие ба вучуд меорад. Аксар вақт, сокинони деҳот имкони фиристодани фарзандони худро ба курсҳои омодагӣ ва инчунин пардохт барои омӯзиши инфиродӣ надоранд, ки бидуни он

гирифтани баҳои баланд ҳангоми супоридани имтиҳони ягонаи давлатӣ хеле душвор аст. Ҳамин тариқ, ғоизи нисбатан зиёди ҷавонони лаёқатманд ҳудро берун аз таҳсилоти олий мебинанд.

Дар асоси гуфтаҳои боло, бо дарназардошти дурнамои рушди инноватсионии соҳа тағйироти назарраси нерӯи кадрӣ бахши савдои чакана зарур аст. Миқёс ва гуногунии мушкилоте, ки дар назди ҷомеаи мо истодаанд, тақозо мекунад, ки концепсияи ягонаи сиёсати давлатии кадрҳо таҳия карда шавад, ки ҳадаф, вазифаҳо, принсипҳо ва меъёрҳои баҳодихии натиҷаҳои онро возеҳ ифода мекунад.

Бояд гуфт, ки дар лоиҳаи Стратегияи рушди инноватсионии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 баъзе тадбирҳо оид ба беҳтар намудани таъминоти кадрҳои соҳаҳо пешбинӣ шудааст, вале кадрҳои соҳаи савдо аз тавачҷӯҳи таҳиякунандагони лоиҳа берун монданд. Дар бораи Стратегияи рушди дарозмуддати Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 низ ҳаминро гуфтан мумкин аст.

Зимнан, зарурати таҳияи барномаи ягонаи давлатии кор бо кадрҳо қайҳо ба таъхир афтадааст.

Бо номгуи тадбирҳои Стратегия ба таври кулӣ розӣ шуда, чунин мешуморем, ки аз татбиқи онҳо фақат дар сурате самараи мусбат ба даст овардан мумкин аст, ки агар аз тадбирҳои ҷудогона дар соҳаҳои алоҳида, ки самараи кутохмуддати маҳаллӣ бахшида ба система гузаранд. Дар баробари ин мо бояд на фақат дар бораи ислоҳоти маориф, балки дар бораи ба вучуд овардани маҷмуи шароити институтсионалӣ, барои ба истеҳсолот дохил шудани мутахассисони баландихтисос муҳити дахлдори институтсионалӣ низ сухан ронем.

Дар баробари ин, мо муҳити институтсиониро маҷмуи омилҳои муҳити зист мефаҳмем, ки ба фаъолияти субъектҳои хоҷагидор тавассути фаъолияти бисёр институтҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ғайра таъсир мерасонанд.

Ба андешаи мо, дар соҳаи рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдои чакана муҳити институтсионалӣ бояд фароҳам овардани шароити мусоид

барои рушди иқтисоди кадрӣ, бо мақсади таҳкими амнияти озуқаворӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ хеле муҳим ва саривақтист.

Дар робита ба ин, вазифаҳои муҳити институтсионалӣ инҳоянд:

- 1) дастгирии қонунгузорию рушди сармояи инсонӣ дар бахши савдои чакана;
- 2) таъмини тараққиёти устувори иқтисодиёти шаҳр ва деҳот;
- 3) рушди инфрасохтор дар деҳот (иҷтимоӣ, нақлиётӣ, инноватсия ва ғайра);
- 4) ташкили системаи самарабахши тайёр кардан ва тақмили ихтисоси кадрҳо;
- 5) фароҳам овардани шароит барои истифодаи самараноки сармояи инсонӣ дар соҳаи савдои чакана.

1. Барои ҳалли вазифаи якум дар сатҳи қонунгузорӣ вазифа ва уҳдадорихои давлат, мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти ҳокимияти маҳаллиро дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоии рушди соҳаи савдо муайян кардан зарур аст. Барои ин зарур аст, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба рушди савдои чакана» таҳия ва қабул карда шавад, ки он дар рушди касбияти кормандони соҳа ва масъулиятнокии онҳо заминаи мусоид фароҳам орад. Қонуни мазкур бояд фароҳам овардани сатҳи зиндагии шоистаи аҳолиро ҳамчун самти асосии сиёсати давлат муайян намояд.

Қонун бояд барои шахсоне, ки дар деҳот кор ва зиндагӣ мекунанд, як қатор имтиёзҳои қароғат диҳад: додани ёрдампулии таҳсил ба мутахассисони ҷавон; додани ёрдампулии иловагӣ ба талабагон, ки дар соҳаҳои афзалиятноки таълим таҳсил мекунанд, стипендия ва ёрдампулӣ барои мутахассисоне, ки дар деҳот ба кор шуруъ мекунанд. Дар баробари қабули ин қонун бояд амалияи тартиб додан ва ба амал баровардани барномаҳо, ки ба тараққиёти иҷтимоӣ нигаронида шудаанд, давом дода шавад. Ин барномаҳо бояд ба ҳалли вазифаҳои зерин нигаронида шаванд:

- таъмини мавҷудияти имтиёзҳои асосии иҷтимоӣ дар соҳаҳои маориф, тандурустӣ, қонеъ гардонидани талаботи аҳоли, сокинон дар хизмати маданӣ,

савдо ва маишӣ; мувофиқи стандартҳои тасдиқшуда;

- беҳтар намудани шароити зисту зиндагонии мутахассисоне, ки дар деҳот кору зиндагӣ мекунанд; ба инкишофи соҳтмони манзили индивидуалӣ дар кишлок мусоидат мекунанд;

- таҳия ва мукамалсозии қонунгузории стандартҳои иҷтимоии таъмини зиндагии аҳоли.

Тадбирҳои афзалиятноки дастгирии қонунгузорӣ барои рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдои чакана инчунин таҳия ва қабули Стратегияи рушди сармояи инсонӣ барои давраи дарозмуддат (25-30 сол) мебошанд. Дар ин ҳуҷҷат тафсири ягонаи истилоҳоти асосие, ки дар раванди ҳавасмандгардонии сармояи инсонӣ дар баҳши савдои чакана истифода мешаванд: сиёсати давлатии кадрҳои савдои чакана, мутахассиси касбӣ, субъектҳо ва объектҳои меҳнатро муттаҳид кардан зарур аст.

2. Бо мақсади ҳавасмандгардонии воридотивазкунӣ, баланд бардоштани фаъолияти сармоягузории субъектҳои соҳибкорӣ, баланд бардоштани сатҳи шуғл ва даромади аҳоли тадбирҳои зерин андешида шаванд:

- дастгирии давлатӣ бояд дар шаклҳои асосии зерин амалӣ карда шавад: мустақим (пардохтҳои бевоситаи буҷетӣ), ғайримустақим (дар он ҷо маблағҳои буҷетӣ ҳавасмандкунанда) ва бавосита (тавассути системаи тадбирҳои ташкилию иқтисодӣ, ки аксаран ғайримустақим ва аксаран бевосита дар баҳши савдои чакана). бо маблағгузории буҷет алоқаманд нестанд.

- афзоиши ҳаҷм ва дастрасии захираҳои қарзиро барои соҳаи савдо таъмин намоянд;

- таҳияи таҷрибаи истифодаи лоиҳаҳои намунавӣ бо мақсади таъмини ҷолибият ва шаффофияти равандҳои сармоягузорӣ бо истифода аз механизмҳои субсидияҳои давлатии онҳо, дар ҳоле ки механизмҳои субсидияи ғайрӣ бояд дар сатҳи буҷетҳо васеъ истифода шаванд; фазои мусоиди сармоягузорию дар минтақаҳо таъмин намуда, фаъолшавии равандҳои сармоягузорию таъмин намояд.

- дар доираи Барномаи давлатии рушди савдо ҳаҷми маблағгузорию нигоҳ дошта, индексатсияи маблағҳои ҷудошударо дар ҳаҷми таваррум таъмин намояд.

Бо дарназардошти нақши муҳими соҳибкории хурд дар таъмини суботи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, ташаккули низоми дастгирии давлатии онҳо бояд яке аз самтҳои муҳими сиёсати соҳаи савдо гардад, ба фикри мо, бояд тадбирҳои зерин андешида шаванд:

- ҳадди ақали ҳиссаи ҳаҷми 30 фоизи ҳаҷми қарздиҳии имтиёзноқро муайян намуда, онро ба соҳибкории хурд вогузор намояд;

- ташкили маҳзани лоиҳаҳои инноватсионӣ ва бизнес нақшаҳо, таъмини дастрасии қушод барои соҳибкорони потенциалӣ, аз ҷумла тавачҷуҳи махсус ба лоиҳаҳои воридотивазкунанда;

- соддагардонии тартиби дархост барои дастгирии давлатӣ ва субсидияҳои соҳибкории хурд;

- муҳайё намудани шароит барои тақмили ихтисос ва савияи касбии роҳбарон ва кормандон бо истифода аз шаклҳои гуногуни омӯзиш, машварати инфиродӣ ва таъмини дастрасӣ ба хизматрасонии иттилоотӣ машваратӣ.

3. Рушди инфрасохтори иҷтимоӣ яке аз муҳимтарин унсурҳои ташаккул ва рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо мебошад. Барои ҳалли ин мушкилот, бояд шартҳои зерин риоя карда шаванд:

- ташкили фондҳои минтақавӣ тараққиёт барои муттаҳид намудани маблағҳои калони молиявӣ барои нигоҳ доштан ва инкишоф додани инфраструктураи савдо дар асоси иштироки саҳомии бучетҳои давлатӣ, маблағҳои корхонаҳо ва аҳоли;

- ташаккули сиёсати нави шаҳрсозӣ ва техникӣ, ки татбиқи равишҳои инноватсиониро дар таҳияи нақшаҳои генералии рушди комплексӣ, таъмини мавҷудияти объектҳои инфрасохтори иҷтимоӣ, аз ҷумла таҳияи лоиҳаҳои намунавӣ сохтмони манзил ва биноҳои ҷамъиятӣ.

Ноил шудан ба ин ҳадаф ҳалли вазифаҳои стратегии зеринро дар бар

мегирад:

1) такмили мундариҷа ва усулҳои таълим, ки ба мақсадҳои:

- ташаккули системаи таълими муттасили савдои чакана ва коркарди технологияҳои муосир, ки ба талаботи ояндаи ташаккули савдои чакана мувофиқанд;

- таъмини азхуд намудани дониш, малака ва малакаи касбии хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ барои рушди инноватсионии ҳамаи соҳаҳо;

- аз худ намудани салоҳиятҳои амалии касбии донишҷӯён, аз ҷумла аз худ намудани малакаҳои кор бо технологияи инноватсионӣ, шиносӣ бо технологияҳои навтарини соҳаи савдои чакана;

- рушди салоҳиятҳои умумии касбӣ ва фарҳангии умумии донишҷӯён, ташаккули арзишҳо ва муносибатҳои онҳо ба ҷаҳолияти соҳибкории экологӣ;

- ҷорӣ намудани технологияҳои нави ҷаҳол ва усулҳои таълим; дар раванди таълим истифода бурдани шаклҳои пешқадами ташкили илмӣ меҳнат, васеъ омӯхтани дигаргуниҳои инқилобии тараққиёти илму техника;

- муқаррар намудани таносуби оптималии байни дарсҳои назариявӣ ва амалӣ, давраҳо ва фанҳо дар сохтори барномаи таълимӣ;

- татбиқи принсипи ягонагии таълими назариявӣ ва истеҳсолӣ дар моделсозии дидактикӣ ва таъмини техникӣ раванди таълим;

2) рушди нерӯи илмию инноватсионӣ дар соҳаи савдои чакана, дар асоси:

- ҷаҳол намудани таҳқиқоти илмӣ дар муассисаҳои таълимӣ, ташаккули муҳити тавлиди дониш;

- истифодаи самараноки нерӯи илмию техникӣ муассисаҳои таълимӣ бо роҳи ташкили системаи интиқоли дониш ва технологияҳои илм ба равандҳои истеҳсолӣ бо мақсади тезонидани рушди рақамикунонии соҳа;

- бо истифода аз комёбиҳои навтарини прогресси илму техника тайёр кардани мутахассисони соҳибихтисос ва кадрҳои илмию педагогӣ баҳри соҳаи савдо таъмин карда шавад;

- ҷалби васеъ ба раванди тадқиқоти бунёдӣ ва амалӣ, ки аз ҷониби донишҷӯён дар сатҳи зарурӣ анҷом дода мешаванд;

- таъмини ҳамгирии зичи фаъолияти илмӣ, истеҳсолӣ ва равандҳои таълимӣ;

– муҳайё намудани шароит барои ҳифзи моликияти зеҳнӣ ва ҳуқуқҳои муаллифӣ муҳаққиқон ва таҳиякунандагони маҳсулоти илмию техникӣ, ҳамчун асоси таҳким ва рушди тадқиқоти илмӣ;

- рушди соҳибқории инноватсионӣ, ташкили корхонаҳои инноватсионӣ, ки ҷорӣ намудани коркардҳои илмӣ амалиро дар соҳаи савдо таъмин менамоянд;

- ба вучуд овардани базаи сифатан нави таҷрибавию истеҳсолии муассисаҳои таълимӣ;

- инкишоф додани шаклҳои прогрессивии ҳамкориҳои илмию техникӣ бо ташкилотҳои илмӣ, лоиҳакашӣ, технологӣ ва корхонаҳои саноатӣ.

Чунон ки маълум аст, бинобар инкишофи институтсионалии илмӣ аз эҳтиёҷоти сектори воқеии иқтисодиёт, қисми зиёди идеяҳо ва таҳияҳои тавлидшуда дар истеҳсолоти хоҷагии кишлоқ бетаъсис мемонанд.

Бо дарназардошти маҳдуд будани захираҳои буҷетӣ, маблағгузориҳои буҷети давлатии соҳаи илми савдои чакана ва инноватсияро метавон яке аз монеаҳои институтсионалии тақрористеҳсоли самараноки сармояи зеҳнӣ ва инсонӣ арзёбӣ кард.

Дар баробари ин, гузаштани пурра ба маблағгузориҳои хусусии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ аз сабаби аҳамияти истисноии иҷтимоии ин соҳаи рушди иқтисодии кадрӣ ва тавачҷӯҳи нокифояи бахши хусусӣ ба он имконнопазир аст. Аз ин лиҳоз, модели шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ, ба назари мо, беҳтарин варианти тақсими хатарҳо ва ҷалби маҷмӯии захираҳо ба ин самт мебошад, ки барои рушди иқтисодии кадрӣ ниҳоят муҳим аст.

Дар ин росто, таҷрибаи донишгоҳи Ҳолландии Вагенинген дар бунёди ба истилоҳ «Водии озуқаворӣ» (Водии озуқаворӣ), ки аналоги кишоварзии водии Силикон мебошад, тавачҷӯҳи хоса дорад. Бо мақсади таъмини

кормандони худ бо лоиҳаҳои чолиб ва тамаркузи муштариёни эҳтимолӣ дар атрофи худ, донишгоҳ бо даҳ пажӯҳишгоҳи махсуси тадқиқотӣ муттаҳид шудааст. Ба ин лоиҳа як қатор истеҳсолкунандагон, аз ҷумла, яке аз пешвоёни ҷаҳонии саноати шир, Friesland Campina дохил шуданд. Ҳоло водии хуруқворӣ бештар аз сад корхонаю ташкилот дорад, ки дар ин ҷо идораи худро доранд. Фрисланд Кампина бо кушодани филиали маркази тадқиқоти худ дар донишгоҳ ва мучаҳҳазонидани он бо таҷҳизоти навтарини таҳқиқотӣ пеш рафт. Донишгоҳ Ҷоидаи секарата мегирад: омӯзгорон лоиҳаҳои илмӣ худро амалӣ намуда, сатҳи касбии худро баланд мебардоранд; донишҷӯён дар ин ҷо таҷриба меомӯзанд ва довталабон он қадар зиёданд, ки онҳо бояд аз озмун гузаранд.

Дар доираи барномаҳои мақсаднок барои дастгирии илми соҳавии ҷӣ фундаменталӣ ва ҳам амалӣ институти маблағгузории якҷояро васеътар истифода бурдан зарур аст. Дар асоси ин мо ба мақсад мувофиқ мешуморем, ки фонди махсуси дастгирии илми таҳқиқотӣ аз ҳисоби мутахассисони дахлдори намояндагии сектори воқеии иқтисодиёти соҳаи савдо ташкил карда шавад.

3. Самараи таълими салоҳиятнокро бо роҳи зерин баланд бардоштан зарур аст:

- таъсиси механизми ташкилию технологияи ҳамкории намояндагони бизнеси савдои чакана бо муассисаҳои таълимӣ савдои чакана дар асоси принципҳои зерин:

- мутобиқ намудани барномаҳои асосии таълимӣ муассисаҳои таълимӣ ба талаботи муосир, ҷорӣ намудани шаклҳои нави таълим, пеш аз ҳама, ба амалия нигаронидашуда, инчунин баҳодиҳии мустақилонаи сифати таҳсилоти касбӣ дар натиҷаи таҳсилоти касбӣ.

- аккредитатсияи давлатии барномаҳои таълимӣ ва аттестатсияи тахассуси касбии хатмкунандагон.

- баланд бардоштани сатҳи иштироқи мутахассисони корхонаҳои соҳаи савдо ва марказҳо онҳоро дар таҳияи стандартҳои тахассусии касбӣ;

- рушди шаклҳои шарикӣ давлатӣ ва бахши хусусӣ ва маблағгузори бисёрканалӣ, пеш аз ҳама мақсадноки таълими пудратӣ дар соҳаи тайёрии касбии кадрҳои савдо;

- ҷалб намудани роҳбарони корхонаҳои пешқадами соҳаи савдои чакана дар ташкили таҷрибаомӯзии истеҳсолӣ, иштирок дар қори комиссияҳои аттестатсионии давлатӣ, инчунин дар раванди таълим, яъне ташкили машғулиятҳои берун аз синфӣ;

- дар қонунгузорӣ муттаҳид намудани тадбирҳои дастгирии давлатии корхонаҳои савдои чакана, равона кардани маблағ барои тайёр кардан, тақмили ихтисос ва бозомӯзии касбии кадрҳо;

- мутобиқ намудани арза ва тақозо дар бозори меҳнат бо назардошти рушди дурнамои комплекси савдо;

- баланд бардоштани нақши иттиҳодияҳои таълимию методӣ, ташкили шаклҳои гуногуни шарикӣ шабакавӣ, аз ҷумла донишгоҳҳои шабакавӣ. Яке аз намунаҳои муваффақ таҷрибаи донишгоҳҳои Фаронса мебошад, ки дар лоиҳаҳои таълимии шабакавӣ дар сатҳи якҷанд минтақаҳо муттаҳид шудаанд. Ин имконият медиҳад, ки таҷрибаи пешқадам истифода бурда, ҳароҷот бо ҷалб намудани мутахассисони баландихтисос, инчунин ҳароҷоти бо таҷҳизонидани базаи моддӣ дар як қатор соҳаҳои омӯзиш кам карда шавад. Намунаи татбиқи равиши шабакавӣ дар фазои таълимӣ, таълими фосилавӣ барои донишҷӯён бо истифода аз технологияҳои ҳаттӣ, мониторинги технологияҳои нав, инчунин татбиқи лоиҳаҳои муштараки илмӣ ва инноватсионӣ. Ин имкон медиҳад, ки кадрҳо, иқтидори илмӣ, таълимӣ, методӣ ва моддӣ ҳар як донишқадаи ба ин соҳтор дохилшуда самараноктар истифода бурда, сифати тайёрии донишҷӯён беҳтар карда шавад.

♣ яке аз вазифаҳои муҳимтарин тайёр кардан ва ҷалб намудани доктарабони қобилиятнок мебошад, ки ба ин вазифа тавассути ба амал баровардани тадбирҳои зерин ноил шудан мумкин аст:

♣ ба вуҷуд овардани системаи таълими муттасил аз руи принципи «таълимоти томактабӣ – мактаб – касб – таълими касбии иловагӣ».

♣ барпо намудани сети синфҳои махсус бо иштироки мактабҳои олии ва техникумҳои махсус, инкишоф додани таълими фосилавӣ;

♣ муҳайё намудани муҳити рақобатпазири таълимӣ дар системаи таҳсилоти касбӣ, ки ба хусусиятҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, миллию фарҳангии рушди ҷумҳури ҷавобгу бошад;

♣ ташкили системаи тақмили ихтисоси кадрҳои педагогии МТОК;

♣ ташкили системаи самарабахши бо қор таъмин намудани хатмкунандагони МТОК, аз ҷумла бо роҳи инкишофи таълими мақсадноки шартномавӣ;

♣ гузаштан ба механизмҳои озмунӣ ва шартномавии маблағгузорию муассисаҳои таҳсилоти касбӣ (маблағгузорӣ аз ҷониби қордиҳандагон);

♣ сифатан баланд шудани дараҷаи касбӣ ва таҳассусӣ, вазъи иҷтимоӣ ва некуаҳволии моддии кадрҳои педагогӣ ва қорқунони системаи маориф;

♣ ташкили муассисаҳои таълимии муттаҳидашуда (ҳамгирой) дар шакли комплексҳои университетҳои соҳавӣ, ки зинаҳои гуногуни таълими касбиро муттаҳид менамоянд.

♣ намунаи ҳалли пурсамари ин масъала ташкили комплексҳои донишгоҳиест, ки таълими бисёрзинагии пайвастаро ба амал мебароранд. Дар бобати ба вуҷуд овардани чунин система, аз ҷумла, дар шаҳри Душанбе, ки дар базаи иттифоқи Тоҷикматлубот бо иштироки Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон ташкили шабакаи синфҳои маҷозӣ, ки муҳасилини онҳо дар гурӯҳҳои махсус мехонанд, хеле зарур аст, яъне донишҷӯ мехвар ё донишҷӯ дорои салоҳияти касбӣ. Ҳамин тариқ, донишгоҳ довтолабони ботаҷрибаи касбӣ қабул карда метавонанд, ки зиёда аз 95% онҳо баъди хатми таҳсил дар комплекси савдо қору фаъолият карда метавонанд. Ба ҳамин тариқ, самараи тамоми системаи таълими касбии мутахассисони соҳаи савдо хеле баланд мешавад.

Ғайр аз ин, ба фикри мо, барои баланд бардоштани самараи маорифи бозсозии системаи бозомузии касбӣ ва тақмили ихтисоси кадрҳоро барои соҳа, ба самтҳои зерин равона қардан ниҳоят муҳим аст.

- рушди шаклҳои алтернативии шуғл дар соҳа;
- рушди соҳибкорӣ дар соҳаи савдои рақамӣ;
- рушди инфрасохтори молиявӣ, аз ҷумла рушди кооператсияи қарзӣ;
- рушди институтҳои ҷомеаи шахрвандӣ ва ҳифзи ҳуқуқи кормандони соҳаи савдо, системаи дастгирии давлатии тичоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти зеҳнӣ;

- тайёр намудани кадрҳо барои фаъолияти инноватсионӣ;
- азнавсозии иқтисодии соҳаи савдо дар асоси навигарҳои технологӣ.

Мо, фароҳам овардани шароитро барои ба ин соҳаҳо дохил шудани кадрҳои ҷавон самти дигари беҳтар намудани қори соҳаҳои илму маориф зарур мешуморем.

Бо ин мақсад бояд тадбирҳои зерин андешида шаванд:

- кам кардани синни миёнаи олим, тавассути додани мақоми махсус ба кормандони илмӣ бакалавр, таъмини сатҳи дахлдори музди меҳнат, бо манзил ва имконияти истифодаи лабораторияҳо дар марказҳои илмӣ;

- тақмили механизми маблағгузори илм ва маорифи савдои ҷаҳона: барномаҳои мақсаднок, фаъолгардонии маблағгузори рақобатӣ;

- маблағгузори барномаҳои рушди инноватсионии донишгоҳҳои савдои ҷаҳона ва таъсиси марказҳои илмӣ дар заминаи онҳо;

- тақмили фаъолияти донишгоҳҳои соҳавӣ тавассути аккредитатсияи давлатӣ бо иштироки корфармоён;

- рушди системаи дастгирии баъдидипломӣ ба хатмкунандагон;

- ташкил намудани иттиҳодияҳои хатмкунандагони МТОК;

- ҳамоҳангсозии кӯшишҳои давлатӣ оид ба дастгирии илми тавассути пурзӯр намудани нақши ҳамоҳангсози Вазорати иқтисод ва рушди савдо дар татбиқи қорҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, ки аз ҷониби донишгоҳҳо ва институтҳои илмӣ гузаронида мешаванд;

- таҳкими ҳамоҳангсозии марказ ва минтақаҳо дар раванди дастгирии инфрасохтори донишгоҳҳо;

- ташаккули системаи экспертизаи илмию техникаи лоиҳаҳои илмӣ бо

чалби коршиносони мустақил аз баҳши воқеӣ.

Илова бар ин, мо зарур мешуморем, ки як қатор вазифаҳои афзалиятноки дигарро бо мақсади фароҳам овардани инфрасохтори самараноки молиявӣ барои рушди инноватсионии иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдои чакана ҳал намоем. Якум, ин таъмини дастрасии озод ба захираҳои молиявии соҳибкории хурду миёна дар соҳаи савдои чакана тавассути беҳтар намудани фаъолияти сармоягузори бонкҳо ва дигар ташкилотҳои молиявӣ қарзӣ, инчунин қорӣ намудани шаклҳои муосири қарздиҳӣ ва рушди низоми маблағгузори венчурӣ мебошад. Дуюм, ин ташаккули пешниҳоди маҳсулоти дастрасии молиявӣ: кредитӣ, молиявӣ, суғуртавӣ, лизингӣ ва ғайра мебошад. Сеюм, ин таъмини талаботи устувори молу хизматрасониҳои корхонаҳои хурд тавассути фармоиши давлатӣ; таъмини дастрасии ҳамаи субъектҳои соҳибкории хурд ба иншооти инфрасохтори технологӣ, баланд бардоштани дастрасии таҳсилот (таълими такмили ихтисос, бозомӯзии касбӣ, гирифтани маълумоти дуҷуми оӣ) барои намояндагони соҳибкории хурд ва миёна дар баҳши савдои чакана; дастгирии иттилоотӣ; кам кардани монеаҳои маъмуриё, ки харочоти иловагиро дар рафти коғазбозӣ, гирифтани иҷозатномаҳо, гирифтани кредитҳо, кредитҳои истеъмоӣ ғайра мебошад.

4. Муҳимтарин шартҳои рушди иқтисодии дар соҳаи савдои чакана фароҳам овардани шароит барои истифодаи самараноки сармояи инсонӣ дар соҳаи савдои чакана мебошад.

Барои ҳалли ин масъала, аз нуқтаи назари мо, ҳам аз механизмҳои танзими давлатӣ ва ҳам баланд бардоштани нақши институтҳои танзими давлатии муносибатҳои меҳнатӣ истифода бурдан зарур аст.

Таъсиси инфрасохтори молиявӣ барои дастгирии рушди сармояи инсонӣ дар баҳши савдои чакана омили муҳиме мебошад, ки бояд як низоми ниҳодҳои бошад, ки ҳам давлат ва ҳам маблағгузори хусусиро таъмин мекунад. Аз як тараф, дастгирии молиявии рушди иқтисодии кадрӣ корхонаҳои савдои чакана ҳамчун омили инфрасохторӣ баромад кунад, аз ҷониби дигар, дастгирии бевоситаи молиявии корхонаҳо яке аз омилҳои

фаъолкунанда мебошад.

Дастгирии мустақими молиявӣ ҷузъи зарурии сиёсати давлатӣ оид ба рушди иқтисодии кадрӣ буда, дар раванди гузариш ба иқтисодиёти инноватсионӣ дар соҳаи савдои чакана аҳамияти ниҳоят калон дорад ва аз ин рӯ мо зарур мешуморем, ки таҷрибаи татбиқи он васеъ карда шавад.

Яке аз воситаҳои муассири баланд бардоштани самаранокии иқтисодии кадрӣ, ки дар таҷрибаи ҷаҳонӣ санҷида шудааст, метавонад дастгирии давлатии навоариҳои ташкилӣ (инноватсия дар ҷои кор) бошад. Ҳадафи ин дастгирӣ ҳавасмандгардонии навоарӣ дар соҳаи ташкили меҳнат, баланд бардоштани сифати ҷойҳои корӣ, баланд бардоштани маданияти ташкилӣ, баланд бардоштани малакаи кормандон мебошад. Дар кишвари мо ин намуди ёрии давлатӣ ҳануз васеъ паҳн нагардидааст, балки дар Аврупои Ғарбӣ, ки дар он ҷо фондҳои дахлдор, барномаҳои давлатӣ ва минтақавӣ мавҷуданд, васеъ истифода бурда мешавад. Аз ҷумла, дар Белгия - Фонди инноватсионии ҷои кор, дар Финландия - TUKES (Финландия рушди ҷои кор) барномаи рушди ташкили меҳнат, дар Олмон - Консепсияи барномаи давлатии «Рушди инноватсионии шароити меҳнат» (Консепсияи ҷаҳорҷӯбаи миллии «Рушди инноватсионии Кор – ояндаи кор»), Барномаи минтақавии Рейн-Вестфалияи Шимолӣ «Модернизатсия ба кор нигаронидашуда»; дар Италия - Барномаи минтақавии минтақаи Эмилия-Романья «Саломатӣ ва бехатарӣ дар кор», Эмилия-Романья).

Ба андешаи мо, ин навъи дастгирӣ бояд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода шавад, зеро навоариҳои ташкилӣ дар рушди инноватсионии иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдои чакана аҳамияти аввалиндараҷа доранд, ки онҳоро ба беҳтар кардани шароити истеҳсолот ва меҳнат равона мекунанд.

Дар баробари ин барои корхонаҳое, ки ба ин намуди дастгирӣ муроҷиат мекунанд, меъёрҳои аниқ муқаррар кардан зарур аст. Меъёрҳо бояд ҳаёту фаъолияти корхона, дараҷаи тақмили эҳтимолии ташкили кор, муҳлати иҷрои лоиҳа, таҳия ва ташкили бизнес-нақшаҳои савдо ва самарани иҷтимоию иқтисодии он, иштирок дар лоиҳаи дигар корхонаҳо ва муассисаҳои

таълимиро ба назар гиранд²⁵⁹.

Самти дигари дастгирии институтсионалӣ барои рушд ва истифодаи самараноки иқтидори кадрӣ соҳаи савдои чакана дар шаҳри Душанбе бояд нақш ва аҳамияти муассисаҳои пудрати коллективиро дар танзими муносибатҳои меҳнатӣ: иттифоқҳои касаба, иттиҳодияҳои коргарон, соҳибкорон, иттиҳодияҳои соҳавӣ, инчунин ба амал баровардани сиёсати дахлдори иҷтимоии давлат баланд бардорад.

Таҳлили мо дар рафти таҳқиқот нишон медиҳад, ки дар айни замон бозори меҳнат бо тамоюли танзими муносибатҳои меҳнатӣ тавсиф мешавад, ки ин дар қӯшиши соҳибкорон барои комилан истисно кардани иштироки намояндагони коллективи коргарон дар идоракунии корхонаҳо зоҳир мешавад. Дар айни замон нақш ва аҳамияти ташкилотҳои иттифоқҳои касаба хеле паст шуда буд.

Зимнан, дар кишварҳои иқтисоди бозаргонии ба иҷтимоӣ нигаронидашуда, ба истилоҳ иқтисодҳои бозаргонии ҳамоҳангшуда, баръакс, институтҳои танзими шартномавии коллективи муносибатҳои меҳнатӣ қобилиятнокии худро гум накардаанд. Ба ин мавҷудияти робитаҳои устувори байни институтҳои миллии танзими муносибатҳои меҳнатӣ ва сохторҳо дар сатҳи корхона мусоидат намуд. Дар баробари ин, фаъолияти пурсамари муносибатҳои шартномавии коллективиро дар сатҳи миллии на танҳо иттифоқҳои касаба, балки ба андозаи зиёд намояндагони соҳибкорон таъмин мекунанд, ки дар фаҳмиши он ҳамкорӣ бо кормандон дар сатҳи корхона қорӣ намудани стратегияи самарабахши истеҳсолотро ифода менамояд.

Ин мантиқи стратегияи соҳибқорӣ бояд аз ҷониби давлат дар ҷараёни татбиқи сиёсати дахлдори меҳнат ва шуғли аҳоли дар сатҳи миллии дастгирӣ карда шавад.

---

²⁵⁹ Афанасьева, Л. А., Меньшикова, М. А., Пронская, О. Н., Рюмшин А. В., Ходыревская В. Н. Формирование сбалансированной системы показателей как элемента стратегического управления персоналом организации / Л. А. Афанасьева, М. А. Меньшикова, О. Н. Пронская, А. В. Рюмшин, В. Н. Ходыревская // Экономика и предпринимательство. – 2019. – № 1 (102). – С. 1061–1066.

Бояд ба назар гирифт, ки таҳияи стратегияи муассири рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши савдои ҷумҳурии бидуни ташаккули консепсияи ягонаи сиёсати давлатии кадрҳо дар соҳаи савдои чакана ғайриимкон аст, ки бояд маҷмуаи рушди иқтисодии кадриро дар соҳаи савдои чакана инъикос намояд. Расман андешаҳои собит оид ба ҳадафҳо, вазифаҳо, самтҳои асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи рушди иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдо, дорои принсипҳо ва меъёрҳои равшан, ки ба воқеияти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва мушкилоти имрӯза мувофиқат мекунанд.

Моҳияти сиёсати давлат дар соҳаи рушди иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдо таҳия ва татбиқи маҷмуи барномаҳои дарозмуддати аз ҷиҳати илмӣ асосёфта, ки ба фароҳам овардани шароите, ки рушди неруи инсониро таъмин менамоянд, сармоя дар деҳот ва истифодаи самараноки онро дар соҳаи савдои чакана дар сатҳи ҷумҳурий, минтақаҳо ва истеҳсолкунандагони алоҳида бо мақсади таъмини амнияти озуқаворӣ ва сатҳи баланди зиндагии мардум кафолат диҳад, иборат аст.

Дар доираи таҳқиқи рушди иқтисодии кадрии савдои чакана бо самтҳои асосӣ муайян карда шудааст, ки онҳо паҳлӯҳои мухталифи такмилдиҳии савдои чаканаро таҷассум менамоянд. Мавриди зикр аст, ки бо дарназардошти самтҳои муайяншуда, мо бояд механизми асоснокшудаи иқтисодии кадриро такмил дода, самти таҳқиқотро натиҷагирӣ намоем. Маҳз дар идомаи таҳқиқ ба ин масъала нуқтаи назари худро равшан хоҳем кард.

5.2. Такмили механизми раванди идоракунии иқтисодии кадрӣ савдо

Барои эҷоди механизми татбиқи низоми инноватсионии рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши иқтисодии савдо пеш аз ҳама ҳуди мафҳуми «механизм» -ро муайян кардан зарур аст. Одатан дар назарияи иқтисодӣ мафҳуми «механизм» -ро маъмулан маҷмӯи тадбирҳои нақшавӣ, молиявӣ, молию бозорӣ, ташкилию маъмурӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва дигар тадбирҳои мефаҳманд, ки ба рафтори субъектҳои хоҷагидор барои расидан ба мақсади муайян таъсир мерасонанд. Аз ҷумла, ба қавли Л.И. Абалкин, механизми хоҷагидорӣ системаест, ки аз як тараф шаклу усулҳои бевоситаи истеҳсолии таъсиррасонии равандҳо, аз тарафи дигар шаклу усулҳои таъсири сиёсӣ идеологиро ба субъектҳо дар бар мегирад.

Умуман, бо ин муносибат розӣ шуда, Ю.М. Осипов механизми хоҷагидориро «маҷмӯи усул ва воситаҳои таъсиррасонӣ ба равандҳои иқтисодии танзими онҳо» муайян мекунад. Норавшанин ин мафҳумро таъкид карда, Ю.М. Осипов қайд мекунад, ки механизми иқтисодӣ «ҳамчун сохтори иерархӣ кор мекунад, ки ба маркази кашаи шуда, аз ҷониби марказҳо мутамарказ шуда, на аз поён ба боло, балки аз боло ба поён, системаи ташкилию маъмурӣ амал мекунад».

Дар вақти омӯхтани асосҳои субъективии механизми хоҷагӣ Ю.М. Осипов ба сохтори он институтҳо дохил мекунад, ки аз нуқтаи назари у системаи ҷамъиятии «субъектҳои хоҷагидориро бо механизмҳои хоси иқтисодии худ ва тамоми системаи муассасаҳои ҷамъиятии иқтисодие, ки фаъолияти субъектҳои хоҷагидориро танзим мекунанд» ифода мекунад.

Дар идомаи таҳаввулоти таҳқиқот оид ба механизми иқтисодӣ, ҳамчун қисми таркибии механизми хоҷагидорӣ Д.В. Ходос онро ҳамчун «системаи кушоди доимо инкишофёбанда, ки аз маҷмӯи унсурҳои ба ҳам алоқаманд иборат аст, ки ба истифодаи самараноки замин, меҳнат, захираҳои моддӣ ва молиявӣ дар раванди истеҳсолот, таъмини рушди устувори он нигаронида шудааст» пешниҳод мекунад.

Дар назарияи механизмҳои иқтисодӣ аз ҷониби Лев Хурвитс механизми иқтисодӣ ҳамчун раванди таъсири мутақобилаи субъектҳо ва маркази раванди ҳамкорӣ баррасӣ мешавад, ки имкон медиҳад, ки ба ҳадафи додашуда ҳангоми ҳамроҳсозии манфиатҳои ҳама субъектҳо, ки дар бораи фаъолияти ҷорӣ ҳолати система маълумоти гуногун доранд, ноил гарданд. Дар баробари ин, Л.Хурвитс шартҳои самаранокии механизмро ҳамчун мувофиқати ангеҷаҳои муайян мекунад, ки ҳамчун шартҳои ҳатмии рафтори оқилонаи субъектҳо амал мекунанд.

Ҳамин тариқ, дар робита ба объекти таҳқиқоти мо механизми иқтисодӣ маҷмӯи роҳҳои идоракунии ва ҳамкорӣ бо субъектҳои хоҷагидор мебошад, ки вазифаи мақсаднокӣ он идоракунии оқилона ва рушди иқтисодии кадрӣ дар иқтисодиёти соҳаи савдо мебошад.

Ҳангоми таҳияи механизми татбиқи системаи инноватсионии рушди иқтисодии кадрӣ дар иқтисодиёт бояд ба назар гирифта шавад, ки системаи рушди инноватсионӣ ба концепсияи пешрафти инноватсионии технологӣ асос ёфтааст, ки консентратсияи ниҳонии захираҳо барои эҷоди нуқтаҳои пешрафт ва фароҳам овардани шароит барои васеъ паҳн намудани таҷрибаи инноватсионӣ ҳангоми татбиқи стратегияи дида мешаванд.

Дар маркази татбиқи системаи инноватсионии рушди комплекси марказҳои тижоратӣ бояд истифодаи комплекси омилҳои истеҳсолии доништалаб дар фаъолияти технологӣ, иқтисодӣ, ташкилию идоракунии, таъмини рақобатпазирии устувори корхонаҳо ва маҳсулоти онҳо ба роҳ монда шавад. Аз ин рӯ, самаранокии фаъолияти механизми рушди инноватсионӣ, аз нуқтаи назари муаллиф, дар аввал бо возеҳӣ гузоштани ҳадафҳо ва вазифаҳои концептуалӣ, объективии муайяншудаи илмталаб омилҳои истеҳсолӣ, асосноккунии муфассали самтҳои афзалиятнок ва шаклҳои истифодаи инноватсия, инчунин асосҳои институтсионалии рушди инноватсионии системаи савдои чакана ифода намудааст, муайян карда мешавад. Аз нуқтаи назари В. Моисеев ва К.Ю. Прокофев, раванди татбиқи системаи инноватсионии рушди савдо бояд ба иштироки фаъолони давлат дар ташкили

фазои мусоиди инноватсионӣ ва ташаккули системаи дастгирии фаъолияти инноватсионии субъектҳои системаи инноватсионии савдо асос ёбад. Ба андешаи онҳо, шартҳои асосие, ки татбиқи бомуваффақияти стратегияи пешравии инноватсионӣ ва технологиро таъмин мекунад, инҳоянд: муттаҳид намудани кӯшишҳои давлат ва сохторҳои соҳибкорӣ дар самти муттаҳидсозии захираҳои инноватсионӣ ва сармоягузорӣ дар самтҳои афзалиятноки инноватсионии марбут ба марҳилаҳои ниҳонии режими панҷуми технологӣ ва гузаштан ба технологияи режими шашум; рушди афзалиятноки инфрасохтори инноватсионӣ, истифодаи шаклҳои самарабахши ташкили фаъолияти инноватсионӣ, тайёр намудани кадрҳои баландхатисос ба инноватсия нигаронидашуда; нақши аввалиндараҷаи давлат дар маблағгузорию инноватсионии асосӣ дар бахшҳои афзалиятноки иқтисодӣ, фароҳам овардани фазои мусоиди инноватсионӣ, мусоидат ба рушди маблағгузорию венчурӣ барои лоиҳаҳои инноватсионӣ, ҳавасмандгардонии содироти маҳсулоти илмталаби ватанӣ ва рушди воридотивазкунанда; рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи инноватсия ва технология.

Чун қоида механизми татбиқи низоми инноватсионии рушди низоми иқтисодӣ бо механизми татбиқи рушди инноватсионии он муайян карда мешавад. Ҳамзамон як қатор муҳаққиқон онро унсури асосии механизми идоракуниро инноватсия медонанд.

Аз ин мавқеъ, алгоритми таҳия ва татбиқи стратегияи рушди инноватсионии иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо марҳилаҳои ташаккул, татбиқи стратегияи рушди инноватсионии он ва назорати татбиқи онро инъикос мекунад.

Ҳамзамон, раванди татбиқи стратегияи рушди инноватсионии иқтисодии кадрӣ ташкили идоракунии рушди инноватсионии сармояи инсониро тавассути таъмини ҳамоҳангии фаъолияти субъектҳои бозори меҳнат, ки бо афзоиши иқтисодии кадрӣ ва баланд бардоштани самаранокии истифодаи он; мониторинги таъсири омилҳои беруна ва дохилӣ ба рушди иқтисодии кадрӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии он; арзёбии тағйироти

сифатӣ ва миқдори он ва имконпазирии татбиқи минбаъдаи стратегия дидан мумкин аст.

О.С. Чечин механизми рушди иқтидори кадриро дар заминаи рушди инноватсионии минтақа баррасӣ намуда, зерсистемаҳои зеринро дар он таъкид мекунад: механизми дастгирии ташкилӣ, механизми дастгирии захираҳо; (механизми дастгирии ташкилӣ аз нуқтаи назари маҳдуд кардани вазифаҳо, ваколатҳо, самтҳои масъулият ва саҳм ба иқтидори инноватсионии системаи мавриди омӯзиш; механизми дастгирии захиравӣ, ки ба ташаккул, арзёбӣ ва истифодаи самараноки ҷузъи инноватсионии сармояи инсонӣ мусоидат мекунад); маҷмӯи нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва инфрасохтори рушди инноватсионии минтақа, ки барои муайян кардани сатҳи умумии рушди инноватсионии низоми иқтисодӣ ва сатҳи рушди инноватсионии иқтидори кадрӣ имкон медиҳад.

О.О. Аркова механизми рушди иқтидори кадриро ҳамчун як низоми дуқабатаи иҷтимоӣ иқтисодии ҳамкориҳои байни субъектҳои иҷтимоӣ сатҳҳои гуногун мефаҳмад: фардӣ, ки дорои хусусиятҳои сифатии намудҳои ба ҳам алоқаманди иқтидори кадрӣ (биологӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, зеҳнӣ ва таълимӣ) ва институтсионалӣ, ба ташаккули онҳо бо мақсади ташаккули сармояи умумии инсонӣ, ки ба талаботи иҷтимоӣ муосир барои рушди устувори иҷтимоӣ иқтисодӣ ҷавобгӯ мебошад.

Як зумра муҳаққиқон механизми танзими рушди инноватсионии низомҳои иҷтимоӣ иқтисодиро маҷмӯе мешуморанд, ки аз ҷузъи танзимкунанда, ташкилӣ, идоракунӣ ва иқтисодӣ молиявӣ иборат аст. Ҷузъи меъёриро ҳуқуқӣ заминаи меъёриро ба вучуд меорад, ки муносибатҳои байни давлат, соҳибкорӣ ва илмро танзим намуда, ташаккули механизми назорати риояи баробарии манфиатҳои субъектҳои муносибатҳои иқтисодиро таъмин менамояд. Дар доираи ҷузъи ташкилию идоракунӣ татбиқи механизмҳои танзими раванди инноватсионӣ, системаи идоракунии фаъолияти инноватсионии субъектҳои соҳибкорӣ, системаи мониторинги фаъолияти инноватсионӣ, таъмини инфрасохтори иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва ғ.

таъмин карда шудааст. Қисмати иқтисодию молиявӣ дастгирии фаъолияти сармоягузорӣ дар баҳши инноватсия, таъсиси фондҳои венчурӣ, дастгирии давлатии соҳибкории инноватсионӣ ва ғайраро дар бар мегирад.

Пас, ба гуфтаи М.Ю. Махотаева, О. Фихтнер ва О.В. Григорьева, механизми амалигардонии стратегияи рушди инноватсионӣ маҷмӯи сохторҳои ташкилӣ, шаклу усулҳои идоракунии, инчунин меъёрҳои ҳуқуқӣ мебошад, ки бо ёрии онҳо татбиқи стратегияи рушди инноватсионӣ амалӣ карда мешавад. Аз нуқтаи назари онҳо моҳияти механизми татбиқи системаи рушди инноватсионӣ дар таъсири мақсадноки комплекси сатҳҳои гуногуни идоракунии ба ҳамаи субъектҳои инноватсия бо мақсади ноил шудан ба ҳолати сифатан нави системаи иқтисодӣ мебошад. Ба андешаи муаллифон, ҳангоми ташаккули ин механизм бояд аз иқдоми зерин баромад кард.

Принсипҳои асосӣ: масъулият, мувозинати манфиатҳо, муттаҳид намудани захираҳои молиявӣ, истифодаи оқилонаи усулҳои идоракунии, истифодаи мақсадноки захираҳо, қонеъ гардондани талаботи гурӯҳҳои мақсаднок ва ғайра. Дар баробари ин, аз нуқтаи назари тадқиқотчиён механизми татбиқи стратегияи рушди инноватсионӣ блокҳои функционалии зеринро дар бар мегирад: механизми идоракунии фаъолияти инноватсионӣ, механизми фароҳам овардани шароит барои ҳамкории байнисистемавӣ дар соҳаи инноватсия, механизми барои маблағгузориҳои фаъолияти инноватсионӣ, механизми кластерӣ барои баланд бардоштани самаранокии раванди инноватсионии минтақавӣ.

Дар асоси таҳлили равишҳои назариявии мавҷудаи ташаккули сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо (Алтухов А.И., Богдановский В.А., Долгушкин Н.К., Козлов А.В., Панков Б.П., Proka N.I. et al.) ба назар мерасад, ки механизми муаллифии идоракунии сармояи инсонии баҳши савдо пешниҳод карда шавад.

Ҳангоми муайян кардани роҳҳои таъмини рушди инноватсионии сармояи инсонӣ, аввалан ҳуди мафҳуми «ривочи инноватсионии сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо» -ро муайян кардан зарур аст. Зери рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо мо рушди устувори чомеаи деҳотро дар назар дорем,

ки афзоиши сифатан иқтидор ва самаранокии иқтисодиёти деҳот, баланд бардоштани сатҳ ва беҳтар шудани сифати зиндагии мардуми деҳотро таъмин мекунад. Натиҷаи рушди устувори сармояи инсонии соҳаи савдо васеъшавии такрористеҳсолии чома иҷро намудани вазифаҳои хоҷагии халқи он (истеҳсолӣ, демографӣ, иҷтимоию фарҳангӣ, рекреатсионӣ, фазой ва коммуникатсионӣ, экологӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ) мебошад.

Аз нуқтаи назари назарияи менечмент, аз ҷиҳати сохторӣ, системаи рушди стратегияи сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо аз зерсистемаҳои идоракунии ва идорашаванда иборат аст, ки дар ягонагӣ предмети банақшагирии стратегӣ, инчунин механизми таъсири мутақобилаи онҳоро ташкил медиҳанд, ки маҷмуи салоҳиятҳо, принципҳо, усулҳо, қоидаҳо, меъёрҳо, расмиётеро дар бар мегирад, ки тартиби рушди стратегияи сармояи инсонии соҳаи савдо ва амалисозии амалҳои марбути идоракуниро нисбат ба объекти идоракуни танзим мекунанд.

Зерсистемаи назоратии системаи банақшагирии стратегӣ, мо дар назар дорем, ки як қисми он, ки нақшаҳои стратегиро таҳия мекунад, қарорҳои идоракунии стратегиро қабул ва паҳш мекунад, иҷрои нақшаи стратегиро таъмин мекунад ва дар зери системаи идорашаванда, ки онҳоро дар амал қабул ва амалӣ менамояд. Дар шароити иерархияи системаи банақшагирии стратегӣ, аксари пайвандҳои он вобаста ба вазъияти мушаххас метавонанд ба зерсистемаи идорашаванда ё идорашаванда тааллуқ дошта бошанд. Системаи идоракунии одатан бисёрсатҳа аст. Дар баробари мақомоти худидоракунии маҳаллӣ системаи идоракунии мақомоти давлатӣ, намояндагони иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, субъектҳои хоҷагидориро манфиатҳои стратегӣ дар рушди сармояи инсонӣ дар бахши савдо дар бар мегирад.

Аз нуқтаи назари тадқиқоти мо механизми татбиқи системаи инноватсионии рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо маҷмуи принципҳо, сохторҳои ташкилӣ, шаклҳо, усулҳо, самтҳои таъсири мустақим ва ғайримустақим ба хусусиятҳои сифатӣ ва миқдорӣ мебошад. Сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо вазифаи мақсаднок, таъмини такрористеҳсоли васеи он,

рушди устувори иҷтимоию иқтисодӣ, сифати баланди зиндагии мардумро дорад.

Системаи такрористеҳсол ва рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо ягонагии комплексҳои таълимӣ, илмӣ, истеҳсолӣ, иҷтимоӣ, субъектҳои хоҷагидорӣ, мақомоти дар сатҳҳои гуногун, марказҳои пешгӯии демографӣ, иқтисодӣ ва кадрӣ, инчунин ҷамъияти ғайридавлатӣ мебошад. Муассисаҳои, ки фаъолиятҳои ба фароҳам овардани шароит барои такрористеҳсол ва рушди сармояи инсонӣ дар баҳши кишоварзии иқтисодиёт нигаронида шудааст.

Мақсади асосии системаи идоракунии рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо фароҳам овардани шароит барои беҳтар намудани хусусиятҳои миқдорӣ ва сифатии сармояи инсонӣ, баланд бардоштани сатҳи истифодаи самараноки он тавассути таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва рушди комплекси савдо, инчунин баланд бардоштани дараҷа ва сифати зиндагонии аҳоли мебошад.

Концепсияи механизми татбиқи системаи инноватсионии рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо бояд аз он асос ёбад, ки савдо қисмати муҳимтарини низоми ҳудудӣ ва омили муҳимтарини суботи иҷтимоию сиёсӣ мебошад. Аз ин рӯ, ҳадафи идоракунии рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо фароҳам овардани шароит барои такрористеҳсол, рушд ва татбиқи пурраи сармояи инсонӣ дар баҳши иқтисодиёт бо дарназардошти талаботи шахсони алоҳида, корхонаҳо, давлат ва ҷамъият, ки дар рафти он тараққиёти устувори иҷтимоию иқтисодӣ таъмин карда мешавад.

Дар асоси вазифаи мақсаднок вазифаҳои асосии татбиқи системаи инноватсионии рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо аз инҳо иборатанд:

- таъмини рушди устувори баҳши савдо;
- ташкили сохтори касбӣ ва тахассусии кадрҳо, ки ба талаботи соҳа мувофиқ аст;
- таъмини рушди иҷтимоию иқтисодӣ;
- фароҳам овардани шароит барои баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли;

- муҳайё намудани шароит барои инкишофи татбиқи нерӯи инсонии шахс, корхона, умуман савдо.

Ҳангоми ташаккули механизми татбиқи системаи инноватсионии рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо бояд ба назар гирифта шавад, ки равандҳои такрористеҳсол ва рушди он як қатор хусусиятҳои доранд, ки бо амалан мавҷуд набудани стратегияи давлатии рушди сармояи инсонӣ, сохтори деформатсияи тайёр кардани мутахассисони соҳаи савдо ва минтақаҳои маҳдуди шуғл дар бозори меҳнат алоқаманданд, минтақаҳои, ки сатҳи пасти омодагии касбии кормандони соҳаи савдо, мавҷуд набудани низоми самарабахши ҳамкории давлат, субъектҳои хоҷагии қишлоқ дар тайёр кардани кадрҳои савдо, паст будани ҳосилнокии меҳнат ва рақобатпазирии корхонаҳои ватанӣ мебошад.

Ташаккули стратегияи татбиқи системаи инноватсионии рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо дар сатҳи минтақавӣ бояд дар асоси ҳамкории зичи мақомот, бахшҳои маориф, илм ва ҷомеаи соҳибкорӣ амалӣ карда шавад. Дар баробари ин раванди ин муносибат бояд ба риояи як қатор принципҳои асосӣ ёбад, ки шароити қоидаҳои ташаккули он ва хусусиятҳои инкишофи системаи сармояи инсониро инъикос мекунанд. Дар байни онҳо, аз нуқтаи назари мо, пеш аз ҳама, инҳоро ҷудо кардан лозим аст: принципҳои системавӣ, якпорчагӣ, иерархиявӣ, сохторбандӣ, мақсаднокӣ, афзалиятнокӣ, мутобиқшавӣ, баробарӣ, ошкорбаёнӣ, рушди ғайримувозинатӣ, ғайримутаносибӣ, хатгӣ будани дигаргуниҳо, шарикӣ ҷамъиятӣ ва ғ.

Дар баробари ин дар рафти муайян намудани мақсад манфиати давлат, территорияҳои мушаххас, доираҳои тичоратӣ бояд ба назар гирифта шавад. Мутобиқи стратегия маҷмӯи тадбирҳо таҳия карда мешаванд, ки ба фароҳам овардани муҳити инноватсионии рушди сармояи инсонӣ дар бахши савдо нигаронида шудаанд, аз ҷумла: такмили мундариҷа ва технологияи таълими муттасили савдо, таъмини ҳамкории мутақобилаи маориф, илм ва истеҳсолот, рушди инфрасохтори инноватсионӣ дар соҳаи савдо, пешбарӣ намудани кадрҳои ҷавон дар соҳа, мониторинги иқтисодии истеҳсолӣ ва захиравӣ дар

соҳаи савдо ва ғайра.

Бо дарназардошти нерӯи мавҷудаи инноватсионии соҳаи савдо барномаҳои мақсаднок таҳия мешаванд, ки татбиқи онҳо таъминоти илмӣ, захиравӣ, технологӣ, ҳуқуқӣ ва иттилоотиро дар бар мегирад (расми 58).

Дар асоси таҳлили таҷрибаи пешқадами идоракунии лоиҳаҳо инчунин стандартҳои дохилӣ ва байналмилалӣ дар ин самт пешниҳоди алгоритми зеринро барои татбиқи лоиҳаҳои рушди сармояи инсонӣ дар бахши тичоратӣ мувофиқ мешуморем: Марҳилаи 1-уми ин алгоритм оғоз ва интиҳоби лоиҳаҳоро дар бар мегирад, аз ҷумла: ҷамъовариҳои пешниҳодҳо оид ба татбиқи лоиҳаҳо аз ҷониби мақомоти давлатӣ, ширкатҳои хусусӣ ва намояндагони ҷомеа; арзёбии захираҳои эҳтимолӣ ва хатарҳои татбиқи лоиҳа; ташаккули мақсадҳои тараққиёти иқтисодӣ ва муайян кардани вазифаҳои лоиҳавӣ. Дар ин марҳила идеяҳои лоиҳа таҳия карда шуда, таҳияи пешакии он, асосноккунии техникӣ иқтисодӣ ва лоиҳаҳои алтернативии он баррасӣ мешаванд.

Дар марҳилаи 2-юм арзёбӣ ва сохторбандии лоиҳа анҷом дода мешавад, ки аз инҳо иборат аст: таҳияи консепсияи лоиҳа; интиҳоби модели шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ, ки барои татбиқ дар доираи лоиҳа тибқи барномаҳои рушди бахши савдои иқтисодӣ ва соҳаи иҷтимоӣ татбиқ карда мешавад; муайян намудани вариантҳои перспективии иштироки мақомоти ҳокимияти шаҳрӣ дар татбиқи он, инчунин шаклҳои дастгирии давлатии пешниҳодшуда (додани кафолатҳо, ҷудо кардани субсидияҳо, додани қарзҳо бо шартҳои гуногуни имтиёзнок ва ғайра); тартиб додани схемаи маблағгузорӣ ва тақсимои даромад; таҳлили нишондиҳандаҳои самаранокии иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологии лоиҳа. Татбиқи фаъолиятҳо дар ин марҳила ҷалби мустақилро талаб мекунад мутахассисони дорои таҳассуси зарурӣ ва таҷрибаи калони амалӣ бошанд.

Марҳилаи 3-юм ҷустуҷӯ ва гуфтушунид бо иштирокчиёни эҳтимолии лоиҳаро дар бар мегирад. Дар ин марҳила бояд ҷустуҷӯи пешакии сармоягузориҳои эҳтимолӣ, муайян кардани манфиатҳои эҳтимолии онҳо ва

дараҷаи тавачҷӯҳ ба лоиҳа, ки минбаъд хатари ҳалалдор шудани рақобат барои интиҳоби сармоягузoronро пешгирӣ мекунад. Пас аз анҷом додани расмиёти дахлдори озмун, аз ҷумла интишори эълон дар бораи озмун; қабули дархостҳо барои иштирок дар озмун; интиҳоби пешакии иштирокчиёни озмун; пешниҳоди пешниҳодҳои тендерӣ; арзёбии дархостҳои тендерӣ ва муайян кардани ғолиби озмун; бо ғолиби тендер шартнома оид ба шарикии давлат ва бахши хусусӣ баста мешавад.

Дар ҷадвали 5.2. талабот ба интиҳоби пешакии иштирокчиёни озмуни шарикияти давлатию хусусӣ пешниҳод карда мешавад.

Ҷадвали 5.2.

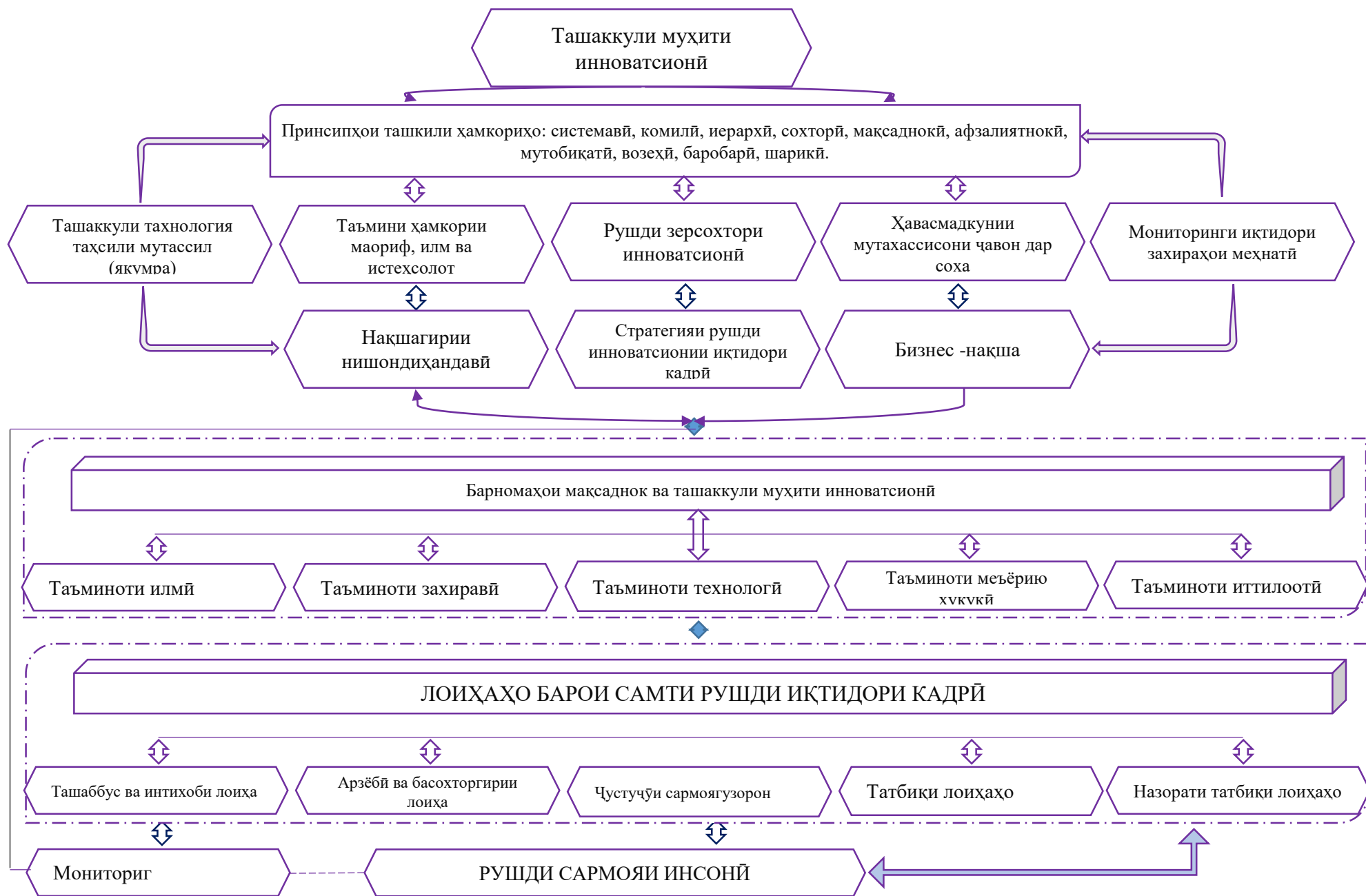
Талабот ба интиҳоби пешакии иштирокчиёни озмуни шарикияти давлатию хусусӣ

Талаботҳои умумии интиҳоби пешакӣ	Талаботи махсуси пеш аз таъхис
<p>Бақайдгирии дуруст дар макони бақайдгирӣ</p> <p>Набудани расмиёти барҳамдиҳӣ ё муфлисшавӣ нисбати иштирокчиҳои тендери ШДБХ оғоз шудааст</p> <p>Набудани қарз дар назди бучети ҳама гуна сатҳ нисбат ба андозҳо, пардохтҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ.</p> <p>Иштирок накардан дар ҳалли масъалаҳои марбут ба омода кардан ва гузаронидани тендери ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ</p> <p>Мавҷудияти гардиши муайяни солона ва дороиҳо, фоидаи соф (пас аз андоз) аз фаъолият</p> <p>Риоя накардани шартҳои манъи иштирок дар тендери ШДБХ, ки дар тендер муқаррар шудааст ҳуҷҷатгузори ва ғайра.</p>	<p>Доштани мақоми истехсолкунандаи савдо.</p> <p>Таҷрибаи амалисозии лоиҳаҳои марбут ба рушди сармояи инсонӣ</p> <p>Маблағгузории бидуни қонуншиканӣ, аз ҷумла аз ҳисоби маблағҳои қарзӣ, лоиҳаҳои шабех.</p> <p>Таҷрибаи ҷалби маблағгузории ғайридавлатӣ барои татбиқи лоиҳаҳо аз рӯи лоиҳаҳои ШДБХ ва ғайра. Дар давоми се соли охир батаъхир нагардидани музди меҳнат</p> <p>Хароҷоти умумии ширкат барои кормандон дар ин давра</p> <p>Ҳиссаи хароҷоти ширкат барои кормандон дар ҳаҷми фурӯш барои давра</p> <p>Хароҷот барои як корманд ва динамикаи онҳо</p> <p>Хароҷот барои соҳаҳои алоҳида ва барномаҳои фаъолияти ҳадамоти идоракунии кадрҳо ба як корманд.</p> <p>Таъсири барномаҳои амалӣ ба фаъолияти кормандон ва умуман корхонаҳо</p>

*Сарҷаишма. таҳияи муаллиф

Қобили зикр аст, ки бо мақсади гузаронидани интиҳоби пешакӣ барои иштирок дар озмуни лоиҳаҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар соҳаи рушди сармояи инсонӣ дар бахши савдо, дар баробари талаботи умумӣ

нисбати иштирокчиён, тавсия дода мешавад, ки як қатор талаботи махсус: мақоми истехсолкунандаи савдо, таҷриба дар татбиқи лоиҳаҳои марбут ба рушди сармояи инсонӣ; маблағгузори бидуни вайронкунӣ, аз ҷумла аз ҳисоби маблағҳои қарзӣ, лоиҳаҳои шабех; таҷрибаи ҷалби маблағгузори ғайридавлатӣ барои татбиқи лоиҳаҳо дар доираи нақшаи ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ, мавҷуд набудани қарзи музди меҳнат дар се соли охир; андоза хароҷоти умумии корхона барои кадрҳо; ҳиссаи хароҷоти ширкат барои кормандон дар ҳаҷми фурӯш дар давраи дахлдор; хароҷот барои як корманд ва динамикаи онҳо; хароҷот барои соҳаҳои алоҳида ва барномаҳои фаъолияти хадамоти идоракунии кадрҳо ба як корманд; таъсири барномаи амалишаванда ба фаъолияти кормандон ва умуман корхона.

Расми 58. - Стратегияи татбиқи инноватсионии рушди иқтисодии кадрӣ

Дар марҳилаи 4-ум татбиқи лоиҳа сурат мегирад, ки он бо мониторинг ва назорати иҷрои шартҳои созишномаи шарикии давлат ва баҳши хусусӣ аз ҷониби тарафҳо мусоидат карда мешавад (расми 58). Барои татбиқи самараноки лоиҳаҳои шарикии давлат ва баҳши хусусӣ дар соҳаи рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо бояд дар сохтори мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии сатҳи шаҳр Агентии рушди сармояи инсонӣ таъсис дода шавад, ки вазифаҳои он ҳамроҳангсозии фаъолияти фаъолияти мақомоти давлатӣ ва мунисипалӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, корхонаҳои соҳаи савдо дар соҳаи рушди сармояи инсонӣ; мониторинги иҷрои барномаҳои минтақавии рушди сармояи инсонӣ; таъминоти иттилоотӣ, ташкилӣ ва методии тадбирҳои ҷалби кормандон ба соҳаи савдои ҷаҳона; таъминоти иттилоотӣ ва методии корфармоён дар масъалаҳои таъмини захираҳои меҳнатӣ; дастгирии ҳамҷонибаи лоиҳаҳои сармоягузорӣ аз нуқтаи назари мавҷудияти онҳо бо захираҳои меҳнатӣ, пешниҳоди иттилоот дар бораи бозори меҳнат; татбиқи лоиҳаҳо ва ташаббусҳо оид ба рушди сармояи инсонӣ дар деҳот, рушди касбӣ ва мансаб; бо корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо, ки дар моликияти коммуналӣ нестанд, мувофиқи тартиби муқарраршуда дар бораи ҳамкорӣ дар тараққиёти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ шартнома банданд; ҷорӣ намудани таҷрибаи пешқадам дар системаи таҳсилоти иловагии касбӣ ва таълими касбӣ ва дигар вазифаҳо.

Ба маънои васеъ, системаи такрористеҳсол ва рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо бояд ҳамчун маҷмӯи субъектҳои муносибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ оид ба ҷамъоварӣ, ташаккул ва истифодаи малака, дониш ва дигар хусусиятҳои инсонӣ дар соҳаи савдо фаҳмида шавад.

Бояд гуфт, ки маҷмӯи унсурҳои, ки ба системаи такрористеҳсоли иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдо дохил мешаванд, ба таври қатъӣ муқаррар карда нашудаанд ва аз шароити мушаххаси иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ вобастаанд. Бо вучуди ин, натиҷаҳои тадқиқотҳои дар даҳсолаҳои охир гузаронидашударо ҷамъбасти намуда, он унсурҳои интегралро ҷудо кардан мумкин аст.

Якум, ин маҷмӯи муассисаҳои марбут ба системаи таълиму тарбия, системаи илмӣ ва муассисаҳои илмӣ мебошад.

Дуюм, унсурҳои инфрасохтори иқтисодӣ, субъектҳои фаъолияти иқтисодӣ – корхонаҳои савдо ва агросаноатӣ, инчунин дигар корхонаҳо ва корфармоён дар шаҳр, ки ба тақрористехсол, истифода ва рушди сармояи инсонии соҳаи савдо манфиатдоранд.

Сеюм, системаи институтҳои ҳокимияти давлатӣ ва муниципалӣ, сиёсати макроиқтисодӣ, шаклҳои гуногуни танзими давлатӣ ва ҳавасмандгардонии раванди тақрористехсол ва рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо.

Чорум, ин ҳама унсурҳои дигаре мебошанд, ки ба раванди тақрористехсоли сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо таъсир мерасонанд: рушди шароити бозор: бозорҳои омилҳои истеҳсолот ва бозори меҳнат, алоқа.

Бо усули пешниҳодшуда комилан розӣ шуда, мо чунин мешуморем, ки системаҳои асосии таъмини рушди инноватсионии иқтисодии кадрӣ бахши савдо инҳоянд:

- низомҳои миллӣ: илм, маориф, тандурустӣ, амнияти иҷтимоӣ, таъмини пур қардани соҳаи савдо бо сармояи инсонӣ бо хусусиятҳои зарурии сифатӣ;

- ҳудудҳои истифодаи иқтисодии кадрӣ: хусусиятҳои асосии демографӣ, шумора ва сохтори синну солӣ ва ҷинсӣ; саломатӣ ва ҳаракати табиӣ аҳоли нисбат ба иқтисодии табиӣ, иқлимӣ, биологӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, технологӣ, инноватсионии сатҳи минтақавӣ;

- механизми мониторинги иҷтимоӣ иқтисодии сармояи инсонии бахши савдо;

- зернизомҳои инфиродӣ-шахсии иқтисодии кадрӣ, ки талаботи шахс, ангеҷаҳои фаъолият, муносибатҳои психологӣ, манфиатҳо, арзишҳои ахлоқӣ, интизориҳо аз раванди фаъолияти меҳнатиро дар бар мегирад.

Ин зернизом, аз як тараф, ба фаъолияти зернизомҳои дигар таъсир мерасонад, зеро иқтисодии рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ бештар аз хусусиятҳои

сифатӣ ва миқдори он вобаста бошад, аз тарафи дигар, ба он зернизомҳои дигаре, ки ба фаъолияти зернизомҳо вазъи саломатӣ, сатҳи маълумотнокӣ, шуғл ва некӯахлоқии аҳоли ва ғайра ба таври назаррас таъсир мерасонад.

Ташаккули механизми самараноки идоракунии иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо инчунин бо татбиқи таъсири ташкилию иқтисодӣ ба зернизомҳои зерин алоқаманд аст:

- иқтисодӣ: аз ҷумла сохтори субъектҳои хоҷагӣ, таносуби меҳнат ва шуғл, дараҷаи тараққиёти қувваҳои истеҳсолкунанда ва муносибатҳои истеҳсолӣ; дар шароити бозор зарурати таъмини рушди устувори иқтисодӣ ҳамчун шартҳои рушди бомуваффақияти иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо ва дар маҷмӯъ ҷомеа дар марҳилаи дарозмуддат ва миёнамӯҳлат тағйир додани сифати ин афзоиш, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнатро тавассути истифодаи технологияи муосир, зиёд намудани ҳиссаи истеҳсолоти сертехнологии захираталаб дар соҳаи савдо;

- зерсистемаи «муносибатҳои иҷтимоию меҳнатӣ», ки фаъолияти иқтисодии аҳолии деҳот, сатҳи шуғл ва бекорӣ дар деҳот, бо кадрҳои соҳаи савдо ва дигар соҳаҳои хоҷагии халқ, инчунин соҳаи ғайриистехсолиро дар бар мегирад;

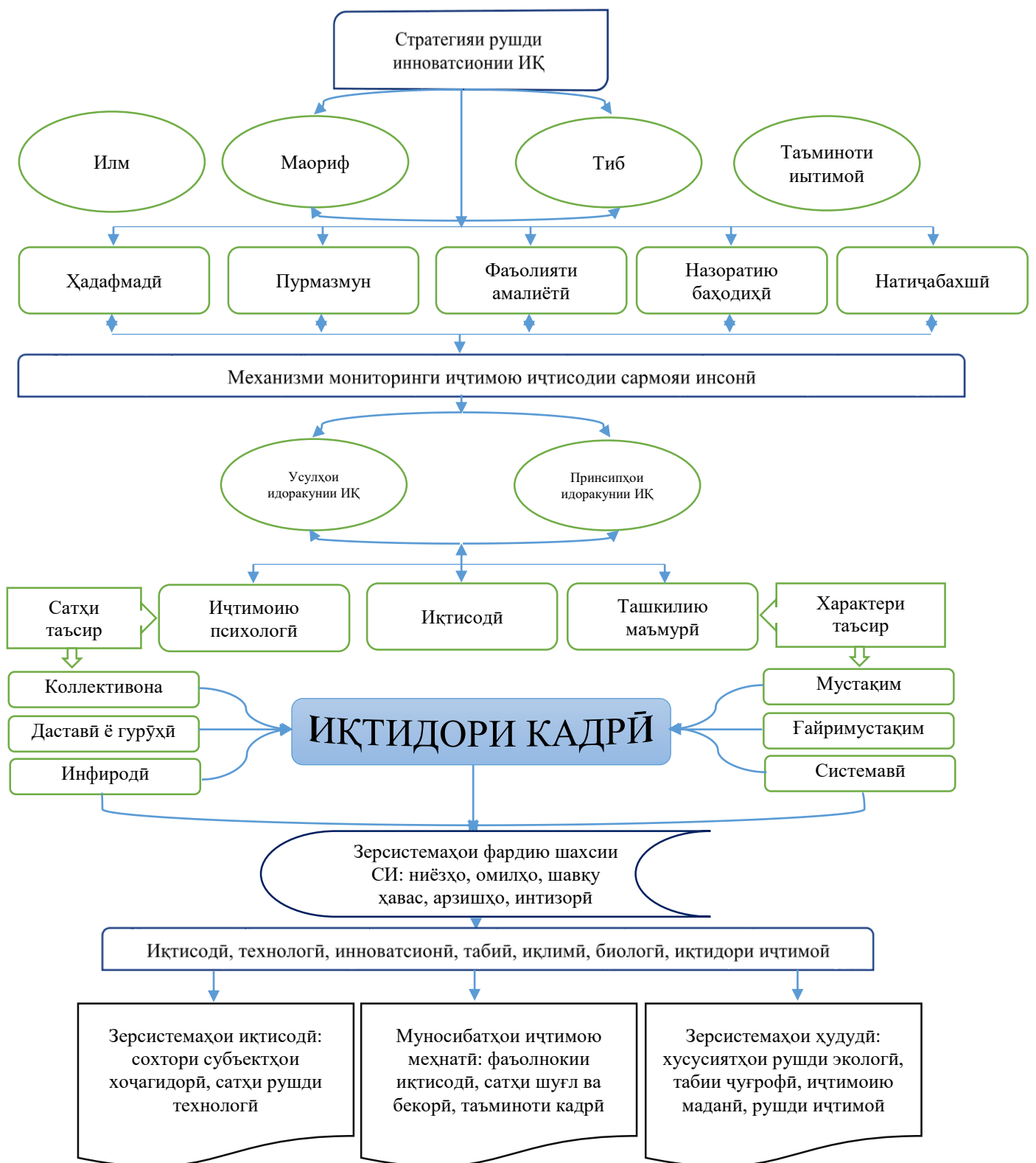
- музди меҳнат, дараҷа ва сохтори даромад, хароҷоти хоҷагӣ барои истеъмоли ниҳой, дараҷаи камбизоатӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии деҳот, инчунин равандҳои, ки бо дигаргунсозии оила ва хоҷагӣ ва робитаҳои иҷтимоӣ ба вучуд меоянд;

– зернизомҳои ҳудудӣ, ки хусусиятҳои экологӣ ва табию ҷуғрофӣ, минтақавӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, сатҳи рушди инфрасохтори иҷтимоӣ ва муҳандисиро дар бар мегирад. Дар ин маврид бояд аз модели бисёрфункционалии иқтисодии кадрӣ бахши савдо, ки вазифаи иқтисодӣ, экологӣ, иттилоотӣ ва инчунин вазифаи назорати иҷтимоиро иҷро мекунад, истифода кардан зарур аст (расми 59).

Рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо низ аз омилҳои асосии зерин муайян карда мешавад: мавҷудияти институти қобили амалҳои

худидоракунии маҳаллӣ ва шароити мусоид барои рушди соҳибкорӣ. Дар навбати худ, дараҷаи ҳалли ин проблемаҳо ба сифати идоракунии давлатии иқтисодиёт ва территорияҳо вобаста аст.

Гузариши иқтисоди ҷумҳурӣ ба марҳилаи нави рушди инноватсионӣ, яъне иқтисодиёти рақамикунонӣ, ки дар он иқтисодии кадрӣ ҷузъи асосии рушди иқтисодӣ мебошад, зарурати таҳияи системаи идоракунии механизми ташаккули сармояи инсониро дар соҳаи савдо ҳам дар сатҳи умуман иқтисодиёти мамлакат ва дар дараҷаи комплексҳои иқтисодии алоҳидаи он ба миён омадааст. Дар ин сурат хусусиятҳои вазъияти ҳозира ва ояндаи иқтисодиёт, инчунин хусусиятҳо ва имкониятҳои иқтисодиёти ҳар як минтақаи алоҳида ба таври максималӣ ба назар гирифта мешаванд.

*Сарчашма: таҳияи муаллиф

Расми 59. - Механизми татбиқи инноватсионии рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо

Дар баробари ин, бояд ба назар гирифт, ки сармоияи инсонӣ дар раванди истеҳсолоти савдо бо намудҳои гуногуни захираҳои истеҳсолӣ: замин,

моддию техникӣ робита карда, дар зери таъсири омилҳои табию иқлимӣ, ташкилӣ, иқтисодӣ, институтсионалӣ, омилҳои зерсохторӣ, иқтисодии хориҷӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ алоқамандии мутақобила дорад.

Чунин равиш ба рушди сармояи инсонии соҳаи савдо аз нуқтаи назари истифодаи мутаносиби он имкон медиҳад, ки на танҳо ба мавҷудияти воқеии захираҳои меҳнатӣ дар ҳудуди муайян баҳо дода шавад, балки захираҳои камшуда ё зиёдатӣ ошкор карда шаванд, иқтидори афзоиши он дар соҳаи савдо муайян карда шавад, соҳаҳои муайяни тараққиёти он ва дар ниҳояти қор аз ҳисоби кам кардани ҳиссаи иқтидорҳои истифоданашуда зиёд кардани самарайи истеҳсолот.

Механизми ташкилию иқтисодии татбиқи системаи инноватсионии рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо бояд ба маҷмӯи тадбирҳои танзими давлатии унсурҳои идоракунии дохилии иқтисодӣ (идоракунии кадрҳо, захираҳои моддию техникӣ ва молиявӣ, технология) асос ёбад, идоракунии дониш) ва унсурҳои танзими бозор (талабот ва пешниҳод ба маҳсулоти инноватсионӣ, рақобат ва ғ.).

Дар шароити муносири ташаккул ва рушди механизми ташкилию иқтисодии татбиқи системаи инноватсионии рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо бо дарназардошт ва мувозинати манфиатҳои давлат, соҳибони воситаҳои истеҳсолот, соҳибони сармояи инсонӣ ва умуман ҷомеа, дар навбати аввал, барои худидоракунии система шароит фароҳам меорад, дуюм, мутобиқшавии онро ба шароити тағйирёбандаи муҳити беруна ва дохилиро таъмин менамояд.

Гуфтаҳои дар боло зикршуда ба мо имкон медиҳанд, ки мазмуни механизми татбиқи системаи инноватсионии рушди сармояи инсонӣ дар бахши савдо ҳамчун системаи таркибии зерсистемаҳои ба ҳам алоқаманд, объектҳо, субъектҳо ва воситаҳои ин раванд, инчунин роҳҳои ҳамкориҳои онҳоро дарк намоем, бо ҳамдигар ва бо муҳити беруна, ки таҳти таъсири он рушди инноватсионии сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо фаъол мегардад.

Субъекти ин система мақомот ва идораҳои минтақавӣ мебошанд, ки

фаъолияти онҳо бояд ба фароҳам овардани шароит барои рушди инноватсионии сармояи инсонӣ дар бахши иқтисодиёт равона карда шавад. Барои фаъолияти самараноки низоми идоракунии рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо дар сатҳи мезоиктисодӣ дорои захираҳои мутаракқӣ, зерсистемаҳои инфрасохтори ташкилӣ, идоракунӣ ва институтсионалӣ зарур аст.

Зернизоми захиравӣ унсурҳои молиявӣ, сармоягузорӣ, кадрӣ, иттилоотии раванди инноватсиониро муттаҳид мекунад.

Зернизоми ташкилию идоракунӣ пеш аз ҳама ба ташаккули усулҳои зарурии иқтисодӣ ва фишангҳои идоракунӣ бо истифода аз заминаи ҳуқуқӣ ва меъёрӣ бо мақсади таъмини ҳамкориҳои самарабахши байни истеҳсолкунандагони маҳсулоти инноватсионӣ ва сохторҳои тичоратӣ нигаронида шудааст. Таъсир ба фаъолияти иқтисодии корхонаҳо ҳам бо истифода аз усулҳои бевоситаи идоракунӣ ва ҳам бо усулҳои бавосита (танзими меъёрҳои ҳуқуқи, фароҳам овардани шароит барои кооператсия ва интеграцияи субъектҳои хоҷагӣ дар доираи сикли пурраи истеҳсолот ва ғайра) ба амал бароварда мешавад. Мақсади ин зернизом фароҳам овардани шароити мусоид барои баланд бардоштани фаъолияти инвеститсионалӣ дар соҳа, кам кардани хавфҳои сармоягузорӣ, баланд бардоштани самаранокии истифодаи иқтисодии кадрӣ дар бахши иқтисодиёт мебошад.

Ҳамкориҳои субъектҳои иқтисодӣ ва давлат дар доираи низоми рушди иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдо бояд ба шарикӣ асос ёбад. Муҳимтарин субъект давлат буда, вазифаи он аз ташкили раванди такрористеҳсоли иқтисодии кадрӣ соҳаи савдо ва соҳаи илм, фароҳам овардани инфрасохтори институтсионалии ҳамкориҳои инноватсионии илм ва истеҳсолот, таъмини ҳифзи ҳуқуқи моликияти зеҳнии соҳибони захираҳои зеҳнӣ, ҳавасмандгардонии таҳиякунандагони маҳсулоти инноватсионӣ, инчунин фаъолияти сармоягузориҳои соҳибкорӣ иборат мебошад.

Нақши давлат дар эҷоди инфрасохтори инноватсионии рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо назаррас аст: шиддатнокии баланди сармоя

ва мӯҳлатҳои бозпардохти тӯлонӣ, хатарҳои баланди сармоягузори ба иқтисодии кадрӣ савдо онҳоро барои бахши хусусӣ ҷолиб намегардонад. Давлат бояд чунин лоиҳаҳоро ба ӯҳда гирад.

Сарфи назар аз нақши аввалиндараҷаи давлат дар ташаккули инфрасохтори рушди иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдо, бояд дар назар дошт, ки имкониятҳои он маҳдуд аст. Дар баробари ин, равандҳои рушди иқтисодии кадрӣ истифодаи равишҳои ба кадрӣ кофӣ ҷандирро дар интихоби алтернатива ва ташаббус тақозо мекунанд, ки ин нуқтаи устувори ниҳодҳои давлатӣ нест.

Дар асоси гуфтаҳои боло, воситаи беҳтарини ташаккули инфрасохтори молиявии рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо метавонад шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ дар асоси иштироки муштаракӣ давлат ва соҳибкорӣ дар маблағгузори соҳаҳои дахлдор бошад.

Дар шакли худ шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ дар соҳаи рушди иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдо як шакли қонунӣ ба расмият даровардашуда мебошад, ки ба муттаҳидсозии захираҳо, ҳамкорӣ байни давлат, аз як тараф ва шарикӣ хусусӣ асос ёфтааст, аз тарафи дигар, ки дар асоси шартномаи шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ бо мақсади татбиқи лоиҳаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ аҳамиятнок дар соҳаи рушди сармояи инсонӣ амалӣ мегардад.

Дар баробари ин, хусусияти шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ дар соҳаи рушди иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдо бениҳоят пурмазмун буда, расман тамоми хусусиятҳои ШДБХ-и анъанавиро дорад:

- 1) мавҷудияти мақсади аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим;
- 2) таркиби махсуси предмети;
- 3) характери дарозмуддати муносибатҳо;
- 4) тақсимои хароҷот ва хавфи тарафҳо;
- 5) истифодаи муштаракӣ натиҷаҳои бадастомада.

Моҳияти муносибатҳои байни давлат ва ҷомеаи тижоратӣ ба ҳамкорӣ мутақобила, ки ҳадди аксар қонунгардонидани манфиатҳои ҳамаи тарафҳоро таъмин мекунад, таъдил меёбад. Аммо, агар давлат дар ин соҳа вазифаҳои худро пурра иҷро накунад, ба ин муваффақ шудан мумкин нест. Рӯйхати ин

вазифаҳо, ки мо бо назардошти таҷрибаи беҳтарини Русия ва хориҷӣ таҳия кардем, хеле васеъ аст. Характернок аст, ки аксарияти онҳо, аз ҷумла, барпо намудан ва ҷорӣ намудани асосҳои ҳуқуқии иқтисоди бозаргонӣ, ҳуқуқҳои моликияти хусусӣ; нигоҳ доштани рақобати бозорӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои истеъмолкунандагон; таъмини мол ва хизматрасониҳои ҷамъиятӣ; хавасмандгардонии афзоиши иқтисодиёт ва муътадил гардондани он иқтисод; тақсим ва аз нав тақсим кардани даромади миллӣ ва таъминоти иҷтимоӣ иқтисодӣ; иштирок дар фаъолияти иқтисодӣ; ташаккул додани шароит барои рушди ҳамкорӣ; оптимизикунонии тавозуни байнисоҳавӣ; нигоҳ доштани нобаробарии нархҳо; рушди инфрасохтори савдо; фароҳам овардани шароит барои беҳбудии вазъи демографӣ; беҳтар намудани хусусиятҳои сифатӣ ва миқдории сармояи инсонӣ ва ғайра аз доираи салоҳияти соҳавӣ берун мебароянд. Ин чунин маъно дорад, ки инкишофи сармояи инсонии сектори соҳавии савдо вазифаи умумидавлатист.

Аз нуқтаи назари мо, механизми татбиқи шарикии давлат ва баҳши хусусӣ дар рушди иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдо бояд дар шаклҳои асосии зерин амалӣ карда шавад. Шакли хуб ба роҳ мондашудаи шарикии давлат ва баҳши хусусӣ дар соҳаи мавриди омӯзиш, ки бояд васеъ карда шавад, ташкили қабули мақсаднок ба муассисаҳои таълимии касбӣ бо фармоиши корхонаҳо ва шахрҳо мебошад (расми 60). Ҳамзамон бо ӯҳдадориҳои мутақобилаи тарафҳо шартномаҳои мақсадноки қабули кадрҳо ҳам дар сетарафа (корхона – довталаб – муассисаи таълимӣ) ва ҳам дар шакли чортарафа (корхона – маъмурияти шахрак – довталаб – муассисаи таълимӣ) баста шудан мумкин аст.

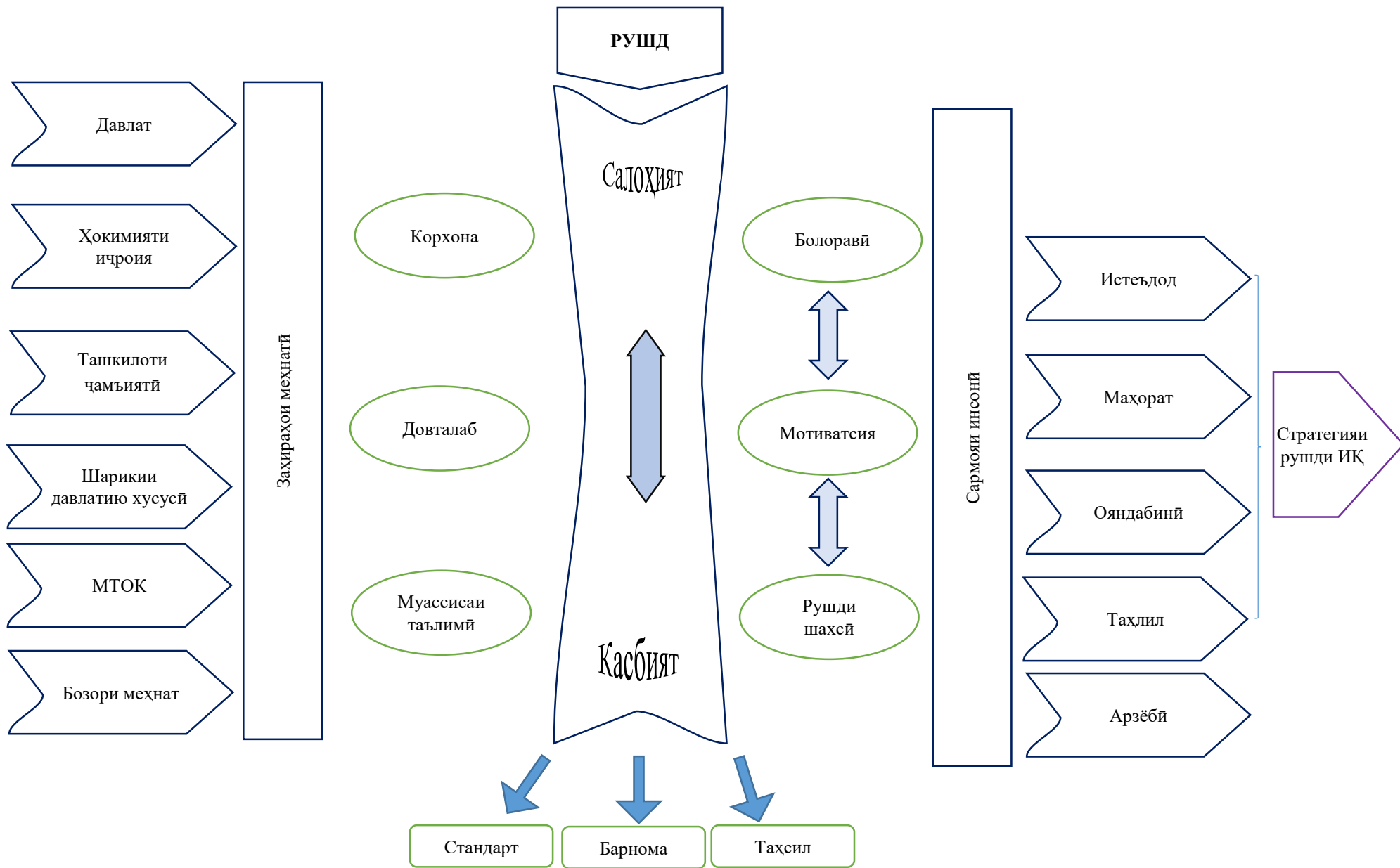
Яке аз шаклҳои шарикии давлат ва баҳши хусусӣ дар соҳаи рушди сармояи инсонӣ иштироки муштаракӣ давлат ва намояндагони соҳибкорӣ савдо дар таҳияи стандартҳои давлатии касбӣ, инчунин дар ташкили амалияи таълими дунарий (расми 60) дар базаи корхонаҳо ва муассисаҳои таълимии касбӣ.

Дар ин сатҳ ҳамкориро бо ташкилотҳои ҷамъиятӣ, иттиҳодияҳои истеҳсолӣ, ташкилотҳои иттифоқҳои касаба, палатаҳои савдою саноат,

иттиҳодияҳои саноатӣ пурзур кардан зарур аст.

Барои рушди шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ дар соҳаи рушди иқтисодии кадрӣ дар иқтисодиёт, ба андешаи мо, таъсис додани Фонди рушди сармояи инсонӣ зарур аст, ки вазифаҳои асосии он бояд: мониторинги вазъи кунунии иқтисодии кадрӣ дар соҳа, интихоби лоиҳаҳои ояндадор дар соҳаи ҳифз ва рушди он, ташаккули бонки иттилоотӣ оид ба лоиҳаҳои рушди иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдо, таҳлили лоиҳаҳо ва додани маблағ ба корхонаҳои истеҳсоливу тиҷоратӣ барои иҷрои онҳо аз руи шартҳои маблағгузорию якҷоя; пешбурди ғояҳои сарпарастӣ ва хайрхоҳӣ дар соҳаи рушди сармояи инсонӣ дар иқтисодиёт; иштирок дар фаъолияти фонди сармоягузорию хусусӣ, сарпарастон ва ғайра (расми 60).

Расми 60. - Механизми шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар рушди иқтисодии кадрӣ

Дар шароити бӯҳрони демографӣ, ки бо афзоиши рақобат барои захираҳои меҳнатӣ, давра ба давра зуҳури падидаҳои бӯҳронӣ дар системаҳои иқтисодии миллӣ ва ҷаҳонӣ, коҳиши хароҷоти буҷет, лоиҳаҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ, ки ба ҳифз ва рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши иқтисодиёти савдо нигаронида шудаанд аҳамияти махсус дорад. Дар асоси ин, зарурати таҳияи тадбирҳо оид ба ҳавасмандгардонии шарикии давлат ва бахши хусусӣ, ки ба ҷалби маблағҳои намоёндагони бизнеси савдо ба лоиҳаҳо дар соҳаи рушди сармояи инсонӣ нигаронида шудааст, ба миён меояд.

Ба фаҳмиши мо, чунин тадбирҳо бояд инҳо бошанд:

- пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ барои қарзхӯе, ки барои татбиқи лоиҳаҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар соҳаи рушди иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдо ҷудо карда мешаванд;

- баргардонидани як қисми даромадҳои андозе, ки дар ҷараёни татбиқи лоиҳаи мушаххас дар соҳаи рушди иқтисодии кадрӣ дар савдо пардохта шудааст;

- андозбандии имтиёзноки корхонаҳои бахши савдо, ки лоиҳаҳои шарикии давлат ва бахши хусусиро дар соҳаи рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо амалӣ мекунанд;

- қарздиҳии имтиёзнок ва меъёрҳои субсидия аз рӯи қарзҳои тижоратӣ барои корхонаҳое, ки лоиҳаҳоро дар соҳаи рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо амалӣ мекунанд;

- додани дотатсия, ба шарте ки корхонаи тижоратӣ на камтар аз 2 фоизи ғоидаро барои таълими касбӣ ва тақмили ихтисоси кормандон равона менамояд;

- дастгирии иттилоотӣ барои пешбурди шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар рушди иқтисодии кадрӣ;

- баргардонидани қисман ё пурраи хароҷоти вобаста ба тайёрии касбӣ, бозомӯзӣ, тақмили ихтисоси кормандони корхонаҳои савдо, рушди инфрасохтори иҷтимоӣ;

- маблағгузорию муштараки лоиҳаҳои марбут ба дастгирӣ ва рушди иқтисодии кадрӣ;

Муҳимтарин шарти ҳавасмандгардони шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо таъминоти захиравӣ барои чорабиниҳои дахлдор мебошад. Дар асоси ин асосноккунии муфассали манбаҳои асосии маблағгузорӣ ва дигар шаклҳои таъмини захираҳо зарур аст. Ба андешаи мо, инҳо иборатанд аз:

- маблағҳои буҷети давлатӣ, аз ҷумла маблағҳои барои татбиқи барномаҳои мақсаднокӣ сатҳҳои гуногун ҷудошуда;
- субсидияҳо ва субвенсияҳо аз буҷетҳои сатҳи гуногун барои дастгирии лоиҳаҳои таълимӣ ва иҷтимоӣ оид ба рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо;
- ӯҳдадорӣҳои қарзи давлатӣ вобаста ба маблағгузориҳои лоиҳаҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар соҳаи рушди иқтисодии кадрӣ соҳа;
- маблағҳои давлатӣ барои татбиқи лоиҳаҳои мушаххас дар асоси баргардонидашуда ё бебозгашт, грантҳо ва субсидияҳо аз фондҳои рушд;
- маблағгузориҳои корпоративӣ, ки дар он корхонаҳо лоиҳаи рушди иқтисодии кадриро маблағгузорӣ менамоянд қарзхое, ки ба ӯ бо назардошти таърихи кредитии мусбӣ дода шудаанд;
- даромади бепули мақсаднок барои татбиқи лоиҳаҳои мушаххас дар соҳаи рушди иқтисодии кадрӣ дар саноат: маблағҳои бонкҳо, фондҳои сармоягузорӣ, фондҳои рушд, ки ба ҷалби захираҳои иловагии молиявӣ барои рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо нигаронида шудаанд.

Ҳангоми татбиқи лоиҳаҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ оид ба рушди сармояи инсонӣ дар соҳаи савдо аз ҷониби давлат дар шакли афзоиши перспективии даромадҳои андоз, ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ, баланд бардоштани сатҳи маърифатӣ ва фарҳангии аҳоли манфиат меорад, дар ҳоле ки дар баробари ин сатҳи зиндагии мардум боло рафта, рақобатпазирии маҳсулоти ватании савдо ва соҳаҳои ба он алоқаманд дар бозори ҷаҳонӣ меафзояд.

Истифодаи самаранок ва рушди иқтисодии кадрӣ соҳаи савдо танҳо дар сурате имконпазир аст, ки дар сурати таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои инвеститсионӣ ва инноватсионӣ, ки технологияҳои пешқадами идоракунӣ, усулҳои рушди ташкили истеҳсолот ва шаклҳои идоракунӣ, кор карда

баромадан ва дар истеҳсолот ҷорӣ намудани технологияву таҷҳизоти нав ба роҳ монда шавад. Дар баробари ин рушди илми поягӣ ва амалӣ, рушди камарбанди корхонаҳои инноватсионии соҳаи савдо, системаи машваратии савдо, сохторҳои парки технологӣ, ки барои таъмини интиқоли дастовардҳои муосири илму техника ба амалияи истеҳсолоти ҳонагӣ зарур аст. Бо роҳи ташкили марказҳои паҳнкундаи ахбороти илмию техникӣ, марказҳои истифодабарии коллективонаи таълими технологияи пешқадам механизми самарабахши ба истеҳсолот гузарондани комёбиҳои илм ва техника ба вучуд овардан зарур аст.

Зарур аст, ки дар заминаи муассисаҳои таълимӣ ва корхонаҳои пешрафта марказҳои илмию таълимӣ, интиқоли технологияҳо, бизнес-инкубаторҳои бисёрсоҳа, паркҳои технологӣ, марказҳои истифодаи коллективӣ, марказҳои таҳассуси амалӣ, муассисаҳои назорати ҷамъиятии сифати хизматрасонии таълимӣ, ташаккули муассисаҳои таълими соҳавӣ, роҳнамоии касбӣ-техникӣ ва тарбияи кадрӣ рушди касбият ва ғайра таъсис дода шаванд.

Самти ояндадор дар рушди инфрасохтори инноватсионии баҳши савдо дар заминаи донишгоҳҳо таъсис додани агротехнополисҳо ва агротехнопаркҳо мебошад, ки имкон медиҳад захираҳои моддию техникӣ, инноватсионӣ, захираҳои интеллектуалӣ ва молиявӣ дар соҳаҳои, ки истеҳсолот ба онҳо талабот доранд.

Агротехнопаркҳо ҳамчун муҳаррикҳои пурқуввати ҷустуҷӯӣ амал мекунанд, ки тичорати хурд, ширкатҳои илмӣ, технологӣ, таъминкуандагони таҷҳизоти савдо, коркардкунандагон, ширкатҳои нақлиётӣ, яклухтфурӯшон ва истифодабарандагони ниҳоиро мепайвандад. Ҳамзамон, онҳо метавонанд рақобатпазирии маҳсулоти истеҳсолкардаи хоҷагиҳои хурду миёна ва корхонаҳоро тавассути ҷустуҷӯ ва интиҳоби истеъмолкунандагон ва шарикони тичоратӣ, ки барои дарозмуддат ва пурра омодаанд, иштирок дар чунин шабака (занҷир), тавассути татбиқи навоариҳо дар соҳаи технология, ташкил, истеҳсолот, идоракунии ва ғайра таъмин намоянд.

Вазифаҳои асосии агротехнопаркҳо аз инҳо иборатанд:

- таъмини ҳамгирӣ ва ҳамбастагии соҳибкорони ба истеҳсоли

маҳсулоти савдо, коркард, тақсим ва фурӯши он;

- рушди соҳибкории хурди инноватсионӣ дар баҳши кишоварзии иқтисодиёт;

- пешбурд дар соҳаи рақобат дар асоси технологияҳои олий, истифодаи «ноу-хау», ихтироот, натиҷаҳои тадқиқоти фундаменталию амалии илмӣ дар соҳаи савдо, коркард ва саноати хурукворӣ;

- тижоратикунонии инноватсияҳо дар заминаи хоҷагиҳои хурд ва корхонаҳо ҳамчун шаклҳои мобилии пешбурди инноватсияҳо дар баҳши савдо;

- баланд бардоштани сифати рушди истеҳсолот ва усулҳои коркарди маҳсулоти хурукворӣ, истисно ё кам кардани ифлосшавии муҳити зист;

- сертификатсияи маҳсулоти тайёр, таблиғи онҳо ва ғайра²⁶⁰.

Вобаста ба тағйирёбии муҳити беруна дар натиҷаи пешрафти илмию техникӣ, аз худ намудани донишҳои касбӣ, сармояи инсонӣ дар ҳолати тағйироти пайваста қарор дорад. Бо дарназардошти тағйири вазъи бозори сиёсии ҷаҳонӣ, бӯҳронҳои эҳтимолии иҷтимоию сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ, механизми таҳлил ва пешгӯии индикативии иқтисодии кадрӣ ба таври зайл амалӣ карда мешавад.

Аз рӯи схемаи генералии идоракунии алгоритми таҳияи сиёсати давлатӣ ва татбиқи марҳилаи проблежавӣ-таҳлилии ташаккули сиёсати давлатӣ оид ба рушди сармояи инсонӣ ҳамчун таҷрибаи идоракунии ниҳоят зарур ҳисобида мешавад.

Марҳилаи проблежавӣ-таҳлилий баррасии умумӣ ва омӯзиши аслии мушкилоти асосӣ, систематикаи соҳаи масъала, таҷзияи он, тавлиди идеяҳо-консепсияҳои ҳалли онро дар бар мегирад. Дар натиҷаи татбиқи ин равиш дар таҳқиқоти мазкур матритсаи идоракунии рушди иқтисодии кадрӣ дар иқтисодиёти инноватсионӣ, ки натиҷаи раванди мураккаби ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли мушаххас, тадбирҳо ва амалҳои танзими давлатӣ дар асоси ақидаҳо ва

---

²⁶⁰ Ситдикова Л.Ф. Халиуллина Г.И. Формирование человеческого капитала Республики Татарстан в аграрном секторе на современном этапе / Л.Ф. Ситдикова, Г.И. Халиуллина // Вектор экономики. 2019. № 1 (31). С. 113.

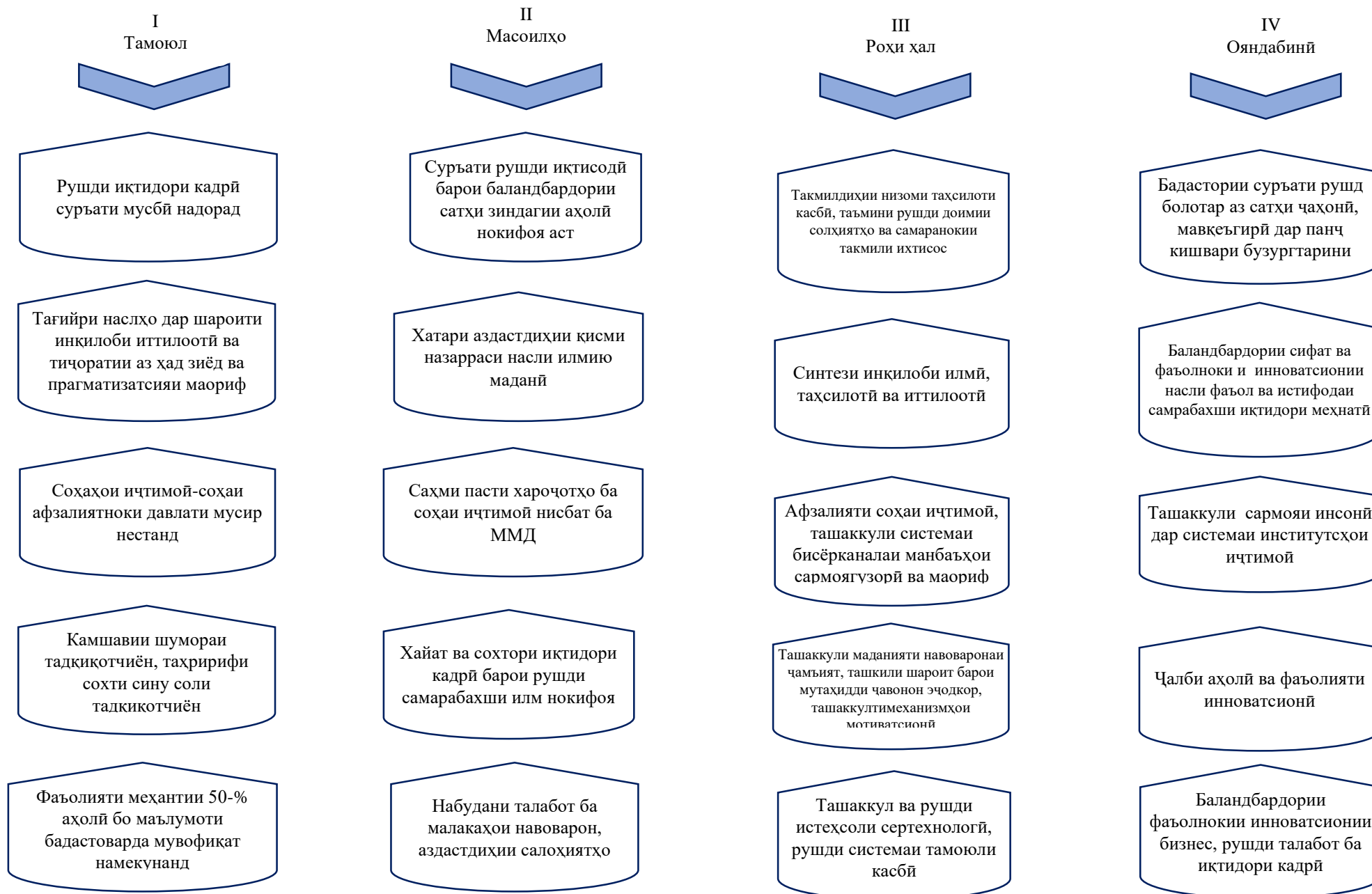
мафҳумҳои дар марҳилаи таҳлили мушкилот ба даст омада буд (расми 61) таҳия гардид.

Истифодаи воситаҳои таҳияи матритса қарорҳои идоракунии дорои хусусияти стратегӣ дар идоракунии давлатӣ имкон дод, ки тамоюлҳои ҷорӣ, ки дар натиҷаи таъсири омилҳои объективӣ, ҷолишҳо ва таҳдидҳо ба вуҷуд омадаанд, ба низом дароварда шаванд, мушкилот муайян карда шаванд, роҳҳои ҳалли онҳо муайян карда шаванд ва дурнамои рушди иқтисодии кадрӣ дар иқтисодиёти инноватсионӣ муайян карда шаванд.

Дар асоси матритсаи мазкур бояд ба чор марҳилаи асосӣ тавачҷӯх зоҳир намуд, ки ҳар яке аз он масъалаҳои ба худ хос ё муҳимро фарогир аст.

Дар марҳилаи тамоюл ё тақия ба воқеият чиро метавон зикр намуд, онро ки рушди иқтисодии кадрӣ ба таври мусбӣ суръати рушд надорад, зеро тағйирҳои наслҳо дар шароити инқилоби иттилоотӣ ва тичоратии аз ҳад зиёд ва ҳамбастагии маориф қарор гирифтааст. Барои аксари мардум соҳаҳои иҷтимоӣ-соҳаи афзалиятноки давлати мусир ҳисобида намешаванд ва камшавии шумораи тадқиқотчиён, таҳрифи соҳти сину соли тадқиқотчиён бештар мушоҳида мегардад. Боиси нигаронист, ки фаъолияти меҳнатии 50-% аҳоли бо маълумоти бадастоварда, яъне бо ҷои кори имрӯзаашон мувофиқат намекунанд. Соҳаи маълумот дигар, шуғл дигар ва дар ин сурат чи гуна метавон дар доираи рушди иқтисодии кадрӣ баҳс намуд.

Марҳилаи дуюм, ба фикри мо масоил ё проблемаҳоеро фарогир аст, ки дар ҳалли онҳо ҳарчӣ зудтар мебояд амал кард. Ин проблемаҳоеро дар дилхоҳ SWOT таҳлили дилхоҳ соҳа метавон мушоҳида намуд. Биёед ба чанде аз онҳо назар меафканем: суръати рушди иқтисодӣ барои баландбардории сатҳи зиндагии аҳоли нокифоя аст; хатари аздастдиҳии қисми назарраси насли илмию маданӣ, саҳми пасти хароҷотҳо ба соҳаи иҷтимоӣ нисбат ба ММД, нокифоягии ҳайат ва сохтори иқтисодии кадрӣ барои рушди самарабахши илм, мавҷуд набудани талабот ба малакаҳои навоарон, аздастдиҳии салоҳиятҳо.

Расми 61. - Матритсаи идоракунии рушди иқтисодии кадрӣ. Таҳияи муаллифи диссертатсия дар асоси Окунькова Е.А. Управление развитием человеческого капитала в инновационной экономике: теоретико - методологический и концептуальный подходы: дисс. док. экон. наук. 08.00.05. Окунькова Елена Александровна, Москва. 2021. С. 207.

Пас аз муайян анмудани тамоюл ва ошкорсозии проблемаҳо чӣ бояд кард, албатта роҳ ё самти ислоҳу ҳалли онро ҷусту намуд. Пеш аз ҳама дар ин ҷода ба такмилдиҳии низоми таҳсилоти касбӣ, таъмини рушди доимии солҳиятҳо ва самаранокии такмили ихтисос, синтези инқилоби илмӣ, таҳсилотӣ ва иттилоотӣ, афзалияти соҳаи иҷтимоӣ, ташаккули системаи бисёрканалаи манбаъҳои сармоягузорӣ ва маориф, ташаккули маданияти навоаронаи ҷамъият, ташкили шароит барои мутахидди ҷавонон эҷодкор, ташаккули механизмҳои мотиватсионӣ, ташаккул ва рушди истеҳсоли сертехнологӣ, рушди системаи тамоюли касбӣ аҳамияти аввалиндарачаро бояд зоҳир намуд. Насли эҷодкор, навоару ихтироъкор, ташаббускору офаранда метавонад дар рушди иқтисодии кадрӣ нақши ҷаҳониро касб намуда бошад.

Дар марҳилаи ниҳой, албатта ояндабинӣ, дурнамо ва перспектива иқтисодии кадрӣ бояд муайян намуд. Дар ин ҷо пеш аз ҳама, миссияро роҳандозӣ намуд, ки ҳадафи ниҳоии он бадастории суръати рушд болотар аз сатҳи ҷаҳонӣ, мавқеъгирӣ дар панҷ кишвари бузургтарини ҷаҳон, баландбардории сифат ва фаъолнокии инноватсионии насли фаъол ва истифодаи самарабахши иқтисодии меҳнатии онҳо, ташаккули сармояи инсонӣ дар системаи институтҳои иҷтимоӣ, мунтазам ҷалби аҳоли ва фаъолияти инноватсионӣ, баландбардории фаъолнокии инноватсионии бизнес, рушди талабот ба иқтисодии кадрӣ бошад.

Дар асоси гуфтаҳои боло, ҷудо кардани самтҳои асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи рушди иқтисодии кадрӣ дар соҳаи савдо бамаврид аст:

- рушди муҳити рақобат;
- ҳавасмандгардонии рушди соҳибкории хурду миёна дар соҳаи савдо;
- ташаккули заминаи дахлдори конунгузори ва меъёри дар соҳаи танзими рақобат, мусоидат ба рушди диффузияи технология бо мақсади азнав таҷҳизонидани техникаи истеҳсолот;

- беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ барои ҷалби сармояи хориҷӣ ба бахшҳои баландтехнологии комплекси агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- рушди системаи таълими савдо, аз ҷумла таҳсилоти иловагии касбӣ барои тайёр намудани менечерони инноватсионии истеҳсолоти савдо;

- фароҳам овардани шароити иҷтимоию иқтисодӣ барои рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо дар деҳот;

-ташкили механизми ҳавасмандгардонии раванди сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ;

- такмили блокҳои мавҷудаи сохторӣ ва функционалии рушди иқтисодии кадрӣ дар бахши савдо (маориф, бахши илмӣ, комплексҳои истеҳсолию тижоратӣ, марказҳои савдо);

- фароҳам овардани шароити ташкилию ҳуқуқӣ барои ҳамгирии соҳаи маориф, илм ва истеҳсолот дар шаклҳои гуногуни институтсионалӣ (агротехнопаркҳо, комплексҳои донишгоҳӣ, кластерҳои илмию истеҳсолӣ ва таълимии савдо ва ғ.);

- ташкили механизмҳои иштироки корфармоён ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ дар мониторинг ва баҳодиҳии сифати таълим;

- муҳайё намудани шароит барои иштироки корхонаҳои тижоратӣ дар таҷҳизонидани муассисаҳои таълимии соҳавӣ бо технологияи муосир ва таҷҳизоти тайёр кардани мутахассисон;

- эҷоди механизмҳои таъмини ҳаракати академии донишҷӯён (аз ҷумла таҷрибаомӯзӣ дар корхонаҳои бонуфуз ва хориҷӣ).

Таваҷҷуҳи ҷиддии давлат бояд ба рушди худидоракунии иқтисодии кадрӣ ва беҳбуди вазъи иқтисодии аҳоли равона карда шавад, ки барои ин бояд муносибатҳои «давлат – аҳоли» ва «давлат – корхонаҳо» такмил дода, онҳо дар асоси асоси муносибатҳои сегонаи шарикӣ боз ҳам вусъат бахшидан зурур аст.

Аз ин лиҳоз, бояд тазаккур дод, ки механизми раванди иқтисодии кадриро такмил дода, мо бояд дар идомаи таҳқиқ ба марҳилаи ояндасозӣ ва модели стратегии иқтисодии кадрӣ дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ зеҳнияти худро ҷамъ оварем.

5.3. Модели стратегии идоракунии иқтисодии кадрӣ савдо дар шароити иқтисодии рақамӣ

Раванди таъбири рақамӣ дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тағирёбии навъҳои нави технологӣ, навсозии унсурҳои иқтисодӣ, тағирёбии бозорҳо ва манбаъҳои арзиши иловашуда зуд таъсир мерасонад. Дар робита ба ин, мо метавонем дар бораи равандҳо бо номи платформаҳои рақамии «Саноат 4.0», низоми автоматикунонидашудаи балоихагирӣ (CAD-computer-aided design), платформаи 1-C, ки бо омешиши чунин тамоюлҳо тавсиф карда мешаванд: киберамният, "Интернети ашё", моделсозӣ, роботсозӣ, Big-data, рӯнамои абрӣ, тарроҳӣ, банақшагирии низомҳои иқтисодӣ ва ғайра.

Дар шароити рақамикунони иқтисод ва вобастагии афзоюндаи иқтисодӣ кишварҳои алоҳида аз қарорҳои дар сомонҳо, аз қабилӣ Иттиҳоди Аврупо, СММ, Иттиҳоди Авросиё қабулшуда, вобастагии равандҳо низоми ташкилот дар маҷмӯъ ва аз ҷумла дар низоми идоракунии захираҳои инсонӣ ҳам дар идоракунии аҳамияти бештар пайдо мекунад. Роҳбарони сохторҳои сатҳҳои гуногун бояд на танҳо вазъи бозори меҳнатро дар сатҳи макро ва микро як давлат, балки равандҳои дар қитъаҳои дигар ба амаломадаро низ ба назар гиранд. Ин яке аз самтҳои динамикӣ дар менеҷмент аст, албатта, идоракунии захираҳои инсонӣ мебошад. Ин пеш аз ҳама ба пурзур шудани мубориза барои сарватҳои табиӣ ва сармояи инсонӣ вобаста аст. Самтҳои муҳимтарини ин муқовимат бо сармояи фарҳангӣ, сармояи тандурустӣ ва сармояи касбӣ алоқаманданд. Бо ёрии сармояи касбӣ мубориза барои дастрасӣ ба техникаи хозиразамон пурзур мегардад. Дар ин самт воқеаи муҳимтарини WorldSkills мебошад. Дар он маҳорати нишон додани эътироф карда мешавад. Албатта, таҷриба дар процесси фаъолияти меҳнатӣ асосист. Ҳама чизе, ки моро иҳота мекунад, татбиқи малакаҳо аз ҷониби шахси мушаххас аст. Онҳо инчунин «ронанда»-и пешравии касбанд. WorldSkills шаш соҳаро барои ташаккули малака ва салоҳиятҳои умумӣ дар ҷаҳон муайян мекунад:

- 1) пешбурди малака;

- 2) ташаккули мансаб;
- 3) мусобиқаҳои маҳорат;
- 4) таълим ва инкишоф;
- 5) ҳамкориҳои байналмилалӣ;
- 6) таҳқиқот.

Дар раванди табдили рақамии ҷомеа як намуди муосири созмон - корхонаи рақамӣ ташаккул меёбад. Ҳарчанд таърифи «корхонаи рақамӣ» нав аст, он тафсири васеъ дорад. Тадқиқотчи А.Мельникова корхонаи рақамиро ҳамчун ташкилоте шарҳ медиҳад, ки қодир ба тағйироти муҳити беруна, аз ҷумла дар асоси пешгӯии рушди иқтисодӣ дар оянда зуд воқуниш нишон диҳад. Рақамикунониро тамоюлҳои технологияи сатҳи ҷаҳонӣ дастгирӣ мекунанд, ки таъсири он боиси табдили равандҳои идоракунии мегардад.

Расми 62. - Марҳилаҳо ва вазифаҳои асосии методологияи муайян кардани технологияҳои афзалиятноки татбиқи идоракунии рақамии кадрҳо дар соҳаи савдои чакана

Тавсияҳои методӣ барои муайян кардани технологияҳои афзалиятноки татбиқи идоракунии рақамии кадрҳо дар соҳаи савдои чакана, аз ҷумла автоматикунони кадрҳо, ҷалби Smart, маркетинги кадрҳо, омӯзиши электронӣ, ки имкониятҳои системаи идоракуниро, пеш аз ҳама тавассути истифодаи пуршиддати захираҳои дохилии кадрҳои он таҳия гардидааст.

Барои фаъолияти бомуваффақияти корхонаи рақамӣ, ба ақидаи олимон, моделҳои нави пешбурди тичорат ва ташкили тичорат барои эҷоди сохторҳои соҳибкорӣ дар асоси таҳлил ва коркарди маълумот дар доираи стратегияи рушд заруранд. Мактаби байналмилалии тичоратии Кембриҷ якҷо бо ширкати консалтингии менечментии Capgemini Consulting фаъолияти зиёда аз 400 ширкати соҳаҳои гуногунро таҳлил кардааст.

Рақамикуниро тамоюлҳои технологияи сатҳи ҷаҳонӣ дастгирӣ мекунанд, ки таъсири он боиси табдили равандҳои идоракунии мегардад.

Ҳангоми таҳияи методологияи идоракунии кадрҳо дар соҳаи савдои чакана, тадқиқоти диссертатсия тавсияҳои методологиро таҳия кардааст, ки ба муайян кардани технологияҳои афзалиятноки татбиқи идоракунии рақамии кадрҳо бо назардошти ҳар як технология дар шакли блокҳои таҳлилий нигаронида шудаанд. Марҳилаҳо ва вазифаҳои асосии ин техника дар расми 62 оварда шудаанд.

Муаллиф вазифаҳои асосии муайян намудани воситаҳо ва технологияҳои афзалиятноки татбиқи идоракунии рақамикунонии кадрҳоро чунин муайян кардааст: ташаккули равишҳои методологӣ ба таҳияи системаи нишондиҳандаҳо барои арзёбии блокҳои функционалӣ; таҳияи алгоритми ҳисобкунии нишондиҳандаҳои индекси баҳодихӣ; апробатсия ва санҷиши усули ҳисобкунии пешниҳодшуда дар асоси маълумоти ҷамъшуда; арзёбии пешгирикунандаи сатҳи рақамикунонии идоракунии кадрҳо дар савдои чакана

Арзёбии блокҳои таҳлилии идоракунии рақамии захираҳои инсонӣ дар савдои чакана метавонад бо роҳи ҳисоб кардани нишондиҳандаҳои инфиродӣ анҷом дода шавад. Маълумоти баҳодихии бадастомада имкон медиҳад, ки вобастагии функционалии нишондиҳандаҳои пешниҳодшуда ба даст оварда

шавад. Муаллиф системаи нишондиҳандаҳои баҳодихии блокҳои функционали барои муайян кардани технологияҳои афзалиятнокро ташкил додааст (ҷадвали 5.3.). Дар таҳқиқот усулҳои омори математикӣ, аз ҷумла, усули сохтани матритсаҳои муқоисаҳои ҷуфти бо истифода аз ҳисобкунии векторҳои афзалиятнок истифода шудаанд. Нишондиҳандаҳои интихобшуда барои ҳар як блоки таҳлилии дар шакли иерархияи дорои аҳамияти арзёбӣ ҷойгир карда шудаанд, ки дар асоси он матритсаҳои муқоисавии ҷуфтшуда барои блокҳои таҳлилии идоракунии рақамии иқтисодии кадрӣ савдои чакана сохта шудаанд: автоматизатсияи кадрҳо, ҷалби оқилона, маркетинги HR, омӯзиши электронӣ.

Қиматҳои нишондиҳандаҳо барои ҳар як блоки таҳлилии ва арзёбии онҳо дар асоси тартиб додани ҷадвалҳои махсус дар асоси дарозии сегментҳои андоза аз 1/9 то 9, ки дар ҷорроҳаи мувофиқи нишондиҳандаҳо нишон дода шудаанд, гузаронида шуданд. Матритсаҳои симметрии баръакс, ки бо ин роҳ ташаккул ёфтаанд, имкон доданд, ки афзалияти технологияҳои татбиқи идоракунии рақамии кадрҳо муайян карда шаванд.

Ҷадвали 5.3.

Системаи нишондиҳандаҳои баҳодихии блокҳои функционалии модели рақамикунонии идоракунии иқтисодии кадрӣ савдои чакана

	Нишондиҳанда
HR - автоматикунӣ	1.1 Дастрасии фароҳмаҷрои интернет дар созмонҳо
	1.2 Истифодаи мубодилаи маълумотҳои электронӣ байни системаҳои иттилоотии худӣ ва берунӣ
	1.3 Истифодаи нармафзор ва воситаҳои сахтафзор, ки дастрасии беиҷозат ба барномаҳои зарароварро пешгирӣ мекунад
	1.4 Воситаҳои имзои электронии рақамӣ
	1.5 Воситаҳои нармафзор (барномавӣ) барои автоматикунӣи равандҳои таҳлил ва назорати амнияти системаҳои компютерӣ
Smart – ретуринг	2.1 Истифодаи воситаҳои нармафзор дар ташкилотҳо барои ҳалли масъалаҳои ташкилӣ, идоракунӣ ва иқтисодӣ
	2.2 Таъмини кормандон бо дастгоҳҳои мобилӣ барои дастрасӣ ба Интернет
	2.3 Истифодаи интернет дар корхонаҳо бо мақсади омӯзиши кормандон
	2.4 Истифодаи Интернет дар созмонҳо бо мақсади ҷалби дохилӣ ё берунӣ киroyи кормандон
HR	3.1 Мавҷудияти вебсайт

	3.2 Истифодаи Интернет дар корхонаҳо барои ҷустуҷӯи маълумот дар шабакаҳо
	3.3 Истифодаи хадмоти абрӣ
Таҳсилоти рақамӣ	4.1 Харочоти омӯзиши кормандон вобаста ба рушд ва истифодаи ТИК барои як корхонаи савдои чакана
	4.2 Пардохт барои хидматрасонии мутахассисони ТИК барои як корхонаи савдои чакана
	4.3 Ҳиссаи аҳолии дорони малакаҳои асосии рақамӣ

*Сарчашма: таҳияи муллифи диссертатсия

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон доданд, ки истифодаи усулу усулҳои нав ба фаъолияти молиявии корхонаҳо бевосита таъсир мерасонад:

- ташкилотҳое, ки технологияҳои навро истифода мебаранд, нисбат ба рақибони соҳа тақрибан 26% фоиданоктаранд;
- корхонаҳое, ки сармоягузориҳои калонро ба технологияҳои IT ҷалб мекунанд, вале ба системаи идоракунии аҳамият намедиханд, 11% камтар натиҷаҳои молиявӣ доранд;
- ташкилотҳое, ки принципҳои консервативие, ки системаи идоракуниро тақмил медиханд, қариб 9 фоизи фоида мегиранд, вале бо ёрии платформаҳои рақамӣ ин натиҷаро се баробар зиёд карда метавонанд.

Тамоюлҳои асосии рушди як корхонаи рақамӣ идоракунии дониш, ҳаракати кормандон ва дар натиҷа тағир додани салоҳиятҳои кормандон мебошанд. Дар натиҷаи рақамикунонии ҷомеа, қисми зиёди кормандон ва муштариён мобилӣ мешаванд. Дар робита ба ин, барои идоракунии самараноки ширкатҳои рақамӣ замимаҳои махсуси мобилӣ заруранд. Дар фазои рақамӣ, маркетинг низ метавонад тағйир ёбад. Ҳадафи он фардӣ кардани пешниҳод ба муштариён бо истифода аз технологияҳои рақамӣ мебошад. Арзишҳои асосии табдилдиҳии рақамӣ дониш ва иттилоот мебошанд. Инсон баранда ва манбаи дониш аст ва ба ин муносибат фард нақши нави сармояи инсонӣ ва захираҳои инсониро муайян менамояд. Ҳарчанд рақамисозӣ ва автоматикунонӣ муҳаррикҳои асосии рушди иқтисодӣ ба шумор мераванд, аммо одамон асоси муваффақияти рушд боқӣ мемонанд. Дар асоси ин системаҳои классикии идоракунии захираҳои инсонӣ ба моделҳои идоракунии истеъдод ва эҷодкорӣ табдил меёбанд. Ба ин муносибат

ролинакши шахсро дар системаи идоракуни дар асоси воқеиятҳои нав махсус қайд кардан лозим ба маврид аст.

Дар таҳаввули системаи идоракунии кадрҳо чор мафҳумро ҷудо кардан мумкин аст, ки нақши шахсро дар раванди истеҳсолот муайян мекунад:

- 1) истифодаи захираҳои меҳнатӣ;
- 2) идоракунии кадрҳо;
- 3) идоракунии захираҳои инсонӣ;
- 4) идоракунии инсон.

Шахс субъекти асосии корхона аст ва онро пурра ҳамчун захира ҳисобидан мумкин нест. Стратегияи корхона бояд ба қобилият ва хоҳиши шахс асос ёбад. Пас аз таҳлили таҳаввулот барои муайян кардани нақши кормандон дар корхона метавон гуфт, ки идоракунии захираҳои инсонӣ як усули муассиртар барои фаҳмидани нақши кормандон дар ширкат мебошад. Дар айни замон концепсияи идоракунии захираҳои инсонӣ дар кишварҳои Аврупои Ғарбӣ концепсияи асосӣ ба ҳисоб меравад. Мутаассифона, корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба концепсияи идоракунии кадрҳо нисбат ба кадрҳои босалоҳият камтар риоя мекунад.

Бо назардошти равандҳои рақамикунонӣ дар иқтисодиёт, бояд қайд кард, ки маҳз «концепсияи идоракунии инсонӣ» нақши муҳимтарин дар системаи идоракунии ташкилоти рақамӣ мебошад. Ин дар рушди салоҳиятҳои, ки аз ҷониби кадрҳои муосир заруранд, барои таъмини ҷалб дар раванди табдилдиҳии рақамӣ инъикос хоҳад ёфт. Дар робита ба ин мо як қатор талаботҳоро нисбати кадрҳои иқтисодиёти рақамӣ баррасӣ хоҳем кард: Ба гуфтаи олим Л.В. Шмелкова, дар шароити муосир кадрҳо бояд дорони салоҳиятҳои зерин бошанд:

- рақамӣ;
- соҳибкорӣ;
- маҳорати касбӣ.

Инчунин, олимони малакаҳои ҷудо мекунад, ки технологияҳои ИТ иваз намекунад, балки танҳо пурра мекунад:

- малакаи техникӣ: маҳорати кор кардан бо асбобу механизмҳо, инчунин маводҳо;

- малакаҳои рафторӣ ва иҷтимоӣ – омодагӣ ба созиш, сифатҳои шахсӣ, худтанзимкунӣ, муоширати байнишахсӣ;

- малакаҳои маърифатӣ - тафаккури эҷодӣ, тафаккури тез, хотира, ҳалли мушкилот.

Иқтисоди рақамӣ барои ташаккули шакли нави салоҳиятҳо – гибридӣ шароит фароҳам меорад. Барои самараноктар идоракунии ташкилоти рақамӣ, системаи идоракунии захираҳои инсонӣ бояд тибқи принципҳои зерин сохта шавад:

- сифат (ташкилот, хидмат ё маҳсулот, даста);

- фароҳам овардани фазои инноватсионӣ дар ташкилот;

- ташаккул додани ҳайати самараноки идоракунӣ;

- одамон - қувваи пешбаранда, ки ба тағйирот дар созмон мусоидат мекунад;

- коучинг воситаи идоракунии тағйирот аст.

Дар асоси принципҳои пештар баёншуда сиёсати кадрдо низ тағйир дода мешавад. Вазифаҳои анъанавии сиёсати кадрӣ пеш аз трансформатсияи рақамӣ инҳо буданд: рушди фарҳанги корпоративӣ, таҳияи системаи ҳавасмандкунии кормандон, муайян кардани манбаъҳои ҷалби кадрҳо, омӯзиши талаботи бозор ба кадрҳо, муайян кардани кадрҳо ва усулҳои интихоб ва риояи Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дар шароити иқтисоди рақамӣ, сиёсати кадрӣ ба инҳо нигаронида шудааст: таҳияи талабот ба салоҳияти кормандон, фароҳам овардани шароит барои кор дар муҳити рақамӣ, таҳияи платформаҳои IT барои автоматикунони равандҳои арзёбии кадрҳо.

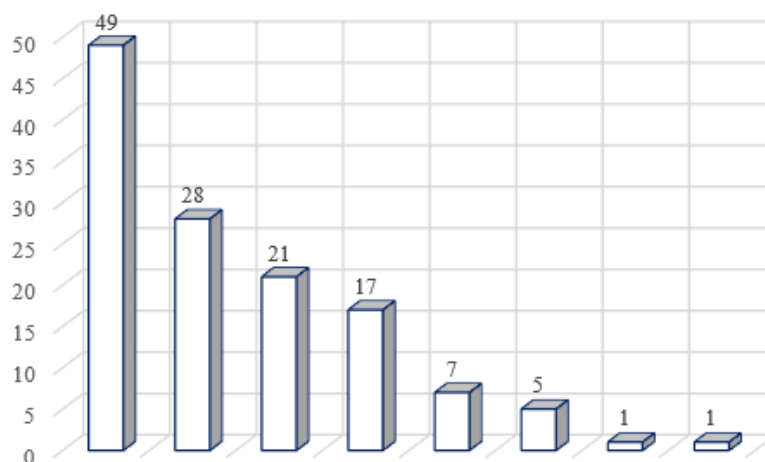
Вазифаҳои афзалиятнок дар соҳаи HR иборатанд аз:

- таҳияи форматҳои рақамӣ дар равандҳо;

- таҷдиди сохтори равандҳои кадрӣ;

- инкишоф ва тарбияи кадрҳо;

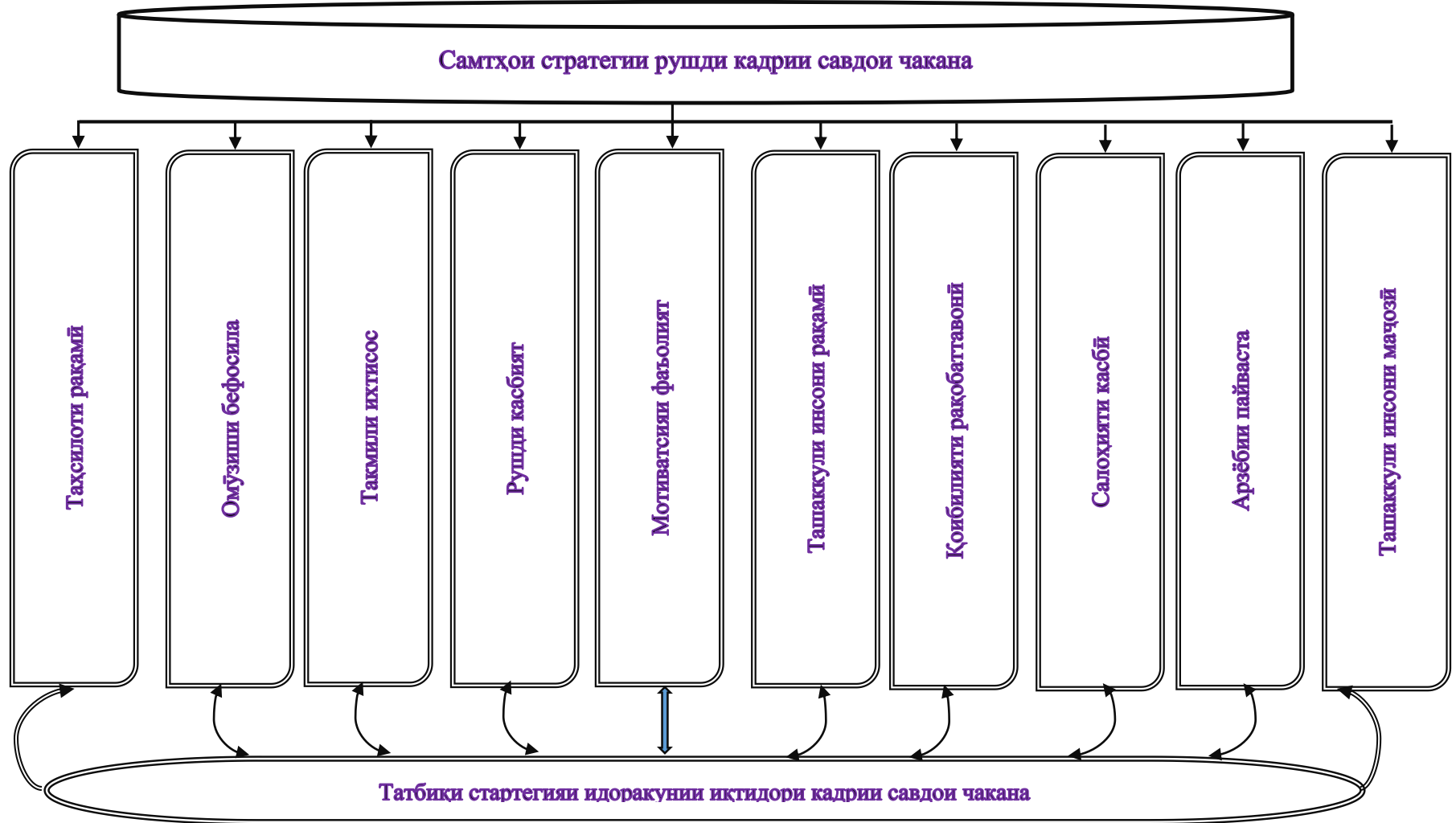
- чорӣ намудани формати кори фосилавӣ;
- рушди системаи ҳавасмандгардонии кормандон;
- мустаҳкам намудани робита бо кормандон;
- кам кардани харочот;
- тадричан ба режими анъанавии кор баргаштани кормандон;
- баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ширкат дар ҳама самтҳо;
- инкишоф додани истеъдод;
- ташаккул додани кадрҳои эҳтиётӣ.

Расми 63. Тағйирот дар равандҳои захираҳои инсонӣ дар давраи табдили рақамӣ

Муқоисаи самтҳои анъанавии сиёсати кадрҳо бо вазифаҳои, ки имрӯз ба миён меоянд, ба мо имкон медиҳад, ки як қатор хулосаҳо барем. Тағйир додани муҳити дохилӣ ва берунии корхона таҳти таъсири технологияҳои рақамӣ аҳамияти муқаррароти сиёсати анъанавии кадриро коҳиш намедиҳад. Усулҳои ҳалли ба принципҳои классикӣ асосёфта бояд нав шаванд. Биёед баъзе аз онҳоро дида бароем.

Дар ниҳоят, стратегияи идоракунии иқтисодии кадрҳои савдои чакана дар шароити ташаккули рақамикунонии иқтисодиётро дар расми 64 таҳия намудем, ки дар он самтҳои асосии стратегияи рушди кадрҳои савдои чакана нишон дода шудааст.

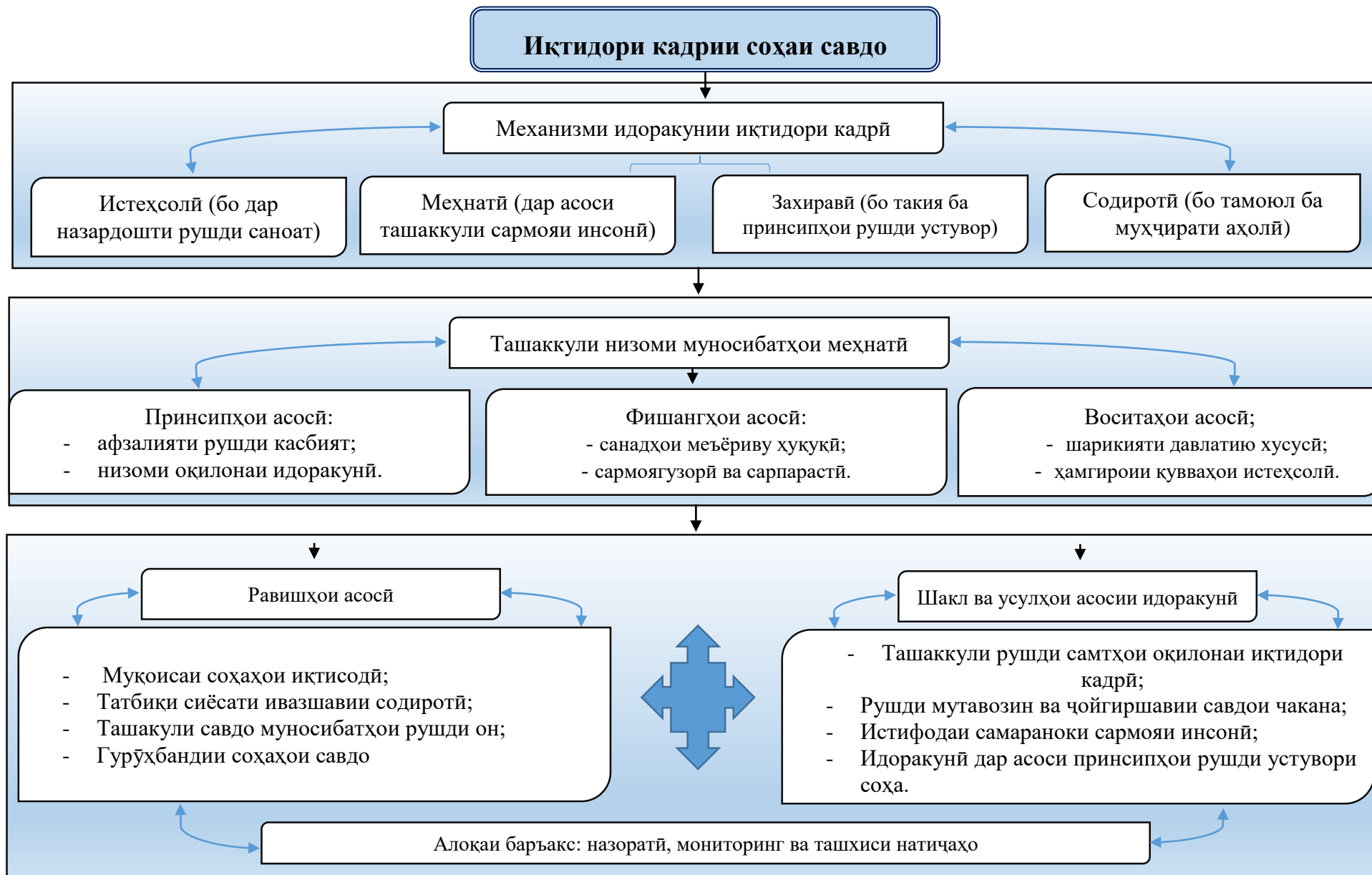

Расми 64. Стратегияи идоракунӣ иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити ташаккули рақамикунонии иқтисодиёт

Истифодаи фаъолонаи воситаҳои рақамӣ ва татбиқи он дар соҳаи идоракунии захираҳои инсонӣ принсипи характери илмӣ мебошад. Ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар тамоми самтҳои кори кадрҳо бо истифода аз принсипи мураккабӣ таъмин карда мешавад. Кор бо кадрҳо бе риоя кардани принсипи суботкорӣ имконнопазир аст. Маҳз дар асоси ин принсип имкон медиҳад, ки вобастагӣ ва муносибатҳои мутақобила дар кор бо кадрҳо ба назар гирифта шаванд, натиҷаҳои қарорҳои кадрӣ назорат карда шаванд ва равандҳои идоракунии кадрҳо оптималӣ карда шаванд. Дар системаи идоракунии захираҳои инсонӣ технологияҳои рақамӣ ба роҳбалади воқеӣ табдил меёбанд. Муайян кардани самаранокии системаи идоракунии одамон вазифаи хеле душвор аст. Бе истифодаи технологияҳои рақамӣ хароҷоти марбут ба системаи идоракуниро ба назар гирифтани ва бо натиҷаҳои кори ҳар як корманд алоқаманд кардан амалан ғайриимкон аст.

Таҳқиқотҳои олимони нишон медиҳанд, ки рақамикунонии ҳамгирошуда ҷалби кормандонро ба равандҳои дигаргунсозии ташкилӣ сафарбар мекунад. Бо ёрии он кадрҳо на танҳо бо асбобу анҷом таъмин карда мешаванд, балки барои баланд бардоштани касбӣ ба оянда роҳ мекушоянд. Дар заминаи масъалаи таҳқиқшаванда омилҳои ҷалби самаранокии кормандонро ба равандҳои рақамикунонии корхона таъкид кардан зарур аст: идоракунии рақамии равандҳои меҳнат; ҷои рақамии коргар; маълумоте, ки бо ёрии технологияҳои рақамӣ гирифта мешавад; роҳбарияти рақамӣ.

Ҳамин тариқ, трансформатсияи рақамӣ ба кормандон талаботи нав мегузорад ва барои фаъолияти ташкилот шароити нав фароҳам меорад. Ба ин муносибат нисбат ба идоракунии корхона талабҳои қатъитар гузошта мешаванд. Ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар тамоми соҳаҳои корхона зарурати муҳим аст. Ин ҳам бо идоракунии тағйирот ва умуман бо ҷалб ва рушди кадрҳо дар асоси навоарӣ алоқаманд аст.

Расми 65 Модели стратегии идоракунии иқтисоди кадрҳои соҳаи савдо

Ҳангоми баррасии масоили таҳқиқшуда мо ба хулосае омадем, ки дар дилхоҳ соҳаи иқтисод идоракунии рушди иқтисодии кадрӣ дар шароити ташаккули иқтисодии рақамӣ низом, принцип, роҳу усули ба худ хосро касб менамояд. Зеро ҳар як соҳа хусусияти ба худ хосро соҳиб аст. Мушкилот ва муаммои асосӣ дар сари кист, албатта ба нерӯи инсонӣ. Дар соҳаи савдои чакана мақом ва саҳми кадрҳои касбӣ хеле назаррас аст, чунки бе истифодаи иқтисодии кадрӣ онҳо чараёни савдо номуайяну номурратаб хоҳад буд (расми 65).

Пас аз таҳқиқи паҳлӯҳои назариявӣ методологӣ ва тавсия дар роҳи амалия модели стратегии идоракунии иқтисодии кадрӣ савдори дар шароити ташаккули иқтисодии рақамӣ таҳрезӣ намудан ба мақсад мувофиқ аст. Тавре маълум аст ташаккули низоми муносибатҳои меҳнатӣ таҷассумгари иқтисодии кадрӣ соҳаи савдо буда, дар асоси механизмҳои идоракунии истеҳсолӣ, меҳнатӣ, захиравӣ ва содиротиро муттаҳид намудааст. Бояд зикр намуд, ки дар ин модел нақш ва мақоми принципҳои асосӣ, фишангу воситаҳои асосӣ, ҳамчунин равишҳо, шакл ва усулҳои асосии идоракунии ҷои махсус доранд. Ҳамбастагии ин омилҳои болозикрро мо тибқи алоқаи баръакс дар асоси назорат, мониторинг ва таҳлили натиҷаҳо муҳим шуморида, модели мазкурро дар ташаккул ва истифодаи самараноки иқтисодии кадрӣ дар шароити рақамикунонӣ саривақтӣ ва арзишманду натиҷабахш арзёбӣ менамоем.

ХУЛОСА

А) Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

1. Дар диссертатсия муаллиф вазифаҳои идоракунии маҷмӯи сармояи инсонии соҳаи савдои чаканаро дар асоси равиши концептуалӣ, ки ташаккули баҳодихии баланди динамикии сифати иқтисодии кадрӣ корхонаро таъмин менамояд, ба миён гузошта ва инчунин афзоиши нишондиҳандаҳои иқтисодӣ аз ҳисоби рақамикунони равандҳои тиҷоратии корхона дар муҳити динамикӣ тағйирёбанда ҳал намудааст [10-М; 13-М; 17-М; 18-М].

2. Муқаррароти асосии идоракунии концептуалии иқтисодии кадрӣ ба низом дароварда шудааст. Тағйироте, ки назарияи идоракунии сармояи инсонӣ аз сар гузаронидааст ва равишҳои умумии методологии идоракунии иқтисодии кадрӣ тавзеҳ дода шудаанд. Дар асоси омӯзиши назарияи муосири менечмент категорияи сармояи инсониро ба таври нав шарҳ дода, таҳвили онро аз соҳаи иқтисодиёти меҳнати неоклассикӣ ба соҳаи идоракунии меҳнати корпоративӣ нишон додааст. Дар робита ба ин, мо як нави махсуси таълимро чундо мекунем, ки рақамӣ ном дорад. Равандҳои рақамисозӣ ва зеҳнии сунӣ, ки дар иқтисодиёт ба амал меоянд, раванди ташаккул ва рушди иқтисодии кадрӣ ба таври назаррас тағйир доданд [7-М; 10-М; 13-М; 14-М; 23-М].

3. Муаллифии концепсияи идоракунии сармояи инсонӣ дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ таҳия шудааст, ки рушди диалектикий объекти идоракуниро ба назар гирифта, бо талаботи нав ба сифати қувваи корӣ мукамал гардида, дорои мазмуни нави сохторӣ ва мундариҷа мебошад, ки хусусиятҳои иқтисодии кадрӣ, ба монанди рушди малакаҳои рақамӣ, дониш ва ба идоракунии иқтисодии кадрӣ дар шароити нави ташкили ҷои кор аз ӯҳдадорҳои дақиқ муайяншуда то қори лоиҳавӣ, тақсмоти қарорҳои оқилона нигаронида шудааст, ки идоракунии иқтисодии кадрӣ дар заминаи сифатан нави методологӣ тақмил медиҳад [1-М; 5-М; 7-М; 8-М].

4. Модели стратегии идоракунии иқтидори кадрӣ дар иқтисодиёти рақамӣ бо дарназардошти талаботи нави бозори меҳнат нисбат ба сифати кувваи корӣ, рушди шаклҳои нави шуғл дар иқтисоди рақамӣ таҳия шудааст, ки тавассути омилҳои нави идоракунии, муҳимтарин принципҳои методологии идоракуниро ошкор намуда, мувозинати манфиатҳои ҳамаи иштироккунандагони бозорро таъмин намуда, стратегияҳои дарозмуддати идоракунии иқтидори кадриро муайян мекунад [1-М; 9-М; 10-М; 13-М].

5. Ду модели бисёрмилаи самаранокии истифодаи иқтидори кадрӣ дар иқтисоди рақамӣ таҳия шудааст, ки яке аз онҳо нишондиҳандаҳои микдорӣ ва дигараш сифатӣ мебошанд. Таҳлили тамоюлҳои муосири рушди иқтидори кадрӣ бо назардошти хусусиятҳои гуногунии он, аз қабилӣ таҳассус, сохтори касбӣ, сатҳи маълумот тафсири омилҳои, ки ба самаранокии истифодаи иқтидори кадрӣ таъсир мерасонанд, воситаҳои дурусти таъсиррасониро дар идоракунии он ҳамчун омилҳои рушди иқтисодӣ дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ интихоб мекунад ва ғайра гузаронида шуд [1-М; 7-М; 13-М; 17-М].

6. Баҳодиҳии таъсири ҷузъҳои ҷудоғонаи иқтидори кадрӣ ба нишондиҳандаҳои рақамӣ ва умумии ширкатҳо дар асоси усулҳои таҳлили омилҳо ва моделсозии муодилаҳои сохторӣ гузаронида шуд. Асоси таҳқиқот дар доираи таҷрибаи 20 ширкати тичоратӣ буд. Модел тартиб дода шудааст бо коэффисиентҳои арзёбии таҷрибавии стандартӣ тавассути моделсозии муодилаҳои сохторӣ дар асоси арзёбии таъсири ҷузъҳои ҷудоғонаи иқтидори кадрӣ ва нишондиҳандаҳои умумии корхонаҳо нишон медиҳад. Омӯзиши таҷрибаи беҳтарини корхонаҳо дар соҳаи идоракунии иқтидори кадрӣ дар асоси ҳисоботи ғайримолиявӣ гузаронида шудааст [1-М; 9-М; 12-М; 25-М; 32-М].

7. Усули баҳодиҳии динамикии рушди рақамии иқтидори кадрӣ дар корхона дар асоси пешниҳоди концептуалии муаллиф оид ба идоракунии иқтидори кадрӣ, ки ба системаи нишондиҳандаҳои динамикии меъёри ба ҳам алоқаманд асос ёфта, аз системаи иттилоотӣ ҳангоми баҳодиҳӣ фарқ мекунад,

мутобиқати иқтидори кадрӣ ба ҳадафҳои стратегии корхона дар заминаи рақамикунонии равандҳои бизнес, ки имкон медиҳад баҳодиҳии миқдории сифати иқтидори кадрӣ ва амалӣ намудани тадбирҳо дар самти ташаккул ва рушди нерӯи инсонӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии кормандони корхона дар иқтисоди рақамӣ пешниҳод карда шудааст [2-М; 5-М; 8-М; 9-М; 12-М].

8. Методологияи пешниҳодшуда 30 нишондиҳандаро дар бар мегирад. Методологияи пешниҳодшудаи ҳисобкунии шохиси «DigTech» имкон медиҳад, ки фаъолияти рақамии корхона ҳамчун шартҳои истифодаи иқтидори кадрӣ арзёбӣ карда шавад; методологияи баҳодиҳии рақамии ташкилӣ - шартҳои ҷалби иқтидори кадрӣ бо роҳи ҳисоб кардани индекси DigCult амалӣ карда мешавад [1-М; 5-М; 8-М; 9-М; 13-М].

9. Дурнамои рушди минбаъдаи мавзӯи таҳқиқот аз он иборат аст, ки натиҷаҳои назариявӣ ва амалии бадастомада имкон медиҳанд:

- муайян намудани хусусиятҳои нави сохторӣ ва муҳтавои иқтидори кадрӣ корхонаҳо дар низоми муносибатҳои «одам-истеҳсолот» дар шароити рушди иқтисодии рақамӣ;

- ташаккул додани муносибати нави илмӣ идоракунии иқтидори кадрӣ корхонаҳо, назария ва консепсияи инкишофи идоракунии меҳнат мувофиқи тамоюлҳои нави ташаккул, истифодаи меҳнат ва тағйироти раванди истеҳсолот, дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ [1-М; 7-М; 8-М; 11-М].

10. Таҳияи амсилаи муодилаи сохторӣ ва назариявии робитаи фарҳанги рақамӣ, ба таҷрибаҳои идоракунии иқтидори кадрӣ, дарки технологияҳои рақамӣ, сатҳи рақамисозӣ ва фаъолияти ширкатҳо асос ёфтааст, ки имкон медиҳад баҳодиҳии сифати қувваи корӣ ва истифодаи он аз ҷониби корхонаҳо бо мақсади рушди қабули қарорҳои дурусти идоракунии дар самти таълим, ташаккули салоҳият, кадрҳои касбӣ, бозомӯзӣ ва тақмили ихтисос ба роҳ монда шавад [1-М; 5-М; 8-М; 9-М; 14-М].

11. Механизми татбиқи раванди идоракунии маҷмӯи рушди рақамии иқтисодии кадрӣ дар корхонаҳои савдо пешниҳод шудааст, ки ба равиши интегратсионии идоракунӣ асос ёфтааст, ки идоракунии иқтисодии кадрӣ дар заминаи сифатан нави методологӣ тақвими меҳнат, сифати иқтисодии кадрӣ дар корхонаҳо ба талаботи иқтисодии рақамӣ ҷавобгӯ буда, ба рушди асосҳои назариявӣ ва методологияи илмӣ иқтисодии меҳнат мусоидат менамояд [1-М; 17-М; 18-М; 21-М; 32-М].

12. Таҳияи матритсаи идоракунии рушди иқтисодии кадрӣ. Дар натиҷаи татбиқи ин равиш дар таҳқиқоти мазкур матритсаи идоракунии рушди иқтисодии кадрӣ дар иқтисодиёти инноватсионӣ, ки натиҷаи раванди мураккаби ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли мушаххас, тадбирҳо ва амалҳои танзими давлатӣ дар асоси ақидаҳо ва мафҳумҳои дар марҳилаи таҳлили мушкилот ба даст омада буд, пешниҳод гардидааст [1-М; 7-М; 11-М; 14-М; 32-М].

Б) Таърихи барои истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Дар диссертатсия ба ақидаи муаллиф барои таъмини субот ва ноил шудан ба ҳадафҳои стратегии рушди савдои чакана зарур аст, ки иқтисодии кадрӣ он ҳамчун яке аз захираҳои иқтисодии корхона ташаккул, таълим ва ҳадафмандона ҳавасманд карда шавад;

2. Ба ақидаи муаллиф, чен кардани сатҳи рушди иқтисодии рақамии як кишвари мушаххас ва дараҷаи ҷаҳонишавии рақамии он вазифаи муҳимтарини пажӯҳишгарон мегардад. Сатҳи рушди иқтисодиёти рақамӣ ва рейтингҳои кишвар дар асоси нишондиҳандаҳои гуногуни таркибӣ, ки зериндексҳои алоҳидаро муттаҳид мекунанд, барои табдили рақамии бахшҳои алоҳидаи иқтисод ва ҷомеа масъуланд, чен карда мешаванд.

3. Муаллиф дар он ақидаест, ки аксарияти муҳаққиқони илмӣ иқтисодиёт иқтисодии рақамиро иқтисодии баъдисаноатӣ, донишбунёд, инноватсионӣ, электронӣ, шабакавӣ, иттилоотӣ ва

маҷозӣ номгузорӣ намудаанд. Мо, омили муҳими рақамикунониро ба рушди маданияти рақамӣ тавъам мешуморем.

4. Дар диссертатсия зикр шудааст, ки иқтисоди рақамӣ як падидаи беназирест, ки барои баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат аз ҳисоби чандирии технологияҳо тамоми заминаҳоро фароҳам меорад. Он зарурати тағйироти сохтории системаи тарбияи кадрҳоро нишон медиҳад. Дар ин ҷо ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, ки мунтазири фармони касе нашуда, худашон бояд ба ҷустуҷӯи барномаҳои оптималии таълим, ташаккул ва санҷиши онҳо шурӯъ кунанд, нақши ҷиддӣ мебозад. Дар шароити иқтисоди рақамӣ маҳз донишгоҳҳо ба маркази тағйирот дар рушди сифат, салоҳият ва малакаҳои зарурии мутахассисони оянда табдил меёбанд.

5. Ҳамин тариқ, концепсияи пешниҳодшудаи идоракунии иқтидори кадрӣ дар иқтисодиёти рақамӣ ба таҳқиқи муаллиф оид ба омӯзиши назария ва амалияи идоракунии меҳнат асос ёфтааст, ки хусусияти фарқкунандаи он гузариш аз стратегияи идоракунии SPOD ба стратегияи VUCA-и инсон мебошад. Идоракунии сармоя, дорои хусусиятҳои нави сохторӣ ва мундариҷаи идоракунии иқтидори кадрӣ, тағйирот дар ташкили ҷои кор ва истеҳсолот, шароити қабули бисёр омилҳои қарор дар асоси моликияти зехнӣ мебошад, ки идоракунии иқтидори кадриро дар заминаи сифатан нави методологӣ такмил медиҳад. Таҷриба нишон медиҳад, ки тафаккури мо дар партави ҷаҳоне, ки дар он мо дар бораи «фардо»-и худ хавотир нашавем ва «имрӯз» ба мо комилан мувофиқ аст, бояд ташаккул ёбад.

6. Рушди босуръати технологияҳои рақамӣ, зехни сунъӣ, робототехника, автоматикунонӣ, маҷозишавӣ саволи мантиқиро ба миён меорад, ки оё роботҳо ва алгоритмҳо одамонро иваз карда метавонанд ва ин кай рӯй медиҳад. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо 0,32% аҳолии шуғл мутахассисони ТИК мебошанд. Нарасидани мутахассисони соҳибхтисос дар соҳаи технологияҳои рақамӣ дар ҳоли ҳозир мушкили ҷиддӣ дар татбиқи лоиҳаҳои табдили рақамии ширкатҳо мебошад.

7. Муаллиф дар диссертатсия пешниҳод менамояд, ки принципи идоракунии омӯзиш дар муҳити рақамӣ: азхуднамоӣ, касбият, муоширати созанда, инсон буданро эҳсос намудан, омӯзиши бефосила (тамоми умр) бе чуну чаро истифода карда шавад.

8. Дар диссертатсия истифодаи «консепсияи фарҳанги рақамӣ» ва таҷрибаҳои идоракунии иқтисодии кадрро муаллиф саривақтӣ меҳисобад. Таҳқиқот ва таҳлил нишон дод, ки кормандони категорияи “инсонии рақамӣ” пайваста дар тақмили ташаккул ва рушди маснади касбӣ буда, фойданокии меҳнати онҳо доимо аз нишондиҳандаи 100 боло аст. Аз ин ҷо, бармеояд, ки иқтисодии кадрӣ дар шароити ташаккули иқтисодии рақамӣ ҳамчун омилӣ таъминкунандаи муваффақият мегардад.

9. Ба ақидаи муаллиф таҷрибаи ширкатҳои бузурги олам нишон медиҳад, ки бояд дар оянда диққати асосӣ ба навсозии базаи моддию техникаӣ, омӯзиши таҷрибаи ширкатҳои пешоҳанги олам, омода намудани мутахассисони соҳавӣ, ки дар оянда ҳамчун мушовирони тичоратӣ, бозоршиносон, коршиносони касбии соҳавӣ амал менамоянд, зарур мебошад.

10. Муаллиф ҷонибдори таҳия ва қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба рушди савдои чакана» мебошад, ки он дар рушди касбияти кормандони соҳа ва масъулиятнокии онҳо заминаи мусоид фароҳам меорад.

11. Таълими амалӣ оид ба вучуд овардани системаи таълими муттасил аз рӯи принципи «таълимоти томактабӣ – мактаб – касб – таълими касбии иловагӣ», гузаштан ба механизмҳои озмунӣ ва шартномавии маблағгузори муассисаҳои таҳсилоти касбӣ (маблағгузорӣ аз ҷониби кордиҳандагон), сифатан баланд шудани дараҷаи касбӣ ва тахассусӣ, вазъи иҷтимоӣ ва некуаҳволии моддии кадрҳои педагогӣ ва кормандони соҳаи маориф, ташкили муассисаҳои таълими муттаҳидашуда (ҳамгирӣ) дар шакли комплексҳои университетҳои соҳавӣ, ки зинаҳои гуногуни таълими касбиро муттаҳид менамоянд.

12. Ҳамчунин, ба андешаи муаллиф намунаи ҳалли пурсамари масоили

болозикр ташкили комплексҳои донишгоҳиест, ки таълими бисёрзинагии пайвастаро ба амал мебароранд. Дар бобати ба вуҷуд овардани чунин низом, аз ҷумла, дар шаҳри Душанбе, ки дар базаи иттифоқи Тоҷикматлубот бо иштироки Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон ташкили шабакаи синфҳои маҷозӣ, ки муҳасилини онҳо дар гурӯҳҳои махсус меҳонанд, яъне донишҷӯ меҳвар ё донишҷӯ дорои салоҳияти касбӣ хеле зарур аст.

РЎЙХАТИ АДАБИЁТ:

1. А. А. Акаев, С. Ю. Румянцева, А. И. Сарыгулов, В. Н. Соколов, Экономические циклы и экономический рост / А. А. Акаев, С. Ю. Румянцева, А. И. Сарыгулов, В. Н. Соколов. – СПб.: СПбГПУ, 2011. – 456 с.

2. Абакумова И. В., Антонова Е. К., Байгулов Р. М., Беляева С. В. и др. Научные исследования в сфере социально-экономических и гуманитарных наук: междисциплинарный подход и конвергенция знаний / Под редакцией Р. М. Байгулова, О. А. Подкопаева. – Самара, 2016. – 369 с.

3. Абашева, О. Ю., Бабина, Е. Н., Бондаренко, Г. В., Глушак, Н. В. и др. Прикладные, поисковые и фундаментальные социально-экономические исследования: интеграция науки и практики / Под редакцией Н. В. Глушака, О. А. Подкопаева // Самара: ООО «Поволжская научная корпорация», 2018. – 244 с.

4. Абдурахманов К.Х. Тенденции развития человеческого капитала Узбекистана / К.Х. Абдурахманов // Вестник российского экономического университета имени Г.В. Плеханова. 2013. С. 80-83.

5. Абросимова Ю.А. Инвестиции в человеческий капитал как показатель качества экономического роста / Ю.А. Абросимова // Актуальные вопросы экономических наук. 2012. № 27. С. 100-105.

6. Агеев О.В. Вложения в человеческий капитал в стратегии модернизации современной России / О.В. Агеев // В сборнике: социально-экономическое развитие регионов России: реалии современности, тенденции, перспективы (посвящается 70-летию колледжа западного филиала РАНХИГС). Материалы I международной научно-практической конференции. 2016. С. 119-121.

7. Азарова Н.А. Влияние гендерных тенденций на формирование человеческого капитала и экономический рост в регионах / Н.А. Азарова // Вестник МИРБИС. 2021. № 3 (27). С. 72-78.

8. Азимбоев А. Методологические вопросы определения уровня развития информационно коммуникационных услуг региона [Текст] /А.

Азимбоев, Р.С. Исаев // Материалы международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы развития образования и науки в современных условиях». – Душанбе, 2016. – С. 248-250.

9. Аласания К.Ю., Мощелков Е.Н. Проблема развития человеческого капитала в сотрудничестве России и Китая: аналитический обзор новейшей англоязычной литературы / К.Ю. Аласания., Е.Н. Мощелков // Вестник московского университета. Серия 7: философия. 2022. № 1. С. 79-93.

10. Александров И.Н. Фёдорова М.Ю. Оценка человеческого капитала как составляющей интеллектуального капитала организации / И.Н. Александров, М.Ю. Фёдорова // В сборнике: неделя науки спбпу. Материалы научной конференции с международным участием. 2016. С. 205-207

11. Аллавердян, В. Оценка стоимости кадрового потенциала предприятия. [Электронный ресурс] / В. Аллавердян. Режим доступа: http://www.cfin.ru/management/people/value_people.shtml.

12. Аминов И. Кадровое обеспечение развития торгового предпринимательства Республики Таджикистан. Вестник Белгородского университета потребительской кооперации. Международный научно-теоретический журнал. 2008 г. №2. – С. 128-13

13. Андреева Г.Н., Бадалянц С.В. и др. Развитие цифровой экономики в России как ключевой фактор экономического роста и повышения качества жизни населения: Г.Н., Андреева, В.С., Бадалянц коллектив авторов / Нижний Новгород: издательство «Профессиональная наука», 2018. С. 8.

14. Апенько, С. Н. Особенности управления человеческими ресурсами портфеля проектов предприятия / С.Н. Апенько // Вестник Омского университета. – 2015. – № 4. – С. 101.

15. Апенько, С. Н. Формирование профессиональных компетенций человеческих ресурсов с помощью командообразования проектов предприятия / С. Н. Апенько // Вестник Омского университета. Серия: Экономика. 2016. № 2. – С. 60–68.

16. Армстронг, М. Практика управления человеческими ресурсами / М.

Армстронг / пер. с англ. под ред. С. К. Модовина. – 10-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – С. 66–70.

17. Артюхов И.П. Новиков О.М. Капитонов В.Ф. Теоретические предпосылки к проблеме «капитал здоровья семьи - основа формирования человеческого капитала» / И.П. Артюхов О.М. Новиков В.Ф. Капитонов // Сибирское медицинское обозрение. 2007. С. 51-54.

18. Архошашвили А.В., Петрищенко Н.М. Человеческий капитал: краткий обзор / А.В. Архошашвили, Н.М. Птрищенко // Интернаука. 2016. № 4-2 (4). С. 5-6.

19. Атлас новых профессий. Профессии-пенсионеры [Электронный ресурс] / 2015. – Режим доступа: <http://atlas100.ru/future/articles/professii-pensionery/>.

20. Аузан, А. Эффект колеи. Проблема зависимости от траектории предшествующего развития – эволюция гипотез / А. Аузан // Вестник Московского университета. – 2015. – № 6. – С. 3–17.

21. Афанасьева, Л. А., Меньшикова, М. А., Пронская, О. Н., Рюмшин А. В., Ходыревская В. Н. Формирование сбалансированной системы показателей как элемента стратегического управления персоналом организации / Л. А. Афанасьева, М. А. Меньшикова, О. Н. Пронская, А. В. Рюмшин, В. Н. Ходыревская // Экономика и предпринимательство. – 2019. – № 1 (102). – С. 1061–1066.

22. Ахметова А.А. Теоретические аспекты исследования влияния уровня и качества жизни населения на формирование человеческого капитала / А.А. Ахметова // Статистика, учет и аудит. 2013. № 2 (49). С. 14-20.

23. Ашурова Т.А., Бадалов М.Т. Идоракунии тағйирот дар ташаккул ва рушди мутахассисони касбӣ барои кадрҳои иқтисодиёти рақамӣ Захираи электронӣ: <https://www.hgu.tj/ru/news/media/item/192.html> (Вақти даромад 22.01.2020).

24. Бабкин А. В. и др. Формирование цифровой экономики в России: сущность, особенности, техническая нормализация, проблемы развития / А. В.

Бабкин, Д. Д. Буркальцева, Д. Г. Костень, Ю. Н. Воробьев // Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Экономические науки. – 2017. – № 3. – С. 9 – 25.

25. Базылев Н.И., Базылева М.Н. Человеческий капитал: концептуальные основы и проблемы формирования в Республике Беларусь / Н.И. Базылев, М.Н. Базылева // Вестник белорусского государственного экономического университета. 2011. № 4 (87). С. 5-11.

26. Базылева М.Н. Человеческий капитал как фактор экономического роста / М.Н. Базылева // В сборнике: новое качество экономического роста: инновации, инвестиции, конкурентоспособность. Сборник материалов международной научно-практической конференции. Национальная академия наук Беларуси, Институт экономики, Научно-исследовательский экономический институт Министерства экономики Республики Беларусь, Белорусский государственный экономический университет [научно-редакционный совет: м. В. Мясникович и др.]. 2007. С. 500-501

27. Бакун Т.В., Бондарь А.В. Человеческий капитал в инновационном развитии страны / Т.В. Бакун, А.В. Бондарь // В сборнике: научный потенциал молодежи – будущему Беларуси. Материалы IV международной молодежной научно-практической конференции. Пинск, 2010. С. 3-4.

28. Баландина Н.Г. Человеческий капитал и условия его развития в России / Н.Г. Баландина // Научный альманах. 2018. № 11-1 (49). С. 15-19.

29. Балацкий, Е. В. Дисконт-фактор в расчетах рентабельности вложений в человеческий капитал / Е. В. Балацкий // Общество и экономика. – 2000. – № 11–12. – С. 93–103.

30. Балашова Т.А рынок труда и человеческий капитал (на примере ОАО «Рот фронт») / Т.А. Балашова // В сборнике: наука России: цели и задачи. Сборник научных трудов по материалам XI международной научной конференции. Международная объединенная академия наук. 2018. С. 12-16.

31. Басова А.Е., Шамигова А.С. Человеческий капитал и инвестиции в

человеческий капитал организации / А.Е. Басова, А.С. Шамигова // В сборнике: Актуальные вопросы и перспективы развития науки и образования. Материалы международной (заочной) научно-практической конференции. Научно-издательский центр «Мир науки». 2016. С. 61-64.

32. Бауэр, В. П. Проблемы на пути создания унифицированной цифровой платформы цифровой экономики. – М.: РАЕН, 2017. – 39 с.

33. Бахарева И.А. Роль человеческого капитала в условиях глобальной нестабильности / И.А. Бахарева // В сборнике: Современные исследования экономических проблем: российский и зарубежный опыт. Сборник научных трудов. Москва, 2016. С. 18-21.

34. Бахшиян Д.В., Зевеке О.Ю. Человеческий капитал как основной ресурс эффективного предприятия, как резонанс на вызовы современного мира / Д.В. Бахшиян, О.Ю. Зевеке // В сборнике: актуальные проблемы науки и техники: достижения, инновации. Сборник статей по материалам всероссийской научно-практической конференции. Под редакцией О.Ю. Зевеке. 2017. С. 20-31.

35. Беккер, Г. С. Человеческое поведение: экономический подход / Г. С. Беккер. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.

36. Беккер, Г. Человеческий капитал: теоретический и эмпирический анализ со специальным обращением к образованию / Г. Беккер // США: экономика, политика, идеология. – 1993. – № 11.

37. Бельчик Т.А. Реализация национальной программы «Цифровая Экономика» как возможность обеспечения цифровой трансформации экономики РФ / Т.А. Бельчик // В Сборнике: Императивы устойчивого развития науки и образования: Новые проекты, достижения инновации. Материалы XIII Всероссийской научно-практической конференции. Ростов-на-Дону, 2022. С. 179-182.

38. Бирюков В.В. Капитал здоровья как составляющая человеческого капитала нации / В.В.Бирюков // Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2012. С. 52-58.

39. Битти В., Смит С.Д. Человеческий капитал, создание ценности и раскрытие информации / В Битти., С.Д. Смит // Мотивация и оплата труда. 2011. № 4. С. 244-266.

40. Блауг М. 100 великих экономистов после Кейнса. - СПб.: Экономикс, 2009 - С. 200-202.

41. Болдбаатар Б. Монголия: формирование и использование человеческого капитала / Б.Болдбаатар // Человек и труд. 2009. С. 45-47

42. Бондаренко М.С. Социальная сфера как институциональная среда производства человеческого капитала и сфера осуществления инвестиций в человеческий капитал / М.С. Бондаренко // Актуальные проблемы гражданского права. 2022. № 1 (19). С. 165-179.

43. Бондарь А.В., Крупская А.О. Органическое земледелие как фактор экономического роста и эффективного использования природного и человеческого капитала / А.В. Бондарь, А.О. Крупская // В сборнике: Россия: тенденции и перспективы развития. Ежегодник. Москва, 2021. С. 155-160.

44. Бондарь Н.Н. Накопление человеческого капитала в системе начальных этапов образовательного процесса / Н.Н. Бондарь // Вестник Белорусского государственного экономического университета. 2019. С. 11-18

45. Брюхов А.М. Научный анализ понятий человеческий капитал и управление человеческим капиталом / А.М. Брюхов // Челябинский гуманитарий. 2012. № 1 (18). С. 23-26.

46. Бусыгин Д.Ю. Роль человеческого капитала в оценке интеллектуального капитала университетов / Д.Ю. Бусыгин // В сборнике: государство, право и общество: вопросы теории и практики. Материалы международной научно-практической конференции. Ростов-на-дону, 2021. С. 484-487.

47. Бутырина Ю.С., Герасимов К.Б. Влияние человеческого капитала на обучение предпринимательству в образовательных организациях / Ю.С. Бутырина, К.Б. Герасимов // Основы экономики, управления и права. 2021. № 2 (27). С. 7-12.

48. Быкова М.В., Савина И.В. Роль высшего образования в процессе формирования человеческого капитала / М.В. Быкова, И.В. Савина // В сборнике: кризис XXI века вчера. Сегодня. Завтра. Материалы III международной научно-практической конференции. 2015. С. 15-18.

49. Вавилова Д.Д. Методика, модели и алгоритмы программного обеспечения для анализа и прогноза динамики человеческого капитала /Д.Д. Вавилова // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата технических наук / Томский государственный университет систем управления и радиоэлектроники. Томск, 2022

50. Васильев П.П. Проблемы развития и использования трудового потенциала и человеческого капитала в научной сфере / П.П. Васильев // экономический вестник ростовского государственного университета. 2008. Т. 6. № 4-3. С. 54-57.

51. Васильева Е.Е. Инвестиции в человеческий капитал / Е.Е. Васильева // В книге: молодежь XXI века: образование, наука, инновации. Материалы VII всероссийской студенческой научно-практической конференции с международным участием. Под редакцией Т.С. Федосовой, Т.В. Красильниковой. 2018. С. 75-77.

52. Вейбер Е.В., Побережец Е.А., Капелюк С.Д., Оценка эффективности инвестиций в человеческий капитал в нефтегазовых компаниях / Е.В. Вейбер, Е.А. Побережец, С.Д. Капелюк // В сборнике: интеллектуальный потенциал Сибири. Материалы 30-я региональной научной студенческой конференции: в 4 частях. Новосибирск, 2022. С. 102-106

53. Габдуллин Н.М. Человеческий капитал как фактор роста постиндустриальной экономики / Н.М. Габдуллин // дисс... на соискание ученой степени канд... экон... наук / Казанский финансово-экономических институт. Казань, 2009

54. Гасанов Г.А., Гасанов Т.А. Цифровая экономика как новое направление экономической теории. Электронный ресурс:

<https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-ekonomika-kak-novoe-napravlenie-ekonomicheskoy-teorii> (Дата обращения: 12.02.2020).

55. Генкин Б. М. Экономика и социология труда. М.: Норма, 2001. С. 66.

56. Герасимова Е.Б., Герасимов Б.И., Евсейчев А.И. Гармонизация феноменологических процессов экономического анализа в условиях цифровой экономики: цифровая экономика как парадигма качества / Е.Б. Герасимова. Б.И., Герасимов., А.И Евсейчев // Информационно-экономические аспекты стандартизации и технического регулирования. 2020. № 5 (57). С. 65-74

57. Головенчик, Г. Г. Цифровизация белорусской экономики в современных условиях глобализации [Текст] / Головенчик Галина Геннадьевна. – Минск: Издательство центр БГУ, 2019. – С. 28-29;

58. Гордеев, А. Лишние люди XXI века [Электронный ресурс] / А. Гордеев // РБК. – № 9. – 2017. Режим доступа: <https://www.rbc.ru/newspaper/2017/01/20/58806fe19a794712678e210e> (дата обращения: 12.03.2018 г.).

59. Гурезов С.И. Управление качеством образование и оценки человеческого капитала в общеобразовательных учреждениях / С.И.Гурезов // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. 2018. С. 151-156.

60. Демиденко Е.А. Институты улучшающие человеческий капитал / Е.А Демиденко // В сборнике: человеческий капитал как важнейший фактор постиндустриальной экономики. Сборник статей по итогам международной научно-практической конференции. 2017. С. 85-89.

61. Демин В.В. Оценка параметров человеческого капитала при осуществлении инновационной деятельности / В.В. Демин // дисс... канд.... экон. наук: 08.00.05 / Институт международного права и экономики им. А.с. Грибоедова. Москва, 2013

62. Джумаева А.Д. Влияние человеческого капитала на инновационное развитие организации / А.Д. Джумаева // В сборнике: современные аспекты информационно-правового и инфраструктурного обеспечения устойчивого

социально-экономического развития северо-кавказского региона. Преподавательская секция: «Современные аспекты управления в агропромышленном комплексе». Сборник научных статей по материалам международной научно-практической коференции. Ставрополь, 2020. С. 239-243

63. Джурабаев Г. Анализ трансформации промышленного производства Республики Таджикистан к условиям цифровой экономики [Текст] / Г. Джурабаев, М.Х. Нематова // Вестник ТГУК. Сери социально – экономических наук. 2020. - № 4 / 1(33). – С. 163-170

64. Джураева А. Цифровая образовательная среда в Республике Таджикистан: дистанционное обучение [Текст] / А. Джураева // В сборнике: VI-технологии и корпоративные информационные системы в оптимизации бизнес-процессов цифровой экономики. Материалы VI Международной научно-практической очно-заочной конференции. 2019. С. 48-51.

65. Добрынин, А. И., Дятлов, С. А., Цыренова, Е. Д. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования / А. И. Добрынин, С. А. Дятлов, Е. Д. Царев. – СПб.: Наука, 1999. – 77 с.

66. Добрынин, А. И., Тарасевич, Л. С. Экономическая теория. / А. И. Добрынин, Л. С. Тарасевич. Учебник для вузов. – СПб.: Наука, 1997. – 345 с.

67. Добрынин, А. И., Тарасевич, Л. С. Экономическая теория. / А. И. Добрынин, Л. С. Тарасевич. Учебник для вузов. – СПб.: Наука, 1997. – 345 с.; Дятлов, С. А. Основы теории человеческого капитала / С. А. Дятлов. – СПб.: СПбУЭФ, 1994. – 160 с.

68. Дустбоев Ш.Д., Мирзоев Т.Х., Умаров Х.У. Бедность и пути её снижения. Душанбе, 2000, 68 с.

69. Дятлов С.А. Сетевая занятость и сетевая безработица в цифровой экономике // Экономика и управление: проблемы, решения. 2018. Том 4. № 4 (76). С. 145-152.; Дятлов С.А. Сетевой интеллектуальный капитал в цифровой

экономике / В кн.: Экономический рост и приоритеты правовой политики: монография. Пенза, 2017. С. 17-23.

70. Дятлов С.А. Теория человеческого капитала: Учебное пособие. СПб.: СПбУЭФ, 1996. – С.72

71. Дятлов, С. А. Основы теории человеческого капитала / С. А. Дятлов. – СПб.: СПбУЭФ, 1994. – 160 с.

72. Евтянова, Д.В. Тиранова М.В. Цифровая экономика как механизм эффективной экологической и экономической политики // Науковедение. – 2017. – Т. 9. – №6.

73. Ермоченко О.Н. Воспроизводство рабочей силы и повышение ее конкурентоспособности на рынке труда // Транспортное дело России. - № 10. – 2009. - С. 73-74.

74. Ермоченко О.Н. Теории воспроизводства человеческого капитала и определение структуры кадрового потенциала // Транспортное дело России. – 2009. – № 12. – с. 67-69.

75. Ефимова Е.Г. Татаркина А.И. Человеческий капитал как основной ресурс развития социо - экономической системы региона / Е.Г. Ефимова. А.И. Татаркина // в книге: конкурентоспособность и развитие социально-экономических систем. Сборник аннотаций докладов всероссийской научной конференции памяти академика А.И. Татаркина. Министерство образования и науки рф; челябинский государственный университет; вольное экономическое общество россии. 2017. С. 21-22.

76. Забудская А.Г. Степнов П.А. Человеческий капитал как базовый элемент национального богатства / А.Г Забудская П.А. Степнов // В сборнике: актуальные вопросы экономики региона: анализ, диагностика и прогнозирование. Материалы VI международной студенческой научно-практической конференции. 2016. С. 325-328.

77. Зайцева, А. Н. Формирование и развитие теории человеческого капитала и западной экономической мысли / А. Н. Зайцева, Л. Р. Рахимова // Вестник ТюмГУ. – 2010. – № 4. – С.150–155.

78. Захарченкова Е.И. Человеческий капитал в современных социально-экономических процессах / Е.И. Захарченкова // В сборнике: экономика, управление и право в современных условиях. Сер. «Экономика, управление и право в современных условиях» Самара, 2013. С. 48-51.

79. Захираи электронӣ: [wikipedia.org](https://ru.wikipedia.org/wiki/%23cite_note-1). Речаи дастрасӣ: https://ru.wikipedia.org/wiki/%23cite_note-1 Вақти даромад (13.02.2023).

80. Згонник Л.В. Оценка человеческого капитала /Л.В Згонник // Менеджмент в России и зарубежом. 2008. С. 100-103.

81. Зеленотостицова, С. Ю., Ищенко, О. В., Кауфман, Н. Ю., Кодинцев А. Я., Кручинина, В. А., Кузнецова, М. Е., Чуланова, О. Л., Хадасевич, Н. Р., Ширинкина, Е. В. Инновационные технологии в региональном и муниципальном управлении: коллективная монография / Под ред. Кодинцева А. Я. – Сургут: ИЦ СурГУ, 2016. – 281 с.

82. Знаменская А.Н., Костина Т.А., Ноакк В.В., Ларин С.Н. Выявление ключевых компетенций формирования человеческого капитала в условиях профессиональной неопределённости (на примере организации банковского сектора) / А.Н. Знаменская, Т.А. Костина, В.В. Ноакк, С.Н. Ларин // Экономика и предпринимательство. 2021. С. 966-973.

83. Золотарева О.А., Минченко А.А. Проблемы формирования человеческого капитала в системе высшего образования / О.А. Золотарева, А.А. Минченко // Экономика и банки. 2009. № 2. С. 36-41.

84. Иванова Е.А. к вопросу о формировании человеческого капитала с помощью системы непрерывного образования и его стратегическом управлении / Е.А. Иванова// В сборнике: операционный и проектный менеджмент: стратегии и тенденции. Материалы международной научно-практической конференции финуниверситета: сборник статей. Москва, 2021. С. 217-222.

85. Иванова И.К. Метод формирования ключевых компетенций как основа создания «человеческого капитала» / И.К. Иванова // Символ науки: международный научный журнал. 2016.. С. 118-119.

86. Иванова Н.С. Человеческий капитал как основной фактор роста экономики: проблемы и механизмы их решения / Н.С. Иванова // В сборнике: экономика, экология и общество России в 21-м столетии. Сборник научных трудов 17-й международной научно-практической конференции. Ответственный за выпуск В.Р. Огороков. 2015. С. 251-254.

87. Иванова О.Е. Эффективность человеческого капитала в условиях экстропии системы высшего образования / О.Е. Иванова // Конкурентоспособность в глобальном мире: экономика, наука, технологии. 2017. № 5-5 (47). С. 59-61.

88. Исследование The Boston Consulting Group. Влияние интернета на Российскую экономику [Электронный ресурс] / 2011. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/state/2011/05/20/2921> (дата обращения: 02.12.2017 г.).

89. Кадырова, З.Х., Сангинов, Н.С. К вопросу об эффективности использования экономического потенциала потребительской кооперации республики // Таджикский государственный университет коммерции. – Душанбе. 2003. – С. 6.

90. Калачев В.Ю. Формирование ресурсной базы человеческого капитала в национальной экономике /В.Ю. Калачев // Ростов-на-дону, 2010.

91. Кантышев, П. Роботы не приживаются на российских заводах [Электронный ресурс] / П. Кантышев // Ведомости. – 2016. – Режим доступа: <https://www.vedomosti.ru/technology/articles/2016/11/14/664697-roboti-neprizhivayutsya> (дата обращения: 02.04.2018 г.).

92. Капелюшников, Р. И. Экономический подход Гэри Беккера к человеческому поведению / Р. И. Капелюшников // США: экономика, политика, идеология, 1993. – № 11. – С. 21.

93. Каплан, Роберт С., Нортон, Дэйвид П. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. / Р. Каплан, Д. Нортон. Пер. с англ. – М.: ЗАО «ОлимпикБизнес», 2003. – 320 с.

94. Карелин И.Н. Корицкий А.В. Оценка влияния человеческого капитала на объемы инвестиций в основной капитал в регионах России / И.Н.

Карелин А.В. Корицкий // Развитие территорий. 2020. С. 44-53.

95. Карпова И.П. Социальная политика и человеческий капитал в современном российском обществе / И.П Карпова // современные тенденции в экономике и управлении: новый взгляд. 2010. № 6. С. 456-460.

96. Кастельс, М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Перевод с английского под научной редакцией профессора О.И. Шикаратана. – Москва, 2000. – 609 с.

97. Кауфман, Н. Ю., Ширинкина, Е. В. Анализ процессов формирования человеческого капитала в условиях развития рынка образовательных услуг / Н. Ю. Кауфман, Е. В. Ширинкина // Сборник научных трудов по материалам VI Международной научно- практической конференции Института экономики и управления «Современные проблемы, тенденции и перспективы социальноэкономического развития». – 2017. – С. 129–133.

98. Кашковская М.С. Раскрытие социального, человеческого и интеллектуального капитала в интегрированной отчетности / М.С Кашковская // Инновационное развитие экономики. 2020. № 1 (55). С. 161-166.

99. Кельчевская, Н. Р., Колясников, М. С., Черненко, И. М. Подходы к управлению знаниями на предприятиях, осуществляющие технологические инновации / Н. Р. Кельчевская, М. С. Колясников, И. М. Черненко // Актуальные вопросы экономических наук. – 2016. – № 48. – С. 126–137.

100. Кельчевская, Н. Р., Ширинкина, Е. В. Проблемы учреждений высшего образования в рамках перехода на систему профессиональных стандартов / Н. Р. Кельчевская, Е. В. Ширинкина // Экономика образования. – 2017. – № 2 (99). – С. 39–47.

101. Кельчевская, Н. Р., Ширинкина, Е. В. Проблемы учреждений высшего образования в рамках перехода на систему профессиональных стандартов / Н. Р. Кельчевская, Е. В. Ширинкина // Экономика образования. – 2017. – № 2 (99). – С. 39–47.

102. Кобоев Ф.М. Классификация человеческого капитала / Ф.М. Кобоев // известия кыргызского государственного технического университета им. И. Раззакова. 2020. № 1 (53). С. 119-125.

103. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон [Қонуни ҶТ аз 3.05.2002 № 5, аз 29.04.2006 № 181, аз 3.12.2009 № 569, аз 21.07.2010 № 607, аз 03.07.2012 № 849, аз 22.07.2013 № 977, аз 2.01.2019 № 1558]

104. Комилов С.Дж. Система кадрового обеспечения инновационной деятельности: Социально-экономические достижения Республики Таджикистан за годы государственной независимости (Материалы республиканской конференции, посвященной 25-летию независимости Республики Таджикистан и 20-летию Российско–Таджикского (славянского) университета, 28 апреля 2016года, Душанбе)- Душанбе: РТСУ 2016. – С. 34-38

105. Комилов, С.Дж. Формирование человеческого капитала и развитие интеллектуальной собственности в условиях перехода к инновационной экономике [Текст] / С. Дж. Комилов //Таджикистан и современный мир. 2015. - № 4. С. 19.

106. Конарева И.В. Проблемы развития человеческого капитала в современных условиях / И.В. Конарева //. В книге: теория и практика инновационного развития кооперативного образования и науки. Тезисы докладов международной научно-практической конференции профессорско-преподавательского состава и аспирантов. 2010. С. 134-136.

107. Кондаурова И.А. О необходимости инноваций в системе социально-трудовых отношений и формирования качества человеческого капитала / И.А Кондаурова. Экономика строительства и городского хозяйства. 2019. Т. 15. № 3. С. 177-184.

108. Кондаурова И.А. Основные императивы воспроизводства человеческого капитала региона / И.А. Кондаурова // В сборнике: региональные проблемы преобразования экономики: интеграционные процессы и механизмы формирования и социально-экономическая политика региона. Материалы ix международной научно-практической конференции.

2018. С. 33-37.

109. Кондраткова В.С. Роль человеческого капитала в инновационных процессах малого бизнеса / В.С. Кондраткова // В сборнике: наука сегодня: постулаты прошлого и современные теории. Материалы IV международной научно-практической конференции. 2015. С. 30-33.

110. Концепсияи иктисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2040: [Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2019, №642] [Матн]. – Душнбе, 2019. – 31 с.

111. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тағйирот ва иловаҳо аз 22 майи соли 2016 бо тариқи раёйпурсии умумихалқӣ.

112. Косарева Н.Д., Зуева Е.Г. Человеческий капитал и его роль в макроэкономике / Н.Д. Косарева, Е.Г. Зуева // Символ науки: международный научный журнал. 2021. № 6. С. 59-62.

113. Косолапова М.В., Свободин В.А. Методологические вопросы системно-цифровой экономики - взаимосвязь системной и цифровой экономики /М.В. Косолапова, В.А. Свободин// Мягкие измерения и вычисления. 2019. № 6 (19). С. 13-16

114. Кочетков, И. В. Роль образования в процессе реализации человеческого капитала / И. В. Кочетков // Креативная экономика. – 2012. – № 4. – С.107–108.

115. Круглов Д.В., Круглова О.Д. Роль и место человеческого капитала в развитии предпринимательства / Д.В.Круглов., О.Д. Круглова // В книге: технологические тренды и наукоемкая экономика: бизнес, отрасли, регионы. Коллективная монография. Под редакцией о.н. Кораблевой [и др.]. Санкт-петербург, 2021. С. 291-296. (торг.).

116. Крутиков В.К. Цифровая экономика: проблемы и возможности. Калуга: Изд-во АКФ «Политоп», – 2018. С. 21.

117. Крюкова А.А., Мехаленко Ю.А. Инструменты цифровой экономики. // Карельский научный журнал. 2017. Т. 6. № 3(20). С. 108-111.

118. Кузьминов, Я. Вероятное воздействие экономического кризиса на

систему образования и качество человеческих ресурсов России [Электронный ресурс] / Я. Кузьминов. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/veroyatnoevozdeystvie-ekonomicheskogo-krizisa-na-sistemu-obrazovaniya-i-kachestvochelovecheskih-resursov-rossii-doklad-rossiyskogo>.

119. Кулаева О.Д. Не хлебом единым... сколько стоит интеллектуальный капитал организации? // Креативная экономика. – 2007. – № 10. – С. 3-10.

120. Кулькова, И. А. Кадровое сопротивление как фактор инновационного развития России / И. А. Кулькова // Human Progress. – 2016. – Т. 2. – № 6. – С. 1–8.

121. Кулькова, И. А. Методические подходы и проблемы оценки конъюнктуры рынка труда / И. А. Кулькова // Вестник евразийской науки. – 2018. – Т. 10. – № 1. – С. 18.

122. Кулькова, И. А. Необходим новый импульс развития научной организации труда / И. А. Кулькова // Костинские чтения. Сборник материалов первой международной научно-практической конференции. – 2018. – С. 442–444.

123. Кулькова, И. А., Плутова, М. И., Позолотина, Е. И. Управление по компетенциям как инструмент формирования вовлеченности персонала / И. А. Кулькова, М. И. Плутова, Е. И. Позолотина // Вопросы экономики и права. – 2017. – № 109. – С. 33–36.

124. Курбанов А.Х. Князьнеделин Р.А. Особенности формирования и использования человеческого капитала на предприятиях отечественного оборонно-промышленного комплекса / А.Х. Курбанов., Р.А. Князьнеделин. // В сборнике: социально-экономические и технические проблемы оборонно-промышленного комплекса: история, реальность, инновации. Межвузовский сборник статей по материалам III всероссийской научно-практической конференции. 2016. С. 115-118.

125. Курганский, С. А. Структура человеческого капитала и его оценка на макроуровне / С. А. Курганский // Известия ИГЭА. – 2011. – № 6 (80). – С.

15–22.

126. Кутовой В.М., Дулгуун А. Цифровая экономика Монголии в контексте развития мировой цифровой экономики / В.М. Кутовой, А. Дулгуун, //Вестник РГГУ. Серия: экономика. Управление. Право. 2019. № 4-2. С. 209-219

127. Қодиров Ш.Ш., Орипов А.С. Масъалаҳои ташаккули сармояи инсонӣ дар синни барвақтии кӯдакон / Ш.Ш. Кодиров, А.С Орипов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2020. С. 47-51.

128. Курбонов А.Ч. Рушди сармояи инсонӣ дар асоси ҳамкориҳои бозори меҳнат ва хизматрасониҳои маориф: ҷанбаҳои илмию назариявӣ / А.Ч Курбонов // Иқтисодиёти Тоҷикистон. 2022. С. 141-148.

129. Курбонов А.Ч. Ташаккул ва истифодаи оқилонаи сармояи инсонӣ: асосҳои назариявӣ / А.Ч. Курбонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2021. С. 65-75.

130. Курбонов А.Ч., Каримов М.И. Равишҳои назариявии таҳлили саломатӣ дар сохтори сармояи инсонӣ / А.Ч. Курбонов М.И. Каримов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2019. С. 89

131. Лапаев С.П. Цифровая экономика: концепция, цифровые технологии, цифровизация экономики / С.П. Лапаев // В сборнике: университетский комплекс как региональный центр образования, науки и культуры. Материалы всероссийской научно-методической конференции. Министерство образования и науки РФ, ФГБОУ ВО «Оренбургский государственный университет». 2018. С. 2389-2391

132. Лю Ч. Исследование развития глобальной цифровой экономики и анализ стратегии цифровой экономики Китая / Ч.Лю //В Книге: Цифровое Общество - Новый формат социальной реальности: структуры, процессы и тенденции развития. Материалы всероссийской научной конференции. Отв. Редакторы: Н.Г. Скворцов, Ю.В. Асочаков. 2020. С. 184-185.

133. Маводҳои конфронси илмӣ-амалӣ таҳти таҳрири д.и.и., профессор Ҳабибов С. Дар мавзӯи муаммоҳои ташаккулёбӣ ва рушди иқтисоди рақамӣ дар шароити муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2022.

134. Максименко З.В., Аскарлова А.А. Совершенствование системы оценки и управления человеческим капиталом предприятия / З.В. Максименко., А.А. Аскарлова // В сборнике: Инновационное развитие российской экономики. Материалы X международной научно-практической конференции. Российский экономический университет имени г. В. Плеханова; Российский фонд фундаментальных исследований. 2017. С. 35-39.

135. Маликова В.В. Человеческий капитал работников предпенсионного возраста как фактор экономического развития региона (постановка проблемы) / В.В. Маликова // Экономика. Профессия. Бизнес. 2020. С. 84-88.

136. Мамбетов А.Х. Человеческий капитал как элемент интеллектуального капитала / А.Х. Мамбетов // В сборнике: Концепции фундаментальных и прикладных научных исследований. Сборник статей международной научно-практической конференции. 2018. С. 80-82.

137. Маркин С.В. Человеческий капитал как главный источник в развитии экономики знаний / С.В. Маркин // В сборнике: Традиционная и инновационная наука: история, современное состояние, перспективы. Сборник статей международной научно-практической конференции: в 6 частях. 2016. С. 187-192.

138. Маршалл А. Основы экономической науки. - М.: Эксмо, 2007. - 832 с.; Маршалл А. Принципы экономической науки. – М.: Прогресс, 1993. – 594 с.

139. Махмутова Е.Н. Предпринимательство как источник инноваций и приращения человеческого капитала /Махмутова Е.Н. // В сборнике: Экономика и управление: теория, методология, практика. Сборник материалов XVI международной научно-практической конференции. Уфа, 2021. С. 125-128.

140. Махонина У.С., Миронова М.А., Вайсбейн К.Д. Инвестирование в человеческий капитал как основа формирования муниципалитета / У.С. Махонина, М.А. Миронова, К.Д. Вайсбейн // Региональная экономика: теория и практика. 2013. № 35. С. 56-60.

141. Медведева Е.И., Крошилин С.В. Влияние информационно-коммуникационных технологий на формирование человеческого капитала или перспективы построения информационного общества в российской федерации / Е.И. Медведева, С.В. Крошилин. //национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2011. Т. 7. № 41 (134). С. 22-29.

142. Мелихова М.Н. Проблемы человеческого капитала в современной россии в сферах образования и здравоохранения / М.Н. Мелихова // В сборнике: Актуальные вопросы экономики и управления. Сборник научных трудов. Москва, 2018. С. 110-112.

143. Меньшикова, М. А., Ходыревская, В. Н., Гребенникова, М. А. Роль обучения персонала в формировании конкурентоспособности предприятий / М. А. Меньшикова, В. Н. Ходыревская, М. А. Гребенникова // Инновационные доминанты социальнотрудовой сферы: экономика и управление. Материалы ежегодной международной научно-практической конференции по проблемам социально-трудовых отношений (18 заседание), посвященной 100-летию Воронежского государственного университета. – 2018. – С. 182–185.

144. Мигалин В.С. Эффективность инвестирования в человеческий капитал / В.С. Мигалин // В сборнике: современные исследования экономических проблем: Российский и зарубежный опыт Сборник научных трудов. Москва, 2016. С. 75-77

145. Миллер Е.Е., Сироткина И.Б. Человеческий капитал как основа экономического потенциала Ульяновской области / Е.Е. Миллер, И.Б. Сироткина // В сборнике: общество, современная наука и образование: проблемы и перспективы. Сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции: в 10 частях. 2012. С. 88-89.

146. Милль Дж. С. Основы политической экономии. М.: Прогресс, 1980. Т. 1. С. 139.

147. Мильнер, Б. З. Инновационное развитие: экономика, интеллектуальные ресурсы, управление знаниями / под ред. Б. З. Мильнера. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 264 с.

148. Минцберг, Г. Стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегического менеджмента / Г. Минцберг, Б. Альстранд, Ж. Лампель. – М.: Альпина Паблишер, 2013. – 367 с.

149. Мирзоалиев А.А. Рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана дар шароити иқтисодиёти рақамӣ /А.А. Мирзоалиев//Монография. – Душанбе: «Ирфон», 2023. - 240с.

150. Мирзоалиев А.А., Нурмахмадов М. Социально-трудовые отношения: вопросы мониторинга / А.А. Мирзоалиев, М. Нурмахмадов // Монография – Душанбе: «Ирфон», 2005, 104с

151. Мирзоалиев А.А. Санъати роҳбарӣ – Душанбе. Нашриёти ФАЙЗИ БОРОН, 2021, с. 4-5.

152. Мирзоалиев А.А., Холиқова П.И. Масоили рушди иқтисодиёти рақамӣ дар шароити имрӯза / А.А. Мирзоалиев, П.И. Холиқова // Паёми Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2022. С. 155-161.

153. Мирзоахмедов Ф., Сафоев Н. Аналитический обзор цифровой экономики зарубежом и в Таджикистане // Цифровая экономика в социально-экономическом развитии России: взгляд молодых: сборник статей и тезисов докладов XV международной научно-практической конференции студентов, магистрантов и аспирантов (26 февраля 2019 г.) / Уральский филиал Финуниверситета. – Москва: Издательство «Перо», 2019. – С. 182-188.

154. Мирзобеков Х.Д. Развитие малых и средних форм предпринимательской деятельности в сфере транспортных услуг Республики Таджикистан: дисс. канд. экон. наук: 08.00.05 [Текст] / Мирзобеков Хуршед Дурманович. – Душанбе: ГТУ имени академика М.С. Осими, 2017. С. 97 – 105

155. Мировой рынок труда: новая реальность для России и СНГ / Р.И. Цвилев, Н.Ф. Рывданов, А.К. Жирицкий. М.: Наука, 1994.

156. Митякова С.А. Роль корпоративной культуры в формировании и развитии человеческого капитала предприятия / С.А. Митякова // В сборнике: «кадры решают все!»: к 95-летию региональной системы подготовки управленческих кадров. Сборник научных трудов. 2018. С. 97-99.

157. Михейкина Л.А. Характеристика системы управления человеческим капиталом в интересах инновационного развития / Л.А. Михейкина // В сборнике: проблемы экономики, управления и статистики. Сборник трудов международной научно-практической конференции. Ответственный редактор: Е.В. Симонова. 2016. С. 246-249.

158. Моисеенков А.И. Цифровизация экономики и ее роль в формировании человеческого капитала / А.И. Моисеенков // В сборнике: цифровизация бизнеса и образования: тенденции и перспективы. Сборник статей II международной научно-практической конференции. Брянск, 2022. С. 159-162.

159. Мухторзада, С.С. и др. Цифровая экономика и современная торговля в Российской Федерации и Республике Таджикистан [Текст]: монография / С. С. Мухторзада, М. К. Черняков, М. М. Чернякова, И. У. Исматуллоев. под общ. ред. М. К. Чернякова. - Душанбе, 2019. - 164 с.

160. Мухторзода С.С. Становление и развитие сетевой торговли в условиях рыночной экономики (на материалах Республики Таджикистан): дисс... канд. экон. наук 08.00.05 / Мухторзода Саидмухтор Саидахрор. - Душанбе, ТГУК, 2017. - 160с.

161. Мэддисон, А. Контуры мировой экономики в 1–2030 гг. Очерки по макроэкономической истории / А. Мэддисон. – Москва: Институт Гайдара, 2012. 100. Навыки будущего. Что нужно знать и уметь в новом сложном мире [Электронный ресурс] / 2018. – Режим доступа: https://futuref.org/futureskills_ru.

162. Наливайченко Е.В. Развитие цифровой экономики в условиях глобализации: монография [Текст] / Наливайченко Е.В. – Симферополь: Крымский федеральный университет им. В.И. Вернадского, ИТ «АРИАЛ» 2019. – С. 35

163. Некрасова Л.В. Роль непрерывного образования в формировании человеческого капитала и основные направления его развития / Л.В. Некрасова // В сборнике: методика преподавания в заочном ВУЗЕ. Сборник научных трудов курского филиала финансового университета при правительстве РФ по материалам X международной научно-методической конференции. Финансовый университет при правительстве Российской Федерации, курский филиал; Общественная палата Курской области; Курская региональная общественная организация ВЭО России. 2013. С. 105-110.

164. Носкова К.А. Многоуровневая модель формирования человеческого капитала // Экономика и менеджмент инновационных технологий. 2014. № 10. / К.А. Носкова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ekonomika.snauka.ru/2014/10/6067>; Носкова К.А. Формирование, накопление и развитие человеческого капитала. // Гуманитарные научные исследования. 2013. № 5. – К.А. Носкова. - [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://human.snauka.ru/2013/05/3033>

165. Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики. М.: НОРМА, 2008. С. 236

166. Нуреев, Р. М. Человеческий капитал и проблемы его развития в современной России [Электронный ресурс] / Р. М. Нуреев. – Режим доступа: <http://rustemnurееv.ru/wp-content/uploads/2011/01/333.pdf> (Дата обращения: 14.08.2014 г.).

167. Омори солонаи Чумхурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: АОНПҚТ, 2015. – С. 310.

168. Омори солонаи Чумхурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: АОНПҚТ, 2016. – С. 315.

169. Омори солонаи Чумхурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе:

АОНПҚТ, 2017. – С. 330.

170. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: АОНПҚТ, 2018. – С. 333.

171. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: АОНПҚТ, 2019. – С. 325.

172. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: АОНПҚТ, 2020. – С. 341.

173. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: АОНПҚТ, 2021. – С. 341.

174. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: АОНПҚТ, 2022. – С. 341.

175. Особенности развития человеческого капитала в условиях переходного периода: на примере Республики Таджикистан: дисс ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Ходиев Дадахон Абдуллоевич; [Место защиты: Тадж. гос. ун-т коммерции]. - Душанбе, 2010. - 159 с.

176. Пажӯҳиши омодагии электрони Тоҷикистон: ташхиси омилҳои гуногуни омодагии электрони Тоҷикистон барои иштирок дар ҷаҳони муштараки иттилоотӣ [Матн]. – Душанбе, 2010. – С. 47.

177. Петти, В. Экономические и статистические работы. / В. Пети. – М.: 1940. – С. 154–156

178. Попова А.Р. Российский опыт реализации программ управления человеческим капиталом в организации и современные тенденции управления человеческим капиталом /А.Р. Попова // В сборнике: новая Российская экономика: инвестиции, кластеры, инновации и дорожные карты. Сборник статей международной научно-практической конференции. 2018. С. 59-69.

179. Прокофьев М.Н., Гончаров В.А. Развитие цифровой экономики и информационных технологий в Российской Федерации в рамках национального проекта «цифровая экономика» / М.Н. Прокофьев, В.А. Гончаров. Самоуправление. 2021. № 3 (125). С. 542-546.

180. Прокушев, Е. Ф. Оценка человеческого капитала организации:

монография / Е. Ф. Прокушев, Ю. В. Лазарева, Я. Е. Прокушев. – Белгород: Кооперативное образование, 2008. – 126 с.

181. Раджабов Р.К., Факеров Х.Н., Нурмахмадов М., Саидова М.Х. Сфера услуг: проблемы и перспективы развития./Р.К. Раджабов, Х.Н. Факеров, М. Нурмахмадов, М.Х. Саидова. Душанбе: «Дониш», 2007. - 544 с

182. Раджабов, Р. К. и др. Моделирование макроэкономики Монография/ Р.К. Раджабов, В.А. Корнев, А.А. Макенов, О.В. Морозова, С. Зубайдов. – Душанбе: «Ирфон», 2017. – 293 с.

183. Раджабов, Р. К. и др. Цифровая экономика: состояние и перспективы развития в Республике Таджикистан / Р.К. Раджабов, М.Х. Саидова, А.А. Исоков, А.И. Джабборов // Вестник ТНУ. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2017. – № 2/8. – С. 71-74.

184. Раджабов, Р. К. Совершенствование механизма государственной поддержки инновационного предпринимательства в сфере услуг Республики Таджикистан // Вестник Таджикского национального университета. – № 2/7 (124). – Душанбе : «Сино», 2013. – С. 203-210.

185. Радько С.Г., Дембицкий С.Г., Пришляк Е.А. Компетентностный подход к управлению человеческим капиталом / С.Г. Радько, С.Г. Дембицкий, Е.А. Пришляк // Дизайн и технологии. 2017. № 57 (99). С. 99-105.

186. Рахимов Р.К., Каюмов Н.К., Нурмахмадов М.Н., Бобоев О.Б., Кабутов М.К., Кодиров Д. Социальная политика Республики Таджикистан в 270 условиях переходной экономики/Экономика Таджикистана: стратегия развития. – 2001. № 3. - С. 56

187. Рахмонов, М. Н. Модели и методы оценки социально-экономической эффективности электронного правительства: дис... канд. экон. наук: 08.00.13 / Рахмонов Махмадали Наимович. – Душанбе, ТНУ, 2018. – 163 с.

188. Рожков И.В. Информационные технологии в финансовом маркетинге: реалии цифровой экономики / И.В. Рожков // В сборнике: Взгляд молодых ученых на проблемы устойчивого развития. Сборник научных статей

по результатам III международного конгресса молодых ученых по проблемам устойчивого развития: в 10 Томах. 2017. С. 52-57.

189. Рынок труда, занятость и заработная плата [Электронный ресурс] / Федеральная служба официальной статистики. – Режим доступа: <http://www.gks.ru/> (дата обращения: 23.05.2016 г.).

190. Садретдинов Р. М. Экономико-математические методы и модели в исследовании состояния и развития электронной коммерции: дис... канд. экон. наук: 08.00.13 / Садретдинов Рамиль Мустафаевич. – Москва, РГТЭУ, 2005. – 176 с.

191. Сакс, Дж. Рыночная экономика в России. Пер. с англ. / Дж. Сакс. – М.: Экономика, 1995. – 331 с.

192. Самуэльсон, П. А. Экономика. Ч. 1: / П.А. Самуэльсон. – М.: Алгон, 1992. – 331 с.

193. Самуэльсон, П., Нордхаус, В. Экономикс / П. Самуэльсон, В. Нордхаус. – М.: Экотехсервис, 1992. – 740 с.

194. Сахновская, Е. Г. Личность в информационном обществе: дискурс и образование: автореферат канд. филос. наук: [Текст] / Е.Г. Сахновская. – Екатеринбург: УГУ им А.М. Горького, 2008. – 26 с.

195. Свиридова, О. А. Стохастические модели оптимизации управления запасами торговых организаций: авт. дисс... канд., экон. наук: 08.00.13 [Текст] / О.А. Свиридова. – Москва: Финансовый университет при правительстве Российской Федерации, 2015. – 26 с.

196. Ситдикова Л.Ф. Халиуллина Г.И. Формирование человеческого капитала Республики Татарстан в аграрном секторе на современном этапе / Л.Ф. Ситдикова, Г.И Халиуллина // Вектор экономики. 2019. № 1 (31). С. 113.

197. Славянов А.С., Фешина С.С. Технологии искусственного интеллекта в образовании как фактор повышения качества человеческого капитала / А.С. Славянов, С.С. Фешина // Экономика и бизнес: теория и практика. 2019. № 7. С. 156-159.; Зубков С.А., Панов А.И. Технологии защиты репутации бизнеса в цифровой экономике / С.А. Зубков, А.И. Панов //

Социально-гуманитарные знания. 2020. С. 295-309.

198. Словарь иностранных слов. – СПб.: Виктория плюс, 2004. – 811 с.

199. Смит, А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.

200. Смит, А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Антология экономической классики. В 2-х том. Т. 1 / А. Смит. – М.: Эксмо, 2007. – 960 с.

201. Соколов, Р. В. Ценообразование на услуги информационного посредника в деятельности виртуальной корпорации / Р.В Соколов, С.М. Тресков // Вестник компьютерных и информационных технологий. – 2009. – № 11. – С. 42-46.

202. Соломахина, Ю. А. Экономические отношения воспроизводства человеческого капитала и механизм их регулирования: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 / Соломахина Юлия Александровна. – Воронеж, 2015. – 150 с.

203. Социально-экономическое положение Республики Таджикистан в 2014 году: статистический сборник . – Душанбе: АСПРТ, 2015. – 223 с.

204. Среднесрочная программа экономической стратегии Правительства Республики Таджикистан на период 1998-2001 годы [Текст] // Народная газета. – 02.06.1998, №11 (264).

205. Стауньер, Т. Информационное общество – богатство: профиль постиндустриальной экономики / Т. Стауньер // Новая технократическая волна на Западе. – Москва, 1980. – 335 с.

206. Степанов Р.В. Взаимосвязь факторов человеческого капитала и заработной платы работников в регионе / Р.В. Степанов // Вестник Московского финансово-юридического университета МФЮА. 2021. № 3. С. 118-126.

207. Степченко Н.А. Методологические принципы исследования категории «человеческий капитал» / Н.А. Степченко // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3: экономика. Экология. 2003. № 8. С. 49-51

208. Стратегияи давлатии технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон [Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5.11.2003]

209. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030

210. Стрелков, Ф. А. Развитие сферы электронных услуг как фактор модернизации системы государственных закупок: дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Стрелков Флекс Александрович. – Москва: Всероссийская государственная налоговая академия Министерства финансов Российской Федерации, 2012. – 189 с.

211. Султонова М.М. Моделирование оценки реализации человеческого капитала в ГСБ Республики Таджикистан «Амонатбанк» [Текст] /М.М.Султонова// Вестник Таджикского государственного университета коммерции (научный журнал) - Душанбе: Тоҷир,2019.-№3(28).-С.175-181.

212. Султонова М.М. Развитие человеческого капитала как фактор формирования конкурентоспособности работников (на материалах ГСБ Республики Таджикистан «Амонатбанк»: дисс ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Султонова Мишгона Мустафокулова // [Место защиты: Тадж. гос. ун-т коммерции]. - Душанбе, 2020. - 173 с.

213. Сумарокова, Е. В. Методология исследования процесса инвестирования в человеческий капитал: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Е. В. Сумарокова. – М., 2002. – 21 с.

214. Сывороткина О.С. Методы и механизмы управления человеческим капиталом региона (на примере северо-западного федерального округа) / О.С. Сывороткина // авт. дисс. ... канд... экон... наук / МГУС. Москва, 2006

215. Тесленко М.А. Комплементарность организационного, компьютерного и человеческого капитала как решение парадокса производительности / М.А Тесленко// Вестник магистратуры. 2016. № 8-2 (59). С. 10-12.

216. Тихомирова В.В. Бюджетная эффективность финансовых инвестиций в человеческий капитал / В.В. Тихомирова // В сборнике:

глобальные вызовы и региональное развитие в зеркале социологических измерений. Материалы научно-практической интернет-конференции. Институт социально-экономического развития территорий российской академии наук. 2016. С. 125-136.

217. Томашов, А. С. Разработка организационно-экономического механизма управления развитием человеческого капитала промышленного предприятия: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Томашов Александр Сергеевич. – Москва, 2013. – 217 с.

218. Тоффлер, Э. Третья волна [Текст] / Э. Тоффлер. – Москва: «Издательство АСТ», 2004. – 781 с.

219. Трифилова, А. А., Коростышевская, Е. М. Innjvation fitnessstest как инструмент оценки «инновационного здоровья» предприятия / Трифилова А. А., Коростышевская Е. М. // Инновации. – 2015. – № 3 (197). – С. 89–97.

220. Тугускина, Г. Н. Основные подходы и методы оценки человеческого капитала в стоимости бизнеса / Г. Н. Тугускина // Сборник статей Международной научно-практической конференции. – Прага, 2009. – С. 67–72.

221. Тугускина, Г. Н. Человеческий капитал предприятия: теория, методология, оценка: дис. ... докт. экон. наук: 08.00.05 / Г. Н. Тугускина. – М., 2011. – 44 с.

222. Тулиев М.С. Становление и развитие рынка электронных услуг в Республике Таджикистан: дисс. к.э.н 08.00.05: М.С. Тулиев Душанбе – 2021. - С. 45.

223. Урбан, А. Р. Методы решения задачи линейного программирования с дополнительными ограничениями на переменные определенного типа / А.Р. Урбан // Научно-технический вестник информационных технологий, механики и оптики. – 2015. – Том 15. – С. 322-328.

224. Файзуллоева, Ш. И. Влияние внутренних факторов информационно-коммуникационных технологий на развитие экономики [Текст] / Ш.И. Файзуллоева // Материалы республиканской научно-

практической конференции «Проблемы внедрения информационных технологий в экономике». – Душанбе: «ЭР-граф», 2014. – С. 72-76.

225. Факеров Х.Н. Некоторые особенности становления системы электронной коммерции в Республике Таджикистан / Х.Н. Факеров, Д.С. Комилов // Вестник ТГУК. Серия социально-экономических наук. 2019. - № 4(29). - С. 8-13.

226. Факеров Х.Н., Сангинов Н.С., Кадырова З.Х., Шаропов Ф.Р., Кодиров Ш.Ш. Механизм формирования и развития кадрового потенциала высших учебных заведений. Монография, коллектив авторов, Ирфон, Душанбе 2012. – с.

227. Филатова Е.В. Инвестиции в человеческий капитал на предприятиях малого бизнеса: автореф. дис. ... к.э.н. – М.: ГУ-ВШЭ, 2010, с. 13.

228. Фитценц, Я. Рентабельность инвестиций в персонал: измерение экономической ценности персонала / Я. Фитценц: пер. с англ.: [Меньшикова М. С., Леонова Ю. П.]; под общ. Ред. В. И. Ярных. – М.: Вершина, 2006. – С. 54–57.

229. Хабибов С.Х. Интенсификация развития торговли: Учеб. пособие/Тадж. гос. ун-т. Душанбе, 1989 – 84с.

230. Хабибов, С. Х. Менеджмент. Учебник для вузов [Текст] / С.Х. Хабибов, Х.Н. Факеров, А.А. Мирзоалиев, Ф.Р. Шаропов. – Душанбе: «Хумо», 2003. – 243 с.

231. Хадасевич, Н. Р., Ширинкина, Е. В. Теоретические аспекты трудового потенциала как основы человеческого капитала / Н. Р. Хадасевич, Е. В. Ширинкина. // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. – 2017. – № 6 (100). – С. 1.

232. Халов, Е. А. Систематический обзор чётких одномерных функций принадлежности интеллектуальных систем /Е.А. Халов// ИТ и вычислительные системы. – 2009. – № 3. – С. 59-73.

233. Харченко, В. Е. Человеческий капитал: проблемы накопления и

использования / В. Е. Харченко. – Белгород: Изд-во БелГТАСМ, 2001. – 248 с.

234. Холматов М.М. Институциональные аспекты развития цифровой экономики Таджикистан / М.М. Холматов // Экономика Таджикистан. - 2019. - №4 С. 155-164

235. Холматова, Д. Н. Развитие электронного бизнеса в регионе: дис... кан. экон. наук: 08.00.05 / Холматова Дилдора Наджмидиновна. – Худжанд, ХГУ им. акад. Б. Гафурова. – 2018. – 140 с.

236. Хохлов, Ю. Е. Оценка уровня развития цифровой экономики в России [Электронный ресурс] / Доклад на Ломоносовских чтениях / Ю. Е. Хохлов. – М. – 2018. – Режим доступа: <https://www.csr.ru>.

237. Хуснетдинов, Р. Е. Налогообложение реализации услуг в сфере электронной предпринимательской деятельности: дис... канд. экон. наук: 08.00.10 [Текст] / Хуснетдинов Руслан Евгеньевич. – Москва, Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации. – 2014. – 158 с.

238. Хуснутдинова С.Р. Учет человеческого капитала как одного из компонентов интеллектуального капитала: в финансовой отчетности чего-то не хватает? / С.Р Хуснутдинова // Вектор экономики. 2022.

239. Ҷабибов, С. Ташаккул ва рушди савдои электронӣ – самти афзалиятноки савдои молҳои истеъмолӣ / С. Ҷабибов, Аслам Гудоз Муҳаммад // Паёми ДДТТ. Силсилаи илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва соҳибкорӣ. 2020. - № 4/1 (33). - С. 51-56.

240. Ҷабибуллоев, М. Ҳ. Ташаккул ва рушди бозори хизматрасониҳои давлатии электронӣ дар шароити иқтисодиёти бозорӣ: дисс... н.и.и: 08.00.05 [Матн] / Ҷабибуллоев Муҳриддин Ҷабибуллоевич. – Душанбе, ДДТТ. – 2019. – 167 с.

241. Царев, В. В., Евстратов, А. Ю. Оценка индивидуальной стоимости работника коммерческого предприятия / В. В. Царев, А. Ю. Евстратов // Управление персоналом, 2008. – № 4. – С. 34–39.

242. Цифровая экономика: глобальные тренды и практика российского бизнеса [Электронный ресурс] / Исследования ВШЭ. – Режим доступа:

<https://docviewer.yandex.ru/>.

243. Цифровая экономика: как специалисты понимают этот термин. Электронный ресурс: http://prof-ras.ru/index.php?option=com_k2&view=item&id=888:tsifrovaya-ekonomika-kak-spetsialisty-ponimayut-etot-termin (Дата обращения: 19.02.2020).

244. Черненко, В. А. Электронные банковские услуги: зарубежный опыт и отечественная практика [Текст] / В.А. Черненко, И.А. Резник. – Санкт-Петербург, 2007. – 128 с.

245. Черненко, И. М. Стратегическое управление человеческим капиталом промышленного предприятия: дис. ...канд. экон. наук: 08.00.05 / Черненко Илья Михайлович. – Екатеринбург, 2014. – 241 с.

246. Чернов, А. А. Становление глобального информационного общества: проблемы и перспективы [Текст] / А.А. Чернов. – Москва: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2003. – 232 с.

247. Чернов, В. Г. Модели поддержки принятия решений в инвестиционной деятельности на основе нечётких множеств / В.Г. Чернов. – Москва: Горячая линия-Телеком, 2007. – 312 с.

248. Черняева, Р. В. Место информационного сервиса в секторальной структуре экономики / Р.В. Черняева, И.В. Кушнир // Развитие современного сервиса: материалы межвузовской научно-практической конференции «Проблемы экономики и технологий сервиса». – Шахты: ФГБОУ ВПО «ЮРГУЭС», 2011. – 77 с.

249. Чистякова О.В., Бабкин А.В. Особенности функционирования предпринимательских структур в условиях цифровой экономике [Текст] / О.В. Чистякова, А.В. Бабкин // Тенденции развития экономики и промышленности в условиях цифровизации / под ред. д-ра экон. наук, проф. А. В. Бабкина. – СПб: Издательство Политехнического университета, 2017. С.132-152

250. Шамина, Л. К. Методы государственного регулирования инновационной деятельности в условиях становления цифровой экономики [Текст] Л.К. Шамина // Тенденции развития экономики и промышленности в

условиях цифровизации / Под ред. д-ра экон. наук, проф. А. В. Бабкина. – СПб: Изд-во Политехн. ун-та, 2017. – С.116-132.

251. Шаропов, Ф. Р. Управление социально-экономическим развитием розничной торговли: теория, методология, стратегия: дисс... док. экон. наук: 08.00.05 [Текст] / Шаропов Фарход Разокович. – Душанбе, ТГУК, 2018. – 305 с.

252. Шаховская Л.С. Мотивация труда в переходной экономике: монография / Под ред. Ленской С.А. - Волгоград: Перемена, 1995. - с. 33

253. Ширинкина Е. В. Оценка востребованности цифровых компетенций в отраслях экономики / Е. В. Ширинкина // Экономика и менеджмент систем управления. – 2019. – Т. 3. – № 1. – С. 86–91.

254. Ширинкина, Е. В. Индикаторы эффективности управления человеческим капиталом / Е. В. Ширинкина // Экономика и менеджмент систем управления. – 2017. – Т. 24. – № 2. – С. 51–56.

255. Ширинкина, Е. В. Кибернетический подход к использованию человеческого капитала / Е. В. Ширинкина // Фундаментальная наука и технологии – перспективные разработки. Материалы XII международной научно-практической конференции. – North Charleston, USA, 4–5 июля 2017 г. – С. 198–200.

256. Ширинкина, Е. В. Особенности функционирования промышленных предприятий в цифровой экономике / Е. В. Ширинкина // Экономика в промышленности. – 2018. – Т. 11. – № 2. – С. 143–150.

257. Ширинкина, Е. В. Оценка эффективности использования образовательного капитала как доминирующего элемента человеческого капитала в экономике знаний / Е. В. Ширинкина // Экономика и предпринимательство. – 2017. – № 4–2 (81–2). – С. 854–861.

258. Ширинкина, Е. В., Кауфман, Н. Ю. Особенности трансформации знаниевого подхода обучения к компетентностному в образовании / Е. В. Ширинкина, Н. Ю. Кауфман // Фундаментальные исследования. – 2016. – № 11–1. – С. 225–228. 187. Ширинкина, Е. В., Кауфман, Н. Ю. Роль человеческого

капитала в инновационном развитии предприятий // Вестник Сургутского государственного университета. – 2016. – № 4 (14). – С. 69–72.

259. Шитиков, В. К., Мастицкий, С. Э. Классификация, регрессия и другие алгоритмы Data Mining с использованием R / В. К. Шитиков, С. Э. Мастицкий. – 2017. – 351 с. 189. Широкопояс, А. Цифровые навыки сотрудников: 6 главных вызовов для HR в области обучения [Электронный ресурс] / А. Широкопояс. – Режим доступа: http://obzory.hr-media.ru/cifrovye_navyki_sotrudnika_6_vyzovov_dlya_hr.

260. Шкарупета Е.В., Мещерякова М.А. Лубянская Э.Б. Формирование и развитие человеческого капитала на основе цифровых компетенций высокотехнологичных компаний / Е.В. Шкарупета, М.А. Мещерякова, Э.Б. Лубянская // Организатор производства. 2020. Т. 28. № 2. С. 41-53.

261. Яковец, Ю. В. Стратегические приоритеты инновационного технологического развития России / Ю. В. Яковец. – М.: МФК. 2002. – 179 с.

262. Arntz, M., Gregory, T., Zierahn, U. The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries: A Comparative Analysis. OECD Social, Employment and Migration Working Papers, OECD Publishing. – Paris, 2016. – 189 p.

263. Arthur, J. B. Effects of Human Resource Systems on Manufacturing Performance and Turnover // The Academy of Management Journal, Vol. 37, No. 3 (Jun., 1994). – P. 670–687.

264. ATD. Training Industry Report [Электронный ресурс] / 2016. – Режим доступа: https://trainingmag.com/sites/default/files/images/Training_Industry_Report_2016.pdf. 198.

265. Babin B. J., Svensson G. Structural equation modeling in social science research // European Business Review. – 2012. – Vol. 24. – No 4. – P. 320–330.

266. Bdeir, A. Littlebits Ted Talk [Электронный ресурс] / 2017. – Режим доступа: <https://littlebits.com/education>.

267. Becker, B., Gerhart, B. The Impact of Human Resource Management on Organizational Performance: Progress and Prospects // The Academy of Management Journal. – 1996. – Vol. 39. – №. 4. – P. 779–801.

268. Becker, G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. – N.-Y.: Columbia University Press for NBER. – 1964. – 393 p.

269. Becker, G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education / G. S. Becker. – Third Edition. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1993

270. Becker, G. S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis / G. S. Becker // Journal of Political Economy. – 1962. – Vol. 70. – N 5. – Part 2. – P. 9–49

271. Benešová, A., Tupa, J. 2017. Requirements for Education and Qualification of People in Industry 4.0. Procedia Manufacturing. – 2017. – №. 11. – P. 2195 – 2202.

272. Bureau of Labor Statistics [Электронный ресурс] / USA. – Режим доступа: <https://www.usa.gov/federal-agencies/bureau-of-labor-statistics>.

273. Capgemini. The Digital Talent Gap [Электронный ресурс] / Capgemini. – 2017. – Режим доступа: https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2017/10/DigitalTalent-GapReport_Digital.pdf.

274. Chiswick, B. R. Human Capital and the Distribution of Personal Income. Ph. D. dissertation. – Columbia University, 1967. – 49 p.

275. Citibank. Technology at Work v 2.0 [Электронный ресурс] / Citibank. – 2016. – Режим доступа: <https://www.citivelocity.com/citigps/ReportSeries.action>.

276. Citibank. Technology at Work v 2.0 [Электронный ресурс] / Citibank. – 2016. – Режим доступа: <https://www.citivelocity.com/citigps/ReportSeries.action>.

277. Colbert, A., Yee, N., George, G. The digital workforce and the workplace of the future. Academy of Management Journal. – 2016. – Vol. 59. – №. 3. – P. 731–739.

278. Delery, J. E., Doty, D. H. Modes of Theorizing in Strategic Human Resource Management: Tests of Universalistic, Contingency, and Configurational Performance Predictions // The Academy of Management Journal. – 1996. – Vol.

39. – №. 4. P. 802– 835.

279. Dublin, L. I., Lotka, A. J. The Money Value of Man. – New York: Ronald. – 1930. 226. Digital age learning. Special interest group report [Электронный ресурс] / EFMD. – 2018. Режим доступа: http://www.efmd.org/images/stories/efmd/downloadables/Corporate_Advisory/2017/5a_SIG_DAL_Report.pdf.

280. Fisher, I. Mathematical Investigations in the Theory of Value and Price. – New Haven: Yale University Press, 1925. – 126 p.

281. Flamholtz, E. G. A Model for Human Resource Valuation: A Stochastic Process with Service Rewards // Accounting Review, 1971.

282. Flamholtz, E. G. Human Resource Accounting. – N.-Y.: Jossey-Bass Publ., 1985. – 389 p.

283. Frei, B., Osborn, M. The future of employment: how susceptible are jobs to computerization [Электронный ресурс] / Oxfordmartin. – 2013. Режим доступа: https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf.

284. Friedman, M. Choice, Chance, and the Personal Distribution of Income // Journal of Political Economy. – 1953. – Vol. 61. – No. 4. – P. 277–290.; Фридман М. Капитализм и свобода / Пер. с англ. М.: Новое издательство, 2006. — 240 с

285. Goldman, Sachs. Virtual & Augmented Reality: The Next Big Computing Platform [Электронный ресурс] / Goldman Sachs. – Режим доступа: <https://www.goldmansachs.com/insights/pages/technology-driving-innovation-folder/virtualand-augmented-reality/report.pdf>.

286. Guisan, M. C., Exposito, P. Economic Growth and Cycles in the 20th Century // Applied Econometrics and International Development. – 2001. – Vol. 1. – No. 1–1. – P. 9.

287. <https://cyberleninka.ru/article/n/chelovecheskiy-kapital-i-innovatsionnye-factory-ego-razvitiya/viewer>

288. Leslie, L., Brinkman, P. The Economic Value of Higher Education. – N.-Y.: Macmillan Publishing Company. – 1988. – 276 p.

289. Lesourd, J.-B., Ruiz, J.-M. Human Resources for Energy Management: The case of French Industry // Engineering Management International. – 1984. – No. 2. – P.195–198. 263.
290. Li, L., Su, F., Zhang, W., Mao, J.-Y. Digital transformation by SME entrepreneurs: A capability perspective. Information Systems Journal. – 2018. – Vol. 28. – No. 6. – P. 1129–1157.
291. Mincer, J. Intercountry Comparisons of Labor Force Trends and of Related Developments: An Overview // Journal of Labor Economics. – 1985. – Vol. 3. – No. 1. – P. 145.
292. Mincer, J. Investment in Human Capital and Personal Income Distribution / J. Mincer // Journal of Political Economy. – 1958. – Vol. 66. – N 4. – P. 281–302.
293. Mincer, J. On-the-Job Training: Costs, Returns, and Some Implications // Journal of Political Economics. – 1962. – Vol. 70. – No. 5. – P. 50–79.
294. Mincer, J. Schooling, experience and earnings. – N.-Y.: Columbia University Press for NBER. – 1974. – 152 p.
295. OECD. Digital Economy Outlook [Электронный ресурс] / OECD. – 2017. – Режим доступа: <https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/9317011e.pdf>.
296. Psacharopoulos, G. Returns to Investments in Education // Policy Research Working Paper 1067. – January 1993. – P. 170.
297. Psacharopoulos, G., Woodhall M. Education for Development / An analysis of investment choices. – N.-Y.: Macmillan Publishing Company, 1991. – 171 p.
298. Schuler, R. S., Jackson, S. E. Linking Competitive Strategies with Human Resource Management Practices // The Academy of Management Executive. – 1987. – Vol. 1. – No. 3. – P. 207–219.
299. Schultz, N. Investment in Human Capital // American Economic Review. – 1961. – P. 1–17.
300. Schultz, T. The Economic Value of Education / T. Schultz. – New York:

Columbia University Press, 1963. – 92 p.

301. Schultz, T. W. Investment in Human Beings / T. W. Schultz. – Chicago: University of Chicago Press, 1962;

302. Schultz, T. W. Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research / T. W. Schultz. – New York: Free Press, 1971;

303. Schultz, Tyeodore W. Investing in People: The Economics of Population Quality. University of California Press, 1983. – 183 p.

304. Schulze, M., Nehler, H., Ottosson, M., Thollander, P. Energy management in industry – a systematic review of previous findings and an integrative conceptual framework // Journal of Cleaner Production. – 2015. – No. 112. – P. 3692–3708.

305. Shirinkina, E. V., Kodintsev, A. Ya. Multiparameter influence of factors on the return of human capital // Revista Espacios. – 2019. – Vol. 40 (14). – No. 14. – P. 1–14. 297.

306. Shirinkina, E. V., Zavedeev, E. V, Strih, N. I. (2019). Assessing the digital development of human capital // Proceedings of the International Scientific and Practical Conference on Digital Economy (ISCDE 2019) – Advances in Economics, Business and Management Research. Vol. 105. – P. 27–33.

307. Shirinkina, E., Kodintsev, A. Management of human capital in the national economy: Estimation and simulation // Revista Espacios. – 2018. – Vol. 39. – No. 44. – P. 28.

308. Sirkin, H., Zinser, M., Rose, J. The Robotics Revolution. The Next Great Leap in Manufacturing. – Boston: BCG, 2015. – 28 p.

309. Thurow, L. Investment in Human Capital / L. Thurow, Belmont. – 1970. – 145 p. 289. Schultz, T. Investing in Human Capital // The American Economics Review. – 1961. – No. 1. – P. 38–56.

310. Thurow, L. Investment in Human Capital / L. Thurow, Belmont. – 1970. – 145 p. 289.

311. UNESCO. Working Group on Education: Digital skills for life and work [Электронный ресурс] / UNESCO. – 2017. – Режим доступа:

<http://unesdoc.unesco.org/images/0025/002590/259013e.pdf>.

312. Usman W. Chohan. Some Precepts of the Digital Economy. Productivity, Innovation & Technology eJournal. Social Science Research Network (SSRN). (Accessed 27 January 2020).

**ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ
ДАРАҶАИ ИЛМӢ (БО ЗАБОНИ АСЛ)**

А) Монографияҳо

[1-М]. Рушди иқтидори кадрӣ савдои чакана дар шароити иқтисодиёти рақамӣ / А.А. Мирзоалиев // Монография. – Душанбе: «Ирфон», 2023. - 240с.

[2-М]. Цифровизация экономики: проблемы и перспективы / А.А. Мирзоалиев, М.С. Тулиев // Монография. - Душанбе: «ГрафикаПринт», 2023. - 160 с. (10,0 қ.ч), (аз муаллиф 5,25 қ.ч).

[3-М]. Развитие инструментариев формирования и использования доходов населения / А.А. Мирзоалиев, Г.М. Рахимов // Монография. - Душанбе: «ГрафикаПринт», 2018. - 184 с. (11,5 қ.ч), (аз муаллиф 6,25 қ.ч).

[4-М]. Мирзоалиев А.А., Нурмахмадов М. Социально-трудовые отношения: вопросы мониторинга / А.А. Мирзоалиев, М. Нурмахмадов // Монография – Душанбе: «Ирфон», 2005, 104с. 6,5 п.л.

**Б) Интишорот дар маҷаллаҳои тақризшаванда,
ки аз ҷониби ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
тавсия шудааст:**

[5-М]. Рақамикунонӣ ва рушди иқтидорӣ кадрӣ / Ф.Р. Шаропов , А.А. Мирзоалиев // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. - Душанбе, 2023 №1, 2/2(47) - С. 248 – 253.

[6-М]. Омодагии кадрҳо дар шароити рақамикунонии саноати сайёҳӣ / А.А. Мирзоалиев, Ё.К. Худойкулова // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. 2/2(47) Душанбе, 2023 -С.26-33

[7-М]. Рақамикунонӣ шартӣ муҳими тайёр кардани кадрҳо барои иқтисоди муосир / А.А. Мирзоалиев // Паёми Донишгоҳи давлатии шаҳри Бохтар, 2023 №3, -С. 54 – 59

[8-М]. Рақамикунонии корхонаҳо ва вазъи рушди иқтидори сармоияи инсонӣ / А.А. Мирзоалиев, Қ.М. Кабутов // Паёми Донишгоҳи давлатии шаҳри Бохтар, 2023 №1, -С. 75 – 81.

[9-М]. Арзёбии омилҳои ба рушди иқтисодии кадрӣ савдои чакана таъсиррасон / А.А. Мирзоалиев// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2023 №1 (45) -С. 27-35

[10-М]. Нақши кадрҳои касбӣ дар рушди савдои чакана/ А.А. Мирзоалиев// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2023 №2/1 (46), -С. 341– 347

[11-М]. Такмили раванди меҳнати кормандони савдои чакана / Ф.Р. Шаропов , А.А. Мирзоалиев, Қ.М. Кабутов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. - Душанбе, 2023 №1, 2/2(47) -С. 238 – 241

[12-М]. Баҳодихӣ ба вазъи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ҳамчун омилҳои рушди демографӣ / А.А. Мирзоалиев., З.А. Абдуллоев// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2022 №4/2(44) –С.110-114

[13-М]. Равишҳои методологии идоракунии рушди рақамии сармояи инсонӣ/А.А. Мирзоалиев А.А.// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2022 №4/1(43) –С.200-209

[14-М]. Рушди иқтисодии кадрӣ дар иқтисодиёти рақамӣ/А.А. Мирзоалиев, П.И. Холиқова// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2022 №4/1(43), -С.279-283

[15-М]. Масоили муҳоҷирати меҳнатӣ ва рушди бозори меҳнат/ А.А. Мирзоалиев, Ш.Р. Кабиров// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2022 №4/2 (44), –С.219-224

[16-М]. Нақш ва таъсири муҳоҷират дар рушди истеҳсолоти кишоварзии Вилояти Хатлон / А.А. Мирзоалиев// Паёми Донишгоҳи давлатии шаҳри Бохтар, ¼ (104) 2022, – С.156-160

[17-М]. Масоили инсонӣ муосир дар шароити иқтисоди рақамӣ/А.А. Мирзоалиев А.А., Саидова М.Х.// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2023 №2/1 (46), –С.87-93

[18-М]. Масъалаҳои ташаккул ва рушди иқтисодиёти рақамӣ/ А.А. Мирзоалиев, М.С. Тулиев, П.И. Холиқова// Ахбори ДДҲБСТ, Силсилаи илмҳои гуманитарӣ.-Хучанд, 2022, №3, - С.103-109

[19-М]. Асосҳои концептуалии амалкунии бозори хизматрасониҳои электроэнергетикӣ / А.А. Мирзоалиев, Ш.Х. Бобохонова//Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2022 №2, –С.52-60

[20-М]. Таъсири Covid-19 ба низоми идоракунии сифати хизматрасонии меҳмонхонаҳо/ А.А.Мирзоалиев, И.Қ. Раҳмонов// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2022 №3(42), –С.280-286

[21-М]. Масоили рушди иқтисодиёти рақамӣ дар шароити имрӯза / А.А. Мирзоалиев, П.И. Холиқова// Паёми ДМТ, Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ –Душанбе, 2023, №2(95), -С.104-113

[22-М]. Вазъи бозори меҳнат дар шароити муосир/ А.А. Мирзоалиев// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2021 №4/1(38),- С.108-114

[23-М]. Салоҳият ва касбияти роҳбар дар муайянкунии шахсияти ӯ/ А.А.Мирзоалиев, З.А.Абдуллоев// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2021 №4/1(38), -С.202-208

[24-М]. Вопросы экономико-математического моделирование показателей развития туризма [Матн] / А.А.Мирзоалиев, А.М. Сафаров // Журнал, Экономика Таджикистан 1. – Душанбе, 2021, -С. 165-170

[25-М]. Рушди равандҳои бизнес ва банақшагирии тичорат /А.А.Мирзоалиев, Б.И.Мирзоев// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2022 №4, -С.66-71

[26-М]. Нақши тадқиқотҳои маркетингӣ дар рушди бизнес/А.А.Мирзоалиев, Б.И.Мирзоев// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2021 №4, - С.261-266

[27-М]. Мушкилоти менечменти сифати хизматрасонӣ дар тичорати меҳмонхона/ А.А. Мирзоалиев, И.Қ.Раҳмонов// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2019 №4, –С.269-274

[28-М]. Таъсири низоми идоракунии сифат ба фаъолияти меҳмонхонаҳо/ А.А. Мирзоалиев, И.Қ.Раҳмонов// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2020 №1, –С. 225-230

[29-М]. Нақши соҳаи сайёҳӣ дар рушди иқтисодиёти кишвар/ А.А. Мирзоалиев, А.М.Сафаров// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2020 №3(32), –С.138-145

[30-М]. Ҷанбаҳои назариявии рушди сайёҳӣ дар шароити муосир/ А.А. Мирзоалиев, А.М.Сафаров// Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон.-Душанбе, 2020 4/1(33), -С. 104-111

[31-М]. Проблемы и перспективы развития предпринимательской деятельности в сельской местности / А.А. Мирзоалиев, С.С. Мизробов //Вестник Таджикского Государственного университета комерции. – 2018. - № 1, – С. 39-34

[32-М]. Таҷрибаи хориҷии идоракунии иқтисодии кадрӣ / А.А. Мирзоалиев // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. -Душанбе-2018, 4 / 2, -С.134-138

[33-М]. Доходы трудовых мигрантов и их роль в повышении уровня жизни населения в Республике Таджикистан/ А.А. Мирзоалиев, Г.М. Рахимов// Вестник Таджикского государственного университета комерции, 2018, №4(25), -С.28-36

[34-М]. Рынок труда и социальные проблемы общества: вопросы гармонизации и пути их решения / А.А. Мирзоалиев, Г.М. Рахимов // Журнал экономика и предпринимательства г. Бишкек КРСУ, 2018, -С. 126- 132

[35-М]. Социальное партнерство в системе регулирования социально-трудовых отношений /А.А. Мирзоалиев, Г.М. Рахимов // Республика Кыргызстан, Вестник Ошского Госуниверситета, № 47, 2018, -С. 82-90

[36-М]. Решение проблемы социально-трудовых отношений в условиях цифровой экономике /А.А. Мирзоалиев, Г.М. Рахимов // Вестник международного университета г. Джалол – Абад, № 111, 2018, -С. 235-243

[37-М]. Институциональные основы формирования и использования доходов населения/ А.А. Мирзоалиев, Г.М. Рахимов, С.Ф. Низомов// Вестник Киргизского государственного университета им. Ж. Баласагына (научный журнал). - Бишкек: 2017. № 11 (8), - С. 226-239.

[38-М]. Роль рынка труда в решении социальных проблем общества / А.А. Мирзоалиев, Г.М. Рахимов // Вестник Таджикского государственного университета коммерции (научный журнал) Серия экономических наук. Душанбе: Точир, 2018. № 1 (22), - С. 48-58.

[39-М]. Механизм формирования доходов населения в современных условиях / А.А. Мирзоалиев, Г.М. Рахимов, С.Ф. Рахимов // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе: Сино, 2016. № 2/9 (218), - С. 228-236

[40-М]. Хусусиятҳои ҳосил менҷменти рақобатпазирии кормандон дар шароити муосир / А.А. Мирзоалиев, А. Қодирӣ // Паёми ДМТ, №2/2, 2017, - С.61-64.

[41-М]. Концепсияи муосири мудирияти манобеи инсонӣ / А.А. Мирзоалиев, А. Қодирӣ // Паёми ДМТ, 2017, - С.97-101

[42-М]. Муасирияти идора, роҳбарӣ ва мудирият дар тавсия ва инкишофи низом / А.А. Мирзоалиев, Раҳимӣ М. // Паёми ДМТ, № 2/4 (169), Душанбе: «Сино», 2015, -С. 134-138

[43-М]. Ахлоқ дар менҷменти захираҳои инсонӣ баҳри баланд бардоштани иқтисодии кории кормандон дар фаъолияти корхона / А.А. Мирзоалиев, А. Қодирӣ // Паёми ДМТ, №2/3, 2017, -С. 164-166

[44-М]. Вазифаҳои асосии мудирон дар тавсия ва инкишофи идора / А.А. Мирзоалиев, Раҳимӣ М. // Паёми ДДТТ, 1 (10) /2015, -С.79-87

[45-М]. Фактори ва шакли тарғиботи рушди идораи бозорӣ / А.А. Мирзоалиев, Ш. Абдуғаниев // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). Серия социально-экономических и общественных наук. (2/6 (175)) Душанбе «Сино»-2015. -С.154-158

В) мақолаҳо дар дигар маҷаллаҳо ва маҷмӯи маводҳои конференсия

[46-М]. Салоҳияти кормандони корхонаҳои савдо / А.А. Мирзоалиев // Масъалаҳои мубрами иқтисоди меҳнат ва идоракунии кормандон. Маводҳои

конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ (30 март соли 2023) / Зери назари доктори илмҳои техникаи Х.Х. Назарзода, доктори илмҳои иқтисодӣ Ф.Р. Шаропов, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ Н.А. Қудратов. – Душанбе: «ДДТТ», 2023,-С. 113-117

[47-М]. Салоҳиятҳои касбии роҳбар дар муаррифии шахсияти ӯ / А.А. Мирзоалиев, З.А. Абдуллоев// Масъалаҳои мубрами иқтисоди меҳнат ва идоракунии кормандон. Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ (30 март соли 2023) / Зери назари доктори илмҳои техникаи Х.Х. Назарзода, доктори илмҳои иқтисодӣ Ф.Р. Шаропов, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ Н.А. Қудратов. – Душанбе: «ДДТТ», 2023, –С. 240-245

[48-М]. Низоми такмилдиҳии фаъолияти кормандони корхонаҳои савдои чакана / А.А. Мирзоалиев, Қ.М. Кабутов// Масъалаҳои мубрами иқтисоди меҳнат ва идоракунии кормандон. Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ (30 март соли 2023) / Зери назари доктори илмҳои техникаи Х.Х. Назарзода, доктори илмҳои иқтисодӣ Ф.Р. Шаропов, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ Н.А. Қудратов. – Душанбе: «ДДТТ», 2023, –С. 248-250

[49-М]. Тичорати электронӣ: тамоюл ва рушди он / А.А. Мирзоалиев, Қ.М.Кабутов // Конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи “Рушди технологияҳои рақамӣ дар шароити муосир” баҳшида “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илм ва маориф” (Солҳои 2020-2040). (27-28 декабри соли 2022), -С. 77-81.

[50-М]. Мушкилотҳои системаи идоракунии сифати хизматрасонии меҳмонхонаҳо дар замони муосир / А.А. Мирзоалиев, И.Қ.Раҳмонов// Конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи “Рушди технологияҳои рақамӣ дар шароити муосир” баҳшида “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илм ва маориф” (Солҳои 2020-2040). (27-28 декабри соли 2022), -С. 429-434

[51-М]. Ташаккулёбии низоми менечменти сифат / А.А. Мирзоалиев, З.А.Абдуллоев// Конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи “Рушди технологияҳои рақамӣ дар шароити муосир” баҳшида “Бистсолаи

омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илм ва маориф” (Солҳои 2020-2040). (27-28 декабри соли 2022), -С.433-441

[52-М]. Масоили инсонӣ муосир дар шароити иқтисоди рақамӣ / А.А. Мирзоалиев // Конференсияи илмию назариявии ҳайати илмию омӯзгорӣ донишгоҳ бахшида ба 25-солагии Рӯзи Ваҳдати миллӣ, 2022, - С.89-93

[53-М]. Низомӣ муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ / А.А.Мирзоалиев, А.Б. Шаропова // Бозори меҳнат: маҷаллаи илмӣ муассисаи давлатӣ “Пажӯҳишгоҳи меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли”, 2(45), 2020, -С. 80-85

[54-М]. Низомӣ менеҷменти сифат-омилӣ муҳими рақобатпазирии барномаи таҳсилотӣ /Мирзоалиев А.А., Дусматов Б.М.// Конференсияи илмию амалии байналмиллалӣ “Низомӣ менеҷменти сифат – кафолати омода намудани мутахассисони баландихтисос”, 30-31 октябри соли 2020,-С. 60-65

[55-М]. Оценка демографического процесса Республике Таджикистан в современных условиях /Мирзоалиев А.А., Марупова Н.Ш.// УП-международной научно-практической конференции «Таджикистан и современный мир: актуальные проблемы развития инновационной экономики» 21-22 июня 2019, -С. 103-105

[56-М]. Салоҳият, малака ва санъати роҳбар дар муаррифии шахсияти ӯ./Мирзоалиев А.А.// Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалии ҳайати илмию омӯзгорӣ дар мавзӯи «Тоҷикистон дар манзари ҷаҳонишавӣ», 20-25 май соли 2019, ДДТТ, -С. 47-49

[57-М]. Миграционные процессы в Республике Таджикистан и необходимость усиления социальной политики государства /А.А.Мирзоалиев, Н. Ш.Марупова // Международная конференция «Миграционные процессы в странах Центральной Азии: социально- экономические аспекты, науки и практики» 19 июля соли 2019, –С.93-97

[58-М]. Доходы трудовых мигрантов и их роль в повышении уровня жизни населения в Республике Таджикистан / А.А. Мирзоалиев, Г.М. Рахимов // Конференсияи байналмилалӣ илмӣ - амалӣ таҳти унвони «Тоҷикистон ва

чаҳони муосир: масъалаҳои мубрами рушди иқтисодӣ ва инноватсионӣ», Душанбе, ДДТТ, 20-21 июни соли 2018, -С.112-116

[59-М]. Регулирование социально-трудовых отношений в экономике Таджикистана /А.А. Мирзоалиев, Г.М. Рахимов, А.Б. Шаропова// Материалы международной научно-практической конференции (26-27 октября 2018, г. Душанбе). - Душанбе: НИИ Труда, миграции и занятости населения при Министерстве труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан, - С. 159-176

[60-М]. Теоретические аспекты формирования и использования доходов населения /Мирзоалиев А.А., Рахимов Г.М.// Международной научно-практической дистанционной конференции «Развитие рынка финансовых услуг в Таджикистане и Польше» 26-27 декабря 2017, -С. 184-190.

[61-М]. Самтҳои асосии такмили ҷиҳати иқтисодии муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ / Мирзоалиев А.А., Кабутов К.М. // Таджикистан и современный мир: актуальные проблемы развития инновационной экономики : Сборник материалов международной научно-практической дистанционной конференции / Под общ. ред. Факерова Х.Н., Раджабова Р.К. – Душанбе: «Сумани Кудрат», 2017, – С. 79-83.

[62-М]. Особенности формирования и использования денежных доходов населения /А.А. Мирзоалиев, Г.М. Рахимов// Материалы VI-ой международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы бухгалтерского учета, анализа и аудита». (19-20 мая 2017, г. Душанбе) - Душанбе: ОИПБА, - С. 178-184.

[63-М]. Мониторинги бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон/А.А. Мирзоалиев// Материалы третьей международной научно-практической конференции на тему: «Актуальные проблемы развития экономики и образования», Душанбе. (19-20 июня 2015), -С. 550-557

[64-М]. Тайм-менеджмент-эффективное использование рабочего времени. /А.А. Мирзоалиев, Р.А. Хочаев// Маводҳои конференсияи ҷумҳурии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Масоили иҷтимоӣ ва иқтисодӣ тақмили ҷиҳати иқтисодии муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ дар муҳити муосир»

идоракунии меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”(25-26 октябри соли 2013), - С.301-303

[65-М]. Низоми идоракунии муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ / А.А.Мирзоалиев, Қ.М.Кабутов// Научно-практическая конференция на тему «Проблемы человеческого развития Республики Таджикистан в контексте реформирования социально-трудовых отношений», Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан, ноябри 2015, - С.107-111.

[66-М]. Вазъи бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / А.А.Мирзоалиев // Тенденции развития экономики и высшего образования в условиях глобализации : Сборник материалов второй международной научно-практической конференции / Под общ. ред. Шарипова М.М., Раджабова Р.К. Часть II.- Душанбе: «Сумани Кудрат», 2014, – С. 111-114.

[67-М]. Влияние трудовой миграции на уровни жизни населения/ А.А.Мирзоалиев, Ш.Давлатов // Тенденции развития экономики и высшего образования в условиях глобализации : Сборник материалов второй международной научно-практической конференции / Под общ. ред. Шарипова М.М., Раджабова Р.К. Часть II.- Душанбе: «Сумани Кудрат», 2014, – С. 115-117.

[68-М]. Вазъи бозори меҳнат: ҳолат ва дурнамои он дар шароити муосир.- /А.А. Мирзоалиев// Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Масоили инкишофи бозори меҳнат дар Тоҷикистон” (28-29 октябри соли 2011), -С. 118-124

[69-М]. Формирование и развитие кадрового потенциала потребительского рынка / А.А. Мирзоалиев// Материалы республиканской научно-практической конференции «Проблемы трудовых отношений и социального развития Таджикистан», Научно-исследовательский институт труда и социальной защиты населения (15-16 октябри соли 2009), Душанбе - 2010, -С.135-138

[70-М]. Роль кадрового менеджмента в условиях рынка / Мирзоалиев

А.А., Кабутов К.М. // Сборник научных трудов профессорско-преподавательского состава Таджикского государственного университета коммерции. – Душанбе: «Сармад-Компания», 2009, – С. 295-299

[71-М]. Идоракунии кадрҳо ҳамчун омили муҳими рушди фаъолияти корхонаҳо / А.А. Мирзоалиев Қ.М. Кабутов // Конференсия илмию амалӣ «Масоили муносибатҳои меҳнатӣ ва рушди иҷтимоии Тоҷикистон», (23-24 октябри соли 2008), -С.39-42

[72-М]. Особенности формирования рынка труда в Республике Таджикистан. / А.А. Мирзоалиев, Ш. Давлатов // Маҷмӯи мақолаҳои конференси илмию назариявӣ бахшида ба 20 солагии Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, Душанбе “Ирфон”, 2007, –С. 164-168

ЗАМИМАҲО

Замимаи 1.

Нишондиҳандаҳои босуръат афзоишбандаи соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ, солҳои 2000-2021*

Солҳо	NE	ME	CE	MeE	NHpp	EleP	PofIE	PVofIE	SS	VRT	NEERT
2000	21286	43,0	314,0	13012,0	16,0	14247,0	1374,4	5704,0	25350,0	4081,6	72000,0
2001	24201	44,0	564,0	12360,0	16,0	14382,0	1884,4	6560,0	26232,1	4111,3	68000,0
2002	27046	39,0	673,0	15118,0	18,0	15302,0	2418,1	7111,0	29560,5	4112,9	65000,0
2003	29795	48,0	712,0	16755,0	18,0	16509,0	3204,8	7815,0	35457,6	4009,7	78600,0
2004	40300	49,0	734,0	19622,0	19,0	16431,0	3952,3	8995,0	43452,7	3745,3	91400,0
2005	45000	56,0	738,0	23162,0	21,0	16967,0	4277,9	9930,0	57945,5	3750,1	100700,0
2006	50018	63,0	812,0	24960,0	21,0	16935,0	4666,9	10476,0	62341,8	3845,5	101240,0
2007	55787	65,0	823,0	26550,0	20,0	17494,0	5570,8	11513,0	66452,0	3877,9	105300,0
2008	63351	78,0	856,0	30850,0	23,0	16147,0	6105,9	11110,0	79156,7	4512,9	113400,0
2009	19094	81,0	932,0	37972,0	24,0	16435,0	6500,0	10388,0	89023,8	5782,9	125200,0
2010	25083	84,0	1089,0	51378,0	24,0	16238,0	8247,8	11344,0	10002,2	7587,0	126100,0
2011	29068	96,0	1348,0	58314,0	25,0	16974,0	7861,8	11991,0	10098,9	8734,9	125200,0
2012	39894	109,0	1448,0	73807,0	23,0	17115,0	9503,8	13286,0	11232,7	10123,7	137500,0
2013	42206	136,0	1640,0	87966,0	29,0	16472,0	9952,0	13790,0	12098,1	13434,1	135700,0
2014	42217	154,0	1980,0	108349,0	33,0	16932,0	10535,0	14480,0	12112,7	17894,3	138400,0
2015	42358	214,0	2070,0	123562,0	31,0	17162,0	12196,0	16166,0	12983,2	22181,6	149300,0
2016	42347	232,0	1772,0	145239,0	29,0	18144,0	15090,0	18695,0	13338,4	23512,5	147900,0
2017	42091	229,0	1732,0	164760,0	30,0	17232,0	20029,0	22677,0	13645,2	24993,8	170600,0
2018	43252	249,0	1806,0	172815,0	26,0	18144,0	23894,0	25080,0	13372,3	26843,4	157900,0
2019	46465	250,0	1746,0	192940,0	24,0	20676,0	27613,0	28391,0	13599,6	30645,9	153300,0
2020	47639	264,0	1846,0	179144,0	24,0	19771,0	30890,0	30890,0	13205,2	29433,2	157200,0
2021	48765	269,0	1876,0	182322,0	24,0	18967,0	31123,0	31123,0	15165,3	33259,5	159870,0

Сарчашма: таҳияи муаллифи диссертатсия дар асоси маълумоти оморӣ. Дар ин ҷо NE - шумораи корхонаҳо, адад; ME - корхонаҳои канданиҳои ғоиданок, адад; CE - корхонаҳои химиявӣ, адад; MeE - корхонаҳои металлургия, адад; NHpp - шумораи неругоҳҳои обии барқӣ, адад; EleP - истеҳсоли энергия, млн. Квт; PofIE - истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. сомонӣ; PVofIE - ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. тонна; SS - соҳаи хизматрасонӣ, млн. сомонӣ; VRT - ҳаҷми гардиши савдои чакана, млн. сомонӣ; NEERT - шумораи кормандони корхонаҳои савдои чакана, нафар.

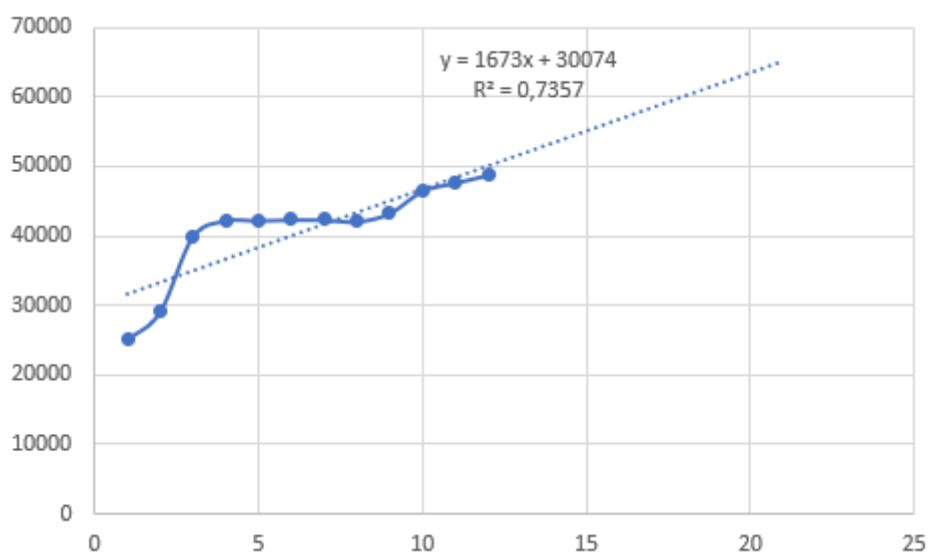
Чадвали 1. Матритсаи SWOT-таҳлили фаъолият ва хизматрасониҳои ширкатҳои тиҷоратӣ

SWOT – таҳлил*			
Тарафҳои нуқувват	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ҷой ва макони ҷойгиршавӣ; 2. Суръатбахшии ҷараёни хизматрасонӣ ва фурӯш; 3. Биноҳо ва таҷҳизоти замонавӣ; 4. Муносибат ва одоби баланди муоширати касбӣ; 5. Салоҳиятнокии касбии кормандон 	Тарафҳои заиф	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мавҷуд набудани имкониятҳои баробар барои ҳамаи довталабони таҳассуси зарурӣ; 2. Ба роҳ намондани баҳодихӣ ва аттестатсияи мунтазам; 3. Низоми чандири сиёсати кадрҳо; 4. Сатҳ ва сифати номувофиқи хизматрасониҳои асосиву иловагӣ 5. Системаи стандартии TQM-кадрҳо
Имкониятҳо	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ҳамкориҳои тарафайни ширкатҳои тиҷоратӣ бо МТОК самти савдо; 2. Такмилдиҳии барномаҳои таҳсилотӣ; 3. Ташкили курсҳои кутоҳмуддат барои кормандони корхонаҳои савдо; 4. Таълим ва бозомӯзии мутахассисон дар хориҷи кишвар; 5. Ба роҳ мондани таҳқиқотҳои маркетингии кормандони соҳаи савдо. 	Таҳдидҳо	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рақобати носолим дар соҳа; 2. Ҳиссиёти нобоварӣ ба оянда аз ҷониби муҳасилини самти савдо; 3. Афзоиши талабот ба мутахассисони касбӣ аз ширкатҳои рақиб; 4. Мавҷудияти муҳити носолими мустақилияти фаъолият (монополия дар соҳа); 5. Аз дастдиҳии кормандони касбӣ ӣ иваз намудани ҷои корӣ

**Сарчашма:* таҳияи муаллиф

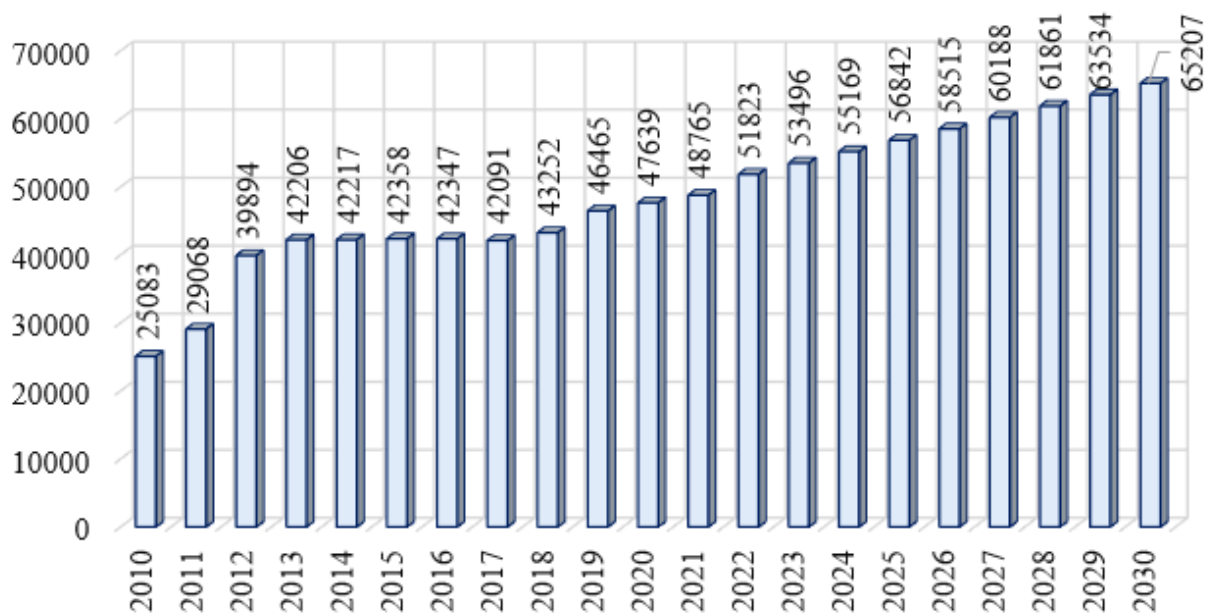
Барои фаъолияти пурсамари дилхоҳ корхона ӣ ширкат новобаста аз моликиятшон пайваста ба роҳ мондани SWOT, SNW, PEST, STEEP-таҳлилҳо зарурияти воқеӣ дорад. SWOT-таҳлили фаъолияти ширкатҳои тиҷоратии шаҳри Душанбе.

Замимаи 3. А

Расми 1. Хати тренд ва муодилаи афзоиши шумораи корхонаҳо дар
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Замимаи 3. Б

Расми 2. Ояндабинии шумораи корхонаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон,
солҳои 2024-2030 (таҳияи муаллифи дисертатсия бо истифодаи ДБА)

Замимаи 4.

Афзалиятҳо ва принципҳои асосии идоракунии сармояи инсонӣ, ки дар ҳисоботи ғайримолиявӣ корхонаҳо инъикос ёфтаанд

№ т/р	Объекти таҳлили	Афзалиятҳои асосии сиёсати идоракунии сармояи инсонӣ	Принципҳои идоракунии иқтисодии кадрӣ
1.	Пайкар	Ҳадафи ИСИ ин аст, ки ба ҳадди аксар расонидани даромади сармоягузорӣ ба кормандон тавассути таъсири «корфармои афзалиятнок».	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чандирии максималии идоракунии кадрҳо; 2. Мунтазам такмил додани усулҳои идоракунии захираҳои инсонӣ; 3. Қобилияти зуд ва самаранок мутобиқ шудан ба тағйироти муҳити берунӣ; 4. Қасбияти кадрҳо
2.	Ашан сити	<p>Афзалиятҳои асосии сиёсати ИСИ нҳоянд:</p> <ul style="list-style-type: none"> • имкониятҳои баробар барои ҳамаи довталабони таҳассуси зарурӣ; • бо кор таъмин намудани сокинони маҳаллӣ, бо назардошти ҳама имкониятҳои дигар; • нигоҳ доштани коллективҳои меҳнатии асосӣ ва • кадрҳои баландхтисос; • азнавсозии масъулиятнок; • фарҳанги корпоративӣ ба натиҷа нигаронидашуда. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бо кадрҳои баландхтисос таъмин намудани корхона, ба нақшагирӣ ва инкишофи он; 2. Эҷоди салоҳиятҳои беҳтарин дар соҳа; 3. Эҷоди фарҳанги қавии корпоративӣ; 4. Такмили сохтори ташкилию штатӣ; 5. Татбиқи стандартҳои байналмилалӣ дар соҳаи идоракунии кадрҳо; 6. Татбиқи равандҳои шаффоф ва мунтазами кадрҳо ва назорат аз болои онҳо дар татбиқи стратегияи тичоратии ширкат; 7. Таҳия ва татбиқи сиёсати нав дар соҳаи музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии дарозмуддат. 8. Таъсиси системаи муттаҳидшудаи таҳсилоти муттасил, 9. Вусъат додани фаъолияти марказҳои таълимии корпоративӣ. Таъмини нуқтаи назари системавӣ оид ба тайёрӣ, такмили таҳассус ва азнавтайёркунии кормандони ширкат.
3.	Супермаркет Шоҳон	Сиёсати ширкат дар соҳаи ИСИ ба риояи муқаррароти қонунгузори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва стандартҳои дахлдори байналмилалӣ аз	<ol style="list-style-type: none"> 1. Имкониятҳои баробари кор барои довталабон, ба шарте, ки таҳассуси онҳо ба талаботи ширкат мувофиқат кунад; 2. Набудани ҳама гуна

		<p>ҷониби Созмони Байналмилалии Меҳнат таҳияшуда нигаронида шудааст.</p> <p>Шӯъбаҳои кадрҳои ширкат вазифаҳои зеринро иҷро мекунад:</p> <ul style="list-style-type: none"> - банақшагирии захираҳои инсонӣ; - қабули кадрҳо; - тайёр кардан ва такмил додани кадрҳо; - ташкили захираи кадрӣ ва банақшагирии касбии кормандон; - баҳодиҳӣ ва аттестатсия; - мотиватсияи кормандон. 	<p>(дискриминасия) таъбиз, аз ҷумла таъбиз аз рӯи ҷинс, нажод, миллий ё ҳама гуна асосҳои дигар;</p> <p>3. Афзалият дар кори ба қор қабул кардани қоргарони маҳаллӣ, бо назардошти ҳама ҷизҳои дигар;</p> <p>4. Ҳавасмандгардонии моддӣ бо назардошти вазифаи танҳо ишғолкардаи қорманд, таҳассус ва сифатҳои қории ӯ;</p> <p>5. Риояи мувозинати манфиати қормандон ва қорфармо.</p>
4.	Ёвар	<p>Мувофиқи стратегияи рушди Ёвар самтҳои афзалиятнок дар ИСИ инҳоянд:</p> <ul style="list-style-type: none"> - идоракунии самаранокии меҳнат, аз ҷумла тавассути такмили системаи ҳавасмандгардонии системаи идоракунии ва ҳавасмандкунии қормандон; - идоракунии дониш ва салоҳияти қормандон; - идоракунии сифати фаъолияти шӯъбаҳои кадрҳо; - идоракунии суботи иҷтимоӣ (бастаи иҷтимоӣ); - ташаккули фарҳанги қорпоративӣ ва идоракунии алоқаи дохилӣ; - идоракунии ҳамқорӣ бо қонибҳои манфиатдор дар доираи шарикии иҷтимоӣ. 	<p>Сиёсати Ёвар ба принципҳои равишҳои зерин асос ёфтааст:</p> <ul style="list-style-type: none"> - рушди муносибатҳои шарикӣ бо кадрҳо; - ҷустуҷӯи яққояи роҳҳои ҳалли мушкилот; - низоми имтиёзҳо ва барномаҳои иҷтимоӣ, ки ба беҳтар намудани шароити истироҳат ва маиши қормандон ва оилаҳои онҳо нигаронида шудаанд; - рушди ипотекаи қорпоративӣ ҳамчун омили фароҳам овардани шароити муътадили зиндагии қормандон ва аъзои оилаи онҳо; - фароҳам овардани шароит барои такмили ихтисос ва болоравии мансаб; - ҳавасмандгардонии қормандон тавассути сатҳи рақобати подош, ки ба натиҷаҳо вобаста аст; - омӯзиши пайвастаи қормандон; - муносибати эҳтиромона ба онҳое, ки дар ширкат қор мекунад.
5.	Супермаркет Ёвар	<p>Таъсиси системаи самаранокии идоракунии кадрҳо, ки ба стандартҳои олии байналмилалӣ ҷавобгӯ буда, иҷрои вазифаҳои мураккаб, баланд бардоштани самаранокии қори ширкат ва</p>	<p>1. Таъсиси қорлективи устувор ва самаранокии мутаҳассисон;</p> <p>2. Бо музди қори рақобатнок таъмин намудани қормандони он;</p>

		<p>таҳкими рақобатпазирии онро таъмин менамояд.</p> <ul style="list-style-type: none"> • такмил ва инкишоф додани системаи ягонаи банақшагирии захираҳои инсонӣ бо назардошти талаботи соҳаҳои тичорат, окилона ҷойгир ва истифодаи самараноки онҳо; • таъмини ҳифзи иҷтимоӣ ва беҳтар намудани шароити меҳнати кормандон. 	<p>3. Имконияти такмили ихтисос ва болоравии мансаб;</p> <p>4. Таъмини такмили доимии касбии кормандон, мувофиқ стратегияи тичорат ва арзишҳои фарҳанги корпоративӣ.</p> <p>2. Сохтори кадрҳо аз рӯи категорияҳои вазифаҳо тавре ташкил карда мешавад, ки таносуби байни роҳбарон, мутахассисон ва кадрҳои коргарӣ таъмин карда шавад.</p> <p>3. Барои таъмин намудани таносуби беҳтарини таҷрибаи корӣ ва такмили ихтисос аксарияти кормандон бояд то 50-сола бошанд;</p> <p>4. Ба кормандон барои собиқа ва дараҷаи илмӣ бо мақсади баланд бардоштани таъминоти иҷтимоӣ ва таъмини соҳибхтисос мукофотпулӣ дода мешавад.</p>
6.	Супермаркет 8 марта	<p>Сиёсат ва системаи идоракунии сармояи инсонӣ Супермаркет 8 марта ба ҳадафҳои стратегии ҶСК мувофиқат мекунад «Дар байни ширкатҳои тичоратии ҷаҳонӣ пешсаф шавед» - ва ҳадафи он сохтани даста муваффақ мебошад.</p>	<p>1. Шаффофият ва ошкорбаёнӣ;</p> <p>2. Кӯшиш ба пешсафии соҳа;</p> <p>3. Самаранокии сармоягузорӣ ба кадрҳо;</p> <p>4. Такмили пайваста;</p> <p>5. Тартиботи ташкилӣ.</p>
7.	Супермаркет Диёр	<p>Сиёсати Супермаркет Диёр ба принсипи шарикӣ байни кормандон ва корфармо асос ёфта, ба фароҳам овардани муҳити корпоративӣ, ки ба рушди динамикии ширкат мусоидат мекунад, нигаронида шудааст.</p> <ul style="list-style-type: none"> • кумак ба ташаккул ва инкишофи соҳибкорӣ хусусӣ; • васеъ намудани намудҳои амалиёт ва хизматрасонӣ ба мизочон. 	<p>Сиёсати ИСИ ва Кодекси рафтор принципҳои асосии корпоративиро муайян мекунад, аз ҷумла:</p> <p>1. Риояи талаботи қонунгузорию меҳнати кишварҳои ҳузурдошта;</p> <p>2. Риояи меъёрҳои баланди ахлоқии таҷрибаи корӣ.</p> <p>6. Уҳдадорӣ / Вафодорӣ.</p>
8.	Супермаркет «ORIMA»	<p>Афзалиятҳои сиёсати Супермаркет «ORIMA» рушди самаранокии равандҳои бизнес ва фароҳам овардани шароит барои рушди касбӣ ва касбияти кормандон мебошанд.</p>	<p>1. Системанокӣ. Тибқи ин принцип, захираҳои инсонӣ як системаи ягонаи интегралӣ мебошанд, ки ҳамаи кормандони категорияҳои гуногунро дар бар мегиранд, ки бо ҳамдигар ва муҳити</p>

		<p>беруна ҳамкорӣ мекунад. Ба шарофати чунин муносибати комплексӣ, системанок захираҳои инсониро дуруст ба ҳам мутобиқ кардан, онҳоро ба самти дуруст равона кардан, роҳбаронро таъин кардан, тайёр кардан, бозомузӣ ва ғайра мумкин аст.</p> <p>2. Имконияти баробар. Ҳамаи одамон, сарфи назар аз вазъи иҷтимоӣ молиявӣ, ҷинс, намуди зоҳир, мартаба, миллат ва ғайра баробаранд, яъне танҳо ба қобилият, меҳнатдустӣ ва дигар сифатҳои касбии корманд диққат додан зарур аст.</p> <p>3. Эҳтиром ба инсон ва фазилатҳои ӯ. Корманди дорои манфиатҳои шахсӣ, талабот ва андешаҳо дар тамоми идоракунии ташкилот дар ҷои аввал меистад</p>
--	--	--

***Сарчашма:** таҳияи муаллифи диссертатсия

Замимаи 5.

Коэффитсиентҳои регрессия ва баҳодиҳии омории амсилаи як омилаи иқтисодии кадрӣ*

<i>Омори регрессионӣ</i>				
R – и маҷмӯӣ		0,8634		
R-кватратӣ		0,7455		
R-кватрати меъёрӣ		0,7328		
Хатогии стандартӣ		15,444		
Мушоҳидаҳо		22		

<i>Таҳлили дисперсионӣ</i>				
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>
Регрессия	1	13973,00291	13973,00291	58,58370049
Боқимонда	20	4770,269817	238,5134908	
Дар маҷмӯъ	21	18743,27273		

	<i>Коэффитсиентҳо</i>	<i>Хатогии стандартӣ</i>	<i>t -оморӣ</i>	<i>P-Қиммат</i>
Y - алоқамандӣ	89,202	5,320	16,769	0,000
Ҳаҷми гардиши савдои чакана, млн. сомонӣ, <i>HGS</i>	0,0024	0,000	7,654	0,000

**Сарчашма:* таҳияи муаллифи дисертатсия бо истифодаи ДБА

$$Y = -77,97 + 0,0003 HGS$$

Замимаи 6.

Коэффитсиентҳои регрессия ва баҳодиҳии омории амсилаи ду омили иқтисодии кадрӣ*

<i>Омори регрессионӣ</i>				
R – и маҷмӯӣ	0,8661			
R-кватрати	0,7501			
R-кватрати меъёрӣ	0,7238			
Хатогии стандартӣ	15,701			
Мушоҳидаҳо	22			
Таҳлили дисперсионӣ				
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>
Регрессия	2	14059,35832	7029,679162	28,51544512
Боқимонда	19	4683,914402	246,5218107	
Дар маҷмӯъ	21	18743,27273		
Таҳлили регрессия				
	<i>Коэффитсиентҳо</i>	<i>Хатогии стандартӣ</i>	<i>t -оморӣ</i>	<i>P-Қиммат</i>
<i>Y - алоқамандӣ</i>	89,182	5,4083	16,490	0,0000
Ҳаҷми гардиши савдои чакана, млн. сомонӣ, <i>HGS</i>	0,0018	0,0011	1,6918	0,1070
Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. сомонӣ, <i>IMS</i>	0,0007	0,0012	0,5919	0,5609

**Сарчашма:* таҳияи муаллифи дисертатсия бо истифодаи ДБА

$$Y = 89,182 + 0,0018HGS + 0,0007IMS$$

Замимаи 7.

Коэффитсиентҳои регрессия ва баҳодиҳии омории амсилаи сеомилаи иқтисодии кадрӣ*

<i>Омори регрессионӣ</i>				
R – и маҷмӯӣ	0,8736			
R-кватрати	0,7633			
R-кватрати меъёрӣ	0,7238			
Хатогии стандартӣ	15,701			
Мушоҳидаҳо	22			

Таҳлили дисперсионӣ				
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>
Регрессия	3	14305,95588	4768,651961	19,3440627
Боқимонда	18	4437,316845	246,5176025	
Дар маҷмӯъ	21	18743,27273		

	<i>Коэффитсиентҳо</i>	<i>Хатогии стандартӣ</i>	<i>t -оморӣ</i>	<i>P-Қиммат</i>
Ҳ - алоқамандӣ	58,252	31,395	1,8555	0,0800
Ҳаҷми гардиши савдои чакана, млн. сомонӣ, HGS	0,0017	0,0011	1,5985	0,1273
Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. сомонӣ, IMS	-0,0038	0,0046	-0,8119	0,4275
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. тона, HIMS	0,0055	0,0055	1,0002	0,3305

***Сарчашма:** таҳияи муаллифи дисертатсия бо истифодаи ДБА

$$Y = 58,252 + 0,0017HGS + 0,0038IMS + 0,0055HIMS$$

Замимаи 8.

Коэффитсиентҳои регрессия ва баҳодиҳии оморӣ амсилаи чоромилаи иқтисодии кадрӣ*

<i>Омори регрессионӣ</i>				
R – и маҷмӯӣ	0,9866			
R-кватратӣ	0,9735			
R-кватрати меъёрӣ	0,9672			
Хатогии стандартӣ	5,4094			
Мушоҳидаҳо	22			
Таҳлили дисперсионӣ				
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>
Регрессия	4	18245,83418	4561,458545	155,8881908
Боқимонда	17	497,4385477	29,26109104	
Дар маҷмӯъ	21	18743,27273		
	<i>Коэффитсиентҳо</i>	<i>Хатогии стандартӣ</i>	<i>t -оморӣ</i>	<i>P-Қиммат</i>
Ҳ - алоқамандӣ	25,394	11,181	2,2713	0,036
Ҳаҷми гардиши савдои чакана, млн. сомонӣ, <i>HGS</i>	0,0001	0,0004	0,1913	0,851
Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. сомонӣ, <i>IMS</i>	0,0018	0,0017	1,0853	0,293
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. тона, <i>HIMS</i>	-0,0020	0,0020	-1,0086	0,327
Шумораи кормандони корхонаҳои савдои чакана, нафар, <i>ShKK</i>	0,0860	0,0074	11,604	0,000

**Сарчашма:* таҳияи муаллифи дисертатсия бо истифодаи ДБА

$$Y = 25,394 + 0,0001HGS + 0,0018IMS - 0,0020HIMS + 0,0860ShKK$$

Замимаи 9.

Коэффитсиентҳои регрессия ва баҳодиҳии омории амсилаи панҷомилаи иқтисодии кадрӣ*

<i>Омории регрессионӣ</i>				
R – и маҷмӯӣ	0,9949			
R-квadratӣ	0,9899			
R-квadratии меъёрӣ	0,9867			
Хатогии стандартӣ	3,4399			
Мушоҳидаҳо	22			
Таҳлили дисперсионӣ				
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>
Регрессия	5	18553,94513	3710,789026	313,5973046
Боқимонда	16	189,327598	11,83297487	
Дар маҷмӯъ	21	18743,27273		
	<i>Коэффитсиентҳо</i>	<i>Хатогии стандартӣ</i>	<i>t -оморӣ</i>	<i>P-Қиммат</i>
Ҳ - алоқамандӣ	-43,214	15,209	-2,8412	0,0118
Ҳаҷми гардиши савдои чакана, млн. сомонӣ, <i>HGS</i>	-0,0002	0,0003	-0,6002	0,5567
Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. сомонӣ, <i>IMS</i>	0,0020	0,0011	1,8900	0,0770
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. тона, <i>HIMS</i>	-0,0029	0,0013	-2,2406	0,0396
Шумораи кормандони корхонаҳои савдои чакана, нафар, <i>ShKK</i>	0,0237	0,0131	1,8107	0,0890
Захираҳои меҳнатии дар иқтисодиёт машғул, ҳаз. нафар, <i>ZMI</i>	0,0348	0,0068	5,1028	0,0001

**Сарчашма:* таҳияи муаллифи дисертатсия бо истифодаи ДБА

$$Y = -43,214 + 0,0002HGS + 0,0020IMS - 0,0029HIMS + 0,0273ShKK + 0,0348ZMI$$

Замимаи 10.

Коэффитсиентҳои регрессия ва баҳоидиҳии омории амсилаи бисёромилаи иқтисодии кадрӣ*

<i>Омори регрессионӣ</i>					
R – и маҷмӯӣ		0,9963			
R-кватратӣ		0,9926			
R-кватрати меъёрӣ		0,9897			
Хатогии стандартӣ		3,0376			
Мушоҳидаҳо		22			

Таҳлили дисперсионӣ					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	
Регрессия	6	18604,87	3100,81	336,07	
Боқимонда	15	138,40	9,23		
Дар маҷмӯъ	21	18743,27			

	<i>Коэффитсиентҳо</i>	<i>Хатогии стандартӣ</i>	<i>t -оморӣ</i>	<i>P-Қиммат</i>
Ҳ - алоқамандӣ	-77,907	19,961	-3,9029	0,0014
Ҳаҷми гардиши савдои чакана, млн. сомонӣ, <i>HGS</i>	0,0003	0,0003	0,9095	0,3774
Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. сомонӣ, <i>IMS</i>	0,0032	0,0011	3,0006	0,0090
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, млн. тона, <i>HIMS</i>	-0,0047	0,0014	-3,4119	0,0039
Шумораи кормандони корхонаҳои савдои чакана, нафар, <i>ShKK</i>	0,0197	0,0117	1,6841	0,1129
Захираҳои меҳнатӣ, ҳаз. нафар, <i>ZM</i>	0,0197	0,0088	2,2405	0,0406
Захираҳои меҳнати дар иқтисодиёт машғул, ҳаз. нафар, <i>ZMI</i>	0,0522	0,0222	2,3493	0,0329

**Сарчашма:* таҳияи муаллифи дисертатсия бо истифодаи ДБА

$$Y = -77,907 + 0,003HGS + 0,0032IMS - 0,0047HIMS + 0,0197ShKK + 0,0197ZM + 0,0522ZMI$$

Намунаи саволнома, ки ҳангоми пурсиш аз мусоҳибон пурсида шуда буд

1. Лутфан ширкатеро, ки дар он ҷо кор мекунад, нишон диҳед?
А.....Б.....В.....
2. Лутфан мансубияти соҳаи ширкати худро нишон диҳед?
  - тичорат 2.1
  - хизматрасонӣ 2.2
  - истехсолӣ 2.3
  - миёнрав 2.4
  - ҶММ 2.5
  - ҶДМ 2.6
  - ҶСК 2.7
  - маишӣ 2.8
3. Лутфан ихтисосеро, ки ба вазифаи Шумо мувофиқ аст, нишон диҳед:
  - иҷтимоӣ; 3.1
  - башардӯстона; 3.2
  - табиӣ; 3.3
  - техникӣ; 3.4
  - риёзӣ ва иттилоотӣ. 3.5
4. Лутфан категорияи касбии худро нишон диҳед:
  - коргари ёррасон; 4.1
  - коргари асосӣ; 4.2
  - корманд; 4.3
  - мутахассис; 4.4
  - менечери зинаи поёӣ; 4.5
  - менечери зинаи миёна; 4.6
  - менечери зинаи олӣ; 4.7
5. Ҷои кори асосӣ ҳиссаи ставкаи худро нишон диҳед.
 1; 5.1   0,75; 5.2   0,5; 5.3   0,25; 5.4   дигар. 5.5
6. Ҷинҷӯсияти худро муайян намоед:
 мард; 6.1   зан. 6.2
7. Лутфан синну соли худро нишон диҳед:
  - аз 22 то 25 сола;7.1
  - аз 26 то 35 сола;7.2
  - аз 36 то 55 сола 7.3
  - аз 55 сола боло.7.4

8.Вазъи истифодаи технологияҳои рақамиро дар ширкати худ аз рӯи ҷадвали 10-балла баҳо диҳед.

1–3 бал	Марҳилаи ибтидоӣ; 8.1
4–6 бал	Марҳилаи рушд; 8.2
7 то 10 бал	Марҳилаи камолот. 8.3

9. Ширкати Шумо тайи 3 соли охир дар қадом соҳаҳо лоиҳаҳои оид ба татбиқи қарорҳои рақамӣ барои эҳтиёҷоти худ амалӣ кардааст?
  - Системаҳои электронии идоракунии ҳуҷҷатҳои дохилӣ; 9.1
  - Идоракунии таҷҳизоти истеҳсолӣ ва мониторинг; 9.2
  - Вебсайти корпоративӣ, қор дар шабақаҳои иҷтимоӣ; 9.3
  - Тичорати электронӣ; 9.4

- Системаҳои ҳисоббаробаркунӣ, истифодаи имзои электронии рақамӣ; 9.5
- Логистика ва идоракунии муносибатҳои муштариён; 9.6
- Рушди инфрасохтори телекоммуникатсионӣ; 9.7
- Системаҳои нигоҳдорӣ, коркард ва таҳлили маълумоти калон; 9.8
- Системаҳои амниятӣ ва киберамният; 9.9
- Системаҳои тарроҳии компютерӣ, идоракунии давраи ҳаёти маҳсулот; 9.10
- Дигар самтҳо; 9.11
- Чунин лоиҳаҳо дар ширкат амалӣ карда нашудаанд; 9.12

10. Ташаббускор(ҳо)-и асосии татбиқи лоиҳаи ҳалли рақамӣ кист?

- Директори генералии ширкат (директори генералӣ, раиси Раёсат ё роҳбари дигар); 10.1
- СЮ-и ширкат (директор оид ба технологияи иттилоотӣ); 10.2
- Сардори ҳадамоти техникӣ (сарконструктор, сармуҳандис ва ғ.); 10.3
- Яке аз роҳбарони олий (муовинони директор); 10.4
- Сардори воҳиди хатӣ (шӯба, маъмурият ва ғ.); 10.5
- Узви Раёсат, саҳмдор/муассис; 10.6
- Сардори воҳиди алоҳидаи хочагӣ (шӯба, завод, филиал); 10.7
- шахсони дигар. 10.8

11. Ширкат таъсири умумии дар натиҷаи татбиқи лоиҳа оид ба татбиқи қарорҳои рақамӣ бадастомадаро дар муқоиса бо қарори пешбинишуда аз рӯи ҷадвали 5-баллӣ чӣ гуна арзёбӣ мекунад?

Хол	Арзёбии таъсири умумии дар натиҷаи татбиқи лоиҳа оид ба татбиқи қарорҳои рақамӣ дар муқоиса бо пешбинишуда
5	Таъсир ба сатҳи пешбинишуда мувофиқат кард; 11.1
4	Таъсир назар ба пешбинишуда хеле баланд буд; 11.2
3	Таъсир назар ба интизорӣ каме баландтар аст; 11.3
2	Таъсир назар ба интизорӣ каме пасттар буд; 11.4
1	Таъсири он назар ба пешбинишуда хеле паст буд ё тамоман набуд; 11.5
0	Ба ҷавоб мушкिलӣ дорам 11.6

12. Татбиқи лоиҳаи татбиқи қарорҳои рақамӣ чӣ натиҷаи мусбат дод?

№	Натиҷаи татбиқи лоиҳа оид ба татбиқи қарорҳои рақамӣ	Оё ягон чизи воқеӣ натиҷаи муҳим вучуд дорад	Натиҷаи кам аст	Натиҷа нест
12.1	Ба вучуд омадани маҳсулот, хизматҳо, имкониятҳои принципани нав			
12.2	Пайдоиши истеъмолгарони нав			
12.3	Зиёдшавии ҳаҷми фурӯш			
12.4	Қобилияти риояи стандартҳои ҳатмӣ, талаботи муштариён			
12.5	Баланд бардоштани чандирии раванд, мустаҳкам намудани онҳо ва ба ниёзҳои муштариён диққат додан			
12.6	Камшавии шиддатнокии захираҳо			
12.7	Кам шудани шиддатнокии меҳнат			
12.8	Баландшавии сифат			
12.9	Соддасозии раванд			
12.10	Тезонидани раванд			

13. Кадоме аз тамоюлҳои технологи зерин ба тичорати ширкат имрӯз таъсир мерасонад?

№	Тамоюлҳои технологӣ, ки имрӯз ба тичорати ширкат таъсир мерасонанд	Таъсири назаррас ба тамоми тичорат ё баъзе ҷанбаҳои он	Таъсири ночиз	Таъсири нест	Ҷавоб додан душвор аст
13.1	Технологияи квантӣ				
13.2	Системаҳои нақлиёти бесарнишин				
13.3	Системаҳои алоқаи биологӣ				
13.4	Талаботи системаҳои воқеияти виртуалӣ, афзоишёфта ва омехтаи муштариён				
13.5	Зехни сунъӣ ва омӯзиши мошинҳо				
13.6	Технологияҳои тақсимшудаи китоб (блокчейн)				
13.7	Технологияҳои иловагӣ (чоп 3D)				
13.8	Робототехника				
13.9	Интерфейсҳои муқолама				
13.10	Технологияҳои абрӣ				
13.11	Маълумоти калон ва иктишофи тичорат (BI)				
13.12	Шабакаҳои иҷтимоӣ				
13.13	Системаҳои суперкомпьютерӣ				
13.14	Технологияҳои мобилӣ ва алоқаи каналӣ				
13.15	Технологияҳои виртуалӣ, дастрасии дурдаст ва ғайра.				
13.16	Тарҳрезии рақамӣ ва моделсозӣ				
13.17	Интернети ашё ва автоматикунони истеҳсолот				

14. Кадоме аз тамоюлҳои технологи зерин ба фаъолияти ширкат дар 5 соли охир таъсир мерасонад?

№	Тамоюлҳои технологӣ, ки ба тичорати ширкат таъсир мерасонанд	Дар тамоми тичорат таъсири назаррас хоҳад дошт ё баъзе ҷанбаҳои он	Таъсири ночиз хоҳад буд.	Таъсир нахоҳад буд	Ҷавоб додан душвор аст
14.1	Технологияи квантӣ				
14.2	Системаҳои нақлиёти бесарнишин				
14.3	Системаҳои алоқаи биологӣ				
14.4	Талаботи системаҳои воқеияти виртуалӣ, афзоишёфта ва омехтаи муштариён				
14.5	Зехни сунъӣ ва омӯзиши мошинҳо				
14.6	Технологияҳои тақсимшудаи китоб (блокчейн)				
14.7	Технологияҳои иловагӣ (чоп 3D)				
14.8	Робототехника				
14.9	Интерфейсҳои муқолама				
14.10	Технологияҳои абрӣ				
14.11	Маълумоти калон ва иктишофи тичорат (BI)				

14.12	Шабакаҳои иҷтимоӣ				
14.13	Системаҳои суперкомпьютерӣ				
14.14	Технологияҳои мобилӣ ва алоқаи каналӣ				
14.15	Технологияҳои виртуалӣ, дастрасии дурдаст ва ғайра.				
14.16	Тарҳрезии рақамӣ ва моделсозӣ				
14.17	Интернети ашё ва автоматикунонии истеҳсолот				

15. Ба фикри шумо, мутахассисони ширкати шумо дар бораи дурнамои рушди соҳаҳои гуногуни технологияҳои рақамӣ барои арзёбии дараҷаи таъсири эҳтимолии онҳо ба тичорати ширкат сатҳи кофӣ оғоҳӣ доранд?

Мутахассисони мо дар бораи рушди технологияҳои рақамӣ тамоми маълумоти заруриро доранд ва дараҷаи таъсири эҳтимолии онҳо ба тичорати ширкатро хуб медонанд; 15.1

Мутахассисони мо ҳама маълумоти заруриро дар бораи технологияҳои рақамӣ доранд, аммо дараҷаи таъсири эҳтимолии онҳо ба тичорати ширкат ба онҳо қомилан равшан нест; 15.2

Мутахассисони мо қўшиш мекунанд, ки тамоюлҳои рушди соҳаҳои гуногуни технологияҳои рақамиро назорат кунанд, аммо дар ин самт маълумот надоранд; 15.3

Маълумот дар бораи рушди соҳаҳои гуногуни технологияҳои рақамӣ ба мутахассисони мо ҳар вақт пайдо мешавад, кори мунтазам дар ин самт гузаронида намешавад; 15.4

Пайгирии маълумот дар бораи технологияҳои рақамӣ ба дўши мутахассисони мо нест, зеро тичорати ширкат бештар аз омилҳои дигар вобаста аст; 15.5

Дар ҷавоб мушкӣ дорем. 15.6

16. Ширкат ҳангоми рушди технологияҳои рақамӣ ба кадом мушкӣ дучор шуд?

№	Тамоюлҳои технологӣ, ки имрӯз ба бизнес (тичорат)-и ширкат таъсир мерасонанд	Мушки лоти хеле калон	Мушк илоти ҷиддӣ	Мушк илоҳои ночиз	Мо ҳеҷ мушки ле надоштем	Дар ҷавоб додан
16.1	Ҳамогиҳо дар интиҳоб					
16.2	Нокифоя будани дастгирии роҳбарияти олий					
16.3	Интизорҳои ғайривоқеӣ барои натиҷаҳои лоиҳа					
16.4	Интиҳоби нодурусти қарорҳои техникӣ					
16.5	Нодуруст гузоштани максиму вазифаҳои лоиҳа					
16.6	Тағйир додани талабот ва мушаххасот					
16.7	Набудани маблағ ва дигар захираҳо					
16.8	Маълумоти ибтидоии нодуруст дар бораи объекти амалӣ					
16.9	Дар таъмин намудани захираҳо					
16.10	Ҳамогиҳо дар банақшагирии намуд ва пайдарҳамии кор					
16.11	Набудани ҳавасмандии кормандон					
16.12	Набудани менечерони соҳибхитосии лоиҳаҳо					
16.13	Алоқаи сусти байни шӯбаҳо					
16.14	Баҳодихии нодурусти мӯҳлати анҷоми лоиҳа					
16.15	Набудани таҷриба дар татбиқи ҷунин лоиҳаҳо					
16.16	Бесалоҳиятии технологияи истифодабарандагон					

17. Монеаҳои муҳимтарини афзоиши рақамикунонӣ дар ширкати шумо кадомҳоянд?

- Буҷаҳои нокифоя барои лоиҳаҳои рақамӣ чудо карда шудаанд; 17.1
- Арзиши баланди лоиҳаҳои технологияҳои рақамӣ; 17.2
- Харочоти баланди амалиётҳои системаҳо бо истифода аз технологияҳои рақамӣ; 17.3
- Сатҳи нокифояи рушди инфрасохтор; 17.4
- Номуайянии иқтисодӣ дар кишвар; 17.5
- Ҷорӣ кардани технологияҳои рақамӣ аз ҷониби таъминкунандагон ва истеъмолкунандагон тағйирот ва хароҷотро талаб мекунад; 17.6
- Уҳдадорӣ корбари ниҳой ба маҳсулотӣ (хизматрасонӣ) шинос; 17.7
- Набудани таҳассус дар байни кормандон бо истифода аз технологияҳои рақамӣ; 17.8
- Набудани чораҳои махсуси дастгирии давлатӣ барои истифодаи рақамӣ; 17.9
- Набудани қарорҳои рақамӣ, ки хусусиятҳои тичорати ширкатро ба инобат мегиранд; 17.10
- Маҳдудиятҳои танзимкунанда, набудани стандартҳои истифодаи рақамӣ; 17.11
- майл надоштани кормандон барои тағйир додани шаклҳои муқаррарии кори худ; 17.12
- Набудани огоҳӣ аз манфиатҳои технологияҳои рақамӣ дар байни шахсони тасмимгир дар ширкат; 17.13
- Набудани таҳассус дар байни кормандоне, ки технологияҳои рақамиро татбиқ ва нигоҳ медоранд; 17.14
- Муҳофизати сусти технологияҳои рақамӣ аз таҷовузи ҷиноӣ; 17.15
- Набудани таҷрибаи кофӣ дар татбиқи технологияҳои рақамӣ; 17.16
- Набудани маълумот дар бораи таҷрибаи муваффақи истифодаи технологияҳои рақамӣ дар ширкатҳои дигар дар соҳа; 17.17
- Қобилияти бомуваффақият пеш бурдани тичорат аз ҷониби ширкат бидуни истифодаи технологияҳои рақамӣ; 17.18
- Таҷрибаи манфии истифодаи технологияҳои рақамӣ дар ширкат; 17.19
- Таҷрибаи манфии истифодаи технологияҳои рақамӣ дар дигар ширкатҳои соҳа; 17.20

18. Оё ширкати шумо стратегияи ҳуҷҷатии идоракунии сармояи инсониро ҳангоми гузариш ба технологияҳои нави рақамӣ (барнома, нақша, харитаи роҳ ва ғ.) барои 5 соли оянда дорад?

- Стратегияи мазкур ҳамчун ҳуҷҷати алоҳидаи банақшагирии дарозмуддат дастрас аст; 18.1
- Дар Стратегияи умумии ширкат чунин «Стратегияи рақамӣ» ҳамчун бахши мустақил чудо карда шудааст; 18.2
- Стратегияи умумии ширкат лоиҳаҳои инфиродӣ дар соҳаи технологияҳои рақамиро ба назар мегирад, аммо чунин бахши мустақил вучуд надорад; 18.3
- Дар лоиҳаи инвеститсионии ширкат имконияти истифодаи технологияи рақамӣ ба назар гиритфа шудааст, аммо “рақамикунонӣ” ҳамчун самти махсус қайд нагардидааст; 18.4
- Ширкат дар давоми як сол танҳо банақшагирии амалиётӣ, аз ҷумла банақшагирии истифодаи технологияҳои рақамиро анҷом медиҳад; 18.5
- Ширкат нақшаи татбиқи технологияҳои нави рақамиро дар 5 соли оянда надорад. 18.5

19. Оё шумо лоиҳаҳои назаррасро оид ба истифодаи технологияҳои рақамӣ дар корхонаҳо ба муҳлати кутоҳ, миёна ва ё дарозмуддат ба нақша гирифтаед?

№	Ҷавоби мусоҳибон	Солҳои наздик	Дар 3 соли оянда	Дар 5 соли оянда
19.1	Не			
19.2	Банакша гирифташудааст			
19.3	Дар ҷавоб душворӣ мекашам			
19.4	Чунин лоиҳаҳо дар ширкатҳо лозим нест			

20. Дарачаи аҳамияти лоиҳаҳои ба нақша гирифташударо барои ширкати шумо арзёбӣ кунед (ба ҳисоби фоизи ширкатҳое, ки чунин нақша доранд).

	Ин лоиҳаҳо имконият медиҳанд, ки ба дарачаи умумисаноатӣ мувофиқат намоянд, %, 20.1
	Ин лоҳаҳо бояд дирӯз татбиқ мешуданд, %; 20.2
	Ин лоиҳаҳо ба Шумо имконият медиҳанд, ки аз рақибон то андозае афзалият дошта бошед, %; 20.3
	Ин ниҳоят муҳим аст – бе ин гуна лоиҳаҳо ширкат наметавонад амал кунад, %; 20.4
	Ин лоиҳаҳо имконият медиҳанд то яке аз пешсафони соҳа дар миқёси ҷаҳон бошем, %; 20.5
	Ин лоиҳаҳо имконият медиҳанд то самтҳои нави бизнесро оғоз намоем, %; 20.6

БАРОИ ИШТИРОК ДАР НАЗАРСАНҶӢ СИПОСГУЗОРЕМ!